ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ
ΑΡΙΘΜ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 139/03
ΗΜΕΡΟΜ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 27/1/2003
ΤΑΞΙΝΟΜΙΚΟΣ
ΑΠΟ ΑΓΟΡΑ
ΑΠΟ ΔΩΡΕΑ Μιχαήλ Παπαιωάννου

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ

ΠΡΟΠΑΙΔΕΙΑ

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΡΟΥΜΠΕΛΙΟΥ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΟΙΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΙΣ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑ ΥΠΟ

ΕΜΜ. ΓΑΛΑΝΗ

ΑΘΗΝΗΣΙ

ΚΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣ

26 — ΟΔΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ — 62

1878

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σάτιστας "Μανούσ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

Ἡ φιλοσοφικὴ Προπαιδεία, ὡς γνωστόν, κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα ἔτη ἐξηλείφθη ἐκ τοῦ προγράμματος τῶν Γυμνασίων, ἐπειδὴ ἐθεωρήθη ὡς μάθημα περιττὸν ἢ ὅλως ἀνωφελές. Παράδοξος τύχη, ἣν ἐκείνη ἡ μάθησις ὑπέστη, ἥτις ἐκ πάντων τῶν γυμνασιακῶν μαθημάτων ἀναντιρρήτως εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτῆς τὰ ἀρχαιότατα καὶ κάλλιστα προσόντα. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφ' ὧν ἔχει τὴν ἀρχὴν ἡ ἐπιστημονικὴ ἡμῶν παίδευσις καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ τῶν νέων μάθησις, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσι τοιαύτην διδασκαλίαν ἄνευ φιλοσοφίας. Καὶ ἂν παρ' αὐτοῖς, ὡς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ θὰ ἴδωμεν, ἄλλο τι ἀκόμη ἐσήμαινεν, ἢ παρ' ἡμῖν, οὐχ ἧττον ὅ,τι ἡ ἡμετέρα φιλοσοφικὴ προπαιδεία περιέχει, ἦτο φανερὰ μέρος τῆς φιλοσοφίας ἐκείνων καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀναγκαῖον διὰ τὴν πνευματικὴν τῶν νέων μόρφωσιν. Ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος ἤδη πανταχοῦ, ὅπου ἱδρύθησαν ἀνώτερα σχολεῖα, βλέπομεν ὅτι ἡ λογικὴ πάντοτε ἦτο μεταξὺ τῶν πρώτων καὶ ἀναγκαίων μαθημάτων καὶ βραδύτερον ἀπεδίδετο αὐτῇ οὐχὶ σπανίως μεγίστη ἀξία. Πλήρης θαυμασμοῦ ἐρωτᾷ τις ἐντεῦθεν, πόθεν προέρχεται, ὅτι τὸ μάθημα, ὅπερ πλέον τῶν δύο χιλιάδων ἐτῶν παρ' ἅπασι τοῖς μεμορφωμένοις ἔθνεσιν ἐθεωρεῖτο ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν τῶν νέων, ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

νὰ ἐξορισθῇ ὡς τι περιττὸν ἢ ἀνωφελὲς ὑπὸ πολλῶν διδασκάλων, καὶ μάλιστα ὑπὸ ἱκανῶν καὶ εὐδοκίμων.

Τοῦτο κατὰ πρώτην ὄψιν πολὺ παράδοξον φαινόμενον δύναται, ἐκτός τινων συνεργούντων περιστατικῶν, ἰδίως ἐκ δύο αἰτίων νὰ ἐξηγηθῇ. Πρῶτον, ὅτι τὰ ἄλλα γυμνασιακὰ μαθήματα, ἰδίως ἡ γραμματικὴ καὶ μαθηματικὴ ἀπὸ πολλῶν δεκαετηρίδων ἀπέβαλον τὸν μηχανικὸν καὶ ἐμπειρικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐπιστημονικῶς ἤδη ἀνυψώθησαν καὶ ἐτελειοποιήθησαν, ὥστε ἐπὶ τοῦ παρόντος διὰ τὴν λογικὴν διαμόρφωσιν τοῦ πνεύματος κατά τινα ἔποψιν παρέχουσι τοῦτο, ὅπερ πρότερον ἠδύνατο μόνη νὰ παρέξῃ ἡ φιλοσοφία. Δεύτερον δέ, ὅπερ καὶ σπουδαιότερον, ὅτι ἡ λογική, ἀντὶ νὰ προχωρῇ ἐν ἀναπτύξει, ὅπως τὰ δύο ἀνωτέρω μαθήματα, ἔμεινεν εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς καὶ πεπαλαιωμένον σημεῖον. Ἐπὶ τούτου τοῦ σημείου εἰς πάντα ἐκ τοῦ ἐπιστημονικοῦ βίου τοῦ παρόντος προσερχόμενον εἰς αὐτήν, ποιεῖ τὴν ἐντύπωσιν ἀγόνου καὶ ἀνωφελοῦς διανοήσεως, καὶ οὐ μόνον νέοι, οἵτινες θέλουσι νὰ διδαχθῶσι τὸ διανοεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες, οἵτινες εἰς τὸ νοεῖν εἶνε εἰθισμένοι, πρέπει ἐν οὐκ ὀλίγοις λογικοῖς κανόσι καὶ νόμοις νὰ ἐρωτῶσι: cui bono? Περὶ αὐτῶν ἰσχύει ἀληθῶς ὅ,τι ὁ Rosen Kranz παρῳδῶν λέγει:

Es erben sich Die logische gesetze
Wie eine ewige krankheit fort;
Von dem begriffe, der mit dir geboren
Von dem ist leider nie die Rede.

Οἱ λογικοὶ οὗτοι νόμοι παρίστανται ἡμῖν συχνάκις ἐν μορφῇ τόσῳ ὀλίγον ἠτιολογημένῃ καὶ τόσῳ παρα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

δόξῳ καὶ μικρολόγῳ, ὥστε οὐδόλως γίγνεται καταληπτόν, ποίαν ἰδιαιτέραν ἀξίαν καὶ ποίαν σημασίαν διὰ τὴν νόησιν τήν τε φυσικὴν καὶ συνήθη ὡς καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν, ἀφοῦ οὔτε ἡ μὲν οὔτε ἡ δὲ φαίνεται νὰ ποιῇ χρῆσιν τούτων. Ἤκιστα πάντων πειθόμεθα ὅτι διὰ τοιαύτης λογικῆς διδασκόμεθα νὰ σκεπτώμεθα ὀξύτερον, ἀκριβέστερον καὶ βαθύτερον. Αὐτὴ ἡ ἐσωτερικὴ συνάφεια τῶν καθ' ἑκάστους νόμων, ὡς ἤδη ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ ἐδείχθη, συχνάκις ἐν τῇ λογικῇ ταύτῃ ἐπιζητεῖται. Ἀλλὰ τὸ non plus ultra ἀγώνων νοητικῶν τύπων δείκνυται ἐν τοῖς καλουμένοις συλλογιστικοῖς σχήμασιν. Ὅτι τοιαύτη λογική, ἥτις φανερῶς ὑστέρησε τῆς ἐπιστημονικῆς διανοήσεως τοῦ παρόντος, κατ' ὀλίγον ἐξηλείφθη τῶν γυμνασιακῶν προγραμμάτων ὡς περιττὴ καὶ ἀνωφελής, δὲν εἶνε κατὰ ταῦτα ἀξιοθαύμαστον. Ἀλλ' ἀφοῦ ἀπέβαλον τὴν ἀρχαίαν ταύτην λογικήν, ἀπεβλήθη συνάμα καὶ ἡ φιλοσοφικὴ προπαιδεία, διότι ὅτι τὴν τοῦ Ἐγέλου Λογικὴν ἐν τοῖς γυμνασίοις δὲν δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν περὶ τούτου οὐδὲ ἡ ἐλαχίστη ὑπάρχει ἀμφιβολία μεταξὺ τῶν εἰδημόνων.

Καὶ ὅμως ἦτο ἐσπευσμένος ὁ συλλογισμός, ὃν ἐποίουν ἀφαιρέσαντες τὴν λογικὴν καὶ ἐν γένει τὴν φιλοσοφικὴν προπαιδείαν. Ἡ ἀρχαία λογικὴ βεβαίως προκαλεῖ πολὺ δριμεῖαν κατά τινων αὐτῆς μερῶν τὴν κριτικήν, καὶ κατὰ τοῦτο δὲν εἶνε δυσχερὲς τὸ ἔργον της. Ἀλλ' ὅμως ὑπολείπεται ἔτι καλόν τι μέρος, ὅπερ ἀνθίσταται εἰς πᾶσαν κρίσιν καὶ εἶνε ἀνεπίληπτον, ἐπειδὴ παρέχει λογικοὺς ὁρισμούς, οἵτινες διὰ πᾶσαν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἐπιστήμην εἶνε ἀναγκαῖοι καὶ συνάμα διὰ τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας ἡ ἀπαραίτητος προπαρασκευή. Πῶς θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ διδασκαλία ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν ἄνευ τῆς χρήσεως τῶν λογικῶν ὅρων, γένος, εἶδος, ἀφαιρεῖν, διανοεῖσθαι, ὁρίζειν, ὑποκειμενικῶς, ὑπάλληλος καὶ συνάλληλος ἔννοια, συλλογισμός, ἀπόδειξις, διαίρεσις, μερισμὸς κλπ; Καὶ δύνανται μὲν αἱ ἔννοιαι αὗται νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐν καιρῷ, ἀλλ' ἐντελῶς δύνανται μόνον τότε νὰ διασαφηνισθῶσιν, καὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν τότε μόνον εὐκόλως νὰ νοηθῶσιν, ἐὰν ἐν συνεχείᾳ καὶ μεθοδικῶς ταῦτα διδαχθῶσιν.

Ὅσας δὲ καὶ ἂν προσάξωμεν ἀποδείξεις διὰ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς προπαιδείας τῆς φιλοσοφίας, ἡ πεποίθησις τότε πάλιν θὰ καταστῇ γενικὴ παρὰ τοῖς διδασκάλοις, ἐὰν πρὸ ἑαυτῶν βλέπωσι τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιὸν τούτου, ὅπερ ἡ φιλοσοφικὴ προπαιδεία πρέπει καὶ θέλει νὰ παράσχῃ τοῖς μαθηταῖς. Δύναταί τις, ἂν θέλῃ, νὰ θεωρήσῃ τὸ σύγγραμμά μου τοῦτο, ὡς τοιοῦτον, ἀπολογίαν τρόπον τινὰ τῆς φιλοσοφικῆς προπαιδείας, ἥτις ἑκάστῳ διδασκάλῳ προβάλλει τὸ ἐρώτημα: εἶνε ὅ,τι ἐνταῦθα παρέχεται, περιττὸν καὶ ἀνωφελές; Δὲν εἶνε τοῦτο μᾶλλον ἀναγκαῖον; καὶ ἂν ἦνε ἀναγκαῖον, δὲν πραγματεύεται τοῦτο εὐκολώτατα καὶ κάλλιστα καὶ ἐν συναφείᾳ;[1] Τινὰ μέρη τῆς συγγραφῆς ἐξηγοῦνται μό-

[1] Διὰ τούτου βεβαίως δὲν λέγεται, ὅτι αἱ λογικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ ἔννοιαι δὲν ἔπρεπε νὰ πραγματεύωνται καιροῦ παραπεσόντος. Ὁ σκοπὸς δὲ τῆς φιλοσοφικῆς προπαιδείας εἶνε τοῦτο, ἐν συνεχείᾳ νὰ συμπεριληφθῇ, ὅπερ μέχρι τοῦδε ὁ μαθητὴς περὶ τοιούτων ἐννοιῶν κατὰ περίστασιν, μεμονωμένως καὶ τμηματικῶς ἐδιδάχθη. Ἀντιστρόφως γίγνεται ἐντελῶς πνευματικὸν τοῦ μαθητοῦ κτῆ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

νον ἐκ τούτου, ἂν ταῦτα θεωρῇ τις ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης. Ὅτι ἐγὼ ἐξεχώρισα πᾶν τοῦτο, ὅπερ ἔδειξα ὡς ἄγονον ὕλην καὶ ὡς ἀνωφελεῖς διανοητικοὺς κόπους, ἐννοεῖται κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα ἀφ' ἑαυτοῦ [1]. Ὅπου πρὸς κατάληψιν τοῦ πράγματος μοὶ ἐφάνη διδακτικόν, ἀπέδειξα διατί τινες καθιερωμένοι λογικοὶ ὁρισμοὶ καὶ νόμοι εἶνε ἐσφαλμένοι. Ἀποβλέπων εἰς τὸ βραχὺ τοῦ χρόνου, ὅστις ἐπὶ τοῦ παρόντος δύναται νὰ ἐπιτραπῇ πρὸς διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τούτου ἐν τοῖς Γυμνασίοις, ἐξέλεξα καὶ ἐν τῇ λογικῇ καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ ἐκ τῆς καθ' ἑαυτὴν καλῆς ὕλης μόνον τὰ σπουδαιότατα καὶ ἀναγκαιότατα, διότι ἐν τῇ φιλοσοφικῇ προπαιδείᾳ μόνον αἱ στοιχειώδεις καὶ θεμελειώδεις ἔννοιαι προσήκουσι. Ἐκτὸς τούτου δύναται νὰ ἐπεξεργασθῇ πνευματικῶς μόνον μικρόν τι μέρος, ὥστε διὰ τούτου νὰ διεγερθῇ καὶ μορφωθῇ τὸ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν αἴσθημα τοῦ μαθητοῦ. Ὅσῳ δὲ καὶ ἂν εἶνε περιωρισμένη ἐνταῦθα ἡ ὕλη, οὐχ ἧττον δύναται νὰ ἐξαρκέσῃ εἰς τὸν σκοπόν της· διότι ὁ ὀρθῶς καὶ προσηκόντως ταύτην διδαχθείς, εἶνε βεβαίως εἰς θέσιν, νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀκαδημαϊκὴν διδασκαλίαν περὶ φιλοσοφίας ἢ φιλοσοφικόν τι βιβλίον.

Τὸ ἐνταῦθα δὲ παρεχόμενον ἀνεγνωρίσθη, ὡς νομίζω, καὶ ὡς ἀξία ὕλη, ἱκανοποιοῦσα τὴν νόησιν τοῦ διδασκάλου καὶ μαθητοῦ ἐν πλήρει μέτρῳ. Αἱ ἐνταῦθα πραγματευόμεναι ἔννοιαι ἄγουσι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς

μα, ὅπερ ἡ φιλοσοφικὴ προπαιδεία παρέχει, ἐὰν κατὰ περίστασιν ὃ ἐστι ἐν παντὶ ἁρμοδίῳ καιρῷ περὶ αὐτοῦ ἐγένετο λόγος καὶ χρῆσις.

[1] Πόσα παράγωγα ἡ συνήθως λογικὴ περιέχει, ἀπέδειξεν μεταξὺ ἄλλων ὁ Ulrici ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ τῆς λογικῆς του (1860).

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

εὐρυτέρας σκέψεις καὶ εἰσάγουσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ εἰς τὰ ὕψιστα καὶ δυσκολώτατα ταύτης προβλήματα. Τοῦτο ὑπεδήλωσα εἰς διάφορα μέρη, ὅπως δείξω, ὅτι ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ γίγνεται λόγος καὶ περὶ ἄλλου τινὸς οὐχὶ δὲ μόνον περὶ σχολαστικῶν τύπων. Καὶ ἐν τῷ προδόμῳ τῆς φιλοσοφίας πρέπει ἕκαστος νὰ βλέπῃ τι τῶν ὑψίστων καὶ ἐσχάτων σκοπῶν πάσης νοήσεως, καὶ ἕκαστος νὰ διαγνώσῃ ἐκ τούτου τι, ὅτι δηλ. πᾶσα ἀληθὴς σκέψις ἄγει εἰς τὸν Θεόν. Φυσικὰ ἐν φιλοσοφικῇ προπαιδείᾳ δὲν δύναται νὰ ἀχθῇ τόσῳ μακρὰν ἡ διανοητικὴ ἐργασία, ὥστε νὰ κατορθωθῇ τι τέλειον. Ὥστε νοεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ ὅτι πᾶσαι αἱ ἐνταῦθα ἔννοιαι εἶνε ὑπό τινα ἔποψιν ἐντελεῖς. Προπαιδεία τις θέλει καὶ δύναται νὰ δώσῃ μόνον νύξεις καὶ ὑπαινιγμούς, ἀλλ' οὗτοι πρέπει νὰ ὦσιν ἱκανοί, ὥστε νὰ πείσωσιν, ὅτι ἡ φιλοσοφία πραγματεύεται τὰ ὕψιστα προβλήματα τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως καὶ γνώσεως, ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ βεβαίωσις καὶ ὁ ἔσχατος σκοπὸς πάσης ἐπιστήμης, ἂν θέλῃ δικαίως νὰ ὀνομάζηται τοιαύτη, πρέπει νὰ ζητῶνται ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ· καὶ ἡ δογματικὴ θεολογία οὐδὲν εἶνε ἄλλο, ἢ φιλοσοφία τις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἤδη πρέπει νὰ κάμω τινὰς παρατηρήσεις περὶ τῶν καθ' ἕκαστα Ὡς κύριον φιλοσοφικῆς προπαιδείας θεωρῶ τοῦτο, ὅτι αὕτη πρέπει νὰ ὁδηγῇ τὸν μαθητὴν εἰς τὸ ὁρίζειν. Διὰ τοῦ ὁρισμοῦ σαφηνίζονται καὶ ὁρίζονται αἱ ἀόριστοι, ἀμυδραί, καὶ ἀτελεῖς παραστάσεις τῶν ἀντικειμένων, ἃς κατ' ὀλίγον καὶ ἄνευ συνειδήσεως λαμβάνομεν. Ἐπιτυχῶς λέγει ὁ Κικέρων (Orator 33) involutae rei notitia definiendo aperienda est· ἐν-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ταῦθα εἶνε κατάλληλος ἡ Σωκρατικὴ μαιευτική. Αὕτη πρέπει νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τοῦ μαθητοῦ, ὅπερ γινώσκει, καὶ νὰ καταστήσῃ εἰς αὐτὸν σαφὲς καὶ νὰ τὸν διδάξῃ ὅ,τι δὲν γινώσκει: τοῦτο παρορμᾷ εἰς τὸ νοεῖν καὶ εἰδέναι. Ἀλλ' ἡ ἀξία καὶ σημασία, ἣν ἔχει ὁ ὁρισμὸς διὰ πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ διὰ τὴν φιλοσοφίαν, πολλαχῶς ἐν τῷ παρόντι δὲν ἀναγνωρίζεται. Ἤδη τῷ 1788 λέγει φιλόσοφός τις (Seydlitz καθηγητὴς τῆς μεταφυσικῆς): « ἄλλοτε ὥριζον παρὰ πολύ, ἤδη πολὺ ὀλίγον » Εἰς πολὺ ἀνώτερον βαθμὸν ἰσχύει τοῦτο ἤδη. Βεβαίως ἤθελον διασαφηνισθῆ πολλαὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν παρανοήσεις καὶ πολλοὶ ἀγῶνες ἤθελεν λείψει, ἂν τὰς κυρίας ἐννοίας, δι' ὧν εἰργάζοντο πνευματικῶς, ὥριζον ἐντελῶς. Ἐπωφελήθην πᾶσαν περίστασιν, ὅπως δώσω ὁρισμούς· ὅστις γινώσκει, ὁποίας δυσκολίας φέρουσι, δὲν θὰ ἔχῃ πολλὰς ἀπαιτήσεις κρίνων τὸ παρὸν συγγραμμάτιον, ὅπερ διὰ τὴν προπαιδευτικὴν διδασκαλίαν ὡρισμένον δὲν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ τὰ πάντα ἐντελῶς. Καλοὶ καὶ ἐντελεῖς ὁρισμοὶ ἀνήκουσιν εἰς τὰ δυσκολώτατα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας· καὶ δὲν θὰ σφάλλωμεν, ἂν ἕνεκα τοῦ ἤδη μνημονευθέντος φαινομένου, ὅτι δηλ. τόρα ὁρίζουσι πολὺ ὀλίγον, εὑρίσκομεν αἰτίαν καὶ ἐν τῇ δυσκολίᾳ τοῦ πράγματος.

Ὅτι ἐγὼ πρὸς ἐξήγησιν τῶν λογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν ἔλαβον τὰ παραδείγματα ἐκ τῶν γυμνασιακῶν μαθημάτων, δὲν δεῖται δικαιολογήσεως. Καίτοι μᾶλλον τοιαῦτα παραδείγματα ἔδωκα πλείω ἢ ὅτι ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς ἐγχειριδίοις, οὐχ ἧττον βλέπω

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἤδη μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὅλου, ὅτι ὡς πρὸς τοῦτο πρέπει ἔτι νὰ προστεθῇ τι.

Τὸ παρὸν ἐγχειρίδιον προῆλθεν ἐκ τῆς πράξεως. Ἀπὸ 20 ἤδη ἐτῶν διδάσκω φιλοσοφικὰ μαθήματα, ἀλλὰ πολὺ πλείονα ἔτη ἐνησχολήθην μετ' ἐνδιαφέροντος περὶ φιλοσοφικὰς σπουδάς. Δύναμαι ἑπομένως νὰ εἴπω ὅτι τοῦτο, ὅπερ ἐνταῦθα παρέχω, ἔχει καλὴν φιλοσοφικὴν βάσιν. Ἕνεκα δὲ τῆς διαφορᾶς τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων οἱ εἰδήμονες ὁτὲ μὲν θὰ ἀπαρέσκωνται εἰς τοῦτο ὁτὲ δὲ εἰς ἐκεῖνο, ἀλλ' εὐθὺς θὰ ἴδωσιν οἱ τοιοῦτοι ὅτι τὸ ἐνταῦθα παρατιθέμενον εἶνε πάντοτε αὐθεντικὸν καὶ κῦρος ἔχον, πρὸς δὲ τούτοις, ὅτι αἱ μεγάλαι διαφοραὶ αἱ ὑπάρχουσαι ἐν τῇ συγχρόνῳ φιλοσοφίᾳ δὲν δύνανται νὰ ἐμπεριληφθῶσιν ἐν φιλοσοφικῇ προπαιδείᾳ.

Πᾶς ὁ γινώσκων τὴν ἐνταῦθα ἀνήκουσαν φιλολογίαν, γινώσκει συνάμα ὅτι ἡ ὕλη τῆς φιλοσοφικῆς προπαιδείας, ἰδίως τῆς λογικῆς, publica materies εἶνε· ἐγὼ δὲ ἐπεξειργάσθην αὐτὴν οὕτως, ὥστε κατέστη, κατὰ τὸν Ὁράτιον, privati juris. Ὁ θέλων διεξοδικῶς νὰ μάθῃ περὶ τῶν ψυχολογικῶν ἐννοιῶν, ἀναγνώτω τὴν ἀνθρωπολογίαν τοῦ I. Φιχτίου (1860), ἔνθα συνάμα θὰ εὕρῃ καὶ τὴν καταπολέμησιν πασῶν τῶν ἀντιθέτων γνωμῶν καὶ συστημάτων. Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο ἔργον ἔμαθον μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἐμοῦ, ἀλλὰ χαίρω ὅτι δύναμαι ἤδη νὰ παραπέμψω τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἔχον κῦρος καὶ αὐθεντίαν.

Ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ βιβλίου ἔχω τοιαύτην γνώμην. Ὁ διδάσκαλος δίδει τοῖς μαθηταῖς τινὰς πα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ραγράφους οὐχὶ ἁπλῶς πρὸς ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ πρὸς μελέτην. Ἐν τῷ σχολείῳ ἐπὶ τούτου γίγνεταί τις διάλογος μεταξὺ μαθητοῦ καὶ καθηγητοῦ κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων. Ἐνταῦθα πρέπει ὁ διδάσκαλος δι' ἐρωτήσεων νὰ πεισθῇ, ἂν ὁ μαθητὴς ἐνόησεν ὀρθῶς τὸ πρᾶγμα, ὅπως ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει τὸν διορθώσῃ καὶ συμπληρώσῃ. Διὰ διαλόγου τοιούτου μορφοῦται ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς τοῦ μαθητοῦ, μόνον δὲ διὰ τοῦ μέσου τούτου, δι' οὗ πᾶσα παρανόησις ἢ ἀσάφεια παρατηρεῖται καὶ ἐξομαλύνεται, εἶνε δυνατὸν εὐκόλως καὶ ἀσφαλῶς νὰ φθάσῃ τις εἰς τὴν κατάληψιν τῶν φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν. Τὸ ἄριστον βιβλίον καὶ ἡ ἀρίστη ἀκαδημαϊκὴ διδασκαλία δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ τοῦτο, ὅπερ δύναται νὰ παράξῃ τοιαύτη ζωηρὰ νοημάτων ἀνταλλαγὴ μεταξὺ μαθητοῦ καὶ διδασκάλου. Ἐπειδὴ δὲ τοιαύτη διάλεξις μόνον ἐν τοῖς γυμνασίοις εἶνε δυνατή, διὰ τοῦτο πρέπει καὶ ἐν τῷ γυμνασίῳ πρὸς τὸ καθόλου συμφέρον τῆς φιλοσοφίας νὰ γίγνηται τοιαύτη τις προπαιδεία. Βεβαίως πολλοί, μὴ τοιαύτης ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλίας τυχόντες, ἀπαντῶσι πλείστας δυσκολίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ φιλοσοφικῶν ἀκροώμενοι μαθημάτων, καὶ ἐπειδὴ ἀπό τινος ἐν πολλοῖς γυμνασίοις ἀφέθη ἡ φιλοσοφικὴ σπουδή, εὐεξήγητα εἶνε καὶ τὰ παράπονα τῶν πανεπιστημιακῶν καθηγητῶν διὰ τὴν παραμέλησιν τῆς φιλοσοφίας. Πρέπει λοιπὸν ἕνεκα τῆς σπουδαιότητος, ἣν ἔχει ἡ φιλοσοφικὴ προπαιδεία ὡς πρὸς τὴν γυμνασιακὴν μόρφωσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας καθόλου, νὰ χαιρετίσῃ τις τὴν ἐγκύκλιον τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας (13 Φεβρουαρίου 1862),

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

δι' ἧς θερμὴ γίγνεται σύστασις τοῦ μαθήματος τούτου.

« Συστηματικὴ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας ἐκβαίνει τοῦ προορισμοῦ τῶν γυμνασίων, ἐν ᾧ φιλοσοφική τις προπαιδεία κατὰ εὑρετικὴν μέθοδον περὶ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ νοητικοῦ καὶ γνωστικοῦ ἐνεργείας της, κλπ. ὡς καὶ ἀσκήσεις προπαιδευτικαὶ πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, εἰσαγωγὴ εἰς τὴν μέθοδον τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ πρὸς διέγερσιν φιλοσοφικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶνε σπουδαιότατα διὰ τὰς ἀνωτέρας γυμνασιακὰς τάξεις κλπ.

. . . . . .

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον πρὸς διδασκαλίαν τοιαύτης προπαιδείας, νομίζομεν ὅτι ἀρκεῖ μία καθ' ἑβδομάδα ὥρα, ὅταν ὁ μαθητὴς ἀνὰ χεῖρας ἔχῃ ἐγχειρίδιον τοιοῦτον· ἡ δὲ ὥρα αὕτη δὲν πρέπει νὰ ἐπιπροστεθῇ, ἀλλὰ νὰ ληφθῇ ἐκ τῶν ὡρῶν τῆς Ἱστορίας. Τὸ μάθημα δὲ τοῦτο πρέπει νὰ ἀνατίθηται εἰς τὸν καθηγητὴν τῶν Λατινικῶν ἢ Ἑλληνικῶν ἢ εἰς τὸν τῶν μαθηματικῶν, διότι οὗτοι δύνανται νὰ κάμωσι καὶ χρῆσιν τῶν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ προπαιδείᾳ ἐννοιῶν. Ἓν ἔτος δὲ εἶνε ἀρκετὸν διὰ τὴν φιλοσοφικὴν προπαιδείαν, ὥστε τὴν μὲν χειμερινὴν ἑξαμηνίαν νὰ διδάσκηται ἡ εἰσαγωγὴ καὶ ἡ λογική, τὴν δὲ θερινὴν ἡ ψυχολογία[1].

RUMPEL

ΕΦΟΡΟΣ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

[1] Ἡ παροῦσα φιλοσοφικὴ προπαιδεία μετεφράσθη ὑφ' ἡμῶν, ἐκ τῆς πέμπτης ἐκδόσεως τοῦ πρωτοτύπου, ὡς εἶχεν, προσθέμεν δὲ μόνον ἐν τῇ ψυχολογίᾳ, ὅσα ψιλοῖς γράμμασιν εἶνε τετυπωμένα.

ΕΜ. ΓΑΛΑΝΗΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Διορθωθήτω ἐν σελίδι 146 στίχῳ 15

ἀντὶ παντελῶς ἀδύνατος = παντελῶς ἀδύνατοι νὰ ἦνε,

καὶ ἐν σελίδι 88 Λογικῆς προστεθήτω ἐν τέλει

Ἡ ἱστορικὴ ἀπόδειξις δὲν ἔχει τι κοινὸν πρὸς τὴν λογικήν. Αὕτη συνίσταται εἰς γεγονότα, ἀλλὰ γεγονότα μόνον ἀμέσως γίνονται ἀντιληπτά, καὶ οὐδαμῶς δέονται τῆς λογικῆς ἀποδείξεως. Δὲν δύναταί τις λογικῶς νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Σωκράτης καὶ Κικέρων, Ἀθῆναι καὶ Ῥώμη ὑπῆρξαν, οὐδὲν ἧττον ὅτι ὑπάρχει πρωσσικὴ πολιτεία ἢ γερμανικὸν ἔθνος, ἢ ὅτι σήμερον φαίνεται ὁ ἥλιος. Γεγονότα δύνανται μόνον νὰ βεβαιωθῶσιν ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἦσαν παρόντες ἢ συμμετέσχον τούτων.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

§. 1—4 Τί οἱ Ἕλληνες ἐνόουν ὑπὸ τὴν λέξιν φιλοσοφία καὶ πῶς αὕτη παρ' αὐτοῖς ἀνεπτύχθη; §. 5 νοεῖν. §. 6 Τὸ φιλοσοφικῶς νοεῖν. §. 7 εἰδικαὶ φιλοσοφικαὶ διδασκαλίαι.

ΛΟΓΙΚΗ

ΠΕΡΙ ΕΝΝΟΙΑΣ §. 10—31

§. 8 Τί καλεῖται ἔννοια, λογίζεσθαι, ἀφαιρεῖν, γενικόν, ἀναγκαῖον, οὐσία. §. 9 Παράδειγμα ὁρισμοῦ ἐννοίας, γένος. §. 10 Πλάτος καὶ βάθος ἐννοίας· οὐσιώδη καὶ ἐπουσιώδη γνωρίσματα. §. 11 Ἐξακολούθησις· ὁρίζειν, ἀφαιρεῖν. §. 12 Τί δύναται νὰ ὁρισθῇ· ὁμογενεῖς, ἑτερογενεῖς, ἀντίθετοι καὶ ἀντιφατικαὶ ἔννοιαι· γένος καὶ εἶδος· ταξινομεῖν, νοεῖν καὶ διαγιγνώσκειν. §. 13 ὁρισμός. §. 14 Τί καλεῖται φιλοσοφεῖν. §. 14 Τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως. §. 16 ἡ διάνοια Θεοῦ ἄγει εἰς τὴν λατρείαν τούτου. §. 17 Πῶς διακρίνονται παράστασις, περιγραφή, ἐξήγησις, ἰδέα καὶ ἰδανικόν. §. 18 Παραδείγματα ἀφῃρημένων καὶ συγκεκριμένων ἐκφράσεων καὶ ἐννοιῶν. §. 19 Ὑποκειμενικαὶ καὶ ἀντικειμενικαὶ ἔννοιαι (περὶ σχετικῶν ἐννοιῶν §. 58). §. 20 τὰ σφάλματα τοῦ ὁρισμοῦ: κύκλος, ὀνοματικὸς ὁρισμός, γενετικὸς ὁρισμός.

Η ΠΕΡΙ ΚΡΙΣΕΩΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ Σελ. 52

§. 21, 22, 23 νοεῖν καὶ κρίνειν. Τί εἶνε ἡ κρίσις, ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον. Πρότασις, οὐσιαστικὸν καὶ ῥῆμα. §. 24 Ἡ ἐξήγησις τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ κρίσεως. Πρότασις καὶ κρίσις, μέλη

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

προτάσεως· διαφορὰ τῆς λογικης κρίσεως καὶ τῆς γραμματικῆς προτάσεως. §. 25 Σκοπὸς τοῦ κρίνειν· σχέσις τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον. §. 26—29 Συνήθης ἀλλ' οὐχὶ ὀρθὴ ἐξήγησις τῆς κρίσεως. Ἀκριβεστέρα ἐξήγησις ταύτης, τί εἶνε κρίσις καὶ πρός τι χρησιμεύει. §. 30 Διαίρεσις τῶν κρίσεων α′) κατὰ ποιότητα §. 31· β′) κατὰ ποσότητα §. 32· γ′) κατ' ἀναφοράν. §. 33. Ἐξήγησις τῶν ἐννοιῶν συνθήκη αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα, συνέπεια, ἀφορμή, μέσον, σκοπός. §. 34 Παρατήρησις ἐπὶ τῶν διαζευκτικῶν κρίσεων· ἡ λογικὴ διαίρεσις ἔννοίας, βάσις διαιρέσεως· (μερισμός). §. 35 δ′) κατὰ τρόπον (δυνατόν, ἀναγκαῖον) γενικὴ παρατήρησις τῶν δύο κατηγοριῶν.

Η ΠΕΡΙ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ Σελ. 81

§. 36 Τί εἶνε συλλογισμός. §. 37 Ποταὶ κρίσεις δὲν ἐπιτρέπουσι συλλογισμόν, ἀξίωμα. §. 38 Ὁ τόπος τοῦ συλλογισμοῦ· μείζων, ἐλάσσων καὶ συμπέρασμα. Αἱ προκείμεναι. Μέσος ὅρος, μείζων καὶ ἐλάσσων. §. 39 Ἐλεύθεροι τύποι τοῦ συλλογισμοῦ. §. 40 Ἐνθύμημα. §. 41 Ἐπιχείρημα. §. 42 Κρίσις περὶ τῶν καλουμένων κατηγορικῶν, ὑποθετικῶν καὶ διαζευκτικῶν συλλογισμῶν· κερατώδης συλλογισμός· δίλημμα. §. 43 Κρίσις τῶν συλλογιστικῶν σχημάτων. §. 44 Τὰ ὀνόματα τούτων καὶ παραδείγματα. §. 45 Ἐν τοῖς συλλογιστικοῖς σχήμασι καθορῶμεν τί εἶνε ἄγανος σχολαστικότης. §. 46 Ἀπατηλοὶ συλλογισμοὶ ἢ σοφίσματα. Ὁ ψευδόμενος. Ὁ σωρείτης, ζήτησις ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὁ κροκοδειλίτης, ὁ φαλακρὸς καὶ ἄλλοι.

ΠΕΡΙ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΣ Σελ. 76

§. 47 Ἡ Ἐπαγωγή· συνθετικὴ καὶ ἀναλυτικὴ μέθοδος· γνώσεις ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων. §. 48 Ὁ ὀπισθοχωρητικὸς συλλογισμός· ἡ ὑπόθεσις. §. 49 ἡ ἄμεσος ἢ ἀπαγωγικὴ ἀπόδειξις. §. 50 Ἀπόδειξις δι' ἀναλογίας. §. 51 Αἱ ὑποκειμεναὶ ἀποδείξεις (ἀπόδειξις κατ' ἄνθρωπον). Γενικὴ θεωρία τῶν διαφόρων ἀποδεικτικῶν τύπων. §. 52—55 Ἡ ἀπόδειξις περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

§. 56 Ὁ σκοπὸς τῆς ψυχολογίας. Τί εἶνε ψυχὴ κατὰ τὴν γνώμην τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, τοῦ Πυθαγόρου, Πλάτωνος. §. 57 τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ ὀρθὴ γνώμη. §. 58 Πῶς ἔχει ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα· σχετικαὶ ἔννοιαι. Ὀργανισμὸς καὶ μηχανισμός, σῶμα, μέλος, καὶ μέρος. §. 59 Τὸ σῶμα εἶνε τὸ προϊὸν τῆς ψυχῆς, ἡ πρώτη καὶ τελευταία αἰτία τῆς ζωῆς, ἡ ἔννοια τῆς ζωῆς. §. 60 Τὸ θεῖον ἐν παντὶ ζῶντι. §. 61 Ὁ ὑλισμός. §. 62 Ὁ πνευματισμός. §. 63 Ψυχὴ καὶ ζωή. Αἱ δύο ἀρχικαὶ δυνάμεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τὸ γνωστικὸν καὶ βουλητικόν. Πῶς εἶνε διάφορος ἡ τοῦ ζώου καὶ ἀνθρώπου ψυχή. §. 64 Τὸ αἰσθητικὸν οὐχὶ ληπτέον ὡς τρίτην ἀρχικὴν δύναμιν. §. 65 Κρᾶσις. §. 66 Εὐφυΐα, ἱκανότης, προτέρημα, μεγαλοφυΐα. Τὸ γνωστικόν. §. 67 Ἡ αἰσθητικὴ θεωρία. Αἱ 5 αἰσθήσεις. Ἡ παράστασις χώρου καὶ χρόνου. §. 68 Τὸ αἴσθημα ὡς ἄμεσον τι ὁρίζεσθαι (ἡ τῶν αἰσθήσεων αἵρεσις). §. 69 Παράστασις καὶ διάνοια. §. 70 Ἐπιλανθάνεσθαι, ἀναμιμνήσκειν, σκέπτεσθαι, παραστατικόν, φαντασία, μνήμη. §. 71 Ἡ ἔννοια τοῦ καλοῦ ἐν τῇ τέχνῃ καὶ ποιήσει. §. 72 Νοῦς, διάνοια, ἔννοια, διαφορὰ πεζοῦ καὶ ποιητικοῦ λόγου. §. 73 Λογικὸν πνεῦμα, ὑποκειμενικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ γνῶσις, ὁ σκοπὸς πάσης γνώσεως, συνείδησις, αὐτοσυνειδησία. §. 74 Διαφορὰ νοῦ καὶ λογικοῦ, ὀξύνοια, ἀμβλύνοια, βαθύνοια. Τί εἶνε ἀλήθεια καὶ τὶ σημαίνει, τὴν ἀλήθειαν διαγιγνώσκειν; §. 75 Ὁ σκεπτικισμός. §. 76 Τὸ βουλητικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν. §. 77 Θυμός, ὁρμαὶ καὶ ἐπιθυμίαι, συναίσθημα. §. 78 Πάθη, ἀψιθυμίαι, κλίσις, ἀγάπη, μῖσος. §. 79 Ἡ βούλησις, εὐχή, ἔφεσις, πρόθεσις, ἀπόφασις, ἐνθουσιασμός, χαρακτήρ. §. 80 Πῶς ἔχει τὸ γνωστικὸν πρὸς τὸ βουλητικόν· κεφαλὴ καὶ καρδία. §. 81 Ἡ οὐσία τῆς πίστεως. §. 82 Ἡ ἐλευθέρα βούλησις καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῆς. §. 83 Περιληπτικὴ ἐξήγησις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τὸ ἐγώ, ἀτομικότης, ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

1. Τὸ πρῶτον ἐρώτημα, εἰς ὃ ἡ φιλοσοφικὴ προπαιδεία, ὅ ἐστιν ἡ προπαρασκευὴ πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας, ὀφείλει νὰ ἀποκριθῇ εἶνε· «τί εἶνε φιλοσοφία;» ἡ πλήρης ἀπόκρισις δύναται ἀκριβῶς μόνον ὑπ' ἐκείνου νὰ νοηθῇ, ὅστις διῆλθε τὴν φιλοσοφικὴν σπουδήν· μόνον ὅταν τις πιστῶς ἐπιτελῇ τὴν ἐνέργειαν τοῦ φιλοσοφεῖν δύναται νὰ διαγνώσῃ τί εἶνε τὸ φιλοσοφεῖν, ἀκριβῶς ὅπως τὴν οὐσίαν τῆς θρησκευτικῆς πίστεως μόνον ἐκεῖνος δύναται νὰ διαγνώσῃ, ὅστις ἐν τῇ πίστει ζῇ. Ἐν ὀλίγαις λέξεσι δὲν δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ τί εἶνε φιλοσοφία· τοὐλάχιστον σύμπασα ἡ φιλοσοφικὴ προπαιδεία εἰς τοῦτο τείνει, ὅπως παράσχῃ ἡμῖν τρόπον τινὰ ἱκανὴν ἰδέαν περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς σημασίας τῆς φιλοσοφίας. Ἐκ τῶν προτέρων ὅμως δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἰδέαν τινὰ ταύτης, ἂν ἴδωμεν τί οἱ Ἕλληνες διὰ τούτου ἐνόησαν, ἐξ ὧν ἔχει τὴν ἀρχὴν ἥτε φιλοσοφία καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς.

2. Ὁ Πυθαγόρας ἐκ Σάμου (ἀπεθ. περὶ τὸ 500 π. Χ.) ἦτο ὁ πρῶτος, ὅστις ἐκάλει ἑαυτὸν φιλόσοφον, ὅ ἐστι φίλον τῆς σοφίας, ἐκ μετριοφροσύνης, διότι σοφός, ὡς αὐτὸς ἔλεγεν, οὐδεὶς ἦτο, εἰμὴ μόνον ὁ Θεός· σοφοὶ ἢ σοφισταὶ ἐκαλοῦντο ὑπ' αὐτοῦ οἱ φιλόσοφοι. Ἀλλ' ὁ Πυθαγόρας ἐχαρακτήριζεν ὡς σκοπὸν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τῆς φιλοσοφίας (Κικέρ. Τουσκ. V, 3) τὸ θεωρεῖν καὶ ἐρευνᾶν τὴν φύσιν (rerum naturam studiose intueri), καὶ ἐν τῇ γνωστῇ ἐνταῦθα ἀνακοινουμένῃ παρομοιώσει ἐξαίρει ἐπιτυχῶς ὡς τὸ ἰδιάζον τῆς ἐρεύνης ταύτης, ὅτι αὕτη ἐλευθέρως καὶ ἀπηλλαγμένη παντὸς γηίνου συμφέροντος ἀσκεῖται ἕνεκα ἑαυτῆς καὶ μόνης. Θεωρίαν τῆς φύσεως, κατὰ τὴν γενικωτάτην ἔννοιαν λαμβανομένην, δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐν τῇ πρωιμωτάτῃ αὐτῶν ἡλικίᾳ, καὶ ἔτι πρὸ τῶν Ἑλλήνων παρ' ἅπασι τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς τῆς Ἀσίας, χωρὶς νὰ παρατηρήσωμεν ἐν τούτοις τι εἰδικῶς φιλοσοφικόν. Ἀλλ' ἂν τὴν λέξιν νοεῖν ἢ σκοπεῖν λάβωμεν ἐν τῇ στενοτέρᾳ καὶ κυριολεκτικῇ σημασίᾳ, τότε πᾶσα μᾶλλον ἢ ἧττον ποιητικὴ θεωρία τῆς φύσεως, ὅπως αὕτη ἐμορφώθη εὐθὺς παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς, ἀποκλείεται καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς φύσεως προέρχεται τότε πρῶτον, ὅτε ὁ νοῦς ἐπὶ τοσοῦτον ἀνεπτύχθη, ὥστε νὰ ἐρωτᾷ καὶ ἐρευνᾷ πόθεν, τίνι, καὶ πῶς συνέστησαν πάντα, ἅπερ βλέπομεν, τί σημαίνει ὅταν ἐν τῇ φύσει εὑρίσκῃ αἴνιγμά τι[1], καὶ ἵνα τὸ λύσῃ, ζητεῖ σταθερόν τι σημεῖον, ἀρχήν τινα, ἐξ ἧς τὸ καθ' ἕκαστον θεωρεῖ, συνδέει καὶ ἐξηγεῖ. Τοῦτο καὶ πρὸ τοῦ Πυθαγόρου ἔτι συνέβη εἰς Θάλητα τὸν Μιλήσιον, σύγχρονον τοῦ Σόλωνος, ὅστις ὡς ἀρχὴν[2] τῆς συστάσεως πάντων τῶν ὄντων ὑπέ-

[1] Ἡ ἔκπληξις, ἐν ᾗ κεῖται συνδεδεμένον τὸ αἴσθημα τοῦ μὴ νοεῖν μετὰ τῆς πρὸς τὴν νόησιν ἐπιθυμίας, εἶνε κατὰ Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας.

[2] Τὴν λέξιν ταύτην μετεχειρίσθη κατὰ πρῶτον Ἀναξιμένης ὁ Μιλήσιος.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

λαβε τὸ ὕδωρ, πιθανῶς, ἐπειδὴ τὸ σπέρμα καὶ ἡ τροφὴ τῶν ὄντων εἶνε ὑγρά, ἐπειδὴ τὸ θερμὸν ἀναπτύσσεται ἐκ τοῦ ὑγροῦ, ἐπειδὴ τὸ ὑγρὸν εἶνε εὔπλαστον καὶ συνεχές, τὸ δὲ εὐσταθὲς καὶ στερρὸν εἶνε ἄζωον (νεκρόν). Δικαίως λοιπὸν ὁ Ἀριστοτέλης ἄρχεται ἀπ' αὐτοῦ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, καὶ μέχρι σήμερον καλοῦμεν αὐτὸν τὸν πρῶτον φιλόσοφον. Μετὰ τὸν Θάλητα ὁ Ἀναξιμένης ἐθεώρει ὡς πρώτην ἀρχὴν τὸν ἀέρα, διότι ἡ ἡμετέρα ψυχὴ εἶνε ἀεροειδής, ἀπὸ τῆς ἀναπνοῆς ἐξαρτᾶται πᾶσα ἡ ζωϊκὴ ἐνέργεια, καὶ ὁ ἀὴρ περιβάλλει πάντα τὸν κόσμον. Ἐκ τῆς συμπυκνώσεως τοῦ ἀέρος ἐξήγει τὸ φαινόμενον τῆς βροχῆς, τῆς χιόνος, τοῦ σεισμοῦ. Τὰ χρώματα ἐξήγει ἐκ τῆς καταπτώσεως τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐν τῷ πεπυκνωμένῳ ἀέρι. Ὅσῳ καὶ ἂν φαίνωνται ἡμῖν ταῦτα ἐλλιπῆ, οὐχ ἧττον δηλοῦται ἐν τούτοις λίαν σαφῶς ὁ φιλόσοφος, ὅστις εἰς πάσας αὐτοῦ τὰς σκέψεις ὁρμᾶται ἀπὸ ὡρισμένου τινὸς σημείου, εἰς αὐτὸ ἀνάγει πάντα, καὶ διά τινος ὁδηγούσης σκέψεως συνδέει πάσας αὐτοῦ τὰς θεωρίας.

3. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἄρχεται λοιπὸν πειρωμένη νὰ ἐξηγήσῃ τὴν μεγάλην ποικιλίαν τῶν φυσικῶν σωμάτων καὶ φυσικῶν φαινομένων ἔκ τινος ἀρχικοῦ στοιχείου ἢ ἀρχικῆς ὕλης (ἢ ἔκ τινος δημιουργικῆς ἀρχῆς). Ἐν τούτῳ κεῖται κεκαλυμμένον τὸ ζήτημα, τίς ὁ δημιουργὸς τῆς γῆς. Ἡ εἰς τὴν ἀπόπειραν ταύτην ὑποκειμένη προαίσθησις περὶ τῆς ἑνότητος ἐν τῇ ἀπείρῳ ποικιλίᾳ τῶν φαινομένων εἶνε μαρτύριον τῆς βαθείας καὶ ἀληθοῦς σοφίας. Αἱ ἐκ τῆς προαισθήσεως ταύτης τὴν ἀρχὴν ἔχουσαι προσπάθειαι ἦγον κατ' ὀλίγον εἰς ἑκάστοτε ἀπωτέραν, βαθυτέραν καὶ ἐντελεστέραν ἔ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ρευναν τῆς ὅλης φύσεως, καὶ αἱ ἔρευναι αὗται ἀπετέλεσαν ἐν συνόλῳ τὸ πρῶτον μέρος τῆς φιλοσοφίας, τὴν φυσικὴν (ἐπιστήμην) τῶν Ἑλλήνων, εἰς ἣν ἀνῆκον αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι κατὰ τὴν πλατυτάτην ἔννοιαν. Ἡ φυσικὴ αὕτη ἀπὸ τῆς γεωλογίας ὁρμωμένη, περιελάμβανεν οὐ μόνον ὅ,τι ἡμεῖς καλοῦμεν φυσικὴν καὶ φυσιολογίαν, ὀρυκτολογίαν, βοτανικὴν καὶ ζωολογίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀστρονομίαν καὶ μαθηματικὴν (ἡ τελευταία διὰ τοῦ Πυθαγόρου ἀνήρθη εἰς συμπληρωτικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας)· ἀλλὰ καὶ ἡ θεολογία των ἦτο μέρος τῆς φυσικῆς, διότι ἡ θεογνωσία αὐτῶν ἐξεπήγασεν ἐκ τῆς παρατηρήσεως καὶ ἐρεύνης τῆς φύσεως καὶ ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ ἐλήφθη ἐν πολλοῖς συστήμασιν ὡς ἡ θεότης. Ἀλλὰ πολὺ πρὶν τὸ πρῶτον τοῦτο μέρος ἀποτελεσθῇ διὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἰδίως διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους εἶχεν ἤδη ἀναπτυχθῇ τὸ δεύτερον κύριον μέρος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἡ διαλεκτικὴ ἰδίως διὰ τῶν σοφιστῶν. Διαλεκτικὴ ἐσήμαινε κατὰ πρῶτον τὴν τέχνην τοῦ συζητεῖν, ἐν ᾗ οἱ Ἀθηναῖοι ὑπερεῖχον πάντων. Ἡ διαλεκτικὴ αὕτη ἤγαγεν αὐθορμήτως εἰς τὴν θεωρίαν τῶν νόμων τῆς γλώσσης καὶ τῆς διανοήσεως, ὅθεν εἰς τὴν γραμματικὴν καὶ λογικήν, εἰς ἣν εἶτα συμπεριελήφθη ἡ μεταφυσική, ἡ πραγματευομένη περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. Διαλεκτικὴ (δηλ. Ἐπιστήμη) περιελάμβανε κατὰ ταῦτα ἐν τῇ πλατυτέρᾳ σημασίᾳ οὐ μόνον τὴν ἡμετέραν λογικὴν καὶ μεταφυσικήν, ἀλλὰ καὶ τὴν γραμματικήν, ῥητορικὴν καὶ ποιητικήν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ μέρος τῆς φιλοσοφίας ἐτελειοποιήθη ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Τὸ τρίτον κύριον μέρος, ἡ ἠθική, περιε-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

λάμβανεν οὐ μόνον ὅ,τι ἡμεῖς ἠθικὴν καλοῦμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικήν, τὴν ἐπιστήμην τῆς συστάσεως, διοικήσεως καὶ πολιτεύματος τῆς πόλεως, διότι ταῦτα πραγματοῦνται διὰ τῆς ἠθικῆς. Ὁ πατὴρ τῆς ἠθικῆς ἐπιστήμης εἶνε ὁ Σωκράτης. Ἐπιτυχῶς ὡς πρὸς τοῦτο λέγει ὁ Κικέρων (Tuscul. V, 4) ab antiqua philosophia usque ad Socratem numeri motusque tractantur, et unde omnia orerentur quove recíderent; studioseque ab iis siderum magnitudines, intervalla, cursus anquirebantur et cuncta coele stia. Socrates autem primus philosophiam devocavit e coelo (ὅ ἐστι περὶ τῆς ἀστρονομίας ἢ φυσικῆς καθόλου) et in urbibus collocavit et in domos etiam introduxit et coëgit de vita et moribus rebusque bonis et malis quaerere.

4. Ἐντεῦθεν καθορᾶται, ὅτι παρὰ τοῖς Ἕλλησι φιλοσοφία ἐσήμαινε τὸ σύνολον πασῶν τῶν γνωστῶν αὐτοῖς ἐπιστημῶν καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν αὐτῶν ταύτην ὁρίζει ὁ Κικέρων τὴν φιλοσοφίαν (Studium Sapientiae) ὡς ἐπιστήμην rerum divinatum et humanarum causarumque quibus hae res continentur. Τὰ τρία μέρη τῆς φιλοσοφίας, οὐχὶ ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἀκολουθίᾳ καλεῖ οὗτος ἐν Academ 1, 5, fuit jam accepta a platone philosophandi ratio triplex: una de vita et moribus, altera de natura et rebus occultis (τὰ αἰνίγματα καὶ μυστήρια τῆς φύσεως), tertia de disserendo et quid verum, quid falsum, quid rectum in oratione pravumve quid consentiens sit, quid repugnet indicando. Ἐντεῦθεν κατανοεῖται καὶ ἡ βραχεῖα φράσις de orat. 1, 15: philosophia in tres par-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

tes est tributa, in naturæ obscuritatem, in disserendi Subtilitatem (τὸ λογικῶς νοεῖν) in vitam atque mores[1].

Πᾶν λοιπὸν ὅ,τι εἶνε ἄξιον ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ ἐρεύνης, ἀνῆκε παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν· ἐν τούτῳ ἐγένετο γνωστὴ ἡ ὑπόθεσις ἢ ἡ ὕλη τῆς φιλοσοφίας. Ἵνα ὅμως γείνῃ φανερόν, κατὰ τίνα τρόπον ἡ ὕλη αὕτη ἐπεξεργάζεται, πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἔννοιαν νοεῖν, ἥτις σχεδὸν εἶνε ταὐτόσημος τῷ φιλοσοφεῖν. Σημειωτέον δὲ πρὸς τούτοις, ὅτι ὀλίγα μόνον προηγουμένως περὶ τῆς θεμελιώδους ταύτης ἐννοίας τῆς φιλοσοφίας δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν· διότι τί εἶνε νοεῖν, ἢ διανοεῖσθαι δὲν δύναται νὰ διασαφηνισθῇ ἐν μιᾷ ἢ ἕν τισι προτάσεσι, τὴν βραχυτάτην δὲ ἀπόκρισιν δίδωσι μὲν ἡ λογική, ἀλλ' ἐν τέλει, ὅταν θὰ γνωσθῇ τί εἶνε ἔννοια, κρίσις καὶ συλλογισμός, τότε γινώσκομεν τρόπον τινὰ τί εἶνε νοεῖν κατὰ τὴν φιλοσοφικὴν ἔννοιαν.

5. Πᾶν φιλοσοφεῖν συνίσταται ἐν τῷ νοεῖν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἑκάστη νόησις δύναται νὰ ὀνομασθῇ φιλοσοφεῖν. Νοεῖν (ἐν τῇ πλατυτάτῃ σημασίᾳ τῆς λέξεως) εἶνε ἡ εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἰδιάζουσα ἐνέργεια, ἥτις τόσον ἀκουσίως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τόσον ἀσυνειδήτως διαπράττεται, ὅπως ἡ ἐνέργεια τοῦ ὁρᾶν

[1] Ὁ Κικέρων καὶ περὶ τῶν τριῶν μερῶν τῆς φιλοσοφίας ἐπραγματεύσατο· εἰς τὸ πρῶτον ἀνήκουσι de natura deorum, de fato, de divinatione· εἰς τὸ δεύτερον, academica καὶ πάντα τὰ ῥητορικὰ αὐτοῦ συγγράμματα· εἰς τὸ τρίτον τὰ ἔργα αὐτοῦ de republica, de legibus, de finibus bonorum et malorum, tusculanae disputationes, de officiis, Laelius, Cato, paradoxa.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἢ τοῦ ἀκούειν ἢ τοῦ ἀναπνεῖν. Τὸ νοεῖν ὠνόμασαν δικαίως πνευματικῶς ἀναπνεῖν, ὅπερ διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶνε τόσον ἀναγκαῖον, ὅσον τὸ φυσικόν. Ἕκαστος ἄνθρωπος διανοεῖται ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, ἀφ' ἧς ἐγείρεται ἡ συνείδησίς του μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἀποσβέννυται, νοεῖ πάντοτε καὶ εἰς πάσας τὰς καταστάσεις τοῦ βίου του· οἱ ἄνθρωποι διακρίνονται ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν νοοῦσιν, ἂν νοῶσιν ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως, σαφῶς ἢ ἀσαφῶς, καλὸν ἢ κακόν, μέγα ἢ σμικρόν, ἀλλὰ νοεῖν ἁπαντᾷ παρ' ἅπασιν· εἶνε ἡ χαρακτηριστικὴ ἐνέργεια, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος διακρίνεται ἐκ τῶν ἄλλων δημιουργημάτων.

6. Τὸ φιλοσοφικῶς νοεῖν ἢ σκέπτεσθαι διαφέρει τοῦ συνήθους καὶ φυσικῶς νοεῖν, ὅπερ ἀκουσίως ἀσκεῖται, κατὰ πρῶτον οὕτως, ὥστε εἶνέ τι πρὸς ὡρισμένον τινὰ σκοπὸν τεῖνον, μετὰ συνειδήσεως καὶ ἑπομένως καὶ διατεταγμένον, συστηματικόν[1]. Ὡς τοιοῦτον ὁρμᾶται (§ 2) ἀπὸ ὡρισμένου σημείου, πρὸς ὃ τὸ πᾶν ἀναφέρεται, καὶ συνάπτει δι' ὁδηγούσης τινὸς σκέψεως πάσας τὰς κατ' ἰδίαν παρατηρήσεις. Ἐνῷ δὲ ἡ συνήθης διανόησις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στρέφεται μόνον περὶ τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα, ἡ φιλοσοφικὴ τοὐναντίον ἐφάπτεται τῶν ἔνδον, τῆς διὰ τῶν ἡμετέρων αἰσθήσεων μὴ ἀντιληπτῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην διαγνωσθεῖσαν οὐσίαν τῶν ὄντων καλοῦμεν ἔννοιαν τούτων. «Ἡ ἔννοια εἶνε τὸ γνωσθὲν πρᾶγμα,» ὡς ὁ Δροβίσιος λέγει (Neue Dar-

[1] Σύστημα εἶνε ὅλον τι, οὗ τὰ μέρη εἶνε εἰς ἑνότητά τινα συνδεδεμένα διὰ σκέψεώς τινος ἢ ἀρχῆς. Συστηματικὴ παράστασις εἶνε ταὐτόσημος τῇ φιλοσοφικῇ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

stellung der Logik σελ. 11. Ἰδ. ἀκριβές. ἐν Λογ. § 8). Τὸ ζητεῖν τὴν ἔννοιαν τῶν ὄντων καὶ μετὰ τούτων τῶν ἐννοιῶν εἶτα περαιτέρω προβαίνειν καλεῖται νοεῖν ἢ διανοεῖσθαι ἐν τῇ στενοτέρᾳ σημασίᾳ, ἐν ᾗ εἶνε ταὐτόσημον τῷ φιλοσοφεῖν. Καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἐγελιανοῦ Ἐρδμάννου τεθεὶς ὁρισμὸς (Grundriss der Logik § 5) «τὸ (φιλοσοφικῶς) νοεῖν εἶνε ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος, ἥτις ὡς προϊὸν ἔχει τὸ γενικὸν» εἶνε κατὰ τὰ εἰρημένα εὔληπτος, διότι ἡ ἔννοια ὄντος τινὸς εἶνε πάντοτε τὸ γενικόν, — κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ φαινόμενον, ὅπερ εἶνέ τι ἀτομικόν, ὡς σαφέστερον γενήσεται ἐν τῇ περὶ ἐννοίας διδασκαλίᾳ. Τέλος διαφέρει τὸ φιλοσοφικῶς νοεῖν τοῦ συνήθους κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ ὑψίστῃ αὐτοῦ βαθμίδι εἰς ἑαυτὸ ἀπευθύνεται καὶ ἑαυτὸ ποιεῖ ἀντικείμενον τῆς ἐνεργείας του. Ἐπειδὴ ἡ ἡμετέρα διανόησις φυσικὰ πάντοτε πρὸς ἄλλο τι ἀποβλέπει, ἀπαιτεῖ οὐ μόνον σπανίαν δύναμιν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ μεγάλην ἄσκησιν, ὅταν ἡ διάνοια ἀντὶ τούτου ἢ ἐκείνου σκοπῇ ἑαυτήν· εἶνε ἐπιστήμη ἐπιστήμης ὡς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις βραχέως καὶ ἐπιτυχῶς ἡ φιλοσοφία ὡρίσθη. Τὸ φιλοσοφικῶς λοιπὸν νοεῖν εἶνε ὁ ὕψιστος βαθμὸς ἢ ἡ τελείωσις πάσης διανοήσεως. Τὸ φυσικῶς νοεῖν ἐν τῇ περαιτέρω αὐτοῦ ἀναπτύξει σπεύδει ἀεὶ πρὸς τὸ φιλοσοφικῶς νοεῖν. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἡ φιλοσοφία εἶνε ἡ ὑψίστη πασῶν τῶν ἐπιστημῶν. Δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ αὐτὴν ὡς τὴν ψυχὴν καὶ τὸ θεμέλιον πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, ἐπειδὴ ἄνευ φιλοσοφικῆς σκέψεως ἀληθὴς ἐπιστήμη δὲν εἶνε δυνατή· ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ λαμβανομένη εἶνε ταὐτόσημος τῇ φιλοσοφίᾳ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Πρβ. περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νοεῖν § 12, § 22, 25, 36, 73.

7. Εἰς τὴν περὶ τοῦ φιλοσοφικῶς νοεῖν ἐρώτησιν, τί εἶνε νοεῖν καὶ ποῖοι εἶνε οἱ νόμοι καὶ αἱ ἐργασίαι τοῦ νοεῖν, ἀποκρίνεται ἡ Λογική· εἰς τὴν ἐρώτησιν ποῖαι εἶνε αἱ τελευταῖαι ἀρχαὶ τῆς γνώσεως καὶ τοῦ εἶναι ἀποκρίνεται ἡ Μεταφυσική· εἰς δὲ τὴν ἐρώτησιν, τίνες αἱ ἰδιαίτεραι δυνάμεις ἢ ἐνέργειαι τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἢ τοῦ πνεύματος, ἀποκρίνεται ἡ Ψυχολογία. Ἡ Ψυχολογία, ὡς αὐθύπαρκτος ἐπιστήμη, καθ' ἣν ἔννοιαν ὑμεῖς τὴν λαμβάνομεν, δὲν ἐπραγματεύθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' ὁτὲ μὲν ἐν τῇ φυσικῇ, ὁτὲ δὲ ἐν τῇ διαλεκτικῇ ἐγένετο περὶ αὐτῆς λόγος. Τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ ψυχῆς εἶνε τὸ πρῶτον, ἐν ᾧ ἐγένετο λόγος περὶ ψυχολογίας ἐν συνεχείᾳ. Λογική, μεταφυσικὴ καὶ ψυχολογία εἶνε αἱ εἰδικῶς φιλοσοφικαὶ ἐπιστῆμαι, ἐνῷ πᾶσαι αἱ ἄλλαι, ἃς οἱ ἀρχαῖοι θεωροῦσιν ὡς μέρη τῆς φιλοσοφίας, αὐθύπαρκτοι μὲν εἶνε ἤδη, ἀλλὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐξαρτῶνται ἐκ φιλοσοφικῶν συστημάτων.

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς οὐσίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς φιλοσοφίας καθόλου, εἰσερχόμεθα ἤδη εἰς τὴν Λογικὴν καὶ Ψυχολογίαν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΛΟΓΙΚΗ

Ἡ λογικὴ ὡς ἡ διδασκαλία τῶν νόμων τοῦ διανοεῖσθαι πραγματεύεται 1ον περὶ ἐννοιῶν, 2ον περὶ κρίσεων, 3ον περὶ συλλογισμῶν· πᾶσα ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ διανόησις ἐπιτελεῖται δι' ἐννοιῶν, κρίσεων καὶ συλλογισμῶν.

ΠΕΡΙ ΕΝΝΟΙΑΣ

8. Δὲν εἶνε εὔκολον ἵνα δώσῃ τις τὴν ἔννοιαν πράγματός τινος καὶ ἂν τοῦτο εἶνε ἡμῖν ὅλως γνωστόν· ἕκαστος π. χ. νομίζει ὅτι δύναται ἀμέσως νὰ ἀποκριθῇ εἰς τὴν ἐρώτησιν: τί εἶνε τράπεζα; ἀλλὰ θὰ γείνῃ εὐθὺς φανερὸν ὅτι οἱ πλεῖστοι ἔχουσι μόνον ὀρθὴν παράστασιν τούτου, ὅπερ εἶνε τράπεζα, ὥστε νὰ διαστέλλωσι ταύτην ἀπ' ἄλλων ἀντικειμένων, καὶ νὰ παρέχωσι περιγραφήν τινα αὐτῆς· διότι πλήρη ὁρισμὸν κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς λογικῆς, δὲν δύναται οὔτε ὁ νουνεχέστατος νὰ δώσῃ. *Διακρίνειν* εἶνέ τι ἄλλο ἢ *ὁρίζειν*, καὶ μεταξὺ τῆς *παραστάσεως*, ἣν ἔχει τις περί τινος, καὶ *τῆς ἐννοίας* αὐτοῦ εἶνε μεγάλη διαφορά.

Ἔχω παράστασίν τινα πράγματός τινος, ἐὰν δύναμαι νὰ ὑποτυπώσω ἐν ἐμοὶ εἰκόνα τινὰ ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς ὄψεως, καὶ χωρὶς νὰ βλέπω ταύτην, ὅπερ προϋποτίθησιν, ὅτι δύναμαι νὰ διακρίνω ταύτην ἀπ' ἄλλων ὁμοίων. Ἐν τῇ περιγραφῇ παρέχω μόνον εἰκόνα ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως, καὶ μάλιστα, ἵνα ἐμμείνω ἐν τῷ παραδείγματί μου, μιᾶς μόνης ὡρισμένης τραπέζης. Ἀλλ' ἡ ἐρώτησις, «τί εἶνε τράπεζα» ἀπαιτεῖ οὐχὶ τὴν περιγραφὴν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς τραπέζης, ἀλλὰ διδασκαλίαν περὶ τούτου, ὅπερ εἶνε καθόλου ἡ ἀληθὴς οὐσία καὶ ἡ ἀξία ἢ ἡ σημασία τῆς τραπέζης. Τοῦτο δύναμαι

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

μόνον τότε νὰ διαγνώσω, ὅταν παραστήσω ἐν ἐμοὶ πάντα τὰ δυνατὰ εἴδη τραπεζῶν, ἅτινα ὑπάρχουσι, καὶ ἤδη ἐπιστήσω τὸν νοῦν μου ἐπὶ τούτου, ὅπερ εἶνε κοινὸν εἰς πάσας τὰς τραπέζας, ὅπως ἀποχωρίσω τοῦτο ἀπὸ ἐκείνου, ὅπερ μόνον εἶνε ἰδιάζον εἰς μίαν ἢ εἴς τινας τραπέζας, ἐν συντόμῳ ἀπὸ παντός, ὅπερ δύναται νὰ ἐλλείπῃ, χωρὶς ἡ τράπεζα νὰ παύσῃ τοῦ νὰ ἦνε τράπεζα· ἡ ἐνέργεια τοῦ ἡμετέρου πνεύματος, δι' ἧς ἡμεῖς προσέχομεν εἰς τὸ ἰδιάζον τῶν πραγμάτων ἑνὸς εἴδους, καλεῖται ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ *σκέπτεσθαι*, *λογίζεσθαι*, ἐκείνη δέ, δι' ἧς ἐξάγομεν τὸ κοινὸν καὶ διαχωρίζομεν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ λοιποῦ καλεῖται ἀφαιρεῖν. Ἐκεῖνο δέ, ὅπερ εἰς πάντα τὰ ὁμοειδῆ εἶνε κοινόν, καὶ ἄνευ τούτου δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ, καλοῦμεν *γενικὰς καὶ ἀναγκαίας αὐτοῦ ἰδιότητας ἢ προσδιορισμούς*. Ὅ,τι δὲ ἀναγκαίως παντὶ πράγματι ἀνήκει καὶ ἑπομένως πᾶσι τοῖς τοῦ αὐτοῦ εἴδους πράγμασιν εἶνε κοινὸν (ἢ γενικὸν) καλοῦμεν καὶ *οὐσίαν* τοῦ πράγματος· *ἀναγκαῖον*, *γενικὸν* καὶ *οὐσία ἢ οὐσιῶδες* εἶνε κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν ταὐτόσημα, καὶ ἐὰν ὁ Πλάτων ἕνεκα τούτου ἐξηγῇ τὴν φιλοσοφίαν ὡς τὴν γνῶσιν τοῦ γενικοῦ καὶ ἀναγκαίου, σημαίνει διὰ τούτου τὸ αὐτό, ὅπερ ἄλλοι, ὅταν λέγωσιν ὅτι ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶνε ἡ ἔρευνα τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων.

Αἱ ἐνέργειαι τοῦ λογίζεσθαι καὶ ἀφαιρεῖν, δύνανται μὲν μόνον ἐν τῇ θεωρίᾳ νὰ χωρισθῶσιν, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι συνδέονται τόσον, ὥστε ἡ μία δὲν δύναται νὰ ἦνε ἄνευ τῆς ἑτέρας. Θεωρούμεναι δὲ ὡς ἓν καλοῦνται διασκεπτικὸς νοῦς (διότι τὸ πνεῦμα διασκέπτεται τὰ διάφορα πράγματα ὅπως ἀνεύρῃ τὸ κοινὸν καὶ διάφορον). Εἰς τὸν διασκεπτικὸν νοῦν ἀντίκειται ὁ *ἐποπτικὸς* ἢ ἡ αἰσθητικὴ θεωρία περὶ ἧς λόγος γίγνεται ἐν τῇ ψυχολογίᾳ (§ 67). Ἐν μεταφορικῇ σημασίᾳ ἐποπτικὸς νοῦς σημαίνει καὶ πνευματικὴν αἴσθησιν.

9. Διὰ τοῦ λογίζεσθαι καὶ ἀφαιρεῖν, ἵνα ἐμμείνωμεν ἐν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τῷ παραδείγματι ἡμῶν, θέλομεν εὕρει μετ' ὀλίγον, ὅ,τι εἰς πάσας τὰς τραπέζας εἶνε κοινὸν καὶ ὅ,τι εἶνε ἀναγκαῖον, ἐάν τι πρέπῃ νὰ ἦνε τράπεζα. Θέλομεν εὕρει εὐθὺς ὅτι τοῦτο, ὅπερ ἡμῖν ἐν τῷ βίῳ εἶνε τὸ κύριον διὰ τράπεζαν, τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα, ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ σχῆμα τῶν ποδῶν, ἡ εὐστάθεια, ἡ ὕλη, ἐξ ἧς ἐγένετο, καὶ ἡ τέχνη, δι' ἧς κατεσκευάσθη, κλπ. ὅτι τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν ὡς πρὸς τὴν κυρίως οὐσίαν τραπέζης, ἀλλ' ὅτι ἀναγκαίως πρὸς τοῦτο ἀνήκει, α' αὕτη νὰ ἔχῃ ὁριζόντιον πλᾶκα, β' νὰ στηρίζηται προσηκόντως, γ' τὸ ὅλον νὰ ἔχῃ προορισμόν, ὥστε νὰ ἐπιτίθηται ἐπ' αὐτοῦ τι καὶ νὰ ποιῆταί τι ἐπ' αὐτοῦ· ὁ τελευταῖος οὗτος ὅρος, ὁ τελικὸς σκοπός, ἔχει οὐσιώδη σημασίαν εἰς πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου πεποιημένα. Ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις ὁρισμοῖς περιέχεται ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς τραπέζης καθ' ἑαυτήν· ἀλλὰ διὰ τούτου δὲν ἐξηντλήθη ἔτι ἡ ἔννοια ταύτης· πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει, ἔχει καὶ οὐσιώδη τινὰ σχέσιν πρὸς ἄλλο, πρὸς ὃ εἶνε συγγενές, καὶ μεθ' οὗ συμμετέχει τινῶν ἰδιοτήτων· οὐδὲν ἱσταται μεμονωμένον, πᾶν ὃν ἀποτελεῖ μετ' ἄλλων ἓν ὅλον, εἶνε λοιπὸν συμπληρωτικὸν μέρος ἢ μέλος τούτου τοῦ ὅλου, ἢ ἔχει ἐν κύκλῳ τινὶ τὴν ὡρισμένην αὐτοῦ θέσιν. Τότε πρῶτον, ὅταν ἐκφαίνω τὸν κύκλον ἢ τὴν σφαῖραν τῆς ὑπάρξεώς του, ἀπετελειῶ τὴν ἔννοιαν πράγματός τινος· τότε λοιπόν, ὅταν εἴπω, ὅτι ἡ τράπεζα εἶνε οἰκιακὸν σκεῦος καὶ προσθέσω τὰ ἀνωτέρω γνωρίσματα, παριστῶ ἐντελῶς τὴν οὐσίαν τῆς τραπέζης· ἡ τράπεζα ἀποτελεῖ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἀντικειμένων τὸ οἰκιακὸν σκεῦος, ἔχει λοιπὸν μετὰ τούτων τῶν ἀντικειμένων τι κοινόν. Μετὰ τῆς ἕδρας ἔχει ἰδίως κοινόν, τὸ ὑπὸ α καὶ β λεχθέν· μόνον ὁ τελικὸς τῆς ἕδρας σκοπός, ὅτι ἐπ' αὐτῆς κάθηταί τις, εἶνε ἄλλος τις, καὶ οὗτος ἀπαιτεῖ ὡς ἰδιότητα τὸ ἐπίκλιντρον.

Ἐν τῇ φιλοσοφικῇ γλώσσῃ καλεῖται ὁ κύκλος ἢ ἡ σφαῖρα, εἰς ἣν ἀνήκει ἔννοιά τις, *γένος*· ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἰσχύει

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὁ κανών, ἐν ἑκάστῳ ὁρισμῷ κατὰ πρῶτον νὰ ὀνομάζηται τὸ γένος, εἰς ὃ ἔννοιά τις ἀνήκει.

Ὅστις κατὰ τὸν ὑποδειχθέντα τρόπον εὗρε τὸ γένος ἐννοίας τινός[1], ἐνταυτῷ δὲ ἀκολουθῶν τὴν αὐτὴν ὁδὸν θὰ εὕρῃ, ὅτι καὶ πλατύτεροι κύκλοι ἢ γένη ὑπάρχουσιν, εἰς ἃ ἀνήκει ἡ ἔννοια· ἢ ὅτι τοῦτο, ὅπερ πρὸ ὀλίγου ὠνομάσθη γένος, αὐτὸ πάλιν ἔχει γένος. Ἐὰν λοιπὸν τὴν αὐτὴν τοῦ σκέπτεσθαι ὁδὸν ἀκολουθῶν τις, δι' ἧς εὗρεν ὅτι ἡ τράπεζα ἀνήκει εἰς τὴν σφαῖραν τῶν οἰκιακῶν σκευῶν, προχωρήσῃ περαιτέρω, εὑρίσκει ὅτι ἕκαστον οἰκιακὸν σκεῦος ἀνήκει εἰς τὴν σφαῖραν τῶν χειροτεχνικῶν ἔργων καὶ ταῦτα πάλιν εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων καθόλου. Βλέπει τις εὐθύς, ὅτι ἐκεῖνο τὸ μετὰ ταῦτα εὑρεθὲν γένος εἶνε πλατύτερον ἢ ἀπώτερον, τοῦτ' ἐστι περιλαμβάνει καὶ ἐγκλείει πλείονα τοῦ προηγουμένου[2]. Ἵνα δὲ

[1] Δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν τὸ γένος (ἐν γενικωτέρᾳ ἐννοίᾳ) καὶ κατ' ἄλλον τρόπον· εὐθὺς ὡς παρατηροῦμεν, ὅτι ἀντικείμενα συμφωνοῦσι κατὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικά, εἶναι σημεῖον ὅτι εἶνε τῆς αὐτῆς τάξεως ἀποτελοῦσι μετζόν τι ὅλον, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι ἔχουσι γένος.

[2] Τοῦ γένους ἡ ἔννοια εἶνε σχετική, διότι διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν κοινῶν καὶ οὐσιωδῶν γνωρισμάτων καὶ τῆς παραλήψεως τῶν μὴ τοιούτων προχωροῦμεν εἰς γένος ἀείποτε ἀνώτερον, σχηματίζοντες οὕτω λογικὴν κλίμακα δι' ἧς φθάνομεν εἰς ἀνωτάτην τινὰ (ἅπαντα περιλαμβάνουσαν) ἔννοιαν, ἥτις δὲν ἔχει πλέον ἑτέραν τινὰ ἔννοιαν ὑπερκειμένην, ὡς εἶναι π. χ. ἡ τοῦ Ὄντος. Καὶ αὕτη μὲν καλεῖται τότε γένος γενικώτατον, ἡ δὲ τελευταία, ἡ εἶδος μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ γένος οὖσα, εἶδος εἰδικώτατον· πᾶσαι δὲ αἱ μεταξὺ καλοῦνται εἴδη μὲν πρὸς τὰς ὑπερκειμένας, γένη δὲ πρὸς τὰς ὑποκειμένας· καθόσον δὲ ἡ ἔννοια ἐξετάζεται πρὸς τὰς ἐν τῇ λογικῇ κλίμακι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς αὐτὴν ὑποκειμένας ἐννοίας, καλεῖται γένος προσεχὲς (genus proximum) καὶ γένος ἀπώτερον (g. remotum). καθ' ὅσον δὲ τὸ εἶδος θεωρεῖται πρὸς τὰς ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ὑπερκειμένας, εἶδος προσεχὲς καὶ εἶδος ἀνώτερον. — Ἐπειδὴ τέλος πᾶσα ὑπερβεβηκυῖα ἔννοια σχηματίζεται ἐκ τῶν ὑποβεβηκυιῶν δι' ἀφαιρέσεως τῶν κοινῶν καὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἐννοίας τινὸς ἀντιληφθῇ τις ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκριβῶς (νὰ ὁρίσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκριβῶς) δὲν δύναται νὰ ὀνομάσῃ τυχόν τι γένος, εἰς ὃ ἡ ἔννοια βεβαίως ἀνήκει ἐπίσης, ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβῃ τὸ *προσεχέστατον* (genus proximum). Ἐὰν π. χ. διὰ τὴν ἔννοιαν *τράπεζα* ἤθελε μεταχειρισθῇ τὸ γένος πρᾶγμα, ἤθελε μὲν ὀνομάσει τὸ ἀπώτατον καὶ γενικώτατον γένος, ἀλλὰ διὰ τούτου καὶ τὸ γένος, ὅπερ ἐλάχιστα μαρτυρεῖ περὶ τῆς οὐσίας τῆς τραπέζης.

οὐσιωδῶν γνωρισμάτων καὶ παραλείψεως τῶν μὴ τοιούτων, ἔπεται ὅτι ἑκάστη τῶν ὑποβεβηκυιῶν περιέχει ὡς γνώρισμα ὅλην τὴν ὑπερβεβηκυῖαν καί τι πλέον, παραλειφθὲν ἐν τῇ ἀφαιρέσει ὡς μὴ κοινὸν καὶ οὐσιῶδες. Τὸ πλέον τοῦτο καλεῖται εἰδοποιὸς διαφορὰ (differentia specifica). Δυνάμεθα λοιπὸν πᾶσαν ὑποκειμένην ἔννοιαν νὰ παραστήσωμεν διὰ τῆς ἀμέσως ὑπερκειμένης καὶ τῆς εἰδοποιοῦ διαφορᾶς.

Λογικῆς κλίμακος παράδειγμα ἔστωσαν τὰ διάφορα τετράπλευρα. Παραβάλλοντες τὰς ἐννοίας τοῦ τετραγώνου, τοῦ ῥόμβου, τοῦ ὀρθογωνίου, τοῦ ῥομβοειδοῦς, τοῦ συμμετρικοῦ καὶ ἀσυμμέτρου τραπεζίου καὶ τοῦ τραπεζοειδοῦς, εὑρίσκομεν γνώρισμα πᾶσι τούτοις κοινόν, ὅτι εἶνε ἐπίπεδοι ἐπιφάνειαι ὑπὸ τεσσάρων εὐθειῶν περατούμεναι· τοῦτο εἶνε τὸ γένος. Παραβάλλοντες ἔπειτα τὰς ἐννοίας τῶν τεσσάρων πρώτων σχημάτων εὑρίσκομεν ὅτι ἔχουσι δύο ζεύγη πλευρῶν παραλλήλων, ἐν ᾧ τὸ συμμετρικὸν καὶ τὸ ἀσύμμετρον τραπέζιον ἔχουσι μόνον τὸ ἕτερον ζεῦγος παράλληλον, ἐν δὲ τῷ τραπεζοειδεῖ οὐδεμία ὑπάρχει παραλληλία. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι γένος προσεχὲς εἶνε διὰ μὲν τὰς πρώτας τέσσαρας ἐννοίας τὸ παραλληλόγραμον, διὰ δὲ τὰς ἑπομένας δύο τὸ τραπέζιον. Προχωροῦντες περαιτέρω παρατηροῦμεν ὅτι τοῦ τετραγώνου καὶ ῥόμβου γένος προσεχὲς εἶνε τὸ ἰσόπλευρον παραλληλόγραμμον, τοῦ δὲ ὀρθογωνίου καὶ ῥομβοειδοῦς τὸ ἀνισόπλευρον. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ τετράγωνον ἀνήκει εἰς τὸ ἀπώτερον γένος τῶν τετραπλεύρων, εἰς τὸ προσεχὲς γένος τῶν παραλληλογράμμων καὶ εἰς τὸ εἶδος τῶν ἰσοπλεύρων παραλληλογράμμων, τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸ πάλιν εἶνε εἶδος προσεχές. (Λογ. Βεκ).

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

10. Παρετηρήθη ἀνωτέρω ὅτι ἡ ἔννοια τράπεζα μόνον οὕτως εὑρέθη, ὅτε ἐσκέφθημεν περὶ ὅλων τῶν τραπεζῶν καὶ οὐχὶ περὶ μιᾶς. Ἡ ἔννοια τράπεζα ἁρμόζει ἕνεκα τούτου καὶ οὐ μόνον εἰς μίαν, ἀλλὰ εἰς πάσας τὰς τραπέζας. Οὕτως ἔννοια ἀντικειμένου τινὸς κατὰ τὴν φύσιν του περιλαμβάνει πάντοτε σύμπαντα τὰ ἀντικείμενα τοῦ ὀνόματος τούτου. Τὴν περίληψιν ταύτην καλοῦμεν διὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ ὅρου *πλάτος μιᾶς ἐννοίας*. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὸ πλάτος ἐννοίας τινὸς εἶνε τὸ σύνολον πάντων τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα φέρουσι τὸ ὄνομά της· δυνάμεθα τὸ πλάτος νὰ ὀνομάσωμεν καὶ σφαῖραν ἢ κύκλον, ὅστις πάντα τὰ ἀντικείμενα τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος περικλείει καὶ περιλαμβάνει, ἢ βραχέως, τὸν κύκλον τὸν ὁποῖον ἔννοιά τις καλύπτει, ἐνῷ γένος εἶνε ὁ κύκλος, εἰς ὃν ἔννοιά τις ἀνήκει[1]. Κατ' ἀντίθεσιν τοῦ πλάτους ἐννοίας τινός, ὁ τὴν οὐσίαν αὐτῆς ἀποτελῶν προσδιορισμὸς καλεῖται *βάθος*· ἀντὶ προσδιορισμοῦ λέγομεν καὶ τὸ σύνολον τῶν ἀναγκαίων, ὁριζόντων, οὐσιωδῶν (ὅ ἐστι τῶν τὴν οὐσίαν ἀντικειμένου τινὸς ὁριζόντων ἢ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἀποτελούντων) γνωρισμάτων ἐν ᾧ τὰ λοιπὰ κατ' ἀντίθεσιν καλοῦνται ἐπουσιώδη ἢ συμβεβηκότα καὶ τρόποι[2].

11. Ἀντιπαραβάλλοντες τὸ βάθος καὶ πλάτος ἐννοίας τινὸς εὑρίσκομεν ὅτι *ὅσῳ μεῖζον τὸ πλάτος, τοσούτῳ ἔλασσον τὸ βάθος*, καὶ ἀντιστρόφως, *ὅσῳ ἔλαττον τὸ πλάτος, τοσούτῳ μεῖζόν ἐστι τὸ βάθος ἐννοίας τινός*· ἡ ἔννοια, *φιλολογία*, ἔχει μεῖζον πλάτος, ἀλλ' ἔλασσον βάθος ἢ ἡ ἔννοια,

[1] Πλάτος εἶνε ὁ κύκλος, ἐν ᾧ ἡ ἔννοια γίγνεται φανερὰ «Trendelenburg Logische Unter 1, σ. 19.» Τὸ πλάτος δηλοῖ τὸ μέρος, ἐν ᾧ ἡ ἔννοια ἐπικρατεῖ ὡς γένος, ἐνῷ τὸ βάθος δηλοῖ τοῦτο, ὅ,τι ἡ ἔννοια ἐν ἑαυτῇ ἔχει καὶ εἶνε. Drobisch Logik σ. 28.

[2] Οὕτως ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἄνθρωπος, τὰ λόγος καὶ αἴσθησις εἶνε οὐσιώδη γνωρίσματα, τὰ δὲ πεπαιδευμένος, ἐνάρετος, κακός, καλὸς εἶνε ἐπουσιώδη.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ποίησις· ἡ ἔννοια αὕτη ἔχει πάλιν μεῖζον πλάτος, ἀλλ' ἔλασσον βάθος ἢ ἡ ἔννοια *δρᾶμα*· τὴν αὐτὴν σχέσιν ἔχει δρᾶμα πρὸς τὴν τραγῳδίαν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει περὶ τῶν ἐννοιῶν, μέγεθος, χωρητικότης, ἐπιφάνεια, σχῆμα, τετράγωνον, παραλληλόγραμμον, τετράγωνον ὀρθογώνιον, ἢ περὶ τῶν ἐννοιῶν, φυσικὸν σῶμα, ζῶον, ῥαχιαῖον ζῶον, θηλαστικόν, ἁρπακτικόν, λέων. Διὰ τοῦ ἐπιδιορισμοῦ ἢ τῆς προσθήκης νέου τινος γνωρίσματος (determinatio) τὸ μὲν βάθος γίγνεται μεῖζον, τὸ δὲ πλάτος ἔλασσον. Διὰ τῆς ἐπανειλημμένης ἀφαιρέσεως φθάνω τέλος εἰς τὴν ἔννοιαν, ἥτις ἔχει τὸ μέγιστον πλάτος, ἀλλὰ τὸ ἐλάχιστον βάθος, εἰς τὴν ἔννοιαν, *ὅν*, ἢ τὸ ἔτι ἀοριστότερον, *τί*, δι' οὗ σημαίνομεν ὂν ἄνευ παντὸς ἄλλου προσδιορισμοῦ. Εἶνε δὲ ἡ ἔννοια αὕτη ἁπλῆ, καθόσον ἐν αὐτῇ οὐδεμία ποικιλία γνωρισμάτων δύναται νὰ διακριθῇ[1]. Ἀντιστρόφως διὰ τοῦ ἐπανειλημμένου ἐπιδιορισμοῦ φθάνομεν εἰς τὸ ἄτομον, ὅπερ ἔχει τὸ μέγιστον βάθος, ἀλλ' οὐδὲν πλέον πλάτος, ἕνεκα τούτου καὶ δὲν δέχεται πλέον τὸν τῆς ἐννοίας ὁρισμόν, ἀλλὰ μόνον τὴν περιγραφήν. Ἐκ τῆς λέξεως, ἥτις σημαίνει ἄτομόν τι, δύναται νὰ σχηματισθῇ ἔννοια: εἷς Μαικήνας π. χ.

12. Εἶνε σπουδαιότατον νὰ γνωρίζῃ τις τί δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ καὶ διατὶ δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ· πρόσωπα, ὡς πᾶν ἀτομικὸν μόνον ἱστορικῶς δύνανται νὰ παρασταθῶσι καὶ περιγραφῶσιν, οὐχὶ νὰ ὁρισθῶσιν, ἐπειδὴ ταῦτα ὑπάρχουσι μόνον ἐν ἑνότητί τινι. Πρὸς δὲ τούτοις αἱ ὅλως γενικαὶ ἔννοιαι (θεμελιώδεις ἔννοιαι), αἵτινες πολὺ ὀλίγον ἔχουσι βάθος καὶ δι' ἃς μόλις ἀκόμη ἓν γένος δύναται νὰ εὑρεθῇ, π. χ. εἶναι, ὑπάρχειν, γίγνεσθαι, ἐνέργεια, δύναμις, χῶρος, χρόνος, (§ 67) μέγεθος, σημεῖον, ἀριθμός, μονάς, μόνον νὰ ἐξηγηθῶσι

[1] Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται πῶς ἐκ τοῦ λατινικοῦ rem προῆλθε τὸ γαλλικὸν rien.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

κυρίως δύνανται καὶ νὰ διακριθῶσιν ἀπ' ἄλλων. Δύναταί τις λοιπὸν νὰ διακρίνῃ αὐτὰς ἀλλ' οὐχὶ νὰ ὁρίσῃ[1].

Ἐκ τῶν ἐν § 11 τριῶν τάξεων ἐννοιῶν μανθάνομεν εὐθύς·

α') Τί εἶνε ὁμογενεῖς ἔννοιαι. Ὁμογενεῖς ἔννοιαι λέγονται αἱ ἔχουσαι ἓν γένος· πᾶσαι αἱ ἔννοιαι τῆς τελευταίας τάξεως ἔχουσι τὸ γένος, *φυσικὰ σώματα*, αἱ τῆς προτελευταίας, *τὸ μέγεθος*. Τὸ ἀντίθετον εἶνε αἱ *ἑτερογενεῖς* ἔννοιαι. Ἡ μετάβασις εἰς ἑτερογενεῖς ἐννοίας, ὅπερ εἶνε μέγα ἁμάρτημα, καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος*. Ὁμογενεῖς ἔννοιαι δύνανται πρὸς τούτοις νὰ ἦνε πολὺ διάφοροι, νὰ ἀποτελῶσι *μάλιστα ἀντιθέσεις*. Πᾶσαι αἱ πραγματικαὶ ἀντιθέσεις πρέπει τὰ μάλιστα νὰ ἦνε ὁμογενεῖς. Ἐκεῖναι αἱ ἔννοιαι, αἵτινες ἐν τῷ αὐτῷ γένει πορρωτάτῳ ἀπέχουσιν ἀλλήλων, καλοῦνται ἀντικείμεναι ἢ ἐναντίως ἀντικείμεναι (Ἀριστοτ. μεταφ. 4, 10. 10, 12)· τοιαῦται εἶνε, *πτωχὸς καὶ πλούσιος*, ὑπὸ τὸ γένος *περιουσία*, *μέγας καὶ μικρός*, ὑπὸ τὸ γένος *ἔκτασις*, *χρηστὸς καὶ κακὸς* ὑπὸ τὸ γένος *ἠθικότης*· ἐὰν ἔννοιά τις ἀποφάσκηται π. χ. *πτωχὸς — οὐχὶ πτωχός*, *μέγας — οὐ μέγας*, καλεῖται *ἀντιφατική*. Αἱ ἀντιφατικαὶ λοιπαὶ ἔννοιαι ὡς καθαρῶς ἀρνητικαὶ δὲν σημαίνουσι κυρίως ὡρισμένον τι· μόνον ἐν γλωσσικῇ χρήσει διατηροῦσί τινες ὅλως ὡρισμένην τινὰ σημασίαν.

β') Ἐκ δύο ὁμογενῶν ἐννοιῶν ἡ ἔχουσα τὸ μεῖζον πλάτος,

[1] Ὁ Οὐλρίκιος παρέχῃ καὶ ἄλλην αἰτίαν ἐν Λογικ. σελ. 67. Αἱ ἡμέτεραι ἁπλῶς θεωρίαι (ὡς ἐνέργεια, καὶ κίνησις) εἶνε τὰ στοιχεῖα τῆς διανοήσεως ἡμῶν, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἦνε δεδομένα, ὅπως δυνηθῶμεν νὰ σχηματίσωμεν συνθέτους παραστάσεις, ἐννοίας, προτάσεις, κρίσεις, περὶ ὧν πᾶς ὁρισμὸς εἶνε ἀδύνατος, ἐπειδὴ ταῦτα εἶνε αἱ προϋποθέσεις παντὸς ὁρισμοῦ ὡς καὶ παντὸς διορισμοῦ ἐννοίας. Ἀλλ' ὅμως γινώσκομεν πολὺ καλῶς τί εἶνε ἐνέργεια, κίνησις· διότι μανθάνομεν τοῦτο ἀμέσως διὰ τῆς αἰσθήσεως καὶ διὰ τῶν ἰδίων ἡμῶν ἔργων.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὅθεν ἡ γενικωτέρα, καλεῖται τὸ *γένος*, ἡ δὲ μετὰ ταύτην τὸ ἔλασσον πλάτος ἔχουσα, καλεῖται τὸ εἶδος. Τὸ γένος εἶνε ἡ γενικωτέρα ἀνωτέρα, ὑπερκειμένη ἔννοια, τὸ δὲ εἶδος ἡ εἰδικωτέρα, κατωτέρα, ὑποκειμένη. Οἱ χαρακτηρισμοὶ γένος καὶ εἶδος εἶνε σχετικοί, διότι ἡ ἔννοια, ἥτις ἐν σχέσει πρὸς ἄλλην ἀνωτέραν (π. χ. ὡς πρὸς τὸ ῥαχιαῖον ζῶον) ἦτο τὸ εἶδος (θηλαστικὸν ζῶον), δύναται καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὁμογενῆ αὐτοῦ κατωτέραν (ἁρπακτικὰ ζῶα) νὰ ἦνε τὸ γένος. Ἡ φυσικὴ ἱστορία διακρίνει, ὅπως διατάξῃ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν φυσικῶν σωμάτων, βασίλεια, συστήματα, φῦλα, τάξεις, οἰκογενείας, γένος, εἶδος· ἑκάστη τούτων τῶν ἐννοιῶν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἑπομένην ὡς γένος πρὸς εἶδος. Ἐὰν ὑπὸ ἔννοιάν τινα γένους συμπαραλαμβάνηται ἄλλο, καλεῖται τοῦτο *κατηγορία* περὶ ἧς ἴδ. ἐν § 30. Διὰ τούτου μανθάνομεν εὐθὺς τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν ὁμογενῶν ἐννοιῶν· ἐξ ὁμογενῶν ἐννοιῶν ἡ εἶνε ἡ μὲν ὑποτεταγμένη τῇ ἑτέρᾳ, ὑπάλληλος[1] ἢ εἶνε συνάλληλοι, ὅ ἐστι ὑπάγονται εἰς ἄλλην ἔννοιαν ἀνωτέραν ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ· εἶνε λοιπὸν ἔννοιαι εἴδους, ὑποτεταγμέναι ἢ ὑποβεβηκυῖαι εἰς γένος τι ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ tertium non datur. Τὸ νὰ δηλώσῃ τις τὴν σχέσιν τῶν ἐννοιῶν πρὸς ἀλλήλας καλεῖται *ταξινομεῖν* ἢ ταξινόμησις (§ 34).

Εἶνε λίαν σπουδαῖον νὰ διακρίνῃ τις ὀρθῶς γένος καὶ εἶδος, νὰ εὕρῃ τοῦ εἴδους τὸ ὀρθὸν πάντοτε γένος καὶ ἀντιστρόφως. Εὐκολώτατα παρατηρεῖται ὁ ἑπόμενος κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν ἐξωτερικός, ἀλλὰ πράγματι ὅλως ἐπὶ τῆς οὐσίας τῶν ἐννοιῶν ἐρειδόμενος κανών. Ἂν ὅ,τι δύναμαι νὰ εἴπω περὶ τοῦ

[1] Τὴν ἔκφρασιν ταύτην μεταχειρίζονται θεωροῦντες τὴν σχέσιν τῶν δύο ἐννοιῶν ἐκ τῆς κατωτέρας. Ἐὰν παρατηρήσωμεν τοῦτο ἀντιστρόφως, τότε πρέπει νὰ εἴπωμεν· ἡ μὲν ἦνε τῆς ἑτέρας ὑπερκειμένη, ὑπερβεβηκατα, (ἢ ὑπαλληλοῦσα)· ἀλλὰ καὶ οἱ ὅροι, ὑποκείμενος ἢ ὑπάλληλος καὶ συνάλληλος δύνανται νὰ ἐπαρκέσωσιν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

γένους, δύναμαι καὶ περὶ τοῦ εἴδους νὰ εἴπω, ἀλλ' οὐχὶ ἀντιστρόφως. Ἐν § ὅ εἴπομεν ὅτι πᾶν φιλοσοφεῖν εἶνε διανοεῖσθαι ἀλλ' οὐχὶ καὶ πᾶσα διανόησις εἶνε φιλοσοφεῖν. Πῶς ἔχουσι λοιπὸν αἱ δύο ἔννοιαι[1]; Ἕκαστος Ἀθηναῖος εἶνε Ἕλλην, ἕκαστος Βετσφαλὸς Γερμανός, — διατὶ οὐχὶ ἀντιστρόφως; Πᾶσα ᾠδὴ εἶνε ποίημα, πᾶν φωνῆεν, ἀλφαβητικὸν στοιχεῖον — διατὶ οὐχὶ ἀντιστρόφως; δύο τρίγωνα εἶνε ὅμοια, — εἶνε ἕνεκα τούτου καὶ ἀνάλογα; Ἐπιτυχὲς περὶ τῆς σχέσεως τοῦ γένους καὶ εἴδους εἶνε τὸ λογοπαίγνιον *τὸ ὅμοιον ἐν τοῖς διαφόροις, εἶτε τὸ γένος, τὸ διάφορον ἐν τῷ ὁμοίῳ εἶτε τὸ εἶδος*. Ἐὰν ἐκ τῶν διαφόρων πρὸς ἀλλήλας ἐννοιῶν, ἔπος, λυρική, δραματικὴ ἀναζητήσω τοῦτο, ἐν ᾧ ταῦτα εἶνε ὅμοια, εὑρίσκω τὸ γένος ποίησις, ἀλλ' ἂν ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἐννοιῶν, αἵτινες ἐν τούτῳ εἶνε ὅμοιαι, ὅτι εἶνε ποίησις, ζητήσω κατὰ τί διαφέρουσιν, εὑρίσκω τὴν οὐσίαν ἑκάστου τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν τῆς ποιήσεως.

13. Ἤδη δυνάμεθα καθ' ὁλοκληρίαν νὰ ἐννοήσωμεν, τί πρὸς τούτοις ἀνήκει, ὅπως ἀκριβῶς ὁρίσωμεν τὴν οὐσίαν ἢ τὴν ἔννοιαν ἀντικειμένου τινός, ὅ ἐστι νὰ δώσωμεν *ὁρισμόν*, οἷον ἡ λογικὴ ἀπαιτεῖ. Ὁ ἀρχαῖος κανὼν ἔχει οὕτως: Definitio fit per genus proximum et differentiam specificam ἢ ὡς ὁ Ἀριστοτελ. ἐν τοπ. 1, 8 λέγει: ὁ ὁρισμὸς ἐκ γένους καὶ διαφορῶν ἐστίν. Τί καλεῖται γένος προσεχέστατον (genus

[1] Καὶ αἱ ἔννοιαι διανοεῖσθαι καὶ διαγιγνώσκειν ἐκληπτέαι ὡς γένος καὶ εἶδος· διανοεῖσθαι εἶνε μόνον ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος καθόλου, διαγιγνώσκειν δὲ σημαίνει ἐκείνην τὴν ἐνέργειαν, ἥτις κτᾶταί τι ἐκ τοῦ ἀντικειμένου τοῦ διανοεῖσθαι, καὶ ἰδιοποιεῖται. Ἐν τῷ διαγιγνώσκειν λοιπὸν περιέχεται ἐνταῦτῷ καὶ ἡ ἔκβασις τοῦ διανοεῖσθαι· «ἐν τῷ διαγιγνώσκειν συνενοῦνται διανοεῖσθαι καὶ εἶναι.» Trendelenburg. Log. unter 1, σελ. 104 ὡς εἴδη τῆς τοῦ γένους ἐννοίας νοεῖν συγκατελεκτέα τά, ἐρευνᾶν, ζητεῖν, διακρίνειν, παραβάλλειν, λογίζεσθαι, μανθάνειν, εἰδέναι, ἀφαιρεῖν, διορίζειν, συντιθέναι, κρίνειν, συλλογίζεσθαι.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

proximum) ἡρμηνεύθη ἤδη· *εἰδοποιὸς δὲ διαφορὰ* (diffentia specifica) καλεῖται ἐνταῦθα, ὅ,τι ἐκαλέσαμεν ἐν § 9 τὴν οὐσίαν τῆς ἐννοίας καθ' ἑαυτήν, ὁ προσήκων αὐτῇ προσδιορισμός, τὸ ἰδιαίτερον γνώρισμα, δι' οὗ αὕτη διακρίνεται ἀπ' ἄλλων, τὸ σύνολον πάντων τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων. Ἐὰν λοιπὸν θέλω νὰ ὁρίσω τὴν ἔννοιαν τράπεζα, κατὰ πρῶτον ὀνομάζω τὸ προσεχέστατον αὐτῆς γένος, *οἰκιακὸν σκεῦος*, τὸ γένος τοῦτο ἔχει πολλὰ εἴδη ὑφ' ἑαυτό, π. χ. ἔδρα, ἀνάκλιντρον, σκευοθήκη. Ἀλλ' ἂν τώρα ἐκδηλώσω τὴν οὐσίαν τῆς τραπέζης ἢ τὸ αὐτῇ προσῆκον γνώρισμα, λέγω κατά τι τὸ ὡρισμένον αὐτὸ εἶδος διαφέρει τῶν λοιπῶν εἰδῶν τοῦ αὐτοῦ γένους, ἐν συντόμῳ λέγω τὴν εἰδοποιὸν αὐτοῦ διαφοράν.

14. Ἐὰν διαγνώσωμεν λοιπὸν τὴν οὐσίαν ἢ τὴν ἔννοιαν ἀντικειμένου τινός, διαγιγνώσκομεν οὐ μόνον ὅ,τι καθ' ἑαυτὸ εἶνε τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ ποίαν συνάφειαν ἔχει πρὸς ἄλλα καὶ ποίαν οὐσιώδη σχέσιν πρὸς αὐτά. Εὐθὺς ἀφοῦ διαγνωσθῶσιν αἱ γενικαὶ ἔννοιαι (τοῦ τε γένους καὶ εἴδους), φανερὸν γίγνεται μετ' ὀλίγον, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τῶν φαινομένων, ἅτινα κατὰ πρώτην ὄψιν φαίνονται ὅτι εἶνε σύμπλεγμα ποικίλον αὐθαίρετον καὶ χαοτικόν, ὑπόκειται μετὰ σκέψεως καλῶς διατεταγμένον. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας ἀφῆκεν ἐποχὴν ἡ στιγμή, καθ' ἣν τὸ πρῶτον ἐνεῖδον τὸν κόσμον τοῦτον τῶν ἰδεῶν, καὶ προηθάνθησαν τὴν πνευματικὴν συνάφειαν οὐ μόνον πάντων τῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ πασῶν τῶν ἰδεῶν. Τοῦτο κατὰ πρῶτον διὰ τοῦ Πλάτωνος ἐγένετο. Αἱ πλατωνικαὶ ἰδέαι εἶνε οὐχὶ ἄλλο ἢ αἱ γενικαὶ ἔννοιαι, γένη καὶ εἴδη. Ὁ Πλάτων καλεῖ τοῦτο, ὅπερ τὴν τράπεζαν ποιεῖ τράπεζαν, τὸν ἄνθρωπον καθιστᾷ ἄνθρωπον, εἶδος, ἰδέαν. Φθάνει δέ τις κατ' αὐτὸν εἰς τὴν ἰδέαν ὄντος τινός, ὅταν παραβάλλῃ τὰς ἀτομικὰς διαφοράς· ἡ ἰδέα εἶνε ἡ εἰς τὸ ὁμώνυμον κοινὴ οὐσία. Ἀλλ' ἡ ἰδέα δὲν δύναται νὰ ληφθῇ μόνον ὡς προϊὸν τοῦ ἀφαιροῦντος νοός, ὡς ἁπλῆ τις παράστασις, ἀλλ' ὑπάρχῃ ἐν τῇ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

πραγματικότητι, καὶ ἐνῷ τὰ καθ' ἕκαστα π. χ. τὰ καθ' ἕκαστα ζῶα, ἀφανίζονται, ὑπάρχει ὅμως τὸ γενικὸν (ἡ οὐσία ἢ ἡ ἔννοια τοῦ ζώου)· ἕνεκα τούτου ἡ ἰδέα, ἂν καὶ οὐχὶ αἰσθητῶς ἀντιληπτή, οὐχ ἧττον εἶνε τὸ μόνον οὐσιῶδες, *τὸ ὄντως ὄν*, *οὐσία*, αὐτὸ καθ' αὑτό, καὶ τὰ καθ' ἕκαστα ὄντα ὑπάρχουσι μόνον ὅτι μετέχουσι τούτου. Δικαίως λοιπὸν λέγεται, ὅτι δὲν κάμνουσι ἢ πορίζουσι τὰς ἐννοίας, ἀλλ' εὑρίσκουσι τὰς ἐν τοῖς οὖσιν αὐτοῖς κειμένας.

Ἀφοῦ ἀνερευνήσῃ τις τὴν οὐσίαν καὶ τὴν συνάφειαν τῶν ἀντικειμένων, ἐπέρχεται εὐθὺς καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς ἢ τῆς αἰτίας τῶν ὄντων. Πρῶτον ἐνταῦθα τοῦ ἐρευνητικοῦ νοὸς ὁ σκοπὸς ἐκπληροῦται. *Τὸ ἐρευνᾶν τὴν οὐσίαν καὶ τὴν συνάφειαν καὶ τὸ αἴτιον τῶν ὄντων καὶ τέλος τὴν ἀρχικὴν αἰτίαν καλεῖται φιλοσοφεῖν*. Ἐνταῦθα ἐξάγεται ὅτι τὸ φιλοσοφεῖν εἶνε ἡ ὑψίστη καὶ ἀξιωτάτη τοῦ νοεῖν ἐνέργεια· ὁ σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας ἦτο, τὸ νὰ διαγνώσῃ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν ἐν τῷ σύμπαντι καὶ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸ ἀπόλυτον ὅ ἐστι πρὸς τὸν θεὸν καὶ διὰ τούτου τὸν θεὸν αὐτόν. Οὕτω λοιπὸν ἡ καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας ἀμετάλλακτος σπουδὴ τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος τοῦ νὰ κατανοήσῃ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ποικιλίαν σύμπαντος τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων, τὸ πᾶν τῶν ὄντων ἐν ὑψίστῃ τινι ἑνότητι ἢ μονάδι, εὑρίσκει τὴν ἀληθῆ αὐτῆς πλήρωσιν. Ἡ ὁρμὴ αὕτη ἐνεφυτεύθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἔχει τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ διαγνώσῃ τὴν πρωτότυπον αὐτοῦ εἰκόνα τὸν Θεόν. Ἱκανοποιεῖ δὲ τὴν ἐπιθυμίαν του ταύτην μεταξὺ ἄλλων προσπαθῶν νὰ ἐρευνήσῃ καὶ κατανοήσῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέντα ὄντα, ὅ ἐστι τὰ διανοήματα τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς κατέστησε τὸν ἄνθρωπον κύριον τῆς φύσεως (Μωυσ. 1, 26), δύναται ὁ ἄνθρωπος τὴν κυριότητα ταύτην νὰ ἐξασκήσῃ ἐν-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τελῶς τότε μόνον, ὅταν αὐτὸς κρατῇ πνευματικῶς παντὸς δημιουργήματος, ὅ ἐστι ἐξευρίσκῃ καὶ καταμανθάνῃ τὴν οὐσίαν τούτων.

15. Ὅταν τὸ ἡμέτερον πνεῦμα ἐν τῇ ἐρεύνῃ αὐτοῦ καὶ διαγνώσει τῶν ὄντων, φθάσῃ μέχρι Θεοῦ, φθάνει τότε τὸν ὕψιστον καὶ τελευταῖον σκοπόν, πρὸς ὃν σπεύδει. Ἀνῆλθε τότε ἀπὸ τοῦ ἐξηρτημένου καὶ ὑποτεταγμένου εἰς τὸ ἀνεξάρτητον καὶ ἀνυπότακτον, εἰς τὸ ἀπόλυτον. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται, ὅτι μόνον ὁ ἀσύνετος δύναται νὰ ἐπιθυμήσῃ, ὥστε νὰ ἐξέλθῃ καὶ πέραν τούτου. Ἐνταῦθα λοιπὸν φθάνομεν παρὰ τὰ ὅρια τῆς ἡμετέρας σκέψεως. Ἀλλὰ τὰ ὅρια ταῦτα διακρίνονται οὐσιωδῶς ἀπὸ παντὸς ἄλλου ὁρίου. Πάντα τὰ ἄλλα ὅρια περιορίζουσι τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐμποδίζουσιν αὐτὸν εἰς τὸ νὰ θέλῃ ἢ νὰ δύναται νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω. Ἀλλ' ὅταν ἡμεῖς ἐν τῇ διαγνώσει τοῦ Θεοῦ αἰσθανώμεθα τὰ ἡμέτερα ὅρια, πειθόμεθα ἐνταυτῷ, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν περαιτέρω· καὶ δὲν θέλομεν τότε καὶ περαιτέρω νὰ προχωρήσωμεν, ἐπειδή, ὅ,τι διεγνώσαμεν, παρέχει ἡμῖν πλήρη τὴν ἱκανοποίησιν. Ἐὰν βραδύτερον γεννηθῇ ἐν ἡμῖν νέα τις ἔφεσις, ἐξακολουθοῦμεν καὶ πάλιν, ἀλλ' ἐκ νέου καὶ πάντοτε πλεῖον πειθόμεθα ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πολὺ μεγαλείτερος, παρ' ὅτι ἡμεῖς δυνάμεθα διὰ τῆς ἡμετέρας σκέψεως νὰ περιλάβωμεν καὶ ἐννοήσωμεν[1]. Θέλομεν δὲ καταστήσει φανερωτέραν τὴν σχέσιν ἡμῶν ταύτην πρὸς τὸν Θεὸν δι' ἀναλογιῶν. Ἄνθρωπός τις μετρίου πνεύματος δύναται πολλὰ νὰ διαγνώσῃ μεγαλοφυοῦς καὶ πολλαχῶς νὰ τὸν κρίνῃ ὀρθῶς. Ἀλλ' ἂν μὴ δυνηθῇ ἐντελῶς νὰ τὸν διαγνώσῃ καὶ νὰ τὸν κρίνῃ καθ' ὅλα ὀρθῶς, αἰσθάνεται τὰ ὅρια τῆς γνώσεώς του ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οὐχὶ ὡς φορτικὰ καὶ ἐπαχθῆ ἐμπόδια, ἀλλ' εἶνε ἐντελῶς εὐχαριστημένος διότι

[1] Κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Ἐφεσ. 3, 19), ὅτι ἡ πρὸς ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ ἀγάπη ὑπερβαίνει πᾶσαν γνῶσιν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Αὐτὸν διέγνωσεν· ἐντελὴς διάγνωσις εἶνε μόνον τότε δυνατή, — ταῦτο εἶνε θεμελιώδης νόμος πάσης γνώσεως — ὅταν τὸ διαγιγνῶσκον ὑποκείμενον πνευματικῶς εἶνε ἐπίσης μέγα καὶ ἰσχυρόν, ὅσον ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον, ἢ ἐκεῖνο, ὅπερ θέλει νὰ διαγνώσῃ. Εἶνε ὀρθότατον, ὅ,τι συχνάκις λέγεται, ὅτι μεγάλοι ἄνδρες μόνον ὑπὸ ὁμοίων δύνανται ἐντελῶς νὰ διαγνωσθῶσιν· *ὅταν τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεώς μου εἶνε μεγαλείτερον ἢ ἰσχυρώτερον ἐμοῦ, τότε θαυμάζω καὶ τιμῶ αὐτό.*

16. Ἐντεῦθεν ὅσῳ ἀληθεστέρα καὶ ἐντελεστέρα εἶναι ἡ περὶ Θεοῦ ἡμῶν γνῶσις, τόσῳ μᾶλλον αἰσθανόμεθα ἡμᾶς αὐτοὺς ἠναγκασμένους νὰ τιμῶμεν καὶ νὰ λατρεύωμεν αὐτόν, διότι τόσῳ μᾶλλον ἀναγνωρίζομεν τότε τὴν ἡμετέραν ἐξάρτησιν καὶ τὸ πεπερασμένον καὶ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν δημιουργικὴν παντοδυναμίαν καὶ τὴν αἰωνιότητα. Εἶνε ἀδύνατον, — οὕτως εἰπεῖν λογικῶς ἀδύνατον — νὰ διάκηται ἄνθρωπός τις ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ μόνον σκεπτόμενος καὶ διαγιγνώσκων· ὅταν ἐν τῇ σκέψει του διαγνώσῃ αὐτὸν ἀληθῶς, θὰ κύψῃ εὐθὺς καὶ πρὸ αὐτοῦ, μετὰ θαυμασμοῦ, τιμῆς καὶ λατρείας. Θὰ ἀχθῇ, ὡς εἰπεῖν, διὰ τῆς σκέψεώς του εἰς τὴν θρησκείαν[1]. Ἐντεῦθεν προέρχεται, ὅτι παρ' ἅπασι τοῖς ἀληθέσι καὶ σπουδαίοις φιλοσόφοις ἐπικρατεῖ βαθὺ θρησκευτικὸν αἴσθημα· μόνον ἐκεῖνοι, οἵτινες ἓν κατ' ἀρέσκειαν ἴνδαλμα

[1] Ἐπίσης δὲν δυνάμεθα ἡμεῖς μόνον σκεπτόμενοι νὰ διακήμεθα πρὸς τὰ θαύματα τῆς φύσεως, τὰ μεγάλα δημιουργήματα τῆς τέχνης, τὰς μεγάλας πράξεις τῶν λαῶν καὶ ἀνθρώπων. Ὅσῳ μᾶλλον σκεπτόμενοι κατανοοῦμεν πάντα ταῦτα, τόσῳ μᾶλλον βαθύτατα ἐν τῇ ψυχῇ μας συγκινούμεθα καὶ προτρεπόμεθα εἰς θαυμασμόν, ἐνθουσιασμὸν καὶ εἰς μεγάλας ἀποφάσεις. Εἴς ὅν τινα δὲν συμβαίνει τοῦτο, οὗτος παρετήρησε καὶ διέγνω τὰ ἀντικείμενα ταῦτα μόνον ἐξωτερικῶς καὶ ἐπιπολαίως. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὅστις μόνον διάκηται πρὸς τὸν Θεὸν σκεπτόμενος, οὗτος μόνον ἐξωτερικῶς τὸν διέγνω, τὸν γινώσκει μόνον ἐξ ἀκοῆς ἢ ἐκ βιβλίων.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τοῦ ἰδίου αὐτῶν πνεύματος, ὅ ἐστιν εἴδωλόν τι ὀνομάζουσι Θεόν, μετὰ ψυχρᾶς σκέψεως ἵστανται ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ αὐτῶν τούτου, καὶ προσφέρονται πρὸς αὐτὸν ἐπίσης οὕτως, ὥστε φανερὰ παρατηρεῖ τις τὴν ὑπεροχήν των.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται ἐπίσης διὰ λογικῆς ὁδοῦ ὅτι ἡ θρησκεία καὶ διὰ τὸν ὀξυνούστατον καὶ τὸν μέγιστον φιλόσοφον εἶνέ τι ἐνδομύχως ἀναγκαῖον. Λέγω δὲ ἀπὸ σκοποῦ ὅτι διὰ λογικῆς ὁδοῦ ἐξάγεται, ἵνα καταστήσω φανερόν, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη τις· ἡ ἄλλη αὕτη εἶνε ἡ κανονικὴ ὁδός, εἶνε ἡ ὁδὸς τοῦ βίου, ὡς τοῦτο διεξοδικῶς ἀποδεικνύει ἡ περὶ πίστεως διδασκαλία. Ἐνταῦθα ἔπρεπε μόνον νὰ δειχθῇ, πῶς ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ ὡς ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου βεβαιοῦται ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται σκεπτόμενος μόνον νὰ διάκηται πρὸς τὸν Θεόν. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται ἐν ταυτῷ ὅτι ἡ ὀρθὴ γνῶσις τῆς ἀληθείας δὲν ἀπαιτεῖ μόνον τὴν τοῦ νοὸς δύναμιν ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς βουλήσεως καὶ δὲν εἶναι μόνον τοῦ νοὸς ἐργασία ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ ἠθικὴ πρᾶξις. Οὕτω συνέβη π. χ. καὶ παρὰ Σωκράτει, καὶ ἐνταῦθα στηρίζεται τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ μεγαλεῖον· δυστυχῶς ἦτο καὶ εἶνε παρὰ τοῖς πολλοῖς τὸ φιλοσοφεῖν μόνον μονομερὴς τοῦ νοὸς ἐργασία, ἥτις οὐδέποτε δύναται νὰ φέρῃ εἰς τὴν ὀρθὴν γνῶσιν.

Καίτοι πᾶς ἄνθρωπος τόσον πολὺ διαγιγνώσκει περὶ Θεοῦ, ὅσον ἁρμόζει εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ χρείαν καὶ δύναμίν του, οὐχ ἧττον οὐδεὶς ἄνθρωπος δύναται ἐντελῶς νὰ διαγνώσῃ τὸν Θεόν. Τοὐλάχιστον μέχρι τοῦδε σύμπασα ἡ δύναμις πάντων τῶν ἀνθρώπων δὲν κατώρθωσε νὰ γνωρίσῃ σύμπαντα τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ! Ἡ πεῖρα ἤδη αὕτη διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἡμεῖς περὶ Θεοῦ οὐδένα δυνάμεθα νὰ δώσωμεν ὁρισμόν. Πᾶσα ἡμῶν ἡ διανόησις περὶ ἐννοιῶν ἄγει πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν αὐτὸν δὲν δυνάμεθα ἡμεῖς νὰ συμπεριλάβωμεν ἐν μιᾷ ἐννοίᾳ. Τοῦτο, εὐθὺς ὡς κατενοήθη ἡ οὐσία τῆς ἐννοίας, δύναται καὶ λογικῶς ἢ φιλοσοφικῶς νὰ δικαιολογηθῇ. Δὲν δυ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

νάμεθα κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς λογικῆς νὰ ὁρίσωμεν τὸν Θεόν· α') ἐπειδὴ εἶνε ἓν πρόσωπον (§ 12) β') ἐπειδὴ οὐδεμίαν ἀνωτέραν ἔννοιαν ἔχομεν, οὐδὲν γένος δι' αὐτό, ὑφ' ὃ νὰ τὸ συμπεριλάβωμεν.

17. Ἐθεωρήσαμεν λοιπὸν τὴν οὐσίαν τῆς ἐννοίας ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ διὰ τούτου ἐπεράνάμεν τὴν περὶ ἐννοίας διδασκαλίαν. Ἤδη θέλομεν κάμει ἔτι παρατηρήσεις τινὰς πρὸς πρακτικὴν χρῆσιν καὶ διασαφήνισιν τῶν λεχθέντων.

Ἐν τῇ συνήθει γλωσσικῇ χρήσει λαμβάνονται ὡς συνώνυμα αἱ λέξεις «παράστασις, περιγραφή, ἐξήγησις ἢ ἑρμηνεία, ἔννοια.» Λέγεται «δὲν ἔχω παράστασιν, οὐδεμίαν ἔννοιαν τοῦ πράγματος.» Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη ποιεῖται ἐνταῦθα οὐσιώδη διαφοράν. Ἡ *παράστασις* εἶνε ἡ εἰκὼν πράγματός τινος, οἵαν ἐγὼ ἔχω ἐν τῷ νῷ μου: ὅταν παραστήσω ταύτην διὰ λέξεων, τότε ποιοῦμαι περιγραφήν, περιγράφω τοῦτο. Ἐὰν δὲ ἐν ταυτῷ προσχωρήσω εἰς τὰ ἔνδον τοῦ πράγματος, χωρὶς ὅμως νὰ θελήσω νὰ ἐξαντλήσω ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὴν οὐσίαν τούτου, τότε δίδω *ἐξήγησιν*, *ἐξηγῶ* ἢ *ἑρμηνεύω*, *διασαφηνίζω*. Ἀλλ' ἂν διαγνώσω ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς λογικῆς, τότε ἔχω τὴν *ἔννοιαν* τούτου, ἡ διὰ λέξεων παράστασις τούτου καλεῖται *ὁρισμός*. Ὁ πλήρης ὁρισμὸς προϋποθέτει τὴν ἐντελῆ καὶ ἐν τῇ κυρίᾳ ἐννοίᾳ ἐπιστημονικὴν γνῶσιν τοῦ προκειμένου πράγματος. (Πρβ. ὅ,τι ἐν § 6 περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἐπιστήμης πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἐλέχθη).

Ἡ ἐξήγησις λοιπὸν κεῖται ἐν τῷ μέσῳ μεταξὺ περιγραφῆς καὶ ἐννοίας. Ἡ ἐν τῇ τελειότητι αὐτῆς ἔννοια καλεῖται *ἰδέα*. Ἐπιτυχῶς λέγει ὁ Τρενδελεβούργιος ἐν Λογ. Unters 11 σελ. 466 «ἡ ἔννοια γίγνεται ἰδέα, ὅταν πρῶτον ἐν τῷ ὁρισμῷ τοῦ ἀνωτέρου σκοποῦ, ἢ τελευταῖον ἐν τῷ φωτὶ τοῦ ἀπολύτου ἐμφανίζηται.» Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ ἔννοια ἀποκαλύπτεται ὡς ἰδέα, ὅταν ἐρευνᾷ τις τι οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν οὐσίαν του,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἀλλ' ἀφοῦ διέγνωσέ τις αὐτὸ ἐν τῇ ὀργανικῇ αὐτοῦ συναφείᾳ πρὸς τὸ σύμπαν, ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν σχέσει του, ὅθεν ἐν τῇ ὑψίστῃ αὐτοῦ σημασίᾳ. Ἐὰν ἡ ἰδέα γείνῃ ἀντικείμενον τῆς σπουδῆς, καλεῖται ἰδανικόν. (Τοὐναντίον καλεῖται εἴδωλον ἡ ἐκ διαστρόφου ἰδέας προερχομένη εἰκών). Ἄτομα καὶ πᾶν ἀτομικὸν δύνανται μόνον νὰ περιγραφῶσι, περὶ προσώπων δὲ λέγεται χαρακτηρίζειν· μόνον τούτου, ὅπερ ἐνυπάρχει ἐν πλήθυΐ, δύναταί τις νὰ δώσῃ ἔννοιαν. Εἰς τὴν ἔννοιαν οὐδὲν καθ' ἕκαστον ὂν ἀνταποκρίνεται, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν περὶ σχηματισμοῦ τῆς ἐννοίας λεχθέντων. Τὸν ἄνθρωπον δύναμαι νὰ ὁρίσω, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸν Σωκράτη.

18. Ὅ,τι ἀνωτέρω ἐλέχθη περὶ γένους καὶ εἴδους, πλάτους καὶ βάθους ἐννοίας τινός, δυνάμεθα μᾶλλον καρποφόρως νὰ μεταχειρισθῶμεν, ἐὰν παραβάλλωμεν πρὸς ἀλλήλας τὰς λέξεις καὶ ἐννοίας διαφόρων γλωσσῶν. Ὡς γνωστὸν καλύπτεται ἐντελῶς ἐν ταῖς διαφόροις γλώσσαις μόνον ἐκεῖναι αἱ λέξεις, αἵτινες σημαίνουσιν ἀντικείμενα αἰσθητῶς ἀντιληπτά. Πατήρ, pater, κεφαλὴ caput, δένδρον arbor, κλπ. Εἶνε καθ' ὁλοκληρίαν ὅμοιαι λέξεις. Ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν πᾶσαι αἱ γλῶσσαι εἶνε εὔκολοι εἰς τὸ μανθάνεσθαι· ἡ δυσκολία ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὰς λέξεις, αἵτινες σημαίνουσι μὴ αἰσθητόν, πνευματικόν· διότι αὗται μόνον σπανιώτατα καλύπτονται εἰς τὰς διαφόρους γλώσσας. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει περὶ τῶν κατ' ἀρχὰς αἰσθητόν τι σημαινουσῶν λέξεων, ἀλλὰ μεταφορικῶς λαμβανομένων ἐπὶ νοητικῆς σημασίας. Ἡ διαφορὰ τῶν λαῶν καὶ γλωσσῶν ἔχει ἐνταῦθα τὴν αἰτίαν της, ὅτι ἡ πνευματικὴ αὐτῶν θεωρία καὶ ὁ τοῦ σκέπτεσθαι τρόπος εἶνε διάφορα, ὅτι λαός τις σειράν τινα ἐννοιῶν σχηματίζει μὲ πάσας τὰς λεπτὰς διαφοράς, ἔνθα ἄλλος ἀρκεῖται εἰς μίαν ἢ μόνον εἰς ὀλίγας ἐννοίας. Οὕτω μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς γλώσσης κατὰ τὴν κλασικὴν αὐτῶν περίοδον καὶ τῶν συγχρόνων ἡμῶν γλωσσῶν ἐμφαίνεται μεγάλη διαφορά· ἡ λογικὴ διδάσκει ἡμᾶς νὰ ἀνά-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

γωμεν τὰς διαφορὰς εἰς νόμους. Ἐὰν π. χ. μεταφράζοντες ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν λατινικὴν ἢ γερμανικὴν ἢ ἀντιστρόφως δὲν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν οὐδεμίαν καθ' ὅλα ὁμοίαν ἔκφρασιν, τότε ἐκλέγομεν ἐκείνην, ἥτις ἔχει ἢ τὸ μεγαλείτερον ἢ τὸ στενότερον πλάτος. Ἐκείνην καλοῦμεν ἀφῃρημένην, ταύτην δὲ συγκεκριμμένην ἔκφρασιν[1], ἐκείνη εἶνε ὑπὸ περιστάσεις τὸ γένος, αὕτη τὸ εἶδος· ἡ μᾶλλον συγκεκριμμένη ἔκφρασις εἶνε συχνάκις αἰσθητῶς ἐναργεστέρα καὶ ἕνεκα τούτου προτιμᾶται ὑπὸ τῶν ποιητῶν. Ἐὰν τὸ γερμανικὸν gemüth μεταφρασθῇ ἐν τῇ λατινικῇ διὰ τοῦ animus, πρέπει νὰ μὴ λησμονήσωμεν ὅτι animus ἔχει μεῖζον πλάτος, ἢ τὸ gemüth ὅ ἐστι ὅτι animus δύναται νὰ ληφθῇ καὶ εἰς πολλὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς δὲν δύναται νὰ ληφθῇ τὸ gemüth. Τὸ γερμανικὸν geschmak ἐν πνευματικῇ σημασίᾳ ἔχει ἐν τῇ λατινικῇ ἀντίστοιχον τὸ judicium. Ἀλλ' ἀμφότεραι αἱ λέξεις ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας ὡς εἶδος πρὸς γένος. Ἐὰν τὸ λατιν. tempora μεταφρασθῇ π. χ. διὰ τοῦ *περιστάσεις* τὸ metus (ἐν πληθ.) αἱ ὁρμαὶ τοῦ φόβου (φόβητρον) aquae, ἰαματικὰ ὕδατα meum est dicere εἶνε καθῆκόν μου νὰ ὁμιλήσω, multa quaerere ex aliquo διαφόρους ἐρωτήσεις πρός τινα ἀποτείνειν, in otio esse ἀπολαύειν τῆς ἡσυχίας hoc in tempore ἐν τῇ κινδυνώδει ταύτῃ θέσει, εἰς πάσας ταύτας τὰς περιπτώσεις ἡ λατινικὴ ἔκφρασις εἶνε μᾶλλον ἀφῃρημένη, ἢ ἡ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ καθωμιλημένῃ μετάφρασις ἥτις εἶνε μᾶλλον συγκεκριμένη. Ἀντιστρόφως ἐὰν τὴν λέξιν mores μεταφράσω *χαρακτῆρα*, fines *χώρα*, omnes res *πάντα*, urbs condita καὶ condenda ἡ κτίσις τῆς πόλεως rei publicae muneribus orbatus = στερηθεὶς τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας, ἡ λατινικὴ ἔκφρασις εἶνε ἡ μᾶλλον συγκεκριμένη.

Ἡ τὰ μάλιστα ἀφῃρημένη ἔκφρασις εἶνε τὸ εἶναι, κἄπως

[1] Καθ' ὅμοιον τρόπον διακρίνομεν ἀφῃρημένας ἐννοίας, τὰς ἐχούσας μέγα πλάτος καὶ ὀλίγον βάθος, καὶ συγκεκριμένας, τὰς ἐχούσας ἔλαττον πλάτος ἀλλὰ μεῖζον βάθος.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

συγκεκριμένον τὸ *ὑπάρχειν* καὶ ἔτι πλέον τὸ *γίγνεσθαι* καὶ πλέον ἀμφότερα τὰ εἴδη τοῦ *γίγνεσθαι*, συνίστασθαι, καὶ *οἴχεσθαι*, καὶ τὰ μάλιστα τό, *ἀκμάζειν* καὶ *μαραίνεσθαι*. Πῶς ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας αἱ ἔννοιαι, ναυτιλία, πλοῦς, κίνησις; λέγειν, παιδεύειν, διδάσκειν; ἀποστερεῖν, κλέπτειν, ἁρπάζειν, λαφυραγωγεῖν; τὰ ἀόριστα quis, aliquis, quidam; οἶκος, ἀνάκτορον, βατικανόν;

19. Ἐν τῇ γραμματικῇ καὶ ἐν τῷ λεξικῷ διακρίνονται ἔτι *ὑποκειμενικαὶ* καὶ *ἀντικειμενικαὶ ἔννοιαι*, ἢ ἀκριβέστερον λέξεις ἐν ὑποκειμενικῇ καὶ ἀντικειμενικῇ σημασίᾳ. Ἡ ὑποκειμενικὴ σημασία ἔχει χώραν ἐκεῖ, ἔνθα ἡ ἔννοια τῆς λέξεως ὡς πρός τι ὑποκείμενον, λαμβάνεται ὡς ἐνέργεια προσώπου τινός, ἡ ἀντικειμενικὴ ἐκεῖ, ἔνθα ἡ ἔννοια τῆς λέξεως καθ' ἑαυτήν, ἄνευ τῆς εἰρημένης σχέσεως λαμβάνεται. Οὕτω διακρίνεται ἡ ὑποκειμενικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ σημασία ἐν ταῖς λέξεσιν *ἱστορία* (διήγησις memoria καὶ τὰ πεπραγμένα res gestae) *res publica* (διοίκησις τῆς πόλεως καὶ ἡ πόλις αὐτὴ) crimen (ἡ αἰτίασις καὶ αὐτὸ τὸ ἔγκλημα) scelus (ἡ ὕβρις καὶ ἡ κακοῦργος πρᾶξις) Laus (τὸ ἐπαινεῖν καὶ ἡ ἀξιέπαινος πρᾶξις) Labor (ὁ πόνος καὶ ἡ ἐργασία ὡς τὸ πεποιημένον) Veritas (τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν αἴσθημα καὶ ἡ ἀλήθεια) religion καὶ Glauben (γερμ.) = fides qua creditur καὶ fides quae creditur (πίστις = ἡ πίστις δι' ἧς πιστεύεται καὶ ἡ πίστις ἥτις πιστεύεται). Ἡ πρώτη σημασία εἶνε ἡ συνήθης ἐν τῇ ἁγίᾳ γραφῇ ἁπαντῶσα, ἡ δευτέρα σπανιώτερον π. χ. ἐν πραξ. Ἀποστ. 6, 7 «πολύς τε ὄχλος τῶν ἱερέων ὑπήκουον τῇ πίστει» ὁμοίως πρὸς Ῥωμ. 12, 7. Ἐφεσ. 4, 5. Καὶ ἡ λέξις *ἔννοια* ἔχει τὴν διπλῆν ταύτην σημασίαν, διότι σημαίνει τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό, καὶ τὴν νοητικὴν ἀντίληψιν τῆς οὐσίας ταύτης.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Περὶ τῆς σχέσεως καὶ ἀναφορᾶς τῶν ἐννοιῶν ἴδ. Ψυχ. § 58.

20. Ἐσφαλμένος εἶνε ὁ ὁρισμός, ὅταν εἶνε πολὺ ἐκτενὴς ἢ πολὺ στενός· ἐκτενὴς μέν, ὅταν περιλαμβάνῃ πλείω, στενὸς δὲ ὅταν ἥττονα ἢ ἡ ὁριστέα ἔννοια. Π. χ. χάρις εἶνε ἀρετὴ δι' ἧς πράττομεν ἄλλοις ἀγαθόν· ἢ δι' ἧς βοηθοῦμεν τοὺς πάσχοντας. Πῶς εἶνε ὁ ὁρισμὸς τοῦ Κάτωνος παρὰ Κιντιλ. XII, 1. Orator est vir bonus, dicendi peritus? ὁ ὁρισμὸς «ζῶα εἶνε ὀργανικὰ φυσικὰ σώματα, ἅτινα δύνανται ἑκουσίως νὰ μεταβάλλωσι τὸν τόπον, ἐν ᾧ εὑρίσκονται,» εἶνε πολὺ στενός, διότι τότε δὲν θὰ ἀνῆκον εἰς τὰ ζῶα οἱ πολύποδες καὶ τὰ ὄστρεα· πρέπει λοιπὸν νὰ ὁρίσωμεν· «ζῶα εἶνε ὀργανικὰ φυσικὰ σώματα ἑκουσίως κινούμενα» διατὶ εἶνε ἀναγκαῖος ὁ ὁρισμὸς ἑκουσίως, ἄλλα παραδείγματα πρβ. § 27 καὶ 28. Ἐντελῶς ὀρθὸς εἶνε ὁ ὁρισμὸς τότε, ὅταν αὐτὸς καὶ τὸ ἀντικείμενόν του εἶνε ὅμοια καὶ ἰσοδύναμα, τουτέστιν ὁρισμὸς καὶ ὁριστὸν νὰ ἦνε τὰ αὐτὰ νὰ ἐξισῶνται ὡς ἰσοπλατῆ καὶ νὰ καλύπτωσιν ἄλληλα. Τρίτον συχνάκις ἁπαντῶν σφάλμα συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ὁριστέα ἔννοια ἐν τῷ ὁρισμῷ εἰς ἑαυτὴν στρέφεται, ἀποτελεῖ κύκλον ἢ διαλληλίαν (circulus ἢ orbis in definiendo), π. χ. «χάρις εἶνε ἀρετή, δι' ἧς ἄλλοις χαρίζεταί τις.» Ἀφανὴς κατά τι εἶνε ἡ διαλληλία ἢ ὁ κύκλος ἐν τῷ γνωστῷ ὁρισμῷ· μέγεθος εἶνε πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ αὐξηθῇ ἢ μειωθῇ·» διότι αὐξάνειν καὶ μειοῦν εἶνε ἐκφράσεις συνώνυμοι τῷ μεγεθύνειν καὶ τ' ἀνάπαλιν[1], ἢ ἐν τῷ ὁρισμῷ «κίνησις εἶνε μεταβολὴ τοῦ τόπου» διότι αὕτη εἶνε μόνον κατά τι μᾶλλον συγκεκριμένη ἔκφρασις ἀντὶ τοῦ κίνησις.

[1] Καὶ ὁ ὁρισμὸς «μέγεθος εἶνε ὅ,τι συνίσταται ἐξ ὁμοειδῶν μερῶν» εἶνε διαλληλία. Ἐκτὸς τούτου κατὰ τί εἶνε ἐσφαλμένος; ἡ ἔννοια μέγεθος γίνεται φανερὰ διὰ τοῦ μερισμοῦ, ἐνῷ κατὰ τὴν § 12 κυρίως δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Εἶδος διαλληλίας εἶνε καὶ ὅταν ἔννοιάν τινα θέλωμεν νὰ ἐξηγήσωμεν διὰ τοῦ ἀντιθέτου αὐτῆς ἢ δι' ἀρνήσεων. Π. χ. «ἠρεμία εἶνε τὸ ἀντίθετον ἢ ἡ ἄρνησις τῆς κινήσεως». Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ τοῦ Εὐκλείδου ὁ ὁρισμός· «σημεῖόν τι εἶνε, ὅ,τι δὲν ἔχει μέρη.» Ἐπίσης καὶ ὁ περὶ βίου ὁρισμὸς τοῦ Οὐμβόλδου § 60. Ἐν τῷ ὁρισμῷ δὲν δύναται τέλος νὰ ἦνε μεταφορικαὶ καὶ δισήμαντοι ἐκφράσεις: *Ὀνοματικὸς ὁρισμὸς* καλεῖται ἐκεῖνος, ὅστις συνίσταται ἐν τῇ ἐξηγήσει τῆς λέξεως π. χ. Φιλία τις σοφίας ἐστὶν ἡ φιλοσοφία. Πρόληψις εἶνε κρίσις, ἥτις ἀποφαίνεται πρὸ τῆς βασίμου ἐρεύνης τοῦ πράγματος· δὲν εἶνε λογικόν, ὅταν εἰς τὸν ὀνοματώδη ὁρισμὸν ἀντιτάττωμεν ἐν παρατάξει τὸν *πραγματιώδη ὁρισμόν*, διότι ὁ πρῶτος ἐν γένει δὲν εἶναι κυρίως ὁρισμός. Ἀληθῶς δὲ ὁ ὁρισμὸς πρέπει πάντοτε νὰ ἦνε πραγματιώδης, διότι ἐξηγεῖ πραγματικῶς τὴν φύσιν τοῦ ἀντικειμένου διὰ τῆς ἐπαριθμήσεως τῶν οὐσιωδῶν αὐτοῦ γνωρισμάτων.

Γενετικὸν ὁρισμὸν (ἢ συνθετικὸν) καλοῦμεν ἐκεῖνον, ὅστις δεικνύει τὴν σύστασιν ἢ γένεσιν τοῦ ἀντικειμένου π. χ. Κύλινδρός τις συνίσταται ὅταν τετράγωνόν τι ὀρθογώνιον περὶ μίαν τῶν πλευρῶν του ἐπὶ τοσοῦτον στρέφωμεν, μέχρις οὗ συμπέσῃ μετὰ τῆς ἀρχῆς του. Ἐὰν γενικὴν ἠθικήν τινα πρότασιν ἀνάξωμεν εἰς ἰδιάζουσάν τινα περίστασιν, εἰς τὴν ἰδιάζουσαν ταύτην περίστασιν ἀποδώσωμεν ὕπαρξιν, καὶ ποιήσωμεν ἐντεῦθεν ἱστορίαν, ἐν ᾗ διαγνώσκει τις ἐναργῶς τὴν γενικὴν πρότασιν, καλεῖται ἡ ποίησις αὕτη μῦθος (Λέσσιγκ). Τὸ ἤδη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεχθὲν παράδειγμα εἶνε «σελήνης ἔκλειψις γίγνεται ὅταν ἡ γῆ οὕτω παρεισέρχηται μεταξὺ σελήνης καὶ ἡλίου, ὥστε ῥίπτει τὴν σκιὰν αὐτῆς ἐπὶ τὴν σελήνην.» Ἐνταῦθα ὁ ὁρισμὸς περιλαμβάνει ἐνταυτῷ τὴν ἐσωτερικὴν βεβαίωσιν, καὶ οὗτος εἶνε ὁ ἐντελέστατος ὁρισμός· διότι ἐὰν ὁ ὁρισμὸς ἐντελῶς περιέχῃ τὴν οὐσίαν πράγματός τινος, πρέπει ἐνταυτῷ νὰ συμπεριλαμβάνῃ καὶ τὴν ἀρχὴν ἢ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

αἰτίαν τούτου. *Τό τι ἐστιν εἰδέναι ταὐτό ἐστι καὶ διὰ τί ἐστιν.* (Ἀριστοτ.)

Ἀναλυτικὸς ὁρισμὸς ὅστις εἶνε συνέπεια τοῦ πρώτου λέγεται ὅταν παριστᾷ τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐν τῇ ἐννοίᾳ αὐτοῦ περιεχομένων γνωρισμάτων. «Σελήνης ἔκλειψις ἐστιν ὁ διὰ τῆς σκιᾶς τῆς γῆς παραγόμενος σκοτασμὸς τοῦ δίσκου τῆς σελήνης.»

21. Μετὰ τὴν διδασκαλίαν περὶ ἐννοίας μεταβαίνομεν εἰς τὴν

ΠΕΡΙ ΚΡΙΣΕΩΣ

Ἡ λογικὴ προσηκόντως ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἀρχίσῃ διὰ τῆς *κρίσεως*, διότι πᾶσα διανόησις, καὶ ἡ φιλοσοφική, μόνον ἐν τῇ κρίσει ἀποτελειοῦται. Πρῶτον διὰ κρίσεων καὶ μετὰ πολλὰς κρίσεις ἀνευρίσκει τις τὴν ἔννοιαν, ἥτις κατὰ ταῦτα μετὰ τὴν περὶ κρίσεως διδασκαλίαν ἔπρεπε νὰ πραγματευθῇ. Ἐνταῦθα ἐτηρήθη ἡ συνήθης τάξις, δι' ἣν τοῦτο δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ λογικὴ διανόησις ὡς ἐκτελουμένη δι' ἐννοιῶν καὶ ἐκ τούτων δύναται νὰ ἀρχίσῃ ἐξηγοῦσα τί ἐστιν ἔννοια.

22. Πολλὰ ἤδη παρεθέμεθα πρὸς ἐξήγησιν τῆς διὰ τὴν φιλοσοφίαν σπουδαιοτάτης ἐννοίας τοῦ νοεῖν, ἐμάθομεν δὲ πρὸ μικροῦ διάφορα εἴδη τοῦ διανοεῖσθαι καὶ παντοῖα ἀντικείμενα καὶ τὸν τελευταῖον τοῦ διανοεῖσθαι σκοπόν· ἤδη θέλομεν ἴδει, ἐν τίνι συνίσταται ἡ πρᾶξις τοῦ διανοεῖσθαι καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη, καὶ ἐν τίνι ἡ ἰδιάζουσα αὐτοῦ οὐσία. Τὸ διανοεῖσθαι ἐν τῇ ἁπλῇ αὐτοῦ μορφῇ καὶ εἴδει, θεωρούμενον εἶνε κρίνειν· τὸ διανοεῖσθαι δὲν εἶνε δυνατὸν ἄνευ κρίσεων, ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως τὸ κρίνειν δὲν εἶνε δυνατὸν ἄνευ διανοεῖσθαι· ἕνεκα τούτου κρίνειν καὶ νοεῖν λογικῶς δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὡς ταὐτόσημα. Διάφορα εἶνε ἐν τούτῳ, ὅτι τὸ διανοεῖσθαι σημαίνει ἐν ταὐτῷ καὶ συχνάκις ἐπανειλημμένον κρίνειν. Ἐν τούτῳ, ὅπερ δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν διανόημα, ἐμπεριέχονται πολλαὶ κρίσεις. Καὶ ἔννοιαι καὶ συλλογισμοὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

εἶνε διανοήματα. Διανόημα εἶνε λοιπὸν τὸ γενικὸν καὶ ἀόριστον, ὡς πρὸς τὰ ὡρισμένα τοῦ διανοήματος εἴδη, ἔννοιαν, κρίσιν καὶ συλλογισμόν.

Ἀλλὰ τὸ κρίνειν ἢ σκέπτεσθαι ἐν τῇ ἁπλουστάτῃ αὐτοῦ μορφῇ συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι τὸ ἡμέτερον πνεῦμα ὁρίζει ἕν τι, ἵνα κατηγορήσῃ τι, ὅπερ διακρίνει ὡς τι ἰδιάζον ἐν αὐτῷ· τὸ πρῶτον τί γίγνεται διὰ τούτου αὐθύπαρκτον, ὅτι ὁρίζεται ὅπως κατηγορήσῃ τι ἐπ' αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ *ὑποκείμενον*, τὸ τελευταῖον τὸ *κατηγορούμενον*. Ὑποκείμενον γίγνεται λέξις τις μόνον οὕτως ὅτι ἐγὼ κατηγορῶ τι ἐπ' αὐτοῦ, καὶ κατηγορούμενον καλεῖται λέξις τις μόνον ἐν τῇ ὡρισμένῃ αὐτοῦ σχέσει πρὸς τὸ ὑποκείμενον. Αἱ λέξεις καθ' ἑαυτὰς θεωρούμεναι δὲν εἶνε οὔτε ὑποκείμενον οὔτε κατηγορούμενον. *Ἡ κρίσις εἶνε κατὰ ταῦτα ἐκείνης τῆς διανοήσεως ἡμῶν ἡ μορφή, δι' ἧς ὑποκειμένου τινὸς κατηγορεῖταί τι.* Γραμματικῶς θεωρουμένη ἡ κρίσις καλεῖται πρότασις, ἥτις ἔχει ἀμφότερα αὐτὰ τὰ μέλη, ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον. Τὸ ὑποκείμενον ὡς τὸ αὐθύπαρκτον, πρέπει πάντοτε νὰ ἦνε οὐσιαστικόν, ἢ φύσει ἡ λέξις τις ἢ ἄλλο τῆς προτάσεως μέρος οὐσιαστικοῦ χαρακτῆρα λαμβάνον. Τὸ κατηγορούμενον πρέπει πάντοτε νὰ ἦνε ῥῆμα·[1] ἡ γλωσσολογία πρέπει κατὰ ταῦτα νὰ ὁρίσῃ τὸ οὐσιαστικὸν ὡς ἐκείνην τὴν λέξιν, τὴν σημαίνουσαν *εἶναί τι* μεμονωμένον, ἐξ ἑαυτοῦ ἐξαρτώμενον καὶ ἀποκεκλεισμένον, τὸ δὲ ῥῆμα ὡς ἐκείνην τὴν λέξιν, ἥτις σημαίνει ὄν τι πρὸς ὑποκείμενόν τι ἀναφερόμενον καὶ τὴν οὐσίαν τούτου ἐξηγοῦν. Ὡς ἡ κρίσις εἶνε ἡ ἀπόλυτος μορφή, ἐν ᾗ ὅλως μόνον τὸ διανοεῖσθαι, καὶ ἐν ᾗ πᾶσα διανόησις ἀποτελειοῦται· οὕτως ἡ πρότασις εἶνε ἡ ἀπόλυτος μορφή, ἐν ᾗ μόνῃ τὸ λαλεῖν γίγνεται δυνατόν,

[1] Ἐνταῦθα δὲν ἀποκλείεται ἡ γνωστὴ περίπτωσις, καθ' ἣν τὸ κατηγορούμενον συνίσταται ἐκ τοῦ καλουμένου συνδετικοῦ καὶ ἑνὸς οὐσιαστικοῦ ἢ ἐπιθέτου, καὶ πρὸς τούτοις, ὅτι τὸ συνδετικὸν γλωσσικῶς δύναται νὰ παραλειφθῇ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καὶ ἐν ᾗ γίγνεται πᾶσα διάλεξις. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἐπιφέρῃ διανόημά τι, χωρὶς νὰ περιβάλῃ αὐτὸ διὰ τῆς μορφῆς τῆς προτάσεως. Καὶ αὐτὴ ἡ μεμονωμένη τοῦ παιδὸς λέξις, ἂν δὲν ἦνε ἁπλῶς μιμητή, εἶνε πρότασίς τις, ἥτις εὐκόλως συμπληροῦται. Καὶ τὸ ἐπιφώνημα εἶνε μόνον τις ἐσπευσμένη πρότασις· ἐὰν δὲ ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον κατὰ τύχην ἐμπεριέχεται ἐν μιᾷ λέξει, αὕτη ἡ μία λέξις ἐμπεριέχει τὴν πρότασιν, καθὼς εὐθὺς ἐνταῦθα διαγιγνώσκομεν, ὅτι ὁ αὐτὸς νοῦς καὶ ἐξωτερικῶς δύναται ἐπίσης διὰ δύο λέξεων νὰ παρασταθῇ· δὸς = ὀφείλεις νὰ δώσῃς.

23. Ἡ ἐργασία τοῦ διανοεῖσθαι ἢ εἰδικώτερον τοῦ κρίνειν δύναται μόνον τότε νὰ ἔχῃ χώραν, ὅταν ἐγὼ ἐπί τινος ὑποκειμένου κατηγορῶ τι, ὅπερ ὡς ἰδιάζον ἐν αὐτῇ διέκρινα καὶ ἀντελήφθην· πᾶσα διανόησις ἀρχίζει μετὰ τοῦτο, ὅτι ἐν πράγματί τινι διακρίνω τι, ἢ παρατηρῶ τι. Θὰ ἦτο δὲ μηδαμινὴ ἀντιλογία, ἂν τις ἤθελεν νὰ εἴπῃ, ὅτι δὲν δύναται οὐχ ἧττον καθ' ἑαυτὴν καὶ μόνην τὴν ἔννοιαν *ἄνθρωπος* νὰ σκεφθῇ· διότι ὅταν σκέπτωμαι ταύτην τὴν ἔννοιαν, σκέπτομαι μετὰ ταύτης καὶ πάντα τὰ οὐσιώδη αὐτῆς κατηγορήματα, καὶ ἡ ἔννοια *ἄνθρωπος* ἐξάγεται ἐκ πολλῶν κρίσεων περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν τις λέγῃ *ὁ οἶκος* τότε ἄρχομαι νὰ σκέπτωμαι, ἀλλ' εὐθὺς ἀφοῦ ὁ ὁμιλῶν σιωπήσῃ, πρέπει νὰ ἐμποδίσω τὴν διανόησίν μου, διότι δὲν γινώσκω, τὶ περὶ τοῦ οἴκου θέλει νά μοι εἴπῃ· τότε πρῶτον ὅταν εἴπῃ: *κατέπεσεν*, γινώσκω καὶ ἐννοῶ, τί θέλει νὰ εἴπῃ, ὅ ἐστι σκέπτομαι τι ἐκεῖνος ἐσκέφθη.

24. Κατὰ τὴν γνώμην μου ὁ Ἀριστοτέλης οὐδὲν ἄλλο ἐνόμισεν, ὅταν λέγῃ, ἡ κρίσις λαμβάνει χώραν, ἔνθα ὁμολογεῖται περὶ ἀληθοῦς ἢ ψευδοῦς· ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς καὶ ψευδὲς εἶνε περὶ τὴν σύνθεσιν καὶ διαίρεσιν. «Περὶ γὰρ σύνθεσιν καὶ διαίρεσίν ἐστι τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθές· τὰ οὖν ὀνόματα αὐτὰ καὶ τὰ ῥήματα ἔοικε τῷ ἄνευ συνθέσεως καὶ διαιρέσεως νοήματι, οἷον τὸ ἄνθρωπος ἢ τὸ λευκόν, ὅταν μὴ προστεθῇ τι. Οὔτε γὰρ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ψεῦδος οὔτε ἀληθές πω; » Αἱ ἐκφράσεις *ἀληθὲς* καὶ *ψευδὲς* ἐνταῦθα τοὐλάχιστον οὐκ ὀρθῶς λαμβάνονται, διότι αὗται ἀναφέρονται πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς καθ' ἑκάστην κρίσεως, ἥτις δύναται νὰ ἦνε ἀληθὴς ἢ ψευδής. Ἡ δὲ κρίσις, ἂν ἦνε ἀληθὲς ἢ ψευδές, ἐν περιπτώσεσι, αἵτινες εἰδικῶς ἀνήκουσιν εἰς τὴν λογικήν, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ λογικευομένου, ἐν πάσαις δὲ ταῖς λοιπαῖς οὐχί· « ὁ Καῖσαρ ἐνίκησε τοὺς γαλάτας, » « ἡ μηχανὴ αὕτη εἶνε κακὴ» περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς πρώτης κρίσεως δύναται μόνον ὁ ἱστορικὸς νὰ ἀποφασίσῃ, περὶ δὲ τῆς δευτέρας μόνον ὁ μηχανικός. Ἐν τῷ ὁρισμῷ τῆς κρίσεως δὲν ἀποβλέπει τις ἐν γένει εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς καθ' ἑκάστην κρίσεως, ἀλλ' εἰς τὴν μορφὴν τῆς κρίσεως καθόλου· ὁ Ἀριστοτέλης αὐτὸς διὰ τῶν οὐκ ὀρθῶν τούτων ἐκφράσεων παρήχθη εἰς τὴν ἐσφαλμένην παρατήρησιν, ὅτι ἡ προσευχὴ εἶνε μὲν πρότασις ἀλλ' οὐχὶ καὶ κρίσις, ἐπειδὴ (ἡ προσευχὴ) δὲν εἶνε οὔτε ἀληθὴς οὔτε ψευδής. Ἡ προσευχὴ δύναται νὰ περιέχῃ ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς κρίσεις, ἀλλὰ κρίσεις περιέχει ἑκάστη τόσον περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις προσεύχεται, καὶ περὶ ἐκείνου, πρὸς ὃν προσεύχεται, ὅσον καὶ περὶ ἄλλων προσώπων καὶ σχέσεων, ἂν ἄλλως, ὡς μάλιστα γενικῶς λαμβάνεται, ἡ οὐσία τῆς κρίσεως συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἐπί τινος ὑποκειμένου τί κατηγορεῖται.

Βεβαίως εἶνε ὀρθὸν ὅτι ἑκάστη πρότασις δὲν εἶνε κρίσις, ἐν ᾧ πᾶσα κρίσις εἶνε πρότασις. Ὁ πρῶτος στῖχος τοῦ ᾄσματος « Θεὲ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς » περιέχει πολλὰς ἄλλας προτάσεις, ἀλλ' ἡ κρίσις ἀποτελειοῦται πρῶτον ἐν τῷ ἑπομένῳ στίχῳ «Θεὲ εὐχαριστῶ σοι ἀπὸ καρδίας.» Ἡ ὑποθετικὴ κρίσις συνίσταται ἐκ δύο προτάσεων. Μεγάλη περίοδος περιέχει πολλὰς καὶ διαφόρους προτάσεις, ἀλλὰ μόνον μίαν κρίσιν, Κατὰ βάθος ἡ μέχρι τοῦδε γενικῶς παραδεδεγμένη διαφορὰ ἐρείδεται μόνον ἐπὶ τῆς χρήσεως τῶν ὅρων, ἥτις εἶνε ἀβέβαιος καὶ δυσκόλως ἔχει ἀπόλυτον κῦρος· διότι μόνον τότε,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὅταν εἰς πάσας τὰς ἐπιδεεῖς συμπληρώσεως προτάσεις καὶ εἰς πάσας τὰς ἀναπληρούσας προτάσεις δώσω τὸ ὄνομα *πρότασις* ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ κρίσεως καὶ προτάσεως· ἀλλ' ἐὰν εἰς αὐτάς, ὅπερ καὶ ὀρθότερον, δώσω τὸ ὄνομα *μέλη προτάσεως* τότε ὁ ὅρος *πρότασις* θὰ ἦτο ταὐτόσημος τῇ κρίσει. Ἄλλως καὶ αἱ κατὰ μόνας προτάσεις, ὡς συνιστάμεναι ἐξ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου, ἐμπεριέχουσι κρίσεις, — μόνον εἶνε αὗται, ὅπως τὰ μέλη τῆς προτάσεως, ἢ ἀναπληρώσεως ἐπιδεεῖς, ἢ αὐταὶ αὗται εἶνε συμπληρώματα· διότι πᾶσα κατὰ κανόνα σύνδεσις ἐξ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου πρέπει, ὅπως ὑπὸ τῆς γραμματικῆς *πρότασις*, ὑπὸ τῆς λογικῆς νὰ καλῆται *κρίσις*. Πρὸς τὸ συμφέρον τῆς γραμματικῆς καὶ λογικῆς ἔπρεπε νὰ εἴπωμεν οὕτως: Ὅπως ὑπάρχουσιν ἀνεξάρτητοι καὶ ἐξαρτώμεναι προτάσεις, οὕτως ὑπάρχουσι καὶ ἀνεξάρτητοι καὶ ἐξαρτώμεναι κρίσεις. Αἱ ἐξαρτώμεναι προτάσεις καὶ κρίσεις καλοῦνται μέλη προτάσεως καὶ μέλη κρίσεως, (ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὸν ὅρον τοῦτον)· προτάσεις καὶ κρίσεις δύνανται νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐν ἁπλῇ καὶ συνθέτῳ μορφῇ. Ἀλλὰ καὶ ἡ τὰ μάλιστα σύνθετος πρότασις καὶ κρίσις ἀποτελοῦσι μόνον μίαν πρότασιν καὶ μίαν κρίσιν. Κατὰ ταύτην τὴν ἐκδοχὴν τοῦτο, ὅπερ ἡ γραμματικὴ καλεῖ *πρότασιν* θὰ ἦτο ταὐτόσημον ἐκείνῳ, ὅπερ ἡ λογικὴ καλεῖ *κρίσιν*. Ἀλλ' ἡ λογικὴ ὡς μέρος τῆς φιλοσοφίας ποιεῖ κυρίως ὡς ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης της οὐχὶ πᾶσαν κατ' ἀρέσκειαν κρίσιν, ἀλλὰ μόνον τοιαύτην ἐν ᾗ οὐσιῶδές τι ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου κατηγορεῖται. Ἀλλ' ἐν τῇ γλώσσῃ ἔχομεν πολλὰς προτάσεις, ἐν αἷς μόνον συμβεβηκὸς ἢ ἐπουσιῶδες ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου κατηγορεῖται, ὅπερ τῳόντι δύναται νὰ ἦνε ἡμῖν μεγάλης σπουδαιότητος, π. χ. ὁ παῖς ἔθραυσε τὴν κνήμην του· ὁ χωρικὸς οὗτος ἐπνίγη. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει πρέπει νὰ διακρίνωμεν *τὴν λογικὴν κρίσιν* καὶ *τὴν γραμματικὴν πρότασιν*, ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ κατηγορεῖταί τι ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου, ὅπερ κεῖται

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ ὑποκειμένου ἢ ἀποδεικνύει τὴν οὐσίαν του.

25. Ἐὰν ἡ κρίσις εἶνε ἐκείνη τῆς διανοήσεως ἡ μορφή, δι' ἧς κατηγορεῖταί τι ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου, ἐξάγεται ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι τοῦτο, ὅπερ κατηγορεῖται, πρέπει νὰ ἐνυπάρχῃ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, νὰ ἦνε αὐτῷ προσῆκον. Καὶ ἐν ἀρνητικῇ κρίσει κατηγορῶ τι τοῦ ὑποκειμένου, ἐνῷ τοῦτο ἀπ' αὐτοῦ ἀπείργω, ὅπερ αὐτῷ δὲν ἀνήκει. Εἶνε καθ' ὅλα ὀρθὴ λοιπὸν ἡ ἀρχαία πρότασις quod in subjecto implicite est, est in praedicato explicite· ἡ κρίσις εἶνε, οὕτως εἰπεῖν, ἀνάπτυξίς τις τοῦ ὑποκειμένου, ἐν αὐτῇ ἀκούομεν τι περὶ τοῦ ὑποκειμένου καὶ διδασκόμεθα νὰ τὸ γινώσκωμεν. Τοῦτο δὲ εἶνε *ὁ σκοπὸς πάσης κρίσεως τὸ διαγιγνώσκειν τὸ ὑποκείμενον* ἢ ἄλλοις καθιστάναι δυνατὴν τὴν διάγνωσιν. Δὲν ὑπάρχει δὲ καὶ ἄλλο μέσον ἵνα διαγνώσῃ τις πρᾶγμά τι, παρ' ὅτι ὁμολογεῖταί τι περὶ αὐτοῦ. Πᾶσα γνῶσις τελειοῦται διὰ τοῦ κρίνειν ἢ κατηγορεῖν καὶ τοῦτο πάλιν εἶνε μόνον διὰ τούτου δυνατόν, ὅτι διακρίνει τις ἢ διαγινώσκει τι ἐν τῷ ὑποκειμένῳ. *Μετὰ τῆς διακριτικῆς ἢ διαγνωστικῆς ταύτης ἐνεργείας ἄρχεται πᾶσα διανόησις καὶ κρίσις.*

Ἐν τῷ κατηγορουμένῳ δύναται πάντοτε μόνον ἓν *τι* ἢ ἰδιάζον νὰ ὁμολογῆται περὶ τοῦ ὑποκειμένου, οὐχὶ δὲ πᾶν ὅ,τι ἐν τούτῳ ἐνυπάρχει ἢ αὐτῷ εἶνε προσῆκον. Ὅταν λέγω «ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐπιδεκτικὸς μορφώσεως» δὲν σημαίνει ὅτι διὰ τούτου παρεστάθη πᾶν τὸ βάθος τοῦ ὑποκειμένου, διότι δύναμαι ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου νὰ κατηγορήσω ἔτι πολλά. Καὶ τὸ κατὰ τὸ ἑαυτοῦ βάθος μᾶλλον ἀσήμαντον ὑποκείμενον δύναται νὰ ἔχῃ μέγαν ἀριθμὸν κατηγορημάτων, ἐπειδὴ οὐχὶ μόνον οὐσιώδη καὶ ἀναγκαῖα, ἀλλὰ καὶ ἐπουσιώδη καὶ συμβεβηκότα δύναμαι ἐπ' αὐτοῦ νὰ κατηγορήσω. Ἀνήκουσι δὲ πρὸς τούτοις πλεῖστα κατηγορούμενα, ὅπως ἐξαντληθῇ καθ' ὁλοκληρίαν ἡ οὐσία τοῦ ὑποκειμένου. Ὁ καλῶς σκεπτόμενος ἐν τῷ βίῳ καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ φαίνεται ἐν τούτῳ, ὅτι ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὅπερ τόσα πολλὰ περιέχει καὶ περὶ οὗ πολλὰ δύνανται νὰ λεχθῶσι, κατηγορεῖ τοῦτο ἰδίως, ὅπερ εἶνε ἀνάγκη.

26. Ὅθεν εἶνε μέγα σφάλμα, ὅταν θέλωσι νὰ παραστήσωσι τὴν οὐσίαν τῆς κρίσεως κατὰ τὸν τύπον: ὑποκείμενον=κατηγορουμ. (Υ=Κ). Ἐκ τοῦ τύπου τούτου ἤθελον προέλθει παντελῶς μόνον ταὐτολογίαι («οἰκός ἐστιν οἶκος, ἄνθρωπός ἐστι ἄνθρωπος») ὅ ἐστι ἀλογιστίαι, αἵτινες εἶνε τὸ ἀντίθετον τῆς καθ' αὐτὸ κρίσεως[1]. Οἱ μεγαρικοὶ ἤδη περιέπεσον εἰς τοῦτο τὸ σφάλμα, λέγοντες: *ἕτερον ἑτέρου μὴ κατηγορεῖσθαι*, διότι τοῦτο περιέχει ἀντίφασιν, καθόσον τὸ κατηγορούμενον εἶνε ἄλλο ἢ τὸ ὑποκείμενον, καὶ ὅμως ἀμφότερα διὰ τῆς προτάσεως ἤθελον συμπεριληφθῆ εἰς ἑνότητά τινα. Ὥστε δὲν ἔπρεπε νὰ λέγωσιν: «ὁ ἄνθρωπος ἐστιν ἀγαθός,» «ὁ ἵππος τρέχει» ἀλλὰ μόνον «ὁ ἄνθρωπος ἐστιν ἄνθρωπος, ὁ ἵππος ἐστιν ἵππος.» Οἱ μεγαρικοὶ ἀνεγνώρισαν ὀρθῶς, ὅτι ἐν μιᾷ προτάσει περιέχονται δύο ἀντιθέσεις, ἐὰν θέλωσι ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον νὰ λάβωσιν ἅπαξ οὕτως· δὲν διέγνωσαν δὲ ὅτι ἀκριβῶς δύω τοιαῦται ἀντιθέσεις πρέπει νὰ συνδεθῶσιν εἰς ἑνότητά τινα, ὅπως ἀποτελέσωσι κρίσιν ἢ διανόημά τι. Αἱ ὑπ' αὐτῶν προταθεῖσαι προτάσεις εἶνε, ὡς λέγεται, τὸ ἀντίθετον τῆς κρίσεως. Ἡ ἑνότης τῆς προτάσεως φαίνεται οὐχὶ ἐν τῇ ταὐτότητι ἢ ὁμοιότητι ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου. Ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον πρέπει νὰ ἦνε διάφορα· ἀλλὰ τὸ κατηγορούμενον δὲν πρέπει νὰ ἐκφράζῃ τι ἑτερογενὲς τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ μόνον τι, ὅπερ κεῖται ἐν τῷ βάθει καὶ τῷ πλάτει τοῦ ὑποκειμένου. Ὀρθότατα λέγει ὁ Ἐρνέστιος (initia doctrinae solidioris de enun ciatione cap. III, § 39). Ac

[1] Ὅταν ἐνίοτε λέγηται: «ἄνθρωποί εἰσιν ἄνθρωποι, παῖδές εἰσιν παῖδες,» ἐν τοιαύταις περιπτώσεσι τὸ κατηγορούμενον λαμβάνει εὐθὺς ἄλλον νοῦν, ἢ τὸ ὑποκείμενον. Θέλουσιν νὰ εἴπωσιν: ἄνθρωποί εἰσι καὶ μένουσι πλανώμενα καὶ ἀσθενῆ ὄντα, παῖδές εἰσι καὶ μένουσι κουφόνοα καὶ ἀνόητα ὄντα.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

primum illud ex ipsa definitione (τῆς κρίσεως ἢ τῆς προτάσεως) facile colligitur, subjecti notionem ampliorem latiorem que esse notione attributi (τοῦ κατηγορουμένου). Nam attributum ejus modi notionem exprimit, quae subjecti quasi sinu comprehenditur eique tamquam aut pars aut proprietas aut modus inest.

Καὶ δι' ἀρνητικὰς κρίσεις πρέπει νὰ κρατῶμεν σταθερῶς τοῦτο, ὅτι ἐν αὐταῖς μόνον τι ὁμοειδὲς πρέπει νὰ ἀποφάσκωμεν ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου, ὅπερ καθ' ἑαυτὸ κεῖται ἐν τῇ σφαίρᾳ τούτου, ἢ ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς αὐτό. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ εἴπωμεν «ὁ λίθος ἐστὶν οὐδεὶς ἀήρ.»

27. Συχνάκις ὁρίζουσιν ὅτι ἡ κρίσις «εἶνε ἡ συνάφεια δύο ἐννοιῶν ἢ παραστάσεων εἰς ἑνότητά τινα» ἢ ἡ ἀναφορὰ ἐννοίας τινὸς πρὸς ἄλλην· κατὰ τοῦτο πρέπει αἱ συζεύξεις «ὁ κύριος τοῦ οἴκου, ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἀκρόπολις» νὰ ἦνε κρίσεις. Καθορᾷ τις εὐκόλως ὅτι ὁ ὁρισμὸς οὗτος εἶνε πολὺ ἐκτενὴς καὶ ἀόριστος. Πρέπει λοιπὸν νὰ προστεθῇ, ὁποίου εἴδους πρέπει νὰ ἦνε ἡ σύζευξις, ἐὰν πρέπῃ νὰ ἀποτελέσῃ κρίσιν. Τοῦτο δὲν σημαίνει καὶ ἐν τῷ ὁρισμῷ, ὃν ὁ Μαθίας (ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ αὐτοῦ διὰ τὴν πρώτην διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας) παραθέτει: «ἡ κρίσις εἶνε ὁ ὁρισμὸς τῆς σχέσεως δύο ἐννοιῶν πρὸς ἀλλήλας πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς γνώσεως·» μόνον ὁ σκοπὸς τοῦ κρίνειν ἐξαίρεται ὀρθῶς. Καὶ αἱ ἐκφράσεις «ἔννοια καὶ παράστασις» ἀντί, ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον, δὲν εἶνε ἐνταῦθα καλῶς ἐκλελεγμέναι· ἀμφοτέρας τὰς ἐκφράσεις μεταχειρίζεται ἡ λογικὴ καὶ ψυχολογία εἰς ὅλως διάφορον σημασίαν, ἢ τὴν ἐνταῦθα ἐκλαμβανομένην. Πρβ. § 8 καὶ 17. Εἰς πάντας τοὺς τοιούτους ὁρισμούς, οἵτινες ἐπὶ τοῦτο φέρουσιν, ὡς ἂν ἡ κρίσις ἦτο αὐθαίρετος τις συνάφεια ἢ σύνδεσις δύο κατ' ἀρέσκειαν ἐννοιῶν, παραγνωρίζεται πρὸς τούτοις καθ' ὁλοκληρίαν ἡ ὀργανικὴ φύσις τῆς κρίσεως, δι' ἧς τὸ κατηγορούμενον, οὕτως εἰπεῖν, ἐκφύεται ἐκ τοῦ ὑποκειμένου ὡς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τις τοῦ βίου ἐκδήλωσις· τὸ κατηγορούμενον λοιπὸν κατηγορεῖ μόνον τι ἐκείνου, ὅπερ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ περιέχεται. Ἐπίσης μηχανικῶς, ὡς ἐνταῦθα ἡ κρίσις, λαμβάνεται συχνάκις ἐν τῇ γραμματικῇ ἡ πρότασις, ἐὰν τὸ πρᾶγμα οὕτως παρίσταται, ὥστε λαμβάνεται ἐκ τῆς προκειμένης πληθύος τῶν λέξεων μία καὶ παρατίθεται τῷ ὑποκειμένῳ ὡς κατηγορούμενον ἐξωτερικῶς.

28. Ἀντιστρόφως εἶνε πολὺ στενὸς ὁ ὑπὸ σπουδαίων φιλοσόφων παραδεδεγμένος καὶ ὑποστηριζόμενος ὁρισμός, ὅτι ἡ κρίσις συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι μόνον τι ἢ ἰδιάζον (ὑποκείμενον) ὑπὸ τὸ καθολικὸν (κατηγορούμενον) ὑπολαμβάνεται· «τοῦτο (ὅπερ ἐνταῦθα πρὸ ἐμοῦ βλέπω) εἶνε πτηνὸν» ὑποκαθιστῶ ἢ ὑπολαμβάνω διὰ τούτων ἓν μόνον εἶδος ὑπὸ τὸ γένος του. Μόνον τοῦτο δύναται νὰ ἦνε λογικὴ κρίσις, ἐν ᾗ ἓν μόνον ὑπὸ τὸ γενικόν του ὑπολαμβάνεται, καὶ διὰ τούτου πρέπει ἡ λογικὴ κρίσις νὰ διαφέρῃ τῆς γραμματικῆς προτάσεως, ἐν ᾗ τι κατ' ἀρέσκειαν κατηγορεῖται τοῦ ὑποκειμένου. Κατὰ τὸν ὁρισμὸν τοῦτον ἐκεῖναι μάλιστα αἱ κρίσεις, αἵτινες διὰ τὸν φιλόσοφον εἶνε αἱ σημαντικώταται καὶ ἐν ἑκάστῃ λογικῇ ῥητῶς καλοῦνται ὡς κρίσεις, δὲν θὰ ἦσαν λογικαὶ κρίσεις, δηλονότι ἐκεῖναι, ἐν αἷς τὸ ὑποκείμενον εἶνε καθολικόν τι (αἱ καλούμεναι καθολικαὶ κρίσεις: «πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶνε θνητοί, ὁ ἄνθρωπός ἐστιν παιδεύσιμος» ἴδ. κατωτ. § 31) καὶ πρὸς τούτοις πᾶσαι αἱ κρίσεις, ὧν τὸ ὑποκείμενον εἶνε τὸ ἀπόλυτον ἢ ὁ Θεός. Καὶ δὴ ὁ ὁρισμὸς κατὰ ταῦτα δὲν θὰ ἦτο πλέον λογική τις κρίσις, διότι ἐν αὐτῷ καλεῖται κατὰ πρῶτον τὸ γένος, τὸ καθολικὸν τοῦ ὑποκειμένου, εὐθὺς δὲ προστίθεται· ὅλον τὸ βάθος τοῦ ὑποκειμένου.

Μόνον διά τινος τεχνικῆς ἀντεστραμμένης καὶ σοφιστικῆς ἑρμηνείας δύναταί τις πάσας ταύτας τὰς εἰδικῶς λογικὰς κρίσεις νὰ ἐκλάβῃ ὡς τι ὑπολαμβάνειν τὸ καθ' ἕκαστον ὑπὸ τὸ γενικόν του. Τὸ ὑπολαμβάνειν δὲν εἶνε οὔτε ἡ μόνη οὔτε ἡ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σπουδαιοτάτη πρᾶξις τοῦ λογικῶς κρίνειν, μόνον δὲ ἔν τισι περιπτώσεσιν ἡ δυσχερεστάτη. Πρὶν ἐγὼ καθ' ἕκαστόν τι δυνηθῶ νὰ ὑπολάβω ὑπὸ τὸ γενικόν του, πρέπει νὰ ἔχω ἤδη ἐπιτελέσει πολλὰς κρίσεις, ἐν αἷς διασαφηνίζω τὴν οὐσίαν τοῦ ὑποκειμένου· τὸ ὑπολαμβάνειν εἶνε λοιπὸν πάντοτε τὸ ἀποτέλεσμα προηγηθεισῶν κρίσεων. Ὅσῳ δὲ σπουδαῖον καὶ ἂν εἶνε τὸ ὑπολαμβάνειν, οὐχ ἧττον διὰ τούτου δὲν ἐξαντλεῖται καθ' ὁλοκληρίαν ἔτι ἡ οὐσία τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ καθ' ἕκαστον· διότι ἐὰν ὀνομάσω ὄντος τινὸς τὸ γένος του, ὁμολογῶ τι σπουδαῖον περὶ αὐτοῦ ἀλλὰ διὰ τούτου οὐχὶ ἀκόμη πᾶν, ὅτι εἶνε αὐτῷ ἴδιον. Ὀρθὸν μόνον εἶνε, ὅτι εἰς κρίσιν τινὰ ἐντελῶς ἐξαντληθεῖσαν περὶ πράγματός τινος ἀνήκει ἀναγκαίως νὰ ὑπολάβῃ τις τοῦτο ὑπὸ τὸ γενικόν του· ἀλλ' ἀδύνατον εἶνε τὸ λογικῶς κρίνειν ἀποκλειστικῶς μόνον νὰ συνίσταται εἰς ταξινόμησίν τινα ὅ ἐστι εἰς τὸ ὑπολαμβάνειν τὸ καθ' ἕκαστον ὑπὸ τὸ γενικόν.

29. Τὸ κρίνειν ἢ κατηγορεῖν εἶνε λοιπὸν πλεῖον καί τι ἄλλο ἢ ἁπλῶς ὑπολαμβάνειν· καὶ ἐν τῇ ὑπολαμβανούσῃ κρίσει ἐκφράζω τι, ὅπερ ἐμπεριέχεται ἐν τῷ ὑποκειμένῳ καὶ προσήκει αὐτῷ, τὸ γένος του, τὴν ἀναφοράν του πρὸς τὸ καθολικόν· καὶ ἐν τῇ ὑπολαμβανούσῃ κρίσει αἴρω, οὕτως εἰπεῖν, μόνον ἓν χωριστὰ μέρος τοῦ ὑποκειμένου· διότι αὕτη εἶνε ἡ ἀληθὴς καὶ ἰδιάζουσα σχέσις τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορήματος, ὅτι τὸ ὑποκείμενον οὐδέποτε ἐντελῶς ἐν τῷ κατηγορουμένῳ παρίσταται (τοῦτο ἤθελεν παρέξει ἀλόγους κρίσεις ὡς «ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἄνθρωπος») ἀλλ' ὅτι τὸ κατηγορούμενον πάντοτε μόνον μίαν μόνην διαφέρουσαν δήλωσιν τοῦ ὑποκειμένου ἐμπεριέχει· πᾶν, ὅτι δύναται νὰ ἦνε ὑποκείμενον, ἔχει τόσον πλούσιον βάθος, ὥστε ἀδύνατον καθίσταται νὰ παρασταθῇ ἐν ἑνὶ κατηγορουμένῳ. Καὶ ἡ γνῶσις ἡμῶν δὲν δύναται διὰ μιᾶς πράξεως νὰ κρατήσῃ τοῦ ὑποκειμένου, δύναται ἑκάστοτε μόνον τι ἰδιάζον νὰ διακρίνῃ ἐν αὐτῷ. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον περί τινος

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὑποκειμένου κρίνω, τόσῳ μᾶλλον τὸ διαγιγνώσκω. Τὸ κρίνειν εἶνε λοιπὸν ἐξηγεῖν ἢ διασαφηνίζειν τοῦτο, ὅπερ ἐμπεριέχεται ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ἀλλὰ μέχρι τοῦδε ἦτο ἄγνωστον τῷ κρίνοντι ἢ ἐκείνῳ, δι' ὃν ἐξηνέχθη ἡ κρίσις: *χρησιμεύει ἐπομένως εἰς τὴν γνῶσιν*, ὅτι τοῦτο ἐγκλείει *τὴν οὐσίαν τοῦ ὑποκειμένου*, καὶ πάντοτε νέα *μέρη* τούτου προβάλλει. Οὕτως λοιπὸν τὸ κρίνειν εἶνε ὁ εἷς καὶ μάλιστα ὁ πρῶτος ἀρχικὸς τύπος πάσης διανοήσεως καὶ γνώσεως, καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἐπίσης. Ὁ ἕτερος εἶνε ὁ συλλογισμός, περὶ οὗ βραδύτερον γενήσεται λόγος[1].

Εὐθὺς ὡς ὀρθῶς διεγνώσθη ἡ οὐσία τῆς κρίσεως, καθορᾶται, ὅτι αἱ ἔρευναι, ἃς ὁ Ἀριστοτέλης καὶ μετ' αὐτὸν ἄλλοι λογικευόμενοι ἐποίησαν, ἂν κρίσις τις δύναται νὰ ἀντιστραφῇ (οὕτως ὥστε τὸ κατηγορούμενον νὰ γείνῃ ὑποκείμενον καὶ τὸ ὑποκείμενον κατηγορούμενον) καὶ ποῖαι δύνανται νὰ ἀντιστραφῶσιν, εἶνε ἄτοπος καὶ αὐθαίρετος· ἡ κρίσις (ἢ ἡ πρότασις) εἶνε ὀργανισμός τις, οὗ τὰ μέλη ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον δὲν δύνανται νὰ ἀλλαχθῶσι ὡς ζεῦγος χειροκτίων ἄνευ δακτύλων (ἴδ. Trendelenburg. log. Unter σελ. 303).

Ἀφοῦ ἐγνωρίσαμεν ὀρθῶς τὴν οὐσίαν τῆς κρίσεως, βλέπομεν

[1] Ἡ ἡμετέρα θεωρία κατὰ τὰ οὐσιώδη βεβαιοῦται καὶ ὑπὸ τοῦ Δροβισίου· «ἡ κρίσις δὲν εἶνε ἁπλῶς σύνδεσις ἐννοιῶν, ἀλλὰ μονομερὴς προσάρτησις τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τῷ ὑποκειμένῳ, καὶ μάλιστα πρὸς τὸν σκοπόν, οὗ ἡ ἔννοια διὰ τοῦ προσαπτομένου ἐγγύτερον προσδιορίζεται. Τὸ ὑποκείμενον ἐν τῇ κρίσει εἶνε ὡς παράστασις οὐχὶ ἄγνωστον, ὡς ἔννοια ὅμως οὐχὶ ἀκόμη ἀκριβῶς ὡρισμένη. Διότι ἂν τὸ ὑποκείμενον ἦτο καθ' ὁλοκληρίαν μεμορφωμένη ἔννοια, τότε πᾶσαι αἱ κρίσεις θὰ ἦσαν μόνον ταυτολογίαι καὶ τόσῳ μᾶλλον περιτταί, ὅσῳ τὸ κατηγορούμενον μόνον μέρος τούτου ἐπαναλαμβάνει, ὅπερ ἤδη ἔκειτο ἐν τῷ ὑποκειμένῳ. Τὸ κατηγορούμενον ὅμως ὡς τὸ ὁρίζον προυποτίθεται ἐνταῦθα ὡς ἱκανῶς τοὐλάχιστον μεμορφωμένη ἔννοια, δι' ἧς τὸ λογικῶς ἔτι ἀόριστον ὑποκείμενον τοὐλάχιστον ἐν μέρει γιγνώσκεται.»

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Κάντιος ἐσφάλλετο, διαιρῶν τὰς κρίσεις εἰς ἀναλυτικὰς καὶ συνθετικάς· ὁ Κάντιος ἔλεγεν ὅτι: εἰς πάσας τὰς κρίσεις ἡ σχέσις τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον κατὰ δύο τρόπους εἶνε δυνατή, ἢ ἀνήκει τὸ κατηγορούμενον εἰς τὸ ὑποκείμενον ὥς τι, ὅπερ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ κατὰ τὸν κεκρυμμένον τρόπον ἐμπεριέχεται (ἀναλυτικὴ κρίσις) ἢ τὸ κατηγορούμενον κεῖται ὅλως ἐκτὸς τῆς ἐννοίας τοῦ ὑποκειμένου καίτοι μετὰ τούτου μάλιστα εἶνε ἐν συναφείᾳ (συνθετικὴ κρίσις). Ἐκ τῶν παραδειγμάτων του καὶ τῶν λοιπῶν παρατηρήσεων παρατηροῦμεν ὅτι ὑπὸ ἀναλυτικὰς κρίσεις τοιαύτας ἐννοεῖ, αἵτινες οὐδὲν ἡμῖν νέον λέγουσι, κατὰ βάθος δὲ εἶνε ταὐτολογίαι π. χ. πάντα τὰ σώματα εἶνε ἐκτεταμένα. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἀληθεῖς κρίσεις εἶνε πάντοτε τοιαῦται, ὥστε τὸ κατηγορούμενον μόνον τοῦτο ἐκφαίνει, ὅπερ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἐμπεριέχεται. Θὰ ἐκαλοῦντο λοιπὸν πᾶσαι ἀναλυτικαί, ἐὰν ἠθέλομεν νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν ἔκφρασιν ταύτην. Τοῦτο φαίνεται φανερὰ εἰς τὰς κρίσεις, ἃς ὁ Κάντιος ἀναφέρει ὡς συνθετικάς: «πάντα τὰ σώματα εἶνε βαρέα· 7+5=12. Ἡ εὐθεῖα γραμμὴ εἶνε ἡ βραχυτάτη μεταξὺ δύο σημείων.» Τίς δύναται κατὰ τοῦτο νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι τὸ βαρὺ ἐμπεριέχεται ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ σώματος, ἢ ὅτι ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ 7 καὶ 5 κεῖται, ὥστε αὐτὰ προσθετόμενα νὰ δίδωσι 12; Ἐν κρίσεσιν, αἵτινες περιέχουσιν ἱστορικὰ γεγονότα, π. χ. ὁ Καῖσαρ κατεστρέψατο τὴν Γαλατίαν, δὲν δυνάμεθα φυσικὰ νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ κατηγορούμενον κεῖται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλ' ἐν τῷ κατηγορουμένῳ ἐκφράζεται τὸ ἰδιάζον τοῦ ὑποκειμένου, ἐν τῷ κατηγορουμένῳ διδασκόμεθά τι περὶ τοῦ ὑποκειμένου.

30. Ὁ Κάντιος διῄρει τὰς κρίσεις κατὰ τὰς 4 κατηγορίας τοῦ ποιοῦ, τοῦ ποσοῦ, τῆς ἀναφορᾶς καὶ τοῦ τρόπου.

(Ἡ ἐν § 12 ἑρμηνευθεῖσα ἔννοια «κατηγορία» γίγνεται ἐνταῦθα σαφεστέρα διὰ τῆς χρήσεως). Διαλαμβάνομεν δὲ περὶ τῶν καλουμένων κατηγοριῶν, καὶ διὰ τὸ ἱστορικὸν ἐνδιαφέ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ρον[1], καὶ διότι ἔν τισι κατηγορίαις ἐμπεριέχονται λογικῶς σπουδαῖοι διανοημάτων τύποι. Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη κατὰ πασῶν καὶ κατά τινων ἐποίησαν βασίμους ἀντιλογίας. (Πρβ. Ulrici compendium der logik σελ. 173).

1ον ΠΟΙΟΝ

Κατὰ τὸ ποιὸν πᾶσαι αἱ κρίσεις ἐξεταζόμεναι εἶνε:

1) Καταφατικαὶ ἂν εἰς τὸ ὑποκείμενον καταφάσκηται τὸ κατηγορούμενον: ἡ οἰκία εἶνε μεγάλη.

2) Ἀποφατικαί, ὅταν ἀποφάσκεται αὐτοῦ, ὡς: ὁ Γάϊος οὐκ ἔστι σοφός.

3) ἢ ἀόριστοι (ἄπειροι, ἐνίοτε καὶ περιοριστικαὶ καλούμεναι) ὅταν τὸ κατηγορούμενον ἦνε ἔννοια ἀποφατική: ὁ Γάϊος ἔστιν ἄσοφος, ὁ Θεὸς ἔστιν ἄπειρος.

Τὴν διαφορὰν μεταξὺ ἀποφατικῶν καὶ ἀορίστων κρίσεων γινώσκομεν φανερῶς ἐν ταῖς περιπτώσεσιν, ἔνθα τὸ κατηγόρημα ἀναλύεται εἰς τὸν σύνδεσμον καὶ τὸν προσδιορισμόν. Ἐν τῇ ἀποφατικῇ κρίσει ὁ σύνδεσμος ἀποφάσκεται, ἐν τῇ ἀορίστῳ τὸ κατηγορούμενον: ὁ Γάϊος οὐκ ἔστι σοφός, ὁ Γάϊος ἔστιν οὐ σοφός. Ἐν τῇ συνήθει χρήσει τῆς γλώσσης αἱ ἀόριστοι προσέλαβον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅλως θετικὸν χαρακτῆρα: «Οὗτός ἐστιν ἀγνώμων,» ἐκφράζει πλεῖον ἢ «οὗτός ἐστιν οὐχὶ εὐγνώμων.» Μόνον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ μεταχειρίζονται ἐνίοτε τοὺς δύο τούτους τύπους τῆς κρίσεως, ἵνα ποιήσωσιν ἀκριβεῖς δια-

[1] Ἁπλῶς χάριν ἱστορικοῦ διαφέροντος παραθέτομεν καὶ τὰς 10 κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους· οὗτος λέγει πᾶσα λέξις σημαίνει 1) ὑπόστασιν π. χ. ἄνθρωπος (οὐσίαν) ἢ 2) ποσὸν ὡς δίπηχυ 3) ποιὸν ὡς λευκὸν 4) ἀναφορὰν ὡς διπλάσιον, μεῖζον 5) χῶρον ἐν Λυκείῳ 6) χρόνον, ἐχθές 7) κεῖσθαι, ἀνάκειται, κάθηται 8) ἔχειν ὡς, ὑποδέδεται, ὥπλισται 9) ποιεῖν π. χ. τέμνει 10) πάσχειν π. χ. τέμνεται· ἦτο ἡ πρώτη ἀπόπειρα πρὸς διάκρισιν τῶν τοῦ λόγου μερῶν· ὅτι δὲ εὐθὺς δὲν κατωρθώθη, οὐδὲν θαυμαστόν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

φοράς. Deus non potest peccare (ὁ Θεὸς δὲν δύναται νὰ ἁμαρτήσῃ) εἶνε ἀποφατικὴ κρίσις. Ἀλλ' ἂν περὶ τῶν πρώτων ἀνθρώπων πρὸ τῆς ἁμαρτίας λέγεται: possunt non peccare (δὲν δύνανται νὰ ἁμαρτήσωσι) τότε εἶνε αὕτη ἀόριστος κρίσις.

2ον ΠΟΣΟΝ.

31. Κατὰ ποσὸν ἐξεταζόμεναι αἱ κρίσεις εἶνε:

1) Ἀτομικαί, ὅταν τὸ ὑποκείμενον ἦνε ἄτομον: τὸ δένδρον τοῦτο ἀνθεῖ, ὁ Σωκράτης ἔστι σοφός.

2) Ἐπὶ μέρους ἢ μερικαί, ὅταν τὸ ὑποκείμενον ἐκφράζῃ πληθύν τινα π. χ. τινὰ ζῶα τιθασσεύονται. Πολλοὶ ἄνθρωποί εἰσιν βάναυσοι.

3) Γενικαὶ ἢ καθόλου, ὅταν τὸ ὑποκείμενον περιλαμβάνῃ πάντα τὰ ἀντικείμενα τοῦ γένους του: Πάντες οἱ ἄνθρωποί εἰσιν τῇ πλάνῃ ὑποκείμενοι. Ὁ ἄνθρωπός ἐστι θνητός.

Ἡ διανόησις τῶν ἀνθρώπων ἄρχεται διὰ τῆς ἀτομικῆς κρίσεως. Αὕτη καὶ ἡ ἐπὶ μέρους προέρχεται ἐξ αἰσθητικῆς θεωρίας καὶ πείρας. Ἡ γενικὴ ἢ ἡ καθόλου εἶνε φιλοσοφικὴ κρίσις, ἥτις κυρίως οὐχὶ διὰ πείρας, ἀλλ' ἁπλῶς διὰ συλλογισμοῦ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ὑποκειμένου περιγίγνεται. Πρβ. § 47.

3ον ΑΝΑΦΟΡΑ

32. Κατὰ τὴν ἀναφορὰν αἱ κρίσεις εἶνε:

1) *Κατηγορικαὶ* (ἀπόλυτοι) ὅταν τὸ κατηγορούμενον ἀπολύτως, ἁπλῶς παρατίθεται τῷ ὑποκειμένῳ, π. χ. ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ἐπιδεκτικὸς μορφώσεως.

2) Ὑποθετικαί, ὅταν τὸ κατηγορούμενον ὑπὸ συνθήκην τινὰ παρατίθηται τῷ ὑποκειμένῳ π. χ. ὁ ἄνθρωπος μορφοῦται μόνον, ἐὰν πρὸς τοῦτο σπουδαίως προσπαθῇ.

3) Διαζευτική, ὅταν τὸ ὑποκείμενον παρίσταται ἔχον σχέσιν πρὸς τὰ ἀμοιβαίως ἀποκλειόμενα αὐτοῦ μέρη π. χ. Πᾶ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σαι αἱ γωνίαι εἰσὶν ἢ ὀρθαί, ἢ ἀμβλεῖαι, ἢ ὀξεῖαι. Κατὰ τὴν ἀναφορὰν λοιπὸν θεωροῦμεν τὰς κρίσεις, ὅταν ἐξετάζωμεν κατὰ τίνα τρόπον τὸ κατηγορούμενον ἀναφέρεται πρὸς τὸ ὑποκείμενον. Αἱ ὑποθετικαὶ κρίσεις δὲν ἔχουσι πάντοτε τὸν τύπον τῆς ὑποθέσεως, ἀλλὰ συχνάκις τὸν τῆς κατηγορικῆς π. χ. μόνον δι' ἀσκήσεως ἐνδυναμοῦται τὸ σῶμα· ὁ μετανοῶν μόνον εὑρίσκει χάριν.

33. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ θὰ προσπαθήσωμεν νὰ καταστήσωμεν σαφῆ τὴν ἔννοιαν ὑπόθεσις, συνθήκη καί τινας συγγενεῖς ἐννοίας. Ὑπόθεσις ἢ συνθήκη εἶνε κρίσις, ἣν ἐκφέρω ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐξαρτήσω ἄλλην ἀπ' αὐτῆς καὶ μάλιστα οὕτως, ὥστε ἡ δευτέρα κρίσις μόνον τότε καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἰσχύει, ὅταν καὶ ἐφ' ὅσον ἡ πρώτη ἔχῃ κῦρος. Ἡ ὑποθετικὴ κρίσις λοιπὸν ἀπαιτεῖ πάντοτε δύο κρίσεις, ἐξ ὧν ἡ πρώτη ἐμπεριέχει τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν, ἡ δευτέρα τὴν ὑποθετικὴν ἢ τὴν ἀπόδοσιν ἢ θέσιν, ὅ ἐστι τὴν ἀπ' ἄλλης (ὑποθέσεως) ἐξηρτημένην, οὕτως ὥστε αὐτὴ ἄνευ ἐκείνης δὲν δύναται νὰ νοηθῇ. Ἡ φράσις conditio sine qua non σημαίνει τὴν ἀναπόφευκτον ἀναγκαίαν πρὸς πλήρωσιν συνθήκην ἢ ὅρον. Ἡ ὑπόθεσις εἶνε κατὰ τὴν φύσιν της τὸ ὑποκειμενικόν, τὸ ἔκ τινος ὑποκειμένου κατ' ἀρέσκειαν εἰλημμένον ἢ προυποτεθειμένον. π. χ. «Ἐὰν ἔλθῃς πρὸς ἐμέ, σοὶ δίδω τὸ βιβλίον.» Ἡ ὑπόθεσις μάλιστα δύναται νὰ ἦνε δοκοῦσα καὶ αὐθαίρετος εἰς τοῦτο, ὥστε τὸ ὑποκείμενον αὐτὸ σαφῶς νὰ ὁμολογῇ, ὅτι ἡ ἐπαλήθευσις ἥκιστα ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν· ὁ λέγων «εἰ εἶχόν τι, ἐδίδων ἄν σοι» λέγει ἐν ταὐτῷ ὅτι οὐδὲν ἔχει· ὁ λέγων: εἰ μὴ Χρύσιππος ἦν, οὐκ ἂν ἦν στοά» λέγει ἅμα ὅτι ὑπῆρξε Χρύσιππός τις. Ἀλλ' ἂν ἡ ὑπόθεσις ἐκφράζῃ τοῦτο, ἐξ οὗ ἀληθῶς τὸ ὑποθετικὸν ἐξαρτᾶται, τότε προσεγγίζει ἡ ὑποθετικὴ πρότασις τῇ αἰτιολογικῇ καὶ ἡ διαφορὰ εἶνε συχνάκις οὐχὶ πολὺ μεγάλη, ἂν λέγω «ἐὰν ἡ ἐπειδὴ βρέχῃ, αὐξάνει τὸ χόρτον,» Εἰ ἢ ὅτι εἰσὶ βωμοί, εἰσὶ καὶ Θεοί, ἀλλὰ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

διαφορά τις ὑπάρχει. Ἡ ὑπόθεσις περιέχει διανόημά τι, ἡ αἰτιολογικὴ πρότασις ἀναφέρεται εἰς ὡρισμένον τι καὶ προκείμενον συμβάν.

Ὑπόθεσις, ἀρχή, αἰτία, θέσις ἢ ὑποθετικόν, ἀποτέλεσμα καὶ συνέπεια ἢ ἀκολουθία εἶνε συγγενεῖς ἔννοιαι, αἵτινες ἐνίοτε εἶνε ταὐτόσημοι, οὐχ ἧττον οὐσιωδῶς εἶνε διάφοροι. Ὑπόθεσις ἢ συνθήκη εἶνε τοῦτο, ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ ἦνε τὸ ἕτερον (ἡ θέσις). Ἀρχὴ ἢ αἰτία εἶνε τοῦτο, ἢ τὸ πρᾶγμα, ἐξ οὗ προέρχεται ἄλλη τις (τὸ ἀποτέλεσμα)[1], ἀφορμὴ (προτρεπτικὸν αἴτιον) εἶνε τὸ διανόημα, ἐφ' οὗ στηρίζεται ἄλλο (ἡ ἀκολουθία) ἢ τὸ διανόημα, ἐξ οὗ διαγινώσκεταί τι.

Αἰτία λοιπὸν καὶ ἀποτέλεσμα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν σχέσιν τῆς αἰτίας, προτρεπτικὸν αἴτιον ἀφορμὴ καὶ ἀκολουθία εἰς τὴν ὑποκειμενικὴν ἐν διανοήματι ἀνειλημμένην· πρόφασις εἶνε ἡ ἐξωτερικὴ παρώθησις, ἣν λαμβάνει πρᾶγμά τι, δι' ἧς ἐμφανίζεται τὸ ἐν αὐτῷ ἐσωτερικῶς ἀποδεδειγμένον. Λέγομεν π. χ. ποία ἦτο ἡ αἰτία τῆς πτώσεώς του; Ἐκ τίνος ἀφορμῆς ἤρξατο ὁ πόλεμος. Καὶ αἱ ἔννοιαι μέσον καὶ σκοπὸς ἔχουσιν ὁμοιότητα πρὸς τὰς ἐννοίας αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα, προτρεπτικὸν αἴτιον καὶ ἀκολουθία. Μέσον εἶνε τοῦτο, ὅπερ ὑπὸ νοητικοῦ τινος ὄντος ἁπλῶς πρὸς τοῦτο ὁρίζεται καὶ λαμβάνεται, ἵνα κατορθώσῃ ἄλλο τι, τὸν σκοπόν. Σκοπὸς εἶνε λοιπὸν μετὰ συνειδήσεως προτεθειμένον καὶ κατορθωθὲν τέλος, προυποθέτων κατὰ τοῦτο πάντοτε πρόθεσιν ἢ προαίρεσιν καὶ μέσον. Ὁ ἀκριβέστερος ὁρισμὸς τῶν δυσκόλων τούτων ἐννοιῶν ἀνήκει εἰς τὴν μεταφυσικήν.

[1] Ὅταν λέγωμεν, μικραὶ αἰτίαι θὰ εἶχον πολλάκις μεγάλα ἀποτελέσματα, ὁμιλῶμεν οὐχὶ λογικῶς. Τὸ ἀποτέλεσμα δὲν δύναται ἰδίως νὰ περιέχει διάφορον τῆς αἰτίας· τὸ ἀποτέλεσμα παριστᾷ ἡμῖν σαφῶς καὶ ἐξωτερικῶς τοῦτο, ὅπερ ἀσαφῶς καὶ ἐσωτερικῶς ἐνυπάρχει ἐν τῇ αἰτίᾳ· ἀλλ' ἡ πρόφασις δι' ἧς προκαλεῖται μέγα, δύναται νὰ ἦνε ἀσήμαντος.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

34. Ἐν τῇ διαζευκτικῇ κρίσει, ἵνα προβῶμεν ἐν τῇ διὰ τῶν προηγουμένων διακοπείσῃ ἐρεύνῃ, πρέπει νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς ταῦτα: α') ὥστε πάντα τὰ μέλη νὰ ἀπαριθμῶνται β') πάντα νὰ παράγωνται ἀπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς *βάσεως τῆς διαιρέσεως* (fundamentum divisionis[1]) Ποῖον λοιπὸν σφάλμα εἶνε ἐν ταῖς κρίσεσι: «Πάντα τὰ τρίγωνα εἶνε ἢ ὀρθογώνια ἢ ὀξυγώνια. Τὰ νομίσματα εἶνε ἢ χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ ἢ πρωσσικά; ἡ διαζευκτικὴ κρίσις δύναται ἅμα νὰ ἐμπεριέχῃ *τὴν λογικὴν διατομὴν ἢ διαίρεσιν ἐννοίας τινός*· Αὕτη δηλονότι συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἀπὸ ἐννοίας τινὸς γένους καταλέγονται σύμπαντα τὰ αὐτῷ ἀνήκοντα εἴδη. Αὕτη λοιπὸν εἶνε ἡ διαμέλισις τοῦ γένους εἰς τὰ ἑαυτοῦ εἴδη. Τὸ ὑποκείμενον σημαίνει τὸ γένος, τὰ διάφορα κατηγορούμενα περιέχουσι τὰ εἴδη, ἅτινα πρὸς ἄλληλα συνδιατάσσονται, καὶ ὑπὸ τὸ γένος εἶνε ὑποτεταγμένα (§ 12), π. χ. ἡ ποίησις εἶνε ἢ ἐπικὴ ἢ λυρικὴ ἢ δραματική. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε πεπολιτισμένος ἢ οὔ (βάσις διαιρέσεως ὁ βαθμὸς τῆς ἀναπτύξεως). Τὰ ῥαχιαῖα ζῶα εἶνε ἢ θηλαστικά, ἢ πτηνὰ ἢ ἀμφίβια ἢ ἰχθῦς.

Δύναταί τις ἐνίοτε ἔννοιαν γένους νὰ διαιρέσῃ κατὰ πλείονας τῆς μιᾶς διαιρέσεις βάσεις (principium divisionis), (ὅ ἐστι νὰ θεωρήσῃ ταύτην κατὰ πλείονας τῆς μιᾶς ἐπόψεις), π. χ. τὰ νομίσματα κατὰ τὴν ὕλην, ἐξ ἧς συνίστανται ἢ κατὰ τὴν χώραν, ἐν ᾗ ἐκτυποῦνται. Τὰ σύμφωνα κατὰ τὸ ὄργανον θεωρούμενα εἶνε γλωσσοπρόφερτα, οὐρανισκόφωνα, χειλεόφωνα· κατὰ τὸ πνεῦμα, ψιλά, μέσα, δασέα. Ἀλλ' ἐ-

[1] Βάσις διαιρέσεως καλεῖται ἐκεῖνο τῆς ἐννοίας τὸ γνώρισμα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁρμώμεθα πρὸς ζήτησιν τῶν ποικίλων διαφορῶν, καὶ κατὰ τὸ ὁποῖον γίνεται ἡ διαίρεσις, π. χ. ἐὰν διαιρέσωμεν τὰ ἀγγεῖα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἰς αἱματοδόχα, λυμφατικὰ καὶ διαφορητικά, βάσις διαιρέσεως εἶνε ἡ διάφορος ὕλη, τὴν ὁποίαν περιέχουσιν. (Βέκκιος Πρβ. ῥητορ. Γαλάνη σελ. 126).

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

κάστη διαίρεσις πρέπει νὰ προέρχηται ἐκ τῆς αὐτῆς βάσεως. Ἡ διαίρεσις εἰς δύο μὲν μέλη καλεῖται διχοτομία (πάντα τὰ φυσικὰ σώματα εἶνε ἢ ἀνόργανα ἢ ὀργανικά. Τὰ ὀργανικὰ εἶνε ἢ φυτὰ ἢ ζῶα. Πρβλ. Κικέρ. de Off 11, 3), εἰς τρία δὲ μέλη, τριχοτομία. Ἡ λογικὴ διαίρεσις, ὡρισμένος τρόπος τῆς ταξινομήσεως, ἔχει ἕνεκα τούτου μεγάλην σημασίαν, ἐπειδὴ δι' αὐτῆς μόνης παρέχεται σαφὴς καὶ ἀκριβὴς ἄποψις ἐπὶ πάντων τῶν εἰδῶν γένους τινὸς καὶ διὰ τούτου καθίσταται δυνατὴ ἡ συστηματικὴ διάταξις ἐπὶ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς ἐπιστήμης. Τῆς διαιρέσεως πρέπει νὰ διακριθῇ ὁ *μερισμός*· διὰ τούτου διακρίνομεν τὰ καθ' ἕκαστον μέρη, ἐξ ὧν τὸ ὅλον συνίσταται· π. χ. τὸ ζῶον συνίσταται ἐκ κεφαλῆς, κορμοῦ καὶ μελῶν· τὸ φυτὸν ἐκ ῥίζης, στελέχους, κλώνων καὶ φύλλων. Ἐν τῷ σκέλει διακρίνομεν μηρόν, κάτω σκέλος καὶ πόδας. Ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία συνίσταται ἐκ νομῶν, ἐπαρχιῶν καὶ δήμων. Ἐπίσης βραχέως καὶ ἐπιτυχῶς λέγει ὁ Κιντιλιανός: Divisio differt a partitione, quod hæc est totius in partes, illa generis in formas[1].

Εἴς τινας περιπτώσεις ὁ λέγων θέλει μόνον νὰ παραθέσῃ δύο ἀμοιβαίως ἀποκλείοντα ἄλληλα, καίτοι καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα ὑπάρχουσι πλείονα· οὕτως ἐν τῷ γνωστῷ aut Caesar aut nihil «ὁ στρατηγὸς θέλει ἢ νὰ πέσῃ ἢ νὰ νικήσῃ.» Τρίτος ὅρος δὲν ὑπάρχει (tertium non datur). Τοιαῦται διαζευκτικαὶ κρίσεις παρατίθενται συχνάκις κατὰ ζεύγη. Βεβαίως εἷς ἕκαστον ζεῦγος ἀναχωροῦμεν ἀπὸ ἄλλης διαιρετικῆς βάσεως (principium divisionis). Οὕτω ἵνα αἰσθητικῶς παραστήσωμεν τὴν ἔννοιαν «πάντες οἱ ἄνθρωποι» λέγομεν «νέος καὶ γέρων, μέγας καὶ μικρός, ἔνδοξος καὶ ταπεινός, πλούσιος καὶ πένης, πεπαιδευμένος καὶ ἀπαίδευτος, ἀγαθὸς καὶ πονηρός·» Τίνες ἐν ἑκάστῳ ζεύγει εἶνε αἱ βάσεις τῆς διαιρέσεως;

[1] Περὶ διαιρέσεως καὶ μερισμοῦ ἴδ. Ῥητορικ. Ε. Γαλάνη.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

35. Κατὰ τρόπον ἐξετάζονται αἱ κρίσεις, ὅταν ἀποβλέπωμεν εἰς τὸν βαθμὸν τῆς βεβαιότητος, μεθ' ἧς κρίσις τις ἐξηνέχθη, ἂν ὡς δυνατή, *προβληματικὴ* (καὶ ἡ Ῥώμη δύναται νὰ πέσῃ), ἢ ὡς ἀληθὴς *διαβεβαιωτικὴ* (ἡ Ῥωμαϊκὴ πολιτεία ἔπεσεν) ἢ ὡς ἀναγκαία *ἀποδεικτικὴ* (ἡ Ῥωμαίων πόλις ἔπρεπε νὰ πέσῃ, ἀναγκαίως ὁ Θεός ἐστι δίκαιος). Ἐνταῦθα λοιπὸν ἔχομεν τὰς βαθμίδας, ἐφ' ὧν κινεῖται ὁ διαγνωστικὸς νοῦς. Ἡ ἡμετέρα ἔρευνα ἐν πολλαῖς περιπτώσεσιν ἀποῤῥέει ἐκ τούτου, ὅτι ἡμεῖς δεχόμεθά τι ὡς δυνατόν. Ἀλλὰ δυνατὸν εἶνε ὅ,τι ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ σκεφθῶμεν χωρὶς νὰ περιπέσωμεν εἰς ἀντίφασίν τινα, ἢ θετικῶς ἐκπεφρασμένον, τοῦτο, πρὸς ὃ ὑπάρχουσιν αἱ ἀναγκαῖαι προϋποθέσεις καὶ συνθῆκαι. Θεωρία καὶ πεῖρα ἄγουσι πρὸς τοῦτο, νὰ διαγνωσθῇ, ὅτι τί *ἀληθῶς* οὕτως εἶνε· τέλος δι' ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τῆς ἐσωτερικῆς συναφείας φθάνομεν εἰς τοῦτο, εἰς τὸ νὰ διαγνώσωμεν τὸ ἀναγκαῖον. Εἶτα ἔχομεν κρίσιν ἐσωτερικῶς βεβαιωμένην. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε *συλλογισμός*. Μόνον ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ συλλογισμοῦ δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀποδεικτικὴν κρίσιν.

Δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ἑκάστην κρίσιν καὶ κατὰ τὸ ποιὸν αὐτῆς ὡς καὶ κατὰ ποσόν, τὴν ἀναφορὰν καὶ τὸν τρόπον, ἀλλ' εἰς τὸν λέγοντα προσήκει πάντοτε μόνον μία κατηγορία. Ἂν ἐξετάσω τὰς κρίσεις κατὰ τὸ ποιὸν αὐτῶν καὶ ποσόν, τότε ἐξετάζω ταύτας καθ' ἑαυτὰς (ἀντικειμενικῶς), ἐκεῖ λαμβάνεται ἐν ὄψει τὸ κατηγορούμενον, ἐνταῦθα τὸ ὑποκείμενον, ἀμφότερα μετὰ τῶν διαφόρων αὐτῶν δυνατῶν. Αἱ εἰς ταύτας τὰς κατηγορίας ἀνήκουσαι κρίσεις εἶνε αἱ ἁπλούσταται τῆς διανοίας μορφαί· δυσκολώτεροι δὲ καὶ τεχνικώτεροι εἶνε οἱ διανοητικοὶ τύποι τῶν δύο τελευταίων κατηγοριῶν, ἐπειδὴ ἐν αὐταῖς ἐκφράζει συνάμα τὸ νοοῦν ὑποκείμενον τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν κρίσιν· αἱ ὑποθετικαὶ καὶ διαζευτικαὶ κρίσεις παριστῶσιν ἡμῖν τὸ ὑποκείμενον μόνον ἐν νοουμένῃ καὶ δυνατῇ, οὐχὶ ἐν τῇ ἀληθεῖ αὐτοῦ σχέσει. Ἐν τῇ ἀποδει-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

κτικῇ κρίσει μεταβαίνει τὸ νοεῖν εἰς τὴν ὑψίστην καὶ δυσκολωτάτην αὐτοῦ ἐνέργειαν. Θέλει νὰ ἀποδείξῃ ὡς ἀναγκαῖον ὅ,τι εἰς τὴν ἐμπειρίαν παρίσταται ὡς ἀλήθεια. Διαγιγνώσκω τὸ ἀναγκαῖον τοῦτο, εὐθὺς ἀφοῦ δύναμαι νὰ ἀποδείξω, ὅτι τὸ μερικόν, ὅπερ ἐν τῇ κρίσει κατηγορεῖ τοῦ ὑποκειμένου, βασίζεται ἐν τῇ καθολικῇ οὐσίᾳ τούτου. Ἂν π. χ. λέγω, «ἡ Ῥωμαϊκὴ πολιτεία κατεστράφη» ἐκφράζω γεγονός τι· ἀλλ' ἀφοῦ ἀνερευνήσω τὴν οὐσίαν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς πτώσεώς της, θὰ εὕρω εὐθὺς ὅτι ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ καταστάσει ἔπρεπεν ἀναγαίως νὰ καταστραφῇ. Ἐκφράζω τότε κρίσιν ἐσωτερικῶς ἠτιολογημένην, ἂν λέγω: «ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία ἔπρεπε νὰ καταστραφῇ. Τοιαύτη ἐσωτερικὴ βεβαίωσις καλεῖται συλλογισμός.

4ον ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ.

36. Εἶνε προφανὴς ἀνάγκη ὅτι πᾶν ὅ,τι περὶ τοῦ γενικοῦ ὁμολογεῖται, ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ μερικοῦ καὶ προσήκοντος αὐτῷ καθ' ἕκαστον (§12)[1]. Ἐκφαίνεται δὲ ἄνευ ἐπιδείξεως ἀφ' ἑαυτοῦ ὅτι τὸ ἰσχύον περὶ πάντων τῶν φυτῶν, πρέπει νὰ ἰσχύῃ ἀναγκαίως καὶ περὶ τῶν ῥόδων καὶ τοῦ καθ' ἓν ἕκαστον ῥόδου: τὸ ἰσχύον περὶ πάντων τῶν ζώων, πρέπει ἀναγκαίως νὰ ἰσχύῃ περὶ πάντων τῶν ἵππων καὶ περὶ τοῦ καθ' ἕκαστον ἵππου, ὅ,τι περὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἰσχύει πρέπει ἀναγκαίως νὰ ἰσχύῃ καὶ περὶ τῶν αἰθιόπων, ἢ περὶ τοῦ αἰθίοπος τούτου· ἄλλως δὲν θὰ ἦτο τοῦτο ἀληθὲς ἢ ἐντελὲς ῥόδον, οὐδεὶς ἀληθὴς ἢ ἐντελὴς ἵππος, καὶ οὐδεὶς αὐθίοψ. Τὸ λογικῶς συλλογίζεσθαι συνίσταται ἐν τούτῳ ὅτι ἀπὸ τοῦ γενικοῦ ποιῶ χρῆσιν ἐπὶ τοῦ ὑπ' αὐ-

[1] Οἱ ἀρχαῖοι λογικευόμενοι ἐκάλουν τοῦτο: dictum de omni et nullo· quidquid de omnibus valet, valet etiam de quibusdam et singulisquidquid de nullo valet, nec de quibusdam et singulis valet.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τὸν περικεκλεισμένου καθ' ἕκαστον ἢ μερικοῦ, ὅτι ἐκ γενικῆς τινος ἀληθείας παράγω μερικόν τι, ὅτι ἐκ τοῦ γενικοῦ νόμου ἢ ἀξιώματος ἐξάγω συνέπειαν διὰ τὸ μερικὸν φαινόμενον ἢ τὴν μερικὴν περίπτωσιν. Ὁ συλλογισμὸς λοιπὸν εἶνε ἐκείνη τῆς διανοίας ἡ μορφή, ἢ τοῦ νοῦ ἡ ἐργασία, δι' ἧς *παράγω μερικόν τι ἐκ τοῦ αὐτῷ ἀνήκοντος γενικοῦ*, ἢ ἐν ἄλλαις λέξεσι, *δι' ἧς τὸ μερικὸν διαγιγνώσκω ἐν τῇ αὐτῷ ἀναγκαίᾳ σχέσει ἢ ἀναφορᾷ πρὸς τὸ γενικὸν καὶ διὰ τούτου, ὅτι ἐγὼ διαγινώσκω ταύτην, ἐσωτερικῶς βεβαιῶ τὸ μερικόν*. Ὅπως τὸ κρίνειν εἶνε ἡ πρώτη μορφή, οὕτω καὶ τὸ συλλογίζεσθαι εἶνε ἡ δευτέρα καὶ ὑψίστη πάσης διανοήσεως καὶ γνώσεως. Ἐν τῷ βίῳ ὡς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ οὐδεμία ἄλλη τοῦ διανοεῖσθαι ὑπάρχει μορφή, ἢ τὸ κρίνειν καὶ συλλογίζεσθαι· πᾶσα ἔρευνα καὶ ζήτησις, πᾶν λογίζεσθαι καὶ ἀφαιρεῖν, διακρίνειν καὶ συντιθέναι, πᾶσα γνῶσις καὶ μάθησις καὶ ὅπως καὶ ἂν ὀνομάζωνται αἱ ἐνέργειαι τοῦ διανοεῖσθαι, ἰδίως τοῦ φιλοσοφικῶς διανοεῖσθαι, τελειοῦται μόνον ἐν τοῖς τύποις τοῦ κρίνειν καὶ συλλογίζεσθαι. Ἀλλ' ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς τελειοῦται μόνον ἐν τῷ τύπῳ τῆς κρίσεως, ὅ ἐστιν οὕτως, ὥστε νὰ κατηγορῇ τι τοῦ ὑποκειμένου. Ἐὰν τὸ κρίνειν ἦνε ἐκείνη τῆς διανοίας ἡ μορφή, δι' ἧς κατηγορῶ τι τοῦ ὑποκειμένου, τὸ λογικῶς συλλογίζεσθαι συνίσταται ἐν τῇ ἀποδείξει, ὅτι τοῦτο ὅπερ ἐγὼ κατεῖπον ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου, βεβαιοῦται ἐν τῇ γενικῇ αὐτοῦ οὐσίᾳ, Ὁ συλλογισμὸς εἶνε ἡ συνέπεια τῆς κρίσεως, ὅ ἐστι τὸ κρίνειν ἄγει ἀφ' ἑαυτοῦ, εὐθὺς ἀφοῦ θελήσω νὰ τὸ βεβαιώσω, εἰς τὸ συλλογίζεσθαι· ἡ κρίσις διὰ τοῦ συλλογισμοῦ ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτῆς ἀξίᾳ δὲν μεταβάλλεται. Μόνον διὰ τοῦ συλλογισμοῦ ἀποδεικνύεται ἡ ἀπόλυτος ὀρθότης τῆς κρίσεως. Ἐὰν τὴν κρίσιν, «ὁ Γάϊός ἐστι θνητὸς» θέλω νὰ βεβαιώσω, πρέπει νὰ ἀποδείξω ὅτι ἡ θνησιμότης ἐρείδεται ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ ἀνθρώπου· λέγω τότε: «ὁ Γάϊος ὡς ἄνθρωπός ἐστι θνητὸς» καὶ διὰ τούτου συνάμα ἐξέφρασα, ὅτι ἡ κρίσις μου εἶνε

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὀρθὴ καὶ διατί εἶνε ὀρθή· διὰ τούτου τὸ καθ' ἕκαστον ἀνήγαγον εἰς γενικόν τινα νόμον, καὶ ἔδειξα ἅμα ὅτι τὸ φαινόμενον, περὶ οὗ εἶπον ἐν τῇ κρίσει μου, δὲν εἶνε τυχαῖον, ἀλλά τι ἐσωτερικῶς βεβαιωμένον καὶ ἀναγκαῖον. Ὁ σκοπὸς τοῦ κρίνειν ἦτο (§, 25) τὸ νὰ γνωσθῇ ἡ οὐσία τοῦ ὑποκειμένου, *ὁ σκοπὸς τοῦ συλλογισμοῦ εἶνε νὰ βεβαιωθῇ καὶ ἐσωτερικῶς ἡ γνῶσις αὕτη, ἢ νὰ γνωσθῇ ἡ ἐσωτερικὴ ἀναγκαία συνάφεια τοῦ γενικοῦ καὶ μερικοῦ ἢ καθ' ἕκαστον.* Ἐν τούτῳ συνίστανται τὸ ἀληθές, τὸ φιλοσοφικῶς γιγνώσκειν ἢ ἐννοεῖν. Ὡς πρὸς τοῦτο λοιπὸν ὁ συλλογισμὸς ἔχει τὴν μεγίστην σημασίαν.

37. Ἐκ τῶν λεχθέντων ἐξάγεται ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι μόνον τοιαῦται κρίσεις δύνανται διά τινος συλλογισμοῦ νὰ ἀποδειχθῶσιν, ἐν αἷς τι ἐκφράζεται περὶ τοῦ ὑποκειμένου, ὅπερ βεβαιοῦται ἐν τῇ γενικῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ. Κρίσεις λοιπόν, αἵτινες δὲν εἶνε κυρίως λογικαὶ (§ 26), ὡς « ὁ Γαῖος ἔθραυσε τὴν κνήμην, ὁ Καῖσαρ κατεκτήσατο τὴν Γαλλίαν » κλπ. δὲν δύνανται λογικῶς ἢ διά τινος συλλογισμοῦ νὰ ἀποδειχθῶσιν, ἀλλὰ μόνον διὰ πραγματικῆς ἀποδείξεως, στηριζομένης ἐπὶ ἀμέσου θεωρίας. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀμέσου κεῖται, ὅτι τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ἐμμέσως, ὅ ἐστι λογικῶς· τοιαύτης ἀποδείξεως δὲν ἔχει ἔτι ἀνάγκην. Πρὸς τούτοις εἶνε μόνον τοιαῦται λογικαὶ κρίσεις ἱκαναὶ λογικοῦ συλλογισμοῦ, αἵτινες δύνανται νὰ παραχθῶσιν ἀπό τινος γενικοῦ, ὅθεν ἐμπεριέχουσί τι μερικόν. Ὅλως γενικαὶ κρίσεις ἢ προτάσεις, αἵτινες δὲν παράγονται ἀπὸ ἄλλων, ἑπομένως δὲν δύνανται νὰ ἀποδειχθῶσι λογικῶς, ἀλλ' αἵτινες οὐχ ἧττον πρέπει γενικῶς ὡς ὀρθαὶ νὰ διαγνωσθῶσι, καλοῦνται *ἀξιώματα*[1] ἢ *ἀρχαὶ* (ἐνίοτε

[1] π. χ. Πᾶσαι αἱ ὀρθαὶ γωνίαι εἶνε ἴσαι· δύο εὐθεῖαι γραμμαὶ δύνανται μόνον ἓν τινι σημείῳ νὰ τμηθῶσι· μεταξὺ δύο σημείων μία μόνον ἄγεται εὐθεῖα· 1+1=2. 2—1=1.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καὶ αἰτήματα). Αὗται εἶνε ἡμῖν ἢ ἀμέσως βέβαιαι[1] ἢ ἡ ὀρθότης αὐτῶν ἐξάγεται ἐκ τούτου, ὅτι μόνον διὰ τούτων δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσι τὰ γεγονότα. *Λογικὸς συλλογισμὸς εἶνε κατὰ ταῦτα κρίσις ἀπὸ γενικῆς τινος κρίσεως παραχθεῖσα καὶ διὰ ταύτης ἐσωτερικῶς βεβαιωθεῖσα ἢ λογικῶς ἀποδειχθεῖσα.* Ἡ λογικὴ αὕτη βεβαίωσις ἀποδεικνύει πάντοτε, ὅτι ὅ,τι ἔν τινι κρίσει κατηγορεῖται τοῦ ὑποκειμένου, κεῖται ἐν τῇ γενικῇ οὐσίᾳ τούτου καὶ ἐκ τούτου προέρχεται.

38. Ἐπειδὴ ὁ συλλογισμὸς εἶνε τὸ παράγωγον μερικῆς τινος κρίσεως ἐκ γενικῆς, ἀναγκαίως περιέχει δύο κρίσεις, τὴν γενικὴν καὶ τὴν μερικήν, αἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ εἰς δύο προτάσεις ἐκφέρονται· π. χ. «Ἐπειδὴ πάντες οἱ ἄνθρωποί εἰσιν θνητοί, καὶ ὁ Γάϊός ἐστι θνητὸς» ἢ «πάντες οἱ ἄνθρωποί εἰσιν θνητοί, ἄρα καὶ ὁ Γάϊος.» (Ἄλλα παραδείγματα μόνιμα ἀντὶ τούτου ὑπάρχουσιν ἐν τῇ λογικῇ ἀπὸ πολλοῦ: Πάντες οἱ ἄνθρωποί εἰσιν παιδεύσιμοι, ἄρα καὶ ὁ κωφάλαλος· πάντες οἱ ἄνθρωποι δυνατὸν νὰ σφάλλωνται, ἄρα καὶ

[1] Τοιαῦται ἡμῖν ἀμέσως βέβαιαι ἢ, ὡς λέγεται, ὅλως ἀφ' ἑαυτῶν ἐννοούμεναι προτάσεις εἶνε καὶ οἱ τρεῖς καλούμενοι «ἀνώτατοι νόμοι τῆς διανήσεως»·

1) Ὁ νόμος τῆς ταὐτότητος α ἔστι α.

2) Ὁ τῆς ἀντιφάσεως α οὐκ ἔστι α.

3) Ὁ τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως ἢ ἔστιν α ἢ οὐκ ἔστιν.

Εἰς ὑποκείμενόν τι κατ' ἀρέσκειαν λαμβανόμενον δύναμαι νὰ παραθέσω ὡρισμένον τι κατηγορούμενον ἢ νὰ μὴ παραθέσω. Οἱ τρεῖς οὗτοι νόμοι δύνανται εἰς ἕνα νὰ ἀναχθῶσιν. Ὁ πρῶτος εἶνε ὁ θετικός, ὁ δεύτερος ἡ ἀρνητικὴ ἔκφρασις καὶ ὁ τρίτος ἡ χρῆσις ἀμφοτέρων. Ὁ πρῶτος νόμος λέγει ἡμῖν, πᾶν ὃν πρέπει νὰ νοηθῇ ἐν τῇ ἀκριβείᾳ αὐτοῦ καὶ μερικότητι. Ἂν τοῦτο συμβαίνῃ, ἐξάγεται τότε εὐθύς, ὅτι, ὡς ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης λέγει, τὸ αὐτὸ δὲν δύναται ἅμα νὰ καταφάσκηται ἢ ἀποφάσκηται, ἢ ὅτι ἀδύνατον εἰς τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον κατὰ τὰς αὐτὰς περιστάσεις νὰ προσήκῃ συνάμα ἢ νὰ μὴ προσήκῃ τὸ αὐτό.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὁ μέγιστος φιλόσοφος). Ἀλλ' ἐν τοῖς «καὶ» ἢ «ἄρα καὶ» ἂν ὀξύτερον ἐμβλέψῃ τις, ὑπάρχει τρίτη τις κρίσις ἀφανής· αὕτη, ὅτι ἡ παραχθεῖσα κρίσις ἕνεκα τούτου πρέπει ἀναγκαίως νὰ ἦνε ὀρθή, ἐπειδὴ τὸ ὑποκείμενόν της ἐμπεριλείεται ἐν τῷ ὑποκειμένῳ τῆς γενικῆς κρίσεως. Ἡ λογικὴ ἕνεκα τούτου ἔκτοτε ἐδίδαξεν ὅτι ὁ συλλογισμὸς συνίσταται ἐκ τριῶν κρίσεων ἢ προτάσεων.

1) Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι θνητοὶ
2) ὁ Γάϊός ἐστιν ἄνθρωπος
3) ἄρα ὁ Γάϊός ἐστι θνητός.

Ἡ πρώτη πρότασις ἢ ἡ γενικὴ κρίσις καλεῖται *μείζων* (propositio major), ἡ δευτέρα *ἐλάσσων* (propositio minor), ἥτις περιέχει τὴν ὑπόληψιν τοῦ μερικοῦ ὑπὸ τὸ γενικὸν καὶ ἕνεκα τούτου καλεῖται καὶ ὑπόληψις ἢ πρόληψις (subsumtio ἢ assumtio).

Ἀμφότεραι αὗται αἱ προτάσεις καλοῦνται καὶ προκείμεναι (praemissae). Ἡ τρίτη πρότασις εἶνε ἡ παραχθεῖσα, τὸ συμπέρασμα (conclusio). Αἱ τρεῖς αὗται πράξεις, αἵτινες ἀνήκουσιν εἰς συλλογισμόν, διακρίνονται οὕτω μόνον ἐν τῇ λογικῇ τεχνικῶς. Ἐν τῇ πραγματικότητι τόσῳ ἐπὶ φυσικῆς, ὅσῳ καὶ ἐπὶ ἐπιστημονικῆς ἢ φιλοσοφικῆς διανοήσεως, ἡ πρόληψις ἢ ἐλάσσων πρότασις μετὰ τοῦ συμπεράσματος σιωπηλῶς συμπεριλαμβάνονται ἐν μιᾷ προτάσει: π. χ. πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι θνητοί, ἄρα καὶ ὁ Γάϊος θνητός.» Ἡ γενικὴ ἢ βεβαιοῦσα πρότασις (ἡ μείζων) δύναται νὰ προηγῆται ἢ ἕπηται δι' αἰτιολογικοῦ τινος συνδέσμου: «ἐπειδὴ πάντες οἱ ἄνθρωποι θνητοί εἰσι, καὶ ὁ Γάϊός ἐστι θνητός·» ἢ «ὁ Γάϊός ἐστι θνητός, ἐπειδὴ πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι θνητοὶ» ἢ «ὁ Γάϊός ἐστι θνητός, ἐπειδὴ ἄνθρωπός ἐστι·» βεβαίως αἱ γενικαὶ κρίσεις εἶνε ἡμῖν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τόσῳ γνωσταὶ καὶ συνήθεις, ὥστε ἡμεῖς καὶ ταύτας συχνάκις δὲν μεταχειριζόμεθα πλέον πλήρεις, ἀλλὰ μόνον βραχέως καλοῦμεν διά τινος προσ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

θήκης, ἥτις περιέχει τὴν βεβαιοῦσαν ἔννοιαν. Ἐκ τῶν τριῶν προτάσεων γίγνεται τότε μία μόνη, συνεσταλμένη πρότασις: « ὁ Γάϊός ἐστιν ὡς ἄνθρωπος θνητός. » Τὸ *ὡς ἄνθρωπος* ταὐτόσημον τῷ « ἐπειδὴ ἄνθρωπός ἐστι », εἶνε κυρίως ἡ βεβαιοῦσα ἔννοια· καλεῖται δὲ ἐν τῇ λογικῇ *μέσος ὅρος* (terminus medius)· διότι κατὰ τὴν αὐτὴν τερμινολογίαν καλεῖται τὸ κατηγορούμενον τῆς μείζονος προτάσεως *μείζων ὅρος* (terminus major) (θνητός), ὅστις εἶνε συνάμα καὶ τὸ κατηγορούμενον τοῦ συμπεράσματος. Ἀλλὰ τὸ ὑποκείμενον τῆς ἐλάσσονος προτάσεως (propositio minor) καλεῖται *ἐλάσσων ὅρος* (terminus minor Γάϊος), ὅστις εἶναι συνάμα καὶ τὸ ὑποκείμενον τοῦ συμπεράσματος. Ὁ μέσος ὅρος (terminus medius), ὅστις εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῆς μείζονος καὶ κατηγορούμενον τῆς ἐλάσσονος, κεῖται λοιπὸν ἐν τῷ μέσῳ μεταξὺ τοῦ μείζονος ὅρου καὶ ἐλάσσονος[1], συνάπτει ἀμφοτέρας καὶ διὰ τῆς μεσιτείας ταύτης καθίσταται δυνατόν, ὥστε νὰ προσθέσω κατ' ἀνάγκην τὸν μείζονα ὅρον εἰς τὸν ἐλάσσονα. Ἕκαστος τῶν τριῶν ὅρων ἀπαντᾷ δίς· ἀξιοπαρατήρητον δὲ εἶνε, ὅτι ὁ μείζων ὅρος μόνον ὡς κατηγορούμενον τῆς μείζονος καὶ τοῦ συμπεράσματος ἀπαντᾷ, ὁ ἐλάσσων ὅρος μόνον ὡς ὑποκείμενον τῆς ἐλάσσονος καὶ συμπεράσματος, ὁ δὲ μέσος καὶ ὑποκείμενον τῆς μείζονος καὶ κατηγορούμενον τῆς ἐλάσσονος προτάσεως. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ συνδετική, βεβαιοῦσα ἢ μεσάζουσα αὐτοῦ δύναμις[2]. Ἡ μεσάζουσα σημασία τοῦ μέσου ὅρου

[1] Δὲν πρέπει νὰ συγχέηται ἡ πρότασις (propositio) καὶ ὁ ὅρος (terminus) ὅπερ εἶνε μία μόνη ἔννοια.

[2] Ὅ,τι ἐν τῷ πραγματικῷ εἶνε τὸ αἴτιον, τοῦτο ἐν τῇ Λογικῇ εἶνε ἡ μέση ἔννοια τοῦ συλλογισμοῦ (Trendelenburg), ὅτι ἐκεῖνος ὁ συλλογισμὸς εἶνε ὁ ἐντελέστατος, ἐν ᾧ ἡ μόνη ἔννοια συνάμα εἶνε τὸ πραγματικὸν αἴτιον διὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ συλλογισμοῦ. (Uberwerg System der Logic 342). Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἔλεγε: τὸ μὲν γὰρ αἴτιον τὸ μέσον.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καὶ εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἐμφανίζεται καθαρῶς, ἂν τὸν τύπον τοῦ συλλογισμοῦ οὕτως διαμορφώσω: «ὁ Γάϊός ἐστιν ἄνθρωπος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσὶ θνητοί, ὅθεν καὶ ὁ Γάϊός ἐστι θνητός.» Ἐνταῦθα βλέπομεν ἅμα ὅτι εἶνε ἀδιάφορον διὰ τὴν οὐσίαν τοῦ συλλογισμοῦ, ποία τῶν δύο προκειμένων, ἡ μείζων ἢ ἡ ἐλάσσων νὰ προτάσσηται[1]. Εἶνε εὔκολον τὴν βεβαιοῦσαν ἔννοιαν (τὸν μέσον ὅρον) νὰ μεταβάλωμεν εἰς λογικὴν μείζονα πρότασιν. Ἔτι εὐκολώτερον τὴν ἐλάσσονα (τὴν πρόληψιν) καὶ τὸ συμπέρασμα ὡς ἰδιαζούσας προτάσεις νὰ μεταβάλωμεν εἰς λογικὴν ἐλάσσονα καὶ λογικὸν συμπέρασμα. Ἡ κρίσις «ὁ Ἕλλην ἔχει ζωηρὰν φαντασίαν» βεβαιοῦται ἐσωτερικῶς ἢ λογικῶς, γίγνεται λοιπὸν συλλογισμὸς ἂν εἴπω: «ὁ Ἕλλην ὡς τῆς μεσημβρίας κάτοικος ἔχει ζωηρὰν φαντασίαν.» Ὁ σχολαστικὸς τύπος, ὅστις μόνον ἐν τῇ λογικῇ εἶνε ἐν χρήσει, ὅπως καταστήσῃ τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν σαφῆ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα αὐτῆς στάδια, θὰ ἦτο: πάντες οἱ μεσημβρινοὶ λαοὶ ἔχουσι ζωηρὰν φαντασίαν· οἱ Ἕλληνες εἶνε λαὸς μεσημβρινός, ἄρα οἱ Ἕλληνες ἔχουσι ζωηρὰν φαντασίαν.

39. Ἀλλ' ἡ βεβαιοῦσα ἔννοια (terminus medius μέσος ὅρος) δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐμφανίζηται μόνον ἐν ταύτῃ τῇ μορφῇ (*ὡς ἄνθρωπος, ὡς μεσημβρίας κάτοικος*), δύναται, ὡς ἤδη παρετηρήσαμεν, καὶ εἰς ὁλοκλήρους προτάσεις νὰ ἐμφανισθῇ, αἵτινες διὰ τῶν αἰτιολογικῶν συνδέσμων, *ἐπειδή, ὅτι, διότι*, ἄρχονται· δύναται εἰς πάντας τοὺς δυνατοὺς τύπους νὰ ἐκφρασθῇ. Ἡ πρότασις: «μετ' ἀληθοῦς αὐτογνωσίας ὑπέκυψεν ὁ Βλούχερος εἰς τὴν ἀνωτέραν γνώμην ἄλλων» εἶνε λογικῶς βεβαιωμένη κρίσις, ἄρα συλλογισμός. Ἡ ἁπλῆ κρίσις: «ὁ Βλούχερος ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἀνωτέραν γνώμην ἄλλων» ἐσωτερικῶς βεβαιοῦται διὰ τῆς προσθήκης «μετ' ἀληθοῦς αὐ-

[1] Δύναται μάλιστα καὶ τὸ συμπέρασμα νὰ προτάσσηται, ἔπειτα νὰ ἕπηται ἡ ἐλάσσων, τελευταία ἡ μείζων.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τογνωσίας.» Ἐν τῷ σχολαστικῷ τύπῳ θὰ εἶχεν ὁ συλλογισμός: ὁ κατέχων αὐτογνωσίαν ὑποκύπτει εἰς τὴν ἀνωτέραν γνώμην ἄλλων· ὁ Βλούχερος κατεῖχεν ἀληθῆ αὐτογνωσίαν, ἄρα ὑπέκυψε κτλ. Ὅμοιος εἶνε ὁ ἑπόμενος συλλογισμός: «ὁ Κάτων ἐπεθύμει ἐν τῇ ἀδιασείστῳ σταθερότητι τοῦ ἑαυτοῦ χαρακτῆρος, μᾶλλον νὰ ἀποθάνῃ ἢ νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν ἐχθρόν του.» «Nihil te, quae tua est prudentia, fugiet.» Συχνάκις καὶ χαλαρῶς δυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν τὰς προτάσεις: «ὁ Κάτων κατεῖχε ἀδιάσειστον εὐστάθειαν χαρακτῆρος; προετίμα νὰ ἀποθάνῃ ἢ κλπ.» «πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶνε θνητοί, καὶ ὁ Γάϊος» (εἶνε θνητὸς ὁ Γάϊος, εἶνε ἄνθρωπος). Οἱ ποιηταὶ μεταχειρίζονται κατ' ἐξοχὴν τὸν τύπον τοῦτον. Δυνάμεθα τὴν βεβαιοῦσαν ἔννοιαν νὰ θέσωμεν ὡς ἐπιθετικὸν προσδιορισμόν: «ὁ δίκαιος Θεὸς[1] (=ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶνε δίκαιος) θὰ τιμωρήσῃ τοῦτο· ὁ εὔσπλαγχνος Θεὸς (=ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶνε εὔσπλαγχνος) θὰ συγχωρήσῃ τὸ ἁμάρτημα.» Κατὰ τὸν σχολαστικὸν τύπον θὰ εἶχε: «ὁ Θεὸς τιμωρεῖ κατὰ τὴν δικαιοσύνην του πᾶσαν κακὴν πρᾶξιν· τοῦτο εἶνε πρᾶξις κακή, ἄρα θὰ τὸ τιμωρήσῃ.» Ἐπίσης ἐρωτηματικὴ πρότασις (ῥητορικὴ ἐρώτησις) δύναται νὰ ἐμπεριέχῃ τὴν βεβαίωσιν. Ὁ Γάϊος εἶνε θνητός, πῶς ἠδύνατο νὰ μὴ εἶνε καὶ ἄνθρωπος;» ἢ «θὰ ἦτο δυνατὸν πάντες οἱ ἄνθρωποι νὰ ὦσι θνητοὶ καὶ ὁ Γάϊος οὐχί;» Ἐν συντόμῳ πᾶς ὁ συλλογισμὸς καὶ τὰ μέρη του δύνανται νὰ παρασταθῶσι κατὰ πάντας τοὺς δυνατοὺς τύπους.

40. Ἡ Λογικὴ ὀνομάζει συλλογισμούς, ὅσοι δὲν ἔχουσι τὸν ἀκριβῶς λογικὸν τύπον, ἀτελεῖς, συντετμημένους, συνε-

[1] Τὸ καθ' αὐτὸ ἀντίθετον τῆς αὐστηρᾶς λογικῆς ταύτης χρήσεως τῶν ἐπιθέτων εὑρίσκομεν παρ' Ὁμήρῳ, ὅταν λέγῃ: ὁ ὠκύπους Ἀχιλλεὺς κλαίει, ὁ βροντόφωνος κῆρυξ καθεύδει, αἱ θοαὶ νῆες κεῖνται ἐν τῷ λιμένι καὶ σήπονται· διότι τὰ κοσμητικὰ ταῦτα ἐπίθετα ἢ δὲν ἔχουσιν σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν κρίσιν, ἢ κεῖνται εἰς ἀντίφασιν πρὸς αὐτήν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σταλμένους ἢ κεκρυμμένους, διὰ μιᾶς λέξεως ἐνίοτε *ἐνθυμήματα*, ἐπειδὴ τὴν ἐξήγησιν κατέχει ἐν θυμῷ. Ἀλλὰ παρατηρητέον, ὅτι ἐν ἀληθείᾳ, εὐθὺς ἀφοῦ θελήσωμεν νὰ βεβαιώσωμεν λογικῶς κρίσιν τινά, οὐ μόνον ἐν τῷ συνήθει λόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ καὶ φιλοσοφικῇ παραστάσει σχεδὸν ἐν χρήσει εἶνε μόνον ὁ συντετμημένος συλλογιστικὸς τύπος· θὰ ἦτο δὲ πλάνη, ἂν τὸν σχολικὸν τύπον ἠθέλομεν θεωρήσει ὡς τὸν κυρίως ἐπιστημονικὸν τύπον τοῦ συλλογισμοῦ. Καὶ αὐτοὶ οἱ λογικευόμενοι μεταχειρίζονται τοῦτον μόνον ἐν τῷ περὶ συλλογισμοῦ μέρει πρὸς διασαφήνισιν τῶν ὑπὸ τούτων τεθέντων λογικῶν νόμων.

41. Ὡς ὑπάρχουσι συντετμημένοι συλλογισμοί, οὕτω δύναται νὰ συμβῇ καὶ τὸ ἀντίστροφον, ὅτι ἑκάστη προκειμένη καὶ τὸ συμπέρασμα νὰ συνίσταται ἐκ πλειόνων προτάσεων· Παράδειγμα εἶνε ὁ ὑπὸ τοῦ Χρυσίππου ἐγκωμιαζόμενος συλλογισμός, ἐν ᾧ ἀποδεικνύεται ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ: Si est aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod potestas humana efficere non possit, est certe id, quod illud efficit, homine melius. Atqui res cœlestes omnesque eæ, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non possunt. Est igitur id, a quo illa conficiuntur, homine melius. Jd autem quid potius dixeris quam deum ? (Cic. de natura deorum 11, 6). Atqui ἐν τῇ λατινικῇ προεξαγγέλλει κυρίως τὴν ἐλάσσονα ἢ τὴν πρόσληψιν ergo καὶ igitur τὸ συμπέρασμα. Δύναται μάλιστα μέγα μέρος λόγου ἢ πραγματείας νὰ ἦνε μόνον ἡ ἀνάπτυξις τῆς μείζονος ἢ τῆς γενικῆς κρίσεως, ἐν ᾗ νὰ ἐμπεριέχωνται πάλιν πολλοὶ συλλογισμοί. Ἐπίσης δύναται ἡ ἐλάσσων νὰ ἔχῃ μείζονα περιοχήν, ἂν ἐν αὐτῇ συνάμα ὑπάρχῃ ἡ ἀπόδειξις ὡς πρὸς τὴν ὀρθότητα τῆς ἐλάσσονος ἢ προλήψεως. Οἱ ἀρχαῖοι (Κιντιλ. instit. or. V 10, 2 καὶ V 14, 5) ἐκάλουν συλλογισμόν, ἐν ᾧ μία ἢ ἀμφότεραι αἱ προκείμεναι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

αἰτιολογοῦνται, *ἐπιχείρημα*. Ἐὰν θελήσω νὰ αἰτιολογήσω καὶ νὰ ἀποδείξω λογικῶς τὴν πρότασιν: «ἕκαστος ἥρως ἔχει τὰς ἑαυτοῦ ἀδυναμίας,» δύναται τοῦτο νὰ συμβῇ μόνον, ὅτι ὁρμῶμαι ἀπὸ τῆς γενικωτέρας κρίσεως «ἕκαστος ἄνθρωπος ἔχει τὰς ἀδυναμίας του,» ὅπερ βεβαίως καὶ πάλιν ἐν τῇ ὀρθότητί του πρέπει νὰ ἀναπτυχθῇ, τυχὸν διὰ τῆς δείξεως, ὅτι ἀκριβῶς οἱ ἠθικῶς καθαρώτατοι καὶ ἐντελέστατοι ἄνθρωποι διέγνωσαν καὶ ὡμολόγησαν τὴν ἀσθένειάν των. Κατὰ τὰς περιστάσεις δύναταί τις περὶ τούτου νὰ γράψῃ ὁλόκληρον πραγματείαν. Ἡ πρότασις: «πᾶσα ἀπάτη εἶνε κολάσιμος» λογικῶς οὕτως αἰτιολογεῖται, ὅταν δεικνύω ὅτι πᾶσα ἀπάτη εἶνε ζημία ἢ βλάβη τοῦ πλησίον· δύναμαι λοιπὸν διεξοδικῶς ν' ἀποδείξω, ὅτι τοιαύτη βλάβη κατὰ τὴν φυσικὴν ἢ ἀποκαλυφθεῖσαν θρησκείαν ὡς ἄδικος, καὶ ὡς κολάσιμος ἰσχύει, καὶ ὅτι κεῖται εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸ ὕψιστον παράγγελμα καὶ τὸν βασιλικὸν νόμον. «Σὺ ὀφείλεις ν' ἀγαπᾷς τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.» Καθορῶμεν δὲ ἐνταῦθα, ὅτι, ἂν ἡ ἔννοια «ἀπάτη» καὶ ἡ ἀμέσως ἀνωτέρα «βλάβη τοῦ πλησίον» πρέπῃ βασίμως νὰ ἑρμηνευθῇ, ἀπαιτεῖ τοῦτο πολὺ διεξοδικὰς ἀναπτύξεις. Τότε πρῶτον δύναμαι νὰ συμπεριλάβω τὸ ὅλον εἰς τὸν συλλογισμόν: «Πᾶσα ἀπάτη εἶνε, ὡς βλάβη τοῦ πλησίον, κολάσιμος.» Καὶ ἡ δικαστικὴ κρίσις εἶνε συλλογισμός· ἡ γενικὴ κρίσις (ἡ μείζων propositio major) ἐξ ἧς παράγεται τὸ μερικόν, εἶνε ὁ νόμος (ἡ προσήκουσα παράγραφος τοῦ νόμου)· ἡ καθ' αὐτὸ ἐργασία τοῦ δικαστοῦ εἶνε ἡ ἀπόδειξις — καὶ αὕτη ὑπὸ περιστάσεις εἶνε λίαν πρακτικὴ — ὅτι ἄτομόν τι ἔπραξε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐν τῷ κόσμῳ θεωρεῖται ὡς πλημμέλημα ἢ κακούργημα· Εὐθὺς δὲ ἀφοῦ κατορθώσῃ τις ν' ἀναπτύξῃ τὴν ἐλάσσονα (propositio minor), τότε εὔκολον εἶνε νὰ κάμῃ τὸ συμπέρασμα.

Ὁ ἐντελῶς τὴν οὐσίαν τοῦ συλλογισμοῦ κατανοήσας, θὰ ἀνεύρῃ αὐτὸν εὐκόλως, ὁποῖος δήποτε καὶ ἂν ἦνε ὁ ἐξωτερικὸς τύπος τούτου· θὰ παρατηρήσῃ εὐκόλως, ὅτι ἡ διάκρισις

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τοῦ ἐνθυμήματος καὶ ἐπιχειρήματος εἶνε λογικῶς ἐπουσιώδης, ὅτι κυρίως μόνον εἷς τρόπος ὑπάρχει τοῦ λογικῶς συλλογίζεσθαι, καὶ οὐδενὸς ἄλλου κανόνος θὰ ὑπάρξῃ ἀνάγκη, ὅπως γνωρίσῃ τις τὴν ὀρθότητα συλλογισμοῦ. Μόνον ἐὰν τὸ ἐξωτερικὸν τούτων, ἐν ᾧ ὁ συλλογισμὸς τελειοῦται, θεωρήσῃ τις ὡς οὐσιώδες, δύναται τότε νὰ διακρίνῃ διαφόρους τρόπους συλλογισμῶν, ὡς ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐξακολουθεῖ τοῦτο ἐν τῇ λογικῇ νὰ συμβαίνῃ. Χάριν ἱστορικοῦ διαφέροντος ἀναγράφομέν τινας τούτων.

42. Τοὺς συλλογισμοὺς διαιροῦσι κατὰ τὰς κατηγορίας τῆς ἀναφορᾶς (ἴδ. §. 32) εἰς *κατηγορικούς*, *ὑποθετικοὺς* καὶ *διαζευκτικοὺς* καθ' ὅσον ἡ μείζων πρότασις εἶνε κατηγορική, ὑποθετικὴ ἢ διαζευκτικὴ κρίσις. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἄνω ἀναφερθέντων συλλογισμῶν εἶνε παραδείγματα τῆς κατηγορικῆς κρίσεως· ὁ συλλογισμὸς τοῦ Χρυσίππου (§. 41) εἶνε ὑποθετικός. Ἄλλα παραδείγματα εἶνε: «Ἂν ὁ ἄνθρωπος ἀναπνῇ, ζῇ·» ὁ Γάϊος ἀναπνεῖ, ἄρα ζῇ. «Ἂν ὁ ἀὴρ ἦνε ἐλαστικός, δύναται νὰ συμπιεσθῇ· ἀλλ' εἶνε ἐλαστικός, ἄρα κλπ.» Ἐξάγεται δὲ ἐξ ἀκριβεστέρας παρατηρήσεως, ὅτι μόνον τοιαῦται ὑποθετικαὶ προτάσεις δύνανται νὰ ἀποτελέσωσι τὴν μείζονα συλλογισμοῦ, αἵτινες, ὡς ἐν τοῖς πρὸ μικροῦ παρατεθεῖσι παραδείγμασιν, ἐμπεριέχουσι γενικὸν καὶ μάλιστα ἀναμφιβόλως ὀρθὸν διανόημα (ἴδ. §. 33), διότι ἂν τοῦτο δὲν ἔχῃ οὕτως, τότε δὲν δύναται ἐν γένει νὰ παραχθῇ ἐκ τούτου ἄλλη κρίσις, ἐπομένως δὲν δύναται νὰ γείνῃ συλλογισμός. Αἱ ἀνωτέρω ὑποθετικαὶ προτάσεις δύνανται καὶ ὡς κατηγορικαὶ κρίσεις νὰ ληφθῶσιν: «ὅστις ἀναπνεῖ, ζῇ· ἢ ἡ ζωὴ ἐκδηλοῦται ἐν τῇ ἀναπνοῇ. Πᾶν ἐλαστικὸν δύναται νὰ συμπιεσθῇ,» καὶ ἐκεῖνοι λοιπὸν οἱ ὑποθετικοὶ συλλογισμοὶ δύνανται νὰ μετασχηματισθῶσιν εἰς κατηγορικούς, οἵτινες ἐν συντετμημένῳ τύπῳ ἔχουσι: «ὁ Γάϊος ζῇ, ἐπειδὴ ἀναπνεῖ· ὁ ἀὴρ δύναται ὡς ἐλαστικὸν σῶμα (ἢ ἐπειδὴ εἶναι ἐλαστικὸς) νὰ συμπιεσθῇ.» Ἐὰν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἡ ὑποθετικὴ πρότασις δὲν ἐκφράζῃ γενικὴν ἔννοιαν, ἀλλ' ὡρισμένην μερικήν τινα σχέσιν, π. χ. «ἂν ὁ Γάϊος μοὶ φέρει τὴν ἐργασίαν μέχρι 1ης Ἰανουαρίου, λαμβάνει ἓν τάλληρον» τότε δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ λόγος περὶ λογικοῦ ἐν γένει συλλογισμοῦ. Οἱ ὑποθετικοὶ λοιπὸν συλλογισμοὶ εἶνε τότε μόνον ἀληθεῖς συλλογισμοί, ἂν κατὰ βάθος ἦνε κατηγορικοί. Καὶ ὁ διαζευκτικὸς συλλογισμὸς κατ' οὐσίαν δὲν εἶνε διάφορος τοῦ κατηγορικοῦ.

Ἐπειδὴ ἐν τῇ μείζονι προτάσει, ὡς εἴς τινα διαζευκτικὴν κρίσιν (§ 34) παρατίθενται εἰς τὸ ὑποκείμενον διάφορα κατηγορούμενα, ἐξ ὧν ἕκαστον ἀποκλείει πάντα τὰ ἄλλα, οὕτω πρέπει φυσικὰ ἐν τῇ ἐλάσσονι ἢ πάντα τὰ κατηγορούμενα τοῦ ὑποκειμένου νὰ ἀποφάσκωνται μέχρις ἑνός, ὡς ἐν τῇ ἰδιαζούσῃ ταύτῃ περιπτώσει μὴ λαμβάνοντα χώραν, οὕτως ὥστε εἶτα νὰ ἐξάγηται τοῦτο τὸ ἓν ἐν τῷ συμπεράσματι ὡς τὸ μόνον ὀρθὸν (π. χ. πᾶσαι αἱ γωνίαι εἶνε ἢ ἀμβλεῖαι, ἢ ὀρθαὶ ἢ ὀξεῖαι· ἡ γωνία αὐτὴ δὲν εἶνε οὔτε εὐθεῖα οὔτε ὀξεῖα, ἄρα εἶνε ἀμβλεῖα), ἢ ἐν τῇ ἐλάσσονι παρατίθεται ἓν τῶν κατηγορουμένων τούτων θετικῶς τῷ ὑποκειμένῳ, εἶτα ἐν τῷ συμπεράσματι ἀποφάσκονται ἀναγκαίως πάντα τὰ ἄλλα (π. χ. πᾶσαι αἱ γωνίαι εἶνε ἢ ἀμβλεῖαι κλπ. ἡ γωνία αὐτὴ εἶνε ὀρθή, ἄρα δὲν δύναται νὰ ἦνε οὔτε ἀμβλεῖα οὔτε ὀξεῖα). Ἂν ἡ διαζευκτικὴ μείζων πρότασις συνίσταται ἐκ δύο μελῶν, καλεῖται *δίλημμα* καὶ ὁ διὰ διλήμματος σχηματισθείς, ἰδίως ἐν τῇ ἐριστικῇ πολύχρηστος συλλογισμὸς καλεῖται *συλλογισμὸς κερατώδης*, ἐπειδὴ τὰ δύο τῆς μείζονος μέλη στρέφονται κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ὡς κέρατα π. χ. ἢ πρέπει νὰ ἄρχῃς ἢ νὰ δουλεύῃς. Νὰ ἄρχῃς δὲν δύνασαι, ἄρα πρέπει νὰ δουλεύῃς. Οἱ Φαρισαῖοι ἐξελάμβανον ὡς δίλημμα, δι' οὗ ἤλπιζον ἀδιαπταίστως νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν σκοπόν των, ὅτε ἠρώτησαν τὸν Ἰησοῦν «εἶνε δίκαιον νὰ δίδωσι τῷ Καίσαρι φόρον ἢ οὔ;» Τὸ αὐτοῖς προταθὲν δίλημμα «πόθεν ἦν ἡ βάπτισις Ἰωάννου, ἐξ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

οὐρανοῦ ἢ ἐξ ἀνθρώπων; » δὲν ἠδυνήθησαν νὰ λύσωσιν. Ἐὰν ἡ μείζων συνίσταται ἐκ 3 ἢ πλειόνων μελῶν, καλεῖται τρίλημμα ἢ πολύλημμα. Περίφημος εἶνε ὁ διὰ τριλήμματος σχηματισθεὶς ὑποθετικὸς καὶ διαζευκτικὸς συλλογισμός, δι' οὗ ὁ Λεϊβνίτιος ἀπέδειξεν ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄριστον κόσμον.

Εἰμὴ ἄριστος ἦν ὁ κόσμος οὗτος, τάχ ἂν ἢ οὐκ ἐγίγνωσκεν ὁ Θεὸς ἢ οὐκ ἤθελεν ἢ οὐκ ἠδύνατο τὸν ἄριστον κόσμον πλάσαι. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲν τούτων ἀληθεύει (πάνσοφός τε γὰρ ὁ Θεός ἐστι καὶ πανάγαθος καὶ παντοδύναμος).

Ἄριστος ἄρα ἐστὶν ὁ κόσμος οὗτος.

Ὅλως φυσικὰ συνίσταται παραλογισμὸς ἢ σόφισμα, ὅταν δὲν καταλέγωνται ἐν τῇ διαζευκτικῇ μείζονι πάντα τὰ μέλη, ἅτινα εἶνε δυνατά. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δὲν δύναται εὐθὺς νὰ γνωσθῇ, διὰ τοῦτο διαζευκτικοὶ συλλογισμοὶ εὐκόλως γίγνονται σοφίσματα. Καὶ οἱ διαζευκτικοὶ συλλογισμοὶ δύνανται εὐκόλως νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τὸν ἁπλοῦν ἀρχικὸν τύπον πάντων τῶν συλλογισμῶν. «Ἐπειδὴ ἡ γωνία αὕτη οὔτε ὀρθὴ εἶνε οὔτε ὀξεῖα, εἶνε ἀμβλεῖα» ἢ: ἐπειδὴ ἡ γωνία αὕτη εἶνε ὀρθή, ἔπεται ὅτι δὲν εἶνε οὔτε ἀμβλεῖα οὔτε ὀξεῖα. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς πάνσοφος καὶ πανάγαθος καὶ παντοδύναμος εἶνε, γινώσκει τὸν δι' ἡμᾶς ἄριστον κόσμον, καὶ θέλει νὰ δώσῃ ἡμῖν τοῦτον, καὶ δύναται νὰ δώσῃ ἡμῖν αὐτόν.

43. Ἐξάγεται λοιπὸν ὅτι ὁ ὑποθετικὸς καὶ διαζευκτικὸς τύπος τῆς μείζονος οὐδαμῶς δύναται νὰ ἐπιδράσῃ οὐσιωδῶς ἐπὶ τὸν συλλογισμὸν αὐτόν· καὶ αἱ ὑποθετικαὶ καὶ διαζευκτικαὶ μείζονες προτάσεις πρέπει νὰ περιέχωσι γενικὰς καὶ ἐμμόνους ἀληθείας — ἄλλως δὲν δύναται ἐντεῦθεν νὰ παραχθῇ μερική. Ἀλλ' ἡ λογικὴ τὸν ἐξωτερικὸν τύπον καὶ μάλιστα τὸν ἀνωτέρω ὡς σχολαστικὸν δηλωθέντα τύπον τοῦ συλλογισμοῦ θεωροῦσα ὡς τι οὐσιῶδες καὶ ὡς κανονικὸν τύπον, διέκρινεν ἔτι πολὺ πλείονα εἴδη, μάλιστα 64 δυνατὰ εἴδη, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁποίων αὐτὴ αὕτη ὡς εὔχρηστα μόνον 19 θεωρεῖ. Ἡ λογικὴ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

διὰ τούτου παρεπλανήθη οὐ μόνον εἰς ὅλως ἀγόνους διαφορὰς καὶ λεπτότητος, ἀλλὰ καὶ εἰς περιττολογίας, αἵτινες εἰς πᾶσαν ἀληθῆ σκέψιν προσάπτουσι χλεύην. Εὗρον δὲ τὰ διάφορα εἴδη τοῦ συλλογισμοῦ, τὰ καλούμενα *συλλογιστικὰ σχήματα*, κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Λέγουσιν ἐν τῷ κατηγορικῷ συλλογισμῷ δύναται ὁ *μέσος ὅρος* νὰ ἦνε α') ἡ ὑποκείμενον τῆς μείζονος καὶ κατηγορούμενον τῆς ἐλάσσονος (ὡς ἐν τῷ στερεοτύπῳ παραδείγματι «πάντες οἱ ἄνθρωποί εἰσιν θνητοί, ὁ Γάϊός ἐστιν ἄνθρωπος, ἄρα ἐστὶ θνητὸς» ἢ β') κατηγορούμενον τῆς μείζονος καὶ ἐλάσσονος ἢ γ') ὑποκείμενον τῆς μείζονος καὶ ἐλάσσονος ἢ δ') κατηγορούμενον τῆς μείζονος καὶ ὑποκείμενον τῆς ἐλάσσονος. Ἐντεῦθεν ἐξήγετο τὸ ἑπόμενον σχῆμα διὰ 4 συλλογιστικὰ σχήματα τοῦ κατηγορικοῦ συλλογισμοῦ, ἐὰν σημειωθῇ ἡ μέση ἔννοια διὰ M, ὁ μείζων ὅρος διὰ K ὁ ἐλάσσων ὅρος διὰ Υ καὶ ὡς σχῆμα διὰ τὴν κρίσιν Υ (ὑποκείμ.) =K (κατηγορ.) προσῆγον ὡς παράδειγμα (ὅ ἐστι ψευδῶς παρίστων ἴδ. § 26).

1)	2)	3)	4)
M=K	K=M	M=K	K=M
Υ=M	Υ=M	M=Υ	M=Λ
ἄρα	ἄρα	ἄρα	ἄρα
Υ=K	Υ=K	Υ=K	Υ=K

Ἐὰν ἐξετάσωμεν ἤδη τὰ παραδείγματα διὰ τὸ δεύτερον, τρίτον καὶ τέταρτον σχῆμα — διότι εἰς τὸ πρῶτον ὡς κατὰ τὸν σχολικὸν τύπον ἐσχηματισμένον, ἀποδίδομεν πλῆρες τὸ δίκαιον — βλέπομεν εὐθύς, ὅτι ταῦτα πάντα εἶνε τεχνικῶς κατεσκευασμένα, ἵνα μόνον ἓν παράδειγμα διὰ τὸν αὐθαίρετον καὶ λεπτολόγον εὑρεθέντα νόμον ἔχωμεν, ἀλλ' ὅτι ἐν ἀληθείᾳ οὐδεὶς λογικὸς ἄνθρωπος κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἤθελεν αἰτιολογήσει τὴν κρίσιν του.

Οὕτω διὰ τὸ δεύτερον σχῆμα, ἐν ᾧ ἡ μέση ἔννοια πρέπει νὰ ἦνε κατηγορούμενον ἐν ἀμφοτέραις ταῖς προκειμέναις, παραθέ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τει ὁ Ματθίας ἐν τῷ φιλοσοφικῷ αὐτοῦ ἐγχειριδίῳ τὸ παράδειγμα τόδε: «πᾶσα ἀρετὴ παρέχει ἐνδόμυχον εὐχαρίστησιν· ἡ δικαιοσύνη παρέχει ἐνδόμυχον εὐχαρίστησιν, ἄρα ἡ δικαιοσύνη εἶνε ἀρετή.» Τὸ ὑπὸ τοῦ Χοφμάνου (Λογικ.) παρατιθέμενον παράδειγμα: «πάντα τὰ τετράποδα ἁρπακτικὰ ζῷα τρώγουσι κρέας· οὐδὲν ἀναμηρυκάζον τρώγει κρέας, ἄρα οὐδὲν ἀναμηρυκάζον εἶνε ἁρπακτικὸν ζῷον,» περιέχει βεβαίως ὀρθὴν κρίσιν, ἀλλὰ τίς σπουδαίως θὰ συμπιέσῃ αὐτὸ εἰς τοῦτον τὸν τύπον; Τὸ τὰ μάλιστα δὲ ἐνδιαφέρον εἶνε, ὅτι καὶ ἰδιάζουσα ἔτι προσοχὴ καὶ μερικοὶ κανόνες εἶνε ἀναγκαῖοι, ὅπως γείνῃ ὀρθὴ τοῦ δευτέρου τούτου συλλογιστικοῦ σχήματος χρῆσις, διότι ἀκριβῶς κατὰ τοῦτο σχηματίζονται καὶ οἱ ἐν πάσαις ταῖς Λογικαῖς παρατιθέμενοι ἀπατηλοὶ συλλογισμοί, οἵτινες βεβαίως πράγματι καὶ οὐδένα ἀπατῶσιν, ἀλλὰ μόνον οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος λογικευόμενοι ἀσχολοῦνται. Τοιοῦτοι συλλογισμοὶ εἶνε: «πάντα τὰ πτηνὰ δύνανται νὰ πετῶσιν, ἡ μηλολόνθη δύναται νὰ πετᾷ, ἄρα ἡ μηλολόνθη εἶνε πτηνόν· ἢ, πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι δύο πόδας, πάντα τὰ πτηνὰ ἔχουσι δύο πόδας· ἄρα πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶνε πτηνά.

44. Τὰ 4 συλλογιστικὰ σχήματα ἐπολλαπλασιάζοντο πάλιν πολλαχῶς διὰ τούτου, ὅτι ἐθεώρουν ἑκάστην κατ' ἰδίαν πρότασιν τοῦ συλλογισμοῦ τὴν μείζονα, ἐλάσσονα καὶ συμπέρασμα, καθ' ὅσον αὕτη ἦτο γενικῶς καταφατικὴ (ἴσον α) ἢ καθόλου ἀρνητικὴ (ἴσον ε) ἢ ἐπὶ μέρους καταφατικὴ (ἴσον ι) ἢ ἐπὶ μέρους ἀρνητικὴ (ἴσον ο) καὶ κατὰ τοῦτο ἀπετέλουν νέα σχήματα διὰ τοὺς συλλογισμούς. Ἐὰν αἱ τρεῖς προτάσεις τοῦ συλλογισμοῦ ἦσαν καθόλου καταφατικαί, τότε εἶχον τὸν συλλογισμὸν ααα. Ἂν ἡ πρώτη πρότασις ἦτο καθόλου καταφατικὴ καὶ αἱ δύο ἑπόμεναι ἐπὶ μέρους καταφατικαί, τότε εἶχον τὸν συλλογισμὸν αιι. Οὕτω λοιπὸν διεπραγματεύοντο πάντας τοὺς δυνατοὺς συλλογιστικοὺς τύπους:

εαε — ειο — αε ε — αοο — ααι — κλπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Πρὸς εὐκολωτέραν δήλωσιν τῶν διαφόρων σχημάτων ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος μετεχειρίζοντο οἱ σχολαστικοὶ κατ' ἀρέσκειαν τρισυλλάβους λέξεις. Τὸ φωνῆεν τῆς πρώτης συλλαβῆς ἐδήλου τὴν μείζονα πρότασιν, τὸ φωνῆεν τῆς δευτέρας τὴν ἐλάσσονα, τὸ φωνῆεν τῆς τρίτης συλλαβῆς τὸ συμπέρασμα. Οὕτω λοιπὸν ἔλεγον ἀντὶ α α α Barbara, ἀντὶ ε α ε celarent, ἀντὶ α ι ι darii, ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν προσηκουσῶν λέξεων ἀπέβλεπον μόνον εἰς τὰ φωνήεντα, οὐχὶ εἰς τὸν νοῦν, καὶ ἐπειδὴ δὲν εὕρισκον πάντοτε τὰς ζητουμένας λέξεις, ἐσχημάτιζον νέας, ὅλως ἄνευ σημασίας, ὡς Baroco darapti. felapton. Πᾶσαι αὗται αἱ λέξεις, ἐξ ὧν ἑκάστη ὤφειλε νὰ σημαίνῃ ἰδιάζοντά τινα τρόπον συλλογισμοῦ, διὰ τὸ εὐμνημόνευτον ἐφέροντο ἐν τοῖς ἑπομένοις στίχοις:

Barbara celarent primae (ἐνν. figurae) darii ferioque·
cesare camestres festino baroco secundae
tertia grande sonans recitat : darapti felapton,
disamis et datisi nec non bocardo ferison,
quart'bamalip calemes dimatis fesapo fresison.

Συλλογισμὸς λοιπὸν Barbara ἦτο οὗτος: «Πάντες οἱ ἥλιοι λάμπουσι· πάντες οἱ ἀπλανεῖς εἶνε ἥλιοι· ἄρα λάμπουσι πάντες οἱ ἀπλανεῖς!» Συλλογισμὸς celarent ἦτο: «Οὐδεὶς ἄνθρωπος εἶνε ἐντελής. Πᾶς τεχνίτης εἶνε ἄνθρωπος· ἄρα οὐδεὶς τεχνίτης ἐντελής.» Συλλογισμὸς darii εἶνε ὁ πασίγνωστος καὶ στερεότυπος: «Πάντες οἱ ἄνθρωποι θνητοί· ὁ Γάϊος εἶνε ἄνθρωπος· ἄρα θνητός.» Ἐν τῇ δοκιμασίᾳ τοῦ μαθητοῦ ἐρωτῶμεν συντόμως: δύνασαι νὰ μοὶ ὀνομάσῃς συλλογισμόν τινα baroco ἢ felapton ἢ bamalip;

Εἰς τίνας ἀνοήτους καὶ ὅλως ἀναξίας εἰς τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἐπιστήμην παιδιὰς ὑπέπεσαν, ἐμφαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ἐποίουν ὅλως ἀσήμους καὶ ἀνωφελεῖς διαφοράς. Εἴδομεν ἀνωτέρω (§ 38), ὅτι, καὶ ἂν μεταχειρισθῶμεν τὸν σχολικὸν συλλογιστικὸν τύπον, εἶνε ὅλως ἀδιάφορον, ἂν προτάξωμεν τὴν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

μείζονα πρότασιν, ἢ ἐλάσσονα ἢ καὶ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα. Ἀλλὰ κατὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦτον γίγνονται εὐθὺς διάφοροι κομματικοὶ συλλογιστικοὶ τρόποι. Οὕτως ὁ συλλογισμὸς κατὰ τὸ camestres.

Πάντα τὰ τετράποδα ἁρπακτικὰ ζῷα τρώγουσι κρέας.

Οὐδὲν ἀναμηρυκάζον τρώγει κρέας.

Ἄρα οὐδὲν ἀναμηρυκάζον εἶνε ἁρπακτικὸν ζῷον· ἢ κατὰ τὸ cesare.

Οὐδὲν ἀναμηρυκάζον τρώγει κρέας.

Πάντα τὰ τετράποδα ἁρπακτικὰ ζῷα τρώγουσι κρέας.

Ἄρα οὐδὲν τετράπουν ἁρπακτικὸν εἶνε ἀναμηρυκάζον.

Ἐνταῦθα βλέπομεν σαφῶς, ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ συλλογίζεσθαι, δῆλον ὅτι νὰ διαγνώσῃ τις τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ αἰτιολογήσῃ κρίσεις, ἐλησμονήθη ὁλοτελῶς. Πρὸς μείζονα ἀπόδειξιν καὶ πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης τύρβης, ἀνακοινοῦμεν ἔτι τινὰ παραδείγματα, ὡς ἐν τοῖς ἐγχειριδίοις τῆς Λογικῆς τεχνικῶς κατεσκευάσθησαν. Συλλογισμὸς darapti ἔχει:

Ἕκαστον τετράγωνον εἶνε ὀρθογώνιον.

Ἕκαστον τετράγωνον εἶνε παραλληλόγραμμον.

Ἄρα τινὰ παραλληλόγραμμα εἶνε ὀρθογώνια.

Συλλογισμὸς ferio:

Πλανήτης τις ἔχει ἴδιον φῶς.

Τινὲς φωτεινοὶ ἀστέρες εἶνε πλανῆται.

Ἄρα τινὲς φωτεινοὶ ἀστέρες οὐδὲν ἴδιον φῶς ἔχουσιν.

Συλλογισμὸς bocardo:

Τινὲς τέχναι οὐδὲν πρότυπον ἐν τῇ φύσει εὑρίσκουσι.

Πᾶσαι αἱ τέχναι δύνανται νὰ δημιουργήσωσιν ἔργα ἐντελοῦς καλλονῆς.

Ἄρα καλόν τι ἐντελὲς οὐδὲν πρότυπον ἔχει ἐν τῇ φύσει.

Συλλογισμὸς bamalip:

Πάντα τὰ ἄλατα εἶνε μεταλλικά.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Πάντα τὰ μεταλλικὰ εἶνε ἀνόργανα.

Ἄρα τινὰ ἀνόργανα εἶνε ἅλατα.

Οἱ τρεῖς οὗτοι συλλογισμοὶ ἀπαντῶσιν ἐν τῇ Λογικῇ τοῦ Ὀφμάννου, ἐν δὲ τῇ τοῦ Κιζεβετέρου ἀπαντῶσιν οἱ ἑξῆς:

Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι θνητοί.

Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι πεπερασμένα ὄντα.

Τινὰ πεπερασμένα ὄντα ἐστὶ θνητά!

Οὐδὲν τρίγωνόν ἐστι τετράγωνον.

Πάντα τὰ τετράγωνά ἐστι σχήματα.

Τινὰ σχήματα οὐκ ἐστι τρίγωνα.

Πάντα τὰ δένδρα ἐστὶ φυτά.

Ἡ πίτυς ἐστὶ δένδρον.

Ἄρα ἡ πίτυς ἐστὶ φυτόν.

Ἐν τῇ τοῦ Βεκκίου (grundriss der Empirischen psychologie und logik) ἀπαντῶσι τὰ ἀκόλουθα:

Πᾶν ὀργανικόν ἐστι φθαρτόν.

Πάντα τὰ φυτά ἐστιν ὀργανικά.

Ἄρα πάντα τὰ φυτά ἐστι φθαρτά.

Ὡς παράδειγμα ἀναλυτικὸν σωρείτου:

Πᾶσαι αἱ δρῦς εἰσι δένδρα.

Πάντα τὰ δένδρα ἐστὶ φυτά.

Πάντα τὰ φυτά ἐστιν ὀργανικά.

Πᾶν ὀργανικόν ἐστι φθαρτόν.

Ἄρα πᾶσαι αἱ δρῦς εἰσι φθαρταί.

45. Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων παραδειγμάτων βλέπομεν, ὅτι τὰ διανοήματα, ἅτινα ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις αἰτιολογοῦνται εὐκόλως καὶ ἁπλῶς καὶ πρὸς τούτοις βεβαίως καὶ ἐπιτυχῶς, ἐν τῇ Λογικῇ βεβαιοῦνται λίαν τεχνικῶς, διεξοδικῶς, δυσχερῶς καὶ συχνάκις δυσκαταλήπτως. Ὁ Λεσίγγιος ἔλεγέ ποτε ὅτι, ὅπως τις σκιώσῃ δέσμην ἀχύρων, δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν μηχανήν. Ἀλλ' ὅμως ἐν τῇ λογικῇ ἔπραξαν τοῦτο συνεπῶς καὶ μεθοδικῶς. Ἐπιτυχὲς ἐ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

πομένως εἶνε τὸ σκῶμμα τοῦ Γοιθίου, ὅστις ἐν τῷ Φαύστῳ αὐτοῦ σκώπτει διὰ τοῦ Μεφιστοφιλοῦς τὸ Collegium logicum.

Τὰ συλλογιστικὰ σχήματα, δι' ἃ κατ' ἐξοχὴν ἡ λογικὴ κακὴν ἔλαβε φήμην, ἐξηφανίσθησαν κατὰ τὴν περίοδον τοῦ αἰῶνος τούτου κατ' ὀλίγον ἐκ τῶν ἐγχειριδίων τῆς λογικῆς. Ἔν τισιν ὅμως καὶ ἤδη ἔτι φέρονται διεξοδικώτατα καὶ σπουδαίως γίγνεται περὶ αὐτῶν λόγος. Ἐνταῦθα διεπραγματεύθημεν διεξοδικῶς περὶ αὐτῶν μόνον, ἵνα δώσωμεν παράστασίν τινα τῆς καλουμένης ἀγόνου *σχολαστικῆς*· ἀδίκως πρὸς δικαιολογίαν τῶν συλλογιστικῶν τούτων σχημάτων ἐπικαλοῦνται τὴν αὐθεντίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, παρ' ᾧ ἀπαντῶσιν αἱ πρῶται ἀρχαὶ τούτων. Δὲν δύναταί τις νὰ παραξενευθῇ, ἂν ἐν τῇ πρώτῃ θεμελιώσει τῆς Λογικῆς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐδοκίμασέ ποτε διανοητικοὺς περιπάτους, οἵτινες εἶνε ἄγονοι καὶ ἀνωφελεῖς. Ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον πρέπει νὰ παραξενεύεταί τις, διότι ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας δὲν ἀνεγνώρισαν τὸ ἀνωφελὲς αὐτῶν, ἀλλὰ μάλιστα μετὰ μεγίστης ὀξυνοίας ἐπολλαπλασίασαν ἔτι ἐπὶ τοσοῦτον τὰς ἀνωφελεῖς ταύτας τῆς διανοίας παιδιάς! Καὶ ὅμως ἐγίγνωσκε καὶ ἔλεγεν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι τὴν γνῶσιν τῆς οὐσίας μόνον διὰ τοῦ πρώτου σχήματος κατορθοῖ τις! (ἴδ. Trendenlenburg § 30)[1] Δὲν ἐξάγεται ἤδη ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης, ὅτι πάντα τὰ ἄλλα σχήματα εἶνε ἀνάξια διὰ τὴν ἐπιστήμην; ὁ Δρενδελενβούργιος ὀρθῶς λέγει: «Ἐν τῇ λογικῇ τὰ παραδείγματα τῶν συλλογισμῶν ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους φαίνονται ὡς πεποιημένα καὶ βεβαιωμένα.» Βεβαίως εἶνε ὑπερβολικὴ ἔκφρασις ἀλλ' οὐχ ἧττον εἶνε βέβαιον δεῖγμα, ὅτι τὸ διανοεῖσθαι ἀληθῶς οὐδέποτε ἐν τοῖς σχήμασι τούτοις στρέφεται καὶ ὅτι ἐν τῇ ῥηθείσῃ περιπτώσει ἡ λογικὴ παρέ-

[1] Καὶ ὁ Κάντιος ἤλεγξε τὸ λεπτολόγον τῶν συλλογιστικῶν σχημάτων, ἐκράτησε δὲ ὡς ἀληθὲς μόνον τὸ πρῶτον κύριον σχῆμα καὶ ἀπέρριψε «τὸ ἀνωφελὲς ῥάκος» τῶν ἄλλων.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

θηκε νόμους οὐχὶ περὶ τοῦ ἀληθοῦς, ἀλλὰ περὶ τοῦ φανταστικῶς διανοεῖσθαι.

46. Τέλος ἂς θεωρήσωμεν ἀριθμόν τινα ψευδῶν συλλογισμῶν, οὓς καλοῦσι *σοφίσματα*, ἐὰν εἶνε ἐσχηματισμένα ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἀπατῆσαι. Ἐὰν μὴ ὀρθόν τι διανόημα περιβάλωμεν διὰ τοῦ σχήματος συλλογισμοῦ, ἠδυνάμεθα εὐκόλως πρὸς στιγμὴν νὰ κατορθώσωμεν τὸν σκοπὸν τοῦ ἀπατᾶν, ἐπειδὴ ὁ λογικὸς συλλογισμὸς ἕνεκα τοῦ τεχνικοῦ καὶ δυσκόλου αὐτοῦ τύπου δὲν εἶνε πάντοτε εὐκατάληπτος. Ἔπειτα ἡ λογικὴ αὐτὴ ἔδωκεν ἀφορμὴν διὰ τῆς ψευδοῦς αὐτῆς ἐξηγήσεως τῆς κρίσεως εἰς μέρος τι τῶν ψευδῶν τούτων συλλογισμῶν. Ἐὰν ἐκλάβωμεν τὴν συνάφειαν τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου ἐν τῇ κρίσει ὡς μαθηματικὴν ἐξίσωσιν Υ=Κ (§ 26), τότε εὑρίσκομεν καὶ ἐν τῷ συλλογισμῷ οὐχὶ ἄλλο, ἢ τὴν γνωστὴν μαθηματικὴν πρότασιν, ὅτι, ὅταν δύο ποσὰ τρίτῳ τινὶ εἶνε ἴσα, εἶνε καὶ ἀλλήλοις ἴσα. Τότε δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν τοὺς γνωστοὺς συλλογισμούς. Ὁ Φοῖνιξ εἶνε δένδρον, ὁ μοχλὸς εἶνε δένδρον, ἄρα ὁ Φοῖνιξ εἶνε μοχλός· ἢ: πᾶν πτηνὸν ἔχει δύο πόδας, ἕκαστος ἄνθρωπος ἔχει δύο πόδας, ἄρα κλπ. Ἀρνητικῶς ἔχει οὕτω: οὐδεὶς ἵππος εἶνε λέων, ἕκαστος λέων ἔχει τέσσαρας πόδας· ἄρα οὐδεὶς ἵππος ἔχει τέσσαρας πόδας.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ψευδοῦς καταλήψεως ἐρείδεται καὶ ὁ γνωστὸς οὗτος συλλογισμός: Ὅστις εἶνε ἐνάρετος, δὲν ψεύδεται· ὁ Γάϊος δὲν ψεύδεται· ἄρα εἶνε ἐνάρετος. Οἱ λογικευόμενοι, οἵτινες ἀπατηλῶς ἐθεώρουν τὴν κρίσιν ὡς τὴν μαθηματικὴν ἐξίσωσιν δύο, καὶ τὸν συλλογισμὸν ὡς τὴν μαθηματικὴν ἐξίσωσιν τριῶν μεγεθῶν, πρέπει βεβαίως νὰ ἀνεύρωσιν ἰδιαιτέρους κανόνας, ὅπως ἀσφαλισθῶσι κατὰ τῶν ἀνωτέρω σοφισμάτων.

Ἐν πολλοῖς σοφίσμασι κεῖται τὸ σφάλμα ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ γενικὴ κρίσις, ἐξ ἧς πρέπει νὰ παραχθῇ ὁ συλλογισμός, μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον εἶνε τὸ γενικόν, κῦρος ἔχον, ἀλλὰ πράγματι εἶνε ἐκπεφρασμένον λίαν ἀτελῶς, ἢ λίαν ἀνακριβῶς· π. χ.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

«ὅ,τι δὲν ἔχεις ἀπολέσει, ἔχεις· κέρατα (ἢ 1000 τάλλην.) δὲν ἔχεις ἀπολέσει, ἄρα κέρατα ἔχεις (ἢ 1000 ταλλην.).» Ἐνταῦθα ἀνήκει, καὶ τοῦτο, ὅ,τι ποτέ τις ἔλεγε πρὸς τὸν Διογένη, ἵνα τὸν ἐπισκώψῃ: «ὅ,τι ἐγὼ εἶμαι, σὺ δὲν εἶσαι· ἐγὼ εἶμαι ἄνθρωπος· ἄρα σὺ δὲν εἶσαι.» Τὸ ὅ,τι εἶνε πολυσήμαντον· δύναται νὰ σημάνῃ τὸ ἕνεκα τάξεως, πατρίδος, κοινωνικοῦ βίου κλπ. ὡρισμένον ἄτομον, τότε ἡ μείζων πρότασις εἶνε ὅλως ὀρθή, ἐπειδὴ ἕκαστος ἄνθρωπος ὡς ἄτομον εἶνε διάφορος τοῦ ἄλλου· ἀλλὰ τὸ ὅ,τι δύναται καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐν γένει νὰ σημαίνῃ καὶ τότε ἡ πρότασις ἔχει: «ὅ,τι ἐγὼ εἶμαι, εἶσαι καὶ σὺ» ὅ ἐστι ἄνθρωπος. Ἐν τῇ μείζονι προτάσει τὸ ὅ,τι λαμβάνεται κατὰ τὴν πρώτην, ἐν τῇ ἐλάσσονι προτάσει κατὰ τὴν δευτέραν ἔννοιαν. Μίαν καὶ τὴν αὐτὴν λέξιν ἐν διττῇ σημασίᾳ νὰ μεταχειρισθῶμεν εἶνε συχνάκις ἁπαντῶν σοφιστικὸν μηχάνημα. Πρὸς τούτοις ἐκφράζομέν τινας κρίσεις γενικῶς, ἂν καὶ μόνον αὗται ἦνε ὀρθαὶ μετά τινος περιορισμοῦ, τὰς ὁποίας ἕκαστος σιωπηλῶς προσθέτει· ὅστις ὅμως ἀπὸ σκοποῦ δὲν θέλει νὰ κάμῃ τὸν περιορισμὸν τοῦτον, καὶ τὸν λεκτικὸν τύπον τῆς κρίσεως αὐστηρῶς λαμβάνει, δύναται εὐθὺς νὰ παραγάγῃ ἐντεῦθεν σοφίσματα· οὕτω ποιοῦσιν ἐκ τῆς γνωστῆς γνώμης Ἐπιμενίδου τοῦ Κρητός: Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί, ὃν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τῖτον αὐτοῦ ἐπιστολῇ ἐκφέρει μετὰ τῆς κρίσεως: «ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής.» Ὁ ἀλόγιστος λοιπὸν σοφιστὴς λέγει, ἂν ἡ μαρτυρία αὐτὴ ἦνε ἀληθής, τότε καὶ ὁ Ἐπιμενίδης ὡς Κρὴς εἶνε ψεύστης· ἀλλ' ἂν ὁ Ἐπιμενίδης εἶνε ψεύστης, τότε καὶ ἡ κρίσις του περὶ Κρητῶν εἶνε ψευδής· ἄρα οἱ Κρῆτες λέγουσι τὴν ἀλήθειαν· ἂν οἱ Κρῆτες λέγωσι τὴν ἀλήθειαν, τότε καὶ ὁ Ἐπιμενίδης εἶπε τὴν ἀλήθειαν, τότε καὶ ἡ μαρτυρία του εἶνε ἀληθὴς — καὶ οὕτω ἐν τῇ λογικῇ ταύτῃ περιστροφῇ δύναταί τις νὰ ἐξακολουθῇ ἄνευ τέλους ὡς ἐν ἀρχῇ· ἡ αὐτὴ παιδιὰ εἶνε καὶ ἐν τῇ προτάσει: ὁ Γάϊος εἶνε ψεύστης· ἂν οὗτος περὶ ἑαυ-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τοῦ λέγῃ, ὅτι ψεύδεται, λέγει τὴν ἀλήθειαν, ἄρα δὲν εἶνε ψεύστης, ἄρα λέγει καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ συλλογισμὸς οὗτος ἐκλήθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων *ψευδόμενος*.

Ἐν τοῖς τελευταίοις τούτοις παραδείγμασι διδασκόμεθα συνάμα τὸν *σωρείτην* (ἐκ τοῦ σωρός), ὅστις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε σοφιστικὸς συλλογισμός, ἂν καὶ δὲν ἦνε ἀνάγκη νὰ ἦνε τοιοῦτος. Σωρείτης τις συνίσταται ἐκ πολλῶν συντετμημένων συλλογισμῶν, οἵτινες, ὡς τὰ μέλη σωροῦ τινος ἢ ἀλύσεως, ἐξαρτῶνται ἀπ' ἀλλήλων, ἐπειδὴ πάντοτε δύω ἔχουσι κοινὴν μίαν ἔννοιαν· π. χ. πᾶς σοφὸς εἶνε ἀνδρεῖος, πᾶς ἀνδρεῖος εἶνε ἄφοβος, πᾶς ἄφοβος ἔχει ψυχικὴν ἀταραξίαν, ὁ δὲ ἀτάραχος εἶνε εὐδαίμων, ἄρα πᾶς σοφὸς εὐδαίμων. Ἐνταῦθα ἐγένετο χρῆσις καθ' ὁλοκληρίαν τῆς μαθηματικῆς προτάσεως: δύο μεγέθη, ἅτινα εἰσὶ τρίτῳ τινὶ ἴσα· εἶνε καὶ ἀλλήλοις ἴσα[1]. Ὁ προκείμενος οὗτος σωρείτης, ὅστις ἤδη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἀλλ' ὡς ὀρθός, ἀναφέρεται, ἐμπεριέχει ἔτι ἕτερόν τι ἁμάρτημα· ἡ πρότασις: «πᾶς σοφὸς εἶνε ἀνδρεῖος,» δεῖται ἀποδείξεως· καὶ ἐξαρτᾶται ἁπλῶς ἐκ τῆς ἐξηγήσεως τῆς ἐννοίας «σοφός,» ἂν δύναται ἡ ἀνδρεία ἐντεῦθεν νὰ παραχθῇ· τοὐλάχιστον ἐπίσης εὐκόλως, καὶ μάλιστα εὐκολώτερον, ἀλλὰ δύναται ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ σοφοῦ ἀμέσως νὰ παραχθῇ, ὅτι αὐτὸς εἶνε εὐδαίμων. Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ λοιπὸν σωρείτῃ δὲν διεχαράχθη μόνον ψευδὴς ὁδός, ἀλλὰ καὶ ἐγένετο ἐλιγμός τις, ὅπως ἀποδειχθῇ τὸ συμπέρασμα. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τῶν πλείστων σωρειτῶν, οἵτινες φέρονται ἐν τῇ λογικῇ. Ἂν, ὡς ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σωρείτῃ, ὁρμᾶταί τις ἀπό τινος κρίσεως, ἥτις αὐτὴ δεῖ-

[1] Διὰ τοῦ σωρείτου δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν πᾶν δυνατόν: οὕτω ὁ τρελλὸς παρὰ Σαιξπήρῳ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ μὴ ἐν τῇ αὐλῇ γενόμενος, πρέπει νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν κόλασιν· «ἂν δὲν ἦσο ἐν τῇ αὐλῇ, οὐδέποτε εἶδες καλὰ ἤθη· ἂν οὐδέποτε καλὰ ἤθη εἶδες, πρέπει τὰ σαυτοῦ νὰ ἦνε κακά, καὶ πᾶν κακὸν εἶνε ἁμάρτημα καὶ ἁμάρτημα ἄγει εἰς τὴν κόλασιν.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ται ἀποδείξεως, τότε τοῦτο, ὡς ἁπλῶς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ συλλογισμοῦ ἐξάγεται, εἶνε σφάλμα, ὅπερ ἐν τῇ λογικῇ καλεῖται *λῆψις τοῦ ζητουμένου ἢ τῆς ἀρχῆς* (petitio principii). Ἐνίοτε καλοῦμεν τοιαύτην ἐπὶ τῆς λήψεως τοῦ ζητουμένου ἢ τῆς ἀρχῆς ἐρειδομένην ἀπόδειξιν καὶ ὑποκεκρυμμένην, ὅπερ φυσικὰ καὶ ἐπὶ παντὸς κατ' ἀρέσκειαν ψευδοῦς συλλογισμοῦ δύναται νὰ λεχθῇ. Καλλίτερος ἢ ὁ ἀνωτέρω σωρείτης εἶνε ὁ τοῦ Σενέκα (ἐπιστ. 85)· ὁ φρόνιμος ἐστιν ἐγκρατής· ὁ ἐγκρατὴς σταθερός· ὁ σταθερός, ἀτάραχος· ὁ ἀτάραχος, ἄλυπος· ὁ ἄλυπος, εὐδαίμων· ἄρα ὁ φρόνιμός ἐστιν εὐδαίμων[1].

Ἐπὶ τοῦ ἀμφιβόλου τῆς κυρίας ἐννοίας ἐρείδεται ὁ *κροκοδειλίτης*, ὡς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κατὰ τὸ παράδειγμα καλεῖται· μήτηρ ἰδοῦσα κροκόδειλον ἁρπάσαντα τὸ παρὰ τὸν Νεῖλον παῖζον αὐτῆς βρέφος, τὸν παρακαλεῖ νὰ τὸ ἀποδώσῃ. Ὁ κροκόδειλος λέγει· ἀποδίδω σοι αὐτό, ἐὰν μοὶ εἴπῃς, τί διανοοῦμαι νὰ πράξω· ἡ δὲ μήτηρ ἀπαντᾷ, δὲν μοὶ ἀποδίδεις αὐτό. Τότε ἀμφότεροι συλλογίζονται κατὰ τὸν ἑπόμενον τρόπον:

Κροκόδειλος· εἴτε ἠλήθευσας εἴτε ἐψεύσθης, δὲν ὀφείλω νὰ σοὶ ἀποδώσω τὸ βρέφος· διότι ἐάν, μὲν ἠλήθευσας, δὲν ἀπολαμβάνεις αὐτὸ κατὰ τὴν ἰδίαν σου ῥῆσιν· ἐὰν δὲ ἐψεύσθης, δὲν τὸ ἀποδίδω ἐγὼ δυνάμει τῆς συμφωνίας.

Μήτηρ· εἴτε ἠλήθευσα εἴτε ἐψεύσθην, ὀφείλεις νά μοι ἀποδώσῃς τὸ βρέφος· διότι ἐὰν μὲν ἠλήθευσα, ὀφείλεις νά μοι ἀποδώσῃς αὐτὸ κατὰ τὴν συμφωνίαν· ἐὰν δὲ ἐψεύσθην, τότε ἀληθεύει τὸ ἐναντίον, ὅτι δηλ. θέλεις μοὶ ἀποδώσει τὸ βρέφος μου· ὅμοιον εἶνε τὸ γνωστὸν παράδειγμα: qui cogitur, non sui juris est, senatus cogitur; Ergo non sui juris est.

[1] qui prudens est et temperans est: qui temperans est et constans est; qui constans est et imperturbatus; qui imperturbatus est sine tristia est; qui sine tristia est, beatus est; Ergo prudens beatus est.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Cogere senatum σημαίνει ὡς γνωστὸν καὶ συγκαλεῖν τὴν σύγκλητον. Τὸ ἁμάρτημα ἐν τῷ ἑπομένῳ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀναφερομένῳ σοφίσματι εἶνε εὐδιάγνωστον μετὰ τὸ ἀνωτέρω· ὁ ῥήτωρ Κόραξ ἔλεγεν πρὸς τὸν μαθητήν του Τισίαν ἀπολύσας αὐτόν: δὲν ὀφείλεις νὰ μὲ πληρώσῃς πρὶν ἂν κερδίσῃς τὴν πρώτην σου δίκην. Ἀλλ' ὁ Τισίας ἐν γένει οὐδεμίαν ἐποίει δίκην. Τότε ἐγκαλεῖ αὐτὸν ὁ Κόραξ καὶ ἐλπίζει ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ λάβῃ τὴν ἀντιμισθίαν του, εἴτε δυνάμει δικαστικῆς ἀποφάσεως εἴτε κατὰ τὴν συμφωνίαν· ἀλλὰ τὸν αὐτὸν συλλογισμὸν ἀντέστρεψεν ὁ Τισίας ὑπὲρ ἑαυτοῦ (Gell. attic. noct. V, 10 ὅστις διεξοδικῶς διηγεῖται τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὡς διαδίκους ἀναφέρει τὸν Πρωταγόραν καὶ Εὔαθλον). Καὶ ἐν τῷ σοφίσματι τούτῳ εὐδιάγνωστον εἶνε τὸ ἁμάρτημα. «Ἂν ὑπάρχωσι φαντάσματα, πρέπει τις νὰ ἦνε προσεκτικός· ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουσι φαντάσματα, ἄρα δὲν πρέπει τις νὰ ἦνε προσεκτικός.»

Οἱ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀναφερόμενοι σοφιστικοὶ συλλογισμοί, *φαλακρὸς* καὶ *σωρός*, (acervus) στηρίζονται ἐπὶ τούτου, ὅτι αἱ ἔννοιαι *φαλακρὸς* καὶ *σωρὸς* κατὰ ποσότητα δὲν ὁρίζονται ἀκριβῶς καὶ ἑπομένως εἶνε πολυσήμαντα (σόφισμα πολυζητήσεως παρὰ τὸ τὰ πλείω ἐρωτήματα ἓν ποιεῖν=fallacia quaestionis multiplicis). Οὐδεὶς δύναται ἀκριβῶς νὰ εἴπῃ, πόσαι τῆς κεφαλῆς τρίχες πρέπει νὰ ἐλλείπωσι, ἂν πρέπῃ νὰ μεταχειρισθῶ τὴν ἔννοιαν φαλακρός· ἔτι μᾶλλον ἀμφίβολος καὶ ἀόριστος εἶνε ἡ ἔννοια σωρός, ἐπειδὴ οὐχὶ μόνον, ὡς ἐκεῖνος, οὐδενὸς ὡρισμένου ἀριθμητικοῦ διορισμοῦ εἶνε ἱκανή, ἀλλὰ καὶ σωρὸν ἀχύρων, καλάμων, ἢ σχιδάκων δεικνύει ἄλλος ἀριθμὸς τῶν καθ' ἕκαστα μερῶν, ἢ σωρὸν δένδρων ἐπιστολῶν ἢ χρημάτων. Ἐὰν λοιπὸν εἰς ταύτας κατὰ τὴν οὐσίαν των ἀορίστους ποσοτικὰς ἐννοίας ὑποβάλλῃ τις τὴν ἔννοιαν ὡρισμένου πλήθους, τότε δύναται νὰ σχηματίσῃ τὰ ἑπόμενα σοφίσματα: Ἐὰν ἐκβάλω ἐκ τῶν τῆς κεφαλῆς του τριχῶν μίαν, θὰ γείνῃ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

διὰ τούτου φαλακρός; οὐχί· ἐὰν ἔτι μίαν, θὰ γείνῃ τότε; οὐχί· —οὕτω δύναταί τις νὰ προχωρήσῃ, μέχρι οὗ οὐδεμία πλέον ὑπολείπεται, καὶ ὅμως νὰ εἴπῃ: ἄρα καὶ ἤδη ἔτι δὲν εἶνε φαλακρός. Ἂν δὲ ὁ ἕτερος ἀντιστρέψῃ τοῦτο θὰ εἴπῃ: ἤδη ἐγένετο φαλακρός, τότε ποιεῖ ὁ σοφιστὴς τὸ ἕτερον σόφισμα: ἄρα ἡ ἀφαίρεσις μιᾶς τριχὸς συντελεῖ ὥστε τις νὰ καταστῇ φαλακρός. Τὸ αὐτὸ εἶνε καὶ διὰ τὸν σωρόν. Εἷς κόκκος σίτου οὐδένα ποιεῖ σωρόν· καὶ δύο οὐχί, οὔτε τρεῖς. —Οὕτω θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι οὐδέποτε συνίσταται σωρός, ἢ ὅτι διὰ τῆς προσθήκης ἑνὸς μόνου κόκκου συνίσταται. Ηρβ. Ὁρατ. Ἐπιστ. 11, 1, 34.

Δὲν ἔχομεν δὲ ἀνάγκην νὰ ἀποτρέψωμεν ἀπὸ τὸν ἐν τοῖς ἐγχειριδίοις τῆς λογικῆς ἀναφερόμενον ἀπατηλὸν συλλογισμόν: «Τινὲς ἄνθρωποί εἰσι πεπαιδευμένοι, ὁ Γάϊός ἐστιν ἄνθρωπος, ἄρα ὁ Γάϊός ἐστι πεπαιδευμένος. Ἐν τῇ πραγματικότητι οὐδέποτε ἁπαντᾷ· μόνον διά τινος κανόνος παρατηρητέος ὁ ἀρχαῖος κανὼν ex particularibus nihil sequitur. Τουναντίον ἐν τῇ πραγματικότητι ἁπαντᾷ συχνάκις τὸ σόφισμα ᾧ ὑπόκειται ἡ ἔννοια: post hoc ἢ cum hoc, ergo propter hoc· (μετὰ τοῦτο ἢ μετὰ τούτου, ἄρα καὶ διὰ τοῦτο)· ὅταν ἀπὸ τοῦ τυχαίως συγχρόνου, ἢ ἀπὸ τῆς κανονικῆς ἀλληλοδιαδοχίας τῶν φαινομένων συμπεραίνωμεν τὴν αἰτιώδη συνάφειαν αὐτῶν· οὕτω λέγουσι «εἴχομεν χθὲς νέαν σελήνην, ἕνεκα τούτου ἐγένετο τόσον ψῦχος.»

Τοῖς ἰατροῖς ἐγγὺς εἶνε ὁ κίνδυνος νὰ ἐξηγήσωσιν ἀσθένειαν ἐκ τῶν πρὶν γευθέντων φαγητῶν, ἄρα νὰ εἴπωσιν: post hoc, ergo propter hoc. Καὶ κατὰ τὸν ἀρχαῖον κανόνα: a posse ad esse non valet consequentia σφάλλουσι συχνάκις, ἐνῷ ἀποφαίνονται ἐκ τοῦ δυνατοῦ τὸ ἀληθές, ἢ πολλῷ μᾶλλον ὅταν ἕκαστος, ὅ,τι δὲν γινώσκει, θεωρῇ ὡς μὴ ὑπάρχον· ὅτι δὲ ταῦτα εἶνε σοφίσματα, οὐδεμιᾶς δέονται ἀποδείξεως.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Α. Ἀρχαὶ λέγονται αἱ προτάσεις αἱ ἀμέσως βέβαιαι οὖσαι καὶ μὴ ἐξ ἄλλων παραγόμεναι· συνιστῶσι δὲ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς ἀπὸ τῶν ὁποίων αὕτη ἀναχωρεῖ, καὶ εἶναι

α) Ἀξιώματα (παρὰ τοῦ ἀξιοῦν = ἡγεῖσθαί τι βέβαιον) ἤτοι προτάσεις θεωρητικαὶ ἀναπόδεικτοι, τῶν ὁποίων ἡ βεβαιότης καταφαίνεται ἀμέσως·

β) Αἰτήματα (postulata), ἤτοι προτάσεις πρακτικαὶ ἀναπόδεικτοι, τῶν ὁποίων τὸ ἐκτελέσιμον γινώσκεται ἀμέσως[1].

Β. Παράγωγοι κρίσεις λέγονται ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων τὴν βεβαιότητα διορῶμεν ἐμμέσως, ἤτοι διὰ τῆς ἐξ ἄλλων κρίσεων παραγωγῆς αὐτῶν. Εἶναι δὲ

α) Θεωρήματα, ἤτοι προτάσεις θεωρητικαὶ ἀποδεικταί, περιέχουσαι θεωρίαν ἢ θέσιν τινὰ (thesis), τῆς ὁποίας τὸ κῦρος γινώσκεται διὰ τῆς ἀποδείξεως (demonstratio)·

β) Προβλήματα, ἤτοι προτάσεις πρακτικαὶ ἀποδεικταί, περιέχουσαι ἐρώτησίν τινα (quaestio), τῆς ὁποίας ἡ λύσις (resolutio) ὀφείλει νὰ καταδειχθῇ ἀπὸ λόγων ἤδη ἐγνωσμένων.

Αἱ προτάσεις αἱ ἀμέσως ἐξ ἄλλων προτάσεων πηγάζουσαι καὶ μηδεμιᾶς χρήζουσαι περαιτέρω δείξεως, λέγονται πορίσματα, ἐπιφοραὶ ἢ προσθῆκαι (consectaria, corollaria)· προτάσεις δὲ τῶν ὁποίων τὸ κῦρος προϋποτίθεται ἄνευ τινὸς ἀναγκαίως ὁρίζοντος λόγου, καλοῦνται Ὑποθέσεις[2].

ΤΑ ΛΟΙΠΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΣ

47. Ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ λογικοῦ συλλογισμοῦ κεῖται βεβαιωμένον, ὅτι οὐχὶ ἑκάστη κρίσις, μάλιστα ὅτι μόνον ἀναλόγως μικρόν τι μέρος τῶν κρίσεων διὰ τούτου δύναται νὰ βεβαιωθῇ· ἀλλὰ διὰ τὴν ὀρθότητα καὶ ἀλήθειαν κρίσεώς τινος δύναται καὶ κατ' ἄλλον τρόπον νὰ διεξαχθῇ ἡ ἀπόδειξις, ἢ ὁ

[1] Ἡ πρότασις «εὐθεῖά τις γραμμὴ ἐκτείνεται κατὰ μίαν διεύθυνσιν» εἶναι ἀξίωμα· ἡ δὲ πρότασις «εὐθεῖά τις γραμμὴ δύναται νὰ ἀχθῇ, νὰ μηκυνθῇ ἢ νὰ βραχυνθῇ» λέγεται αἴτημα.

[2] Λῆμμα δὲ καλεῖται ἡ πρότασις, τῆς ὁποίας ἡ ἀπόδειξις ἀπεδόθη ἐν ἄλλῃ ἐπιστημονικῇ πραγματείᾳ, καὶ τὴν ὁποίαν διὰ τοῦτο παραδεχόμεθα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὡς βεβαίαν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἔλεγχος. Δικαίως, ὅθεν, ἀφοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ συλλογισμοῦ ἀνεπτύχθη ἡ οὐσία τῆς καθ' αὑτὸ λογικῆς ἀποδείξεως, πραγματεύονται ἐν τῇ λογικῇ καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἀποδείξεως εἴδη. Ὑπὸ τὴν λέξιν *ἀπόδειξις* νοοῦμεν ἐν γένει ἐκείνων τῶν διανοημάτων τὴν συνάφειαν ἢ λογικὴν σειράν, ἐξ ἧς ἐξάγεται ἀναντιρρήτως ἡ ὀρθότης κρίσεώς τινος· ἢ ἐν συντόμῳ: ἀπόδειξις εἶνε ἡ ἀσφαλὴς βεβαίωσις μιᾶς κρίσεως.

Ἐπιτυχῶς καὶ μετὰ μεγάλης ἀκριβείας ὁ Ἀριστοτέλης ἤδη εἰς τὸν συλλογισμὸν ἔταξε τὴν *ἐπαγωγὴν* καὶ ἀμφότερα ἀνεγνώρισεν ὡς τὰ μέσα, δι' ὧν ἡμεῖς κτώμεθα καὶ θεμελιοῦμεν πάσας τὰς ἡμετέρας γνώσεις. Ἐν τῷ συλλογισμῷ, ὃν καλοῦσι καὶ *ἀπαγωγήν*, ἀναχωροῦμεν ἀπὸ τοῦ γενικοῦ εἰς τὸ καθ' ἕκαστον καὶ μερικόν, ἀντιστρόφως ἐν τῇ ἐπαγωγῇ ἀπὸ τοῦ καθ' ἕκαστον καὶ μερικοῦ εἰς τὸ γενικόν. Ἐν τῇ ἐπαγωγῇ ἐξετάζω τὸ καθ' ἕκαστον καὶ παραβάλλω πλείονα ἀντικείμενα ὁμοειδῆ, ὅπως εὕρω κοινόν τι γνώρισμα, ὅπερ ἐγὼ ὡς γενικήν τινα ἔννοιαν παραθέτω· διϊσχυρίζομαι ἤδη, ὅτι καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα τοῦ αὐτοῦ εἴδους, ἅτινα εἰσέτι δὲν εἶδον, πρέπει νὰ ἔχωσι τοῦτο τὸ γνώρισμα. Εὗρον π. χ. διὰ τῆς ἐξετάσεως ὅτι ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ πολλὰ ῥήματα αἰσθητικὰ ἢ νοητικὰ δέχονται τὴν αἰτιατικὴν μετ' ἀπαρεμφάτου, εἶτα συνεπέραναν, ὅτι πάντα ἐκεῖνα τὰ ῥήματα καὶ ἐκεῖνα, ὧν τοιαύτην σύνταξιν μέχρι τοῦδε δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποδείξωσι, συντάσσονται αἰτιατικῇ μετ' ἀπαρεμφάτου. Ἡ ἐπαγωγὴ κατὰ τοῦτο εἶνε συλλογισμός, *ὃν ἀπὸ γνωστοῦ μερικοῦ ποιῶ περὶ γενικοῦ μέχρι τοῦδε ἔτι ἀγνώστου.*

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὥρισαν π. χ. τὴν οὐσίαν τῶν φυσικῶν σωμάτων· διὰ τῆς παραβολῆς πολλῶν καθ' ἕκαστον εἰδῶν ὥρισαν σταθερῶς τὰς ἰδιότητας (τὴν γενικὴν οὐσίαν) τῶν ἰχθύων, μαστοφόρων ζώων κλπ. Ὅτε βραδύτερον ἐγένοντο γνωστὰ νέα εἴδη ἰχθύων μαστοφόρων, εἶδον ὅτι ὁ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς κτηθεὶς τῆς ἐννοίας ὁρισμὸς ἐφαρμόζεται καὶ ἐπὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τῶν νέων εἰδῶν. Φυσικὰ δύναται καὶ νὰ συμβῇ, ἕνεκα νέας παρατηρήσεως καὶ ἀνακαλύψεως νὰ μεταβληθῇ ὁρισμός τις ἐννοίας, ἐπειδὴ ἐξάγεται, ὅτι γνώρισμά τι, ὅπερ μέχρι τοῦδε κατὰ τὸν ἐπαγωγικὸν συλλογισμὸν ἐλήφθη ὡς γενικὸν καὶ ἀναγκαῖον, οὐχ ἧττον δὲν εἶνε γενικόν. Ἐπειδὴ ἡ ἀπόδειξις τοῦ καθ' ἕκαστον οὐχὶ εὐκόλως δύναται ἐντελῶς νὰ διεξαχθῇ, λέγεται ὅτι ἡ ἐπαγωγικὴ ἀπόδειξις δὲν παρέχει ἀπόλυτον βεβαιότητα. Ὅσῳ δὲ ἐντελεστέρα εἶνε ἡ ἐπαγωγή, τόσῳ μᾶλλον προσεγγίζει ὁ διὰ ταύτης κτηθεὶς συλλογισμὸς εἰς τὴν βεβαιότητα καὶ ἀντιστρόφως. Αὐτὴ εἶνε βεβαίως ἡ περίπτωσις εἴς τινα ὅλως ἐξωτερικὴν ἐπαγωγικὴν πρᾶξιν, ἀλλ' οὐχὶ ἐν τῇ βαθέως εἰσχωρούσῃ θεωρίᾳ. Διότι ἐὰν εἰς τὰς καθ' ἑκάστας περιπτώσεις, τὰς ὁποίας μετὰ προσοχῆς παρετήρησέ τις, δύναται ἤδη μετὰ βεβαιότητος νὰ διακρίνῃ τυχαῖα καὶ ἀναγκαῖα γνωρίσματα, δὲν εἶνε ἀνάγκη, τοῦ λοιποῦ ἔτι νὰ παρατηρήσῃ τὸ καθ' ἕκαστον, ὅπως τὸν ἐπαγωγικὸν συλλογισμὸν καταστήσῃ τις βεβαιότερον. Ἐπειδὴ ἡ ἐπαγωγικὴ πρᾶξις ὁρμᾶται ἀπὸ τῆς προϋποθέσεως, ὅτι εἰς πάντα τὰ ἀντικείμενα ὑπόκειται λογικός τις νοῦς, ὡρισμένος τις νόμος, εἶνε βεβαίως δυνατόν, ὥστε ἐξησκημένος καὶ νοήμων ὀφθαλμὸς εὑρίσκει τὸ διανόημα τοῦτο, τὸν νόμον τοῦτον ἐν τοῖς ἀντικειμένοις, καὶ ἂν μόνον μέτριόν τινα ἀριθμὸν τούτων παρετήρησεν· τὸ πᾶν δὲ συνίσταται εἰς τοῦτο, ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ καθ' ἕκαστον νὰ διακρίνῃ τὸ μετὰ τῆς οὐσίας τοῦ ἀντικειμένου ἀναγκαίως συνεχόμενον ἀπὸ τοῦ μὴ οὐσιώδους καὶ τυχαίου. Οὐχὶ εἷς μόνον φυσιοδίφης, οὐδὲ πάντες ὁμοῦ οἱ φυσιοδίφαι, παρετήρησαν πάντα τὰ ὑποδείγματα φυσικοῦ τινος σώματος· καὶ ὅμως ὁρίζουσι τὴν οὐσίαν τούτου ἐκ τῆς παρατηρήσεως ἀναλόγως μικροῦ ἀριθμοῦ ὑποδειγμάτων. Ὅστις κατὰ πρῶτον εὗρεν τὴν γνωστὴν πρότασιν «πάντες οἱ ἄνθρωποί εἰσι θνητοὶ» διὰ τῆς ἐπαγωγῆς, τὴν πεῖραν προφανῶς ἔλαβεν κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν ἀριθμὸν συμπάν-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

των τῶν ἀνθρώπων ἐκ μικροῦ ἀριθμοῦ ἀνθρώπων, καὶ ὅμως ἤρκεσεν καὶ ὁ σχετικὸς μικρὸς οὗτος ἀριθμὸς ἐντελῶς, ὅπως ποιήσῃ βέβαιον ἐπαγωγικὸν συλλογισμόν· καὶ οὔτε γίγνεται βεβαιότερος διὰ περαιτέρω παρατηρήσεως.

Συχνάκις δύναται καὶ ἐσωτερικῶς νὰ θεμελιωθῇ ἀποτέλεσμα δι' ἐπαγωγῆς εὑρεθέν· τότε δὲν ἔχομεν πλέον ἀνάγκην τῆς ἐπαγωγῆς, ἥτις ἐξεπλήρωσε τὸν σκοπόν της. Οὕτω κατὰ πρῶτον εὗρον δι' ἐπαγωγῆς, ὅτι πᾶς εἰς τὸν ἀέρα ὅσῳ δήποτε ὑψηλὰ ῥιφθεὶς λίθος καταπίπτει ἐπὶ τὴν γῆν· μετὰ ταῦτα ἐγνώσθη, ὅτι ἡ ἑλκυστικὴ δύναμις τῆς γῆς εἶνε τὸ αἴτιον τοῦ φαινομένου τούτου. Πολλαὶ ἀλήθειαι, αἵτινες κατ' ἀρχὰς δι' ἐπαγωγῆς εὑρέθησαν, ἐμφανίζονται ἡμῖν ἤδη τόσῳ βέβαιαι, τόσον ἀφ' ἑαυτῶν ἐννοούμεναι, ὥστε αὐταὶ τῆς ἀποδείξεως αὐτῆς οὐδαμῶς ἔχουσιν ἀνάγκην. Βεβαίως τοῦτο ἰσχύει, π. χ. περὶ τῆς προτάσεως, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς διὰ τῆς ἐπαγωγῆς εὑρεθεῖσαν, ἀναφέρει «ἂν ὁ ἔμπειρος πηδαλοῦχος ἦνε ὁ ἄριστος καὶ ὁ ἔμπειρος ἡνίοχος, οὕτω καθόλου καὶ ἐν παντὶ ὁ ἔμπειρος θὰ ἦνε ὁ ἄριστος.»

Εἰδικώτερον καλοῦσι τὴν ἐπαγωγικὴν πρᾶξιν καὶ *ἀναλυτικήν*, ἐν ᾗ διὰ τοῦ διαμελισμοῦ τῶν καθ' ἕκαστον φαινομένων εὑρίσκεται ὁ ἐν αὐτοῖς ὑποκείμενος νόμος, ἢ ἡ οὐσία καὶ ἔννοια αὐτῶν. Ἐπίσης καλοῦσι τὴν ἐπαγωγικὴν πρᾶξιν *συνθετικήν*, ἐν ᾗ ἐκ τῆς γενικῆς ἐννοίας παράγονται τὰ καθ' ἕκαστον φαινόμενα. Ἀμφότεροι οἱ τρόποι συμπληροῦσιν ἀλλήλους καὶ προσήκουσιν ἀλλήλοις ἀναγκαίως· ἐκ τῆς συναφείας τούτων ἀναπτύσσεται ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη. Ἡμεῖς μεταχειριζόμεθα πάντοτε, ἔν τε τῷ βίῳ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ τὸν ἐπαγωγικὸν συλλογισμόν, καὶ κτώμεθα διὰ τούτου ἐμπειρίαν καὶ γνώσεις, διότι ἡ ἐπαγωγὴ εἶνε ἡ ὁδὸς τῆς παρατηρήσεως καὶ ἐμπειρίας· πᾶσαι αἱ ἡμέτεραι ἐπιστῆμαι ἐμορφώθησαν διὰ τῆς ἐπαγωγῆς καὶ διὰ ταύτης ἀδιακόπως ἐπεκτείνονται. Πρῶτον ἀφοῦ εὑρέθησαν διὰ τῆς ἐπαγωγῆς πολλὰ ἀποτελέσματα καὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἐβεβαιώθησαν, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἠδυνήθη ἡ ἐπιστήμη ἢ ἡ φιλοσοφία νὰ πατήσωσι τὴν ὁδὸν τῆς ἀπαγωγῆς. Μονομερεῖς φιλόσοφοι συχνάκις παρεγνώρισαν, ὅτι ἡ συνθετικὴ μέθοδος, ἡ εἰδικῶς φιλοσοφικὴ ἢ ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία, ὡς κανονίζουσα πρέπει ἀναγκαίως νὰ μὴ ὀλιγωρήσῃ τῆς ἐπὶ τῆς ἐπαγωγῆς ἐρειδομένης ἐμπειρίας καὶ νὰ τὴν ἐφελκύσῃ, ἂν μὴ θέλῃ νὰ ἐμπέσῃ εἰς ἀβασίμους καὶ ἀγόνους ἀφῃρημένας θεωρίας· διὰ τοιούτων ἀφῃρημένων θεωριῶν ἀπόλλυσιν ἡ φιλοσοφία τὴν δόξαν καὶ ἀξίαν αὐτῆς, ὡς πολλαχῶς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις συνέβη. Ἀντιστρόφως οὐδέποτε μόνη ἡ ἐμπειρία ἄγει εἰς τὴν ἐπιστήμην κατὰ τὴν κυριολεκτικὴν σημασίαν τῆς λέξεως καὶ εὑρίσκεται ἐν μεγάλῃ πλάνῃ, ἂν νομίζῃ, ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐν τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ τῆς γενικῆς ἐννοίας, ἀλλὰ εὑρίσκει ταύτην διὰ τῶν ἐρευνῶν της. Περὶ τῆς ἐμπειρίας καθόλου ἰσχύει ἀκριβέστατα, ὅ,τι ἐπιτυχῶς ὁ Μύγχιος περὶ τῆς ἐρεύνης τῆς φύσεως ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ, «περὶ τῶν μετὰ τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν συναπτέων προπαιδευτικῶν ἀσκήσεων» λέγει: «ἐν τῇ παρατηρήσει τῶν φυσικῶν φαινομένων πρέπει ὁ φυσιοδίφης νὰ γνωρίσῃ γενικὰς ἐννοίας καὶ ἀληθείας, αἵτινες ὡς κατηγορίαι διαρρυθμίζουσι τὴν παρατήρησιν ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῶν αἰσθητικῶν ἀντιλήψεων. Πρέπει νὰ γνωρίζῃ, ποῦ πρέπει νὰ στρέφῃ τὴν προσοχήν του, τί νὰ κρατήσῃ ὡς τι τοῦ φαινομένου οὐσιῶδες, καὶ τι ὡς μὴ οὐσιῶδες νὰ παραμελήσῃ. Μόνον διὰ τοιαύτης διαρρυθμίσεως ὁδηγούμενος καὶ ἀγόμενος, δύναται ἐκ τοῦ ἀπείρου ἀριθμοῦ τῶν ἐπουσιωδῶν συμβεβηκότων ἅτινα παρακολουθοῦσι τὸ φαινόμενον, νὰ ἐκλέξῃ τὸ ὀρθὸν καὶ ἀναγκαῖον καὶ νὰ διαγνώσῃ καὶ βεβαιώσῃ τὸ γεγονὸς κατὰ τὴν πλήρη αὐτοῦ περιοχήν. Ἄνευ τοιούτου θὰ στρέφῃ τὴν προσοχήν του εἰς τυχαῖα καὶ μὴ οὐσιώδη ἀντικείμενα, θὰ παρορᾷ δὲ εὐκόλως τὸ οὐσιῶδες. Εἶνε λοιπὸν συνάμα ἡ κατ' ἐπιφάνειαν καθαρὰ ἀναλυτικὴ πρᾶξις ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ θεωρίᾳ εἰς σχεδὸν ἔτι ἀνώ-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τερον βαθμὸν συνθετική, διότι παρατηροῦμεν ἀκριβῶς μόνον, ὅταν ἀπὸ γενικῶν ἐννοιῶν καὶ ἀληθειῶν ὁδηγούμενοι, λαμβάνωμεν τὸ οὐσιῶδες ἐν τῷ φαινομένῳ καὶ ἑνῶμεν εἰς ἓν ὅλον.»

Αἱ γνώσεις αἱ ληφθεῖσαι διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ ἐμπειρίας καλοῦνται *γνώσεις ἐκ τῶν ὑστέρων* (ὕστερον a posteriori) τοὐναντίον αἱ ἐκ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν πράγματός τινος παραχθεῖσαι, ὅθεν αἱ διὰ τῆς καθαρᾶς σκέψεως ληφθεῖσαι, *γνώσεις* ἐκ τῶν προτέρων (πρότερον a priori). Αἱ ἐκφράσεις αὗται ἐξηγοῦνται ἐν τῇ τερματολογίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους· οὗτος διέγνωσε λίαν ὀρθῶς, ὅτι ἡ ἔννοια ὄντος τινὸς ὑπάρχει πρότερον, ἢ ἡ ἐμφάνισίς του ἐν τῇ πραγματικότητι, ὅτι ἑπομένως ἡ ἔννοια τοῦ φυτοῦ, τοῦ ζώου ὑπῆρχον πρότερον ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Θεοῦ, ἢ τὰ καθ' ἕκαστον φυτὰ καὶ ζῶα· τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ εἴπωμεν περὶ ἑκάστου ἀντικειμένου, ὅπερ παρασκευάζει ὁ ἄνθρωπος· ἡ ἔννοια τοῦ οἴκου, τῆς τραπέζης εἶνε πρότερον ὑπάρχουσα ἢ τὸ καθ' ἕκαστον, ὁ πραγματικὸς οἶκος ἢ ἡ τράπεζα. Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν πρέπει νὰ νοῆται καὶ ἡ πρότασις, ὅτι τὸ ὅλον εἶνε πρότερον ἢ τὰ μέρη του· ἡ ἔννοια λοιπὸν εἶνε τὸ πρότερον (prius). Ἐκ τῶν προτέρων γιγνώσκειν τι σημαίνει διαγιγνώσκειν τι κατὰ τὴν ἔννοιάν του· ἡ πραγματικὴ ἐμφάνισις εἶνε τὸ *ὕστερον* (posterius). Ἐκ τῶν ὑστέρων τί γιγνώσκειν σημαίνει τὸ ἐν τῇ πραγματικότητι ἁπάντων ἀντικείμενον παρατηρεῖν καὶ ἐντεῦθεν παράγειν γνώσεις· ἐπειδὴ ἤδη ἡ ἡμετέρα γνῶσις τῶν ἀντικειμένων ὁρμᾶται ἀπὸ τοῦ αἰσθητῶς φαινομένου, καὶ κατὰ τὸ τέλος εἰς τὴν ἔννοιαν τούτου φθάνει, εὐνόητος καθίσταται ἐντεῦθεν καὶ ἡ πρότασις τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι: διὰ τὴν ἡμετέραν γνῶσιν εἶνε τοῦτο τὸ τελευταῖον, ὅ,τι ἐν τῇ οὐσίᾳ καὶ συστάσει τῶν ὄντων εἶνε τὸ πρῶτον.

Ὡς δὲ ἐκ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ξενοφῶντος βλέπομεν, ὁ Σωκράτης μετεχειρίζετο κατ' ἐξοχὴν τὴν *ἐπαγωγήν*, ὅπως εὕρῃ ἠθικὰς ἐννοίας π. χ. τοῦ δικαίου, τοῦ σώφρονος, τοῦ σοφοῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Τὴν ἀντίθετον ὁδὸν ἀκολουθεῖ ὁ Κικέρων de officiis, ἐνῷ ὁρμᾶται ἀπὸ τῆς γενικῆς ἐννοίας τοῦ honestum καὶ ἐντεῦθεν παράγει τὰς ἀρετὰς Sapientia, justitia, fortitudo καὶ temperantia καὶ τέλος καλεῖ τινα ἄτομα ὡς Sapientes, justos κλπ. Πάντες οἱ ἡμέτεροι κανόνες ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ λατινικῇ γραμματικῇ εὑρέθησαν διὰ τῆς ἐπαγωγῆς· ἂν καὶ οἱ κανόνες οὗτοι ἀφαιρῶνται ἔκ τινος ἀναλόγως μικροῦ μόνον μέρους τῶν γλωσσικῶν μνημείων, ὅμως δικαίως παραδεχόμεθα, ὅτι πᾶν, ὅ,τι οἱ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ὡμίλησαν, καθ' ὅσον οὗτοι ὀρθῶς ὡμίλησαν, ἐπιβεβαιοῖ τοὺς κανόνας τούτους καὶ εἶνε τούτοις σύμφωνον. Καὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν ἡ ἐπαγωγὴ ἔχει μεγάλην σημασίαν. Γενικαὶ προτάσεις, κανόνες καὶ ὁρισμοὶ ἐννοιῶν νοοῦνται εὐκολώτατα καὶ ἀσφαλέστατα, ἂν ἀνακοινῶνται τῷ διδασκομένῳ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς, π. χ. οὕτως, ὥστε ἐξ ἀριθμοῦ παραδειγμάτων νὰ δυνάμεθα νὰ εὑρίσκωμεν τοὺς κανόνας, καὶ νὰ ἀφαιρῶμεν. Ἂν ἀντιστρόφως δεδομένον τινὰ κανόνα χρησιμοποιήσωμεν εἰς παραδείγματα, τότε εἰσερχόμεθα εἰς τὴν μέθοδον τῆς ἀπαγωγῆς.

48. Ἐπίσης σπουδαῖος τύπος ἀποδείξεως εἶνε πρὸς τούτοις ὁ ὀπισθοχωρητικὸς συλλογισμός· καὶ διὰ τούτου κτώμεθα διὰ πάντα κλάδον ἐπιστήμης νέας καὶ σπουδαίας γνώσεις. Ἐνῷ ὁ κύριος συλλογισμὸς ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ αἰτίας συμπεραίνεται τὸ ἀποτέλεσμα καὶ τὴν συνέπειαν, ἐν τῇ ὀπισθοχωρητικῇ συμβαίνει ἡ ἐναντία πρᾶξις· συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος καὶ τῆς συνεπείας τὸ αἴτιον καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ μάλιστα, ὑπὸ περιστάσεις, ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ φαινομένου τὴν ἐσωτερικὴν οὐσίαν. Οὕτω συμπεραίνομεν ἐκ παντὸς ἔργου τὸν ἐργάτην, ἐκ πάσης πράξεως τὸν πράττοντα· ἐκ τῶν συμπτωμάτων τὴν ἀσθένειαν, ἐκ τῶν διαγραμμάτων τῆς σκιᾶς τὴν μορφὴν τοῦ σώματος, ὅπερ ῥίπτει αὐτήν, ἐκ τῆς ῥοδοδακτύλου ἠοῦς τὴν μετ' ὀλίγον ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, ὅθεν ἐκ ταῦ φαινομένου τὸ σῶμα.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Εἰς πάντα τὰ κανονικὰ σχήματα καὶ σώματα πρέπει νὰ ἦνε δεδομένα ἡμῖν τινα οὐσιώδη μέρη, καὶ ὀπισθοχωρητικῶς ποιοῦμεν συλλογισμὸν διὰ τὸ ὅλον· ἔχομεν ἀνάγκην μόνον ὡρισμένον τεμάχιον τριγώνου, παραλληλογράμμου, κύκλου, ὅπως μετὰ βεβαιότητος ἀναπληρώσωμεν τὸ ὑπόλοιπον. Ἐν τῇ μαθηματικῇ πολλοὶ τοιοῦτοι συλλογισμοὶ εἶνε ὀπισθοχωρητικοί. Ἂν εἰς δύο τρίγωνα δύο πλευραὶ καὶ ἡ περιεχομένη γωνία εἶνε ἴσα, εἶνε καὶ τὰ τρίγωνα ἀνάλογα· διότι δύο πλευραὶ καὶ ἡ περιεχομένη γωνία εἶνε τόσῳ οὐσιώδη μέρη, ὥστε ἐξ αὐτῶν δύναμαι νὰ ἀναπληρώσω τὸ ὅλον τρίγωνον. Ἐὰν καλύπτωνται λοιπὸν τὰ οὐσιώδη ἐκεῖνα μέρη εἰς δύο τρίγωνα, τότε πρέπει φυσικὰ καὶ τὰ ὅλα τρίγωνα νὰ καλύπτωνται. Ἂν εἰς τρίγωνόν τι δύο πλευραὶ εἶνε ἴσαι, συμπεραίνομεν ὅτι καὶ αἱ παρακείμεναι αὐτῆς γωνίαι εἶνε ἴσαι, καὶ ἀντιστρόφως. Ἐπίσης ἂν αἱ τρεῖς πλευραὶ εἶνε πρὸς ἀλλήλας ἴσαι, καὶ αἱ τρεῖς γωνίαι εἶνε ἴσαι· ἄλλως οἱ συλλογισμοί, ὧν χρῆσιν ἡ μαθηματικὴ ποιεῖται, εἶνε καθαρῶς λογικοὶ συλλογισμοί, ἐν οἷς ἐκ γενικῶν προτάσεων (ἀξιωμάτων, ὁρισμῶν καὶ ἄρτι ἀποδειχθεισῶν προτάσεων) ποιοῦμεν χρῆσιν εἴς τινα ἰδιάζουσαν περίπτωσιν. Τὸ αὐτὸ ἐκφράζει καὶ ἡ συνήθης ἐξήγησις: ἡ μαθηματικὴ ἀπόδειξις συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ἀποδεικτέα πρότασις ἀνάγεται εἰς πρότερον ἀποδειχθεῖσας ἢ παράγεται ἐκ τούτων. Τὸν γνωστότατον καὶ σπουδαιότατον τύπον τοῦ ὀπισθοχωρητικοῦ συλλογισμοῦ εὑρίσκομεν ἐν τῇ *ὑποθέσει*, ἥτις εἶνε λίαν σημαντικὸν μέσον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἰδίως ἐπὶ τοῦ μεγίστου κλάδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἂν ἐξ ἀντιληφθέντων φαινομένων καὶ ἀποδεδειγμένων γεγονότων ποιῶμεν ὀπισθοχωρητικὸν συλλογισμὸν ἐπὶ τῆς μέχρι τοῦδε ἔτι ἀγνώστου αἰτίας τούτων, τότε ποιοῦμεν *ὑπόθεσιν*, προηγητικήν τινα ἐκδοχήν, ἐξ ἧς ἐλπίζομεν, ὅτι αὕτη ἐν τῇ περαιτέρω ἐρεύνῃ καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ μέρη θὰ δικαιωθῇ ὡς ἀληθής, ὅτι πάντα τὰ γνωστὰ φαινόμενα ἐκ ταύτης καὶ μάλιστα ἐκ ταύ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

της μόνης δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσι καὶ νοηθῶσιν· ἡ ὑπόθεσις λοιπὸν ἐρείδεται μόνον ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ ὀπισθοχωρητικοῦ συλλογισμοῦ. Κατὰ τὸ μεῖζον δὲ ἢ ἔλασσον μέρος στηρίζεται ἐπὶ στοχασμοῦ, ἐπὶ προαισθήσεως καὶ εἰκασίας. Ὅσῳ μᾶλλον ἐρείδεται αὕτη ἐπὶ τοῦ βεβαιοτέρου ὀπισθοχωρητικοῦ συλλογισμοῦ, τόσῳ εἶνε πιθανωτέρα· καὶ ἀντιστρόφως. Αἱ καλαὶ ὑποθέσεις ὁρμῶνται ἀπὸ εὐφυῶν ἐρευνητῶν, οἵτινες μετὰ τολμηρὰν καὶ εὐτυχῆ ἐπιχείρησιν τοῦτο προλαμβάνουσιν, ὅπερ ἡ ἐπιστήμη δὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ μὴ ὀρθαὶ ὑποθέσεις δείκνυνται ὠφέλιμοι, καθ' ὅσον ἑκάστη ὑπόθεσις καθ' ὅλως ἰδιάζοντα διεγερτικὸν τρόπον ἐκκαλεῖ τὴν ὀξύνοιαν τῶν συνερευνητῶν. Ἂν ἡ ὑπόθεσις ἀποδεικνύηται ὡς ὀρθὴ καὶ ἐναργὴς καθίσταται, γίγνεται τότε ἐπιστημονική τις ἠτιολογημένη πρότασις. Οὕτω ἤδη ἡ τοῦ Κεπλέρου ὑπόθεσις περὶ τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων εἶνε πλέον κατὰ τὸ πλεῖστον οὐχὶ ὑπόθεσις, ἀλλὰ θεωρεῖται ὡς ἐγνωσμένος καὶ ἠτιολογημένος νόμος. «Περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν μετεωρολογικῶν λίθων ὑπῆρχον τέσσαρες ὑποθέσεις: ἡ πρώτη παρῆγε τούτους ἐκ γηΐνων ὑφαιστείων, ἡ ἑτέρα ἐξ ἀτμοσφαιρικῶν ἀναθυμιάσεων, ἡ τρίτη ἐξ ἡφαιστείων τῆς σελήνης, ἡ τετάρτη δὲ διέγνωσεν εἰς αὐτὰ κοσμικήν τινα ἀρχήν. Ἐν ἀκριβεστέρα παραβολῇ τῶν παρατηρηθέντων γεγονότων πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ἑκάστη τῶν ὑποθέσεων τούτων ἀναπτυχθεῖσα εἰς τὰς συνεπείας αὐτῆς ἀπέδωκεν, ἐξήχθη ὅτι οὐδεμία τῶν τριῶν πρώτων, ἀλλ' ἡ τετάρτη δύναται νὰ συναφθῇ πρὸς πᾶσαν ἐμπειρίαν, δι' ἧς διέγνωσε ἐκείνας μὲν ὡς ψευδεῖς εἰκασίας, ταύτην δὲ ἐθεώρησεν ἀξίαν ἐπιστημονικῆς θεωρίας.» (Uberweg System der Logik σ. 368).

49. Ἔτι ἕτερον εἶδος τῆς ἀποδείξεως εἶνε *ἡ ἔμμεσος ἢ ἀπαγωγικὴ ἀπόδειξις*· ὅταν τὴν ὀρθότητα θέσεως οὐχὶ ἀμέσως (κατ' εὐθεῖαν) δύναταί τις νὰ ἀποδείξῃ, τότε προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ (τρόπον τινὰ διὰ πλαγίας ὁδοῦ), ὅτι ἡ ἐκδοχὴ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τοῦ ἐναντίου ἢ καὶ πᾶσαι ἄλλαι ἐκδοχαί, ἢ αἱ ἐν τῇ θέσει ἐμπεριεχόμεναι, ἤθελον φέρει εἰς τὸ ἀδύνατον καὶ εἰς ἀτοπίας (ἀπαγωγὴ εἰς τὸ ἀδύνατον κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη deductio in absurdum)· ἠδύνατό τις, θέλων, ἑκάστην πρότασιν καὶ ἐμμέσως νὰ ἀποδείξῃ, καὶ ἤθελε κάμει διὰ τούτου τὴν δοκιμήν, ὅτι ἡ ἄμεσος ἀπόδειξις εἶνε ὀρθή, ἀλλὰ μεταχειρίζονται τὸν ἔμμεσον τοῦτον τύπον μόνον, ἔνθα ὁ ἄμεσος δὲν εἶνε δυνατός, π. χ. ἐν γενικοῖς ἀξιώμασιν, ἀρχαῖς. Αἱ ἔμμεσοι ἀποδείξεις εἶνε πασίγνωστοι ἐκ τῆς μαθηματικῆς. Ἐκτὸς τούτου εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν χρήσει ἐν τῇ πολεμικῇ, ἔνθα ἀποδεικνύουσι, πῶς ἐκ τοῦ διϊσχυρισμοῦ τοῦ ἀντιθέτου προέρχονται φανεραὶ ἀτοπίαι. Λέγουσι δὲ τότε: εἰς ἄτοπον ἄγειν· ἡ ἀποδεικτικὴ δύναμις τῆς ἐμμέσου ἀποδείξεως, εὐθὺς ἀφοῦ μόνον καθ' ὁλοκληρίαν διεξαχθῇ, ὡς καὶ ἡ τοῦ ὀπισθοχωρητικοῦ συλλογισμοῦ δὲν ἀπολείπεται κατὰ τὴν βεβαιότητα καὶ πιστότητα τῆς ἀμέσου καὶ ἀπαγωγικῆς ἀποδείξεως. ἡ ἔμμεσος ἀπόδειξις διεξάγεται πάντοτε μεσολαβούσης ὑποθέσεως, ἀλλ' αὕτη παρατίθεται ἐνταῦθα μόνον πρὸς τὸν σκοπόν, ὅπως διὰ τῶν ἐξ αὐτῆς ἐξαγομένων συνεπειῶν ἀποδείξῃ, ὅτι αὕτη δὲν εἶνε ὀρθή.

50. Ἥττονα ἀποδεικτικὴν δύναμιν ἔχει ἡ δι' ἀναλογίας ἀπόδειξις, (ὁ συλλογισμὸς δι' ἀναλογίας)· κατ' αὐτὴν διϊσχυρισμός τις, νόμος τις, πρᾶξίς τις τίθεται ὡς ὀρθὴ (ἢ μὴ ὀρθὴ) ἕνεκα τούτου, ἐπειδὴ ὡς ὀρθὴ (ἢ μὴ ὀρθὴ) ἐδείχθη *ἐν ὁμοίᾳ τινὶ περιπτώσει*· π. χ. ὄρνις σκέπει τὰ μικρά της, μήτηρ δὲν ἔπρεπε νὰ προστατεύῃ τὰ τέκνα της; Ὁ Ὁράτιος λέγει (ἐπιστ. 1, 2, 32): οἱ κλέπται ἐγείρονται περὶ μέσας νύκτας, ὅπως φονεύσωσιν· σὺ ἄρα δὲν ὤφειλες νὰ ἐγερθῇς, ὅπως φυλάξῃς σεαυτόν· ὅ,τι βλάπτει τὸν ὀφθαλμόν σου, ὑπεξαιρεῖς· ἀλλὰ τὴν ὑπεξαίρεσιν τούτου, ὅπερ κατατρώγει τὴν ψυχήν σου, ἀναβάλλεις ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον; Ἔτι ἴδ. Ὁρατ. ᾠδ. 111, 5, 31 Κικερ. Τασκουλ. 11, 17 § 39 καὶ § 41. Ὁ Κλαύδιος λέγει: ὅστις θέλει νὰ ψέξῃ τὴν βίβλον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ διάνοιαν, οὗτος πράττει τὸ αὐτὸ ὡς ἐκεῖνος, ὅστις θέλει νὰ διορθώσῃ τὸν ἥλιον κατὰ τὴν ἐν τῷ μέλανι δάσει ὥραν του. Ὁ Ρουσὼ λέγει: τὸ λέγειν ὅτι συνέστη ὁ κόσμος ἐκ τῆς τύχης, εἶνε τὸ αὐτὸ ὡς τὸ διισχυρίζεσθαι, ὅτι εἶνε δυνατόν, ἐκ σωροῦ γραμμάτων ἀλφαβητικῶν εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν ἀναμεμιγμένων νὰ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

παραχθῇ τεχνικόν τι ἔργον ὡς ἡ Αἰνειὰς τοῦ Βιργιλίου.—Ὁ διισχυρισμὸς δύναται ἐντελῶς νὰ ἦνε ὀρθός, ἀλλὰ ἡ ἀπόδειξις πρὸς τοῦτο, ἥτις δι' ἀναλογίας διεξάγεται, δὲν εἶνε ἀρκοῦσα, εἶνε μόνον ἀπόδειξις πιθανότητος. Ἔπειτα μεταχειριζόμεθα αὐτὴν ἐν τῷ βίῳ, ὡς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ συχνάκις καὶ μετ' ἐπιτυχίας· ὅ,τι εἶνε πιθανόν, δύναται καὶ ἐν τῇ πράξει νὰ ἦνε καὶ ἀληθὲς καὶ συχνάκις δεῖται μόνον ἔτι μικροῦ τινος, ὅπερ εὐκόλως δύναται νὰ προστεθῇ, ὅπως τὸ πιθανὸν καταστήσῃ ἀληθές. Νέον, ὅπερ ἀνευρίσκεται ἐν διανοήμασι καὶ πράγμασιν, ἐμφανίζεται συχνάκις μόνον ὡς δυνατὸν ἢ πιθανόν, μέχρις οὗ ἡ ἐμπειρία ἢ περαιτέρω ἀπόπειραι δείξωσι τὴν ὀρθότητα καὶ βεβαιότητα. Ἐπιτυχῶς λέγει ὁ Τρενδελεβούργιος ὅτι «ὁ τῆς ὁμοιότητος τρόπος ὡδήγησε εἰς τὰς μεγίστας ἀνακαλύψεις, ἀλλὰ δὲν ἐτελείωσεν» καὶ «οὐδεμία πρᾶξις κρατεῖ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν γενικώτερον ἢ ἡ ἀναλογία.» Πᾶσαι αἱ *ὑποθέσεις* ὁρμῶνται πρὸ πάντων ἀπὸ ἀναλογιῶν καὶ ἔχουσι μόνον τὴν πιθανότητα δι' ἑαυτάς· καὶ ἡ διδακτικὴ δύναμις τῶν *παραβολῶν* κεῖται ἐν τούτῳ, ὅτι ἐν αὐταῖς διεξάγεται ἀπόδειξις δι' ἀναλογίας· ἡ βάσις πάσης ἀναλογίας, ἀλλὰ καὶ πάσης ἐπαγωγῆς ἐρείδεται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ πᾶς κόσμος ὑφ' ἑνὸς νοὸς ἐδημιουργήθη καὶ διοικεῖται· ἐντεῦθεν ἐν παντὶ κλάδῳ τούτου κυβερνᾷ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Ἐὰν λοιπὸν καὶ μόνον ἕνα κλάδον ἢ μέρος κλάδου τινὸς νοήσωμεν καὶ διαγνώσωμεν, δυνάμεθα δικαίως ἐκ τούτου νὰ κάμωμεν συμπεράσματα περὶ μεγαλειτέρου καὶ περὶ τοῦ ὅλου. Καὶ μάλιστα ὁ καθ' αὐτὸ λογικὸς συλλογισμὸς ἐρείδεται ἐπὶ ταύτης τῆς βάσεως, ἐπὶ τῆς προϋποθέσεως, ὅτι «ὑπάρχει πραγματική τις θεσμοσύνη, (ἔννομος τάξις) καὶ εἶνε διαγνώσιμος» Uberweg System der Logik. σελ. 742).

Ἔτι παρατηρητέον, ὅτι συχνάκις τὴν ἀναλογίαν μεταχειριζόμεθα ἕνεκα τούτου, οὐχὶ τόσον ὅπως διεξαγάγωμεν λογικῶς ἀκριβῆ ἀπόδειξιν, ὅσον πολλῷ μᾶλλον, ὅπως καταστήσωμεν φανερὸν καὶ διασαφηνίσωμεν δυσκόλους καὶ σκοτεινὰς σχέσεις δι' ἀναλόγως ἁπλῶν καὶ σαφῶν σχέσεων ἢ ἐν γένει ἄγνωστα διὰ γνωστῶν (ἴδ. παραδειγ. § 15). Οὕτως ἐξηγοῦμεν τὴν σχέσιν βασιλέως πρὸς τοὺς ὑπηκόους του, ἢ μᾶλλον τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς σχέσεως πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν του (ἴδ. Ματθ. 7, 8, 9)· Οὕτω καὶ ὁ Μενένιος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Ἀγρίππας τὴν δύσκολον ἔννοιαν τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς πολιτείας κατέστησε σαφῆ εἰς τὸν ἐξωργισμένον δῆμον διὰ τοῦ γνωστοῦ μύθου. Διὰ τὰ μεγάλα τοῦ ἀέρος ῥεύματα, ἅτινα ἀδιακόπως ἐπὶ τῆς γηΐνου σφαίρας φέρονται, εὑρίσκομεν ἀναλογίαν τινὰ ἐν τοῖς ἡμετέροις δωματίοις. Ὁ ἀὴρ τοῦ πόλου ῥεῖ ἐπειδὴ εἶναι ψυχρός, παρὰ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς κατὰ τὸν Ἰσημερινόν. Ὁ θερμὸς ἀὴρ παρὰ τὸν Ἰσημερινὸν ἀνέρχεται ὀρθῶς καὶ ῥεῖ, πρὸς τὰ ἄνω κατὰ τὸν Πόλον. Ἐπίσης ἂν ἐν χειμῶνι ἀνοίξῃ τις τὰς θύρας μεταξὺ τεθερμασμένου δωματίου καὶ μεταξὺ ψυχροῦ, συνίστανται δύο ἀέρος ῥεύματα, ἐξ ὧν τὸ ἀνώτερον ἐκ τοῦ θερμοῦ εἰς τὸ ψυχρὸν μεταβαίνει, τὸ κατώτερον ἐκ τοῦ ψυχροῦ εἰς τὸ θερμόν, ὡς ἡ φλὸξ φωτὸς κάτω ἢ ἄνωθεν κρατουμένου φανερῶς δεικνύει. Ἡ ἐνέργεια τῆς ἀποδείξεως ταύτης ἐξαρτᾶται οὐσιωδῶς ἐκ τούτου, ὅτι ἡ πρὸς βεβαίωσιν προσαχθεῖσα σχέσις καθ' ὁλοκληρίαν εἶναι σαφὴς καὶ πειστικὴ δι' ἐκείνην, δι' ἣν ἡ ἀπόδειξις διεξάγεται· ὡς πρὸς τοῦτο οἱ συλλογισμοὶ τῶν ἀναλογιῶν προσεγγίζουσιν εἰς τὰς καλουμένας ὑποκειμενικὰς ἀποδείξεις. Ἀλλ' ἄνευ ἄλλης ἐσωτερικῆς σημασίας οἱ δι' ἀναλογίας συλλογισμοὶ διαιρετέοι εἰς συλλογισμοὺς ἀπὸ ἐλάσσονος εἰς τὸ μεῖζον (a minore ad majus) καὶ ἀπὸ τοῦ μείζονος εἰς τὸ ἔλασσον (a majore ad minus), καθ' ὅσον ἀπὸ μικροτέρου τινὸς συμπεραίνεταί τις τὸ μεῖζον ἢ ἀνώτερον, ἢ ἀπὸ τοῦ μείζονος τὸ κατώτερον ἢ μικρότερον· εἶνε δὲ τοῦτο πάλιν (ὡς ἐν τοῖς συλλογισμοῖς) σχολαστικὴ διαίρεσις, οὐδεμίαν τιμὴν προσάπτουσα εἰς τὴν λογικήν.

51. *Αἱ ὑποκειμενικαὶ ἀποδείξεις* εἶνε ἀποδείξεις, αἵτινες μόνον διά τινα ὑποκείμενα ἔχουσι κῦρος, ἢ μόνον ὑπὸ τῶν καθ' ἕκαστον, εἰς ὧν τὴν καταληπτικὴν δύναμιν αὗται ἁρμόζουσι, διαγινώσκονται ὡς ἀληθεῖς. Διὰ τὴν ἐπιστήμην καθ' ἑαυτὴν αἱ ἀποδείξεις αὗται οὐδεμίαν ἔχουσι σημασίαν. Ἡ ἔκφρασις αὐτὴ περιέχει κυρίως αὐτόχρημα ἀντίφασιν (contradictio in adjecto), ἐπειδὴ ἡ ἀπόδειξις κατὰ τὴν ἑαυτῆς οὐσίαν πάντοτε πρέπει νὰ ἦνε ἀντικειμενικὴ καὶ νὰ ἔχῃ γενικὸν κῦρος. Ἀλλὰ διὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ πειθὼ τοῦ καθ' ἕκαστον εἶνε αἱ ὑποκειμενικαὶ ἀποδείξεις, ἐπειδὴ αὗται εἶνε εὐνόητοι, συχνάκις πολὺ ἀνυσιμώτεραι ἢ αἱ ἀντικειμενικαί, ὧν ἡ κατανόησις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον ἐν πλήρει ὡριμότητι τοῦ πνεύματος εἶνε δυναταί. Ὑποκειμενικὴ ἀπόδειξις διεξάγεται,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἐὰν εἰς ἕνα μόνον (ἢ εἰς πολλοὺς ἐν τῇ διαγνώσει ἑαυτῶν ταὐτιζομένους) ἀποδεικνύῃ τὴν ὀρθότητα διϊσχυρισμοῦ τινος ἐκ τούτου, ὅπερ αὐτὸς ἤδη ὡς ἀληθὲς διέγνωσε καὶ ὡς ἀληθὲς συνωμολόγησεν, ἢ μάλιστα καὶ ἐκ τούτου, ὅπερ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ ἀτομικὰ ἑαυτοῦ συμφέροντα· καλοῦσι δὲ τοῦτο ἐκ τῶν ὡμολογημένων συζητεῖν (ex concessis disputare) ἢ *ἀπόδειξιν κατ' ἄνθρωπον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κυρίως ἀπόδειξιν κατ' ἀλήθειαν*· ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἵνα φέρωμεν παράδειγμά τι περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἀποδεικτικοῦ τούτου τύπου, μεταχειρίζεται ταύτην, ὅπως φέρῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν πίστιν (Ἀποστ. 17, 23), καθ' ὅσον ἡ ὁρμᾶται ἀπὸ ἐπιγραφῆς βωμοῦ τινος, ὅπως κηρύξῃ αὐτοῖς τὸν ἄγνωστον Θεόν, ἢ προσάγει τὴν λέξιν Ἕλληνος ποιητοῦ, ὅπως ἐντεῦθεν συμπεράνῃ, ὅτι, ἂν ἡμεῖς εἴμεθα Θεῖον γένος, «οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ, ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶνε ὅμοιον.»

Ἡ ἐπαγωγή, ὁ ὀπισθοχωρητικὸς συλλογισμὸς καὶ *ἡ ἔμμεσος ἀπόδειξις* εἶνε οἱ τρεῖς μεγάλοι τρόποι, δι' ὧν πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι ἐκτήσαντο τὰ συμπεράσματα αὐτῶν καὶ γνώσεις καὶ ἀδιακόπως κτῶνται νέα συμπεράσματα καὶ νέας γνώσεις. Εἶνε αἱ ὁδοί, δι' ὧν μάλιστα πᾶσα καὶ ἑκάστη ἐπιστημονικὴ ὕλη εὑρίσκεται· καὶ ἡ διὰ *τῆς ἀναλογίας ὁδὸς* συχνάκις εἶνε ἐνταῦθα ἐν χρήσει μετ' ἐπιτυχίας[1]· διὰ τοῦ κυρίως λογικοῦ συλλογισμοῦ διατάσσεται καὶ θεμελιοῦται ἡ ὕλη τῆς γνώσεως μόνον ἐπιστημονικῶς, δι' αὐτοῦ μεταβάλλεται ἡ ἐμπειρία εἰς φιλοσοφίαν. Τὴν ἀναλογίαν καὶ τὰς ὑποκειμενικὰς ἀποδείξεις μεταχειριζόμεθα ἡμεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὅπως ἄλλους διδάξωμεν καὶ πείσωμεν· ἕνεκα τούτου οἱ δύο οὗτοι τρόποι, οἵτινες συνέχονται πρὸς τὸ ἰδιάζον τῶν προσώπων πρὸς ἃ ὁμιλεῖ τις, εἶνε εἴς τινας περιπτώσεις πολὺ σημαντικώτεροι καὶ ἀνωσιμώτεροι, ἢ τὰ κυρίως ἐπιστημονικὰ τῆς ἀποδείξεως συλλογιστικὰ σχήματα, ἡ ἐπαγωγή, ὁ ὀπισθοχωρητικὸς συλλογισμὸς καὶ ἡ ἔμμεσος ἀπόδειξις.

[1] «Μόλις θὰ ἠδύνατο τις νὰ δείξῃ ἀνακάλυψίν τινα ἢ προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης, ἐν ᾗ τοὐλάχιστον ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ ἐφευρετικοῦ πνεύματος δὲν ἐπέδρασαν δημιουργικῶς ἡ ἐπαγωγὴ καὶ ἀναλογία.» Trendelenburg.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

52. Ἐν τοῖς ἐγχειριδίοις τῆς λογικῆς ἐν τῇ περὶ συλλογισμοῦ καὶ ἀποδείξεως διδασκαλίᾳ συχνάκις ἀποδεικνύεται ἡ λογικὴ ἔλλειψις τῆς ἀποδείξεως ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ. Πολὺ δὲ σπουδαιότερον καὶ ἀναγκαιότερον εἶνε νὰ δειχθῇ τοῦτο πῶς ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῇ σχέσει τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν αἰτιολογεῖται, ὥστε ἡμεῖς τὴν καθ' ἑαυτὸ λογικὴν ἀπόδειξιν δὲν δυνάμεθα ἐνταῦθα καθόλου νὰ διεξαγάγωμεν. Ἂν ἀποδεικνύναι ἐν τῇ λογικῇ σημασίᾳ σημαίνει τὸ ἀναπτύξαι τὴν αἰτίαν πράγματός τινος, ἐξάγεται ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ σημασίᾳ ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν τὸν Θεόν, διότι αὐτὸς οὗτος εἶνε: ἡ τελευταία ἀρχὴ παντὸς ὄντος καὶ πάσης διανοήσεως καὶ ἑαυτοῦ αἰτία (causa sui): Καὶ ἂν ἡ οὐσία τοῦ λογικοῦ συλλογισμοῦ συνίσταται ἐν τούτῳ ὅτι δι' αὐτοῦ παράγομεν καθ' ἕκαστόν τι καὶ μερικὸν ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου αὐτοῦ γενικοῦ, ἀποδεικνύεται πάλιν εὐθὺς, ὅτι ὁ λογικὸς συλλογισμὸς ἐνταῦθα δὲν εἶνε χρήσιμος. Ἔπειτα ὁ Θεὸς δὲν εἶναι διανόημά τι, ἀλλὰ πρόσωπον· ἡ δὲ ὕπαρξις προσώπων δὲν δύναται νὰ εὑρεθῇ ἐν γένει διὰ τοῦ λογικοῦ συλλογισμοῦ καὶ ἀποδείξεως. Θεὸς λοιπὸν τὸν ὁποῖον διὰ τοῦ κυρίως λογικοῦ συλλογισμοῦ ἢ διὰ τῆς κυρίως λογικῆς ἀποδείξεως ἤθελεν εὑρεθῇ, δὲν ἤθελεν εἶσθαι δυνατὸν νὰ ἦνε ὁ ἀληθὴς Θεός. Ἀλλ' ὡς εἴδομεν ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι ἀποδεικτικοὶ τύποι, ἐν οἷς ὁ ὀπισθοχωρητικὸς συλλογισμὸς καὶ ἡ ἔμμεσος ἀπόδειξις, ἀφοῦ αὕτη ἐντελῶς διεξαχθῇ, μὴ ὑπολειπόμενοι κατὰ τὴν πιστότητα καὶ βεβαιότητα τοῦ κυρίως λογικοῦ συλλογισμοῦ καὶ ἀποδείξεως, ἐξ οὗ καὶ ἐν τῇ μαθηματικῇ αἱ προτάσεις, αἵτινες διὰ τοῦ ὀπισθοχωρητικοῦ συλλογισμοῦ καὶ ἐμμέσου ἀποδείξεως θεμελιοῦνται, ἐπίσης ἀσφαλεῖς καὶ βέβαιαι θεωροῦνται, ὅσον αἱ διὰ τῆς ἀμέσου ἀποδείξεως ἀποδεδειγμέναι.

Ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει λοιπὸν δυνάμεθα ἐκ τούτου, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν διὰ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ τὴν κυρίως λογικὴν ἀπόδειξιν, νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ θὰ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἦτο ἐνγένει ἀμφίβολος καὶ ἄπορος. Ὑπάρχουσιν, ὡς γνωστόν, πολλά, ὧν ἡ ὕπαρξις καὶ ἀλήθεια εἶνε ἀναμφισβήτητος, (§ 37), ἅτινα τοῦ λογικοῦ συλλογισμοῦ ἢ ἀποδείξεως οὔτε δεκτικὰ οὔτε ἐπιδεῆ εἶνε. Τοιαύτην ἀπόδειξιν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν οὔτε διὰ τὴν ὕπαρξιν τῆς γῆς, οὔτε διὰ τὴν τοῦ καλάμου. Ὁ Θεὸς εἶνε πολὺ μείζων ἢ ὥστε νὰ δυνηθῶμεν διὰ τοῦ τύπου τῆς λογικῆς ἀποδείξεως νὰ περιλάβωμεν· ἀλλὰ καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης καὶ τεχνικῆς ἀποδείξεως, ἐπειδὴ ἄμεσος περὶ Θεοῦ συνείδησις ἐν ἑκάστῳ ἀνθρώπῳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ[1]. Καὶ τὸ ἀμέσως φανερὸν νὰ θέλῃ τις ἔτι νὰ ἀποδείξῃ, ὃ ἐστι λογικῶς νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, εἶνε ἀλογιστία.

Ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχεν ἀτομικὸν ὅλως ἐνδιαφέρον διϊσχυριζόμενος, ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει Θεός, ἢ ἐπειδὴ ὁ διισχυρισμός του οὗτος ἐν τῷ γυμνῷ τούτῳ τύπῳ μόνον σπανίως ἐκφέρεται, ὅτι, ὡς ἀρεστότερον λέγουσι, ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ εἶνε ἀμφίβολος καὶ οὐχὶ σαφῶς δύναται νὰ ἀποδειχθῇ, δὲν ἤθελέ τίς ποτε νὰ θεωρήσῃ δυνατόν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκφέρει τοιούτους διισχυρισμοὺς καὶ δοξασίας. Τὸ ἐνδιαφέρον, ὅπερ ὁ ἄνθρωπος ἔχει, εἶνε ὡς γνωστόν, ὅτι δὲν θέλει νὰ ἔχῃ ὑπεράνω αὐτοῦ Θεόν, ὅτι θέλει νὰ ζῇ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ βούλησιν, κατὰ τὰς ἰδίας αὐτοῦ σκέψεις καὶ ἐπιθυμίας. Εὐθὺς ἀφοῦ διεγερθῇ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοιαύτη ὁρμή, καὶ ὑπ' αὐτοῦ περαιτέρω προάγηται, τότε πλέον ἐννοεῖ οὐδὲν τῶν πανισχύρων διδασκαλιῶν καὶ ἀποκαλύψεων τοῦ θεοῦ, ὡς ταύτας διαγιγνώσκει καὶ ἡ φυσικὴ περὶ Θεοῦ συνείδησις, εὐθὺς ἀφοῦ μόνον ὀλίγον ἀναπτυχθῇ.

Οὕτω δύναται ὅστις τοὺς ὀφθαλμούς του βλάπτει ἢ αὐτοὺς ἐκβάλλῃ, νὰ μὴ βλέπῃ πλέον τοῦτο, ὅπερ πάντες οἱ βλέποντες ἐντελῶς βλέπουσιν. Ἡ φυσικὴ περὶ Θεοῦ συνείδησις παρ' ἅπασι τοῖς ἐθνικοῖς ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου

[1] Τὴν ἄμεσον ταύτην περὶ Θεοῦ συνείδησιν πρέπει καὶ ὁ φιλόσοφος, ὡς τὴν ἀπολύτως ἀναγκαίαν βάσιν καὶ προϋπόθεσιν νὰ ἀναγνωρίσῃ, ἂν θέλῃ νὰ φέρῃ ἀποδείξεις διὰ τὴν ὕπαρξιν καὶ ἐν γένει νὰ ἐρευνήσῃ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Ἀκριβῶς οὕτως ἀναγκαῖον εἶνε διὰ τὸν μαθηματικὸν νὰ ὁρμᾶται ἀπὸ τῆς προϋποθέσεως, ὅτι ὑπάρχουσι μεγέθη, καί ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἄμεσον συνείδησιν τούτων. Εἰς ἐκεῖνον λοιπόν, ὅστις ἄμεσον περὶ Θεοῦ συνείδησιν δὲν ἔχει, ἐννοεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι αἱ περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἐπιστημονικαὶ αὐτοῦ ἀποδείξεις πρέπει νὰ ἦναι ἄνευ σημασίας.

ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἐποίησε τὸν πλήρη ὀρθὸν ὀπισθοχωρητικὸν συλλογισμὸν ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἓν παντοδύναμον, πάνσοφον, πάντα γινῶσκον, καὶ δίκαιον θεῖον ὄν· ὁ ὀπισθοχωρητικὸς συλλογισμὸς ἀπὸ τοῦ ἔργου πρὸς τὸν ἐργάτην εἶνε (§ 48) ἐντελῶς ὀρθός. Καὶ οὕτω ὁ φυσικὸς νοῦς ἐκ τῆς δημιουργίας καὶ τῶν ἔργων αὐτῆς ποιεῖ τὸν ἐντελῶς ὀρθὸν ὀπισθοχωρητικὸν συλλογισμὸν ἀνευρίσκων παντοδύναμον καὶ σοφὸν δημιουργόν, ἐκ τῆς διοικήσεως τοῦ κόσμου τὴν θείαν δικαιοσύνην κυβερνήτου τοῦ κόσμου[1]. Ὁ πρῶτος ὀπισθοχωρητικὸς συλλογισμὸς καλεῖται συνήθως ἡ κοσμολογικὴ καὶ τελεολογικὴ (ἢ φυσικοθεολογικὴ) ἀπόδειξις. Ἀμφότεραι αἱ ἀποδείξεις οὐσιωδῶς εἶνε μία. Ἂν ἀναχωρῶμεν ἐκ τῆς δημιουργίας μόνον γενικῶς μεταχειριζόμεθα τὴν τελεολογικὴν ἀπόδειξιν· τὸν δεύτερον ὀπισθοχωρητικὸν συλλογισμὸν (Ἐκ τῆς διοικήσεως τοῦ κόσμου ἐπὶ τὴν θείαν δικαιοσύνην κυβερνήτου τοῦ κόσμου) εὑρίσκει τις ἐν τῇ καλουμένῃ ἠθικῇ ἀποδείξει[1].

53. Ἐναντίον τῆς ὀρθότητος τοῦ ὀπισθοχωρητικοῦ συλλογισμοῦ δύναται μόνον νὰ γείνῃ ἡ ἔνστασις αὕτη, ὅτι τοῦτο ὅπερ ἡμεῖς καλοῦμεν δημιουργίαν, ἀληθῶς δὲ εἶνε δημιουργία, ἀλλ' εἶνε αἰώνιον καὶ μάλιστα ἐξ ἰδίας δυνάμεως (causa sui) διισχυρισμός, ὅστις ἀξιῶν ὅτι εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐμπειρικῆς ἐρεύνης, συχνάκις λέγεται κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα. Ὁ διισχυρισμὸς οὗτος, δι' οὗ ὁ κόσμος γίγνεται Θεός, εἶνε μόνον δυνατὸς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς πανθεϊστικῆς καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν προελθούσης ἀτομιστικῆς (μηχανικῆς ἢ ὑλικῆς) κατανοήσεως τῆς φύσεως, αἵτινες, ὡς γνωστόν, ἀμφότεραι στηρίζονται ἐπὶ ἀσυνειδήτου ἢ ἐν συνειδήσει ἀρνήσεως τοῦ προσωπικοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ἤδη παρατηρητέον ἐνταῦθα, ὅτι αἱ πανθεϊστικαὶ ἀρχαί, δὲν ἐξαρκοῦσι ἐφαρμοζόμεναι ἐπὶ τῆς φύσεως εἰς ὀρθήν τινα γνῶσιν, εἰς ἐντελῆ κατανόησιν τῶν φαινομένων, ὡς μεταξὺ ἄλλων ὁ Τρενδεμβούργιος καὶ Μύγχιος ἀποδεικνύουσιν· «ὁ

[1] Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ῥητῶς λέγει, ὅτι καὶ οἱ ἐθνικοὶ δύνανται νὰ γινώσκωσιν ὅτι ὑπάρχει Θεός· 1) διότι τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης.» (Ῥωμ. ἐπ. 1, 19) 2) διότι «ὅταν ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοῖς εἰσι νόμος· οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως.» (Ῥωμ. 2 14).

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὀργανικὸς κόσμος, λέγει ὁ Μύγχιος, πᾶς καθ' ἕκαστον ζωϊκὸς ὀργανισμός, μάλιστα πᾶν καθ' ἕκαστον ὄργανον νοεῖται μόνον διὰ τῆς ἀναπνύξεως τῆς ἐννοίας τοῦ σκοποῦ καὶ ἡ ἁπλῆ σχέσις τῆς αἰτίας πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα δὲν παρέχει ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τὴν κλεῖδα πρὸς τὴν κατάληψιν.» Ὁ Τρενδολεμβούργιος «περὶ τοῦ σκοποῦ» διεξοδικῶς πραγματεύεται τοῦτο, ἡμεῖς δὲ ἐξ αὐτοῦ λαμβάνοντες ἓν παράδειγμα θέλομεν προσπαθήσει νὰ διασαφηνίσωμεν. Ὁ ὀφθαλμός, τὸ ὕψιστον τῶν αἰσθήσεων ὄργανον, παρασκευάζεται ἐν τῷ σκότει τῆς κοιλίας τῆς μητρός, μορφοῦται ἐν τῷ κεκλεισμένῳ ἐργαστηρίῳ τῆς φύσεως, — καὶ ὅμως ἀνάλογον εἶνε πρὸς τὸ φῶς, ὅλως ὡς ἂν τοῦτο εἶχε παρασκευάσει τὸν ὀφθαλμὸν ὡς τι ἰδιαίτερόν του ὄργανον. Ἀλλὰ τὸ φῶς, ὅπερ ἐκφεύγει τοῦ ὀφθαλμοῦ εἰς ἄμετρον ἀπόστασιν, δὲν ἐποίησεν οὔτε διήγειρεν αὐτό· οὔτε τὸ φῶς οὔτε ἡ ὕλη δύναται νὰ νοηθῇ ὡς ἡ διεγερτικὴ αἰτία ἢ ὁ τέκτων τοῦ ὀφθαλμοῦ. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ μεταξὺ ὠτὸς καὶ ἤχου. Μεταξὺ λοιπὸν τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ φωτὸς δείκνυται προτέρα τις ὡρισμένη ἁρμονία, ταῦτα εἶνε ἐν τῷ πνεύματι τοῦ δημιουργοῦ, προσωπικοῦ τινος ὄντος, δι' ἄλληλα ὡρισμένα. Ἐνῷ ὁ ὀφθαλμός, ἐνόσῳ σχηματίζεται ἐν τῇ μητρικῇ κοιλίᾳ, οὐδεμίαν κοινότητα ἔχει πρὸς τὸ φῶς, ἐμφανίζεται ἀΰφνης μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ ἀνθρώπου ἔχων στενοτάτην σχέσιν πρὸς τὸ φῶς. — Ἀλλ' ἡ σκοπιμότης εἶνε, ἣν ἡ πανθεϊστικὴ καὶ ἀτομιστικὴ τῆς φύσεως θεωρία δὲν γινώσκει, δὲν θέλει νὰ γινώσκῃ καὶ δὲν δύναται νὰ γινώσκῃ, ἂν δὲν θέλῃ νὰ καταστήσῃ ἑαυτὴν ἀδύνατον[1]. Εἶνε δὲ γεγονὸς τοὐναντίον, ὅτι φυσιολογία καὶ συγκριτικὴ ἀνατομία διὰ τούτου κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐποίησαν τόσας καταπληκτικὰς προόδους, ὅτι οἱ φυσιολόγοι (ὡς ὁ Κυβιέρος καὶ Μύλλερος) τὴν σκοπιμότητα ἐποίησαν ὁδηγοῦσαν αὐτῶν ἀρχήν. Διὰ τῆς παραμελήσεως δὲ τῆς σκοπιμότητος οὐ μόνον ἡ ἐπιστήμη ἤθελεν ὑποστῇ οὐσιώδη ζημίαν, ἀλλ' ἤθελεν ἀπολέσει καὶ τὸν ὑψηλὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἡ σκοπιμότης ἄγει ἀναγκαίως πρὸς ἐκεῖνο, οὗ ἐν τῷ πνεύματι ἦτο ἡ ὅλη δημιουργία μετὰ τῆς θαυμασίας ἑαυτῆς ἁρμονίας καὶ τελειότητος, πρὶν ἐκκαλέσῃ ταῦτα εἰς τὸ εἶναι ἡ παντοδύναμος αὐτοῦ φωνή (Μύγχιος).

[1] Ἡ καταστροφὴ τῆς σκοπιμότητος, ἡ μόνη κυριαρχία τῆς ὁρῶσης ἀρχικῆς αἰτίας εἶνε τὸ σπουδαιότατον τοῦ συστήματος τοῦ Σπινόζα· οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ λέγει, ὁ Μύγχιος, καὶ τὸ ἐλάχιστον δὲν εἶνε ἄνευ σημασίας.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Ἐὰν κατὰ ταῦτα ὁ κόσμος δὲν εἶνε ἑαυτοῦ αἰτία, (causa sui) οὐχὶ αἰώνιος καὶ ἰδίᾳ δυνάμει δημιουργικὸς τότε ὑπολείπεται μόνον, ὅτι οὗτος εἶνε δημιούργημα· καὶ οἱ ἀνωτέρω ὀπισθοχωρητικοὶ συλλογισμοὶ δικαιοῦνται νὰ ἦνε σαφεῖς. Καὶ ἡ ἔμμεσος ἀπόδειξις (§ 46) δύναται νὰ διεξαχθῇ ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ· ὑποτεθείσθω, ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει Θεός, τότε μάλιστα ἐν τῇ εἰδωλολατρείᾳ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ τὸ κάλλιστον καὶ εὐγενέστατον (ὅπερ καὶ παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς ἐκ τῆς θρησκείας αὐτῶν καὶ τῆς περὶ Θεοῦ συνειδήσεως προῆλθεν) μόνον ὡς τις ἐπονείδιστος ἄνοια καὶ ἀναξία ἀποπλάνησις, ὁ δὲ χριστιανισμὸς θὰ ἦτο παντελῶς τὸ φοβερώτατον καὶ τρομερώτατον ψεύδους καὶ ἀπάτης, ὅπερ ποτε ἐπενοήθη. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ ἐγωϊσμὸς ἐν τῇ εὐτελείᾳ αὐτοῦ ὡς καὶ ἡ ἀπιστία καὶ ἡ ἐπιορκία ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καὶ κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας, ἀντικειμενικῶς εἰλημμένα, θὰ ἦσαν ἐν πληρεστάτῳ δικαίῳ. Ἐντεῦθεν καθορᾶται ὅτι, ἡ ἀθεία, ἥτις ἐν τῇ θεωρίᾳ σπανίως, ἐν τῇ πράξει δὲ συχνάκις ἀπαντᾷ, εἶνε καὶ φοβερά τις ἀποπλάνησις καὶ ἄρνησις πάσης σκέψεως ἀνθρωπίνης,—οὐχὶ ἁπλῶς ἀγρία ἐπίθεσις κατὰ πάσης ἠθικῆς.

54. Κατὰ τὴν ἄμεσον ταύτην ἀπόδειξιν δύναταί τις καὶ κατά τινα τρόπον νὰ νοήσῃ τὴν καλουμένην ὀντολογικὴν ἀπόδειξιν, ἥτις, ὡς γνωστόν, ἐν τούτῳ συνίσταται, ὅτι ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ Θεοῦ, ἥτις παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς ὑπάρχει, συμπεραίνομεν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ὕπαρξιν· δημωδῶς καὶ πρὸ πάντων κατ' ἔμμεσον τύπον ἐκπεφρασμένη θὰ εἶχεν: ἂν ὁ Θεὸς δὲν ὑπῆρχεν ἀληθῶς, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνάγωσι πρὸς αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας καὶ παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς τὰ ὕψιστα καὶ βαθύτατα καὶ εὐγενέστατα αὐτῶν διανοήματα· διότι δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔπλασε τὴν περὶ Θεοῦ ἔννοιαν. Ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ κράτει τοῦ ὁρατοῦ δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ οὔτε τὸν σμικρότατον τῆς ψάμμου χόνδρον, οὔτε τὴν μικροτάτην τῆς βοτάνης καλάμην, ἀλλὰ δύναται τὰ δημιουργηθέντα φυσικὰ σώματα νὰ ἐπεξεργασθῇ καὶ νὰ συνδυάσῃ εἰς τὰς αὐτῷ ἀρεστὰς μορφάς, συνετὰς ἢ ἀσυνέτους, ἐπίσης οὕτω δὲν δύναται καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν νὰ πλάσῃ τι νέον κατὰ τὴν κυρίαν τῆς λέξεως σημασίαν· δύναται μόνον τὰς ἐννοίας, ἃς ὁ Θεὸς ἐν τῷ δημιουργήματι καὶ ἐν τῷ δημιουργηθέντι ἀνθρώπῳ ἐξήνεγκεν, νὰ ἐννοήσῃ καὶ νὰ σκεφθῇ, δύναται τὰ θεῖα ταῦτα νοήματα ὀρθῶς καὶ μὴ ὀρθῶς νὰ νοήσῃ, νὰ τὰ συνδυάσῃ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὀρθῶς ἢ μὴ ὀρθῶς, δύναται λοιπὸν καὶ περὶ Θεοῦ νὰ ἔχῃ ὀρθὴν ἢ ψευδῆ ἔννοιαν, νὰ μορφώσῃ ψευδεῖς θεούς, ἀλλὰ μόνον, ἐπειδὴ ἀληθῶς εἷς Θεὸς ὑπάρχει, περὶ οὗ ἔχει ἐν τῇ ψυχῇ του συνείδησίν τινα. Καὶ ἐνταῦθα ἑπομένως ποιοῦμεν καὶ ὀρθότατον ὀπισθοχωρητικὸν συλλογισμόν, λέγοντες: Ἐπειδὴ ἡμεῖς νοοῦμεν Θεόν, πρέπει οὗτος καὶ νὰ ὑπάρχῃ.— Οὗτος εἶναι ὁ κύριος τῆς αἰτιολογικῆς ἀποδείξεως τύπος — ὡς ὁ περίφημος ἐκεῖνος συλλογισμὸς τοῦ Καρτεσίου: cogito ergo sum μόνον ὡς ὀπισθοχωρητικὸς συλλογισμὸς ἔχει ἔννοιαν [1] (ἴδ. §. 80). Ὁ ἄμεσος καὶ κυρίως λογικὸς συλλογισμὸς θὰ εἶχε: Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ὑπάρχει, διὰ τοῦτο μόνον δυνάμεθα ἡμεῖς νὰ νοῶμεν αὐτόν. Καὶ οἱ ἀνωτέρω ὀπισθοχωρητικοὶ συλλογισμοὶ θὰ εἶχον ἐν εὐθεῖ τύπῳ: Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἀπεκαλύφθη, δύναται ὁ ἄνθρωπος δ' ὀρθῆς παρατηρήσεως ταύτης νὰ διαγνώσῃ τὸν Θεὸν (τὴν παντοδυναμίαν του καὶ πανσοφίαν). Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς κυβερνᾷ τὸν κόσμον, δύναται ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ὀρθῆς παρατηρήσεως τῆς διοικήσεως ταύτης νὰ διαγνώσῃ τὸν Θεὸν (τὴν δικαιοσύνην καὶ σοφίαν του). Ἀπὸ τῆς φυσικῆς θρησκείας ὁρμώμενοι δυνάμεθα νὰ κάμωμεν μόνον τὸν ὀπισθοχωρητικὸν συλλογισμόν, ἀπὸ δὲ τῆς ἀποκαλύψεως, ἐξ ἧς οὐδὲν εἶνε βεβαιότερον, ἢ ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ, δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν καὶ τὴν πραγματικὴν ὀρθότητα τῶν ἀνωτέρων συλλογισμῶν.

55. Ἡ ἔνστασις, ἣν ὁ Κάντιος ἐποίησεν κατὰ τῆς ὀντιολογικῆς ἀποδείξεως, ἣ οὕτως εἰπεῖν, ἐν ὀνόματι τοῦ ὑγιοῦς ἀνθρωπίνου νοός, λογικῶς εἶνε μηδαμινή. Εἶνε μόνον ἀπόδειξις δι' ἀναλογίας, ἥτις οὐχὶ ὀρθῶς διεξάγεται· διότι ὅταν τις λέγῃ: — Ἐντεῦθεν διότι διανοοῦμαι ἐν ἐμοὶ ἑκατὸν τάλληρα, δὲν ἔπεται ὅτι καὶ ἔχω ταῦτα, οὕτω ἐπίσης δὲν ἔπεται, διότι νοῶ Θεόν, ὅτι ἀληθῶς οὗτος ὑπάρχει, ἡ ἀπάντησις ἔσται: τὰ τάλληρα ἀληθῶς ὑπάρχουσιν· ἂν δὲν ὑπῆρχον ταῦτα, δὲν θὰ ἠδυνάμην καὶ νὰ νοήσω αὐτά [2]· ὅτι ἐμοὶ

[1] Βεβαίως ὁ ὀπισθοχωρητικὸς οὗτος συλλογισμὸς δὲν δύναται νὰ ποιηθῇ ὑπὸ τῶν σκεπτικῶν, οἵτινες πᾶσαν νόησιν τοῦ ἀνθρώπου θεωροῦσι ὡς τινα ἐνέργειαν καθαρῶς ὑποκειμενικὴν μὴ συμπίπτουσαν πρὸς τὸ ἀντικειμενικὸν εἶναι.

[2] Ἡ ἀνωτέρω ἀπόδειξις δι' ἀναλογίας ὀρθῶς διεξαχθεῖσα θὰ εἶχεν: Ἐντεῦθεν, ὅτι ἐν ἐμοὶ ἑκατὸν τάλληρα νοῶ, δὲν ἔπεται ὅτι καὶ ταῦτα ἔχω. Ἐπίσης ἐντεῦθεν, ὅτι ἐγὼ Θεὸν νοῶ, δὲν ἔπεται

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἑκατὸν τάλληρα ἀνήκουσιν, εἴνέ τις κατ' ἀρέσκειαν γενόμενος ὑπολογισμός, ὃν ἐγὼ παραθέτω μετὰ τούτων, ὅστις δύναται νὰ ἦνε ὀρθὸς ἢ μὴ ὀρθός. Ἐπίσης ὡς γνωστὸν μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ γίγνονται πολλοὶ καὶ συχνάκις ψευδεῖς ὑπολογισμοί, καθ' οὓς οἱ ἄνθρωποι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο περὶ αὐτοῦ λέγουσιν, ὅπερ δὲν εἶνε ὀρθόν, ἢ διισχυριζόμενοι, ὅτι ἔχουσιν αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ, ἀληθῶς οὐ μόνον δὲν ἔχουσιν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ μακρὰν αὐτοῦ εἶνε. Ἐν τῇ ὀντολογικῇ ἀποδείξει ἀνήκει μόνον ἡ ἁπλῆ ἀρχικὴ ἔννοια Θεός, οὐχὶ αἱ ἰδιό-

ὅτι καὶ ἔχω αὐτὸν (ἐν τῇ ψυχῇ), ὅπερ εἶνε ὀρθοτάτη πρότασις. Ὁ Κάντιος δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ θεωρήσῃ ἰσχύουσαν τὴν ὀντολογικὴν ἀπόδειξιν, ἐπειδὴ αὐτῷ πᾶσα νόησις τοῦ ἀνθρώπου μόνον καθαρῶς ὑποκειμενική τις ἐνέργειά εἶνε, οὐδαμῶς πρὸς τὸ ἀντικειμενικὸν ὂν συμπίπτουσα (ἴδ. προηγ. σημ.)· ὁ Κάντιος ἐθεώρει ὡς γνωστὸν καὶ τὸν χῶρον καὶ χρόνον μόνον ὡς ὑποκειμενικούς, μόνον ὡς εἰς τὸ ἡμέτερον πνεῦμα οὐχὶ δὲ τοῖς ἐκτὸς ἡμῶν ἀντικειμένοις προσήκοντας τύπους, ὡς εἰ ἦσαν χῶρος καὶ χρόνος ἁπλῶς ἐκ τοῦ ἡμετέρου πνεύματος ἐκπεφυκότα, ὡς εἰ ἦσαν ἁπλῶς παραστάσεις, ἃς ἡμεῖς παρὰ τὰ ἀντικείμενα προσάγομεν, ὅπως διαγνώσωμεν καὶ λάβωμεν αὐτῶν ἔννοιαν. Μόνον εἰς τὴν ἄπειρον ἀφῃρημένην δύναμιν γερμανοῦ φιλοσόφου, εἶνε δυνατὸν νὰ θεωρήσῃ τὸν χῶρον ὥς τι ὑποκειμενικόν, εἰς τὸ νοοῦν ὑποκείμενον μόνον ἀνῆκον. Πρότερον ἠδύνατο νὰ νοηθῇ τοῦτο περὶ τοῦ χρόνου. Καὶ ὅμως ὁ χρόνος εἶνε ἀναμφιβόλως τι, ὅπερ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα ἀνήκει καὶ αὐτῶν ἔχεται, οὕτως ὡς ποσότης καὶ ποιότης. Ἀνήκει εἰς τὴν οὐσίαν σώματος οὐ μόνον, ὥς τι ποσοτικὸν καὶ ποιοτικόν, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὑπάρχει ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ καὶ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν χώρου καὶ χρόνου. Πόσῳ δὲ ὁ χρόνος οὐσιωδῶς ἔχεται πάντων τῶν σωμάτων, βλέπομεν ἐκ τούτου, ὅτι ἕκαστον σῶμα προσερείδεται εἰς χρονικὴν ἀνάπτυξιν, ὅτι ἕκαστον διά τινος ἐν χρόνῳ ἀναπτύξεως γίγνεται τοῦτο, ὅπερ πρέπει νὰ ἦνε. Ἐν τοῖς ὀργανικοῖς φυσικοῖς σώμασιν ἕκαστος βλέπει τοῦτο ἰδίοις ὄμμασιν· ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἀνοργάνων γινώσκομεν ἤδη, ὅτι ταῦτα διέτρεξαν περιόδους τινὰς τῆς ὑπάρξεως, πρὶν λάβωσι τὴν ἤδη μορφήν των. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ζωῆς καὶ ἀναπτύξεως ἐνυπῆρχεν ἀφανῶς ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου· πᾶν, ὅτι ἀναπτύσσεται, ἀποδεικνύει σαφέστατα, ὅτι ὁ χρόνος ὑπάρχει οὐχὶ ἁπλῶς ὡς νόημα τι ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀνθρώπου. Σῶμά τι ἐν γένει δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ χρόνου καὶ χώρου.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τητες τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ὅσῳ ἐσφαλμένως δύνανται νὰ ληφθῶσι ἀμφότερα, τόσῳ ὀρθὸς μένει οὐχ ἧττον ὁ ὀπισθοχωρητικὸς συλλογισμὸς τῆς ὀντολογικῆς ἀποδείξεως, διότι καὶ ψευδὲς καὶ διάστροφον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ νοηθῇ περὶ Θεοῦ, ἂν ἀληθῶς οὗτος δὲν ὑπῆρχεν. Καὶ ἡ φαντασία αὐτὴ ἂν ἐνσκόπως θέλῃ νὰ πλάσῃ δύσμορφα, δύναται ταῦτα μόνον ἐξ ἀληθῶς ὑπαρχόντων ἀντικειμένων νὰ συνθέσῃ· δὲν δύναταί τις λοιπὸν ἐκ τῆς χιμαίρας καὶ τῶν Κενταύρων, ἃ οἱ Ἕλληνες ἔπλαττον, νὰ διασαλεύσῃ τὴν ὀντολογικὴν ἀπόδειξιν, οὔτε νὰ πράξῃ τις τοῦτο, διότι ἐκ τοῦ σκοπίμως ἐπινοουμένου ἀνυπάρκτου καλεῖ πρωσσικὴν δραχμήν, ἑλληνικὴν μάρκαν, ξύλινον σίδηρον· διότι εἰς πάσας ταύτας τὰς περιπτώσεις ἔχομεν ἡμεῖς κατ' ἀρέσκειαν συνθέσεις καὶ συνδυασμοὺς ἁπλουστέρων, ἀλλ' ἀληθῶς ὑπαρχουσῶν δραχμῶν. Ἀλλά τις δὲν βλέπει ἐν γένει, ὅτι τὰ διανοήματα ταῦτα, ἅτινα ἐνσκόπως ἐσχηματίσθησαν ὅπως παραγάγωσι τι τερατῶδες μὴ πρὸς τὴν ἀλήθειαν συμφωνοῦν, δὲν δύνανται καὶ ἀπώτατα νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ νοήματα τοῦ Θεοῦ, ἅτινα ἐκπηγάζουσιν μὲν ἀκουσίως καὶ κατ' ἐσωτερικὴν ἀνάγκην ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ἀλλ' ὑπείκουσιν εἰς τὴν σπουδαιοτάτην καὶ βασιμωτάτην πνευματικὴν ἐργασίαν.

Οὕτω βλέπομεν λοιπόν, ὅτι καὶ ἡ λογικὴ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ ἀναντιλέκτως ἀποδεικνύει, οὐχὶ διὰ τοῦ κυρίως λογικοῦ συλλογισμοῦ, οὗτινος ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ δὲν δύναται νὰ γείνῃ χρῆσις, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀποδεικτικῶν τύπων, οἵτινες κατὰ τὴν πιστότητα καὶ βεβαιότητα δὲν ὑπολείπονται τοῦ κυρίως συλλογισμοῦ: Ἐξάγεται λοιπὸν ὅτι ὑπάρχει λογικὴ ἀνάγκη, νὰ νοῶμεν Θεὸν ὡς τὸ ἄπειρον πνεῦμα, ὅπερ εἶνε ἡ βάσις καὶ σκοπὸς τοῦ κόσμου· ἀλλὰ τῆς λογικῆς ἑκάστοτε τὸ ἀξιολογώτατον καὶ ὕψιστον πρόβλημα εἶνε νὰ ἄγῃ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

56. Ἡ ψυχολογία, ὡς ἡ λέξις σημαίνει, εἶνε ἡ διδασκαλία περὶ ψυχῆς, ἢ, ὡς συνήθως καλεῖται, ἡ διδασκαλία τῶν δυνάμεων, ἰδιοτήτων καὶ ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχολογία ἄρχεται διὰ τοῦ ἐρωτήματος: τί εἶνε ἡ ψυχή, ἀλλ' ἡ πλήρης ἀπόκρισις δύναται νὰ δοθῇ καὶ νὰ νοηθῇ εἰς τὸ τέλος αὐτῆς (ὡς ἐν γένει συμβαίνει ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἴδ. εἰσαγ. § 1), διότι ἡ ὅλη ψυχολογία εἶνε ἡ ἀπόκρισις αὕτη. Θὰ νοήσωμεν δὲ κάλλιστα αὐτήν, ἂν καὶ ἐνταῦθα, ὡς πρότερον ἐν τῇ εἰσαγωγῇ, ἀρξώμεθα ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ λέξις *ψυχὴ* σημαίνει ἀρχικῶς τὴν ζωϊκὴν πνοήν, καὶ τὴν ζωὴν ἐν γένει, ἡ ψυχὴ χωρίζεται ἐν τῷ θανάτῳ ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐνυπάρχει καθ' Ὅμηρον ἐν τῷ Ἅιδῃ συνδεδεμένη διὰ σκιεροῦ τινος σώματος. Μετ' ὀλίγον ἡ περαιτέρω σκέψις ἀνεζήτησεν ἑνωτικόν τι καὶ τελικὸν σημεῖον διὰ τὴν ἐπὶ πᾶν τὸ σῶμα ἐξηπλωμένην καὶ ἐν αὐτῷ διεισδέουσαν ψυχήν, ἥτις ἑπομένως ἐξελαμβάνετο ὡς ταὐτόσημος τῇ ζωῇ. Ἀνεύρισκον αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ ἢ ἐν τῷ αἵματι, ἢ ἐν τῷ μυελῷ καὶ ἔλεγον, ὡς ἐν τοῖς τουσκουλανοῖς Κικέρωνος βλέπομεν, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνε ἡ καρδία ἢ τὸ αἷμα ἢ ὁ μυελός: Ἐθεώρουν λοιπὸν κατὰ πρῶτον τὴν ψυχὴν ὡς τι ὑλικόν. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ δοξασίᾳ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμμείνωσιν ἐπὶ πολύ· ἐὰν δὲ διϊσχυρίζοντο ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχει τὴν ἕδραν της ἐν τῇ καρδίᾳ ἢ ἐν τῷ αἵματι ἢ ἐν τῷ μυελῷ, ἢ ὅτε ὁ Ἀναξιμένης καὶ ἄλλοι ἐνόμιζον ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνε ἀήρ, ἀποδείκνυται ἐνταῦθα ἡ σπουδή, ὅτι τὴν ψυχὴν δὲν ἐθεώρουν πλέον ὡς τι ὑλικόν, ἀλλ' οὐχ ἧττον κατὰ τὰς ἐκφράσεις των ἔπρεπε τοιαύτη νὰ ἦνε· πρῶτον ὁ Πυθαγόρας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καὶ οἱ Πυθαγόρειοι ῥητῶς ἀνομολογοῦσιν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνέ τι ἀσώματον καὶ καλοῦσιν αὐτὴν ἀριθμόν τινα ἢ ἁρμονίαν, θέλοντες διὰ τούτου νὰ εἴπωσιν, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνέ τι, ὅπερ τὰ πολλὰ καὶ διάφορα μέλη τοῦ σώματος συνδέει εἰς ἁρμονικήν τινα ἑνότητα, τοῦθ' ὅπερ εἶνε ὀρθότατος συλλογισμός.

Οὐσιωδῶς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος προεκλήθη ἡ γνῶσις τούτου, τί ἐστιν ἡ ψυχή, καίτοι ἡ ἐξήγησίς του εἶνε ἔτι ἀνεπαρκὴς καὶ ἐλλιπής. Διέκρινε δύο συστατικὰ τῆς ψυχῆς, τὸ θεῖον καὶ θνητόν. Καθόσον ἡ ψυχὴ εἶνε μετὰ τοῦ σώματος συνδεδεμένη, πρέπει νὰ μετέχῃ καὶ τῶν κινήσεων καὶ μεταβολῶν τούτου καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἔχει καὶ τὸ φθαρτόν. Καλεῖ δὲ τὸ συστατικὸν τοῦτο *ἐπιθυμίαν* ἢ *ἐπιθυμητικόν*. Καθόσον δὲ ἡ ψυχὴ εἶνε ἱκανὴ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἐναντίου ἢ τῶν ἰδεῶν, ἔχει θεῖόν τι ἐν ἑαυτῷ, ὅπερ εἶνε *ὁ νοῦς*, *τὸ λογικόν*. Ὡς μεσάζον μέλος μεταξὺ ἀμφοτέρων τίθησι τὸν *θυμόν*. Ἡ τελευταία αὕτη γνώμη εἶνε πεπλανημένη διότι θυμὸς καὶ ἐπιθυμία προσήκουσι ἀλλήλοις.

57. Πρῶτον ὁ Ἀριστοτέλης διέγνω τὸ ὀρθὸν καὶ οἱ ὁρισμοὶ αὐτοῦ ὡς ἐν πολλαῖς ἄλλαις περιπτώσεσιν διετηρήθησαν κατὰ τὰ κύρια ὡς ἐπιτυχεῖς. Οὗτος ἑρμηνεύει τὴν ψυχὴν ὡς «ἐντελέχειαν τὴν πρώτην σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ» ὅ ἐστιν ὡς τὴν πρώτην δρῶσαν δύναμιν ὀργανικοῦ φυσικοῦ σώματος ἢ ἐν ἄλλαις λέξεσιν *ὡς τὴν ζωϊκὴν ἀρχὴν ὀργανικοῦ φυσικοῦ σώματος, ὡς τὴν ὀργανωτικὴν ἀρχὴν τοῦ ἰδίου*· διακρίνει λοιπὸν τριπλῆν ψυχήν. Καθόσον ἀπονέμομεν εἰς τὰ φυτὰ ζωήν τινα, παραδέχεται καὶ ψυχὴν τοῦ φυτοῦ, ὅπερ ἔχει μόνον θρεπτικὴν ψυχήν, ὅ ἐστι δύναμιν, δι' ἧς αὐτὸ τρέφεται, διατηρεῖται καὶ μεταφυτεύεται. Ἡ ψυχὴ τοῦ ζώου εἶνε συνάμα καὶ *αἰσθητική*, ὅ ἐστι ἡ ψυχὴ τοῦ ζώου δὲν ἔχει μόνον τὴν δύναμιν τῆς θρέψεως καὶ μεταδόσεως ἀλλὰ καὶ *αἴσθησιν*, δι' ἧς διακρίνει εὐάρεστον τι ἢ δυσάρεστον, μεθ' ἧς εἶνε συνδεδεμένη ἡ ἐπιθυμία ἐκεῖνο μὲν νὰ ἰδιοποιεῖται, τοῦτο δὲ νὰ ἀπο-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

κρούῃ. Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ δὲν εἶνε μόνον θρεπτικὴ καὶ αἰσθητική, ἀλλὰ καὶ νοητική, ὥστε πρὸς ταῖς πρώταις ἐνεργείαις προστίθεται ἔτι καὶ ἡ τοῦ νοεῖν. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὀρθῶς εἶνε *ἡ ψυχὴ ἡ ἀρχὴ καὶ αἰτία πασῶν τῶν ἐνεργειῶν ζωϊκοῦ ὄντος*, ἢ κατὰ τὴν νεωτέραν ἔκφρασιν *ἡ ἀρχὴ τῆς σωματικῆς καὶ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ συνάμα τῆς πνευματικῆς ζωῆς*.

58. Ἐκ τῆς ἱστορικῆς ταύτης ἐπόψεως ἐξάγεται κατὰ πρῶτον ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶνε τι δι' ἑαυτὸ ὑπάρχον, ἀλλὰ ἐνυπάρχει μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὸ σῶμα. Δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὴν ἔννοιαν *ψυχή*, χωρὶς νὰ προσλάβωμεν καὶ τὴν τοῦ σώματος. Τοιαύτας ἐννοίας καλοῦμεν σχετικὰς ἢ ἀναφορικὰς ἐννοίας· οὕτως δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὁ κύριος ἄνευ τοῦ ὑπηρέτου, ὁ διδάσκαλος ἄνευ τῶν μαθητῶν, ὁ βασιλεὺς ἄνευ ὑπηκόων, ὁ ἀδελφὸς ἄνευ ἑτέρου ἀδελφοῦ ἢ ἀδελφῆς, καὶ ἀντιστρόφως ὁ ὑπηρέτης ἄνευ Κυρίου κλπ. Ἕκαστον τῶν δύο εἶνε τοῦτο, ὅπερ εἶνε, οὐχὶ ἄνευ τοῦ ἑτέρου· ἕκαστον δεῖται τοῦ ἑτέρου, ἵνα ἦνε τοῦτο, παρ' ὅ,τι νοῆται· ταῦτα εἶνε συνδεδεμένα. (Drobisch Logik σελ. 18). Τοιοῦτος ἀμοιβαῖος ὁρισμὸς δύο πραγμάτων ἢ ἐννοιῶν καλεῖται *σχέσις*.

Σῶμα καὶ ψυχὴ λοιπὸν δεικνύουσι παρὰ τοῖς νεωτέροις τὴν ἐσωτερικὴν συνάφειαν ἀμφοτέρων. Ποία δὲ εἶνε ἡ σχέσις τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα; Πᾶσα παρατήρησις λέγει ἡμῖν, ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες διέγνωσαν, ὅτι *ἡ ψυχὴ εἶνε ἡ κρατοῦσα καὶ ζωοποιός*, ὅτι δὲν ἔχει ἐν τῷ σώματι ὡρισμένον τόπον, ἀλλ' εἶνε πανταχοῦ, διϊκνεῖται ἀνὰ πᾶν τὸ σῶμα, καὶ καθιστᾷ τὰ μέλη, ὅ,τι εἶνε· διότι ἡ ψυχὴ εἶνε ἡ διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ ὁρῶσα, διὰ τοῦ ὠτὸς ἀκούουσα, διὰ τῆς ῥινὸς ὀσφραινομένη· ἡ διὰ τῶν μυῶν κινοῦσα καὶ διὰ τῶν νεύρων αἰσθανομένη δύναμις· ἄνευ ψυχῆς ὁ ὀφθαλμός, τὸ οὖς κλπ. εἶνε ὕλη εἰς τὴν σῆψιν ὑποκειμένη· ψυχὴ εἶνε ἐνταυτῷ καὶ τὸ ἑνωτικὸν σημεῖον, δι' οὗ τὰ πολλὰ μέλη καὶ αἱ ἐνέργειαι τοῦ σώματος συνδέονται ἐσωτερικῶς. Ἄνευ τῆς ψυχῆς παύει τὸ σῶμα τοῦ νὰ ἦνε

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σῶμα, ὅ ἐστι ζωϊκὸς ὀργανισμός, γίγνεται πνεῦμα, ὅ ἐστι νεκρὸν σῶμα. — Σῶμα εἶνέ τι, ὅπερ πληροῖ χῶρόν τινα, ἢ περιωρισμένος χῶρος (πεπερασμένον μέρος τοῦ ἀπείρου χώρου). Ἀλλὰ τὸ σῶμα εἶνε τι διωργανωμένον ἢ ὀργανισμός τις, οὗ ζωϊκὸν στοιχεῖον εἶνε ἡ ψυχή. Τὸ σῶμα συνίσταται ἐξ ὀργάνων ὅ ἐστι ἐκ μελῶν, δι' ὧν τρέφεται, διατηρεῖται, κινεῖται κλπ. Ταῦτα δὲ ἔχονται ἀλλήλων διὰ τῆς ψυχῆς, ἥτις σύμπαντα συνάπτει καὶ ζωοποιεῖ· πᾶσα ζωὴ ἐκπληροῦται ἐν ὀργανισμοῖς· πάντες οἱ ὀργανισμοὶ συνίστανται ἐκ κυττάρων, τῶν σμικροτάτων καὶ ἁπλουστάτων, μόνον διὰ τοῦ μικροσκοπίου ἀντιληπτῶν στοιχείων, ἅτινα εὑρίσκει τις ἐν τῷ διαμελισμῷ ὀργανισμοῦ τινος. Ἐν τῷ ὀργανισμῷ λοιπὸν βλέπομεν *ζωϊκήν τινα ἑνότητα ἐν ζωϊκῇ τινι πληθύϊ· ὁ μηχανισμός*, ἵνα ἀντιτάξωμεν τοῦτον πρὸς διασαφήνισιν, δὲν συνίσταται *ἐκ μελῶν*, ἀλλ' *ἐκ μερῶν*, ὅ ἐστι σωμάτων, ἅτινα ἐξωτερικῶς συνάπτονται πρὸς ἄλληλα εἰς ἓν ὅλον· τὴν ἑνότητα τοῦ μηχανισμοῦ δύναταί τις κατ' ἀρέσκειαν νὰ χωρίσῃ εἰς τὰ μέρη της, καὶ πάλιν νὰ συνθέσῃ χωρὶς νὰ τὴν βλάψῃ. Τὰ βλάβην ὑποστάντα μέρη δύνανται καὶ διὰ νέων νὰ ἀποκατασταθῶσιν. Ἀμφότερα ὅμως εἶνε ἀδύνατον νὰ γίνωσιν ἐν τῷ ὀργανισμῷ· ὁ μηχανισμὸς πρέπει νὰ τεθῇ εἰς κίνησιν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, δύναται ὑπ' αὐτοῦ κατ' ἀρέσκειαν νὰ ἐμποδισθῇ καὶ πάλιν νὰ τεθῇ εἰς κίνησιν. Ὁ ὀργανισμὸς φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν κινοῦσαν αὐτὸν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ καταστήσῃ καὶ ἀδρανῆ ἀλλὰ καὶ οὐχὶ πλέον νὰ τὴν ζωοποιήσῃ. *Ὁ μηχανισμὸς* εἶνε λοιπὸν ἑνότης τις τεχνικὴ ὑπὸ ἀνθρώπων πεποιημένη πληθύος ἔξωθεν συνηρμοσμένης. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν καλοῦμεν μεταφορικῶς πολιτείαν τινά, ἂν φυσικῶς καὶ κανονικῶς ἀνεπτύχθη, ὀργανισμόν, ἐν ᾧ πολιτεία συγκρατουμένη διὰ τεχνικῶν καὶ ἐξωτερικῶν μέσων καλεῖται δικαίως *μηχανισμός*.

59. Ἡ ψυχὴ εἶνε λοιπόν, καθ' ὅσον μέχρι τοῦδε ἔγνωμεν,

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἡ τὸν ἀνθρώπινον ὀργανισμὸν σχηματίζουσα, ζωοποιοῦσα καὶ κρατοῦσα δύναμις· δύναμιν δὲ νοοῦμεν τὴν πρώτην ἀρχὴν ἐνεργείας τινός· ἡ δύναμις αὐτὴ αἰσθητῶς δὲν εἶνε ἀντιληπτή, ἀλλὰ μόνον ἡ δι' αὐτῆς προκαλουμένη ἐνέργεια καὶ δρᾶσις. Ἀλλὰ δὲν δύναταί τις νὰ νοήσῃ ὅτι ἡ ψυχὴ ἀπέρχεται ἐν τῷ τελείῳ σώματι ἔξωθεν, ὅπως αὕτη αἴφνης ἐν τῷ θανάτῳ χωρίζεται ἀπ' αὐτοῦ· διότι τὸ σῶμα γίγνεται ὅ,τι εἶνε διὰ τῆς ψυχῆς. Αὕτη ποιεῖ καὶ ὁρίζει πᾶσαν τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν οὕτως, ὥστε δύναταί τις νὰ εἴπῃ, τὸ σῶμα εἶνε μόνον τὸ ὁρατὸν φαινόμενον τῆς ἀοράτου ψυχῆς[1]. Εἶνε τὸ προϊὸν τῆς ἐκ τῆς ψυχῆς ἐπενεργούσης δημιουργικῆς δυνάμεως, ἥτις, ὡς οἰκοθεν ἐννοεῖται, μόνον ὑπὸ τούτου δύναται νὰ τεθῇ εἰς αὐτήν, ἐξ οὗ πᾶσα ζωὴ ἐκπορεύεται. Ἑπομένως ὀρθῶς πάνυ διισχυρίζονται ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνε τὸ πρῶτον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅπερ λαμβάνει ὕπαρξιν, καθ' ὅσον ἡμῖν εἶνε δυνατὸν νὰ εἴπωμέν τι περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ψυχικῆς ζωῆς καὶ τῆς ζωῆς. Διότι, ὅταν ἡ ἡμετέρα ἔρευνα φθάσῃ μέχρι τοῦ σημείου τούτου, ἱστάμεθα τότε ἐνώπιον θαυμασίου ἔργου τοῦ Θεοῦ, ὅπερ εἶνε ὅμοιον τοῦ θαύματος ἐκείνου, δι' οὗ ὁ Θεὸς ἐν ἀρχῇ ἔπλασε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ.

Ὅπως τὴν ἀρχὴν τῆς ψυχικῆς ζωῆς ὡρισμένως δὲν δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν, οὕτω καὶ τὸ τελευταῖον καὶ βαθύτατον αἴτιον τῆς ζωῆς, καθόλου· καὶ ὁ ὀξυνούστατος πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡμεῖς ἐνταῦθα ἱστάμεθα πρὸ τοῦ ἀκαταλήπτου, οὗ τοῦτο

[1] Ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ ἐν τῷ ποιεῖν καὶ διαμορφοῦν τὸ σῶμα ἄνευ συνειδήσεως. — Ἀφοῦ δὲ ἡ ψυχὴ ἐμόρφωσε τὸ σῶμά της, καὶ μάλιστα σῶμα, ὅπερ εἶνε ἐπιτήδειον εἰς νευρικὰς παθήσεις καὶ προσάγει αὐτῇ ποικιλίαν ψυχικῶν παθῶν, ὅ ἐστι ὅτε ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ ὀργανισμοῦ εἶνε ἱκανὴ εἰς ποικιλίαν αἰσθημάτων καὶ συναισθημάτων δύναται νὰ διευθύνῃ τὴν νοητικὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν ἐπὶ ταῦτα τὰ ἴδια ἑαυτῆς γνωρίσματα, — τότε πρῶτον φθάνει κατ' ὀλίγον εἰς τὴν συνείδησιν καὶ αὐτοσυνειδησίαν, Ulrici Leib und seele.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

μόνον δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν, ὅτι αὐτὸ εἶνε ἔργον Θεοῦ, ὅπερ μᾶς παρορμᾷ εἰς τὸν μέγιστον θαυμασμὸν καὶ τὴν λατρείαν τοῦ δημιουργοῦ· ἡ ζωὴ καὶ εἰς τὰ ἀτελέστατα ζῶα καὶ εἰς τὴν μικροτάτην καλάμην τῆς βοτάνης εἶνέ τι, ὅπερ καὶ αὐτὴ ἡ ἡνωμένη δύναμις πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ λαῶν δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἐπίσης, ὅτι ἡμεῖς τὴν *ἔννοιαν τῆς ζωῆς* ἐντελῶς καὶ ὁπωσοῦν ἱκανῶς δὲν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν. Ὁ ἄριστος ὁρισμὸς εἶνε πάντοτε ἔτι ἐκεῖνος, καθ' ὃν ἡ ζωή, ὡς ἐν τοῖς φυτοῖς, ζώοις καὶ ἀνθρώποις ἀντιλαμβανόμεθα, λαμβάνεται *ὡς ἡ ἐνέργεια φυσικοῦ σώματος ἐξ ἰδίας δυνάμεως*, ὡς ἐνέργεια ἥτις ἐξ ἐσωτερικοῦ τινος ἑνωτικοῦ σημείου πρὸς τὰ ἔξω δρῶσα ἐμφανίζεται, καὶ ἐν ὡρισμένῃ συνεχείᾳ ἐντός τινων ἀπαραβάτων ὁρίων τῆς αὐξήσεως ἢ μειώσεως, ἀπὸ μικρᾶς τινος ἀρχῆς (σπόρου) ἀναπτύσσεται καὶ ἐξαπλοῦται. Ἡ ἐνέργεια αὕτη διακρίνεται οὐσιωδῶς ἐκείνης μηχανισμοῦ δι' ἀνθρωπίνης χειρὸς κατασκευασθέντος. Ἡ ἐνέργεια μηχανῆς ὁρμᾶται πανταχοῦ ἀπὸ φανερᾶς τινος ὠθήσεως· ὁ ἄνθρωπος δύναται μὲν νὰ ἄρῃ ταύτην, ὅταν θέλῃ, ἀλλὰ παύει τότε καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς μηχανῆς· δύναται δὲ πάλιν καὶ νὰ τὴν θέσῃ εἰς ἐνέργειαν, ἀλλὰ τότε ἄρχεται καὶ πάλιν ἐνεργοῦσα ἐκ νέου ἡ μηχανή. Ἄλλως ὅμως ἔχει τοῦτο ἐν ζωϊκῷ τινι φυσικῷ σώματι ἢ ὀργανισμῷ. Ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ προκαλέσῃ τὴν ζωὴν τούτου, ἢ νὰ τὴν ἐμποδίσῃ ἢ ὅλως διόλου νὰ τὴν καταστρέψῃ, ἀλλ' ἀφοῦ ἅπαξ αὕτη καταστραφῇ, δὲν δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ τὴν ἀνακαλέσῃ.

60. Ἐν πᾶσι λοιπὸν τοῖς ζῶσιν εἶνε δύναμίς τις δρῶσα, ἥτις βεβαίως, ἵνα δύναται νὰ ἦνε ἐνεργός, δεῖται τινων ἐξωτερικῶν συνθηκῶν, ἀλλὰ κυρίως τὴν αἰτίαν τῆς ἐνεργείας της ἔχει ἐν ἑαυτῷ, ἐξ ἰδίας ἐσωτερικῆς ὁρμῆς τρέφεται καὶ διατηρεῖται, μεταδίδεται, ἐννοεῖται. *Ἡ ἡμῖν ἀκατάληπτος αὕτη θαυμασία ἐνέργεια ἐξ ἰδίας δυνάμεως εἶνε τὸ θεῖον ἐν πᾶσι τοῖς ζῶσι*· διότι ὁ Θεὸς εἶνε, ὅστις ἀκαταπαύστως ἐν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τοῖς δημιουργήμασί του ἐπιδρᾷ καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν ποιεῖ. Τοῦτο ἐννοεῖ ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγων (Πράξ. Ἀποστ. 17, 28) «Ἐν αὐτῇ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν.» Ἀλλ' αὕτη ἡ ἐνέργεια ἐξ ἰδίας δυνάμεως εἶνε περιωρισμένη. Πᾶσα ἡ ζωὴ ἐν φυτοῖς, ζώοις καὶ ἀνθρώποις, μένει μόνον χρόνον τινά, δύναται καὶ βιαίως νὰ καταστραφῇ. Ἐνέργεια ἐξ ἰδίας δυνάμεως κατ' ἀπεριόριστον καὶ ἀπόλυτον ἔννοιαν εὑρίσκεται μόνον ἐν τῷ Θεῷ, ὅστις μόνος causa sui ἐν πλήρει καὶ κυριολεκτικῇ σημασίᾳ καλεῖται. Ὁ Θεὸς μόνος ἔχει τὴν ζωὴν ἐν ἑαυτῷ (Εὐαγ. Ἰωάν. 5, 26). Ἀλλ' ἐπὶ τὸν δημιουργόν, ἐν ᾧ εἶνε ἡ αἰώνιος ζωή, ἄγει ἀναγκαίως πᾶσα ἡ δημιουργηθεῖσα ζωή. Ἐν παντὶ ζωϊκῷ εἶνέ τι θεῖον, ὅπερ δεικνύει τὸ πᾶν, τὸν ἀληθῆ Θεόν, τόσῳ ἀναγκαίως, ὡς τὸ τεμάχιον δεικνύει τὸ ὅλον, ὡς τὸ ἔντυπον τὴν πρωτότυπον εἰκόνα, τὸ σχετικὸν τὸ ἀπόλυτον. Μόνον ὁ Θεὸς ἠδύνατο νὰ θέσῃ εἰς τὰ φυσικὰ σώματα τοιαύτην τινὰ αὐθύπαρκτον, ὁμοίαν αὐτῷ ζωήν. Μόνον ἐὰν ἀναγνωρίζωμεν Θεόν, θὰ γίγνεται ἡμῖν τρόπον τινὰ καταληπτὸν τὸ ἀκατάληπτον, ὅπερ ἐν παντὶ ζωῇ κεῖται.

Εἶνε ἀξιοπαρατήρητον, πῶς καὶ αὐτοὶ οἱ μέγιστοι φυσιοδῖφαι, οἱ θέλοντες νὰ ἐξηγήσωσι τὴν ζωὴν χωρὶς νὰ λαμβάνωσιν ἐν ὄψει Θεόν, παραθέτουσιν ὁρισμούς, οἵτινες φανερὰ εἶνε μονομερεῖς καὶ ἐξωτερικοί. (Πρβ. Σύμβολ. Ansicht der Natur Heil. σελ. 310.)

61. Ὅστις πάντως μετὰ συνειδήσεως ἀρνεῖται τὸν Θεόν, ὡς τὸν ἀόρατον δημιουργὸν πάσης ὁρατῆς ζωῆς, οὗτος κατ' ἀκολουθίαν πρέπει τὸ ὁρατὸν νὰ ποιήσῃ παντοδύναμον καὶ ζωοποιὸν Θεόν. Ὁ νεώτερος *ὑλισμός*, ὅστις ἄνευ φόβου ὁμολογεῖ τὸν Ἀθεϊσμόν, δὲν ἐφοβήθη ἐπίσης νὰ ἐκφράσῃ πάσας τὰς συνεπείας τῶν ἀρχῶν του, ὅσῳ παράλογος καὶ ἂν ἦνε. Κατὰ τὸν ὑλισμὸν ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι πλέον ἡ τοῦ σώματος κρατοῦσα καὶ αὐτὸ μορφοῦσα ἀρχή, ἀλλ' ἀντιστρόφως εἶνε τὸ προϊόν, τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ σώματος, ἢ μᾶλλον (ἐπειδὴ τὸ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σῶμα αὐτὸ εἶνε ἤδη τι ζωὴν ἔχον καὶ ἔμψυχον φυσικὸν σῶμα) πρέπει νὰ ἦνε τὸ προϊὸν τῆς ἀψύχου, μὴ ἐχούσης ψυχὴν ὕλης(1) «Ἡ ὕλη εἶνε αἰώνιος, ἀθάνατος καὶ πᾶσα ζωὴ εἶνε μόνον γνώρισμα τῆς ὕλης. Τὸ πνεῦμα εἶνε μόνον πρόσκαιρος ἐκδήλωσις τῆς δυνάμεως τῆς ὕλης,» ὡς οἱ ὑλισταὶ αὐτοὶ λέγουσιν. *Ἡ νεκρὰ καὶ ἄψυχος ἀλλ' αἰώνιος ὕλη*, ἥτις δημιουργεῖ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν συνείδησιν, *εἶνε λοιπὸν τότε ἐκεῖνο*, ὅ,τι ἡμεῖς *Θεὸν* καλοῦμεν. Γνωστός τις ὑλιστὴς (K. Vogt) θεωρεῖ ὡς σφετερισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ νὰ θέλῃ νὰ διαφέρῃ οὐσιωδῶς τῶν ζώων. Ὁ ἄνθρωπος ἀνῆκε κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ γένος τῶν πιθήκων καὶ μόνον κατὰ μικρὸν ἐμορφώθη πλεῖον· ὅ,τι ἡμεῖς νοεῖν καὶ ἐλευθέραν βούλησιν καλοῦμεν, θεωρεῖται ἑπομένως ὡς φυσικὴ ἀνάγκη, ὡς τὸ ἔνστιγκτον εἰς τὰ ζῶα. Τὸν ὑλισμὸν τοῦτον, δι' οὗ τὸ πνεῦμα καταβιβάζεται ὑπὸ τὴν ὕλην, καὶ οὐ μόνον πᾶσα θρησκεία καὶ ἠθική, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἐλεύθερος καὶ πνευματικὸς βίος μετὰ τῶν εὐγενεστάτων αὐτοῦ ἀγαθῶν καὶ τάσεων καταστρέφεται, ἔπρεπε νὰ ὀνομάσωμεν τὸν μέγιστον παραλογισμόν, ἂν καὶ ἦτο μᾶλλον ἡ αἰσχροτάτη ἠθικὴ ἀποπλάνησις. Εἶνε ἀποπλάνησις εἰσδύουσα εἰς τὴν ἀμαθεστάτην εἰδωλολατρείαν. Οἱ Ἐθνικοὶ θέτουσι τὴν πλάσιν ἐν τῇ θέσει τοῦ Πλάστου, ποιοῦσι τὴν γῆν ὡς τὴν πάντα δημιουργοῦσαν θεότητα, τὸ ἄπειρον ποιοῦσι πεπερασμένον καὶ τὸ πεπερασμένον ἄπειρον.

Οἱ Ἕλληνες τὰς παχυλὰς ταύτας ἀντιφάσεις τοιούτων θεωριῶν διέγνωσαν ἐπ' ἀγαθῷ καί, ὡς μέχρι τοῦδε παρεδέχοντο, διὰ παντὸς ἀφῆρεσαν. Οὗτοι διέγνωσαν ὅτι τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ δὲν δύναται νὰ πλασθῇ ἐκ τῆς γῆς καὶ τοῦ γηΐνου. Ἐπειδὴ τὸ μὴ ἔχον ζωὴν οὐδέποτε θὰ ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ

[1] Ἂν ἡ ψυχή, ὡς θέλουσιν οἱ ὑλισταί, ὀλίγον ἀνεπτύχθη κατ' ὀλίγον ἐκ τοῦ σώματος, τότε ἔπρεπεν αὕτη καὶ μετὰ τοῦ σώματος νὰ παύσῃ οὖσα. Ὁ ὑλισμὸς ἐκφράζεται, ὡς γνωστὸν φανερά, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ὑπάρχῃ λόγος περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ζωήν, τὸ μὴ ἔχον πνεῦμα οὐδέποτε νὰ πλάσῃ πνεῦμα[1]. Καὶ δικαίως· διότι ὁ πλάττων δὲν δύναται νὰ πλάσῃ ὅ,τι αὐτὸς δὲν ἔχει, καὶ ὡς γνωστὸν εἶνε λογικὴ ἀντίφασις, ἂν ἡ ἐνέργεια οὐσιωδῶς ἢ ἐν τῇ ἰδιότητι αὐτοῦ ἐμπεριέχει ἄλλο, ἢ ὅτι ἐμπεριέχεται ἐν τῇ αἰτίᾳ. Ἐὰν ὁ Κικέρων λέγῃ (Tuscul 1, 17) Animorum nulla in terris origo inveniri potest, ἐκφράζει οὗτος, ὡς καὶ συχνάκις ἀποτέλεσμά τι τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἐναντίον τῶν νεωτέρων ὑλιστῶν, μέγιστος φυσιοδίφης ὁ Λίβιγ ἐν ταῖς χημικαῖς αὐτοῦ ἐπιστολαῖς λέγει: «Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος δὲν εἶναι τὸ προϊὸν τῶν αἰσθήσεών του, ἀλλ' αἱ πράξεις τῶν αἰσθήσεων εἶνε προϊὸν τῆς συνετῆς βουλήσεως καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.»

62. Ἀποπλάνησις δὲ εἶνε καὶ ὁ *πνευματισμός*. Εἶνε ἡ τῷ ὑλισμῷ ἀντίθετος, οὐχ ἧττον οὐχὶ τόσον παχυλὴ καὶ ἐπονείδιστος ἀποπλάνησις. Συνίσταται δὲ οὗτος εἰς ὀλιγωρίαν τινὰ ἢ καταφρόνησιν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ παντὸς ὁρατοῦ. Ὁ πνευματισμὸς θεωρεῖ τὸ σῶμα ὡς δεσμόν, δεσμωτήριον τοῦ πνεύματος, δὲν ἀναγνωρίζει λοιπὸν ἢ λησμονεῖ ὅτι τὸ σῶμα τῇ τοῦ Θεοῦ βουλήσει ἐδημιουργήθη, καὶ πρέπει νὰ ἦνε ναὸς τοῦ ἁγίου πνεύματος[2]. Τὸ σῶμα εἶνε ὁ θαυμασιώτατος ὀργανισμός,

[1] «Ἂν ἡ ἀνθρωπότης ἤθελε γινώσκει ἓν καὶ μόνον παράδειγμα, καθ' ὃ ζῶν τις ὀργανισμός, ἔστω καὶ τὸ σμικρότατον φυτὸν ἢ τὸ ἀφανέστατον ζωΰφιον, ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς νεκρᾶς ὕλης, τότε ὁ περὶ δημιουργίας δι' ἀρχικῆς γεννήσεως λόγος τῆς μηχανικῆς τῆς φύσεως ἐρεύνης (καὶ τοῦ ὑλισμοῦ) θὰ εἶχε κἄπως ὑπόστασιν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστὸν οὐδέν, ἀφοῦ πᾶς μοχλὸς ἀνθρωπίνης σοφίας, τέχνη καὶ ἐπιμονὴ καὶ πληθὺς ὀφθαλμῶν ὀξυνουστάτων φυσιοδιφῶν ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν.» U. Statz der freie gott. und das Wunder.

[2] Ὁ πνευματισμὸς παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς πρέπει νὰ κριθῇ ἄλλως ἢ τῷ χριστιανισμῷ. Παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς, οἵτινες τὸ αἰσθητὸν καὶ τὸ ἐνταῦθα καθίστα εἴδωλόν του, ἄνηκον μάλιστα οἱ ἠθικῶς ἄριστοι εὐγενέστατοι καὶ εὐφυέστατοι ἄνδρες, ὡς ὁ Πλάτων, εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ πνευματισμοῦ. Ἐν τῷ χριστιανισμῷ πρέπει ὁ πνευματι-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὁ ἐντελέστατος πάντων τῶν ὀργανικῶν σωμάτων. Ἐν αὐτῷ εἶνε πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς γηΐνου δημιουργίας συνδεδεμένα εἰς ἑνότητά τινα οὕτως, ὥστε ὠνόμασαν αὐτὰ ἀνακεφαλαίωσιν τῆς ὅλης φύσεως, μικρόκοσμον. Τὸ σῶμα ἀνήκει ἀναγκαίως εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅπως ἦνε, ὅ,τι εἶνε καὶ τί πρέπει νὰ ἦνε, ἡ κορωνὶς τῆς δημιουργίας καὶ ὁ κύριος τῆς φύσεως. Διὰ τοῦ σώματός του ἵσταται ὁ ἄνθρωπος ἐν ἀμέσῳ συναφείᾳ πρὸς πάντα τὸν δημιουργηθέντα κόσμον, ὅπως διὰ τοῦ πνεύματός του ἵσταται εἰς ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὸν Θεόν. Σῶμα δὲ καὶ πνεῦμα ἔχουσι τὸ ἑνωτικὸν αὐτῶν κέντρον ἐν τῇ ψυχῇ.

63. Ἡ ψυχὴ λοιπόν, ἵνα μετὰ τὴν παρέκβασιν αὐτὴν ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ κύριον ἡμῶν ζήτημα, εἶνε, καθ' ὅσον μέχρι τοῦδε ἐμάθομεν, ἡ ἀρχὴ τῆς σωματικῆς ζωῆς. Ψυχὴ καὶ ζωή, δύο συγγενεῖς καὶ ἀναγκαίως προσήκουσαι ἀλλήλαις ἔννοιαι, εἶνε κατὰ ταῦτα τόσον διάφορα, ὥστε ἡ ψυχὴ εἶνε ἡ ἀόρατος ἀρχὴ καὶ ἡ δρῶσα δύναμις τῆς ἐκφαινομένης καὶ ἐν αὐτῇ ἀναπτυσσομένης ζωῆς. Αἱ δύο ἀρχικαὶ τῆς ψυχῆς ἐνέργειαι, αἵτινες ἅμα τῇ γεννήσει τοῦ ἀνθρώπου ἄρχονται, καὶ ἄνευ τῶν ὁποίων καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ζῶον οὐδεμία ζωὴ εἶνε δυνατή, εἶνε ἡ *αἴσθησις* ἐνίοτε καὶ *συναίσθησις*[1] καλουμένη, καὶ ἡ *ἐπιθυμία* ἢ *ὁρμή*. «Ἡ αἴσθησις καὶ ἡ ὁρμὴ εἶνε τὰ τελευταῖα εἰς τὴν ἔρευναν προσιτὰ στοιχεῖα καὶ αἰτία τῆς ζωϊκῆς ἐργασίας τῆς

σμὸς νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποπλάνησις, ἥτις ἕνεκα διαφόρων περιστάσεων δικαιολογεῖται, ἀλλὰ πάντοτε μένει ἀποπλάνησις, καίτοι ἐν αὐτῷ εὕρισκον συχνάκις τὸν ἀληθῆ καὶ ἐντελέστατον χριστιανισμόν. Ὁ πνευματισμὸς ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἐκτάσεων, αἵτινες τακτικῶς μετατρέπονται εἰς τὸ ἀντίθετόν των.

[1] Αἴσθημα καὶ συναίσθησις διαφέρουσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ· ἡ μὲν σημαίνει ἐκείνην τὴν πάθησιν τῆς ψυχῆς, ἥτις ἐνυπάρχει ἐν αὐτῷ διὰ τῆς συναφείας αὐτῆς μετὰ τοῦ σώματος, ἡ δὲ εἶνε τοιοῦτον ψυχικὸν πάθημα, ὅπερ ἀπ' αὐτῆς μόνης ἐκπορεύεται. Ὅθεν ἔχομεν συναισθήματα (οὐχὶ αἴσθησιν) τῆς ὀργῆς, φθόνου, χαρᾶς, ἐλπίδος. Ἀλλ' αἴσθησιν μόνον ἐπὶ τῆς εὐεξίας ἢ καχεξίας τοῦ σώματος.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ψυχῆς[1].» (Ulrici) *Τὸ αἴσθημα* ὑπάρχει ἐν τῷ διακρίνειν τὸ εὐάρεστον καὶ δυσάρεστον, *ἡ ὁρμή*, ἐν τῇ σπουδῇ ἢ ἐπιθυμίᾳ τοῦ ἰδιοποιεῖσθαι τὸ εὐάρεστον, καὶ ἀπείργειν τὸ δυσάρεστον. Ἡ ἐπιθυμία λοιπὸν εἶνε ἡ ἐν τῇ πράξει βεβαιουμένη αἴσθησις. Ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ ἐμφανίζεται ἡ ἑνότης ἀμφοτέρων τῶν ἐνεργειῶν. Τὸ αἰσθάνεσθαι γενικῶς λαμβανόμενον σημαίνει διὰ τῶν αἰσθήσεων παρατηρεῖν καὶ ἀναλαμβάνειν ἢ ἀναδέχεσθαι καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς μιᾶς μεγάλης ἀρχικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου, ἣν καλοῦμεν *ἀντιληπτικὸν ἢ ἀντιληπτικὴν δύναμιν*, καὶ *αἰσθητικὸν ἢ γνωστικὴν δύναμιν*, ἐνῷ ἡ ἐπιθυμία ἢ ἡ ὁρμὴ εἶνε ἐκ τῶν ἔνδον πρὸς τὰ ἔξω σπουδή, καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς ἑτέρας ἀρχικῆς δυνάμεως, ἣν καλοῦμεν ἐπιθυμητικόν, δραστικὸν ἢ παραγωγὸν δύναμιν τὸ ὀρεκτικόν, ἢ *βουλητικὴν δύναμιν*. Ἡ ψυχὴ λοιπὸν ἐμφανίζεται ἀπ' ἀρχῆς ὡς τις αἰσθανομένη καὶ ἐπιθυμοῦσα. Ἡ ψυχὴ τοῦ ζώου, ἐφ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κάμωμεν λόγον περὶ τοιαύτης, αἰσθάνεται μόνον καὶ ἐπιθυμεῖ· πρὸς τούτοις αἴσθησις καὶ βούλησις παρὰ τῷ ζώῳ εἶνε ἀνελεύθερα[2], ἔνστικτα. Πᾶν γένος ἔχει μόνον τὰ ὡρισμένα αὐτοῦ αἰσθήματα καὶ ἐπιθυμίας, καὶ ἐν τῷ γένει ἔχει τὸ καθ' ἕκαστον ζῶον ἀκριβῶς τὰ αὐτά· παρὰ τῷ ζώῳ εἶνε αἴσθημα καὶ ἐπιθυμία πρὸς τοῦτο ὡρισμένα, ἵνα διατηρήσωσι τὴν ζωήν των καὶ μεταδοθῶσιν. Ὅλως διάφορον εἶνε παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ. Τὸ ἰδιάζον τῆς

[1] Βεβαίως δὲν γινώσκομεν τί μετὰ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς συμβαίνει, ὅταν γίγνεται αἴσθησίς τις, ὁρμή τις, καὶ κατὰ τοῦτο ἡ οὐσία ἀμφοτέρων μένει ἡμῖν ἀσαφὴς καὶ ἀνεξήγητος. Ἀλλ' ὅτι ἔχομεν αἰσθήματα καὶ ὁρμάς, ὅτι εἶνε διάφορα ἀλλήλων καὶ ὅτι ἀποτελοῦσιν οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ψυχικῆς ζωῆς, τοῦτο γινώσκομεν μετὰ βεβαιότητος καὶ ἀκριβείας. (Ulrici).

[2] Μόνον διὰ τῆς δαμάσεως ἀναγκάζεται τοῦτο νὰ ὑπερετήσῃ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ἐργασία τοῦ ζώου ἐκτελεῖται διὰ τῆς βίας, ἣν ἡ φύσις τοῦ ζώου, ἢ ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου ἐξασκεῖ.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἀνθρωπίνης ψυχῆς ὑπάρχει ἐν τούτῳ, ὅτι ἐν αὐτῇ εἶνε συνδεδεμένα μετὰ τῆς αἰσθήσεως καὶ *πνεῦμα* ὅ ἐστι ἡ δύναμις τοῦ νοεῖν καὶ γιγνώσκειν καὶ μετὰ τῆς ἐπιθυμίας καὶ βούλησις, ὅ ἐστιν, ἡ δύναμις τοῦ μετὰ συνειδήσεως πράττειν καὶ ποιεῖν. Τότε πρῶτον γίγνεται ἐλευθέρα οὐσία ἡ ὑπόστασις, ἐν ᾗ βλέπομεν τὴν εἰκόνα Θεοῦ καὶ τὴν ἐντελεστάτην αὐτοῦ ἀποκάλυψιν παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ· εἶνε λοιπὸν *ἡ ψυχὴ ἡ ἀρχὴ τῆς σωματικῆς ζωῆς ὡς ἑνταυτῷ σύμπαντος τοῦ ὑψηλοτέρου βίου*. Ἐπειδὴ ἀμφότερα συνδέονται ἕν τινι ἀδιαιρέτῳ ἑνότητι ἐξηγεῖται ἐντεῦθεν τὸ γνωστὸν φαινόμενον, ὅτι τῇ πνευματικῇ ἀναπτύξει εἶνε συνδεδεμένη ἡ πνευματική, καὶ ὅτι ἀδιακόπως τὸ σῶμα ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὸ πνεῦμα, ὡς καὶ τὸ πνεῦμα ἐπὶ τὸ σῶμα.

64. Ἂν ἤδη θέλωμεν νὰ μάθωμεν τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, πρέπει νὰ γνωρίσωμεν καλλίτερον τὰς δύο εἰρημένας ἀρχικὰς δυνάμεις τὸ γνωστικὸν καὶ βουλητικόν. Αὗται πράγματι εἶνε ἀδιαιρέτως συνδεδεμέναι, οὐδεμία ὑπάρχει ἄνευ τῆς ἄλλης· μόνον ἐν τῇ διανοήσει χωρίζομεν αὐτάς, ἐπειδὴ ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῶν οὐσίαν. Διακρίνομεν λοιπὸν μόνον *δύο πρώτας δυνάμεις ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ, τὸ γνωστικὸν* (αἰσθητικὸν) *τὸ δραστικὸν ἢ ἐπιθυμητικὸν ἢ βουλητικὴν δύναμιν*. Ἀμφοτέρων διακρίνουσι ἐνίοτε ἔτι ὡς τρίτην κυρίαν δύναμιν *τὸ συναισθητικὸν* οὐχὶ ὀρθῶς· διότι, ὡς μετὰ ταῦτα θὰ ἴδωμεν, αἱ αὐτῷ ἀνήκουσαι ἐνέργειαι ἀνήκουσι φανερὰ ὁτὲ μὲν εἰς τὸ γνωστικόν, ὁτὲ δὲ εἰς τὸ βουλητικόν, καὶ κατὰ τοῦτο συναπτέον τῷ μὲν ἢ τῷ δέ.

65. Ἐκ τῆς διαφόρου σχέσεως, ἐν ᾗ κεῖνται παρά τινι ἀνθρώπῳ αἱ δύο αὗται ἀρχικαὶ δυνάμεις, τὸ γνωστικὸν καὶ βουλητικόν, ἐξαρτᾶται τοῦτο, ὅπερ καλεῖται *κρᾶσις* ὅ ἐστι ἡ ἐκ φύσεως τῆς πάσης ψυχῆς κρατοῦσα διάθεσις. Ἐν τῇ συνήθει γλωσσικῇ χρήσει ἡ σύστασις ἢ ἡ περιοχὴ πάντων ὑπὸ τῆς φύ-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σεως δεδομένων ἢ ἐμφύτων ἰδιωμάτων τῆς ψυχῆς καλεῖται καὶ ἔθος ἢ φύσις, ἐνῷ ἕξις προσήκει μᾶλλον εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν τοῦ σώματος. Ἀπὸ τοῦ Ἱπποκράτους καὶ Γαληνοῦ (τοῦ πεπαιδευμένου ἑρμηνευτοῦ τοῦ Ἱπποκράτους κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα μ. Χ. γεννηθ.) διακρίνουσι τέσσαρας κράσεις, τὴν *αἱματώδη*, *μελαγχολικήν*, *φλεγματικὴν* καὶ *χολερικήν*[1]. Ἐν τῇ *αἱματώδει* ἐπικρατεῖ μονομερῶς τὸ γνωστικόν, τὸ ἐπιδεκτικὸν διὰ πάντα καὶ τάσις τις πρὸς τὰ ἔξω, εὐθυμία καὶ ἱλαρότης, πρὸς δὲ τούτοις ἔλλειψις εὐσταθείας καὶ ἐνεργητικότητος, ἐπιπολαιότης καὶ κουφόνοια χαρακτηρίζουσι τὴν κρᾶσιν ταύτην, ἥτις ὑπερβάλλουσα εἶνε ἐν τῇ νεότητι καὶ εἰς τὸ θῆλυ γένος. Ἀντιστρόφως ἐπικρατεῖ ἐν τῇ μελαγχολικῇ μονομερῶς τὸ δραστικόν, ἢ βουλητικόν, ἀλλ' οὕτως, ὥστε ἡ πρᾶξις ἀποβλέπει κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν πνευματικὴν γένεσιν, οὐχὶ εἰς τὸ πράττειν καὶ ἐνεργεῖν. Τὸ ἰδιάζον τῆς κράσεως ταύτης συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ὀλίγον εἶνε ἐπιδεκτικὴ διὰ τὰ ἔξω, καὶ μάλιστα ἐναντίον τούτων ἀποκλείει ἑαυτήν, ἵνα διατρέψῃ περὶ τὴν ἐσωτερικὴν πνευματικὴν ἐνέργειαν. Αὕτη εἶνε ἡ κρᾶσις βαθείων δημιουργικῶν νόων (θεολόγων, φιλοσόφων βαθυνουστάτων ποιητῶν καὶ τεχνητῶν. Ἐν τυφλῷ ἀοιδῷ διαγινώσκομεν τὴν κρᾶσιν ταύτην ἱκανῶς φανερά. Aristoteles ait, omnes ingeniosos esse melancholicos. (Κικερ. Τουσκουλ. 1, 33)· ἡ κλίσις δὲ τοῦ νὰ ὑποχωρῇ τις εἰς τὰ βάθη τῶν ἔνδον ἑαυτοῦ, δύναται νὰ φέρῃ εἰς μελαγχολίαν καὶ δυσθυμίαν. Τοὐναντίον ἐν τῇ φλεγματικῇ κράσει τὸ γνωστικὸν καὶ βουλητικὸν εἶνε σύμμετρα, ἀλλ' ἐν μικροτέρῳ βαθμῷ. Εἶνε ἡ κρᾶσις τῆς μεγάλης πληθύος τῶν ἀνθρώπων, ἥτις ἐκδηλοῦται ἐν ἐμφρόνῳ ἀπαθείᾳ, ἡσύχῳ ἐνεργείᾳ καὶ ἐν τῇ εὐχαρίστῳ ἀποδοχῇ τοῦ παρόντος. Ἐν τῇ χολερικῇ κράσει εἶνε ἐπίσης

[1] Τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐδόθησαν κατά τινα πρὸ καιροῦ ἀφεθεῖσαν θεωρίαν ἐκ τοῦ πλεονάζοντός τινων χυμῶν τοῦ σώματος, ὥστε οὐδεμίαν ἔχουσιν σημασίαν ὡς πρὸς τὴν ἐξήγησιν τῶν κράσεων.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

αἱ δύο δυνάμεις, ἀλλ' ἀμφότεραι ἐν μεγαλειτέρῳ βαθμῷ. Τόση ἐπιδεκτικότης εἰς τὸ νὰ εἰσδέχεται ἐν τῷ πνεύματι πάντα, ὅση καὶ δραστηριότης εἰς τὸ πράττειν καὶ παράγειν· ἡ δημιουργικὴ δύναμις εἶνε κατ' ἐξοχὴν ἐστραμμένη πρὸς τὰ μεγάλα ζητήματα τοῦ δημοσίου βίου, οὐχὶ ὡς ἐν τῇ μελαγχολικῇ κράσει, μονομερῶς ἐπὶ τὰ τοῦ πνεύματος· εἶνε ἡ κρᾶσις τῶν σπανίων καὶ ἐξόχων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὴν ἐποχήν των ὡς ἀναμορφωταί, τῶν μεγάλων πολιτικῶν, νομοθετῶν, προφητῶν, ἀποστόλων κλπ.

Αἱ κράσεις οὐδέποτε ἐμφανίζονται ἐν πλήρει καθαρότητι, ἐπειδὴ τὰ φυσικὰ ἰδιώματα ἐν τῷ ἀτόμῳ ὡς καὶ ἐν ὁλοκλήροις ἔθνεσι τροποποιοῦνται πολλαχῶς διὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως, ὅθεν διὰ τῆς βουλήσεως τῶν ἀνθρώπων, καὶ κατὰ διάταξιν τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ τροποποιῶνται. Ἡ ψυχολογία καὶ ἡ γλωσσικὴ χρῆσις πολλαχῶς σφάλλεται ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν κράσεων. Κατὰ τὴν τελευταίαν δὲ καλοῦσι σχεδὸν γενικῶς τὸν αἱματώδη, εὔαιμον, τὸν μελαγχολικὸν βραδύαιμον, τὸν χολερικὸν θερμόαιμον, καὶ τὸν φλεγματικὸν ψυχρόαιμον, καὶ ἀρέσκονται ἀποδίδοντες εἰς τὸν αἱματώδη τὸ ὑπέρθυμον, εἰς τὸν μελαγχολικὸν τὸ δύσθυμον, εἰς τὸν φλεγματικὸν τὸ ῥάθυμον (ἀπαθὲς) εἰς τὸν χολερικὸν τὸ μεγάθυμον, ἂν θέλωμεν διὰ τῶν ἐννοιῶν *αἷμα* καὶ *θυμὸς* νὰ διαστείλωμεν τὰς τέσσαρας κράσεις. Κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ζωῆς ἐλαττοῦται ἡ ἀρχικὴ ἐπιδεκτικότης καὶ ἀπαμβλύνεται ἡ ἀρχικὴ δύναμις. Τότε ἡ αἱματώδης, μελαγχολική, καὶ χολερικὴ κρᾶσις ἀφ' ἑαυτῆς μεταβαίνει εἰς τὴν καθόλου φλεγματικήν.

Δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι εἰς τὰς τέσσαρας κράσεις ἀνταποκρίνονται τέσσαρα γένη τῆς λυρικῆς. Ἡ αἱματώδης κρᾶσις παράγει τὰ φαιδρά, εὔθυμα ἀνακρεόντεια ἄσματα, ἡ μελαγχολικὴ τὰ ἄσματα τοῦ πόθου, τὰ θρηνητικά, ἀλλὰ καὶ τὰ σεμνὰ καὶ εὐσεβῆ. Εἰς τὴν φλεγματικὴν ἀνήκει τὸ ἰδύλλιον καὶ πᾶσα παράστασις τοῦ ἡσύχου βίου καὶ τῆς εὐθυμίας, εἰς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τὴν χολερικὴν τὰ ἄσματα, ἅτινα ἐμποιοῦσιν ἐνθουσιασμὸν εἰς πράξεις, εἰς πολέμους καὶ ἀγῶνας ὑπὲρ τῶν μεγίστων ἀγαθῶν τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατρίδος.

66. Ὅπως ἡ κρᾶσις εἶνέ τι φυσικὸν δῶρον εὐθὺς ἀπὸ τῆς γεννήσεως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν δεδομένον, ἥτις πρὸς πᾶσαν ἡμῶν τὴν ψυχὴν ἀναφέρεται, οὕτω καὶ τὸ προτέρημα, ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ μεγαλοφυΐα εἶνε φυσικὸν δῶρον, ὅπερ μόνον εἰς τὸ γνωστικὸν ἀναφέρεται· διότι ὀνομάζομεν προτέρημα φυσικόν, τὴν ὑπὸ τῆς φύσεως δεδομένην, οὕτως εἰπεῖν ἔνστικτον, εὔθυνσιν τοῦ ἡμετέρου γνωστικοῦ πρός τινα αὐτῷ ἀρεστὰ ὄντα ἢ ἀντικείμενα, διότι τοιαῦτα, ἐφ' ἃ ἡ ἡμετέρα σκέψις στρέφεται καλοῦμεν *ἀντικείμενα*. Δυνάμεθα καὶ νὰ εἴπωμεν τὸ φυσικὸν προτέρημα συνίσταται ἐν τῇ ἐπιδεκτικότητι τοῦ ἡμετέρου πνεύματος διά τινα ἀντικείμενα. Κατώτερόν τινα βαθμὸν τῆς εὐφυΐας ἢ φυσικοῦ προτερήματος σημαίνομεν διὰ τῆς λέξεως «νοῦς» λέγοντες, «οὕτως ἔχει νοῦν διά τι,» μεταφορικὴ δὲ ἔκφρασις εἶναι κεφαλή, ὅταν λέγωμεν «οὗτος ἔχει καλὴν κεφαλὴν (ἢ μεγάλο κεφάλι). Διακρίνεται δὲ τῇ εὐφυΐᾳ τῆς μεγαλοφυΐας, ὅτι διὰ τῆς τελευταίας σημαίνομεν τὸν παραγωγικὸν νοῦν, ὅ ἐστι τὴν ἱκανότητα οὐ μόνον εὐκόλως καὶ ταχέως νὰ ἀντιλαμβάνεταί τινων ἀντικειμένων, ἀλλὰ καὶ νέα οὐχὶ γνωστὰ ἔτι μέρη τούτων νὰ ἀνακαλύπτῃ καὶ ἐν γένει νὰ παρεξῇ νέον.

Μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου συστήματος τῶν ἐννοιῶν μετέβημεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ γνωστικοῦ ἢ νοητικοῦ καὶ θέλομεν νῦν ἐξετάσει εἰς τίνα ἐπὶ τὰ μείζω ἐπίδοσιν κατ' ἐμπειρίαν ἡ δύναμις αὕτη ἀναπτύσσεται καὶ ἡμεῖς κτώμεθα γνώσεις.

1ον ΑΦΗ

67. Ἡ κατωτάτη βαθμὶς τῆς γνώσεως εἶνε ἡ αἰσθητικὴ θεωρία ἢ αἴσθησις ὅ ἐστι γνῶσις διὰ τῶν πέντε αἰσθήσεων κτω-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

μένη. Διὰ τούτου σαφῶς ἐλέχθη ὅτι οὐχὶ αἱ αἰσθήσεις ὡς τοιαῦται γινώσκουσί τι ἀλλ' ὅτι ἡ ψυχὴ (πνεῦμα) δι' αὐτῶν εἶνε ἐνεργός, καὶ δι' αὐτῶν πορίζεται γνώσεις. Ὑπὸ τὰς αἰσθήσεις νοοῦμεν ἐνταῦθα τὰ σωματικὰ ὄργανα (αἰσθητήρια), ἅτινα ἐν τοῖς ζώοις ἀποκλειστικῶς χρησιμεύουσι πρὸς διατροφὴν καὶ διατήρησιν τοῦ σώματος, ἐν τοῖς ἀνθρώποις δὲ ἐνταυτῷ εἶδός τι γνώσεως, δηλ. αἰσθητικῆς, διὰ τούτου, ὅτι δι' αὐτῶν δεχόμεθα ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὰς ἐντυπώσεις τοῦ ἔξω κόσμου. Διὰ τῆς ἁφῆς, ἧς ὄργανον εἶνε ὅλον τὸ δέρμα, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἡ χεὶρ καὶ μάλιστα ἐν τοῖς ἄκροις τῶν δακτύλων, δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἐντύπωσίν τινα ἔξωθεν, ὅταν τὸ ἀντικείμενον ψαύῃ τοῦ δέρματος ἀμέσως. Ἡ ἐνέργεια τοῦ αἰσθητηρίου τούτου εἶνε μηχανικὴ καὶ διὰ ταύτης μανθάνομέν τινας ἰδιότητας τῶν σωμάτων, αἵτινες ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τούτων ἐμφανίζονται, δηλ. σκληρότητα, μαλακόν, τραχύ, λεῖον, στερεόν, ῥευστόν, θερμόν, ψυχρὸν κλπ.[1]

[1] Διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῶν χειλέων αἰσθανόμεθα ἔτι πολὺ λεπτότερον ἐξωτερικὴν πίεσιν, ἀλλὰ τὰ μέλη ταῦτα δὲν εἶνε κυρίως ὡρισμένα εἰς τὸ ἅπτεσθαι· τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων, ἡ γλῶσσα καὶ τὰ χείλη εἶνε ἕνεκα τούτου τόσῳ εὐαίσθητα ἐξ ἐξωτερικῆς πιέσεως, ἐπειδὴ ταῦτα εἶνε τὰ πλουσιώτατα νεύρων μέρη τοῦ ἡμετέρου δέρματος. Τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων εἶνε, ὡς λέγει ὁ Λύνδνερ (Lehrb. der empirischen Psych. 34) οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ἁφῆς, οἵτινες εἰς τὸν τυφλὸν ἀναπληροῦσι τὸν ἀληθῆ ὀφθαλμόν. Ἡ χρῆσις τοῦ μαχαιριδίου καὶ περονίου, τῆς βελόνης, τοῦ καλάμου ἐν τῷ γράφειν, τῆς γραφίδος ἐν τῷ ζωγραφεῖν, στηρίζεται οὐσιωδῶς ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως τῆς ἀντιστάσεως, ἣν τὰ ὄργανα ταῦτα εἰς τὸ ἐξωτερικὸν αὐτῶν ἄκρον αἰσθάνονται, περὶ τοῦ ἔξωθεν ἀντικειμένου, καὶ ὅπερ διὰ τῆς ἐλαστικότητος τοῦ ὀργάνου τῆς ψαυούσης χειρὸς ἀνακοινοῦται. Ἡ πολυμελὴς καὶ πολὺ κινουμένη καὶ λεπτῶς αἰσθανομένη χεὶρ εἶνε εἰδικῶς ἀνθρώπινον ὄργανον, ὅπερ θαυμασιώτατα ὑπηρετεῖ τὸ πνεῦμα εἰς τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου. Μεταξὺ τῶν σωματικῶν ὀργάνων, ἅτινα ἐμφαντικῶς δεικνύουσι τὸν ἠθικὸν τοῦ ἀνθρώπου χαρακτῆρα, συγκαταλέγομεν κατ' ἐξοχὴν τὴν ἀνθρωπίνην χεῖρα· διότι

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστος "Μανούσεια"

2ον ΟΣΦΡΗΣΙΣ

Ἡ αἴσθησις τῆς ὀσφρήσεως ἢ ἡ ὄσφρησις αἰσθάνεται κυρίως τὴν ἀντίθεσιν τῆς εὐοσμίας ἢ δυσωδίας· ἡ ὀσμὴ αὐτὴ καλεῖται κατὰ τὰ ἀντικείμενα (π. χ. ὀσμὴ τοῦ ἴου τοῦ ἄνθρακος κλπ.). Τὸ ὄργανον τῆς ὀσφρήσεως εἶνε τὰ ὀσφραντικὰ νεῦρα διακλαδούμενα ἐν τῇ βλενώδει μεμβράνῃ τῆς ῥινός. Τὸ ὀσφραίνεσθαι ἐρείδεται ἐπὶ χημικῆς τινος ἐνεργείας, καὶ πᾶν, ὅ,τι δὲν δύναται νὰ διαλυθῇ εἰς ἀερῶδες σῶμα, δὲν ὀσφραινόμεθα.

Ἡ αἴσθησις τῆς ὀσφρήσεως κεῖται, οὕτως εἰπεῖν, ὡς φύλαξ παρὰ τὴν εἴσοδον τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων, ὅπως καταστήσῃ ἡμᾶς προσεκτικοὺς εἰς τὸ δυσαρέστως ὄζον, ὅπερ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε ἡμῖν βλαβερόν· ὑποβοηθεῖ τὴν γεῦσιν καὶ πρὶν ἢ θέσωμεν τὸ φαγητὸν εἰς τὸ στόμα, ἐξελέγχει τοῦτο, ἂν ἦνε καλὸν ἢ ἐπιβλαβές[1].

ἐνῷ τὰ ἀνάλογα παρὰ τοῖς ζῴοις ὄργανα εἶνε ὡρισμένα μόνον εἰς τὴν περιωρισμένην, μονότονον λειτουργίαν τσῦ νὰ στηρίζωσι τὸ σῶμα, ἢ νὰ ἐπιβοηθῶσιν εἰς τὴν λῆψιν τῆς λείας καὶ τῆς τροφῆς, αἱ ἀνθρώπιναι χεῖρες δὲν εἶνε συνδεδεμέναι μετὰ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐνεργείας, ἀλλ' εἶναι ὡρισμέναι πρὸς ἐλευθέραν καὶ τρόπον τινὰ καθολικὴν ἐνέργειαν. Διὰ τῆς διαταττούσης καὶ διαμορφούσης αὐτοῦ χειρὸς ὑποτυποῖ ἑαυτὸν ἐν τῇ φύσει, καὶ ἐπιβεβαιοῖ τὴν κυριότητά του ἐπὶ τῆς φύσεως. Διὰ τοῦ ὀργάνου τούτου πάντων τῶν ὀργάνων, οὗ ἡ χρῆσις διὰ τῆς ὀρθῆς στάσεως ὑπηρετεῖται, καθίσταται ὁ τεχνίτης ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐντεῦθεν δυνάμεθα ἀληθῶς νὰ εἴπωμεν: Χεῖρές εἰσι πολλῷ καλλίτεραι τῶν πτερῶν. Διὰ τῆς χειρός πράττει ὁ ἄνθρωπος τὸ καλὸν ἢ κακόν. Τὰς χεῖρας ἀνατείνει ἐν τῇ προσευχῇ ὡς σημεῖον ὅτι ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ ἀπαρνεῖται πᾶσαν αὐτοῦ αὐθυπαρξίαν καὶ κυριότητα καὶ ταπεινοῦται ὑπὸ τὴν χεῖρα τοῦ Ὑψίστου. Διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν εὐλογεῖ καὶ τείνει εἰς τὸν πλησίον του τὴν χεῖρα ὡς σημεῖον τῆς κοινότητος καὶ τῆς φιλίας. (Martensen Christl. Ethik.)

[1] Ἡ αἴσθησις τῆς ὀσμῆς εἶνε παρὰ τοῖς ἀνθρώποις καὶ ζῴοις σχε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

3ον ΓΕΥΣΙΣ

Ἡ αἴσθησις τῆς γεύσεως ἐρείδεται ἐπίσης ἐπὶ χημικῆς ἐργασίας, δι' ἧς ἀντικείμενόν τι ἡμῖν αὐτοῖς ἀφομοιοῦμεν· ὅ,τι διὰ τοῦ σιέλου δὲν διαλύεται, δὲν εἶνε γευστόν· αἰσθάνεται δὲ τὸ ἡδύ, πικρὸν καὶ ὀξυνόν· πᾶσα ἄλλη γεῦσις (π. χ. ἡ τοῦ σάπωνος, τὸ ἁλμυρόν, τὸ μαλακὸν ἢ στυφνόν, τὸ ὀξὺ κλπ.) ἀφορᾷ ἐν μέρει μὲν εἰς ὡρισμένα ἀντικείμενα, ἐν μέρει δὲ εἰς τὸν τόνον τῆς αἰσθήσεως ἢ εἰς τὴν κρᾶσιν. Ὄργανον τῆς γεύσεως εἶνε τὰ γευστικὰ νεῦρα, τὰ διακλαδούμενα ἐν τῇ βλεννώδει μεμβράνῃ τοῦ σώματος. Ἡ μεμβράνη αὕτη διὰ τοῦ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέοντος ὑγροῦ διαλύει τὸ πρὸς γεῦσιν σῶμα.

Ἀμφότεραι αἱ αἰσθήσεις τῆς τε ὀσφρήσεως καὶ γεύσεως εἶνε συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας καὶ χρησιμεύουσι κατ' ἐξοχὴν πρὸς διατροφὴν τοῦ σώματος· ὀνομάζονται δὲ ἕνεκα τούτου καὶ ὑλικαὶ αἰσθήσεις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἰδανικὰς καὶ θεωρητικὰς αἰσθήσεις τοῦ ὁρᾶν καὶ ἀκούειν.

4ον ΟΡΑΣΙΣ 5ον ΑΚΟΗ

Τὰς αἰσθήσεις τῆς ὁράσεως καὶ ἀκοῆς μεταχειριζόμεθα κατ' ἐξοχὴν πρὸς τὴν γνῶσιν· ὁ τρόπος τῆς ἐνεργείας αὐτῶν εἶνε δυναμικός. Ἀμφότεραι δύνανται νὰ δεχθῶσί τι μόνον διὰ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀέρος. Τὰ ἀντικείμενα δὲν προσεγγίζουσι λοιπὸν ἀμέσως ἡμῖν, ἢ εἰσέρχονται ἐν ἡμῖν, ὡς εἰς τὰς τρεῖς πρώτας αἰσθήσεις, ἀλλ' ἡμεῖς δεχόμεθα μόνον τὴν εἰκόνα καὶ τὸν ἦχον τούτων εἰς τὰ πρὸς τοῦτο ὡρισμένα ὄργανα.

τική, καὶ μέγα μέρος τῶν ζώων ζῇ εἰς δυσώδεις τόπους καὶ εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον παράγει τὴν αἴσθησιν τῆς εὐοσμίας, ἢ τῆς δυσωδίας. Οὕτως ὁ Σχίλερος ἠγάπα τὴν ὀσμὴν τῶν σαπρῶν μήλων, ἐνῷ ὁ quercet ὁ ἰδιαίτερος γραμματεὺς Φραγκίνκου τοῦ I ἐκ τῆς ὀσμῆς τῶν μήλων ἐλάμβανεν αἱμορραγίαν τῆς ῥινός·

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Ἡ ἐνέργεια τοῦ ὁρᾶν συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ τῇ βοηθείᾳ τοῦ φωτὸς δεχόμεθα ἐν ἡμῖν χρώματα καὶ σχήματα τῶν σωμάτων. Ἡ τοῦ ἀκούειν συνίσταται ἐν τούτῳ ὅτι διὰ τῶν ὤτων τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἀέρος δεχόμεθα ἐν ἡμῖν τὸν ἐκ σώματός τινος ἐκπορευόμενον ἦχον ἢ τόνον. Ἀμφότεραι αἱ αἰσθήσεις ἐνεργοῦσιν εἰς μακρὰν ἀπόστασιν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς τρεῖς κατὰ πρῶτον εἰρημένας[1]. Αἱ δύο αὗται αἰσθήσεις εἶνε καὶ οἱ μεσῖται πρὸς πᾶσαν τῆς τέχνης ἀπόλαυσιν.

Ἔτι πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὸ ἡμέτερον πνεῦμα κτᾶται τὴν παράστασιν τοῦ χώρου διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ· οὐδὲν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν, ὅπερ δὲν ἤθελεν ὑπάρχει ἐν χώρῳ· ὁ ὀφθαλμὸς δεικνύει ἡμῖν, πᾶν, ὅ,τι βλέπομεν, ὡς ἓν ὑπάρχον παραλλήλως· ἀλλ' ὁ χῶρος εἶνε ἡ διὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀμέτρητος καὶ ἄπειρος ἔκτασις, ἐν ᾗ πάντα τὰ ὄντα εὑρίσκονται παραλλήλως. Περὶ τοῦ παραλλήλου τούτου δυνάμεθα ἐκτὸς τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ διὰ τῆς ἁφῆς νὰ πεισθῶμεν. Ἐπίσης διὰ τοῦ ὠτὸς λαμβάνει γνῶσιν τὸ ἡμέτερον πνεῦμα τῆς παραστάσεως τοῦ χρόνου. Οὐδὲν δυνάμεθα νὰ ἀκούσωμεν ὅπερ δὲν

[1] Τὸ σπουδαιότατον μέρος τῆς συμμετοχῆς ἡμῶν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον ἀνήκει ἀδιαφιλονεικήτως εἰς τὴν ὅρασιν, ἐφ' ἧν προσήκουσι τὰ 9/10 πασῶν τῶν αἰσθητικῶν ἀντιλήψεων. Αἱ ἐντυπώσεις της διακρίνονται τόσον ἕνεκα τῆς καθαρότητος καὶ σαφηνείας πασῶν τῶν ἄλλων, ὥστε ἡ γλῶσσα τὰς εἰκόνας της διὰ τὴν τελείωσιν τῆς γνώσεως ἀπὸ ταύτης ἀμέσως τῆς αἰσθήσεως δανείζεται. Ἰδέα, ὄψις, διαύγεια κλπ. Τῇ ὁράσει ἐλεγκτικὴ καὶ ἐπανορθωτικὴ προσέρχεται ἡ ἁφὴ ἐν ἐγγὺς ἡμῶν ἀντικειμένοις. Ἐνῷ ὁ ὀφθαλμὸς μόνον παρέχει εἰκόνας ἐπιφανείας, αἵτινες ἐνίοτε καὶ εἰς ὀπτικὰς φέρουσιν ἀπάτας, πειθόμεθα ἡμεῖς διὰ τῆς χειρὸς περὶ τῆς στερεότητος τῶν ἔξωθεν ὄντων καὶ τῆς ὑλικῆς αὐτῶν ἰδιότητος (Lindner). — Τὴν σημασίαν τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἀκοῆς δυνάμεθα κάλλιστα νὰ συνειδῶμεν, ἂν ἀναλογισθῶμεν τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀνθρωπίνης γλώσσης, ἣν ἡμεῖς διὰ τῶν ὤτων μανθάνομεν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἐπλήρωσε μέρος τοῦ χρόνου. Πᾶς τόνος, ὃν ἀκούει τὸ ἡμέτερον οὖς, διαρκεῖ χρόνον τινά, καὶ ἂν οὗτος ἤθελεν εἶσθαι μόνον τὸ ἐλάχιστον τοῦ χρόνου μόριον. Ἔτι μᾶλλον ἐξεγείρεται ἐν ἡμῖν ἡ τοῦ χρόνου παράστασις διὰ τῶν διαφόρων τόνων, οὓς ἡμεῖς ὡς τοιούτους δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν, ὅταν οὗτοι ἀκολουθῶσιν ἐφεξῆς· ὁ χρόνος δὲ εἶνε ἡ δι' ἡμᾶς ἀμέτρητος καὶ ἄπειρος ἔκτασις, ἐν ᾗ συμβαίνει ἡ ἀλληλουχία πάντων τῶν ὄντων.

Ἡ ἐνέργεια τῶν αἰσθήσεων εἶνε ἀκούσιος καὶ ἄνευ συνειδήσεως. Ἀλλὰ δύναται νὰ ἦνε καὶ γνώριμος καὶ σκοπουμένη. Ὀνομάζομεν τότε τὸ μὲν ὁρᾶν, θεᾶσθαι, ἐμβλέπειν ἢ σκοπεῖν, θεωρεῖν, τὸ δὲ ἀκούειν ἀκροᾶσθαι, ὠτακουστεῖν, παρατηρεῖν, τὸ δὲ γεύεσθαι δοκιμάζειν, τὸ δὲ ὀσφραίνεσθαι, περιοσφραίνεσθαι, ῥινηλατεῖν καὶ τὸ ἅπτεσθαι, ψαύειν, ἐφάπτεσθαι ἢ ψηλαφεῖν[1].

6ον ΑΙΣΘΗΜΑ

68. Αἱ αἰσθήσεις εἶνε ἡ ὁδός, ἐφ' ἧς εἰσπορεύεται, ἢ τὸ

[1] Εἶνε ἀξιοπαρατήρητον ὅτι ἐν πάσῃ γλώσσῃ ἐκεῖναι αἱ ἐκφράσεις, αἵτινες κυρίως δεικνύουσιν ἐνέργειάν τινα τῶν αἰσθήσεων, μεταφέρονται καὶ πρὸς δήλωσιν τῶν καθαρῶς πνευματικῶν ἐνεργειῶν. Οὕτω αἱ ἔννοιαι τοῦ ὁρᾶν καὶ ἅπτεσθαι ἐν τῇ ἑλληνικῇ, λατινικῇ καὶ γερμανικῇ. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐκάλουν μόνον κατὰ τὴν γεῦσιν τὸ prudentia ἐκ τοῦ providere, ἀλλὰ καὶ τὸ Sapientia καὶ Sagacitas ἐκ τῆς ἰχνηλασίας τῶν κυνῶν. Ἐκφράσεις, οἵαι ex illius orationibus redolere ipsae athenae videntur (Cic. Brut. 82) nihil peregrinum olet (de orat 3, 11) Lucernam videntur (Attic. 2, 1) nihil ex academia olet (de nat. deor. 1, 20) ἀνήκουσιν οὐχὶ εἰς τὸν συνήθη λόγον τῶν Ῥωμαίων, ὡς παρ' ἡμῖν: ὄζει φιλοσοφίας· οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἐν τῇ γλώσσῃ των στυφρότεροι καὶ ὑλικώτεροι (πραβ. homo emunctus ἢ homo emunctae naris) ἢ οἱ λεπτοὶ Ἕλληνες: Λαμπρὰ εἶνε ἡ μεταφορὰ παρ' Ὁμήρ. ὀΐστοῦ γεύεσθαι (Ὀδ. 21, 98), χειρῶν γεύεσθαι (20, 181) ὕμνων λόγων, ἀλλήλων γεύεσθαι. (Πινδάρ. Πλάτ. Θουκ.).

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

μέσον δι' οὗ πᾶσα γνῶσις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἰσαγγέλλεται. Αἱ πλεῖσται αἰσθητικαὶ ἀντιλήψεις κτῶνται, ὡς ἤδη παρετηρήθη, διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ἐὰν ὁ ὀφθαλμὸς προσεκτικῶς ἀτενίζῃ πρός τι, λαμβάνομεν θεωρίαν τινά. Ἀλλὰ διὰ τῶν αἰσθήσεων κτώμεθα ἡμεῖς οὐ μόνον, ὅ,τι εἰς τὴν αἰσθητικὴν ἀντίληψιν, ἀνήκει, ἀλλὰ καὶ τὸ πνευματικώτατον, τὴν σκέψιν ἄλλου ἰδιοποιούμεθα ἡμεῖς διὰ τοῦ ὠτός, ἢ διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἐὰν αὕτη διὰ τῆς γραφῆς σημειῶται. Ἡ ἰδιοποίησις αὕτη γίγνεται ὡς ἀκολούθως. Ἂν κανονικῶς κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον εἰσδύσῃ τι ἐν τῇ ψυχῇ, λαμβάνει αὕτη ἐντύπωσίν τινα τούτου, πρὸς ᾧ αὕτη πρῶτον διάκειται παθητικῶς[1]. Τοῦτο τὸ ἀμέσως ὁρίζεσθαι καλεῖται αἴσθημα (ἢ συναίσθημα[2]). Αἴσθημα ἢ συναίσθημα σημαίνει λοιπὸν ἐκείνην τὴν βαθμίδα τῆς γνώσεως, πρὸς ἣν ἡ ψυχὴ (τὸ πνεῦμα) μόνον δεκτικῶς ἔχει, ὅθεν καὶ οὐδεμίαν ἔτι συνείδησιν περὶ τούτου δύναται νὰ ἐκφράσῃ. *Τὸ αἴσθημα οὐδεμία ἀντικειμενικὴ ἢ πραγματικὴ εἶνε συνείδησις* λέγει ὁ Σλεϊερμάχερος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν αὐτῷ εἶνε ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον, τὸ αἰσθανόμενον καὶ ὅτι, αἰσθάνεται, στενότατα συνδεδεμένα ἢ συμπεφυκότα, εἶνε, οὕτως εἰπεῖν, ἕν. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται τὸ ὀρθότατα λεγόμενον «αἰσθάνομαι μὲν τοῦτο, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ τὸ ἐκφράσω·» δ.ότι ὅ,τι ἁπλῶς μόνον ἐν τῷ αἰσθήματι ἔχομεν, δὲν ἐγένετο ἀκόμη τοῦτο ἀντικείμενον τῆς σκέψεώς μας. Ἐπειδὴ λοιπὸν διὰ τοῦ αἰσθάνεσθαι τί ἐκτὸς ἐμοῦ ὂν καθίσταται κτῆμά μου, ἔπεται ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι πᾶν, ὅ,τι ὀφείλει νὰ γείνῃ ἀληθῶς ἐμοῦ κτῆμα, πρέπει ἐναργῶς νὰ γείνῃ ἐπαισθητόν. Ἐνταῦθα ἰσχύει τὸ nihil est in intellectu nisi quod ante fuerit in sensu.

[1] Ἡ λέξις παθητικῶς δὲν πρέπει νὰ ληφθῇ αὐστηρῶς· διότι τὸ πνεῦμα εἶνε ἐνεργόν, καὶ ὅταν δέχηται· ἀλλ' ὅμως ἄλλως ἐνεργεῖ ἐν τῇ κυρίᾳ διαθέσει.

[2] Οἱ ἀρχαῖοι οὐδεμίαν ἐποίησαν διάκρισιν αἰσθήματος καὶ συναισθήματος, ἀλλ' αἴσθημα μόνον τοῦτο ἐκάλουν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Ἀλλ' ἐνταῦθα λαμβάνομεν ταύτην τὴν λέξιν οὐχὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ καλουμένου αἰσθηματισμοῦ (sensualismus), ὅ ἐστι ἐκείνης τῆς φιλοσοφικῆς αἱρέσεως, ἥτις διϊσχυρίζεται ὅτι μόνον αἰσθητικαὶ ὑπάρχουσι γνώσεις, καὶ τοῦτο, ὅπερ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοῦτο καλεῖται πνευματικόν, στηρίζεται ἐπὶ ἀπάτης. Ἡ τῶν αἰσθήσεων αἵρεσις πρέπει κατὰ συνέπειαν νὰ ἀρνῆται τὴν ὕπαρξιν τοῦ πνεύματος. Ἡ ἀνωτέρω πρότασις ἔχει μόνον τότε τὴν πλήρη αὐτῆς ὀρθότητα, ἐὰν σταθερῶς κατέχωμεν ταῦτο, ὅτι «πᾶν τὸ πνεῦμα ἐν τῇ ὁλότητι τῶν ἐκ τῶν προτέρων αὐτοῦ ἐπιθυμιῶν καὶ ἀρμῶν καταβυθίζεται εἰς ἐκείνους τοὺς τύπους τῆς αἰσθητικότητος, καὶ ἑπομένως ἐν αὐτοῖς παριστᾷ μόνον τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ τὰ στοιχεῖά του.» (Fichte Psychol. 1, § 145).

Ἕνεκα τῆς μεγάλης σημασίας, ἣν ἔχει τὸ αἴσθημα ὡς ἡ ἀρχὴ καὶ συνάμα ὡς ἡ βάσις πάσης γνώσεως, διακρίνομεν ἐνίοτε τὸ αἰσθηματικὸν (ἢ συναισθητικὴν δύναμιν) ὡς ἰδιαίτερόν τι πρὸς τῷ γνωστικῷ καὶ βουλητικῷ. Ἀδίκως ὡς ἤδη παρετηρήθη· πᾶν ὅ,τι καλοῦμεν αἴσθημα (συναίσθημα), ἀνήκει, ὡς ἄμεσόν τι ὁρίζεσθαι, εἰς τὸ γνωστικὸν ἢ βουλητικόν· διότι καὶ τῆς βουλήσεως αἱ τάσεις δύνανται νὰ ἦνε ἐν τῷ αἰσθήματι· π. χ. ἐάν τις λέγῃ «αἰσθάνομαι τοῦτο, πρέπει νὰ τὸ κάμω.» Ἀλλ' ὅσον διάφοροι καὶ ἂν ἦνε αἱ ἐξηγήσεις καὶ ὁρισμοὶ τοῦ αἰσθήματος, πᾶσαι θὰ συμφωνήσωσιν εἰς τοῦτο, ὅτι τὸ αἴσθημα πάντοτε εἶνε *ἄμεσόν τι*, εἴτε εἶνε αἰσθάνεσθαι μόνον, εἴτε ἐπιθυμεῖν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ αἴσθημα πάντοτε εἶνέ τι ἄμεσον εἶνε ἐν γένει δύσκολον νὰ ὁρίσωμεν τοῦτο σαφῶς.

Μεγίστην σπουδαιότητα ἔχει διὰ τὴν γνῶσιν τὸ νὰ λάβωμεν ὅσον τό δυνατὸν καθαρὸν καὶ ἰσχυρὸν αἴσθημα ἐκείνου, ὅπερ θέλομεν νὰ δεχθῶμεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς. Πρὸς τοῦτο εἶνε ἀναγκαία ἡ *προσοχή*. Αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς βουλήσεως καὶ συνίσταται ἐν τῇ σπουδῇ τοῦ νὰ διευθύνωμεν πάσας τὰς γνωστικὰς δυνάμεις ἐπί τι σημεῖον. Εἰς παῖδας ἐλλείπει ἡ προ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σοχή, ἐπειδὴ ἐλλείπει αὐτοῖς καὶ ἡ βούλησις. Ἡ *ἀναισθησία* ἢ *ἀπροσεξία*, τὸ ἀντίθετον τῆς προσοχῆς, προέρχεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως βουλήσεως. Ἐνταῦθα πάλιν φαίνεται καθαρῶς ἡ ἀδιάσπαστος ἑνότης τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, τοῦ τε νοητικοῦ καὶ βουλητικοῦ.

7ον ΠΑΡΑΣΤΑΤΙΚΟΝ

(Φανταστικόν, μνήμη, ὄνειροι, προαίσθησις, ἐπινόησις κτλ.).

69. Ἐν ὅσῳ μόνον αἰσθάνομαί τι, δὲν δύναμαι περὶ τούτου νὰ ὁμιλήσω, ἐπειδὴ εἰσέτι δὲν κατέστησα αὐτὸ ἀντικείμενον τῆς σκέψεώς μου. Ἀλλ' εὐθὺς ἀφοῦ τὸ νοοῦν πνεῦμα στρέφεται πρὸς τοῦτο, ὅπερ ἐν τῷ αἰσθήματι ἔχω, σχηματίζονται τότε παραστάσεις καὶ νοήματα (ἢ ἔννοιαι). Παραστάσεις ἀναφέρονται πρῶτον μόνον εἰς αἰσθητῶς ἀντιληπτὰ ἀντικείμενα. Ἂν προσεκτικῶς παρετήρησα ἀντικείμενόν τι δύναμαι εἶτα, καὶ χωρὶς ἔτι νὰ τὸ βλέπω, νὰ σχηματίσω παράστασίν τινα τούτου. *Ἡ παράστασις* εἶνε τὸ ἴνδαλμα ἢ εἰκών, ἣν τὸ πνεῦμα ἐν ἑαυτῷ ποιεῖ περί τινος πρότερον ἀντιληφθέντος ἀντικειμένου, (ἢ κτηθέντος τινος αἰσθήματος), ἢ ἡ ὑπὸ τοῦ πνεύματος πλασθεῖσα εἰκών τινος, ὅπερ πρότερον ἀμέσως ἐγένετο ἀντιληπτὸν ἢ αἰσθητόν, διανοητική τις εἰκών.

Ἐνῷ λοιπὸν θεωρία, αἴσθησις, αἴσθημα πάντοτε εἶναι ἄμεσα, ἡ παράστασις εἶνε ἀεί τι μέσον· τὸ αἴσθημα οὐδεμία ἀντικειμενικὴ συνείδησις εἶνε, αὕτη ἄρχεται πρῶτον μετὰ τῆς παραστάσεως καὶ τελειοῦται ἐν τῇ ἐννοίᾳ. Λέγομεν ἐπίσης, ἂν ἀκούωμεν τὴν περιγραφήν τινος ἡμῖν ἀγνώστου τέως ἀντικειμένου ἢ συμβάντος, «δὲν δύναμαι ἀκόμη νὰ παραστήσω ἐν ἐμοὶ τὸ πρᾶγμα» ὅ ἐστι δὲν δύναμαι ἔτι νὰ καταστήσω ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ αἰσθητικῇ αὐτοῦ ἀληθείᾳ σαφὲς τὸ πρᾶγμα, ὅπερ μόνον διὰ τοῦ σκεπτομένου νοός μου ἐγνώρισα. Ἡ ἔννοια λοιπὸν *παράστασις*, ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς πάντοτε τὴν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

αἰσθητικὴν ἐμφάνισιν, καὶ εἶνε ἐπομένως οὐσιωδῶς διάφορος τοῦ διανοήματος, ὅπερ ἡμεῖς τότε καὶ *καθαρὸν νόημα* ἢ *ἔννοιαν* καλοῦμεν, διότι ἐν αὐτῇ ἀναλαμβάνονται καὶ αἰσθητικὰ ἀντικείμενα μόνον κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν, ἐπομένως ἀφανῆ οὐσίαν. Ἐν τῇ συνήθει γλωσσικῇ χρήσει συχνάκις λαμβάνονται ὡς ταὐτόσημοι αἱ μόνον ὀλίγον διαφέρουσαι λέξεις *παράστασις* καὶ *διάνοια*.

70. Ἡ ὑποχώρησις καὶ κατὰ μικρὸν ἐξαφάνισις κεκτημένων παραστάσεων καλεῖται *ἐπιλανθάνεσθαι*. Ἡ δὲ ἐπάνοδος λησμονηθεισῶν παραστάσεων καλεῖται *ἀναμιμνήσκειν*· *μνημονεύειν* λέγομεν, ὅταν ἐκ προθέσεως προκαλῶμεν κεκτημένας παραστάσεις, τοὐναντίον *ἐπὶ νοῦν ἔρχεταί μοι*, *ἔννοια μοὶ ἐγγίγνεται*, λέγομεν, ὅταν ἀκουσίως ἐπέρχωνται αὗται. Τὴν ὅλην δὲ ταύτην δύναμιν τοῦ νὰ ἀνακαλῶμεν εἰκόνα τινὰ πρότερον ἀντιληφθέντων ἀντικειμένων ἢ νὰ ἀναμιμνησκώμεθα πρότερον κεκτημένων αἰσθημάτων καλοῦμεν *παραστατικὴν δύναμιν*[1]. Ὡς ἰδιάζουσαι ἐνέργειαι ταύτης μνημονευτέαι ἔτι τὸ *φανταστικὸν* ἢ *φανταστικὴ δύναμις* καὶ ἡ *μνήμη*. Ὑπὸ *φανταστικὴν δύναμιν*, ἂν αὕτη δὲν λαμβάνεται, ὡς συχνάκις συμβαίνει, ταὐτόσημος τῇ παραστατικῇ, νοοῦμεν τὴν δύναμιν, καὶ ἐπὶ τῶν ὄντων, ἅτινα δὲν ἔχομεν εἰσέτι ἴδει, τοῦ νὰ πορίζωμεν ἡμῖν αἰσθητικὰς εἰκόνας. *Μνήμη* τοὐναντίον εἶνε ἡ δύναμις, τοῦ νὰ κρατῶμεν σταθερῶς τὰ σημεῖα τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα ἐν λέξεσι συνίστανται.

Εἶνε ψευδής, συχνάκις ἀπαντῶσα παράστασις, ὅταν ἡ μνήμη θεωρῆται ὡς ἁπλοῦν τι ταμεῖον, ὡς τι δοχεῖον, παρ' ᾧ οὐδεμίαν τὸ πνεῦμα ἔχει ἀσχολίαν. Τὸ πνεῦμα, ὅπερ καὶ ἐν

[1] Ἡ παραστατικὴ δύναμις διαιρεῖται ὑπό τινων εἰς ἀναπαραστατικὴν καὶ δημιουργικήν· συνίσταται ἐν τῇ ἀναλήψει κεκτημένων παραστάσεων, πρὸς ἃς ἀνήκει ὡς ἰδιαίτερον εἶδος ἡ μνήμη, ἥτις περιλαμβάνει τὸ φανταστικὸν καὶ τὴν φαντασίαν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τῇ μνήμῃ φαίνεται ἐνεργὸν καὶ δρῶν, εἶνε μόνον βεβαίως ὡς τὸ κατέχον καὶ ἀναπαράγον. Ὅσῳ ζωηρότερον, ὅσῳ ἀκριβέστερον ἀναλαμβάνει τι τὸ πνεῦμα, τόσῳ περισσότερον καὶ τὸ κατέχει εὐσταθῶς, τόσῳ εὐκολώτερον παράγει τοῦτο. Τὸ πνεῦμα εἶνε οὐσιωδῶς καὶ μνήμη, ὅ ἐστι κρατοῦσα δύναμις. Ἄνευ αὐτῆς ἔπρεπε καθ' ἑκάστην νὰ ἄρχηται ἐξ ὑπαρχῆς· μόνον διὰ τούτου καθίσταται εἰς τὸ πνεῦμα δυνατὸν νὰ ἐπισκοπήσῃ μεγάλους τῆς γνώσεως κλάδους, νὰ περιλάβῃ καὶ νὰ διατάξῃ· μόνον διὰ τούτου, ὅτι τὸ πνεῦμα δύναται νὰ κρατήσῃ τὸ ἄρτι γνωσθέν, καθίσταται αὐτῷ δυνατόν, νὰ προχωρῇ πάντοτε ἐν τῇ γνώσει. Ἄνευ μνήμης οὐδεμία θὰ ὑπῆρχεν ἐπιστήμη. Ἀλλ' ἡ ἰσχὺς τῆς μνήμης ἐξαρτᾶται οὐσιωδῶς, καί τοι οὐχὶ ἀποκλειστικῶς, ἐκ τοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπερ εἰς τὸ πρᾶγμα ἔχομεν, καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας τῆς ἡμετέρας βουλήσεως. Τὸ τίθεσθαι τι εἰς μνήμην (τὸ ἐκμανθάνειν) εἶνε τὸ ἰδιοποιεῖσθαι ἐνσκόπως λέξεις καὶ ἐννοίας πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς κατοχῆς. Συμβαίνει τοῦτο εὐκολώτατα, ἂν αἱ λέξεις αὗται διὰ ὡρισμένου τινὸς νόμου, ῥυθμοῦ ἢ στίχου ἦνε διατεταγμέναι. Τὸ τίθεσθαι εἰς μνήμην (ἐκμανθάνειν ἀπομνημονεύειν) εἶνε ἢ ἐξωτερικόν, μηχανικόν, συχνάκις ἀλόγιστον, (ἀπομνημόνευσις ἁπλῆ), ἢ λελογισμένον, ὑπὸ σκέψεως ὁδηγούμενον καὶ ἐπὶ πνευματικῆς ἐπεξεργασίας ἐρειδόμενον. Τοῦτο, ὅπερ ἡμεῖς διὰ τοῦ τελευταίου ἰδιοποιούμεθα, καλεῖται μάθησις. γνῶσις. Περὶ αὐτοῦ ἰσχύει τὸ γνωστόν: tantum scimus, quantum memoria tenemus· (δηλ. τόσα γινώσκομεν, ὅσα ἐν τῇ μνήμῃ κατέχομεν). *Ἐμπειρία* τοὐναντίον καλεῖται τὸ διὰ ἰδίας κατ' ὀλίγον παρατηρήσεως κτηθὲν καὶ εἶτα διατηρηθὲν περιεχόμενον τοῦ διανοήματος. — Παραστατικὴ δύναμις καὶ μνημονικὸν εἶνε συγγενῆ σχεδόν, ἕνεκα δὲ τούτου καὶ βοηθοῦσιν ἀλλήλοις. Ἐκεῖνο ἀποβλέπει εἰς τὴν αἰσθητῶς ἀντιληφθεῖσαν εἰκόνα ἀντικειμένου τινός, τοῦτο δὲ εἰς τὸ ἀφῃρημένον καὶ συχνάκις αὐθαίρετον ὄντος τινὸς σημεῖον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΣΗΜ. Ἡ φυσικὴ μνήμη ἐνισχύεται διὰ τῆς ἀσκήσεως ἥτις συνίσταται 1) εἰς τὴν ἀκριβῆ καὶ σύντονον προσοχὴν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται νὰ ἀπομνημονεύσῃ τις· 2) εἰς τὴν ἐπανάληψιν τοῦ ἀπομνημονευθέντος· Ἡ τεχνικὴ μνήμη μνημονευτικὴ ἢ μνημονικὴ ἢ ἀναμνηστικὴ καλουμένη λέγεται ὅτι εὑρέθη ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου, καὶ συνίσταται εἰς τὴν χρῆσιν τῶν τεχνικῶν μέσων πρὸς βοήθειαν τῆς ἀναμνήσεως. Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ ἡ τοπικὴ τῶν ἀρχαίων.

Ὡς παραδείγματα μνήμης τεραστίας ἔστωσαν ὁ Κῦρος, ὅστις ἐνεθυμεῖτο τὰ ὀνόματα πάντων τῶν στρατιωτῶν του. Ὁ Ὀρτένσιος, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἐπαναλάβῃ αὐτολεξεὶ τά τε ἑαυτοῦ καὶ τὰ τῶν ἄλλων νοήματα, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅστις τῆς ἀναμνηστικῆς τέχνης προετίμα τὴν τέχνην τῆς λήθης. Ὁ Μιθριδάτης, ὅστις ὡμίλει 22 γλώσσας· ὁ Συνέκας ὁ πρεσβύτερος, ὅστις 2,000 λέξεις ἠδύνατο νὰ ἐπαναλάβῃ καθ' ἣν τάξιν τῷ ἐλέχθησαν. Λέγεται περὶ τοῦ περιφήμου Φὼξ ὅτι ἂν ἡ βίβλος ἀπώλλυτο, οὗτος ἠδύνατο νὰ ἀποκαταστήσῃ ταύτην. Ἡ Ῥωμαία Παῦλα ἐγίνωσκεν ἀπὸ μνήμης τὴν ἁγίαν γραφὴν καὶ δι' αὐτῆς ἐσπούδασε μόνη τὴν ἑβραϊκήν. Οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ἰσχυροτέραν τὴν μνήμην διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους: α') ὅτι αἱ πνευματικαὶ αὐτῶν δυνάμεις δὲν ἦσαν τόσον διεσπασμέναι β') ὅτι τὸ ποσὸν τῶν θετικῶν γνώσεων ἦτο πολὺ μικρότερον γ') ὅτι ἐκεῖνοι δὲν εἶχον τόσα βοηθητικὰ μέσα καὶ ἠναγκασμένοι ἦσαν νὰ ἐνισχύωσι τὴν μνήμην των. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐφέροντο ἀπὸ μνήμης ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ Λεϐνίτιος ἐγίνωσκεν ἀπὸ μνήμης τὸν Βιργίλιον. Ἡ μνήμη εἶνε διάφορος εἰς διαφόρους ἀνθρώπους· ἡ εἶνε περιεκτική, ὅ ἐστι δύναται νὰ περιλάβῃ πολλὰ καὶ περὶ πολλῶν ἀντικειμένων· ἡ εἶνε δεξιὰ ὅ ἐστι δύναται νὰ κρατήσῃ καὶ τοιαῦτα, ἅτινα εἶναι δύσκολον νὰ ἐνθυμηθῇ τις καὶ νὰ διατηρήσῃ· ἡ πιστή, ὅταν καὶ μετὰ μακρὸν χρόνον δύναται νὰ τηρήσῃ ἀκριβῶς ὅ,τι ἀπ' ἀρχῆς ἐδέχθη. Οὐχ' ἧττον αἱ ἐντέλειαι αὗται τῆς μνήμης εἶνε σπανίως πρὸς ἀλλήλας συνδεδεμέναι. Καλῆς μνήμης ἀνάγκην ἔχει κατ' ἐξοχὴν ὁ ψεύστης, κατὰ τὸ ἀρχαῖον λόγιον: Mendacem oportet esse memorem.

71. Τὴν εὐπρεπῆ καὶ παραγωγικὴν ἢ δημιουργικὴν φανταστικὴν δύναμιν καλοῦμεν *φαντασίαν*. Αὕτη εἶνε ἡ εἰς τοὺς ποιητὰς καὶ τεχνίτας ἰδιάζουσα πνευματικὴ δύναμις, δι' ἧς ἐξεικονίζουσι τὰ ὕψιστα καὶ βαθύτατα νοήματα ἢ αἰσθητο-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ποιοῦσι ταῦτα. Δυνάμεθα ἐνταῦθα τὰ μάλιστα προσηκόντως νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν δύσκολον ἔννοιαν «καλόν,» διότι τὸ καλὸν μόνον ὑπὸ τοῦ φανταστικοῦ δημιουργεῖται καὶ μόνον ὑπ' αὐτοῦ νοεῖται. *Καλὸν* καλοῦμεν πᾶν, ὅ,τι ἐν αἰσθητικῇ ἐμφανίσει καθιστᾷ τὸ πνευματικὸν τόσῳ ἐντελῶς νὰ ἐκλάμπῃ, ὥστε νὰ δυνάμεθα ἀμέσως νὰ ἐννοῶμεν τοῦτο καὶ ἀπολαύωμεν· διακρίνομεν κατὰ ταῦτα ἐν τῷ καλῷ τρία τινά: 1) Πᾶν καλὸν πρέπει νὰ ἦνε αἰσθητῶς ἀντιληπτὸν φαινόμενον, εἰκὼν ἢ μουσικόν τι ἔργον· καὶ ἡ ποίησις ἐν εὐφώνῳ ἡμῖν ἀμέσως ἡδονὴν παρεχούσῃ γλώσσῃ ποιεῖ τοιαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε παρέχει ἡμῖν αἰσθητῶς ἀντιληπτήν τινα οὐσίαν· ἡ καθαρὰ ἰδέα καὶ ἡ ἐντελεστάτη οὐδέποτε δύναται κατὰ τὴν κυριολεκτικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως νὰ ὀνομασθῇ καλόν. 2) Ἐν παντί, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ὀνομασθῇ καλόν, εἶνε ἀνάγκη, ὡς ἤδη ὁ Πλάτων παρετήρησε, νὰ ἐκφρασθῇ ἰδέα τις, πνευματικόν τι, ἄνευ τοῦ πνευματικοῦ τούτου τὸ καλὸν γίγνεται μόνον κενή τις λάμψις. Ἀμφότερα αἰσθητὸν καὶ πνευματικὸν πρέπει τόσῳ ἐντελῶς νὰ συνδέηται, ὥστε οὔτε τὸ αἰσθητὸν ὡς τοιοῦτον, οὔτε τὸ πνευματικὸν ὡς τοιοῦτον νὰ δύναταί τις νὰ διακρίνῃ. Δὲν πρέπει δὲ νὰ φαντασθῇ τις, ὅτι ὁ ποιητὴς ἢ ὁ τεχνίτης κατὰ πρῶτον ἔχει τὴν καθαρὰν ἰδέαν, ἐπ' αὐτῆς δημιουργεῖ τὸ αἰσθητὸν σῶμα, ὅπως ἐν αὐτῷ παραστήσῃ ἐκείνην (ὅπου τοῦτο συμβαίνει, ἡ ποίησις καὶ ἡ τέχνη θὰ ἦνε ψυχρά)· ἡ θαυμασία ἰδιότης τῆς ποιητικῆς καὶ τεχνουργικῆς φαντασίας εἶνε μᾶλλον εἰς τὸ παράγειν τοιαύτας εἰκόνας, ἐν αἷς ἀμφότερα ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν καὶ ἑπομένως ἐντελεστάτῃ ἑνότητι ὡς σῶμα καὶ ψυχὴ εἶνε συνδεδεμένα· μόνον ὁ διακριτικὸς νοῦς διακρίνει ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ συμφέροντι ἀμφότερα τὰ στοιχεῖα.

Ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης καὶ ἐμφύτου συναφείας τῶν δύο τούτων ἐξάγεται ὡς 3ⁿ ἡ οὐσιώδης ἰδιότης τοῦ καλοῦ, ὅτι τοῦτο ἐπιδρᾷ ἀμέσως. Πᾶν καλὸν ἀρέσκει ἡμῖν καὶ εὐχαριστεῖ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

εὐθὺς ἀφοῦ ἴδωμεν ἢ ἀκούσωμεν αὐτό, καὶ χωρὶς εὐθὺς νὰ δυνηθῶμεν νὰ εἴπωμεν τὴν αἰτίαν τούτου. Τὸ αἰσθητὸν ἐν τῷ καλῷ ἀποβλέπει πρῶτον εἰς τὰς ἡμετέρας αἰσθήσεις. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ αἰσθητὸν ἐν τῷ καλῷ εἶνε ἐν στενοτάτῃ καί, οὕτως εἰπεῖν, ἐμφύτῳ συναφείᾳ πρὸς τὸ πνευματικόν, εὐθὺς καὶ τὸ ἡμέτερον πνεῦμα ἐπιψαύεται ὑπὸ τούτου, ὅ ἐστι ἐκείνη ἡ δύναμις τούτου, ἥτις πρὸς τὴν αἰσθητικὴν ἀντίληψιν κεῖται ἐν συναφείᾳ, δηλ. τὸ φανταστικὸν ἢ ἡ φαντασία. Τεχνικόν τι ἔργον, ὅπερ πρέπει νὰ σπουδάσωμεν, ὅπως τὸ ἐννοήσωμεν, τότε πρῶτον δυνάμεθα νὰ ἀπολαύσωμεν τοῦ καλοῦ, ὅτε ἐξηντλήσαμεν πᾶσαν περὶ αὐτοῦ σπουδήν· τότε πρῶτον δύναται τοῦτο νὰ ἐπιδράσῃ ἐφ' ἡμᾶς ἀμέσως. Οὕτω οἱ ἀρχαῖοι κλασικοὶ μετὰ σπουδαίαν μελέτην δύνανται νὰ παρέξωσιν ἡμῖν αἰσθητικήν τινα ἀπόλαυσιν. Ἡ καλλονὴ τῆς φύσεως, ἐν ᾗ θεῖαι ἰδέαι κεῖνται πρὸ ἡμῶν ἐν σωματικῇ μορφῇ, ἐπιδρᾷ παρὰ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις ἀμέσως. Τὸ ὄργανον, δι' οὗ τὸ καλὸν ἀντιλαμβανόμεθα καὶ δεχόμεθα, ἄλλοτε μὲν καλεῖται φαντασία, ἄλλοτε αἴσθημα, αἴσθησις· διὰ τῶν δύο τελευταίων ἐκφράσεων ἐξαίρεται σαφῶς, ὅτι τὸ καλὸν πάντοτε μόνον ἀμέσως δεχόμεθα, ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ λογικοῦ νοός.

ΣΗΜ. Ὑπὸ τὴν φανταστικὴν δύναμιν συγκαταλεκτέα καὶ ἡ προαίσθησις, αἱ ὄνειροι καὶ τὸ μηχανᾶσθαι ἢ ἐπινοεῖν.

1) Προαίσθησις εἶνε προσδοκία ὁμοίας περιστάσεως καὶ διακρίνεται ὡς τοιαύτη τῆς προγνώσεως διὰ τῆς ἐλλείψεως κανόνος τινὸς (ἕνεκα τούτου καὶ ἀντὶ τῆς βεβαιότητος τῆς προγνώσεως εἶνε μόνον εἰκασία). Ἡ ἔλλειψις τοῦ κανόνος πρέπει λοιπὸν ἕνεκα μόνης τῆς ὁμοιότητος τῶν παρουσῶν περιστάσεων νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ προτέρου συμβάντος, ἥτις ὁμοιότης ἀναδημιουργεῖ τὸ πρότερον, καὶ συνάμα, ἐπειδὴ τοῦτο δὲν ὑπάρχει, τὸ προεικάζει.

2) Ὄνειρος ὀνομάζεται ἡ παράστασις ἐν τῷ ὕπνῳ· ἡ ἐξήγησις τῶν ὀνείρων εἶνε ἡ φυσιολογικὴ ἢ ψυχολογική.

Φυσικὰ αἴτια τοῦ ὀνειρεύεσθαι εἶνε: α' ἐξωτερικαὶ ἐπιδράσεις καὶ διεγέρσεις, ἐνεργοῦσαι τοσοῦτον ἐπὶ τὰ ἀνάλογα ὄργανα, ὥστε τι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

θενται ταῦτα εἰς ἐνέργειαν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἦνε παντελῶς ἐγρηγορότα. β' βαθμός τις καμάτου εἴς τινα τῶν αἰσθητικῶν ἢ ἀντιληπτικῶν ὀργάνων κατὰ τὴν ἐγρήγορσιν. γ' ἀνόμοιος κόπος τοιούτων ὀργάνων. Ὅθεν ἡ ἀνόμοιος ἀνάγκη τοῦ ὕπνου πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν ἐξαντληθεισῶν δυνάμεων καὶ ἐπομένως ἡ εὐκολωτέρα ἐξέγερσίς τινων ὀργάνων, ἐνῷ τὰ ἄλλα βαθέως ὑπνώττουσιν. δ' ταραχὴ τῆς ὅλης αἰσθήσεως ἢ ἐξέγερσις εἴς τινα τῶν ὀργάνων. ε' αἰσθητικὴ κατάστασις τῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων (ὡς δυσκοιλιότης κτλ.) ς' εἰσχώρησις αἵματος εἰς τὸν ἐγκέφαλον. ζ' εὐαίσθητον νευρικὸν σύστημα.

Ψυχικὰ αἴτια τοῦ ὀνειρεύεσθαι εἶναι καθόλου ἡ ἀναπαραγωγὴ ἢ ἡ ἀναδημιουργία τῶν ἡμαυρωμένων αἰσθημάτων δι' ἐκείνων τῶν μέσων, ἅτινα προσάγονται τῇ ψυχῇ ἐν τῷ ὕπνῳ ὑπὸ τῶν ἡμιεγρηγορότων αἰσθητικῶν νεύρων. Οὐχὶ δὲ πάντα τὰ αἰσθητήρια συνάμα ὑπνώττουσιν, ἀλλὰ κατὰ πρῶτον καὶ βαθύτατα ἡ ὅρασις, εἶτα ἡ ἀκοή, ἔπειτα ἡ ὄσφρησις καὶ γεῦσις, τελευταῖον δὲ καὶ ἡσυχαίτατα ἡ ἁφή. Ἐντεῦθεν προέρχονται παραστάσεις, αἵτινες, καίτοι οὐχὶ πάντοτε, οὐχ ἧττον κατὰ κανόνα οὐδεμιᾷ αἰσθήσει ὁμοιάζουσι, καὶ ἐπομένως εἶνε φαντασίαι. Τοῦτο δὲ δὲν κωλύει, ὥστε νὰ μὴ ἀναδύωνται ἐν τῷ ὕπνῳ καὶ ἀναμνήσεις, ἀκόμη δὲ καὶ ἰδέαι, καὶ μάλιστα τόσῳ καθαρώτερον καὶ ὀρθότερον, ὅσῳ μᾶλλον ἀκώλυτος εἶνε ἡ παραγωγή· (οὕτω ἐν τῷ ὕπνῳ λύονται ἐνίοτε προβλήματα κλπ.) Ἰδίως δὲ ἐγγίγνονται ὄνειροι ἐξ ἀδιαλείπτων πνευματικῶν ἐνασχολήσεων ἢ ἐκ βαθέων ψυχικῶν ἐντυπώσεων.

Ἀπαίδευτοι ἐκλαμβάνουσι τὸν ὄνειρον ὡς προσημαίνοντά τι· α') διότι δὲν γινώσκουσι νὰ ἐξηγήσωσι τοῦτον ἐκ τῆς ἀναπαραγωγῆς τοῦ παρελθόντος, καὶ τὸ παρὸν δὲν συμφωνεῖ πρὸς τοῦτο, ὥστε ζητοῦσι τὴν αἰτίαν αὐτοῦ εἰς τὸ μέλλον· β') ἐνισχύονται εἰς τοῦτο διότι πράγματί τινες ὄνειροι ἐκπληροῦνται εἴτε κατὰ σύμπτωσιν εἴτε ἕνεκα τῆς πρὸς τὸ ὀνειρεύεσθαι ἀφορμῆς, εἴτε ἕνεκα τῆς αὐτενεργείας· γ') διότι ἐκτὸς τούτου ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ ἐγρηγόρσει προαίσθησίς τις (προσδοκία ὁμοίου συμβάντος). Αὕτη δύναται ἐν τῷ ὕπνῳ διὰ τῆς ἀκωλύτου ἀναδημιουργίας νὰ ἐπιταθῇ μέχρι τῆς ἀληθοῦς προγνώσεως.

Ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ὀνείρου ἐπὶ τῶν φωνητικῶν καὶ κινητικῶν ὀργάνων ἀκολουθεῖ ἐνίοτε καὶ διάλεξις καὶ ὑπνοβασία, ἥτις δὲν δύναται νὰ ἦνε τεχνική, ἀλλ' ἀκουσία ἢ φυσική· ἡ διάλεξις καὶ ὑπνοβασία περιορίζεται εἰς τὸν κύκλον τῶν νοημάτων τοῦ ὁμιλοῦν-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τος καὶ περιπατοῦντος ἐν ἐγρηγόρσει. Οἱ λόγοι καὶ αἱ πράξεις τοῦ ὑπνώττοντος ἐνίοτε δύνανται νὰ ὁδηγηθῶσι καὶ ἐνσκόπως δι' ἐρωτήσεων ἢ ἀποκρίσεων, ἐξ οὗ βεβαιοῦται, ὅτι ἐν τῷ ὀνείρῳ οὔτε πᾶσαι αἱ αἰσθήσεις, οὔτε πᾶσαι ὁμοίως κοιμῶνται. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ ἐνέργεια τῶν αἰσθήσεων ὑποτάσσεται τῇ ψυχικῇ ἀναπαραγωγῇ· ὅτι δὲ ὁ καθ' ὕπνον ὁμιλῶν ἢ περιπατῶν οὐδὲν συνήθως ἀναμιμνήσκεται ἐγειρόμενος, τοῦτο δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ταῦτα δὲν στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἀναπαραγωγῆς, ἀλλὰ μόνον ὅτι ταῦτα διὰ τῆς ἐπανελθούσης τῶν αἰσθήσεων ἐνεργείας ἐπεσκοτίσθησαν.

Ἐνῷ ἐν τῇ προαισθήσει καὶ τῷ ὀνείρῳ τὸ φανταστικὸν ἀνεπιτηδεύτως δρᾷ, ἐν τῷ ἐπινοεῖν καὶ ποιεῖν εἶνε ἐκ προθέσεως ἐνεργόν· διαφέρει ὅμως τοῦ ἐπινοεῖν καὶ ποιεῖν οὐχ ἧττον ἢ τοῦ ἀνακαλύπτειν. Τὸ ἐπινοεῖν εἶνε κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἀνακαλύπτειν, ἡ εὕρεσις ἀγνώστων σχημάτων διὰ γνωστὴν ὕλην, ἐνῷ ἡ ἀνακάλυψις εἶνε ἡ εὕρεσις ἀγνώστου μέχρι τοῦδε ἀντικειμένου (ἀνεκαλύφθη π. χ. ἀστήρ, ἀλλ' ἐπινοεῖ τις ἢ ἐφευρίσκει μηχανήν). Ἡ ἐφεύρεσις ἢ ἐπινόησις ἔχει σκοπὸν ἐκτὸς ἑαυτῆς κείμενον, πρὸς ὃ αὕτη ὡς μέσον διάκειται, ἐνῷ ἡ ποίησις εἶνε αὐτὴ ἑαυτῆς σκοπός. Ἐπινόησις εἶνε ἡ παραγωγὴ νέων καὶ ὠφελίμων τύπων δεδομένης ὕλης.

Καὶ ποίησις εἶνε ἐκ προθέσεως παραγωγὴ νέων τύπων. Ἀλλὰ διαφέρει τοῦ ἐφευρίσκειν ὅτι ὀφείλει νὰ ἦνε οὐχὶ πρὸς τὸ ἀμέσως ὠφελεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀρέσκειν γενικῶς, πρέπει νὰ ἦνε καλή, ὥστε ἐπομένως πρέπει νὰ ἦνε αὐτὴ ἑαυτῆς σκοπός. Ποίησις εἶνε λοιπὸν ἡ αἰσθητοποίησις τοῦ ὑπὲρ αἴσθησιν.

Αὕτη δὲ ὡς πρὸς τὴν μορφὴν ὑποτάσσεται εἰς τὴν ἐπιτηδευτὴν φανταστικὴν δύναμιν ἢ φαντασίαν. Δὲν ὑπηρετεῖται δὲ μόνον ἡ ποίησις ἢ τέχνη διὰ μόνης τῆς φαντασίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ νοὸς ἢ τοῦ λογικοῦ, ὅπερ παρέχει τὴν ὑπόθεσιν. Ἐκτὸς τῆς φαντασίας ἀπαιτεῖται καὶ τὸ ὑπὲρ αἴσθησιν τὸ θεῖον, ὅπερ μετὰ τῆς φαντασίας συνδεόμενον καλεῖται αἰσθητικόν. Ἄλλως τε ἐν τῷ ποιεῖν εἶνε ἀναγκαῖον πρὸς τῷ ἀρέσκειν καὶ τὸ νοεῖν, ὥστε ἡ αἰσθητικὴ παράστασις νὰ μὴ ἦνε ἀντιφατική.

Ὅπως ἡ σκέψις τοῦ ἀνθρώπου, οὕτω καὶ ἡ φαντασία ἔχει ἀπεριόριστον σφαῖραν, δηλ. ὅπως ἐκείνη ἀντιφάσκει πολλάκις, οὕτω καὶ αὕτη δύναται νὰ πλάσῃ ὅ,τι θέλει. Ἂν τοῦτο ἦνε σύμφωνον πρὸς τὴν σκέψιν καὶ τὸν λόγον, εἶνε ἄλλο ζήτημα. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ φανταστικὸν δύναται νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ψεῦδος.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Καθόσον δηλ. ἡ αἰσθητικὴ πλαστικὴ δύναμις χρησιμεύει εἰς τοῦτο εἰς τὸ νὰ μεταθέσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς ἄλλον τινὰ κόσμον, νὰ δώσῃ ἀφῃρημένας ἐννοίας καὶ ἀξιώματα, θεωρίαν καὶ ζωήν, νὰ πλουτίσῃ τὸ κράτος τῶν ὄντων διὰ νέων ἐφευρέσεων, κατ' ἐξοχὴν διὰ τῆς τέχνης, νὰ ἀνοίξῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον πλουσίας πηγὰς τῆς τέρψεως· οὐδεμία τῆς ψυχῆς δύναμις εἶνε, ἂν ἐλλείπῃ αὐτῇ ἡ ἀπαιτουμένη ὁδηγία, πρὸς τοῦτο μᾶλλον ἁρμόζουσα νὰ φενακίσῃ τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ἀπάτης καὶ τοῦ ψεύδους, καὶ νὰ καταῤῥίψῃ αὐτὸν εἰς φροντίδας, δυστυχίας καὶ παντὸς εἴδους κακά. Οὐχὶ ἡ ἀντικειμενικὴ οὐσία, ἀλλὰ ἡ φαντασία εἶνε, ἥτις δεικνύει ἡμῖν ἀρετὴν καὶ ἁμαρτίαν συχνάκις κατ' ἀντιφάσκοντα πρὸς τὴν ἀλήθειαν τρόπον, ἐκεῖ μὲν πόνους καὶ στερήσεις ἀναπλάττουσα, ἐνταῦθα δὲ τὴν τῶν αἰσθήσεων ἡδονὴν παριστῶσα. Ἀλλὰ καὶ φαντασίας παραστάσεις πολλάκις ἐκλαμβάνονται ἀπατηλαὶ καὶ ὡς ὀνειροπολήματα. Ὅτε ὁ Φούλτων ἐπενόησε κατὰ πρῶτον τὸ ἀτμόπλοιον, ἐθεωρήθη ὡς τρελλὸς ὑπὸ τῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν ἐν Παρισίοις· ὁ δὲ Γραὶ ἐν Λονδίνῳ ὁ τὸν σιδηρόδρομον πρῶτον ὑποδείξας ἐνομίσθη ὡς μέθυσος.

8ον ΝΟΥΣ

72. Ἐκ τῆς παρεκβάσεως ταύτης περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ καλοῦ δυνάμεθα κάλλιστα νὰ διαγνώσωμεν τὴν ἰδιάζουσαν ἐνέργειαν τοῦ φανταστικοῦ (ἢ ἐν γένει τῆς παραστατικῆς δυνάμεως) καὶ τοῦ νοῦ.

Ὑπὸ τὸν «νοῦν» νοοῦμεν ἐκείνην τὴν ἐνέργειαν τοῦ νοοῦντος πνεύματος, ἥτις δὲν διευθύνεται πλέον πρὸς τὴν εἰκόνα, εἰς τὸ αἰσθητὸν φαινόμενον καὶ τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν τοῦ πράγματος, ἀλλ' εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ οὐσίαν, ἥτις διὰ τῶν ἡμετέρων αἰσθήσεων δὲν δύναται νὰ γείνῃ καταληπτή. Ἂν τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην οὐσίαν τοῦ ὄντος καταλάβω, σχηματίζω διανοήματα· διανοήματα λοιπὸν εἶνε τὰ προϊόντα τοῦ ἐπὶ τὴν οὐσίαν τοῦ ὄντος στρεφομένου νοός. Ἀλλ' ἡ οὐσία αὕτη, ἐν τῇ ὁλότητι αὐτῆς ἐκλαμβανομένη, καλεῖται *ἔννοια* τοῦ πράγματος, καὶ ἕνεκα τούτου ὁρίζομεν καὶ τὸν νοῦν ὡς τὴν δύναμιν τοῦ σχηματίζειν ἐννοίας.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Εἶνε δὲ μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ παραστάσεως καὶ ἐννοίας. Ἤδη μικρὸς παῖς ἔχει παράστασιν τῆς τραπέζης καὶ θὰ χαρακτηρίσῃ ἑκάστην, ἄν τινας ἐξ αὐτῶν εἶδεν, ὡς τράπεζαν, ἂν καὶ ἄλλο μέγεθος, σχῆμα καὶ χρῶμα ἔχῃ. Τοὐναντίον ἀπαιτεῖ ἤδη προσήκουσαν μόρφωσιν τοῦ νοῦ, ὅπως εὕρῃ τὴν ἔννοιαν τῆς τραπέζης. Ὅτε ὁ Πλάτων ὡμίλει περὶ τῶν ἐννοιῶν *τραπεζότης* καὶ *κυαθότης*, (διὰ τούτου ἤθελε νὰ παραστήσῃ τὴν ἔννοιαν, τὸ καθόλου τῶν ἀντικειμένων τούτων) ἔλεγε τότε ὁ κυνικὸς Διογένης: βλέπω μὲν βεβαίως τράπεζαν καὶ κύαθον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν τραπεζότητα καὶ κυαθότητα· μάλιστα ἀπεκρίθη ὁ Πλάτων, ἔχεις ὀφθαλμούς, ἀλλὰ δὲν ἔχεις νοῦν. Εἰς πολὺ ἀνώτερον βαθμὸν ἰσχύει τοῦτο ἐπὶ τῶν δυσκόλων ἐννοιῶν *καλόν*, *ζωή*, *νοεῖν*, ἅτινα σχετικῶς μόνον ὑπ' ὀλίγων δύνανται νὰ καταληφθῶσι, καίτοι σχεδὸν πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔν τινι περιπτώσει δύνανται νὰ εἴπωσιν, ὅ,τι καλὸν ὅ,τι ζωὸν εἶνε, καὶ πάντες περὶ ἑαυτῶν διϊσχυρίζονται, ὅτι νοοῦσιν.

Τὴν κυρίαν ἐνέργειαν τοῦ νοῦ καὶ τοῦ φανταστικοῦ δυνάμεθα κάλλιστα νὰ καταστήσωμεν ἐν ἡμῖν φανερὰν διὰ τῆς διαφορᾶς πεζοῦ καὶ ποιητικοῦ λόγου: οἱ ποιηταὶ παρέχουσιν ἡμῖν τὰ νοήματά των ὅσον τὸ δυνατὸν ἐν αἰσθητικῇ θεωρίᾳ διὰ πλαστικῆς παραστάσεως. Ἡ παραβολή, ἡ μεταφορὰ καὶ ἡ προσωποποίητις ἀνήκουσι κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ποιητικὴν παράστασιν· ὁ κυρίως πεζὸς λόγος ἀρέσκεται εἰς τὰς ἀφῃρημένας ἐννοίας. Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas regumque turres εἶνε ἡ ποιητικὴ ἔκφρασις διὰ τὸ ἐν τῷ πεζῷ ἀφῃρημένον, «πάντες οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ἀποθάνωσιν·» αἱ ἀφῃρημέναι ἐκφράσεις «δι' ὅλου τοῦ βίου» ἢ «πάντες οἱ ἄνθρωποι» γίγνονται αἰσθητῶς ἐναργεῖς ἐν ταῖς γνωσταῖς ἐκφράσεσιν: ἀπὸ τοῦ λίκνου μέχρι τοῦ φερέτρου» ἢ «ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πένης, ὁ γέρων καὶ ὁ παῖς, ὑψηλὸν καὶ ταπεινόν, πλούσιος καὶ πένης.» Ἡ δημώδης γλῶσσα ἀρέσκεται

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

πάντοτε εἰς τὸν αἰσθητὸν τοῦ λέγειν τρόπον, ἡ γλῶσσα τῶν λογίων τοὐναντίον στρέφεται μᾶλλον εἰς τὸ ἀφῃρημένον. Διατί παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς, οἵτινες ἔχουσι κανονικήν τινα πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, ἡ ποίησις ἐμορφώθη πρότερον τοῦ πεζοῦ; Ποία εἶνε ἡ ψυχολογικὴ ἐξήγησις τοῦ ἱστορικοῦ τούτου γεγονότος;

73. Ἐξάγεται ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε, ὅτι τὸ φιλοσοφικῶς νοεῖν, ὅπερ ἡμεῖς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ § 6 ἐξηγήσαμεν, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι τὸ σχηματίζειν ἐννοίας, κρίσεις καὶ συλλογισμοὺς εἶνε κυρίως ἔργον τοῦ νοῦ. Νοῦς λαμβάνεται κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν ταὐτόσημος τῷ λογικῷ ἢ καὶ τῷ πνεύματι μόνον ὅτι ἡ τελευταία ἔκφρασις εἶνε ἐν χρήσει, ὅπως δηλώσῃ πάσας τὰς γνωστικὰς δυνάμεις. Ἐὰν λοιπὸν διὰ τοῦ νοὸς (τοῦ λογικοῦ, τοῦ πνεύματος) διέγνωσα ἐντελῶς τὴν οὐσίαν πράγματός τινος, τότε τοιαύτη διάγνωσις καλεῖται ἀντικειμενική, γνῶσις πρὸς τὸ ἀντικείμενον συμφωνοῦσα· ὑποκειμενικὴ δὲ κατάληψις καλεῖται ἡ γνῶσις, ἥτις μόνον ἓν ἤ τινα μέρη τοῦ ἀντικειμένου (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ εἰς τὸ νοοῦν ὑποκείμενον εὐάρεστα καὶ ἀσπαστὰ μέρη) οὐχὶ πάντα κατανοεῖ. Τοιαύτη ὑποκειμενικὴ κατανόησις καλεῖται καὶ *δόξα*, *ἀτομικὴ γνώμη*. Πᾶσα γνῶσις ἀρχίζει ἐκ δοξῶν καὶ γνωμῶν· ὅλως φυσικαὶ σχηματίζονται πολλαὶ καὶ διάφοροι γνῶμαι περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ παρουσιαζει εἰς τὴν παρατήρησιν πολλὰ μέρη. Ἐκ τῆς ἀναγκαίας πάλης τούτων, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς φιλοσοφικῆς ἀναπτύξεως, ἀνακεφαλαιοῦται περὶ τὸ τέλος ἡ ἀντικειμενικὴ γνῶσις, ἐν ᾗ κατὰ τὸν φιλοσοφικὸν ὅρον τὸ *εἶναι καὶ νοεῖν εἰσι ταὐτὸν* ἢ τὸ νοεῖν εἶνε σύμφωνον πρὸς τὸ ἀντικείμενόν του, τὸ ἀληθὲς ὄν. Ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἡμετέρας γνώσεως πρέπει νὰ παρασταθῇ πιστὴ καὶ ἐντελὴς εἰκὼν παντὸς τοῦ κόσμου, παντὸς ὄντος. Οὗτος εἶνε ὁ σκοπὸς πάσης γνώσεως καὶ πάσης ἐπιστήμης. Εἶνε δυνατὸν νὰ φθάσῃ τις εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἐπειδὴ τὸ ἡμέτε-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ρον πνεῦμα, τὸ ἀπεικόνισμα τοῦ θείου οὐχὶ μόνον εἶνε ἱκανόν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτο ὡρισμένον, τὸν κόσμον, τὰ διανοήματα τοῦ θεοῦ, νὰ ἐρευνᾷ, μελετᾷ καὶ ἐννοῇ. Πᾶν δὲ ὃν προῆλθεν ἐκ τῶν διανοημάτων τοῦ Θεοῦ. Τὸ εἶναι καὶ νοεῖν ἔχουσι λοιπόν, ὡς οἱ φιλόσοφοι λεγουσιν, ἀρχήν τινα. «Ἐπειδὴ τοιαύτη τις (ἀρχικὴ) κοινότης ὑπάρχει μεταξὺ νοεῖν καὶ εἶναι, δὲν δύνανται ἁπλῶς τὰ ὄντα νὰ ὁρίσωσι τὸ διανόημα, ὅτι τοῦτο ἀπεικονίζει ταῦτα πνευματικῶς ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὸ διανόημα νὰ ὁρίσῃ τὰ ὄντα, ὅτι ταῦτα παριστῶσι τοῦτο σωματικῶς. Ἡ ἐπιστήμη τελειοῦται μόνον ἐν τῇ προϋποθέσει πνεύματος, οὗ τὸ νόημα εἶνε ἀρχὴ παντὸς ὄντος.» (Trendelenburg). Μόνον διὰ τούτου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει νοῦν (λογικόν, πνεῦμα) προσήκει αὐτῷ *συνείδησις* καὶ *αὐτοσυνειδησία*. Συνείδησις εἶνε, ὡς ἡ λέξις ἐκφράζει, γνῶσις, ἀλλὰ γνῶσις σημαίνει, ὅτι ἡμεῖς σκεπτόμενοί τι ἐδέχθημεν ἐν ἡμῖν. Ἡ συνείδησις εἶνε ἡ γενικωτάτη ἔκφρασις διὰ τὸ *εἰδέναι* καὶ *καταναεῖν* τοῦτο, ὅ,τι *ἐν ἡμῖν καὶ ἐκτὸς ἡμῶν συμβαίνει*. Ὁ ἔχων συνείδησιν γινώσκει τί νοεῖ καὶ θέλει, καὶ διατὶ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο νοεῖ καὶ θέλει. Ὁ ἄνευ συνειδήσεως ὢν δύναται ἀκόμη νὰ ζῇ, ἀλλὰ δὲν καταναεῖ (δὲν αἰσθάνεται) πλέον οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐκτὸς ἑαυτοῦ. Ἐάν τις λοιπὸν γενικῶς ἐκφρασθῇ συνίσταται ἡ συνείδησις εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος *διακρίνει ἑαυτὸν παντὸς ἄλλου*. Ἐπὶ τῆς διακριτικῆς δὲ ἐνεργείας τῆς ψυχῆς στηρίζεται, ὡς ἐν § 25 εἴδομεν, πᾶσα κρίσις καὶ διανόησις· ἡ νόησις τοῦ παντὸς ἀρχίζει μετὰ τούτου νὰ διακρίνῃ τὰ διάφορα ἀντικείμενα· ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ νόησις ἀρχίζει διὰ τοῦ *διακρίνειν* καὶ *ὁρίζειν* (§ 8 καὶ 13. Πρβλ. καὶ Ulrici compendium der Logik σελ. 8—29). Μετὰ τῆς συνειδήσεως ἀρχίζει πᾶσα νόησις καὶ γνῶσις. Ἡ *αὐτοσυνειδησία* δὲ ἢ ἡ αὐτοσυνείδητος νόησις εἶνε ἡ ἀνωτάτη βαθμὶς τῆς νοήσεως. Ἡ αὐτοσυνειδησία συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ποιεῖ

ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

αὐτὸ ἑαυτὸ ἀντικείμενον τῆς σκέψεώς του, καὶ διαγιγνώσκει αὐτὸ ἑαυτὸ πρὸς διαφορὰν παντὸς ὅ,τι αὐτὸ δὲν εἶνε· πρὸς ἐντελῆ λοιπὸν αὐτοσυνειδησίαν ἀνήκει, ὅτι αὐτὸ διέγνωσε πᾶν ὅ,τι δὲν εἶνε, ὅτι διέγνωσε τὸν κόσμον, τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὸν θεόν, καὶ ἐν ποίᾳ σχέσει ἵσταται πρὸς τὸ πᾶν.

74. Ἀπὸ τοῦ Καντίου διακρίνουσιν οὐχὶ ὅμως καὶ γενικῶς ἐν τῇ φιλοσοφικῇ γλώσσῃ, *νοῦν*, *κρίσιν* καὶ *λόγον*. Καὶ διὰ μὲν τοῦ νοὸς σημαίνουσι τὴν κατωτέραν, διὰ δὲ τῆς διανοίας καὶ λόγου τὴν ἀνωτέραν δύναμιν. Νοῦς ὁρίζεται τότε ὡς ἡ δύναμις τοῦ σχηματίζειν ἐννοίας διὰ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἀφαιρεῖν, *κρίσις*, ὡς ἡ λέξις σημαίνει, τὴν δύναμιν τοῦ σχηματίζειν κρίσεις, *λόγον* ὡς τὴν δύναμιν τοῦ ποιεῖν συλλογισμοὺς καὶ εὑρίσκειν νέον. Ἀποδίδουσι λοιπὸν εἰς τὸν νοῦν ἀρνητικὴν καὶ κριτικὴν ἐνέργειαν, καὶ θεωροῦσιν αὐτὸν κατ' ἐξοχὴν ὡς *διαγνωστικὴν δύναμιν*· ὡς τοιαύτη καλεῖται τότε *ὀξύνοια*· αὕτη συνίσταται ἐν τῇ ἀκριβεῖ καὶ ὡρισμένῃ καταλήψει τῆς ὁμοιότητος καὶ διαφορᾶς τῶν ὄντων· ἡ ὀξύνοια καλεῖται ἀγχίνοια (ἐν ὑποκειμενικῇ σημασίᾳ)[1] ὅταν παριστᾷ τὴν ὁμοιότητα καὶ διαφορὰν κατ' ἄμεσον καὶ καταφανῆ τρόπον καὶ ἀπροσδοκήτως. Διὰ τῆς μονομεροῦς ὑπερβολῆς ἐκτρέπεται ἡ ὀξύνοια εἰς λεπτότητα. Τὸ ἀντίθετον τῆς ὀξυνοίας εἶνε ἡ *βραδύνοια*. Ἐνῷ ὁ νοῦς διαγιγνώσκει τὴν οὐσίαν τοῦ πεποιημένου, ὅθεν τοῦ πεπερασμένου καὶ ἐξηρτημένου, ὁ λόγος ἐπιθυμεῖ νὰ γιγνώσκῃ τὴν σχέσιν τοῦ πεπερασμένου πρὸς τὸ ἄπειρον, καὶ αὐτὸ τὸ ἄπειρον, ἀπεριόριστον (ἀπόλυτον), τὰ ἔσχατα αἴτια παντὸς εἶναι καὶ νοεῖν, ἅτινα ἐν τῷ Θεῷ κεῖνται. Ἡ λογικὴ θὰ ἦτο λοιπὸν κατ' ἐξοχὴν ἡ περιοχὴ τοῦ νοῦ, ἡ μεταφυσικὴ (§ 7) ἡ τοῦ λογικοῦ. Ὡς εἰς τὸν νοῦν ἡ ὀξύνοια, οὗ-

[1] Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν λέγομεν οὗτος ἔχει ἀγχίνοιαν· ἀλλ' ὅταν λέγωμεν: οὗτος κάμνει τὸν ἀγχίνουν (εἶνε ἀστεῖος), τότε λαμβάνεται ἐν ἀντικειμενικῇ σημασίᾳ.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τως εἰς τὸν λόγον ἀνήκει ἡ *βαθύνοια*, ἧς ἡ ἐκτροπὴ εἶνε ἡ μελέτη, τὸ δὲ ἀντίθετον ταύτης ἡ *ἐπιπόλαιος καὶ ἐξωτερικὴ θεωρία*.

ΣΗΜ. Περὶ τῆς ἐννοίας πλείω ἴδ. Λογικ. ἔνθα λόγος γίγνεται περὶ πλάτους καὶ βάθους αὐτῆς, περὶ ὑπαλληλίας καὶ συναλληλίας, πρὸ τοῦ γένους καὶ εἴδους. Καθαρὰ λέγεται ἡ ἔννοια, ὅταν τὸ ἀντικείμενόν της διακρίνηται προσηκόντως ἄλλων ἀντικειμένων, ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει εἶνε σκοτεινή· σαφὴς ὅταν λαμβάνῃ χώραν καὶ προσήκουσά τις διάκρισις τῶν καθ' ἕκαστον γνωρισμάτων τῆς ἐννοίας· ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει λέγεται ἀσαφής, συγκεχυμένη.

Ἀλλ' οὐχὶ μόνον παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐντελέστερα ζῷα εὑρίσκεται ἀνάλογός τις ἐνέργεια πρὸς μόρφωσιν ἐννοίας. Καὶ τὸ ζῷον προσπαθεῖ νὰ καταλάβῃ τὸ ἀτομικὸν καὶ διακρίνει μεταξὺ πολλῶν γνωρισμάτων, ὡς π. χ. ὁ κύων, ὅστις πρὸ τοῦ προσωπιδοφόρου κυρίου του κατ' ἀρχὰς μὲν ὑποχωρεῖ, ἀλλ' εὐθὺς ἀφοῦ ἀκούσῃ τῆς φωνῆς του ἀναπηδᾷ χαίρων ἐπ' αὐτοῦ· ἀναγιγνώσκει καὶ τὸ ζῷον τὸ γένος του, ὡς π. χ. ὁ κύων, καὶ ἔχει ἐν ἑαυτῷ προαίσθησίν τινα σκοτεινὴν τῆς συναφείας πάντων τῶν ὄντων, καθ' ὅσον καὶ αὐτὸ εἶνε μέρος τοῦ ὅλου, καὶ ὅτι τὸ ἓν πρέπει νὰ συμπληροῖ τὸ ἕτερον. Τὸ ζῷον αὐτὸ ὑποφέρον ζητεῖ προστασίαν παρὰ τοῦ ἀνθρώπου· ὁ πεφοβισμένος κύων ἕρπει πρὸ τοῦ ἀγνώστου αὐτῷ ἀνθρώπου· ἡ γεννῶσα δάμαλις μένει ἥσυχος, ὅταν ὡς βοηθὸς ἵσταται παρ' αὐτῇ ἄνθρωπος· ὁ λέων, ὁ ἔχων ἀκανθαν εἰς τὸν πόδα, προτείνει τοῦτον εἰς τὸν διαβάτην· πληγωθεὶς ἐλέφας ἵσταται ἥσυχος, ὅταν τέμνωσι τὴν πληγήν του καὶ καυτηριάζουσιν αὐτήν. Τὸ ζῷον ἐπιστρέφει εἰς τὸν τόπον, ἔνθα εὑρίσκει τὴν τροφήν του, καὶ ἐγκαταλείπει αὐτόν, ἂν δὲν εὕρε πλέον. Τὸ πτηνὸν φοβεῖται ἐκ τοῦ κρότου, καὶ ἀφίπταται, ἐπανέρχεται οὐχ ἧττον ἂν ὁ κυνηγὸς κρύπτεται, ἂν δὲ τὸν ἴδῃ, δὲν τὸν πλησιάζει πλέον εὐκόλως. Ἀλλ' οὐχ ἧττον τὸ καθαρῶς πρακτικὸν ζῷον οὐδαμῶς μεριμνᾷ περὶ τοῦ ὡρισμένου τρόπου τῆς ἀρχικῆς συναφείας τῶν ὄντων· ἵπταται μὲν τὸ πτηνόν, εὐθὺς ὡς ὁ κυνηγὸς σκοπεύσῃ, ἀλλὰ δὲν σκέπτεται περὶ τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ ὅπλου, τοῦ κροτάλου κλπ. Καὶ τὸ ζῷον ἔχει, καίτοι ἀμυδράν, γνῶσιν τῶν σημείων, δι' ὧν ἐκφράζονται αἱ ἔννοιαι. Τὸ ζῷον δὲν πορεύεται εἰς τὴν παγίδα εὐθύς· ἀλλ' ὅπως ὁ μικρὸς παῖς φοβεῖται βλέπων σκυθρωπὸν πρόσωπον ἢ ἀκούων ὀργίλην φω-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

νήν· οὕτω καὶ ὁ κύων γινώσκει τὸ προσηνὲς βλέμμα τοῦ κυρίου του. Μέλας παδιανὸς μικρὸς ἐν τῷ Παρισινῷ ζωοτροφείῳ ἐλθὼν καὶ οὐδέποτε ῥαπισθείς, ἐπλήγωσε διὰ δήγματος τὸν φύλακα θανασίμως, ὅτε οὗτος διὰ ῥοπάλου τὸν ἠπείλησεν. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἀποδεικνύουσιν ὅτι καὶ τὸ ζῷον δύναται νὰ σχηματίσῃ ἔννοίας, τουτέστι πνευματικὰς παραστάσεις, δυνατὰς μόνον εἰς πνευματικὸν ὄν, ἐνῷ εἰς τὰ ζῷα εἶνε φυσικαὶ παραστάσεις, καὶ ὅτι τοῦτο μόνον αἰσθητικῶς γίγνεται, οὐχὶ δὲ καὶ νοητικῶς. Οὐδεμίαν ἔννοιαν ἔχει ἡ ὄρνις τοῦ ὠοῦ, καίτοι τὰ μικρὰ θεωρεῖ ὡς ἴδια, διότι καὶ τεμάχια κιμωλίας γῆς ἂν θέσῃ τις ὑπ' αὐτήν, ἐπίσης ἐπιμελῶς τὰ ἐπωάζει. Τὰ τῶν ζῴων αἰσθήματα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπαρκοῦσι διὰ τὴν γνῶσιν τῶν ὄντων καθ' ἕκαστον καὶ κατὰ τὸ ἑαυτῶν γένος, καὶ παρέχουσι διὰ τὰς μικρὰς αὐτῶν ἀνάγκας σχεδὸν τὰς αὐτὰς ὑπηρεσίας, οἵας καὶ αἱ ἔννοιαι εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἡ δύναμις τοῦ κρίνειν εἶνε ἐντελὴς ἢ ἀτελής, ἀλλὰ σπανίως τοιαύτη, ὥστε νὰ ἐκτείνηται συμμέτρως περὶ πάντων· ὅπου π. χ. ὑπάρχει πολλὴ ἀγχίνοια, ἐκεῖ ὑπάρχει μόνον ὀλίγη ὀξύνοια. Πρὸς τὴν ἐντέλειαν τῆς κριτικῆς δυνάμεως ἀπαιτεῖται: α') ὀρθὴ καὶ προσηκόντως μεμορφωμένη καταληπτικὴ δύναμις· β') ὀρθὴ ἀναδημιουργικὴ καὶ ἀναμνηστικὴ δύναμις· γ') προσήκουσα μόρφωσις τῶν ἀνωτέρων πνευματικῶν δυνάμεων, ἰδίως τοῦ νοῦ καὶ τῆς τοῦτον βοηθούσης προσοχῆς· οὐδὲν ὀξύνει μᾶλλον τὴν κρίσιν ἢ ἡ ἀνάγκη τῆς χρήσεως αὐτῆς, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ὑπάρξει αὐτοῦ καὶ ἐνεργείᾳ αἰσθάνεται ἑαυτὸν περιωρισμένον. Ἡ ἀνάγκη εἶνε ἥτις ποιεῖ τὴν τρώγλην οἰκίαν, ἥτις κατὰ ἀγρίων ζῴων ἢ ἐχθρῶν σφυρηλατεῖ ὅπλα καὶ μεταβάλλει εἰς ῥευστὸν τὸν στερεὸν σίδηρον· διὰ τοῦτο καὶ αὕτη καλεῖται ἡ μήτηρ πασῶν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν.

Ἡ ἀγχίνοια ὡς μετέχουσα τοῦ νοῦ καὶ τοῦ φανταστικοῦ, δύναται νὰ ἦνε ὁτὲ μὲν ἀληθὴς (ὁδηγὸν ἔχουσα τότε καὶ τὸ λογικόν), ὁτὲ δὲ νὰ ἐρείδεται καὶ ἐπὶ τοῦ ψεύδους. Ἐὰν ἐπικρατήσῃ τὸ φανταστικὸν τότε μεταπίπτει εἰς ἀστεϊσμόν. Ὡς μετέχουσα λοιπὸν τοῦ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς ὡς ἀντικείμενα αὐτῆς δὲν δύνανται νὰ ἦνε τὰ σοβαρά, τὰ ὑψηλά, τὰ θεῖα, διότι ὑπερπηδῶσα πολλάκις τὰ ὑπὸ τοῦ λογικοῦ κεχαραγμένα ὅρια δύναται νὰ καταστήσῃ καὶ ταῦτα γελοῖα· ὑπὸ τοιαύτην δὲ ἔποψιν δύνανται πολλοὶ νὰ ἦνε ἀστεῖοι, ἂν ἀντεπεξερχόμενοι κατὰ παντὸς ὑψηλοῦ καὶ σοβαροῦ δὲν αἰδοῦνται. Τοιαύτη ἀγχίνοια καταντᾷ τότε εἰς θρασύτητα καὶ ποταπότη-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τα φρονήματος, συνδεδεμένη διὰ ταπεινῆς κολακείας καὶ διεφθαρμένου χαρακτῆρος. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος ὁ ἀγχίνους ἐκπίπτει τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας, ὅστις θεωρεῖ ἀξίαν καὶ τιμήν, ὅταν γελῶσι δι' αὐτόν. Ὁ τοιοῦτος παραβάλλεται πρὸς νεανίσκον, περὶ οὗ γελῶσιν, ἐπειδὴ πρὸς διασκέδασιν τῶν παρισταμένων, ἀντὶ νὰ βαδίσῃ τὴν ὁμαλὴν καὶ ξηρὰν ὁδόν, διαβαίνει διὰ τοῦ βορβόρου.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ σπουδαῖον καὶ οὐχὶ τὸ ἀστεῖον εἶνε τὸ κανονικόν, τὸ σύνηθες, ἔπεται ὅτι καὶ ὁ πολλάκις ἐπαναλαμβανόμενος ἀστεϊσμὸς καὶ διαρκὴς εἶνε ὀχληρός. Πολλοὶ ἄνθρωποι ἐκπίπτουσι τῆς ὑπολήψεώς μας, καὶ καταντῶσιν εἰς βωμολόχους, εἰς μωρούς, ὅταν ἀδιακόπως καὶ ἐν σπουδαίοις ἀστεΐζονται.

Ὁ ἀστεϊσμὸς εἶνε ἡ φαιδρὸς ἢ διδακτικὸς ἢ κολαστικός· Ὁ φαιδρὸς οὐδέποτε παραβλάπτει τὸ σπουδαῖον τοῦ βίου, τὴν ἀξίαν τοῦ ἀντικειμένου καὶ τὴν τιμὴν τοῦ προσώπου. Ὑπάρχουσι χρόνοι καθ' οὓς ἡ μωρία καὶ τὰ κακὰ δι' οὐδεμιᾶς διδασκαλίας ἐθεραπεύοντο. Ἐνταῦθα οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρχε μέσον ἢ τὸ ὅπλον τοῦ ἀστεϊσμοῦ, ὅστις ἐπὶ τῇ μορφῇ τοῦ σκώμματος ἐπεζήτει τὴν θεραπείαν. Ἐντεῦθεν προῆλθον αἱ σατύραι, ἡ εἰρωνεία, τὸ σκῶμμα.

Ὁ ἀστεϊσμὸς ὡς προτέρημα ἀπαιτεῖ: α') ζωηρότητα καὶ φαντασιώδη δύναμιν· β') ἄσκησιν καὶ ἑτοιμότητα εἰς τὸ παραβάλλειν ἐν γένει. Ἐν τῇ ἀποπλανήσει του ὁ ἀστεϊσμὸς εἶνε παραφροσύνη, ἢ παράνοια, ὅταν ζητῇ ἀσημάντους ὁμοιότητας ἢ τοιαύτας ὅπου δὲν ὑπάρχουσιν. Ἀντίθετος τῷ ἀστεϊσμῷ εἶνε ἡ ἠλιθιότης, ζητοῦσα ἐν τῇ ἀνομοιότητι ὁμοιότητας, καὶ ὅταν ζητῇ ὁμοιότητας καταφανεῖς. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ ἀγχίνους οὐδέποτε δύναται νὰ ἐκφέρῃ μωρὰν ἔννοιαν, ἀλλὰ δὲν εἶνε καὶ πάντοτε ὀρθὸν ὅτι φαινόμενός τις ὡς ἠλίθιος δύναται νὰ ἦνε ἐστερημένος πνεύματος. Εἶνε δὲ ἤδη ὀρθὸν ὅ,τι ὁ Ρουσσὼ παρετήρησεν, ὅτι δηλ. εἶνε δύσκολον νὰ διακρίνῃ τις εἰς τὸν πατδα τὴν ἀληθῆ ἠλιθιότητα καὶ ἔλλειψιν πνεύματος, ἀπὸ τῆς ἀπατηλῆς ἠλιθιότητος, ὑφ' ἣν ἐνίοτε ὑποκρύπτεται μεγαλοφυΐα. Ὁ Δουμᾶς Ἀκουΐνος ὠνομάσθη ἄλαλος βοῦς ὑπὸ ἀδελφοῦ τοῦ τάγματος συμμαθητοῦ του, ἀλλ' ὁ διδάσκαλος Ἀλβέρτος Μάγνος εἶπεν ὅτι ὁ βοῦς οὗτος ἤθελεν ἐκβάλλει τοιοῦτον μηκυθμόν, ὥστε νὰ ταράξῃ τὸν κόσμον.

Τὰ ῥηθέντα γνωρίσματα τοῦ νοῦ ἀποτελοῦσι τὴν ἔμμονον κατάστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου γνωστικοῦ, καὶ δηλοῦσιν ὅ,τι καλοῦμεν νοῦν, εὐφυΐαν, μεγαλοφυΐαν. Ὑπὸ τὴν λέξιν νοῦς σημαίνομεν τὸ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σύνηθες γνώρισμα τοῦ γνωστικοῦ καθόλου. Ὑπὸ τὴν λέξιν εὐφυΐα σημαίνομεν ἔξοχον πνευματικὸν δῶρον ἱκανὸν πρὸς κατανόησίν τινων ἀντικειμένων. Καλεῖται δὲ μεγαλοφυΐα, ὅταν τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν στρέφεται περὶ τὸ καθ' ἕκαστον, ἀλλὰ περὶ τὸ γενικὸν καὶ πανταχοῦ παράγει ἔξοχόν τι ἐξαγγελλόμενον διὰ τοῦ μεγαλείου τῆς εὑρέσεως καὶ ἐκτελέσεως· ὁ μεγαλοφυὴς παντοῦ τέμνει νέαν ὁδόν, καὶ ἐπιχειρεῖ ἄνευ πολλῶν καὶ μεγάλων προπαρασκευῶν. Εὐθὺς ὡς παρατηρήσῃ τι, εὐθύς, ὡς τὸ πτηνὸν τῆς Ἀθηνᾶς, περιβομβεῖται ὑπὸ μικρῶν πνευμάτων. Εἶνε δὲ ἡ μεγαλοφυΐα ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνική, ἐκείνη μὲν παράγει μέγα ὡς πρὸς τὸ ἀληθές, αὕτη δὲ ὡς πρὸς τὸ καλόν. Ἀλλ' ὅσῳ μέγα καὶ ἂν παράγῃ ἡ ἐπιστημονικὴ μεγαλοφυΐα, ἀξιοπαρατήρητος εἶνε ὁ τοῦ Σκώτου φιλοσόφου λόγος ὅτι οἱ μεγαλοφυεῖς μάλιστα φιλόσοφοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπλανήθησαν, παρὰ ὁ κοινὸς ἀνθρώπινος νοῦς.

Παρετηρήθη ἤδη πρότερον (§ 14) ὅτι τὸ νοεῖν, ὅπερ ζητεῖ τὰ αἴτια τῆς οὐσίας τῶν ὄντων, ὠθεῖται διά τινος ἐσωτερικῆς ἀνάγκης μέχρι τοῦ Θεοῦ. Ὅσῳ ἀναγκαίως ἡ ἔννοια τοῦ μέρους ἀπαιτεῖ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὅλου, τόσῳ ἀναγκαίως ἡ ἔννοια τοῦ πεπερασμένου καὶ ἐξηρτημένου, ἥτις πανταχοῦ ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ μᾶς παρουσιάζεται ἀπαιτεῖ ἀπώτερόν τι, ἀνεξάρτητον, ἤ, ὡς ἐν τῇ φιλοσοφικῇ γλώσσῃ καλεῖται, *ἀπόλυτόν τι*. Πᾶν ἀληθὲς νοεῖν καὶ φιλοσοφεῖν ζητεῖ τὸ ἀπόλυτον, ὅπερ μόνον ἐν τῷ Θεῷ ὑπάρχει. Τοιοῦτον νοεῖν εἶνε ἔργον τοῦ λογικοῦ ἢ τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος (τοῦ θεωρητικοῦ λόγου, ἢ πνεύματος). Τὰ ἀντικείμενα τοῦ νοεῖν τούτου ὑπῆρξαν ἀφ' ὅτου ὑπάρχει φιλοσοφία, *ὁ κόσμος*, *ὁ ἄνθρωπος*, καὶ *ὁ Θεὸς* καὶ ταῦτα εἶναι ἀκόμη· διότι τὰ δύο πρῶτα ἀντικείμενα εἶνε τόσῳ μεγάλα, ὥστε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἔτι ἐπὶ μακρὸν δὲν ἔφθασεν εἰς πέρας. *Τὸ διαγινώσκειν τὴν ἀλήθειαν κατὰ τὴν* βαθυτέραν τῆς λέξεως ἔννοιαν καλεῖται: *διαγιγνώσκειν τί ὁ κόσμος, τί ὁ ἄνθρωπος, τί ὁ Θεός ἐστι καὶ τίνα σχέσιν ἔχει ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν κόσμον, πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ πρὸς τὸν Θεόν.*

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

75. Ὁ ἄνθρωπος δύναται καὶ ὀφείλει νὰ διαγνώσῃ τὴν ἀλήθειαν (ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ τῆς λέξεως). Εἶνε ὁ ὕψιστος καὶ εὐγενέστατος παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένος αὐτῷ, προορισμός, νὰ διαγιγνώσκῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ μόνον, ὅτε εἰς ταύτην ἀρκεῖται, πρέπει νὰ ὀνομάζηται ἄνθρωπος ἐν τῇ καλλίστῃ τῆς λέξεως σημασίᾳ. Τινὲς κατορθοῦσι τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐν σμικροτέρῳ ἢ μείζονι βαθμῷ, οὐδεὶς ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς κατορθοῖ τοῦτο ἐντελῶς, καὶ πολλοὶ πλανῶνται καὶ σφάλλονται ἐν τῇ διαγνώσει των. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦτο ἡ διάγνωσις τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶνε ἀπατηλή. *Ὁ σκεπτικισμὸς* δηλονότι, ἐκείνη ἡ φιλοσοφικὴ τάσις ἥτις διατείνεται, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐπλάσθη οὕτως, ὥστε νὰ μὴ δύναται καθόλου νὰ διαγνώσῃ τὴν ἀλήθειαν ἢ νὰ ἔχῃ μόνον αἰσθητικὴν γνῶσιν, οἱ συνεπεῖς σκεπτικοὶ καὶ τοῦτο θεωροῦσιν ὡς ἀπατηλὸν — εἶνε κατὰ τὰ κύρια καὶ κατ' ἀρχὴν μεγάλη πλάνη. Ὁ σκεπτικισμὸς ἵσταται εἰς ἀντίφασιν πρὸς ἑαυτόν· διότι ἐὰν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα οὐδὲν ἠδύνατο νὰ διαγνώσῃ, δὲν θὰ ἠδύνατο βεβαίως νὰ διαγνώσῃ καὶ τοῦτο, ὅτι εἶνε ἀνίκανος πρὸς διάγνωσιν. Ὁ σκεπτικισμὸς ἑπομένως θὰ ἦρε πᾶσαν φιλοσοφίαν, θὰ ἦγε καὶ εἰς τὸν οἰκτρότατον ὑλισμὸν καὶ εἰς τὴν περὶ εἱμαρμένης αἵρεσιν, ἂν ἡ εὐγενεστάτη δύναμις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δύναμις τοῦ νοεῖν καὶ διαγιγνώσκειν, θὰ ἦτο ἀληθῶς μόνον ἀπάτη καὶ πλάνη. Πράγματι δὲ ὁ σκεπτικισμὸς διὰ τῆς αὐστηρᾶς αὐτοῦ κριτικῆς ὠφέλησε κατά τι, ἀποδείξας καὶ εἴς τινας ὡς καὶ εἰς ὁλοκλήρους τῆς ἐποχῆς τάσεις, ποῦ ἀναμφιβόλως ὑπέπεσον εἰς ἀπάτην καὶ ἀπεπλανήθησαν τῆς ἀληθείας· οὐχὶ σπανίως χρεωστεῖται αὐτῷ ὅτι ἐξήγαγεν αὐτὰς ἐξ ὀλεθρίας βεβαιότητος. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ σκεπτικισμὸς ἀκριβῶς εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις, ἔνθα εἶνε ἐν τῷ δικαίῳ της διὰ τῆς ἀρνητικῆς αὐτοῦ κριτικῆς καὶ ἡ διάγνωσίς του ἑπομένως εἶνε ἡ ὀρθή, ἀντιφάσκει ἀμέσως πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀρχήν.

Παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς ἦτο συχνάκις, τῷ ὄντι ἐν τῷ δικαίῳ του

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὁ σκεπτικισμός, ἐπειδὴ πράγματι δὲν διεγίγνωσκον τὴν ἀλήθειαν οὔτε κατὰ τὸν βαθμὸν οὔτε κατὰ τὴν περιοχήν, ὅσον ἔπρεπε νὰ ἐμφανίζηται κατὰ τοὺς διισχυρισμοὺς τῶν φιλοσόφων. Εὔκολον δὲ ἦτο ἐκ τόσῳ πολλῆς πείρας νὰ ἐξαχθῇ ὁ συλλογισμός, ὅτι δὲν δύναταί τις νὰ διαγνώσῃ καθόλου τὴν ἀλήθειαν. Ὁ χριστιανὸς τοὐναντίον γινώσκει μετὰ πλήρους ἀκριβείας, ὅτι δύναται νὰ διαγνώσῃ ταύτην. Τὸ διαγνωστικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τὰ ὅριά του (Λογικ. § 15), διότι ὁ ἄνθρωπος ὡς πεπερασμένον τι δὲν δύναται καταληπτῶς νὰ περιλάβῃ τὴν ἄπειρον τοῦ Θεοῦ οὐσίαν, ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ὁρίων τούτων ἔχει ὁ ἄνθρωπος ὀρθὴ καὶ ἀληθῆ γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον βεβαίως πράττει πᾶν τοῦτο, ὅτι ἄγει εἰς τὴν γνῶσιν ταύτην, καὶ ἀποφεύγει πᾶν, ὅπερ πρὸς τοῦτο κωλύει. Ἔχει ἑπομένως ὑπὸ τὸν αὐτὸν ὅρον καὶ ὀρθὴν καὶ ἀληθῆ γνῶσιν πάντων τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ, τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δύναμις τοῦ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπου εἶνε περιωρισμένη. Δεῖται ἑπομένως τῆς ἡνωμένης δυνάμεως πολλῶν, ὅπως ἐν ἐκείνοις τοῖς μεγάλοις ἀντικειμένοις διαγνώσῃ μέρος τι μετὰ τὸ ἄλλο· αἱ κατ' ἰδίαν καὶ αὐταὶ ἅπασαι τῶν ἐποχῶν αἱ τάσεις δύνανται καὶ νὰ πλανῶνται καὶ νὰ σφάλλωνται, ἀλλὰ δὲν ἔπεται ἐκ τούτου, ὅτι δὲν ὑπάρχει καθ' ὅλου ἀληθής τις διάγνωσις[1].

[1] Ὅτι ὁ Χριστὸς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς παραγγέλλει «ὑμεῖς γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν» (Ἰωάν. 8, 32) τοῦτο πρέπει πληρέστατα νὰ ἰσχύῃ καὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ νὰ διαγνώσῃ τὴν ἀλήθειαν μαρτυρεῖ καὶ ἡ Γένεσις 2, 19, 20· ὁ Θεὸς ἦγε τὰ ζῷα πρὸς τὸν Ἀδάμ, ἵνα ἴδῃ, πῶς τὰ καλεῖ· νὰ τὰ διακρίνῃ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων, νὰ μορφώσῃ περὶ αὐτῶν ἀκριβῆ καὶ τὰς ἰδιότητας τούτων περιλαμβάνουσαν ἔννοιαν· τὸ ὄνομα εἶνε ἡ ἔκφρασις τῆς κεκτημένης ἐννοίας· καὶ ὅπως τὰ ἐκάλεσεν, οὕτως ὤφειλον νὰ καλῶνται. Τοῦτο δὲν εἶνε ἀπόπειρα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ θεία ἐγγύησις διὰ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀνθρωπίνης διαγνώσεως καὶ συνάμα

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

9ον ΒΟΥΛΗΤΙΚΟΝ

(Βούλησις, θυμός ἢ θυμικόν, ἀφιμυθίαι, πάθη κλπ.)

76. Ἀφοῦ ἤδη ἐθεωρήσαμεν τὸ νοητικὸν κατὰ τὰς διαφόρους αὐτοῦ βαθμίδας καὶ ἐνεργείας μεταβαίνομεν εἰς τὴν δευτέραν δύναμιν τὸ *ἐπιθυμητικὸν* ἢ *βουλητικόν*. Τὸ βουλητικὸν κατὰ τὴν κυρίαν αὐτοῦ οὐσίαν καὶ ἐν τῇ βαθυτάτῃ αὐτοῦ αἰτίᾳ εἶνε ἔτι μᾶλλον μυστήριον, ἢ τὸ γνωστικὸν καὶ συνδέεται στενῶς μετὰ τοῦ μυστηρίου τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας.

διὰ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς αὐτὸς παριστᾷ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν κόσμον, καὶ ἐν τούτῳ βεβαιοῖ αὐτόν, ὅτι ἡ διάγνωσίς του εἶνε ἔννομος, ἀληθὴς καὶ πιστή. Καὶ δὲν δίδει ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα εἰς τὰ ὄντα ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει ἐλευθέρως νὰ πράξῃ· ἡ διάγνωσις τῆς ἀληθείας εἶνε ἐλευθέρα, ὅθεν ἠθικὴ πρᾶξις· ἡ ἐπωνυμία αὕτη, ἡ ὡρισμένη αὕτη καὶ διακρίνουσα διάγνωσις ἐπισφραγίζεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς ἀληθής· «οὕτως ὤφειλον νὰ καλῶνται.» Ἡ ἀνθρώπινος ἐλευθέρα διάγνωσις δὲν πρέπει νὰ ἦνε κενή τις μόνον λέξις, ἀλλὰ νὰ ἐμπεριέχῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον τῶν ὄντων ἐνταῦθα πρῶτον νὰ ἀφικνῆται εἰς τὸν σκοπόν του, ὥστε τοῦτο νὰ γίγνηται ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου πνευματικὸν κτῆμα. Ἡ γνῶσις τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου δὲν πρέπει νὰ μένῃ ἁπλῆ αἰσθητικὴ θεωρία, ὡς παρὰ τοῖς ζῴοις, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀρθῇ ὑπὲρ ταύτην εἰς ἔννοιαν. Ὡς πρὸς τὸν Θεὸν ἡ γνῶσις ἡμῶν βεβαίως ἔχει ἄλλως ἢ ὡς πρὸς τὸν κόσμον. Ἐνῷ πᾶσα κοσμικὴ ὕπαρξις ὡς γενομένη ἐντελῶς ἐπὶ τέλους ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ γνωσθῇ καὶ νὰ νοηθῇ, τὸ ἄπειρον καὶ αἰώνιον ὃν καὶ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ οὐδέποτε δύναται καθ' ὁλοκληρίαν νὰ περιληφθῇ εἰς τὸ ἀνθρώπινον, οὐσιωδῶς περιωρισμένον πνεῦμα, καὶ τὸ ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ εἶνε κατ' οὐδένα τρόπον ἀποκρουστέα χριστιανικὴ διδασκαλία (Ψαλ. 147, 5. Ἠσ. 40, 28—55, 8, 9. Ἰὼβ 11, 8. Ῥωμ. 11, 33). Ἀλλὰ τὸ ἀκατάληπτον τοῦτο δὲν ἀποκλείει λίαν οὐσιώδη καὶ ἀληθῆ γνῶσιν, ἄλλως θὰ ἦτο πᾶσα θεία ὁμοίωσις κενὴ μόνον φράσις. Ὡς ὁ ὀφθαλμὸς δὲν δύναται νὰ περιλάβῃ τὴν θάλασσαν, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἔχει ἀκριβῆ αἴσθησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐμφανείας ταύτης, οὕτω τὸ πε-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Ἀνωτέρω ἐν § 63 καὶ 64 ἡρμηνεύσαμεν γενικῶς τὸ βουλητικόν. Ἐνῷ πᾶσα γνῶσις εἶνε ἐκδοχή τις τοῦ ἐντὸς τῆς ψυχῆς κειμένου, πᾶσα ἐπιθυμία καὶ βούλησις συνίσταται ἐφίεσθαι, ὀρέγεσθαι, πρὸς τὰ ἐντὸς προϊέναι τῆς ψυχῆς. Αἱ ἐνέργειαι τῶν δύο τούτων ἀρχικῶν δυνάμεων δύνανται λίαν ἀκριβῶς νὰ διακρίνωνται· πᾶν αἰσθάνεσθαι κατανοεῖν, ἐνορᾶν, ἀναλαμβάνειν τι, ἀναμιμνήσκεσθαι, σκοπεῖσθαι, μανθάνειν, διαγιγνώσκειν, ἀνερευνᾶν, διανοεῖσθαι, εἰδέναι, κρίνειν, συλλογίζεσθαι ἀνήκει εἰς τὸ γνωστικόν. Τοὐναντίον ἀνήκει εἰς τὸ βουλητικὸν πᾶν ἐπιθυμεῖν, ὀρέγεσθαι, βούλεσθαι, ποθεῖν,

περασμένον πνεῦμα δὲν δύναται νὰ περιλάβῃ τὸ ἄπειρον, νὰ κατανοήσῃ τὸ ἄπειρον αὐτοῦ βάθος, ἀλλὰ δύναται ὅμως νὰ λάβῃ ἀληθῆ καὶ ἀείποτε ἐναργεστέραν γιγνομένην γνῶσιν οὐχὶ μόνον τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ.

Ἂν τὸ δημιουργηθὲν πνεῦμα ἔχῃ τὴν ἐγγύησιν τῆς ἱκανότητος πρὸς διάγνωσιν τῆς ἀληθείας, ἐν τούτῳ κεῖται ὅτι ἡ διὰ τῶν αἰσθήσεων γιγνομένη γνῶσις πρέπει νὰ ἦνε καὶ πιστὴ καὶ ἀληθής, ὥστε αἱ αἰσθητικαὶ ἐντυπώσεις καθ' ἑαυτὰς νὰ μὴ ἀπατῶσιν ἡμᾶς: τὸ ἀκοῦον οὖς καὶ ὁ ὁρῶν ὀφθαλμός, ἅτινα ὁ Ἰεχωβὰ ἐποίησεν. Ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶνε Θεὸς τῆς ἀληθείας καὶ ἡ ἐπίσημος παραίνεσις: Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ ἴδετε, τίς ἐποίησε τοιαῦτα ὄντα; Ἡσ. 40, 27, ἐπισφραγίζει ἅμα τῶν αἰσθήσεων τὴν ἀλήθειαν. Ἐὰν ἀπατῶσιν αἱ αἰσθήσεις, ἀπατᾷ ἡμᾶς ὁ Θεός. Ἐὰν ὁ Θεὸς πρέπῃ νὰ γνωσθῇ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ (Ῥωμ. 1, 20), τότε καὶ τὰ ἔργα ταῦτα πρέπει νὰ ὁμιλῶσιν πρὸς ἡμᾶς ἀληθῆ. Ἂν αἱ αἰσθητικαὶ ἐντυπώσεις ἔχωσι μόνον ὑποκειμενικὴν ἀλήθειαν, οὐδεμίαν ἔχουσιν, ὅθεν οὐδεμίαν ἐν γένει ἔχουσιν ἀξίαν.

Ὅταν ἐνίοτε λέγεται ὅτι αἱ αἰσθήσεις ἀπατῶσιν, τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ποιοῦμεν ψευδῆ συλλογισμὸν ἐκ τούτου, ὅπερ ἡμῖν ὀρθῶς παριστῶσιν αἱ αἰσθήσεις· π. χ. ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ φαινομένου εἰς τὴν ἐσωτερικὴν οὐσίαν. Ἐν ἄλλαις περιστάσεσι διορθοῦμεν τῇ βοηθείᾳ τῶν αἰσθήσεων αὐτῶν ἀπρονόητον συλλογισμὸν ἐκ τοῦ φαινομένου πεποιημένον. Οὕτω π. χ. πειθόμεθα διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μας, ὅτι ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ ἔσχατα ἄκρα τοῦ ὁρίζοντος δὲν ἐπιψαύει τῆς γῆς, ὡς ὁ παιδικὸς νοῦς σκέπτεται ἀπρονοήτως.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἐφίεσθαι, ἐλπίζειν, φοβεῖσθαι, ἀγαπᾶν, μισεῖν, πᾶν ὅ,τι ἡμεῖς καλοῦμεν καλὰς ἢ κακὰς σκέψεις, συμβουλάς, γνώμας κλπ. Ἐν τῇ Ἑρβαρτιανῇ φιλοσοφίᾳ ἀντὶ τῆς δυνάμεως αὐτῆς λαμβάνεται ὡς ἡ γενικωτάτη ἔκφρασις ἡ ἔννοια *ὁρμαί*.

Ἡ ἔρευνα περὶ τοῦ βουλητικοῦ ἀνήκει κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἠθικήν, ἥτις δεικνύει ἐνταυτῷ πῶς ἡ βούλησις εἶνε εἰς τὸ παιδεύειν καὶ μορφοῦν. Ἡ καθαρῶς ψυχολογικὴ παρατήρησις δύναται βραχέως νὰ συγκεφαλαιωθῇ. Αὕτη ἔχει κυρίως νὰ διακρίνῃ τὰς ἀμέσους καὶ ἄνευ συνειδήσεως ἐκδηλώσεις τῆς δυνάμεως ταύτης ἐκ τοῦ διὰ τοῦ νοεῖν προερχομένου, καὶ ὑποτεταγμένου ἢ ἐγνωσμένου.

77. Ὅτι ἐν τῷ γνωστικῷ ἢ νοητικῷ εἶνε ἡ εὐφυΐα, τοῦτο ἐν τῷ βουλητικῷ εἶνε ὁ *θυμὸς* ἢ τὸ *θυμικόν*. Ὅπως καλοῦμεν εὐφυΐαν τὸ ἀρχικὸν πρὸς τὸ γινώσκειν ἀποβλέπον φυσικὸν δῶρον, οὕτως τὴν ἔμφυτον δύναμιν περὶ τὸ ἐπιθυμεῖν καὶ βούλεσθαι καλοῦ μεν *θυμόν*. Εἰς τὸν παῖδα, πολὺ πρότερον τῆς ἐπὶ τοῦτο ἐπιδρώσης ἀγωγῆς, παρατηροῦμεν ἢ ἥσυχον ἢ ζωηρὸν θυμὸν (ἢ κρᾶσιν § 65). Διακρίνομεν δὲ πρὸς τούτοις γενικῶς τὸν θυμὸν *ὡς τὴν φυσικὴν καὶ ἄνευ συνειδήσεως δρῶσαν ἰδιότητα* τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ βουλήσει αὐτοῦ καὶ τῇ πρὸς ἄλλους σχέσει του· ἐκ τῶν ἀξιωμάτων αὐτοῦ καὶ χαρακτῆρος, ἅτινα προέρχονται ὅλως ἐξ ὡρισμένης συνειδήσεως καὶ ἀκριβοῦς γνώσεως αἱ ἰδιάζουσαι ἐκδηλώσεις τοῦ θυμοῦ, εἶνε αἱ ὁρμαὶ καὶ ἐπιθυμίαι. Νοοῦμεν δὲ διὰ τούτου τὴν ὅλως ἄμεσον, ἄνευ ἰδιαιτέρας σκέψεως ἐκ τῆς ψυχῆς προερχομένην ἐπιθυμίαν τοῦ ὡς εὐαρέστου ἐμφανιζομένου καὶ ἀποτροπὴν τοῦ ἐναντίου· ἐὰν αὕτη ἡ ἀποτροπὴ ἱκνεῖται εἰς μέγαν βαθμόν, καλεῖται *βδελυγμία*, ἐν κατωτέρῳ βαθμῷ *ἀηδία* καὶ *ἀποστροφή*· ἐὰν ὁρμὴ καὶ ἐπιθυμία, ἅτινα συχνάκις λαμβάνονται ταὐτόσημα, διακριθῶσι, τότε *ἐπιθυμία* μὲν ἐκφράζει τὴν πρός τι ὡρισμένον ἐστραμμένην *ὁρμήν*, ὁρμὴ δὲ εἶνε ἡ ἀσυνείδητος καὶ ἄσκοπος σπουδὴ ἢ τάσις· Οὐδεὶς ἄνθρωπος δύναται νὰ παρέξῃ ἑαυτῷ ἢ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

νὰ παραγάγῃ ὁρμὰς καὶ ἐπιθυμίας ἢ θυμὸν (ψυχικὴν διάθεσιν) τὰς κοινὰς πηγάς, ἐν οἷς ἐρείδονται αἱ ὁρμαὶ καὶ ἐπιθυμίαι, ἀλλὰ νὰ κανονίσῃ καὶ διευθύνῃ καὶ δ ιὰτούτου νὰ προκαλέσῃ τὴν ὀρθὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν δύναται καὶ ὀφείλει. Τὰς ὅλως ἀμέσους ταύτας ὁρμὰς καλοῦσι συχνάκις καὶ *αἰσθήματα* ἢ *συναισθήματα*· ὀρθότερον δὲ διακρίνουσι ταύτας οὕτως, ὥστε ὁρμαὶ μὲν καὶ ἐπιθυμίαι εἶνε ἡ ἔμφυτος δύναμις τοῦ ἡμετέρου βουλητικοῦ (ὅθεν καὶ εἰς τοὺς ἄρτι γεννηθέντας παῖδας ὑπάρχουσιν), αἰσθήματα δὲ ὡς τὸ ἀμέσως ὁρίζεσθαι τοῦ ἡμετέρου βουλητικοῦ, τότε πρῶτον συνίστανται, ὅτε ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει συνείδησιν. Τὸ κοινὸν ὑπάρχει μόνον ἐν τούτῳ, ὅτι ἀμφότερα εἶνέ τι ἄμεσον. Ἐὰν τὸ αἴσθημα ὡς τὸ ἀμέσως ὁρίζεσθαι μεταβαίνῃ εἰς παραστάσεις καὶ διανοήματα, ἀνήκει εἰς τὸ νοητικὸν ἢ γνωστικὸν (§ 68)· ἀλλ' ἂν τὸ αἴσθημα μεταβάλληται εἰς ἀποφάσεις καὶ ἔργα, τότε ἀνήκει εἰς τὸ ἐπιθυμητικὸν ἢ βουλητικόν. Τὸ ἰσχυρότατον καὶ εὐγενέστατον αἴσθημα κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν εἶνε ἡ *συνείδησις* ὃ ἐστὶ ἡ ἄμεσος γνῶσις καὶ συναίσθησις τούτου, ὅπερ εἶνε δίκαιον, ἢ ἀκριβέστερον, ἡ ἄμεσος γνῶσις καὶ κατάληψις τῆς παντοδυναμίας καὶ ἁγιότητος τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν συμβαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ συνειδήσει διά τινος ἀκαταμαχήτου δυνάμεως αἰσθάνεται συχνάκις ἑαυτὸν ὡρισμένον εἴς τι ἐναντίον τῆς φανερᾶς αὐτοῦ βουλήσεως καὶ γνώσεως[1]· ὅ,τι εἶνε ἡ συνείδησις διὰ τὸν ἠθικὸν βίον, τοῦτο εἶνε ὁ *ῥυθμὸς* διὰ τὸ προσῆκον καὶ δίκαιον εἰς τὰς συνήθεις σχέσεις τοῦ βίου. Τὸ χαρακτηριστικὸν ἀμφοτέρων εἶνε ἡ ἄμεσος συναίσθησις τοῦ δικαίου. Εἰς τὰς ἀμέσως ἐκδηλώσεις τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἢ ὀρεκτικοῦ συγκαταριθμοῦσι συχνάκις καὶ τὴν *κλίσιν* καὶ *ἀποστροφήν*. Ὀρθότερον οὐχ ἧττον μεταχειρίζονται ἀμφοτέρας τὰς λέξεις ἐπί τινος ἐπιθυμεῖν ἢ ἀποστρέφεσθαι προελθόντος ἐκ σκέψεως.

[1] Κατ' ἀνέφικτον τρόπον παρέστησε τὴν δύναμιν τῆς συνειδήσεως ὁ Σαίξπηρ ἐν τῇ Μακβέθῃ καὶ Ῥιχάρδῳ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

78. Ἡ στιγμιαία διέγερσις τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ θυμοῦ ἕνεκα αἰφνιδίας τινὸς ἐπελθούσης ἐντυπώσεως (χωρὶς νὰ προβαίνῃ τις εἴς τινα ἀγαθὴν πρᾶξιν) καλεῖται *ἀψιθυμία*, *ψυχικὴ διέγερσις*, τὸ ἀντίθετον δὲ *ἀπάθεια* ἢ *ψυχικὴ ἀταραξία*, ἥτις συνίσταται εἰς ἰσορροπίαν τινὰ τῶν ἡμετέρων συναισθημάτων· ἡ διέγερσις ἐπέρχεται δι' αἰφνιδίας χαρᾶς ἢ λύπης καὶ ἄγει ἀσυνειδήτως καὶ ἀκουσίως εἰς τὸ γελᾶν ἢ κλαίειν, ἐὰν τὸ τελευταῖον δὲν καθίσταται ἀδύνατον διὰ τοῦ φόβου. Τὸ φυσικῶς γελᾶν καὶ κλαίειν εἶνε πάντοτε συνέπεια τοῦ πάθους, ὅπερ ἐν τούτῳ ἐκφέρεται (ἢ παρασκευάζεται). Ὑπάρχει βεβαίως καὶ ἐν ἐπιγνώσει γελᾶν καὶ κλαίειν ἢ ὡς συνήθως ὀνομάζεται:, προσποιητόν, ἢ ἑκούσιον, περὶ οὗ πρέπει νὰ εἴπῃ τις ὅτι προέρχεται ἐκ προσπεποιημένης ἀψιθυμίας. Αἱ ἀψιθυμίαι δύνανται λίαν ῥᾳδίως νὰ φέρωσιν εἰς πράξεις, τὸ τῆς χαρᾶς κινεῖ ἡμᾶς συχνάκις εἰς τὸ νὰ κάμωμεν δωρεὰς ἢ χάριτας. Τὸ τῆς λύπης ἄγει εἰς ὀργὴν καὶ ἐκδίκησιν.—Ἡ ἀψιθυμία ἐμμένουσα καὶ ἐπιτεινομένη γίγνεται *πάθος* ἢ *ἐπιθυμία*. Δυνάμεθα δὲ τὸ πάθος νὰ ὁρίσωμεν ὡς τὴν ὑψίστην ἐπίτασιν τῶν εἰς ἑαυτὰ ἀφιερμένων ὁρμῶν καὶ ἐπιθυμιῶν. Εἰς τὰς ἀψιθυμίας, ὡς τὰς στιγμιαίας διεγέρσεις τοῦ θυμοῦ, ἀντίκεινται τὰ ἔρμονα τοῦ βουλητικοῦ γνωρίσματα, ἅτινα καλοῦμεν *κλίσιν* ἢ *ῥοπὴν* καὶ ἐν ὑψίστῳ βαθμῷ *ἔρωτα*. Διὰ τῶν ἐννοιῶν τούτων μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὰς ἐκ τοῦ νοὸς ἐξαρτωμένας, ἐν συντόμῳ, εἰς τὰς ἐν ἐπιγνώσει ἐκδηλώσεις τοῦ ἐπιθυμητικοῦ. Τοῦτο δεικνύεται ἔτι καταφανέστερον ἐν ταῖς ἐννοίαις, αἵτινες ἐμπεριέχουσι τὴν ἐπίτασιν τῆς κλίσεως ἢ τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ ἐναντίου τούτων, ὅ ἐστιν ἐν τῇ *ἀγάπῃ* καὶ *μίσει*· ἀγάπη καὶ μῖσος εἶνε κατὰ πρῶτον συναισθήματα ὅλως ἀμέσως ἐγγιγνόμενα, ἀλλὰ δύνανται εἶτα νὰ συνδεθῶσιν ἐντελῶς μετὰ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως καὶ βουλήσεως.

79. Ἡ ἔμφυτος ὁρμὴ τῆς ψυχῆς, ἂν αὕτη ὁδηγεῖται καὶ κανονίζεται διὰ τῆς σκέψεως, καλεῖται *βούλησις* ἢ *αἵρεσις*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

κατὰ τὴν φυσικὴν σημασίαν· διὰ τῆς τελευταίας ταύτης λέξεως ἐκφράζεται σαφῶς, ὅτι ἡ βούλησις ἐνυπάρχει ἐν τῇ δυνάμει τοῦ αἱρεῖσθαι, ὅ ἐστι νὰ ὁρίσῃ τις ἑαυτὸν δι' ἓν ἐκ πολλῶν, ἃ ἠδύνατό τις νὰ κάμῃ (αἵρεσις κατὰ τὴν ἠθικὴν ἔννοιαν, ὡς συνήθως λαμβάνεται, εἶναι κατάχρησις τῆς βουλήσεως). Ἡ βούλησις εἶνε λοιπὸν ἡ ἐξ ἐπιγνώσεως διεύθυνσις τοῦ ἡμετέρου βουλητικοῦ πρὸς οἱονδήποτε σκοπόν. Τὸν ἀσθενέστατον βαθμὸν τῆς βουλήσεως, χωρὶς νὰ ἀποβλέψωμεν πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν καλοῦμεν *εὐχήν*, *ἔφεσιν*, *πόθον*· ἐπίτασίν τινα ἐκφράζομεν ἐν ταῖς ἐννοίαις, *σπουδή*, *πρόθεσις*, *γνώμη*, *ἀπόφασις*. Τὴν τάσιν τῆς βουλήσεως, ἂν αὕτη πρῶτον ἐν τῷ μέλλοντι καθορᾷ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας της, καλοῦμεν *πεποίθησιν*, *ἐλπίδα*. Ἂν ἡ ἐν ἐπιγνώσει ἐπιθυμία τοῦ ποιεῖν τι εἶνε πολὺ ζωηρὰ καὶ ἰσχυρά, καλεῖται *ζῆλος* καὶ ἐν τῷ ὑψίστῳ αὐτοῦ βαθμῷ *ἐνθουσιασμός*, ἐν ᾧ ἅμα προϋποτίθεται, ὅτι μόνον εἰς μέγα ἀποβλέπει. Τὸ ἀντίθετον εἶνε *βδελυγμός*. Ἐὰν ἡ ἐν ἐπιγνώσει βούλησις ἦνε διαρκὴς ἐπιδιώκει ὡρισμένον τινὰ σκοπόν, τότε ἐν τῇ ψυχῇ ἐγχαράσσεται διὰ τούτου ἰδιότης τις, ἥτις καλεῖται *χαρακτήρ*. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν πρὸς τούτοις, ὅτι χαρακτὴρ εἶνε ἡ ἐν ἐπιγνώσει ἑαυτῇ ὁμοία ἐμμένουσα βουλητικὴ δύναμις, ἢ ὁ ἀρχικὸς τύπος, ὃν ἡ βούλησις διὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν πράξεών της ἑαυτῇ παρέχει. Ἐν τῇ τελειότητι τοῦ χαρακτῆρος συντελεῖ ἡ ἠθικὴ βούλησις. Ἡ βούλησις, ἥτις ὑπάρχει εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν καὶ ἐδοκιμάσθη ἤδη καλεῖται *ἐνέργεια*, *δραστηριότης*.

ΣΗΜ. Ὅλως ἰδιάζουσα ἐκδήλωσις τῆς χαρᾶς εἶνε τὸ γελᾶν ἢ τῆς λύπης τὸ κλαίειν.

Τὸ γελᾶν εἶνε μόνον ἰδιάζον εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὸ ζῷον· τὸ γελᾶν ἐπικρατοῦν εἶνε παρὰ τῇ νεότητι, παρὰ τῷ γυναικείῳ φύλῳ καὶ εἰς εὐερέθιστον κρᾶσιν· τὸ γελᾶν γίγνεται εἴτε ἐκ σωματικοῦ ἐρεθισμοῦ, ὡς ἐν τῷ γαργαλίζειν, ἢ ἐκ παραστάσεων. Δυνάμεθα δὲ τριπλοῦν νὰ διακρίνωμεν γέλωτα· ἐκ χαρᾶς γέλωτα,

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἐπὶ γελοίου γέλωτα, καὶ ἐκ λύπης, ἰδίως ἐξ ἀπελπισίας. Ὁ πρῶτος ἀπαντᾷ εἰς τοὺς παῖδας, οἵτινες τὰ εὐάρεστα ἑαυτῶν συναισθήματα ἐκφράζουσι διὰ γέλωτος, οὐχὶ ἠχηροῦ, προερχομένου ἐκ τοῦ μυχοῦ τῆς καρδίας των, οὐχὶ βεβιασμένου, οὔτε τεχνικοῦ καὶ προσποιητοῦ· ὁ δεύτερος ὁ ἐκ γελοίου τινὸς προερχόμενος εἶνε ὁ καθ' αὐτὸ γέλως, οὗτος εἶνε σφοδρὸς καὶ καθιστᾷ τὴν ὄψιν τοῦ ἀνθρώπου οὐχὶ εὐάρεστον· εἶνε δὲ εὐεργητικὸς καὶ εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὸ σῶμα, ἰδίως εἰς πάσχοντας κατὰ τὸ ὑπογάστριον καὶ ἔχοντας διάθεσιν εἰς μελαγχολίαν. Καὶ σφοδρότατος γέλως δύναται ὑπό τινας περιστάσεις νὰ γείνῃ ὠφέλιμος· π. χ. ὁ Ἔρασμος ἐκ Ῥοττερδάμης χρεωστεῖ τὴν ἀπαλλαγήν του ἐξ οἰδήματος πυώδους ἐν τῷ στόματι εἰς τὸν ἐξ ἀναγνώσεως τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἀφανῶν ἀνδρῶν προελθόντα γέλωτα. Ἀλλὰ καὶ τὸν θάνατον πολλάκις ἐπήνεγκε τοιοῦτος γέλως, π.χ. ὁ Ζεῦξις ἀπέθανε γελάσας διὰ γυναῖκα ἄσχημον ὑπὸ τοῦ ἰδίου ζωγραφηθεῖσαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκ λύπης, ἰδίως δὲ ἐξ ἀπελπισίας τοιοῦτος προέρχεται γέλως.—Ἐνταῦθα ἀνήκει 1) ἐκ γαργαλισμοῦ, οὗ χρῆσιν ἐποιήσαντο οἱ Σουηδοὶ κατὰ τὸν τριακονταετῆ πόλεμον, ὅπως ἀναγκάσωσι τοὺς Γερμανοὺς νὰ δώσωσιν αὐτοῖς τοὺς θησαυρούς των, ἐπὶ δὲ τοῦ 14ου Λουδοβίκου ἐζήτουν νὰ προσηλυτίσωσι τοὺς ἀπίστους διὰ τούτου, καὶ πολλοὶ τούτων ἕνεκα ὑπερβολικοῦ γέλωτος ἀπέθανον. 2) ὁ συμβαίνων ἐξ τινας, ὅτε αἰσθάνονται ἰδίαν ἢ ξένην συμφοράν, ὅστις οὐχὶ σπανίως προέρχεται ἐκ τῆς μεγάλης ἠθικῆς λύπης, καὶ διὰ τοῦ αἰσθήματος τῆς στενοχωρίας ἐπεγείρεται εἰς τὰ ἐντόσθια καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀναπληροῖ τὸ κλαίειν. 3) ὁ ἐξ ἀντιθέτων αἰσθημάτων καὶ λυπηρῶν ἐρεθισμῶν τοῦ θυμικοῦ προερχόμενος, ὅστις εἶνε μᾶλλον ἑκούσιος ἢ καὶ βεβιασμένος, ὡς ὁ σκωπτικὸς γέλως, ὁ ἐκ χαιρεκακίας κλπ.

Τὸ κλαίειν εἶνε ἡ γενικὴ ἔκφρασις τῆς λύπης. Τὸ κλαίειν ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς παῖδας καὶ εἰς τὸ γυναικεῖον φῦλον, διότι εἰς αὐτὸ ἡ αἴσθησις εἶνε ἰσχυροτέρα· ἀλλὰ καὶ ἄνθρωποι, οἵτινες ὡς ἄξιωμα αὐτῶν κατέστησαν τὸν ἀπόλυτον δεσποτισμόν, χύνουσιν ἄφθονα δάκρυα εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, ὅπερ σημαίνει, ὅτι ταῦτα ριζοῦνται ἐν τῷ βάθει τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Καὶ ὁ Ὅμηρος παριστᾷ τοὺς ἥρωάς του κλαίοντας· αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς ὅς ἔκλαυσεν, ἅπαξ μὲν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Λαζάρου καὶ δεύτερον πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Ἱερουσαλήμ. Καὶ αἰσθήματα χαρᾶς, εὐεργεσίας, ὅταν συνδέωνται μετά τινος λύπης προξενοῦσι δάκρυα. Ἐν τῇ πρώτῃ στιγμῇ τῆς ὑ-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

περβολικῆς λύπης δὲν χύνονται δάκρυα, ἀλλὰ τότε, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀναλογισθῇ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, διότι ὅ,τι τὴν ψυχὴν καταβαρύνει, γίγνεται τότε ἄγχουσά τις ἀγωνία, ὁ δὲ νόμος τῆς αὐτοσυντηρήσεως ὠθεῖ εἰς τὸ κλαίειν, ὅπερ ἀνακουφίζει τὸ σῶμα καὶ ἐπαναφέρει τὴν διαταραχθεῖσαν ἰσορροπίαν.

Molissima corda
Humano generi dare se natura fatetur
quae Lacrimas dedit haec nostri pars optima sensus.
(Juv. Sat. XV, 131).

Διὰ τὸ κλαίειν, ὅταν ἦνε φυσικὸν καὶ δίκαιον δὲν πρέπει τις νὰ αἰσχύνηται, ἀλλ' εἶνε ἀνάρμοστον, ὅταν ἄνδρες ἦνε πολὺ αἰσθηματικοὶ καὶ ἐξερεθίζωνται πάντοτε, ὡς γυναῖκες, εἰς τὸ κλαίειν. Ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες πρέπει νὰ ἔχωσι μέτρον εἰς τοῦτο.

Ingemiscere non nunquam viro concessum
est, idque raro· ciulatus ne mulieri quidem.
(Cicer).

Ἡ ἀξία τῶν δακρύων κανονίζεται: 1) ἂν ἀληθῶς ἔγκηται ἐν αὐτοῖς συναίσθημά τι. 2) ἂν τὸ αἴσθημα, ἕνεκα τοῦ ὁποίου προέρχονται τὰ δάκρυα, εἶνέ τι ἄξιον τῷ ἀνθρώπῳ. 3) ἂν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖ, ἔνθα παρορμᾶται εἰς τὸ κλαίειν, ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον, τὸ τὰ δάκρυα προξενοῦν, ἔχῃ τὴν ἀνήκουσαν θέσιν, ἦνε εἰς ἀνάλογον πρὸς αὐτὸ σχέσιν. Ἐν γένει εἰς τὴν ἀξίαν τῶν δακρύων δὲν πρέπει πολύ τις νὰ προσέξῃ. Συχνάκις ταῦτα εἶνε μόνον δείγματα σωματικῆς ἢ πνευματικῆς ἀσθενείας· συχνάκις δὲ στεροῦνται καὶ λόγου. Ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες δύνανται νὰ κλαίωσιν, ὁπόταν θέλωσι, καὶ εὐθὺς νὰ γελῶσιν. Ἀγύρται πολλοὶ δύνανται διὰ τοῦ ἡμίσεως τοῦ προσώπου νὰ γελῶσι, διὰ δὲ τοῦ ἑτέρου ἡμίσεως νὰ κλαίωσιν. Εἰς πάντας τοὺς χρόνους καὶ παντοῦ ὑπῆρξαν κλαίοντες ἀντὶ χρημάτων, ὡς ἐν Ῥώμῃ αἱ Mulieres Lamentatrices, αἵτινες ἐπὶ νεκρῶν ἔκλαιον ἀντὶ χρημάτων. Φυσικῶς τὸ κλαίειν προσήκει εἰς ἔκφρασιν βαθείας λύπης.

ΤΑ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΤΩΝ ΠΑΘΩΝ

1. Ἕκαστον πάθος ἐπισύρει τὴν προσοχὴν εἰς τὸ πάθος αὐτό, εἰς τὸ ἀντικείμενόν του καὶ ἐπὶ πᾶν, ὅπερ ἐν συναφείᾳ πρὸς αὐτὸ κεῖται καὶ ἐντείνει πάσας τὰς δυνάμεις ὅπως ἐνεργήσωσι πρὸς ἀπόλαυ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σιν τούτου. Τοῦτο ἁπαντᾷ εἰς τοὺς ἐμπαθῶς τυχηρὰ παιγνίδια παίζοντας ἢ εἰς τὴν ἐκδίκησιν. Εἶνε δὲ σαφής, φανερά, ἰσχυρὰ καὶ ζωηρὰ ἡ παράστασις τοῦ ἐφετοῦ ἢ τῆς ἐφέσεως αὐτῆς, ὅπου ὑπάρχει ἐμπαθὴς ἐπιθυμία ἢ ἀποστροφή. Συνδέεται δὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιθυμίας οὐ μόνον πρὸς τὸ γνωστικὸν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμητικόν, ἡ δὲ προσοχὴ ἡ ἐπὶ τοιούτων παραστάσεων ἐπισπᾶται μᾶλλον, ἢ ὅταν αἱ παραστάσεις δὲν συνδέονται πρὸς τὸ βουλητικόν.

Ὡς ἰσχυρὰ δὲ ἡ ἐμπαθὴς ἐπιθυμία τίθησι πάντα τὰ μέσα εἰς κίνησιν, ἅτινα χρησιμεύουσι πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ ἀντικειμένου.

Ὅταν τὸ πάθος εἶνε σφοδρότατον, τότε ἐπισκοτίζεται ἐπὶ τοσοῦτον ἡ συμβολικὴ διάγνωσις καὶ καθίσταται ἀδύνατον νὰ ἐκφράσῃ τις τοῦτο διὰ λέξεων· ἐξασθενεῖ δὲ τὸ πάθος, ὅταν ἐκφράζῃ τις τοῦτο διὰ λέξεων. Ὁ πολὺ ἐξωργισμένος ἄνθρωπος προΰνεται, ὅταν ἀχθῇ εἰς τοῦτο, ὥστε νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ πάθους του διεξοδικῶς.

2. Πᾶν πάθος τείνει πρὸς τοῦτο, ὅπερ συμφωνεῖ πρὸς ἑαυτό, ὅ ἐστι πᾶν πάθος τείνει πρὸς τοῦτο, ὅπερ χρησιμεύει πρὸς αὔξησιν ἢ διατήρησιν τούτου. Οὕτω τὸ πάθος τῆς ὑπερηφανείας τείνει εἰς τὸ νὰ σμικρύνῃ τὰς ξένας ὑπηρεσίας καὶ ὁ ὑπερήφανος γίγνεται τόσῳ μᾶλλον τοιοῦτος, ὅσῳ μᾶλλον κολακεύεται· διότι οὐχὶ μόνον πᾶσα ψυχικὴ κατάστασις, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὃν τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως τείνει πρὸς διατήρησιν καὶ αὔξησιν ἑαυτοῦ. Καὶ τοῦτο μᾶλλον συμβαίνει ἐν καταστάσει πάθους ἕνεκα τῆς μεγάλης ὁρμῆς καὶ ἀθυμίας. Ἐνόσῳ τὸ πάθος δὲν ἱκανοποιεῖται: ἕνεκα τούτου καὶ τὸ φανταστικὸν ἐν καταστάσει πάθους ἀσχολεῖται νὰ διεγείρῃ τοιαύτας παραστάσεις, αἵτινες συμφωνοῦσι πρὸς αὐτὰ καὶ ἐν συναφείᾳ εἶνε· ἐὰν π. χ. τινὰ ἐμπαθῶς τι μισῇ, ἐπέρχεται αὐτῷ εὐκόλως, ὅταν περὶ αὐτοῦ σκέπτεται, πᾶν ὅ,τι κατὰ τοῦ μισουμένου ἤκουσε κακόν. Ἐπίσης ἐν καταστάσει πάθους πάντα τὰ ἀντικείμενα οὕτως ἐμφανίζονται, ἢ τοιαύτην ὄψιν ὡς πρὸς ἡμᾶς ἔχουσιν, ἥτις συμφωνεῖ πρὸς τὸ πάθος μας. Οὕτως εἰς τὸν ἐρωτόληπτον καὶ αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα τῆς ἐρωμένης του φαίνονται ὡς καλλοναί. Εἰς τὸν ὑπὸ μίσους κατεχομένου καὶ αἱ εὐγενέσταται πράξεις τοῦ ἀντιπάλου του φαίνονται ὡς κοιναί, ἢ ἀσήμαντοι. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ ἐμπαθὴς λαμβάνει μέρος ὑπὲρ ἢ κατά τινος καθ' ὅσον τοῦτον ἀγαπᾷ ἐμπαθῶς ἢ μισεῖ. Ἐντεῦθεν ὁ ἄνθρωπος ἐν καταστάσει τοῦ πάθους ἔχει ῥοπὴν τοῦτο νὰ θεωρῇ ὡς ἀληθές, ὅ τὸ πάθος του ἐπιθυμεῖ, νὰ ἦνε ἀληθές· ἐν πολέμῳ ἕκαστος πιστεύει εἰς ἐκείνας τὰς εἰδήσεις εὐκόλως, αἵτινες τῷ εἶνε εὐνοϊκαί.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

3. Πάντα τὰ πάθη εἶνε ἐν ἀμοιβαίᾳ ἐνεργείᾳ πρὸς πάσας τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ὅ ἐστι πάντα τὰ πάθη ἐπιδρῶσιν εἰς ἑκάστην ψυχικὴν δύναμιν, ἑκάστη δὲ ψυχικὴ δύναμις εἰς ἕκαστον πάθος· ἀμοιβαίως δὲ ἐπ' ἄλληλα ἀπιδρῶσι πάντα τὰ πάθη. Τὸ πάθος τῆς ἡδονῆς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὸ γνωστικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν, ὡς καὶ ἐπὶ τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς δυνάμεως αὐτῆς, ὡς ἐπὶ τὴν φαντασίαν, τὴν προσοχὴν κλπ. Ὁ πλεονέκτης γίγνεται εὐκόλως ἐμπαθὴς παίκτης, ἂν ἐνίοτε ὑπῆρξεν εὐτυχὴς ἐν τῇ παιδιᾷ, διότι τότε χρησιμεύει ἡ παιδιὰ πρὸς πλήρωσιν τῆς πλεονεξίας του.

4. Δυσκολίαι καὶ κωλύματα, ἄτινα εἰς τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν παρεμβάλλονται, ἐνισχύουσι τὸ πάθος· τὸ πάθος τοῦ μεθύσου καταντᾷ εὐκόλως εἰς μανίαν ὅταν ἐλλείπωσιν αὐτῷ χρήματα καὶ ὑποπίπτει εἰς τὸ ἐλάττωμα τῆς κλοπῆς.

5. Ἐπιθυμίαι συχνὰ ἐκπληρούμεναι καταντῶσιν εἰς πάθος. Τοῦτο συμβαίνει εἰς τὸν συχνάκις πίνοντα πνευματώδη ποτά, ἢ καπνίζοντα. Ὅθεν καὶ πρέπει τοὺς παῖδας νὰ ἀπομακρύνῃ τις, ὅσον δύναται, τῶν αἰσθητικῶν ἡδονῶν, οἱαιδήποτε καὶ ἂν ὦσιν.

6. Ὅσῳ ἐγγύτερον συγγενῆ εἶνε τὰ πάθη, τοσούτῳ καὶ εὐκολώτερον συναλλάσσονται καὶ τὸ μὲν προκαλεῖ τὸ ἕτερον· οὕτω ὁ ὑπερήφανος γίγνεται εὐκόλως ὑποπτος, ὁ μέθυσος ἡδυπαθής.

ΕΠΙΒΛΑΒΕΙΣ ΣΥΝΕΠΕΙΑΙ ΤΩΝ ΠΑΘΩΝ

Τὰ πάθη, καὶ ἂν πολλάκις ἦνε ἀθῶα καὶ ὠφέλησαν πολὺ διὰ τὴν παραγωγὴν σπουδαίου συμβεβηκότος, ὅπερ ἄνευ αὐτῶν δὲν θὰ προήρχετο, εἶνε οὐχ ἧττον ἀπορριπτέα ὑπὸ τοῦ λογικοῦ, οὐχὶ διότι ἐν αὐτοῖς δὲν ἰσχύει τὸ λογικόν, ἀλλὰ διότι αὐτὰ ἀφαιροῦσι τὴν ἐλευθερίαν καὶ καθιστῶσιν τὸν ἄνθρωπον δοῦλον τῶν ἡδονῶν.

1. Ἐκ τῶν σφοδρῶν παθῶν προέρχεται ἀμβλύτης τῶν νοητικῶν δυνάμεων καὶ ἀδιαφορία πρὸς πᾶν ὅ,τι δὲν χρησιμεύει πρὸς πλήρωσιν τοῦ πάθους.

2. Ταραχὴ τῶν παραστάσεων καὶ ἀπάται παντὸς εἴδους ἕνεκα τῆς ἐξημμένης φαντασίας. Ὁ χαρτοπαίκτης, μὴ κερδίζων, διασχίζει τὰ παιγνιόχαρτα, κακοποιεῖ τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα του, ὡς ἂν ταῦτα ἦσαν ἡ αἰτία τῆς ἀπωλείας του.

3. Βλάπτουσι τὰ πάθη τὴν κρίσιν τοῦ ἀνθρώπου· ὁ φιλόδοξος δέχεται καὶ συγχωρεῖ πᾶν, ὅ,τι πράττει ὁ ἔρπων πρὸ αὐτοῦ ἢ κολακεύων.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

4. Μεταβάλλουσι καὶ ταπεινοῦσι τάς τε πνευματικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου.

ΠΩΣ ΔΥΝΑΤΑΙ ΤΙΣ ΝΑ ΜΗ ΚΥΡΙΕΥΘΗ ΥΠΟ ΤΩΝ ΠΑΘΩΝ;

Τὰ μέσα δι' ὧν δύναταί τις νὰ ἀποφύγῃ τὰ πάθη ἢ τὰ ἤδη κτηθέντα νὰ ἐξασθενήσῃ εἶνε:

1. Ὅταν ἀπέχῃ τις τόπων ἢ προσώπων ἢ ἀντικειμένων, ἅτινα ἐξεγείρουσι τὰς ἐπιθυμίας.

2. Συχνὴ καὶ ὅσον τὸ δυνατὸν ζωηρὰ ἀνάμνησις τῶν ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν παραγγελμάτων· ἡ ἠθικὴ διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε δοῦλος τῶν ἡδονῶν, ἀλλὰ κύριος τῶν αἰσθητικῶν αὐτοῦ ἐντυπώσεων· ἡ θρησκεία μᾶς διδάσκει ὅτι ὀφείλομεν νὰ ἀνυψώσωμεν τὸ ἡμέτερον πνεῦμα οὐχὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ἀλόγου ζώου, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, νὰ πολεμῶμεν τὰς αἰσθητικὰς ἡμῶν ὁρμὰς καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν αἰσθήσεων νὰ ὑποτάσσωμεν εἰς τὰς τοῦ λογικοῦ.

3. Ἐκουσία δυσχέρεια τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἡδονῶν καὶ ἀποστροφὴ τούτων διὰ δυσαρέστων αἰσθημάτων. Ἄνθρωπος φοιτῶν εἰς κοινὸν καπηλεῖον ὅπως πίνῃ, θὰ ὠφεληθῇ πολὺ ἂν προσπαθήσῃ νὰ πληροῖ τὸ πάθος του φοιτῶν εἰς συναναστροφὴν εὐυπολήπτων ἀνθρώπων· διότι ἐκεῖ αἰσχυνόμενος δὲν θὰ κάμνῃ κατάχρησιν τοῦ πάθους του.

4. Ἀντίστασις κατὰ παντὸς ἐπερχομένου πάθους. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖται γνῶσις τούτου, ὅπερ πρέπει νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τοῦτο κατορθοῦται ὅταν τις ἀναλογισθῇ πρὸς στιγμὴν τὸ ἀντίθικον καὶ ἀπρεπὲς τοῦ πάθους ὅπερ τὸν ἀπειλεῖ· ἔπειτα δὲ καὶ ἰσχυρὰ θέλησις.

ΧΑΡΑΚΤΗΡ

Ὅ,τι τὸν ἄνθρωπον διακρίνει ἄλλου, καλοῦμεν ἀτομικότητα (τὸ τῆς φύσεως ἴδιον) ἥτις εἶνε ἡ ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερική· ἡ ἐξωτερικὴ ἀτομικότης, ἡ ἐν τῷ φαινομένῳ διακρίνουσα τὸν ἄνθρωπον ἄλλου εἶνε κατ' ἐξοχὴν τὰ τοῦ προσώπου χαρακτηριστικά, ἡ φωνή. Πᾶς ἄνθρωπος ἔχει δι' ἑαυτὸν τὰς ἰδιότητας ταύτας, καὶ μόνος οὗτος, οὐχὶ καὶ τὰ ἄλλα τῆς φύσεως ὄντα. Πνευματικῶς ὁρίζεται τὸ τῆς φύσεως ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἐνεργειῶν τοῦ εἰς αὐτοσυνειδησίαν ἀφιχθέντος πνεύματος ἐπ' ἐκείνου, οὗ ἡ αὐτοσυ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

νειδησία πρέπει ἀκόμη νὰ ἀναπτυχθῇ· τὰ μέσα πρὸς ὀρθὴν διάγνωσιν τῆς πνευματικῆς ἀτομικότητος τοῦ ἀνθρώπου εἶνε α) ἔρευνα τῶν ἀτομικῶν βιωτικῶν σχέσεων ἰδίως τῆς ἀγωγῆς· β) ἀκριβὴς παρατήρησις τῆς συμπεριφορᾶς του, λόγων καὶ πράξεων· γ) ἀκριβὴς προσοχὴ τῶν ἐξωτερικῶν σωματικῶν φαινομένων, ἐν οἷς διαγινώσκονται αἱ ἐσωτερικαὶ αὐτοῦ καταστάσεις, ἀψιθυμίαι καὶ πάθη· δ) ἐπιμελὴς καὶ ἀμερόληπτος χρῆσις τῶν κρίσεων ἄλλων ἀνθρώπων ἐπὶ τῶν φυσικῶν του ἰδιωμάτων· τὸ τῆς φύσεως ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου ἐκφράζεται ἐντούτῳ, ὅπερ καλοῦμεν χαρακτῆρα. Χαρακτὴρ λοιπὸν κατὰ τὴν στενοτέραν σημασίαν λέγεται ἡ ἰδιότης τοῦ ἀτόμου ὡς πρὸς σύμπασαν αὐτοῦ τὴν διάγνωσιν, αἰσθητικοῦ καὶ βουλητικοῦ, ἢ ὁ ἐν τῷ ἀτόμῳ ἐπικρατῶν, καὶ πάντοτε ὁ αὐτὸς ἐμμένων τοῦ ποιεῖν τρόπος· ὅταν ἡ πρᾶξις αὐτοῦ συμφωνῇ πρὸς τὴν γνώμην. Αὐτεξουσιότης καὶ συνέπεια ἐν τῷ πράττειν κατὰ σταθερὰς ἀρχὰς καὶ ἡ ἐντεῦθεν προερχομένη ἑνότης καὶ συμφωνία τῆς βουλήσεως καὶ τοῦ ἀτόμου ἐν ἑαυτῷ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἀποτελοῦσι τὴν οὐσίαν τοῦ χαρακτῆρος· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κάντιος ὀρθῶς λέγει, ὅτι περί τινος ἀνθρώπου οὐχὶ μόνον πολλὰ πρέπει νὰ λέγωνται, ἀλλὰ καὶ πολλὰ νὰ φημίζωνται, ἂν ἀποδίδῃ τις εἰς αὐτὸν χαρακτῆρα· ὁ χαρακτὴρ ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ τὸ γνωστικόν, καὶ ὁρίζει τοῦτο, ὅπερ καλοῦμεν συνήθως τρόπον τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ τοῦ νοεῖν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ χαρακτὴρ οὐχὶ ἐν τῇ κεφαλῇ, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ἐν τῇ βουλήσει τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἔχει, οὐδέποτε ὁμιλοῦμεν περὶ εὐφυοῦς, ὀξύνου ἢ ἀγχίνου χαρακτῆρος, ἀλλὰ περὶ χρηστοῦ ἢ κακοῦ. Καὶ ἐν μικρᾷ μορφώσει δύναται νὰ ὑπάρχῃ χαρακτήρ, ἐνῷ πολλάκις καὶ πρὸς ὑπερβολικὴν μόρφωσιν δὲν συνάπτεται χαρακτήρ. Ὁ χαρακτὴρ εἶνε διάφορος κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν κανόνων ἢ τῶν ἀξιωμάτων, δι' ὧν ὁρίζεται ἡ πρᾶξις τοῦ ἀνθρώπου. Ἂν ταῦτα συμφωνῶσι πρὸς τοὺς ἠθικοὺς νόμους, ὁ χαρακτὴρ εἶνε χρηστός, ἂν δὲ τουναντίον, τότε εἶνε κακός. Ἂν δὲ δὲν ὑπάρχῃ ὡρισμένη τις βούλησις, τότε καὶ οὐδεὶς περὶ χαρακτῆρος δύναται νὰ εἴνῃ λόγος· ἡ ἔμμονος πρᾶξις κατὰ ἠθικοὺς νόμους ἀποτελεῖ τὸν ἐνάρετον χαρακτῆρα, ἡ δὲ κατὰ ἀνηθίκους, τὸν ἀνήθικον ἢ πονηρόν. Τὸ αἰωρεῖσθαι μεταξὺ ἀμφοτέρων καλεῖται ἔλλειψις χαρακτῆρος, καίτοι οὐδεὶς ἄνθρωπος εἶνε ἐντελῶς ἀχαρακτήριστος· ἡ ἔλλειψις χαρακτῆρος καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἁπλῆν μηχανήν, ἥτις ἔξωθεν κινεῖται. Ἡ βλάβη, ἣν προξενεῖ τοιοῦτος ἄνθρωπος, εἶνε αὕτη ὅτι

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

γίγνεται ὄργανον ἀνθρώπων, οἵτινες τὴν ἀσθενῆ αὐτοῦ βούλησιν μεταχειρίζονται διὰ τοὺς πονηροὺς αὐτῶν σκοπούς. Ὁ χαρακτὴρ εἶνε ἔμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἐπιδρῶσιν καὶ ἀγωγή, παραδείγματα, συναναστροφαὶ καὶ περιστατικὰ ἄλλα, ἰδίως δὲ πενία, κατὰ τὴν νεότητα, ἐπιδρᾷ ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος. Ἐκπαιδευτήρια, ἐν οἷς ἡ πενία ὑπεστηρίχθη, οὐδέποτε ἐπέδρασαν ἐπὶ τὸν χαρακτῆρα· διότι ἔγκειται ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖνο νὰ θεωρῇ μικρὸν καὶ ἀσήμαντον, εἰς τὴν κατόρθωσιν τοῦ ὁποίου δὲν καταβάλλει κόπον καὶ δὲν ὑφίσταται θυσίας. Καὶ τὰ πρὸς τροφὴν μέσα ἐνταῦθα συγκαταριθμητέα· οὕτως ἡ μέθη τοῦ Τιβερίου ἀποδίδεται εἰς τὴν πάντοτε μέθυσον οὖσαν τροφὸν του· ἡ σκληρότης τοῦ Καλλιγούλα εἰς τὴν ἀγρίαν φύσιν τῆς τροφοῦ, ἥτις ἑκάστοτε τὸ στῆθος αὐτῆς ἤλειφεν μὲ αἷμα, ὁσάκις ἐθήλαζε τὸν παῖδα· ἡ φυσικὴ πραότης τῶν Ἰνδῶν καὶ ἡ σκληρότης τῶν Ἰαπώνων ἐξηγεῖται ἐντεῦθεν, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ζῶσιν ἀπὸ φυτῶν οὗτοι δὲ ἀπὸ κρέατος.

Πρὸς μόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος οὐδὲν συντελεῖ ὠφελιμώτερον ἢ ἐπιβλαβέστερον, παρ' ὅταν εἰς τὰς σκέψεις καὶ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου ἀπονέμωμεν ἐμπιστοσύνην ἢ δυσπιστίαν. Δὲν πρέπει νὰ προϋποθέτωμεν πονηρίαν, ἔστω καὶ ὑπάρχουσαν, εἰς παῖδα· διότι ἂν οὕτος ἐννοήσῃ ὅτι ἡμεῖς τὸν θεωροῦμεν χειρότερον παρ' ὅ,τι εἶνε, θὰ γείνῃ τοιοῦτος. Πρὸς τὸν χαρακτῆρα συγγενὴς εἶνε ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη, ὃ ἐστι τὸ ἐμμένειν ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ βουλήσει (ἰδίως ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ γνώμῃ). Ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη ἔχει κοινὸν πρὸς τὸν χαρακτῆρα τὴν ἰσχὺν τῆς βουλήσεως· ἀλλὰ κατὰ τοῦτο εἶνε διάφορα, ὅτι ἡ μὲν ἰσχὺς τῆς βουλήσεως ἐρείδεται ἐπὶ ἠθικῶν αἰτίων, ἐνῷ ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη ἐπ' αἰσθητικῶν. Ἐκείνη συνδυάζεται πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐλευθερίαν, αὕτη δὲ πρὸς τὴν πνευματικὴν ὑποχώρησιν. Ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη ἔχει τὴν πηγήν της εἰς τὸν καθόλου περιορισμὸν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν ὁρμῶν καὶ εἰς τὴν ἐξασθένησιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως. Ἐγγίγνεται δὲ ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη ὀλιγώτερον μὲν ἐν δημοσίοις σχολείοις, πλεῖον δὲ ἐν τῇ κατ' οἶκον ἀγωγῇ, ἰδίως ἐὰν οἱ γονεῖς ἔχωσιν ἀσθενῆ τὸν χαρακτῆρα. Ἀναπτύσσεται δὲ εἰς τὸν παῖδα ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη, ὅταν γίγνωνται αὐτοῦ πᾶσαι αἱ ἐπιθυμίαι δεκταί. Ἐὰν δὲν περισταλῇ ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη ἐν τῷ παιδί, ἐπεκτείνεται ἐπὶ πάντων, καὶ ὁ ἄνθρωπος καταντᾷ εἰς τοῦτο, ὥστε νὰ θέλῃ τὸ ἐναντίον ἐκείνου, ὅπερ ἄλλοι θέλουσιν. Ἐκδηλοῦται δὲ ἐν τῷ παιδὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἢ ὡς ἁπλῆ δυσαρέσκεια, ἢ ὡς πραγματικὴ ἀντίστασις, ἢ ὡς ἁπλῆ ἐπιθυμία. Ἡ παιδαγωγία διδάσκει ὡς ἀντιδραστικὸν κατὰ τοῦ πάθους αὐτοῦ τὸ νὰ διατελῇ πράττων ὁ παῖς σταθερῶς τὸ αὐτό, καὶ μάλιστα ὅσον δυνατὸν νὰ ἐκπληρῶται καὶ ἡ βούλησίς του. Συνίσταται δὲ ἐν τούτῳ, ὅτι εἰς τὸν ἰσχυρογνώμονα παῖδα, ἐὰν ἐμμένῃ, ἐκεῖνο καθ' ὁλοκληρίαν νὰ ἐπιτραπῇ, ὅπερ πρὸς στιγμὴν θέλει, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν πλέον, ἢ ἐκεῖνο ὅπερ ἠθέλησεν. Ἐνῷ ὁ παῖς π. χ. δὲν θέλει νὰ ἀριθμήσῃ, καὶ ἐπιτυγχάνῃ τούτου, καὶ μόνον τούτου, πᾶν δ' ἄλλο, ὅπερ θέλει, νὰ τῷ ἀπαγορευθῇ, τὸ κακὸν αἴρεται διὰ παντός. Ἐν μεγαλειτέρᾳ ἡλικίᾳ αἴρεται ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη διὰ τῆς συνηθείας εἰς τὴν ὑποταγήν, διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Πολλάκις ὅμως ἐν τῇ ἰσχυρογνωμοσύνῃ ἐνυπάρχει βλαστός τις, ὅστις προσηκόντως καλλιεργηθεὶς δύναται νὰ ἀποφέρῃ τοὺς καλλίστους καρπούς.

Αἱ κύριαι ἀρχαί, ἐν αἷς πρέπει νὰ ἀναπτυχθῇ ὁ παιδικὸς χαρακτὴρ εἶνε ἡ ἀλήθεια, ὁ σεβασμὸς πρὸς πᾶν ἀνώτερον, καὶ ἡ ἀγάπη, κατὰ πρῶτον πρὸς τοὺς εὐεργέτας, εἶτα πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους καὶ πρὸς τὸν Θεόν.

80. Ἀφοῦ ἐδιδάχθημεν τὴν γνωστικὴν καὶ βουλητικὴν δύναμιν κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῶν ἐκδηλώσεις, πρέπει ἤδη νὰ ἀποκριθῶμεν εἰς τὸ ἐρώτημα πῶς ἔχει ἡ γνωστικὴ δύναμις πρὸς τὴν βουλητικήν. Ὅτι ἀμφότεραι στενότατα εἶνε πρὸς ἀλλήλας συνδεδεμέναι, ὅτι ἡ μία δὲν δύναται νὰ ἦνε ἄνευ τῆς ἑτέρας, ὅτι μάλιστα καὶ αὐτὴ φιλοσοφικὴ ἐξέτασις δὲν δύναται τὴν μίαν νὰ περιγράψῃ ἄνευ συνεχοῦς σχέσεως πρὸς τὴν ἑτέραν, ἀρκούντως ἐγένετο ἡμῖν γνωστὸν ἐκ τῶν ἀνωτέρω. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου δεικνύεται καὶ πάλιν, ὅτι πᾶσα γνῶσις καὶ πᾶσα βούλησις εἶνε τόσον διάφοροι ἐνέργεια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὥστε ἀναγκαίως πρέπει νὰ προβληθῇ ἡ ἐρώτησις, τίς τῶν δύο δυνάμεων ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἑτέρας, τίς εἶνε ἡ ἰσχυροτέρα καὶ ἐπικρατοῦσα, τίς διὰ τὸν ἄνθρωπον ἡ σπουδαιοτέρα, ἐν τίνι ἔγκειται ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου. Πολὺ συχνὰ ἀποδίδουσιν τὴν ὑπεροχὴν εἰς τὸ γνωστικόν, λέγοντες,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὅτι τὸ βουλητικὸν ἔχει νὰ ἐπιτελέσῃ τοῦτο, ὅπερ ἡ νόησις ἀναγνωρίζει ὡς τὸ ὀρθὸν καὶ ἀγαθόν. Ἀλλ' ἐπιμελὴς καὶ εὐσυνείδητος παρατήρησις εὑρίσκει εὐθύς, ὅτι τὸ ἀρχαῖον λόγιον: video meliora proboque, deteriora Jequor δυστυχῶς εἶνε ὀρθότατον, καὶ ὅτι, ἔνθα γνῶσις καὶ βούλησις ἀφίστανται, ἡ τελευταία τόσῳ συχνάκις νικᾷ, ὥστε ἐκ τῆς ἐμπειρίας ταύτης πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ὑπεροχὴ εἰς τὴν βούλησιν ἀποδοτέα[1]. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ δὲν πρέπει νὰ κρίνῃ τις καὶ τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς ἀμφότεραι αἱ δυνάμεις συμφωνοῦσιν, οὕτως, ὡς νὰ ἀκολουθεῖ ἡ βούλησις τὴν γνῶσιν, πολλῷ μᾶλλον θὰ εἴπῃ τις, ἡ γνῶσις φέρει εἰς τὴν καθαρὰν συνείδησιν τοῦτο μόνον, ὅπερ ἡ βούλησις πρὸ ὀλίγου ἐξέλεξεν· ἡ προτεραιότης δὲ καὶ ὑπεροχὴ τοῦ βουλητικοῦ ἐξάγεται καὶ ἐξ ἄλλων ἔτι κριτικῶν γεγονότων.

Ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἐνδοτάτῃ αὐτῆς αἰτίᾳ εἶνε ὁρμὴ ἢ ὁρμητικὴ δύναμις (ὅ ἐστι ἡ τάσις τοῦ διατηρεῖν ἑαυτὴν καὶ ἀναπτύσσεσθαι), αὕτη κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς σημασίαν εἶνε, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, δημιουργός, μορφωτική, ἀρχικὴ καὶ ζωοποιὸς δύναμις[2]. Πᾶσα ζωὴ παρὰ φυτοῖς καὶ ζῴοις δείκνυται ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ὁρμητικῆς ταύτης δυνάμεως. Παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἑνοῦται μετ' αὐτῆς τὸ νοεῖν καὶ γιγνώσκειν (τὸ πνεῦμα)· ἀλλὰ τὸ ἐπιθυμητικὸν εἶνε πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐν πληρεστάτῃ ἐνεργείᾳ, πρὶν ἢ τὸ γνωστικὸν διεγερθῇ. Τὸ διαγιγνώσκειν ἐπέρχεται βραδύτερον, ὅπως εἰς τὴν βούλησιν καὶ τάσιν δείξῃ τὸ ὀρθὸν τέρμα· ἡ βούλησις, συνδεομένη πρὸς τὸ γνω-

[1] Πόσῳ πολὺ ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν συμφερόντων ἡμῶν, ἐπομένως ἐκ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καὶ βουλητικοῦ πᾶσαι ἡμῶν αἱ παραστάσεις, αἱ σκέψεις, καὶ σύμπασαι αἱ διανοητικαὶ ἡμῶν πράξεις, ἀπέδειξεν ὁ Ulrici Leib und seele.

[2] Αἱ ὁρμαὶ (ἐν τῇ στενοτέρᾳ σημασίᾳ) εἶνε αἱ πρώτισται ἀρχικώταται διεγέρσεις καὶ ζωϊκαὶ ἐκδηλώσεις τῆς ψυχῆς καὶ ὁρίζουσι πάσας τὰς ἄλλας (Ulrici).

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

στικόν, γίγνεται ἐγνωσμένη, ἐλευθέρα βούλησις, καὶ ἐν ταύτῃ, οὐχὶ ἐν τῷ ἁπλῷ νοεῖν κεῖται ἡ καθ' αὑτὸ οὐσία, ἡ κυρίως ἀξία καὶ τὸ ὕψος τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐνεργὸν κέντρον τῆς προσωπικότητος.

Τί εἶνε ὁ ἄνθρωπος καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν καὶ σημασίαν, διαγιγνώσκομεν ὅλως διαφόρως ἐν τούτῳ, τὸ ὁποῖον πράττει, ἢ ἐν τούτῳ, ὅπερ σκέπτεται. Τὸ ἔχειν κακὴν καρδίαν εἶνε πολὺ χειρότερον ἢ τὸ ἔχειν κακὴν κεφαλήν[1]. Ὅσῳ δὲ πολὺ καὶ ἂν ἐκτιμῶμεν μόρφωσιν, γνῶσιν καὶ νόησιν, τόσῳ οὐχ ἧττον ἡ βουλητικὴ δύναμις καὶ ἐνέργεια, ὁ χαρακτὴρ καὶ τὰ χρηστὰ ἤθη θεωροῦνται ὅλως ὡς τὸ ὑψηλότερον καὶ μεῖζον· τὸ διαγιγνώσκειν τὸ δίκαιον εἶνε πολὺ εὐκολώτερον τοῦ δικαιοπραγεῖν. Ἐν τῷ τελευταίῳ ἐμπεριέχεται καὶ τὸ πρῶτον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀντιστρόφως. Τὸ μέγιστον καὶ ὕψιστον ἀντικείμενον διὰ τὴν νόησιν τοῦ ἀνθρώπου εἶνε, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, ὁ Θεός· ἀλλὰ τὸ ἀγαπᾶν τὸν Θεὸν εἶνε ἔτι πλέον καὶ σπουδαιότερον, ἢ τὸ γινώσκειν τὸν Θεόν. Ἡ ἀγάπη εἶνε πρᾶξις τῆς βουλήσεως καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπῃ εὑρίσκει τέλος τὴν πλήρωσιν αὐτῆς πᾶσα γνῶσις. Καὶ ἡ ἁγία Γραφὴ θεωρεῖ τὴν βούλησιν ὡς τὸ κύριον κέντρον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅπερ προηγεῖται τῆς γνώσεως καὶ ταύτην ἐν ἑαυτῷ περιλαμβάνει, καθ' ὅσον αὕτη διὰ τῆς προσεπιγιγνομένης γνώσεως ὁρίζει ἑαυτὴν καὶ διακρίνει. Ὅταν ἡ ἱερὰ γραφὴ θέλῃ νὰ σημάνῃ τὸ ἀδιαί-

[1] Συχνάκις δηλοῦται μεταφορικῶς διὰ τῆς λέξεως κεφαλή σύμπασα ἡ νοητικὴ δύναμις ἢ σύμπασα ἡ γνωστική, διὰ δὲ τῆς λέξεως καρδία ἡ βουλητικὴ δύναμις ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῆς αἰτίᾳ. Θυμὸς (ἀψιθυμία) καὶ καρδία εἶνε ἀμφότεραι ἐν χρήσει πρὸς δήλωσιν τοῦ βουλητικοῦ· ἡ διαφορὰ δὲ εἶνε, ὅτι θυμὸς εἶνε ἡ ἀδιαίρετος περιοχὴ πάντων τῶν ἐμφύτων ὁρμῶν καὶ ἐπιθυμιῶν, ἐνῷ καρδία εἶνε ἡ ἀδιαίρετος περιοχὴ καὶ αἰτία πάσης ἐγνωσμένης τάσεως, τρόπον τινὰ ἡ πηγὴ τοῦ φρονήματος ἢ τῆς ψυχικῆς διαθέσεως καὶ πάσης βουλήσεως.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ρετον τοῦτο σημεῖον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, μεταχειρίζεται τὴν ἔκφρασιν *ψυχή*, ἐνίοτε καὶ *καρδία*· ἐπειδὴ ἡ καρδία κατὰ τὴν φυσικὴν ἔννοιαν εἶνε τὸ κεντρικὸν ὄργανον τῆς σωματικῆς ζωῆς, ἐξ οὗ ἀπορρέει τὸ αἷμα καὶ ἐν ᾧ ἐπανέρχεται, λίαν ἁρμοδίως ἠδύνατο ἐν μεταφορικῇ σημασίᾳ νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἡ κεντρικὴ πηγὴ καὶ πάσης αἰσθήσεως καὶ νοήσεως ὡς καὶ πάσης βουλήσεως καὶ ἐπιθυμίας. Ἐπειδὴ ἡ βούλησις εἶνε τὸ ἰσχυρότερον καὶ κραταιότερον, κρατεῖ ἐπίσης καὶ τῆς νοήσεως τοῦ ἀνθρώπου[1], καὶ ἐντεῦθεν μόνον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ παράδοξον φαινόμενον, ὅτι ἡ νόησις τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τοῦτο ὡς ἀγαθὸν καὶ ἐπιτετραμμένον δικαιολογεῖ, ὅπερ πράττει ἡ κακὴ καὶ διάστροφος αὐτοῦ βούλησις. Ἐν τῷ πανθεϊσμῷ, ἀθεϊσμῷ καὶ ὑλισμῷ ἔγκεινται τόσαι πολλαὶ καὶ ἰσχυραί, ψηλαφηταὶ ἀντιφάσεις μετὰ πάσης ἐμπειρίας καὶ τοῦ λογικοῦ νοός, ὥστε αἱ τάσεις αὗται ἔπρεπεν ἐν τῷ παρόντι παντελῶς ἀδύνατος, ἂν ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶχεν ἐνταῦθα τὸ ἰδιαίτερόν της συμφέρον νὰ περιπλεχθῇ μεθ' ὅλας τὰς ἀντιφάσεις εἰς τὰ συστήματα ταῦτα.

Οἱ φιλόσοφοι ἀπὸ τοῦ Καρτεσίου (1596—1660) κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἐν τῇ νοήσει εὗρον τὴν κυρίως οὐσίαν καὶ τὴν κεντρικὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου· τὸ περίφημον λόγιον τοῦ Καρτεσίου «cogito ergo Sum» ἐξελαμβάνετο οὕτως, ὥστε τὸ

[1] Ἐκ μακρᾶς καὶ πολλῆς πείρας ὁ Ῥόθιος ἐν τῇ γυμνασιακῇ αὐτοῦ παιδαγωγίᾳ λέγει: μένει πάντοτε ἀληθὲς τοῦτο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ζῇ οὕτως, ὅπως νοεῖ, ἀλλὰ νοεῖ οὕτως, ὅπως ζῇ.» Καὶ ὁ Κλαύδιος λέγει (VI σελ. 24) «ὁ τροχὸς τῆς γνώσεως καὶ ὁ τῆς βουλήσεως, καίτοι εἶνε οὐχὶ ἄνευ συνδέσμου, δὲν ἅπτονται ἀλλήλων· περιάγονται ὑπὸ διαφόρων στοιχείων.» Ὁ δὲ Φίχτιος, (Bestimmung des Menschen 11, σελ. 254) «γινώσκω ἐκ τίνος σημείου πρέπει νὰ ἀπορρέει πᾶσα μόρφωσις ἐμοῦ αὐτοῦ καὶ ἄλλων. Ἀπὸ τῆς βουλήσεως, οὐχὶ ἀπὸ τοῦ νοός. Ἐὰν τὸ πρῶτον διευθύνηται ἀμετατρέπτως καὶ εἰλικρινῶς πρὸς τὸ ἀγαθόν, τότε τὸ τελευταῖον ἀφ' ἑαυτοῦ θὰ περιλάβῃ τὸ ἀληθές.»

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ληπτέον ὡς ἐξαρτώμενον καὶ ὑπὸ τῆς νοήσεώς του ὡρισμένον, ὥστε λοιπὸν εἰς τὴν νόησιν οὐχὶ μόνον ἡ προτεραιότης πρέπει νὰ ἀποδοθῇ, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπεροχή. Ἐντεῦθεν συνέστη ἡ περὶ τοῦ ἰδανικοῦ ἀφῃρημένη θεωρία τῶν νεωτέρων φιλοσόφων, ἥτις ἀντίον τῆς πραγματικότητος τῆς ζωῆς ὤφειλε πάντοτε ὡς ἀνίσχυρος φαντασία νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ παρασταθῇ. Ἐπὶ τοῦ παρόντος πολλοὶ ἤδη φιλόσοφοι ἐχαρακτήρισαν τοῦτο ὡς ῥιζικήν τινα πλάνην τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ὅτι αὕτη ὥριζε τὴν σχέσιν τῆς νοήσεως καὶ βουλήσεως ὅλως ψευδῶς, καὶ πλείονες ἤδη τοῦ ἑνὸς διέγνωσαν (ἐν οἷς ὁ Σελίγκιος) ὅτι ἐν τῇ βουλήσει ἐμπεριέχεται ἡ βαθυτάτη οὐσία τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως.

81. Ἂν ἀπονέμωμεν εἰς τὴν βούλησιν τὴν προτεραιότητα καὶ ὑπεροχήν, οὐδεὶς διὰ τὴν γνῶσιν ἐπιβλαβὴς ἐντεῦθεν δύναται νὰ ἐξαχθῇ συλλογισμός· ἡ βούλησις λαμβάνει τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ὑπεροχὴν διὰ τοῦτο, ὅτι συνδέεται πρὸς τὸ νοεῖν καὶ γιγνώσκειν· ὁ ἄνθρωπος παύει νὰ ἦνε ἄνθρωπος, ὅταν δὲν νοεῖ πλέον καὶ γινώσκει· ἡ ἀπαίδευτος ἢ τραχεῖα βούλησις εἶνε τί ἐν τῇ πραγματικότητι πολὺ ἀσθενές. Πόσῳ ἀναγκαίως καὶ πόσῳ ἐνδομύχως συνδέονται πρὸς ἄλληλα τὸ γιγνώσκειν καὶ βούλεσθαι, δείκνυνται σαφέστατα ἐν τῇ θρησκευτικῇ πίστει· ἡ πίστις (ἐν ἀντικειμενικῇ σημασίᾳ) στρέφεται πρὸς τὸν ὅλον ἄνθρωπον, λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ ὅλον ἄτομον, τόσον τὴν νοοῦσαν καὶ γινώσκουσαν ὅσον τὴν βουλομένην καὶ ἐπιθυμοῦσαν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀπαιτεῖ δηλονότι κατ' ἐξοχὴν ἀλλ' οὐχὶ ἀποκλειστικῶς τὴν τελευταίαν· ἡ ἀληθὴς πίστις εἶνε οὐ μόνον θεῖον φῶς ἀλλὰ καὶ θεία δύναμις. Παρέχει τὴν ὑψίστην γνῶσιν καὶ τὴν ἀνωτάτην δύναμιν· ἡ πίστις ἐν ὑποκειμενικῇ σημασίᾳ δείκνυται ἐντεῦθεν οὐ μόνον ἐν τῷ γιγνώσκειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ βούλεσθαι καὶ πράττειν. Ἂν ἡ πίστις λαμβάνεται μονομερῶς ὑπὸ τῶν καθ' ἑκάστας δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, τότε προέρχονται θρησκευτικαὶ ἀποπλανήσεις. Ἂν ἡ πίστις

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

λαμβάνεται μονομερῶς μόνον ὑπὸ τοῦ νοῦ, τότε προέρχεται νεκρὰ ὀρθοδοξία ἢ ὀρθολογισμός· ἂν δὲ μόνον ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς φαντασίας, τότε προέρχεται ἡ ψυχικὴ ἀταραξία ἐνθουσιασμός, μυστικισμὸς (quietismus)[1]. Ἂν μόνον ὑπὸ τῆς βουλήσεως λαμβάνεται, τότε προέρχεται ὁ εὐσεβισμός, ἡ προσποίητος εὐσέβεια. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται, (ὅπως ἐνταῦθα παρατηρηθῇ καὶ τοῦτο), ὅτι δὲν εἶνε λογικόν, *πιστεύειν* καὶ *εἰδέναι* νὰ παραθέτῃ τις ὡς ἀντίθετα, ἐὰν τὴν θρησκευτικὴν πίστιν ἐννοῇ, διότι τὸ πιστεύειν ἐν ταύτῃ τῇ ἐννοίᾳ ἀνήκει οὐ μόνον εἰς τὴν βουλητικὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν γνωστικὴν δύναμιν[2], τὸ δὲ εἰδέναι μόνον εἰς τὴν τελευταίαν. Εἶνε λοιπὸν δύο ἑτερογενεῖς ἔννοιαι, αἵτινες τόσῳ ὀλίγον δύνανται νὰ παραβληθῶσιν, ὡς ἀγαπᾶν καὶ εἰδέναι. Μόνον ἐὰν πιστεύειν λαμβάνηται ἐν τῇ συνήθει τῆς γραφῆς χρήσει, καθ' ἣν τοῦτο σημαίνει ἐκλαμβάνειν τι ὡς ἀληθὲς ἐκ μὴ ἐντελῶς βεβαίων αἰτίων, δύναται νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὸ εἰδέναι, ὅπερ τότε εἶνε ἐκλαμβάνειν τι ὡς ἀληθὲς ἐξ ἐντελῶς βεβαίων αἰτίων.

Τὸν ἐσωτερικὸν σύνδεσμον τῆς ἐσωτερικῆς καὶ βουλητικῆς δυνάμεως βλέπομεν πρὸς τούτοις καὶ ἐν τῷ σχολείῳ, διότι τὸ σχολεῖον ὀφείλει καὶ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν βούλησιν νὰ μορφώσῃ. Ἐκείνην μὲν καλοῦμεν *διδασκαλίαν*, ταύτην δὲ *ἀγωγήν*.

82. Ἡ οὐσία τοῦ βούλεσθαι συνίσταται ἐν τούτῳ, ἐν τῷ βούλεσθαί τι, ἐν τῷ σπεύδειν πρός τι τέλος· ταῦτα μετὰ συνειδήσεως ἐπιζητούμενα τέλος καλοῦνται *σκοποί*. Ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου πρέπει πάντοτε νὰ εἶνε τὸ ἀγαθόν. Τί τὸ ἀγα-

[1] Συνίσταται ἐν τούτῳ ὅτι ἐν τῇ ἐμβυθίσει τῆς ψυχῆς πρὸ τὸν Θεὸν νομίζει ὅτι εὑρίσκει ἡσυχίαν.

[2] Δύναται τις ἕνεκα τούτου δικαίως νὰ λέγῃ εἴς τινα: πίστευε μόνον ὅ,τι ἔγνως καὶ ὅ,τι γιγνώσκεις ὅ ἐστι ποίει ὡς ἄξιωμα τοῦ βίου σου, τοῦτο, ὅπερ σὺ ὡς ἀληθὲς διέγνως.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

θὰν εἶνε, γινώσκει ὁ ἄνθρωπος, διότι δύναται νὰ διαγνώσῃ τὸν Θεόν. Ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις μετὰ συνειδήσεως ἐφίεται τοῦ ἀγαθοῦ, γίγνεται ἐλευθέρα βούλησις κατὰ τὴν κυρίαν καὶ καλλίστην τῆς λέξεως σημασίαν. Ἡ ἐλευθέρα βούλησις ἀπαντᾷ κατὰ ταῦτα ἀληθῶς μόνον ἐν ἐκείνῳ, ὅστις γινώσκει καὶ ἀγαπᾷ Θεόν: Deo servire summa Libertas λέγει ὁ Αὐγουστῖνος. Ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν δύναται ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Θεοῦ ἀληθῶς μόνον ἐν κοινότητι νὰ ἐκπληρώσῃ, ἐν τῇ πολιτικῇ ἢ ἐκκλησιαστικῇ κοινότητι, διότι ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης ὀρθῶς εἶπεν εἶνε ζῶον πολιτικόν. Οἱ ὕψιστοι καὶ εὐγενέστατοι σκοποὶ ἢ προβλήματα διὰ τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου εἶνε οὗτοι, τὸ πράττειν, ζῆν καὶ ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐνταῦθα εἰς ἐντελεστάτην ἀνάπτυξιν συντρέχουσι πᾶσαι τῆς ψυχῆς αἱ δυνάμεις. Μόνον ἐκεῖνος, ὅστις περὶ τοιαῦτα ἐργάζεται, καὶ πρὸς τοῦτο πάσῃ δυνάμει παρασκευάζεται, δίκαιον εἶνε νὰ καλῆται *μέγας ἀνήρ*. Τὰ ψευδῆ μεγαλεῖα εἶνε τὰ ἐπιδιώκοντα ἐγωϊστικοὺς σκοποὺς καὶ μεταχειρίζονται τὰ φυσικὰ αὐτῶν δῶρα πρὸς τὸ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον τοῦ ὑψηλοῦ καὶ εὐγενοῦς ἐκείνου σκοποῦ. Ὁ ἐγωϊστὴς θέλει νὰ ὑπηρετήσῃ ἑαυτόν, τὸ *ἐγώ*, ἀλλὰ χωρὶς νὰ γινώσκῃ, ὑπηρετεῖ σκυθρωπὸν δεσπότην, ὅστις τὸν θεραπεύει καὶ τέλος τὸν διαφθείρει· ἡ βούλησις τοῦ ἐγωϊστοῦ ὡς τοιαύτη δὲν εἶνε μόνον ἀνήθικος καὶ φαῦλος, ἀλλὰ καὶ ἀνελευθέρα. Ἐπιδιώκει ἀδιακόπως τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ ἐγώ, χωρὶς ἀληθῶς νὰ εὑρίσκῃ αὐτήν. ἐπιθυμεῖ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ βίου καὶ δὲν γινώσκει τί κυρίως εἶνε βίος· διότι μόνον ἐκεῖνος γινώσκει, τί εἶνε ὁ ἀληθὴς βίος, ὅστις γινώσκει τοῦτον, καὶ ἐν αὐτῷ ζῇ, ἐξ οὗ πᾶσα ζωὴ ἐκπορεύεται.

83. Ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τῆς ψυχολογίας καὶ δυνάμεθα ἤδη νὰ ἀποκριθῶμεν καλῶς εἰς τὸ ἐρώτημα τί ἐστι ψυχή. Ἡ ψυχὴ εἶνε ἡ τὸ σῶμα ποιοῦσα καὶ μορφοῦσα, ζωοποιοῦσα καὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

κρατοῦσα δύναμις εἶνε ἡ νοοῦσα καὶ διαγιγνώσκουσα, ἡ ἐπιθυμοῦσα καὶ βουλομένη δύναμις. Ἡ ψυχὴ εἶνε ἡ μονὰς πασῶν τῶν ποικίλων ἐν ἀδιαλείπτῳ ἀναπτύξει οὐσῶν δυνάμεων καθὼς καὶ ἡ μονὰς παντὸς τούτου, ὅ,τι εἶνε ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ψυχὴ εἶνε ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλασθεὶς καὶ ἐπομένως ἀθάνατος βλαστός, ἐξ οὗ ἀναπτυσσομένη κατὰ μικρὸν ἐκβλαστάνει πᾶσα ἡ ἄπειρος ποικιλία τῶν δυνάμεων, αἵτινες καίτοι διάφοροι καὶ ἀντίθετοι, ἀποτελοῦσι πάντοτε ἑνότητά τινα. Τὸ ἑνωτικὸν τοῦτο σημεῖον σημαίνομεν ἔτι ἐγγύτερον καὶ ἀκριβέστερον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀφῃρημένως διὰ τοῦ ἐγώ, ἥτις ἔκφρασις γενικὸν ἔλαβε κῦρος διὰ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ Φιχτίου. Ἡ ψυχὴ (ἢ τὸ ἐγὼ) γίγνεται προσωπικότης, (ὑπόστασις) ὅταν ἀναπτυχθῇ μέχρι πλήρους αὐτοσυνειδησίας καὶ ἐλευθέρας βουλήσεως ἢ αὐτοδιορισμοῦ, ὅπερ συμβαίνει, ὅταν καὶ τὸ σῶμα φθάσῃ εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ μόρφωσιν. Ἐν τῇ προσωπικότητι κεῖται ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ ζώου, πρὸς ὃ πολλὰ ἔχει κοινὰ ἐν τῇ σωματικῇ αὐτοῦ ἀναπτύξει. Τὸ ὁμοίωμα τοῦ Θεοῦ εἶνε ὁ ἄνθρωπος μόνον ἐκ τούτου, ὅτι εἶνε προσωπικότης. Ἀτομικότης, ὁμοία ἔκφρασις, καλεῖται τὸ μερικὸν καὶ ἰδιάζον, καθ' ὃ ἀνθρώπινός τις ὑπόστασις (ἄτομον) διακρίνεται τῶν ἄλλων, ἐνῷ προσωπικότης εἶνε τοῦτο, δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος διαφέρει τοῦ ζώου. Παρὰ τοῖς ζώοις δὲν ὑπάρχουσιν ἄτομα, ἀλλὰ μόνον ἀντίτυπα, ἅ ἐστι ἀνελεύθερα, κατὰ τὰ κύρια μονόμορφοι ἐπαναλήψεις τοῦ αὐτοῦ τύπου, ὅστις ἀμετάβλητος κεῖται (§ 63). Ἤδη ἐκ τούτου οὐδεμία ὑπάρχει ἱστορικὴ ἀνάπτυξις διὰ τὸ βασίλειον τῶν ζώων, ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀναπτύξει δείκνυται ὀφθαλμοφανῶς ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ζώου.

Εἴδομεν (§. 73) ὅτι εἰς τὴν πλήρη καὶ ἀληθῆ αὐτοσυνειδησίαν, τὴν τελείωσιν πάσης νοήσεως, μόνον ὁ ἄνθρωπος φθάνει, ὅστις ἔγνω τὸν Θεόν, διότι μόνον τότε δύναται τὸ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ποιηθὲν ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ διαγνώσῃ ἑαυτό, ἂν διέγνωσε τὴν δημιουργὴν πρωτότυπον εἰκόνα. Ἵνα δὲ ὁρίσῃ τις ἑαυτὸν ἢ διὰ τὴν ἐλευθέραν βούλησιν οὐδὲν ὑψηλότερον ὑπάρχει τέρμα, ἢ νὰ ὁρίσῃ τις ἑαυτὸν πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Θεὸς θέλει (§. 82). Δι' ἀμφοτέρων φθάνει ἡ ἀνθρώπινος προσωπικότης εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς τελειότητα καὶ εἰς τὴν πληρεστάτην αὐτῆς πλήρωσιν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	*στίχ.*	*ἀντὶ*	*γράφε*
40	11	ὑπολαμβάνεται ὅπου δὲ ἐν τῇ Λογικῇ ὑπολαμβάνω γρ: ὑπάγω	ὑπάγεται
93	5	ἀπέρχεται·	ἐπέρχεται
94	30	ἐννοεῖται	κινεῖται
101	19	βαθείων δημιουργιγῶν	βαθέων δημιουρικῶν
102	31	ἰδυλλιον	εἰδύλλιον

129 Μετὰ τὸ τέλος τῆς παραγράφου προσθετέον:

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀπὸ τῶν αὐστηρῶν σκεπτικῶν, οἵτινες καὶ *Πυρρωνισταὶ* (ἀπὸ Πύρρωνος τοῦ συγχρόνου τοῦ Ἀριστοτέλους) ἐκαλοῦντο, πρέπει νὰ διακριθῶσιν οἱ μέτριοι σκεπτικοί, π. χ. οἱ νέοι ἀκαδημαϊκοί, οὓς ὁ Κικέρων ἀκολουθεῖ εἰς τὴν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν· οὗτοι λέγουσιν, ὡς συχνάκις παρὰ Κικέρωνι ἀναγινώσκομεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ διαγνώσῃ τὸ ἀληθὲς (verum), ἀλλὰ μόνον τὸ πιθανὸν (verisimile, probalile). Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ ἐκπροσωπῶν τὸν Σκεπτικισμὸν εἶνε ἰδίως ὁ Κάντιος.

Παροράματα ἄλλα εὐδιάγνωστα ἕνεκα τοῦ ἐσπευσμένου τῆς τυπώσεως παρεισφρήσαντα, ἀφίενται εἰς τὴν ἐπιείκειαν τῶν ἀναγνωστῶν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ

ΚΑΤ' ΕΓΚΡΙΣΙΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΗΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΙΣ ΠΑΙΔΕΥΟΜΕΝΗΣ

ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΝΕΟΤΗΤΟΣ

Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.

(Α' ΚΟΡ. 13, 13)

Α. Β. Δ.

ΑΘΗΝΗΣΙ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΚΑΛΙΑΣ

26 — ΟΔΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ — 26

1877

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΑΓΓΕΛΙΚΗ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΥ

ΚΑΙ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΩ Ι. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΩ

ΩΝ ΕΝΕΚΑ ΚΑΙ ΕΞΕΠΟΝΗΘΗ

ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ

Η ΒΙΒΛΟΣ ΑΥΤΗ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Στάτιστας "Μανούσεια"

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ πλημμελὲς τῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ἑλληνικοῖς σχολείοις διδασκαλίας τῶν ἱερῶν μαθημάτων γενικῶς ἀνομολογεῖται· κύριον δὲ τούτου αἴτιόν ἐστιν ἡ αὐθαίρετος, τυχαία, καὶ μηδὲν κοινὸν πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν διαίρεσιν τῆς θεολογίας ἔχουσα σειρὰ τῶν ἐν αὐτοῖς διδασκομένων μαθημάτων, καὶ ἡ ἐντελὴς παράλειψις σπουδαίων ἄλλων τοιούτων. Διότι μετὰ τὴν ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις στοιχειωδεστάτην διδασκαλίαν ἐπιτόμου καὶ μόνα τὰ κύρια γεγονότα τῆς πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου βουλῆς τοῦ Θεοῦ περιεχούσης ἱερᾶς ἱστορίας καὶ περιλήψεως τῶν θεμελιωδῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως, ἤτοι στοιχειώδους Κατηχήσεως, ἀνάγκη νὰ ἄρχηται ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου ἡ παράδοσις δημωδῶς καὶ πρακτικῶς συντεταγμένης ἐγκυκλοπαιδικῆς ἐπιτομῆς τῶν θεολογικῶν μαθήσεων. Αὗται δὲ πρέπει νὰ ὦσι 1ον Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην διὰ τὴν α΄ καὶ β΄ τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου τάξιν, δι' ἧς ὁ μαθητὴς νὰ λαμβάνῃ τὴν ἀναγκαίαν γνῶσιν τῶν πηγῶν τῆς ἡμετέρας θρησκείας· 2ον Ἱερὰ ἱστορία κατ' ἔκτασιν ἐν τῇ γ΄ τάξει τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου· 3ον Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἐν τῇ α΄ καὶ β΄ τάξει τοῦ γυμνασίου· 4ον Ὀρθόδοξος κατ' ἔκτασιν Κατήχησις περιέχουσα δημωδῶς καὶ πρακτικῶς ἐκτεθειμένα τὰ στοιχεῖα τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς ἐν τῇ γ΄ τάξει καὶ 5ον Λειτουργική, ἐν ᾗ ὁ μαθητὴς νὰ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

διδάσκηται τὰ περὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἐν τῇ δ' τάξει. Ἡ δὲ τοιαύτη διαίρεσις ἀκολουθοῦσα τὴν φυσικὴν τῆς θεολογίας διαίρεσιν εἰς ἐξηγητικήν, ἱστορικήν, συστηματικὴν καὶ πρακτικὴν χορηγεῖ τῷ μαθητῇ πᾶν ὅ,τι ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ ἐκ τῆς θεολογίας ἐγκυκλοπαιδικῶς κατηρτισμένος, λόγιος καὶ εὐπαίδευτος ὀρθόδοξος.

Κατ' αὐτὸν λοιπὸν τὸν τρόπον ἀνάγκη νὰ διορθωθῇ ἡ νῦν ἀμέθοδος καὶ ἐλλιπὴς κατὰ ποσὸν καὶ ποιὸν σειρὰ τῶν ἐν τοῖς μέσοις ἐκπαιδευτηρίοις διδασκομένων ἱερῶν μαθημάτων, ἅτινα πρέπει, ὡς εἴπομεν, νὰ περιέχωσι πάντα τὰ οὐσιώδη καὶ ἀναγκαῖα τῶν ἀναλόγων θεολογικῶν μαθήσεων, ὅσον οἷόν τε πρακτικῶς ἁπλῶς καὶ εὐλήπτως ἐκτεθειμένα.

Κατὰ ταύτας τὰς ἀρχὰς ἐπελήφθημεν τῆς συντάξεως καὶ ἰδιαιτέρας παραδόσεως τῆς παρούσης Κατηχήσεως, ἥν, ὡς περιέχουσαν τὴν οὐσίαν τῆς συστηματικῆς θεολογίας, δογματικῆς δηλονότι καὶ ἠθικῆς, ἐθεωρήσαμεν τὸ σπουδαιότατον καὶ ἀναγκαιότατον πάντων τῶν ἱερῶν μαθημάτων, σκοποῦντες σὺν Θεῷ ἁγίῳ νὰ ἐπιληφθῶμεν καὶ τῆς τῶν ἄλλων συγγραφῆς κατὰ τὴν σχολήν, ἣν θέλομεν ἔχει ἐκ τῆς ἄλλης ἐργασίας. Ἐκδιδόντες δὲ νῦν ταύτην ἀναγκαῖον ἡγούμεθα δηλῶσαι ὡς ἐν τῇ διαιρέσει ταύτης ἠκολουθήσαμεν ταῖς ἀρχαῖς, ἃς ἐν τῷ περὶ ἀρχῶν συγγράμματι ἡμῶν τῷ ἐν Λειψίᾳ κατὰ τὸ 1865 ἐκδοθέντι ἀνεπτύξαμεν, καθ' ἃς ἡ μόνη φυσικὴ διαίρεσις τῆς δογματικῆς, εἰς ἣν δύναται καὶ ὀφείλει νὰ συμπεριλαμβάνηται καὶ ἡ ἠθική, ἐστὶν ἡ εἰς τὴν περὶ Θεοῦ, ἀνθρώπου καὶ ἐκκλησίας διδασκαλίαν. Ὅπως δὲ παρεδεξάμεθα ἰδίαν ἐν τοῖς καθ'

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὅλου διαίρεσιν, οὕτω καὶ ἐν πολλοῖς τῶν καθ' ἕκαστα ἠκολουθήσαμεν ἰδίαν ὁδόν· πρὸ πάντων δ' ἐν τῇ ἠθικῇ, ἣν καθ' ὅλως νέον σύστημα ἐπραγματεύθημεν, θεωρήσαντες αὐτὴν οὐχὶ καθηκοντολογίαν ἁπλῆν, ἀλλὰ κατὰ πρῶτον χριστιανικὴν διαγνωστικὴν καὶ θεραπευτικὴν τοῦ πνεύματος, ὅπερ, ὡς κλῆμα νοσοῦν, αὐτὸ πρῶτον χρήζει θεραπείας πρὸ πάσης καλλιεργείας, ὅπως δυνηθῇ μετὰ ταῦτα νὰ παραγάγῃ καρποὺς ἀγαθοὺς καὶ εὐχύμους καὶ οὐχὶ σαπρούς.

Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ περιεχόμενον περιωρίσθημεν εἰς μόνα τὰ ἐκ τῆς θείας γραφῆς καὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνθέσμου παραδόσεως βεβαιούμενα, ὧν ἐζητήσαμεν νὰ καταδείξωμεν τὴν ἁρμονίαν καὶ συμφωνίαν πρὸς τὰ ὀλίγα ἀνθρωπίνως μόνον βέβαια τῆς φυσικῆς θεογνωσίας ἐξαγόμενα.

Ἐκ δὲ τῶν ἀποδείξεων τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ἢ μᾶλλον τῶν ὁδῶν δι' ὧν τὸ πεπερασμένον ἀνθρώπινον πνεῦμα ζητεῖ νὰ σχηματίσῃ πεποίθησιν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, μόνην τὴν ἀνθρωπολογικήν, ὀρθῶς διατυπουμένην, δηλ. τὴν ἐκ τῆς ἐρεύνης ἡμῶν αὐτῶν, ὡς πνευματικῶν ὄντων ἐν χρόνῳ ἀρχὴν λαβόντων, προερχομένην, θεωροῦμεν τὴν ἄγουσαν ἐξ ἀνάγκης εἰς τὴν παραδοχὴν δημιουργικῆς αἰτίας, δηλ. προσωπικοῦ Θεοῦ, πνεύματος ἀπειροτελείου ἔξω καὶ ὑπεράνω τοῦ κόσμου ὑπάρχοντος, ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ προϋποτιθέασι ταύτην, δι' ἧς ὁ κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος καταδείκνυνται πλάσματα καὶ ποιήματα· τινὲς δ' αὐτῶν χρησιμεύουσι πρὸς κατάδειξιν διαφόρων τοῦ Θεοῦ ἰδιοτήτων καὶ κατὰ τοῦτο μόνον ἐγένετο χρῆσις αὐτῶν ἐνταῦθα.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ιβ'.

Ἐν τέλει δὲ παρατηροῦμεν ὅτι μέγα συμβάλλεται πρὸς κατανόησιν τῶν ἐν τῇ Κατηχήσει συντόμως καὶ περιεκτικῶς περιλαμβανομένων ἡ παρὰ τοῦ καθηγητοῦ δέουσα αὐτῶν ἀνάπτυξις ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης· διὸ καὶ πρέπει ἐξ ἀνάγκης οἱ ἐν τοῖς μέσοις ἐκπαιδευτηρίοις διδάσκοντες τὰ ἱερὰ μαθήματα νὰ ὦσιν ἐξ ἐπαγγέλματος θεολόγοι.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 31 Ἰουλίου 1877

Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος..... ε΄.—η΄.
Εἰσαγωγή..... 1—2

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Περὶ Θεοῦ. — ΚΕΦ. Α΄. Περὶ τῆς ἐννοίας, ὑπάρξεως, οὐσίας καὶ ἰδιωμάτων τοῦ Θεοῦ..... 3—14
ΚΕΦ. Β΄. Περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ... 14—26
ΚΕΦ. Γ΄. Περὶ τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ..... 27—35

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Περὶ ἀνθρώπου..... 36—55

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Περὶ ἐκκλησίας.— ΤΜΗΜΑ Α΄. Σύστασις καὶ χαρακτὴρ τῆς ἐκκλησίας..... 56—72
ΤΜΗΜΑ Β΄. Ἔργον τῆς ἐκκλησίας.—ΚΕΦ. Α΄. Ἡ εἰς τὴν πίστιν προσέλκυσις τοῦ ἀνθρώπου.. 73—77
ΚΕΦ. Β΄. Ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καὶ δικαίωσις..... 78—84
ΚΕΦ. Γ΄. Ὁ ἁγιασμὸς τοῦ ἀνθρώπου..... 85
Ἄρθρον Πρῶτον. Τὰ ἁγιάζοντα μυστήρια. 86—96
Ἄρθρον Δεύτερον. Ἡ δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη πίστις, ἤτοι τὰ ἀγαθὰ ἔργα καὶ ἡ πραγματευομένη ταῦτα χριστιανικὴ ἠθική..... 96—98

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Διαγνωστικὴ ἠθική ..... 99—101

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Θεραπευτικὴ ἠθική..... 102—106

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Διαιτητικὴ ἢ ἰδίως ἠθική..... 107—109

ΚΕΦ. Α'. Σχέσις τοῦ χριστιανοῦ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ καθήκοντα ἐκ ταύτης ἀποῤῥέοντα... 109—118

ΚΕΦ. Β'. Σχέσις τοῦ χριστιανοῦ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ καθήκοντα ἐκ ταύτης ἀποῤῥέοντα. 119—123

ΚΕΦ. Γ'. Σχέσις τοῦ χριστιανοῦ πρὸς τὸ κράτος καὶ καθήκοντα ἐκ ταύτης ἀποῤῥέοντα.... 124—130

ΚΕΦ. Δ'. Σχέσις τοῦ χριστιανοῦ πρὸς τὴν οἰκογένειαν καὶ καθήκοντα ἐκ ταύτης ἀποῤῥέοντα 130—133

ΚΕΦ. Ε'. Σχέσις τοῦ χριστιανοῦ πρὸς τοὺς φίλους καὶ ἐχθροὺς καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους καὶ καθήκοντα ἐκ ταύτης ἀποῤῥέοντα..... 139—142

ΚΕΦ. ΣΤ'. Σχέσις τοῦ χριστιανοῦ πρὸς ἑαυτὸν καὶ καθήκοντα ἐκ ταύτης ἀποῤῥέοντα· α') πρὸς τὸ πνεῦμα ἑαυτοῦ καὶ β') πρὸς τὸ σῶμα ἑαυτοῦ 143—150

ΤΜΗΜΑ Γ'. Ἡ ἐπουράνιος ἐκκλησία, τὸ τέλος τῆς παρούσης περιόδου τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. — ΚΕΦ. Α'. Ἡ ἐπουράνιος ἐκκλησία ἤτοι ἡ μετὰ θάνατον κατάστασις τῶν δικαίων..... 151—160

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΚΕΦ. Β'. Τὸ τέλος τῆς παρούσης περιόδου τῆς ἐκκλησίας, ἤτοι ἡ δευτέρα παρουσία καὶ ἡ κρίσις τοῦ Σωτῆρος..... 160—164

ΚΕΦ. Γ'. Ἡ ἐκκλησία τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἤτοι ἡ ἀτελεύτητος βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐν αὐτῇ μακαριότης τῶν δικαίων..... 165

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΡΙΣΜΟΣ, ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ, ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

1. Τί ἐννοοῦμεν λέγοντες Ὀρθόδοξον Κατήχησιν ;

Τὴν θρησκευτικὴν ἐκείνην μάθησιν, δι' ἧς αἱ θεωρητικαὶ καὶ πρακτικαὶ ἀλήθειαι τῆς χριστιανικῆς πίστεως, αἱ συστηματικῶς ἀναπτυσσόμεναι ἐν τῇ δογματικῇ καὶ τῇ ἠθικῇ θεολογίᾳ ἐκτίθενται ἐπὶ τὸ δημωδέστερον οὕτως, ὥστε νὰ καταστῶσι κτῆμα καὶ τῶν μὴ θεολογούντων χριστιανῶν, ἰδίως δὲ τῆς χριστιανικῆς ὀρθοδόξου νεότητος.

2. Πόθεν παράγεται ἡ λέξις κατήχησις καὶ τίς ἡ πρώτη καὶ ἡ νῦν ἐν χρήσει σημασία ταύτης ;

Ἡ λέξις κατήχησις παράγεται ἐκ τοῦ κατηχεῖν, ὅπερ σημαίνει πληροῦν τι ἤχου· ἐκ ταύτης δὲ τῆς σημασίας ἐλήφθη ἡ λέξις ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ εἰς τὴν τοῦ διδάσκειν τὰς ἀληθείας, τὰ μυστήρια τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ τοῦτο ἕνεκα τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἀληθειῶν τούτων, αἵτινες πληροῦσι τὰ ὦτα τῶν διδασκομένων· εἰς τοιαύτην δὲ σημασίαν τίθεται ἡ λέξις Λουκᾶ 1, 4. Πράξ. 18, 25, Α'. Κορ. 14, 19 καὶ ἀλλαχοῦ· μετὰ ταῦτα δὲ κατήντησε νὰ σημαίνῃ ἰδίως τὸ διδάσκειν τοὺς νεωστὶ προσελθόντας εἰς τὴν πίστιν καὶ ἐπιθυμοῦντας νὰ μάθωσιν ἀκριβῶς τὰ κατ' αὐτὴν καὶ βαπτισθῶσι· διὸ καὶ ἐλέγετο

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

κατήχησις ἡ διδασκαλία τῶν προσηλύτων, τῶν κατηχουμένων· ἐπειδὴ δέ, ἀφ' ἧς ἐπεκράτησεν ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ κατ' ἀποστολικὴν παράδοσιν τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων, ἐπεξετάθη ἡ τοιαύτη διδασκαλία καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν νεότητα, κατήντησεν ἡ μάθησις αὕτη διὰ τοῦ χρόνου νὰ σημαίνῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας τὴν παρεχομένην τῇ χριστιανικῇ νεότητι.

3. *Εἰς πόσα μέρη πρέπει κατὰ τὸν ὁρισμὸν αὐτῆς νὰ διαιρῆται ἡ Κατήχησις αὕτη ;*

Εἰς τοσαῦτα, ὅσα καὶ ἡ δογματικὴ καὶ ἠθικὴ ὁμοῦ, ἤτοι ἡ συστηματικὴ θεολογία, τουτέστι τρία· πρῶτον τὸ περὶ Θεοῦ, δεύτερον τὸ περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τρίτον τὸ περὶ τῆς Ἐκκλησίας.

4. *Τίνες εἰσὶν αἱ πηγαὶ τῆς Κατηχήσεως ;*

Ἡ ἁγία Γραφή, ὡς αὐτὴν αἱ ἑπτὰ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἐννόησαν καὶ αὐθεντικῶς ἡρμήνευσαν, καὶ ἡ συμφωνία τῶν ἁγίων πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας ἀνέπτυξε καὶ ἐξήγησεν.

5. *Τίς ἡ τῆς διδασκαλίας ταύτης μέθοδος ;*

Ἡ κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν μόνον εἰς τὰ καίρια καὶ οὐσιώδη, ἀφηγηματικὴ δὲ ἁπλῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τούτων· καὶ διὰ μὲν τῆς πρώτης ὅ,τε διδάσκων ὁρίζει σαφῶς τὰ καίρια, καὶ ὁ διδασκόμενος ἐφίστησιν ἰδίως ἐπὶ τούτων τὴν προσοχὴν αὐτοῦ· διὰ δὲ τῆς δευτέρας ἀναπτύσσονται λεπτομερῶς καὶ ἀκριβῶς τὰ ἀναγκαῖα πρὸς κατανόησιν ἑκάστης ἀπαντήσεως στοιχεῖα καὶ μετριάζεται τὸ μονότονον τῆς μηχανικῆς διδασκαλίας καὶ μαθήσεως.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ, ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ, ΤΗΣ ΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ ΑΥΤΟΥ

6. Τί ἐννοοῦμεν λέγοντες Θεόν ;

Τὴν δημιουργικὴν αἰτίαν ἡμῶν αὐτῶν καὶ τοῦ κόσμου, καὶ τὴν σωστικὴν ἡμῶν τῶν πιστῶν.

7. Ποίαν τινὰ γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ἔχομεν ἐν τῷ παρόντι βίῳ ;

Τὴν διὰ τῆς πίστεως, ἤτοι πεποιθήσεως εἴς τε τὴν μαρτυρίαν τῆς συνειδήσεως ἡμῶν καὶ τὴν τῆς ἱστορίας, ἤτοι τῆς θείας ἀποκαλύψεως· τοῦτο δὲ διότι ἐσκοτισμένοι ὄντες ἐκ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος τοὺς νοεροὺς ὀφθαλμοὺς δὲν δυνάμεθα νὰ ἀτενίσωμεν εἰς τὸ ἀπρόσιτον φῶς τῆς θεότητος, τὸ ὁποῖον μόνον τὰ καθαρὰ καὶ κατὰ χάριν ἀναμάρτητα πνεύματα τῶν ἀγγέλων ἀτενίζουσι, καὶ νὰ λάβωμεν οὕτως ἄμεσον αὐτοῦ γνῶσιν, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ἀλλ' ἐρχόμεθα πρὸς αὐτὸν εἰς ἔμμεσον σχέσιν τὴν διὰ τῆς πίστεως, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως ὁμολογοῦμεν· ἡ δὲ πίστις αὕτη ἐστὶ πεποίθησις εἰς τὴν μαρτυρίαν τῆς συνειδήσεως ἡμῶν καὶ τῆς ἱστορίας ἢ τῆς ἀποκαλύψεως· ἐκ τούτων δὲ ἡ μὲν πρώτη στηρίζεται εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς παραδοχῆς

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

δημιουργικῆς αἰτίας ἡμῶν αὐτῶν καὶ τοῦ κόσμου τούτου, ὃν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιλαμβανόμεθα· ταύτην δὲ τὴν ἀνάγκην ἐπιφέρει ἡ γνῶσις ὅτι ἡμεῖς ὡς ἄτομα ἐν χρόνῳ ἐλάβομεν ὕπαρξιν· ταύτης δὲ τῆς ἐν χρόνῳ γενέσεως ἡμῶν τὴν αἰτίαν δὲν εὑρίσκομεν οὔτε ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, οὔτε ἐν τῷ ἡμετέρῳ γένει, ὅπερ ἔξωθεν εἴληφε τὴν τῆς γενέσεως δύναμιν, καὶ τυγχάνει ἁπλῶς ὑπηρετικὴ ταύτης αἰτία (causa instrumentalis), *τὸ δι' οὗ* ἕκαστον ἄτομον ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον· οὔτε δ' ἐν τῷ κόσμῳ ἀνευρίσκομεν τὴν αἰτίαν ταύτην· διότι ὁ ὑλικὸς οὗτος κόσμος, ὁ στερούμενος αὐτοσυνειδησίας, προσωπικῆς ὑπάρξεως καὶ ἐλευθέρας θελήσεως, τῶν τριῶν τούτων ἀπαραιτήτως ἀναγκαίων ἰδιοτήτων τοῦ πνεύματος, ἐπομένως ὁ μὴ ὢν πνεῦμα, ἀλλ' ὕλη, ἁπλοῦν δηλαδὴ τοῦ πνεύματος ὄργανον, δὲν ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, οὗτινος αὐτός ἐστι τέλος καὶ σκοπὸς καὶ δι' ὃ ὑπάρχει· ἐπειδὴ λοιπὸν οὔτε ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, οὔτε ἐν τῷ γένει ἡμῶν, οὔτε ἐν τῷ αἰσθητῷ τούτῳ κόσμῳ δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν τὴν δημιουργικὴν ἡμῶν αἰτίαν, ἐξ ἀνάγκης ὀφείλομεν νὰ ζητήσωμεν ἔξω καὶ ὑπεράνω τοῦ κόσμου τούτου τὴν αἰτίαν ταύτην ἡμῶν αὐτῶν καὶ κατὰ μείζονα λόγον τοῦ ὀργάνου τοῦ πνεύματος ἡμῶν, τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, καὶ τὴν αἰτίαν ταύτην ὀνομάζομεν Θεόν.

8. *Καὶ ποία τις οὐσία ἐστὶν ἡ δημιουργικὴ αὕτη αἰτία;*

Ἐκ τῶν δύο ὅλως ἀντιφατικὰς ἰδιότητας ἐχουσῶν οὐσιῶν, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης, ἃς μόνας ὡς ὑπαρχούσας ἀντιλαμβανόμεθα, ἡ μὲν μία ἔχει αὐτοσυνειδησίαν, προσωπικὴν ὕπαρξιν καὶ ἐλευθέραν θέλησιν, ἡ δ' ἄλλη στερεῖται πάντων τούτων καὶ ἐπο-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

μένως ὅλων ἐκείνων τῶν ἰδιοτήτων τοῦ νοός, τῆς θελήσεως καὶ τοῦ αἰσθήματος, ἂς ἡ δημιουργία ἀπαραιτήτως προϋποτίθησι, τουτέστι σοφίας, παντοδυναμίας καὶ ἀγάπης· διὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ δημιουργικὴ αἰτία, ὁ Θεὸς ἐστὶ πνεῦμα καὶ οὐχὶ ὕλη.

9. Ὡς πνεῦμα δὲ θεωρούμενον ὁποῖόν τι ἐστὶν αὕτη;

Ἀσυγκρίτως καὶ ἀπείρως ἀνώτερον τοῦ ἡμετέρου· διότι, ὅπως παραγάγῃ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὰ πάντα, ἔπεται ἀναγκαίως ὅτι ἔχει τὴν μεγίστην δύναμιν, ἣν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν, καθὼς ὡσαύτως καὶ τὸν τελειότατον νοῦν καὶ σοφίαν, ἥτις ἐν τοῖς κτίσμασι καθορᾶται, καὶ τὴν τελειοτάτην ἀγάπην πρὸς τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ, ἅτινα ἔπλασε καὶ συντηρεῖ πρὸ τοσούτων αἰώνων.

10. Ποίας ἄλλας ἰδιότητας αὐτοῦ ἐξάγομεν ἐκ τῆς θεωρίας τῶν ἔργων αὐτοῦ;

Πρῶτον μὲν παρατηροῦμεν ἑνότητα καὶ ἁρμονίαν ἐν τῷ αἰσθητῷ τούτῳ κόσμῳ, καὶ τοῦτο καταδεικνύει ὅτι εἷς ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ· διότι ὁ αἰσθητὸς οὗτος κόσμος παρουσιάζεται εἰς τὴν γνῶσιν καὶ ἀντίληψιν ἡμῶν ὡς ἐναρμόνιόν τι ὅλον, καὶ οὐδείς ποτε διχασμός, ἢ ἀνεξάρτητος ἢ ἐναντία ἄλλῃ τινὶ κίνησις παρετηρήθη, ὥστε νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἔννοιαν δύο ἢ περισσοτέρων ἀντιθέτων κινήσεων καὶ αἰτιῶν· ὡσαύτως δὲ δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ἄλλην ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῆς δημιουργικῆς ταύτης αἰτίας, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὂν ἀνώτερον τοῦ ἔχοντος τοιαύτας ἰδιότητας· ἔστι λοιπὸν τοῦτο ἄναρχον καὶ αἰώνιον· ὡς αἴτιον δέ ἐστιν ὁ Θεὸς ἀσυγκρίτως ἀνώ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τερος καὶ μεγαλείτερος τοῦ αἰτιατοῦ, καὶ ἑπομένως ἐστὶν ἀπολύτως ἄπειρος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν κόσμον, ὅστις ἐστὶ σχετικῶς ἄπειρος· πρὸς δὲ τούτοις καὶ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν διὰ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ οὐσίας, ἥτις οὔτε ἐν χρόνῳ, οὔτε ἐν τόπῳ εἶναι δυνατὸν νὰ περιορισθῇ ὡς τὰ κτίσματα, ἀλλὰ τυγχάνει κατὰ πάντα ἀσυγκρίτως ὑπερτέρα τούτων, ὅπως καὶ αἱ ἰδιότητες αὐτοῦ τῆς σοφίας καὶ παντοδυνάμου θελήσεώς εἰσιν ἀσυγκρίτως ἀνώτεραι τῶν ἰδιοτήτων τῶν πνευματικῶν κτισμάτων, τῶν ἀνθρώπων· ὡς πνεῦμα δὲ ἄναρχον καὶ αἰώνιον καὶ τελειότατον ἐστὶν ἀεὶ τὸ αὐτὸ καὶ οὐδεμιᾷ μεταβολῇ ὑπόκειται. Ἔστι λοιπὸν ὁ Θεός, καθ' ἃ περὶ αὐτοῦ ὡς δημιουργοῦ τοῦ κόσμου ἀναγκαίως εἰκάζομεν, εἷς, αἰώνιος, ἄναρχος, πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν, ἀεὶ ὁ αὐτὸς καὶ μηδεμιᾷ μεταβολῇ ὑποκείμενος· πρὸς δὲ τούτοις ἡ δημιουργία ἡμῶν ἐμφαίνει τὴν ἄπειρον αὐτοῦ ἀγαθότητα, δι' ἧς ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ καὶ ἡμᾶς συμμετόχους τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἥτις, ὡς ζωὴ τοῦ πάντα γινώσκοντος, πάντα δυναμένου καὶ παρ' οὐδενὸς ἐξηρτημένου, ἐστὶ ζωὴ μακαριωτάτη καὶ εὐδαιμονεστάτη, διότι ἐν παντὶ ἕπεται τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ πανσόφῳ καὶ παντοδυνάμῳ βουλήσει, καὶ ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν τελειοτάτην ἀγάπην πρός τε ἑαυτὸν καὶ τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ· ἡ πρὸς ἑαυτὸν δὲ ἀγάπη αὕτη ἐστὶν ἡ ἀναγκάζουσα ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν ἐν τῇ θεότητι ὑποστάσεις ἀμοιβαίως διὰ τῆς τελειοτάτης ἀγάπης ἀγαπωμένας, καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ μόνον ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἐπιχείρημα περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος. Καὶ τοιαῦτα μέν τινα διδάσκει ἡμᾶς περὶ τοῦ δημιουργοῦ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὁ λόγος ἡμῶν εἰς τὰς ἰδίας ἀφιέμενος δυνάμεις. Ἀνάγκη δὲ νῦν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα καὶ ὅσα ἐπικυροῦντα ἢ συμπληροῦντα τὰς περὶ αὐτοῦ ἰδέας ἡμῶν διδάσκει ἡμᾶς ἡ δευτέρα τῆς ἐμμέσου θεογνωσίας πηγή, ἡ ἱστορία ἢ ἡ ἀποκάλυψις.

11. Τί διδάσκει ἡμᾶς περὶ τοῦ Θεοῦ ἐν γένει ἡ ἀποκάλυψις, ἤτοι ἡ ἁγία Γραφή;

Ἡ ἁγία Γραφὴ μαρτυρεῖ περὶ μὲν τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὅτι ὁ Θεός ἐστι πνεῦμα (Ἰωάν. Δ΄. 24) καὶ διὰ τοῦτο καλεῖται ὁ ἀόρατος Θεὸς (Κολ. 1, 15) καὶ τὰ ἰδιώματα αὐτοῦ, τὰ ἀόρατα (Ῥωμ. 1, 20)· δυνάμεθα δὲ νὰ λάβωμεν ἔννοιαν αὐτοῦ τε καὶ τούτων, ἅτε καὶ ἡμεῖς ὄντες γένος αὐτοῦ, τουτέστι πνευματικὰ ὄντα κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ πεπλασμένα (Πράξ. 17, 27. 28). Διδάσκει δὲ πρὸς τούτοις ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦτο, ὁ παντοκράτωρ Θεός, ἐστὶν εἷς (Ἰωάν. 17, 3. Α΄ Κορ. 8, 6. Ἐφεσ. 4, 6. Α΄. Τιμ. 2, 5), τουτέστιν ὅτι οὐδεὶς ἄλλος Θεὸς πλὴν αὐτοῦ ὑπάρχει, ἀλλ' ὅτι ἐστὶν ὁ μόνος ἀληθινὸς Θεός. Εἷς δὲ ὢν ἐστὶν ἄναρχος, ἀίδιος καὶ αἰώνιος (Γεν. 21, 33. Ἡσ. 40, 28. Ῥωμ. 1, 20. 16, 20), ἄτρεπτος καὶ ἀμετάβλητος παρ' ᾧ οὐκ ἔστι παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα (Ἰακ. 1, 17), πρὸς δὲ τούτοις καὶ πανταχοῦ παρὼν (Ματθ. 6, 4 κτλ.) Καὶ αὗται μέν εἰσιν αἱ ἰδιότητες ἐκεῖναι τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καθ' ἃς αὕτη διαφέρει παντὸς κτίσματος, ὡς τὸ ἀπόλυτον τοῦ πεπερασμένου.

Αἱ δὲ ἰδιότητες, καθ' ἃς ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὡς τὸ ἀρχέτυπον πρὸς τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, εἰσὶν ὅτι καὶ αὕτη ἔχει τὰς τρεῖς κυρίας πνευματικὰς δυνάμεις, νόησιν, βούλησιν, συναίσθη-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σιν, ἀλλ' ἀπείρως ὑπερτέρας, καθ' ὅσον ὁ μὲν νοῦς αὐτοῦ ἔχει τελείαν γνῶσιν τῶν ὄντων καὶ πραγμάτων καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως αὐτῶν, ὡς αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων, ὡς μέσων καὶ σκοπῶν, καὶ τοῦτο ὀνομάζεται παντογνωσία καὶ σοφία τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· ταύτας δὲ ῥητῶς μαρτυρεῖ ἡ ἁγία γραφὴ (Ματθ. 6, 8. Πράξ. 1, 24. Ῥωμ. 11, 33. 34. Ἐφεσ. 3, 9. 10. Ἑβρ. 4, 13. Α'. Ἰωάν. 3, 20. Ἰὼβ 12, 13 κτλ.)· ἡ δὲ βούλησις αὐτοῦ ἐστὶ παντοδύναμος καὶ δικαία ὡς ἑνὶ ἑκάστῳ τὸ ἀνῆκον ἀπονέμουσα (Ματθ. 19, 26. Ψαλμ. 114, 5 κτλ.)· ἀμφότεραι δὲ αἱ δυνάμεις αὗται εἰσὶν ἁγιώταται, καθ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐστὶν ἀγαθὸς καὶ ἀγαθοῦ αἴτιος, τουτέστι πᾶν ὅ,τι νοεῖ καὶ πράττει, πράττει πρὸς τέλος ἀγαθόν. Τὸ δ' αἴσθημα ὅπερ κατ' ἐξοχὴν εὑρεύει ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ τελεία καὶ ἀπόλυτος ἀγάπη, ἥτις ἐκδηλοῦται ὡς πρὸς τὰ πνευματικὰ δημιουργήματα διὰ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ διατελῇ ἐν κοινωνίᾳ μετ' αὐτῶν, ὅπως μεταδίδῃ τούτοις τὴν μακαριότητα καὶ εὐδαιμονίαν. Τὰ δ' ἄλλα αἰσθήματα τῆς ὀργῆς, λύπης, μεταμελείας καὶ τῶν τοιούτων, ὅσα ἀποδίδωσι τῷ Θεῷ ἡ ἁγία Γραφή, εἰσὶν ἀψιθυμίαι τῆς ἁγιωτάτης αὐτοῦ συναισθήσεως, προκαλούμεναι ὑπὸ τῆς ἐκ μέρους τῶν κτισμάτων παραβάσεως τῶν θείων αὐτοῦ νόμων, μηδόλως δὲ παραβλάπτουσαι τὴν θείαν αὐτοῦ μακαριότητα, καθ' ὅσον προέρχονται ἐκ τῶν θείων αὐτοῦ ἰδιοτήτων τῆς ἀγάπης καὶ δικαιοσύνης, αἵτινες ἀποτελοῦσιν αὐτὴν ταύτην τὴν μακαριότητα τοῦ Θεοῦ, καὶ προκαλοῦσι καὶ ἐπιτυγχάνουσι πάντοτε τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν κακῶς πραττομένων ὑπὸ τῶν κτισμάτων· ὅ,τι δὲ καθίστησι παρὰ τοῖς ἀν-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

θρώποις δυσάρεστα τὰ αἰσθήματα ταῦτα ἐστὶν ἡ ἰδία ἀδυναμία ἢ ἡ ἐνοχή· ὅπου δὲ ταῦτα δὲν ὑπάρχουσιν, ἡ λύπη, ἡ ὀργὴ καὶ τὰ τοιαῦτα διὰ τὰς τοῦ πλησίον ἁμαρτίας καταδεικνύει τὸ φιλάνθρωπον καὶ δίκαιον τοῦ παθαινομένου, ὅστις διὰ τοῦτο δὲν ἀπόλλυσί τι ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ πνευματικῆς γαλήνης καὶ μακαριότητος, ἥτις ἐξ ἑαυτοῦ καὶ μόνου ἐξήρτηται· τὸ αὐτὸ λοιπὸν καὶ κατὰ μείζονα λόγον ἀληθεύει ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ὅστις λυπεῖται μὲν ὡς ἀγαθὸς διὰ τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων καὶ ὀργίζεται διὰ τὰς παραβάσεις, χωρὶς ὅμως οὐδόλως νὰ διαταραχθῇ ἐκ τούτου ὁ ἐναρμόνιος αὐτοῦ καὶ μακάριος βίος· διότι πάντοτε ἱκανοποιεῖται πληρέστατα καὶ ἡ ἀγάπη αὐτοῦ καὶ ἡ δικαιοσύνη.

12. *Πλὴν τῶν δύο τούτων ἐμμέσων τῆς θεογνωσίας πηγῶν ὑπάρχει καὶ ἄλλη τις ὁδὸς ἀμέσου θεογνωσίας ἐν τῷ παρόντι βίῳ ;*

Ὑπάρχει καὶ ἡ διὰ τῆς ἀγάπης τῆς ἐνδεικνυμένης ἐν τῇ τηρήσει τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, δι' ἧς ὁ χριστιανὸς ἔρχεται εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ ἐν αὐτῷ μένοντος καὶ ὁδηγοῦντος εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἁγίου πνεύματος καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἄμεσος πρακτικὴ ὁδὸς τῆς θεογνωσίας. Ἡ δ' ἐπίγνωσις αὕτη ἐστὶν ἡ τοῦ μαθητοῦ τοῦ ἐπιγινώσκοντος τὸν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ λαλοῦντα καὶ εἰς πᾶν ἀγαθὸν ὁδηγοῦντα διδάσκαλον, καὶ ἡ τοῦ ἀσθενοῦς καὶ ἀδυνάτου, ὅστις ἐπιγινώσκει τὸν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς σωτηρίας χειραγωγοῦντα αὐτὸν σωτῆρα καὶ βοηθόν. Αὕτη δὲ ἡ ἐσωτερικὴ γνῶσις ἐστὶν ἡ ἀσφαλεστάτη καὶ πάσης ἀμφιβολίας ἀνεπίδεκτος, διότι οἱ νοεροὶ ὀφθαλμοὶ ἀδιακόπως διὰ τῆς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἀγάπης καθαριζόμενοι, αἰσθάνονται τὸ πνευματικὸν φῶς τὸ φωτίζον τὸν νοῦν, θερμαῖνον τὴν καρδίαν καὶ ἐνισχύον τὴν θέλησιν τοῦ πορεύεσθαι τὴν βασιλικὴν τῆς ἀρετῆς ὁδόν, καὶ ἐπομένως οἱ τοιοῦτοι καταγελῶσι τῶν ἐθελουσίως τυφλωτόντων διὰ τοῦ ἐν ἁμαρτίᾳ καὶ πονηρίᾳ βίου αὐτῶν καὶ ἐθελοκάκως ἀρνουμένων τὸν πνευματικὸν ἥλιον, οὗ ἄνευ ἀδύνατος πᾶσα τῆς ἀληθοῦς σοφίας καὶ ἀρετῆς βλάστησις καὶ ἀνάπτυξις ἐν τῷ κόσμῳ.

13. Τί κατ' ἐξοχὴν νέον ἀπεκάλυψε περὶ Θεοῦ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ;

Ὅτι ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ ὑπάρχουσι τρεῖς ὑποστάσεις, ἤτοι πρόσωπα, ὁ **Πατήρ**, ὁ **Υἱὸς** καὶ τὸ ἅγιον **Πνεῦμα**, ἐξ ὧν ὁ **Πατὴρ** ἐστὶν αἴτιος τοῦ υἱοῦ ὃν ἐγέννησε πρὸ αἰώνων καὶ τοῦ ἁγίου **Πνεύματος** ὃ προήγαγεν· ἐπειδὴ δὲ ἡ οὐσία τῆς θεότητος, ὡς πνεύματος ἀπολύτως ἀπείρου, ἐστὶ καὶ ἀμέριστος, δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν γέννησιν καὶ πρόοδον τῶν ἄλλων ὡς διὰ μερισμοῦ προελθοῦσαν ἢ διὰ προσθήκης νέας θείας οὐσίας, καθ' ὅσον τὸ ἀπολύτως ἄπειρον οὔτε ἀφαιρέσεως καὶ μερισμοῦ, οὔτε προσθήκης δεκτικόν ἐστιν· ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἄπειρος οὐσία τοῦ πατρὸς ἐστὶν οὐσία καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ ἐν τούτῳ συνίσταται τὸ δι' ἡμᾶς ἀκατάληπτον τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας Τριάδος, πῶς δηλαδὴ τρεῖς ὑποστάσεις, τρία χωριστὰ πρόσωπα, ἔχουσι μίαν οὐσίαν· τότε δὲ μόνον ὁ περιωρισμένος ἀνθρώπινος νοῦς ἤθελε δυνηθῇ νὰ λύσῃ τὴν ἀπορίαν αὐτοῦ ταύτην, ἐὰν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ γέννησιν ἀπείρου ἐξ ἀπείρου, ἥτις κατ' οὐδένα τῶν εἰς τὰ πεπερασμένα ὄντων συνήθων τρόπων, δηλ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τὸν τῆς ἀφαιρέσεως ἢ τῆς προσθέσεως οὐσίας ἢ δυνάμεων δύναται νὰ γείνῃ. Διὰ τοῦτο δὲ ὁμολογοῦντες ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν καὶ ὁρίσωμεν γέννησιν ἀπείρου ἐξ ἀπείρου, διότι ἐν ταύτῃ δὲν χωρεῖ ὡς ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀφαίρεσις ἐκ τῆς τῶν γονέων οὐσίας καὶ προσθήκη ἄλλης παρὰ τοῦ Θεοῦ δεχόμεθα τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν ἡμῖν προαιώνιον τοῦ θεοῦ λόγου γέννησιν καὶ τὴν τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσιν πίστει εὐλαβεῖ ὡς ἀκαταλήπτους ἐσωτερικὰς τῆς θείας οὐσίας ἐργασίας, παραδεχόμενοι ὅτι αὗται οὐδεμίαν μεταβολὴν ἢ ἀλλοίωσιν ἐπέφερον εἰς τὴν θείαν οὐσίαν, ἥτις μένει πάντοτε ἡ αὐτὴ ἔν τε τῷ **Πατρὶ** ὡς καὶ τῷ **Υἱῷ** καὶ τῷ ἁγίῳ **Πνεύματι**, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἁγία Τριὰς ἐστὶν εἷς Θεός, καθ' ὅσον τυγχάνει μία καὶ ἀδιαίρετος οὐσία καὶ φύσις.

14. Ποία ἐστὶν ἡ πρὸς ἄλληλα σχέσις τῶν τριῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος;

Καὶ τὰ τρία ὡς τῆς αὐτῆς θείας οὐσίας καὶ φύσεως ἔχουσι πάσας καὶ τὰς αὐτὰς θείας ἰδιότητας, νοῦν πάνσοφον, θέλησιν παντοδύναμον, αἴσθημα ἀπολύτου καὶ τελείας ἀγάπης. Διακρίνονται δὲ ἀλλήλων μόνον διὰ τῶν προσωπικῶν ἰδιωμάτων, ἅτινά εἰσι τοῦ μὲν πατρὸς ὅτι παρ' οὐδενὸς γεννᾶται ἢ ἐκπορεύεται, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων δύο ὑποστάσεων ἀρχὴ καὶ αἰτία, πηγὴ καὶ ῥίζα ἐστί, καὶ κατὰ τοῦτο τυγχάνει μείζων ἀμφοτέρων ὡς ἡ αἰτία τοῦ αἰτιατοῦ καὶ καλεῖται καὶ κεφαλὴ τοῦ **Χριστοῦ** (Α΄ Κορ. **11, 3**)· διὰ τοῦτο δὲ πᾶσα ἰδιότης καὶ ἐνέργεια τῆς θείας οὐσίας εἰς αὐτὸν ὡς πρώτην ἢ προκαταρκτικὴν αἰτίαν ἀποδίδοται, καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἐξ ἑαυτοῦ ἔχει τὴν θεότητα διὰ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τοῦτο λέγεται ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κατ' ἐξοχὴν ὁ Θεὸς (Ἰωάνν. 1, 1. Ἑβρ. 13, 20 κτλ.) ἢ Θεὸς (Ἰωάνν. 1, 12, 13 κτλ.) οὐχ ἧττον ὅμως καὶ ὁ υἱὸς (Ἰωάνν. 1, 1. Ῥωμ. 9, 5. Ἑβρ. 1, 8 κτλ.) καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα (Πράξ. 5, 3. 4) καλοῦνται οὕτως, ὡς τὴν αὐτὴν ἀπαράλλακτον θείαν οὐσίαν ἔχοντες.

Ἡ δὲ μεταξὺ τῶν τριῶν προσώπων ὑπάρχουσα διηνεκὴς σχέσις ἐστὶν ἡ τῆς ἀπείρου καὶ ἀπολύτου ἀγάπης· ἕκαστος ἀγαπᾷ καὶ ἀνταγαπᾶται ἀπείρως παρὰ τοῦ ἄλλου καὶ εἰς τοῦτο κυρίως συνίσταται ἡ ἀπόλυτος τῆς ἁγίας Τριάδος μακαριότης (Ἰωάν. 3, 35. 5, 20. 17, 24. Α'. Ἰωάν. 4, 6. 7 κτλ.). Ὅπως δὲ ὁ πατήρ ἐστιν ἡ μόνη τοῦ υἱοῦ αἰτία, οὕτως ἐστὶ καὶ ἡ μόνη τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὅπερ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ υἱοῦ, ὅστις διὰ ταύτης ἐννοεῖ νὰ ἀποκλείσῃ ἑαυτὸν (Ἰωάν. 15, 26)· θέλων δηλ. ὁ Σωτὴρ νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τί θέλει πέμψει εἰς τοὺς μαθητὰς τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἀφ' οὗ λάβῃ αὐτὸ παρὰ τοῦ πατρός, λέγει ὅτι διὰ τοῦτο θέλει λάβει παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ Πνεῦμα, διότι παρὰ τοῦ πατρὸς (καὶ ἑπομένως οὐχὶ καὶ τοῦ υἱοῦ) ἐκπορεύεται· ὥστε αὐτὸς ἀποκλείει ἑαυτὸν πάσης ἐν τῇ πράξει τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος συμμετοχῆς· μόνον δὲ τὴν ἐν χρόνῳ πέμψιν αὐτοῦ ἔχει κοινὴν μετὰ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς κατὰ τὰς ῥήσεις τῆς Καιν. Διαθήκης (Ἰωάν. 16, 7, 14, 16 κτλ.)· πρὸς δὲ τούτοις δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ἐκπόρευσιν τρίτου τινὸς ἐκ δύο ἀπείρων, διότι αὕτη προϋποτίθησιν ἀτέλειαν τῆς ἐκ τοῦ ἑνὸς παραγωγῆς ἀσυμβίβαστον ὅλως πρὸς τὴν ἀπολύτως ἄπειρον καὶ ἀμέριστον θείαν οὐσίαν, καὶ φέρει εἴτε εἰς σαβελλιανισμὸν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καὶ σύγχισιν εἴτε εἰς μερισμὸν τῆς θείας οὐσίας. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ὅπερ ἀτόπως καὶ κακοδόξως οἱ Λατῖνοι θεωροῦσιν ὡς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ ταύτην αὐτῶν τὴν ἄτοπον δόξαν εἰσήγαγεν αὐθαιρέτως εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ὡς δόγμα θεμελιῶδες ὁ Πάπας Βενέδικτος ὁ Η′ κατὰ τὸ 1014 μ. Χ. γενόμενος ὁ μόνος ἀληθὴς τοῦ σχίσματος αἴτιος.

Ἡ ἁγία Τριὰς θεωρουμένη ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς ἑαυτὴν καλεῖται ὑπαρκτική· ἐν δὲ τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὰ δημιουργήματα καὶ ἰδίως τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ καλεῖται οἰκονομική· καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης ἐγένετο ἤδη λόγος· ἡ δὲ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν δημιουργίαν καὶ ἰδίως τὸν ἄνθρωπον ἐστὶν ἡ ἀγάπη καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ μὴ ἀξίους ἀγάπης ἀνθρώπους. Ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποψιν τὴν οἰκονομικὴν καλεῖται ὁ μὲν υἱὸς λόγος τοῦ πατρὸς ἢ ἁπλῶς ὁ λόγος, καθ' ὅσον αὐτός ἐστι τὸ στόμα τοῦ πατρὸς διὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἡ πλήρης καὶ τελεία ἀποκάλυψις αὐτοῦ, ὁ δι' οὗ ὁ Θεὸς πατὴρ ἀπεκάλυψεν ἑαυτόν, τὰς βουλὰς καὶ τὰ μυστήρια αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους· καὶ τὸ ἅγιον δὲ πνεῦμα εἰς ταύτην τὴν οἰκονομικὴν ἔννοιαν ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τῆς ἐν τῇ πνευματικῇ κτίσει ἐνεργείας αὐτοῦ· ὠνομάσθη δηλαδὴ πνεῦμα ὡς πνευματικὸς ἄνεμος πληρῶν ζωῆς καὶ χάριτος πνευματικῆς τὰς καρδίας τῶν πιστῶν· ἅγιον δ' ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ πονηρὰ καὶ ἀκάθαρτα, ἅτινα ὡσαύτως ἐνεργοῦσιν ἐν τῷ κόσμῳ ζητοῦντα νὰ μολύνωσι τὸν ἄνθρωπον· καλεῖται δὲ καὶ παράκλητος ὡς ἀντιλήπτωρ καὶ βοηθὸς (Α′. Ἰωάν. 2, 1) τῶν πιστευόν-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

των πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἐπὶ γῆς προορισμοῦ αὐτῶν, ἤτοι τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ θείου θελήματος.

Τὸ μυστήριον τῆς ἁγίας Τριάδος πρῶτος ὁ Σωτὴρ ἀπεκάλυψε καθαρῶς καὶ σαφῶς· τυπικῶς δὲ καὶ σκιωδῶς προεικονίσθη ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ διὰ χωρίων καὶ ἐκφράσεων ἡμῖν μόνοις τοῖς διὰ τοῦ εὐαγγελίου φωτισθεῖσι καταληπτῶν. Τοιαῦτα δέ εἰσι τὰ Ἡσ. 9, 5—6. Μιχαία 5, 1. Ζαχαρίου 12, 8. Ψαλμ. 51, 13. 143, 10. Ἰωὴλ 3, 1 καὶ 2 κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

15. Τί ἐννοοῦμεν λέγοντες δημιουργίαν ;

Τὴν ἐνέργειαν ἐκείνην τοῦ Θεοῦ, δι' ἧς παρήχθησαν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάντα τὰ ἔξω τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄντα εἴτε πνευματικά, εἴτε σωματικὰ καὶ ὑλικά εἰσι ταῦτα.

16. Δύναται ὁ Θεὸς νὰ ἐννοηθῇ ἄνευ τοιούτων ἔξω αὐτοῦ δημιουργημάτων ;

Βεβαίως· διότι πᾶν τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἐρχόμενον λαμβάνει ὕπαρξιν ἐν δεδομένῳ καὶ ὡρισμένῳ χρόνῳ· ἡ δὲ θεότης ὡς αἰώνιος καὶ ἄπειρος προηγεῖται παντὸς τοιούτου κατὰ ἄπειρον ἀπόσασιν· ὥστε περὶ παντὸς δημιουργήματος ἀληθεύει τὸ ἦν ὅτε οὐκ ἦν, μόνος δὲ ὁ Θεὸς ἀεὶ ἦν, καὶ προϋπῆρχε μόνος ἄνευ τῶν κτισμάτων.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

17. Ποῖα δέ τινα κατὰ τὴν οὐσίαν εἰσὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντα κτίσματα ;

Δύο εἰδῶν, τουτέστι πνευματικὰ ὄντα ὅμοια πρὸς τὸν Θεόν, πνεύματα κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ ποιηθέντα, καὶ ὑλικὰ ἐκ τῆς ὅλως ἀντιθέτους πρὸς τὸ πνεῦμα ἰδιότητας ἐχούσης ὕλης πλασθέντα· ἡ ὕλη δ' αὕτη ἐστὶν ἁπλῶς ὄργανον τοῦ πνεύματος καὶ οὐδένα ἴδιον σκοπὸν ὑπηρετεῖ, ὅπως τοῦτο κρίνομεν ἐκ τῶν ἰδιοτήτων ταύτης, ὡς καὶ τἀνάπαλιν περὶ τοῦ πνεύματος, καθ' ὅσον τὴν ἐσωτερικὴν ἀμφοτέρων τούτων οὐσίαν καὶ σχέσιν μόνος ὁ πλάσας ταῦτα γινώσκει.

18. Τίνα πνευματικὰ ὄντα ἐδημιουργήθησαν κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ;

Οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, ἅτινα ἤνεσαν τὸν Θεὸν μεγάλῃ τῇ φωνῇ, ὅτε ἐγεννήθησαν ἄστρα (Ἰὼβ 38, 7), καὶ ἑπομένως εἰσὶ πρεσβύτερα τῶν ἀνθρώπων· καλοῦνται δὲ ἄγγελοι ὡς ἐκ τοῦ ἀνατεθειμένου αὐτοῖς ἔργου τοῦ μεταφέρειν μηνύματα τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ὅτι δὲ ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λέγει ῥητῶς ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅστις κατατάσσει αὐτοὺς μεταξὺ τῶν ἄλλων κτισμάτων (Κολ. 1, 16).

19. Ποία δὲ ἡ φύσις αὐτῶν τῶν ὄντων ;

Καὶ ταῦτά εἰσι πνεύματα (Ἑβρ. 1, 14) ἀνώτερα μὲν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἁγιότητα καὶ καθαρότητα, ὡς κατὰ χάριν μένοντα ἐν τῷ θείῳ θελήματι (Ματθ. 25, 31) ἀσυγκρίτως ὅμως κατώτερα τοῦ Θεοῦ, περιωρισμένα καὶ αὐτὰ ὡς δημιουργήματα καὶ ἀγνοοῦντα τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, ὅσα δὲν ἀπεκαλύφθησαν αὐ-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τοῖς (Μάρκ. 13, 32, 1. Πέτρ. 1, 12). Ἔχουσι δὲ σῶμα ἐπουράνιον καὶ πνευματικὸν (Α΄ Κορ. 15, 40) καὶ οὐχὶ ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος ὡς τὸ ἡμέτερον (Ματθ. 22, 30), καὶ διὰ τοῦτο καλοῦνται μὲν παρὰ πολλῶν πατέρων ἀσώματοι ἐν συγκρίσει πρὸς ἡμᾶς, ἐν συγκρίσει ὅμως πρὸς τὸν Θεόν εἰσιν ἐνσώματοι, ἅτε ἔχοντες ἐπουράνιον καὶ πνευματικὸν σῶμα.

20. *Τί ἄλλο γνωρίζομεν περὶ αὐτῶν ;*

Τὴν ἱστορίαν αὐτῶν δὲν διηγεῖται ἡ θεία γραφὴ εἰμὴ μόνον καθ' ὅσον ἔρχεται εἰς συνάφειαν πρὸς τὴν ἡμετέραν, καθ' ὃ ὑπηρετούντων αὐτῶν τὰς πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν βουλὰς τοῦ Θεοῦ. Οὕτω μετὰ τὴν ἐκ τοῦ παραδείσου ἔξωσιν τοῦ Ἀδὰμ τὰ Χερουβεὶμ μετὰ τῆς φλογίνης ῥομφαίας ἐφύλασσον τὴν πύλην τοῦ παραδείσου· ἐνεφανίσθησαν δὲ τοιοῦτοι πολλάκις εἰς τοὺς πατριάρχας καὶ ἁγίους ἄνδρας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πρὸς ἐκτέλεσιν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ διηκόνουν εἰς πάντα τὰ σπουδαῖα καὶ μεγάλα ἔργα τοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου, ὡς λ. χ. κατὰ τὴν ἐγκαίνισιν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου (Πράξ. 8, 53. Γαλ. 3, 19. Ἑβρ. 2, 2)· καὶ κατὰ τὴν ἔνσαρκον δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οἰκονομίαν ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς, ὅτε ἐνεφανίσθησαν τῷ Ζαχαρίᾳ καὶ τῇ Θεοτόκῳ, μέχρι τῆς ἀναλήψεως, ὅτε ἀπέτεινον τὸν λόγον τοῖς ἀποστόλοις (Πράξ. 1, 10 — 12), ἐξηκολούθουν διακονοῦντες τῇ βουλῇ τοῦ Θεοῦ· καὶ μέχρι τῆς σήμερον δὲ ὡς λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν οὐ παύονται διακονοῦντα τοῖς πιστοῖς καὶ τιμωροῦντα τοὺς ἀσεβεῖς· διότι ταῦτα καὶ περὶ τῆς φυλακῆς τῶν εὐσεβῶν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

φροντίζουσι (Ματθ. 18, 10. Ἑβρ. 1, 14) καὶ τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων ἀναφέρουσι τῷ Θεῷ (Ἀποκαλ. 8, 3) καὶ τὰς τῶν μακαρίων ἀνδρῶν ψυχὰς ὁδηγοῦσιν εἰς τὸν παράδεισον (Λουκ. 16, 22), καὶ τοὺς ἀσεβεῖς τιμωροῦσι (Πράξ. 12, 23) καὶ μετὰ τοῦ Σωτῆρος ἐλεύσονται ἐν δόξῃ κατὰ τὴν μεγάλην ἡμέραν τῆς κρίσεως (Ματθ. 25, 31. Β΄ Θεσσ. 1, 7), ὅπως δὲ δὲν ἔχουσι σάρκα καὶ αἷμα, οὕτως οὐδὲ διαφορὰν γένους (Ματθ. 22, 30) οὐδὲ διὰ γεννήσεως λαμβάνουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἀλλ' εἰσὶν ὑπάρξεις ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων, καὶ ζῶσιν ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅπου καὶ ἀπολαύουσι τῆς κατὰ χάριν παρουσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔχουσι τὴν μεγάλην δόξαν, ὅτι διακονοῦσιν αὐτῷ καὶ εὑρίσκονται μετ' αὐτοῦ εἰς διηνεκῆ κοινωνίαν. Τὸ δὲ πλῆθος αὐτῶν ἐστιν ἀμέτρητον, διότι χίλιαι χιλιάδες κατὰ τὸν προφήτην Δανιὴλ (7, 10) ἐλειτούργουν αὐτῷ καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ (παράβαλε καὶ Λουκ. 2, 13. Ἀποκ. 5, 11). Διαιροῦνται δὲ καὶ εἰς διαφόρους τάξεις καὶ βαθμούς, διότι ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ἀναφέρονται ἀρχάγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, Χερουβείμ, Σεραφείμ, ἀρχαί, ἐξουσίαι, δυνάμεις (Α΄ Θεσσ. 4, 16. Ἰούδ. 9. Κολ. 1, 16. Ἑβρ. 9, 5 κτλ.)· οὐδὲν ὅμως ὡρισμένον ἀναφέρει περὶ αὐτῶν ἡ θεία γραφή, ὥστε νὰ ἐννοήσωμεν τὰς διαφόρους αὐτῶν τάξεις καὶ βαθμούς· τοῦτο μόνον συμπεραίνομεν ἐκ τῶν λόγων τοῦ ἀποστόλου (Ῥωμ. 8, 38) ὅτι, ἐπειδὴ πρῶτον ἀναφέρονται οἱ ἄγγελοι καὶ μετὰ ταῦτα αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ δυνάμεις, αἱ τελευταῖαι αὗταί εἰσιν ἀνώτεραι τὴν θέσιν καὶ τὸν βαθμὸν ἄγγελοι, ἐκλεκτοὶ ἄγγελοι (Α΄ Τιμ. 5, 21)· οὐδὲν ὅμως περιπλέον περὶ τούτων μανθάνομεν· τὰ δὲ ὀνόματα Χε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ρουβεὶμ [ἐκ τῆς ἐτυμολογίας αὐτοῦ σημαῖνον ταῦροι ἐκ τοῦ πρώτου εἴδους τῶν ζώων, δι' ὧν συμβολικῶς ἀπεικονίζονται (Ἰεζ. 10, 13, 14)] καὶ Σεραφεὶμ (=οἱ πύρινοι) σημαίνουσιν ὡσαύτως τάξεις ἐξόχους ἀγγέλων· μόνον δὲ δύο ἀρχόντων ἢ ἀρχαγγέλων τὰ ὀνόματα ἀναφέρει ἡ ἁγία Γραφή, τοῦ Γαβριήλ, ὅστις ἐστὶν ὁ κατ' ἐξοχὴν ἄγγελος τῶν βουλῶν τοῦ Θεοῦ (Λουκ. 1, 19. 26) καὶ τοῦ Μιχαήλ, ὅστις ἐστὶν ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐκτελεστὴς τῶν βουλῶν αὐτοῦ (Ἰούδ. 9. Ἀποκ. 12, 7)· ἐν δὲ τῇ ἀποκαλύψει ἀναφέρεται καὶ ἄγγελος τῶν ὑδάτων ἔχων τὴν φροντίδα τούτων (Ἀποκ. 16, 5). Κατὰ δὲ τὸ ῥῆμα τοῦ Κυρίου (Ματθ. 22, 30) ἐν τῇ ἀναστάσει οἱ δίκαιοι ἔσονται ὅμοιοι τούτοις.

21. Τίνες δ' εἰσὶν οἱ καλούμενοι δαίμονες ἢ τὰ πονηρὰ πνεύματα;

Εἰσὶν ἄγγελοι ἁμαρτήσαντες· ἡ δ' ἁμαρτία αὐτῶν ἦν παρακοὴ τοῦ θείου θελήματος, διότι δὲν ἐτήρησαν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἀλλ' ἐγκατέλιπον τὸ μέρος, ὅπου εἶχε τεθειμένους αὐτοὺς ὁ Θεὸς (Ἰούδ. 6)· διὰ τὴν παρακοὴν αὐτῶν ταύτην ἐτιμωρήθησαν ἐκδιωχθέντες τοῦ οὐρανοῦ καὶ καταδικασθέντες νὰ μένωσι περιωρισμένοι ἐν τῷ ἀέρι καὶ πανταχοῦ τῆς γῆς καὶ ἐν τῷ ἅδῃ ἄχρι τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, ὅτε θέλουσι καὶ αὐτοὶ βληθῆ εἰς τὴν κόλασιν μετὰ πάντων τῶν ἀσεβῶν. Ὁ δ' ἄρχων αὐτῶν ὁ κατ' ἐξοχὴν καλούμενος διάβολος καὶ Σατανᾶς, διάβολος μὲν ἐκ τοῦ διαβάλλειν τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὸν Θεόν, Σατανᾶς δὲ ἑβραϊστί, δηλ. ἀντικείμενος, ἐκ τοῦ ἀντίκεισθαι τῷ Θεῷ, ἐστὶν ὁ ἐξαπατήσας τὴν Εὔαν καὶ τὸν Ἀδάμ, ὥστε νὰ παραβῶσι τὸ θεῖον θέλημα· ἐργάζεται δὲ ἀδιαλείπτως μετὰ τῶν ὑπ'

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

αὐτὸν δαιμόνων, ὅπως παρασύρῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ κακόν, καὶ φέρῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπώλειαν· ἔχει δὲ μεγάλην ἰσχὺν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπὶ τῶν πονηρῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ πολὺ μέρος τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου (Ἰωάν. 12, 31 κτλ.) καὶ ὁ κοσμοκράτωρ (Ἐφ. 6, 12)· διότι αὐτός ἐστιν ὁ ὁδηγὸς ὁ ἄγων καὶ φέρων τοὺς ἀσεβεῖς καὶ φαύλους ἀνθρώπους, ἐκμεταλλευόμενος τὰ πάθη καὶ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν· εἰς δὲ τὰς μεγάλας καὶ σπουδαίας ἐγκεφαλικὰς νόσους τῆς παραφροσύνης καὶ μανίας λαμβάνουσι κράτος ἐπὶ τοῦ ἐξησθενημένου ἀνθρώπου, καὶ ὠθοῦσιν αὐτὸν εἰς μυρία ἀτοπήματα, καὶ διὰ τοῦτο οἱ τοιοῦτοι ἀσθενεῖς καλοῦνται ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ δαιμονιζόμενοι· καὶ ἐν γένει ζητοῦσιν, ὅσον δύνανται, νὰ βλάψωσι τὸν ἄνθρωπον· οὐδὲν ὅμως ἰσχύουσιν, ἐὰν μὴ ὁ Θεὸς παραχωρήσῃ τὴν τιμωρίαν πρὸς διόρθωσιν καὶ σωτηρίαν αὐτοῦ. Καὶ δὲν δύνανται μὲν βεβαίως νὰ βιάσωσι τὸν ἄνθρωπον νὰ πράξῃ τι παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ· γίνονται ὅμως, ὡς πνεύματα, οἱ μυστικοὶ ὑποβολεῖς πάσης κακίας καὶ ἁμαρτίας, ἐμβάλλοντες εἰς τὸν ἄνθρωπον πονηρὰς σκέψεις καὶ ἰδέας· διὸ καὶ ὀφείλει οὗτος νὰ γρηγορῇ καὶ προσεύχηται ἀδιαλείπτως, ὅπως ῥυσθῇ ἀπ' αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος καὶ τὸν σταυρικὸν αὐτοῦ θάνατον ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ὁλονὲν ἐλαττοῦται· διότι ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἀφαιρεῖ τοὺς πιστοὺς ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ· μόνον δ'ἐν τοῖς ἀπίστοις ἔχει τὸ κράτος αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, ὅτε θέλει βληθῇ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην, καὶ θέλει λάβει τέλος ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

22. *Πλὴν τῶν ἀγγέλων ποῖα ἄλλα κτίσματα γινώσκομεν ;*

Ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὸν αἰσθητὸν τοῦτον κόσμον, ἐν ᾧ ζῶμεν. Ταῦτα δὲ μαρτυροῦσιν, ὡς εἴδομεν, ὅτι ἔχουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν τῇ θείᾳ θελήσει. Τὸ δὲ ὄνομα κόσμος, ὅπερ ἀποδίδοται τοσοῦτον τῇ ὑλικῇ κτίσει, ὡς καὶ τοῖς ἐν αὐτοῖς πνευματικοῖς οὖσιν, ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὴν τάξιν καὶ ἁρμονίαν, ἥτις ἐν τῇ κτίσει παρατηρεῖται, καὶ πρῶτος ὁ ἀρχαῖος φιλόσοφος Πυθαγόρας ἀπέδωκεν εἰς ταύτην τὸ ὄνομα τοῦτο· ἂν δὲ πλὴν ἡμῶν ὑπάρχωσιν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἄλλα ὑλοπνευματικὰ ὄντα οὔτε ἐξ ἀποκαλύψεως γνωρίζομεν, οὔτε ἐξ ἰδίας πείρας δυνάμεθα νὰ μάθωμεν.

23. *Διατί καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ;*

Αἰτία μὲν τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ἡ ἀγαθότης τοῦ δημιουργοῦ, θέλοντος νὰ πλάσῃ καὶ ἕτερα ὄντα συμμετέχοντα τῆς μακαριότητος αὐτοῦ· σκοπὸς δὲ καὶ τέλος ἡ μακαριότης τοῦ κτίσματος ἐν τῇ μετὰ τοῦ κτίστου κοινωνίᾳ. Καὶ ἡ αἰτία λοιπὸν καὶ τὸ τέλος τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀναφέρονται μόνον εἰς τὸ πνευματικὸν ὄν, τὸν ἄνθρωπον, ὅστις ὑπάρχει τὸ τέλος καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ὑλικῆς κτίσεως.

24. *Πῶς ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος οὗτος ;*

Διὰ τῆς ἀπείρου σοφίας καὶ παντοδυνάμου θελήσεως τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός, ἤτοι ἐκ μηδεμιᾶς προϋπαρχούσης ὕλης ἢ πνεύματος· ὁ δὲ τρόπος ἐστὶ μυστήριον, δηλ. ἀκατάληπτος διὰ τὸν νοῦν ἡμῶν, ὅστις δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἰδιότητα παντοδυνάμου θελήσεως, ἧς πᾶσα ἀπόφασις γίνεται ἔργον· διότι οὔτε

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἡ οὐσία, οὔτε οὐδεμία ἄπειρος ἰδιότης τοῦ Θεοῦ δύναται νὰ μετρηθῇ διὰ τοῦ πεπερασμένου τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας πήχεως. Τὸ δ' ἐκ τοῦ μηδενὸς μηδέν, ὅπερ θέλουσί τινες νὰ ἀντιτάξωσι κατὰ τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας, ἀληθεύει μόνον ἐπὶ ἀνθρωπίνων ἔργων γινομένων διὰ μεταβολῆς τῆς προϋπαρχούσης οὐσίας ἢ μορφῆς αὐτῶν· ὥστε, ὅπως ᾖ ὀρθὴ καὶ πλήρης ἡ κρίσις αὕτη, πρέπει νὰ ἐκφρασθῇ οὕτως «ἐκ τοῦ μηδενὸς οὐδὲν διασκευάζεται ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως·» ἐξ ἐναντίας δὲ ἐπὶ δημιουργικῆς ἐργασίας τοῦ Θεοῦ, ἡ παντοδύναμος θέλησις αὐτοῦ ἐστιν οὐχὶ μηδέν, ἀλλ' ἄπειρον καὶ τὸ ἄπειρον τοῦτο παρήγαγε πάντα.

25. *Ποία ἡ κατὰ τὴν δημιουργίαν ἐνέργεια τῶν τριῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος;*

Ὅπως ἐν παντὶ θείῳ ἔργῳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ δημιουργίᾳ τοῦ κόσμου ὑπῆρξε συνεργασία τῶν τριῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος· καὶ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς μεταχειρίζεται ἡ ἁγία Γραφὴ τὴν πρόθεσιν ἐκ (ἐξ αὐτοῦ ἐγένετο τὰ πάντα Α' Κορ. 8, 6 κτλ.) καθ' ὅσον εἰς αὐτόν, ὡς τὴν προκαταρκτικὴν αἰτίαν ἀνήκει καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς δημιουργίας· περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ τὴν διὰ (αὐτόθι, ὡς καὶ Ἰωάν. 1, 3 πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο), ὅπερ δηλοῖ ὅτι οὗτος ἦν ἡ ἄμεσος δημιουργικὴ αἰτία μετὰ τῆς συμπληρωτικῆς, τοῦ ζωοποιοῦ ἁγίου πνεύματος, ὅπερ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος· καὶ τοῦτο μόνον γενικῶς γνωρίζομεν περὶ τῆς ἐνεργείας ἑκάστου αὐτῶν, ἥτις ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ὑπερβαίνει καὶ αὕτη τὴν ἡμετέραν κατάληψιν ὡς θεία ἐνέργεια.

26. *Πότε ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον;*

Ἐν χρόνῳ ἢ μετὰ τοῦ χρόνου, ὡς λέγει ὁ ἱερὸς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Αὐγουστῖνος· διότι ὁ χρόνος ἐστὶ μία τῶν κατηγοριῶν τῆς αἰσθητῆς κτίσεως, διὰ δὲ τὸ ἄπειρον πνεῦμα, τὸν Θεόν, δὲν ὑπάρχει· πόσος δὲ χρόνος ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέχρις ἡμῶν παρῆλθε δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν· διότι ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρις ἡμῶν χρονολογία δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὡρισμένη· ἐν τούτοις ἀρκεῖ ἡμῖν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι δὲν μεσολαβοῦσιν οὔτε πλείους τῶν ὀκτὼ, οὔτε ἐλάττους τῶν πέντε χιλιάδων ἐτῶν ἀπὸ τῆς δημιουργίας μέχρις ἡμῶν, καὶ ὅτι ὁ κόσμος οὗτος, ὅπως ἔλαβεν ἐν χρόνῳ ἀρχήν, οὕτω θέλει λάβει καὶ τέλος διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου καὶ νέος ἄφθαρτος καὶ αἰώνιος θέλει ἀντικαστήσει αὐτόν.

27. *Ποῖον τῶν δύο ἡ ὕλη ἢ τὸ πνεῦμα ἐδημιουργήθη πρότερον ἐν τῷ κόσμῳ ;*

Ὁ Θεὸς ἀποφασίσας νὰ δημιουργήσῃ τὸ ὑλοπνευματικὸν ὄν, τὸν ἄνθρωπον, ἔκρινεν εὔλογον νὰ παρασκευάσῃ πρῶτον αὐτῷ τὸν οἶκον, ἐν ᾧ ἠδύνατο καὶ ὤφειλε νὰ ζήσῃ καὶ ἐργασθῇ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν ὁ Θεὸς ἔπλασεν αὐτόν· ὥστε διὰ τοῦτο ἐδημιούργησε κατὰ πρῶτον τὴν ὕλην τοῦ κόσμου καὶ μετὰ τὴν διάταξιν καὶ διαμόρφωσιν αὐτῆς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

28. *Κατὰ ποίαν σειρὰν ἐγένετο ἡ διαμόρφωσις τῆς ὕλης παρὰ τοῦ Θεοῦ ;*

Ὁ Θεὸς διὰ τῆς παντοδυνάμου αὐτοῦ θελήσεως ἐδημιούργησε τὴν ὕλην, ἐν ᾗ καταστάσει ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ, ὅπως ἀρχίσῃ ἡ τῆς ἑξαημέρου διαμόρφωσις. εἶναι δὲ προφανὴς μωρία νὰ ζητῶσι φυσιοδίφαι τινὲς νὰ ἀνεύρωσι τοὺς σήμερον ἰσχύοντας νόμους μετα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σχηματισμοῦ τῆς ὕλης, στηριζόμενοι πολλάκις εἰς λίαν ἀμφιβόλους ὑποθέσεις, ὅπως περιορίσωσι διὰ τῶν τοιούτων προσκαίρων νόμων τὴν θέλησιν τοῦ αἰωνίου νομοθέτου, ὅστις νόμον δημιουργίας ἔχει τὴν ἄπειρον σοφίαν καὶ τὴν παντοδύναμον αὐτοῦ θέλησιν καὶ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ δύναται νὰ παραγάγῃ ὅτι ἀρεστόν ἐστιν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ· ὁ ἄνθρωπας σήμερον ἀνευρίσκει μόνον προσκαίρους νόμους, ὁποῖοί εἰσιν οἱ διέποντες τὴν περίοδον ταύτην τοῦ κόσμου· οὐδέποτε δὲ δύναται νὰ κατανοήσῃ τοὺς αἰωνίους τῆς δημιουργικῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας νόμους, ἧς ἀνεξιχνίαστοι ἐν τῷ παρόντι βίῳ αἱ ὁδοὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον ὑπάρχουσιν.

Ἔπλασε λοιπὸν ὁ Θεὸς τὴν ὕλην καὶ ἔφερεν αὐτὴν εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε νὰ ᾖ ἕτοιμος πρὸς τὴν διάταξιν καὶ διαμόρφωσιν τῆς ἑξαημέρου. Καὶ πρῶτον μὲν εὐθὺς ὡς ἐχωρίσθη ἡ γῆ τῆς λοιπῆς κτίσεως καὶ ἐσχηματίσθησαν τὰ διάφορα συστήματα τῶν ἀπλανῶν, πλανητῶν καὶ κομητῶν, καὶ ἤρχισεν ἡ περὶ τὸν ἄξονα κίνησις τῆς γῆς, ὁ Θεὸς διέταξε νὰ γίνῃ τὸ φῶς, τουτέστιν ἔπλασε τὴν φωτεινὴν ἐκείνην οὐσίαν, ἣν κατὰ τὴν τετάρτην ἡμέραν διεμοίρασεν εἰς ὅλους τοὺς ἀπλανεῖς ἀστέρας, ὅπως δι' αὐτῶν φωτισθῶσιν οἱ πλανῆται καὶ οἱ κομῆται· εὐθὺς λοιπὸν ὡς ἤρχισεν ἡ περιστροφικὴ κίνησις τῆς γῆς περὶ τὸν ἑαυτῆς ἄξονα, ἤρχισε καὶ τὸ φῶς νὰ φωτίζῃ καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ πρώτη πρωία τῆς κτίσεως· ἐγένετο δὲ ἑσπέρα μέν, ὅτε ἓν τῶν πρώτων ὑπὸ τοῦ φωτὸς φωτισθέντων σημείων ἐσκοτίσθη· πρωία δὲ πάλιν, ὅτε τὸ αὐτὸ σημεῖον ἐφωτίσθη· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ πρώτη τῆς δημιουργίας ἡμέρα ἐξ εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ μετ' αὐτήν·

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἡμέραν ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν περιέχοντα ἀέρα, τὴν καλουμένην οὕτως ἀτμόσφαιραν· οὗτος δὲ ὁ ἀήρ ἐστιν ὁ διδοὺς τὸ χρῶμα εἰς τὸν καθ' ἡμᾶς οὐρανὸν ἢ τὸ στερέωμα, τὴν καμάραν δηλαδή, ἥτις σχηματίζεται ἄνω τοῦ ἀέρος καὶ μεταξὺ τῆς ὁποίας καὶ τῶν ὑδάτων τῆς γῆς εὑρίσκονται τὰ ὕδατα τοῦ οὐρανοῦ, ἤτοι τὰ νέφη· τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν ὁ Θεὸς ἐχώρισε τὰ ὕδατα ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, καὶ συνήγαγε τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν, ἥτις ἐκλήθη θάλασσα· ἡ δὲ γῆ ἐπίσης ἔμεινε καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐκλήθη ξηρά· Ἡ δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ κλῆσις αὕτη πραγμάτων τινῶν, ὡς τοῦ φωτός, τοῦ σκότους, τοῦ στερεώματος, τῆς γῆς, τῶν ὑδάτων δείκνυσιν ὅτι ὁ Θεὸς ἐδίδαξε τὸν Ἀδὰμ τὰς πρώτας λέξεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ σπουδαιότατα τῶν εἰς τὰς αἰσθήσεις αὐτοῦ ὑποπιπτόντων ἀντικειμένων· ἀφῆκε δὲ εἰς αὐτὸν μετὰ ταῦτα τὴν ὀνομασίαν τῶν κατωτέρων ἀντικειμένων ὡς ζώων κτλ. καὶ τὴν περαιτέρω τῆς γλώσσης ἀνάπτυξιν· ἀπένειμε δὲ τὴν κλῆσιν ταύτην κατὰ τὴν δημιουργίαν, ὡς σύμβολον ἀπεικονίζον ὀρθῶς τὸ κατονομαζόμενον ἀντικείμενον, σκοπὸν ἔχων νὰ μεταδώσῃ ταύτην τῷ Ἀδὰμ μετὰ ταῦτα καὶ διδάξῃ αὐτὸν τὴν ὀνοματοποιίαν καὶ τὴν τῆς γλώσσης μόρφωσιν. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ξηρᾶς ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὁ παντοκράτωρ προσέταξε νὰ βλαστήσῃ ἡ γῆ πᾶν εἶδος χόρτου φυτῶν καὶ δένδρων, φέρον ἐν ἑαυτῷ τὸ σπέρμα αὐτοῦ πρὸς τὴν διηνεκῆ τοῦ εἴδους διατήρησιν. Τῇ δὲ τετάρτῃ ἡμέρᾳ διέταξεν ὁ Θεὸς ἵνα μοιρασθῇ τὸ φῶς εἰς τοὺς ἀπλανεῖς ἀστέρας, ὥστε νὰ φωτισθῶσιν ἐκ τούτων οἱ πλανῆται καὶ ἰδίως ἡ γῆ, ἥτις ἔμελλε νὰ φω-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τίζηται τὴν μὲν ἡμέραν ὑπὸ τοῦ ἡλίου, τοῦ κέντρου τοῦ πλανητικοῦ ἡμῶν συστήματος, τὴν δὲ νύκτα ὑπὸ τοῦ δορυφόρου αὐτῆς τῆς σελήνης καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων. Τῇ δὲ πέμπτῃ ἡμέρᾳ διέταξε τὴν θάλασσαν ἵνα ἐξαγάγῃ τὰ θαλάσσια ἑρπετά, δηλ. τοὺς ἰχθύας καὶ τὰ κήτη καὶ πᾶν πετεινόν, καὶ εὐλόγησεν αὐτά, ὅπως διὰ τῆς γεννήσεως πληθύνωνται καὶ διατηρῶνται. Τῇ δ' ἕκτῃ ἡμέρᾳ διέταξεν ἵνα ἡ γῆ ἐξαγάγῃ πάντα τὰ ζῶα τὰ τετράποδα κατὰ τὸ γένος αὐτοῦ ἕκαστον καὶ τὰ ἑρπετὰ τῆς γῆς· τελευταῖον δὲ ἐποίησεν αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸν μέλλοντα νὰ ἄρξῃ καὶ δεσπόσῃ καὶ μεταχειρισθῇ καὶ ἐπωφεληθῇ πάντα ταῦτα ἄνθρωπον, λαβὼν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, ἐξ οὗ ἔπλασε τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ ἐνεφύσησε μετὰ ταῦτα εἰς αὐτὸ τὸ τότε ὡσαύτως δημιουργηθὲν ἀνθρώπινον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἅμα εἰσελθὸν ἐζωογόνησε τὸ σῶμα, ἐγένετο αἰτία τῆς ζωῆς τοῦ σώματος, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος εὐθὺς ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν, τουτέστιν ἐν ᾧ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης, ἦν ὡς ὡραῖον ἄγαλμα, ἅμα εἰσελθόντος εἰς αὐτὸ τοῦ πνεύματος ἔλαβε ζωήν, ἐγένετο ζωντανόν, ὡς κοινῶς λέγομεν· ἀναφέρει δὲ τοῦτο ἡ θεία γραφή, ὅπως καταδείξῃ τὴν διμερῆ σύγκρασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ χοὸς καὶ πνοῆς, ἐκ σώματος καὶ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἅμα εἰσελθὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα τῆς ψυχῆς, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ζῶν καὶ τέλειον εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ δημιούργημα· εὐλόγησε δὲ αὐτὸν ὁ Θεός, ὅπως λάβῃ τὴν δύναμιν τῆς διατηρήσεως τοῦ γένους διὰ τῆς παραγωγῆς ὁμοίων αὐτῷ ὄντων. Πάντα δὲ ταῦτα ἐποίησε τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ καὶ διὰ τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπέθηκε τῇ δημιουργίᾳ τὴν κορωνίδα· τῇ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

δ' ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ ἡγίασεν αὐτήν, ὥστε νὰ παράσχῃ ἡμῖν ἑαυτὸν τύπον καὶ ὑπογραμμόν, ὥςε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καταπαύειν ἡμᾶς ἀπὸ τῶν πρὸς συντήρησιν ἡμῶν χρησίμων ἔργων καὶ ἐπιδίδοσθαι εἰς πνευματικὴν ἐργασίαν καὶ ἄνεσιν ἀπὸ τῶν βιωτικῶν. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ τῆς δημιουργίας τάξις καὶ σειρά.

29. *Διατί ὁ Θεὸς ἐν τέλει κηρύσσει πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ καλὰ λίαν;*

Ὁ Θεός, μετὰ τὴν παραγωγήν, μόρφωσιν καὶ διάταξιν ἑνὸς ἑκάστου κηρύσσει αὐτὸ καλόν, καὶ ἐν τέλει τὰ πάντα καλὰ λίαν, ὅπως δείξῃ ὅτι τὰ πάντα ἦσαν σκόπιμα καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ἄσκοπον ἢ κακὸν ὑπῆρχε, καὶ ἑπομένως νὰ καταστήσῃ γνωστὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι τὸ κακὸν δὲν εἶναι προϊὸν τῆς θείας δημιουργίας, ἀλλὰ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν λογικῶν δημιουργημάτων. Καὶ ἐν τῇ παρούσῃ δὲ κτίσει, καίτοι καὶ αὐτῇ ὡς ἐκ τοῦ ἁμαρτήματος τοῦ ἀνθρώπου ὑποταγείσῃ τῇ ματαιότητι καὶ τῇ φθορᾷ, ἔμεινεν ἐν τούτοις ἀρκούντως ἱκανὸν κάλλος καὶ σκοπιμότης, ὥστε νὰ θαυμάζωμεν ἐν αὐτῇ τὴν σοφίαν, τὴν παντοδυναμίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

30. *Τί ὀνομάζομεν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ;*

Τὴν ἐνέργειαν ἐκείνην τοῦ Θεοῦ, δι' ἧς τὰ παραχθέντα κτίσματα συντηροῦνται καὶ κυβερνῶνται ἀγόμενα πρὸς ἕνα κοινὸν σκοπόν, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

31. *Ποσαπλῆ τις ἡ ἐνέργεια αὕτη;*

Διττή, τουτέστι πρόνοια τῶν ὑλικῶν κτισμάτων καὶ πρόνοια τῶν πνευματικῶν.

32. *Ἐν τίνι συνίσταται ἡ πρώτη;*

Ὁ Θεὸς κτίσας τὴν ἄποιον ὕλην ἔδωκε ταύτῃ δυνάμεις δι' ὧν νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ δεούσῃ τάξει καὶ μορφῇ· συνέδεσε δὲ τὰ διάφορα ἀντίθετα καὶ ἀλλήλοις ἀντιμαχόμενα στοιχεῖα οὕτως, ὥστε νὰ ἀποτελῶσιν ἓν ὅλον κατάλληλον πρὸς τὸν σκοπόν, δι' ὃν ἐπλάσθη ὁ αἰσθητὸς κόσμος, ἐπιφυλασσόμενος νὰ μεταβάλλῃ καὶ συνδυάζῃ ταῦτα καὶ ποιεῖται τοιαύτην χρῆσιν αὐτῶν, ὥστε νὰ χρησιμεύωσι καὶ πρὸς τιμωρίαν καὶ σωφρονισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελεν ἁμαρτήσει. Οὕτως ἐν ἀρχῇ τῆς δημιουργίας ἔθηκε νόμους τελείους, δι' ὧν ἐκανόνισε τὰς ἐνεργείας αὐτῶν· ἡ γῆ λόγου χάριν ἠδύνατο τότε νὰ διατρέφῃ τὸν ἄνθρωπον, χωρὶς οὗτος νὰ ἐργάζηται ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ ὁ ἐν τῇ γῇ ταύτῃ τότε εὑρισκόμενος παράδεισος, ἡ ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Θεοῦ κατοικία τῶν πρώ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

των ἀνθρώπων, δείκνυσιν ἡμῖν τὴν τότε κατάστασιν τῆς γῆς· μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὅμως κατηράσθη τὴν γῆν ἕνεκα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὑπέταξε ταύτην εἰς νόμους προσκαίρους ματαιότητος καὶ φθορᾶς, ὅπως δι' αὐτῆς τιμωρῆται ὁ ἄνθρωπος, καταδεδικασμένος ἀντὶ τῆς προτέρας ἀναπαύσεως καὶ καθαρῶς πνευματικῆς ἐνασχολήσεως νὰ ἐργάζηται, νὰ κοπιάζῃ διὰ τὴν τροφὴν καὶ τὰς σωματικὰς αὐτοῦ ἀνάγκας πολεμούμενος ὑπὸ τῶν στοιχείων (ἀέρος, θαλάσσης κλ.), τῶν θηρίων, τῶν ἑρπετῶν καὶ αὐτῶν τῶν ζωϋφίων, τοῦ ψύχους, τοῦ καύσωνος καὶ μυρίων ἄλλων, ἅτινα ἔχουσι κεκηρυγμένον τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ, διότι καὶ οὗτος ἐπανέστη κατὰ τοῦ θείου θελήματος. Αὕτη δὲ ἡ ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολὴ τῶν νόμων τῆς φύσεως διαρκεῖ εἰσέτι· θέλει δὲ ἀρθῇ καὶ γίνει οὐρανὸς καινὸς καὶ γῆ καινή, ἀφ' οὗ πρῶτον διὰ πυρὸς καταστραφῇ ὁ νῦν κόσμος (**2 Πέτρ. 3, 10. 13**). Καὶ εἰς τὸν ὑλικὸν λοιπὸν κόσμον ἐπεκτείνεται ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον δὲν διέπουσι τοῦτον νόμοι αἰώνιοι καὶ ἀναλλοίωτοι, ἀλλὰ πρόσκαιροι καὶ μεταβλητοὶ κατὰ τὴν ἑκάστοτε βούλησιν τοῦ προνοητοῦ, μεταβάλλοντος τούτους συμφώνως πρὸς τὴν πνευματικὴν κατάστασιν τῶν ὄντων, ἅτινα κατοικοῦσιν ἐν αὐτῷ, ὅπως καὶ διὰ τῆς αἰσθητῆς κτίσεως παιδαγωγῆται καὶ σωφρονίζηται ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁδηγῆται εἰς τὸν προορισμὸν αὐτοῦ· ἔχει λοιπὸν ὁ Θεὸς καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ὑπηρέτας τῶν ἑκάστοτε βουλῶν ἑαυτοῦ, ματαβάλλων καὶ μεταχειριζόμενος τὰς ἑκάστοτε ἰδιότητας καὶ δυνάμεις αὐτῶν καὶ συνδυάζων ταύτας οὕτως ὥστε νὰ κατορθῶται ὁ σκοπός, ὃν ἑκάστοτε ἐπιδιώκει· οὕτω κατέστρεψε τὸν πα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

λαιὸν κόσμον, μεταχειρισθεὶς ὄργανον τῆς βουλῆς αὐτοῦ ἓν τῶν στοιχείων, τὸ ὕδωρ, καὶ τότε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατεστράφη καὶ ὁ ἐπίγειος παράδεισος, ὅστις μετεφέρθη εἰς τὸν οὐρανὸν ὡς κατοικία τῶν ψυχῶν τῶν δικαίων (Β΄ Κορ. 12, 4. Λουκ. 23, 43) καὶ πάλιν θέλει κατασκευασθῆ ἐν τῇ καινῇ γῇ (Ἀποκ. 2, 7. 22, 2)', ὅπως εὐφραίνωνται οἱ δίκαιοι ἐν αὐτῷ ἐν τῇ κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Θεοῦ· οὕτω θέλει καταστρέψει καὶ ὁλόκληρον τὸν νῦν κόσμον δι' ἄλλου φοβεροῦ στοιχείου, τοῦ πυρός· οὕτω λοιπὸν γινώσκει νὰ μεταβάλλῃ καὶ συνδυάζῃ πάντα τὰ στοιχεῖα καὶ δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ ποιεῖται τὴν δέουσαν χρῆσιν αὐτῶν πρὸς τὸν γενικὸν τῆς δημιουργίας σκοπόν, τὴν ἀποκατάσιν τῆς βασιλείας ἑαυτοῦ. Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν τοῦ Θεοῦ δὲν ἔπαυσε μετὰ τῆς δημιουργίας, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ, διότι ὁ Θεὸς μεταβάλλει τὴν κατάστασιν αὐτῆς συμφώνως πρὸς τοὺς ἑκάστοτε σκοποὺς αὐτοῦ, ἄχρις οὗ ἀνακαινίσῃ ταύτην καὶ ὑποβάλῃ εἰς νόμους ἀτρέπτους καὶ αἰωνίους ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὁπότε θέλει φέρει ταύτην εἰς τὴν τελείαν αὐτῆς κατάστασιν. Ἡ ἐπὶ τοῦ ὑλικοῦ λοιπὸν κόσμου ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἐν γένει μὲν συντήρησις τῆς τε οὐσίας αὐτοῦ καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου διεπόντων ταύτην προσκαίρων νόμων, δι' ὧν μετέβαλε διαφόρους ἀρχικὰς ἰδιότητας καὶ δυνάμεις ταύτης, καὶ ἡ ἑκάστοτε προσήκουσα χρῆσις τῶν νῦν δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων τῆς ὕλης, ἡ ἐξυπηρετοῦσα τὸν γενικὸν τῆς δημιουργίας σκοπόν. Ἐξαίρεσιν δὲ τοῦ κανόνος τούτου ποιεῖται μόνον ἐν τοῖς θαύμασιν αὐτοῦ περὶ ὧν κατωτέρω ὁ λόγος. Καὶ ἐπὶ τῶν ὀργανικῶν δὲ καὶ ἐμ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ψύχων ὄντων ἐπεκτείνεται ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον οὗτος διατηρεῖ ἐκεῖνα τὰ γένη καὶ εἴδη, ἅτινα θεωρεῖ ἀναγκαῖα διὰ τὴν παροῦσαν τῆς γῆς κατάστασιν· ἐκ δὲ τῆς θελήσεως αὐτοῦ ἐξήρτηται ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος καὶ αὐτῶν τῶν ἐλαχίστων ἐμψύχων.

33. *Ποία ἡ τῶν πνευματικῶν ὄντων πρόνοια, ἣν ποιεῖται ὁ Θεός;*

Ὁ Θεός, ὡς εἴδομεν, λαμβάνει ἄμεσον μέρος καὶ εἰς τῶν καθ' ἕκαστα ἀνθρώπων τὴν γέννησιν καὶ δίδωσιν αὐτοῖς τὰς ἀναγκαίας διὰ τὸν προορισμὸν αὐτῶν πνευματικὰς καὶ σωματικὰς ἰδιότητας· τὸ μέγιστον ὅμως ἔργον τῆς προνοίας αὐτοῦ διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἡ μεγίστη ταύτης ἀπόδειξις ἐστὶν ἡ σάρκωσις τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, δι' ἧς οὗτοι σώζονται· ἡ χάρις αὐτοῦ ὁδηγεῖ τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας, καὶ οὐδὲν δύναται νὰ συμβῇ εἰς αὐτοὺς παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ· καὶ ὅλων δὲ τῶν ἀνθρώπων ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατός ἐστιν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· αὐτὸς διευθύνει τὰς τύχας πάντων ἀπὸ τοῦ βασιλέως μέχρι τοῦ ἐσχάτου ἀνθρώπου· καὶ τοὺς μὲν πιστοὺς συντρέχει πρὸς πλήρωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, καὶ φυλάττει ἀπὸ παντὸς κακοῦ, παραχωρῶν νὰ περιπίπτωσιν ἐνίοτε εἰς πειρασμοὺς καὶ περισπασμοὺς καὶ ἀτυχήματα, ὥστε νὰ στερεῶνται ἔτι μᾶλλον ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ νὰ προσεγγίσωσιν εἰς τὴν χριστιανικὴν τελειότητα, εἰς ἣν οὐδεὶς δύναται νὰ πλησιάσῃ ἄνευ θλίψεων καὶ δοκιμασιῶν· εἰς δὲ τοὺς ἀπίστους καὶ πονηροὺς πάλιν ἀφίησι τοσαύτην ἐλευθερίαν, ὅση δὲν ἀντιβαίνει εἰς τὸν γενικὸν αὐτοῦ σκοπὸν τῆς σωτηρίας τῶν πιστῶν καὶ τῆς προσλήψεως αὐτῶν εἰς τὴν βασι-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

λείαν αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἐστὶ τὸ πρῶτον δρῶν πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καθ' ὅσον αὐτὸς συμμετέχει καὶ ἀμέσως τῆς δημιουργίας πάντων τῶν δρώντων προσώπων, καὶ ὁδηγεῖ τὰ χρηστὰ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς καὶ σωτηρίας· τὰ δὲ ἀπομακρυνόμενα τοῦ θελήματος αὐτοῦ παιδεύει καὶ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν ἁμαρτημάτων καὶ δι' ἄλλων φαύλων ἀνθρώπων καὶ κατὰ πολλοὺς ἄλλους τρόπους· καὶ αὐτὰς δὲ τὰς κακὰς πράξεις ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ στρέφει πολλάκις πρὸς τέλος ἀγαθὸν κατορθοῦσα νὰ ἐξυπηρετῆται καὶ δι' αὐτῶν ἀκόμη ὁ ἀγαθὸς αὐτοῦ σκοπός· ἔχει δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συνδεδεμένον τὸ ἠθικὸν κακὸν μετὰ τοῦ φυσικοῦ, οὕτως ὥστε ἡ ἁμαρτία νὰ τιμωρῇ καὶ σωματικῶς πολλάκις τὸν ἄνθρωπον πρὸς σωφρονισμὸν αὐτοῦ. Αὐτὸς διευθύνει ὅλας τὰς ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεως ἡμῶν ἐξωτερικὰς περιστάσεις, καὶ οὐδὲν ἐκ τύχης συμβαίνει· διότι τὴν ἄγνωστον πολλῶν πραγμάτων αἰτίαν, ἣν ἡ συνήθεια ἀποκαλεῖ τύχην, ἡ χριστιανικὴ πίστις ἀποκαλεῖ ἀκατάληπτον δι' ἡμᾶς ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ· οὐδὲν δὲ παραδέχεται μὴ ἐκ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως ἡμῶν ἐξηρτημένον, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ὑπάγηται εἰς τοῦ Θεοῦ τὴν θέλησιν. Ὁ Θεὸς οὐδέποτε ὑπαγορεύει οὔτε γίνεται αἴτιος κακοῦ τινος, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον, ἀνέχεται καὶ τὰς κακὰς αὐτοῦ πράξεις, ἐφ' ὅσον δὲν προσβάλλουσι τὸν γενικὸν αὐτοῦ σκοπὸν τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου· καὶ ταύτας δέ, ὡς προείπομεν, καθιστᾷ πολλάκις ὑπηρέτας τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ σκοπῶν, καὶ διὰ τοῦτο παραχωρεῖ τὴν πραγματοποίησιν αὐτῶν, ἰδίως κατὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ ἐναρέτων. Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἐν ἑν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

λόγῳ συνεργάζεται μετὰ τῶν ἀγαθῶν εἰς τὸ ἀγαθόν, παραχωρεῖ δὲ τὸ κακὸν ἐν ὁρίοις ὡρισμένοις ἐν τῷ γενικῷ σχεδίῳ τῆς προνοίας αὐτοῦ καὶ ἀφίνει νὰ γίνηται αὐτό, ὥστε καὶ αὐτὸ νὰ χρησιμεύῃ τὸ μὲν πρὸς δοκιμασίαν καὶ στερέωσιν τῶν δικαίων ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ ἐπομένως μείζονα αὐτῶν δόξαν, τὸ δὲ πρὸς σωφρονισμόν, παιδείαν καὶ τιμωρίαν τῶν πονηρῶν. Διέθηκε δὲ τὰ τοῦ παρόντος βίου οὕτως ὥστε καὶ ἐν αὐτῷ ἡ ἀληθὴς εὐδαιμονία καὶ μακαριότης νὰ ᾖ ὁ κλῆρος τῶν ἐναρέτων· οἱ δὲ ἀρνούμενοι τοῦτο, ἀποφαίνονται εἰκῇ εἴτε παραγνωρίζοντες τὴν ἀληθῆ μακαριότητα καὶ εὐδαιμονίαν, ἥτις συνίσταται εἰς τὸ κατὰ πνεῦμα ζῆν, εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἀληθῶς ἐναρέτων, οὓς μόνος ὁ Θεὸς γινώσκει· πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὅταν βλέπωμεν ὁμολογουμένως ἐναρέτους πάσχοντας δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι καὶ ἂν οἱ τοιοῦτοι ὦσι καὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ δίκαιοι, τὰ πάθη αὐτῶν εἰσι μέσα τελειώσεως καὶ ἀῤῥαβὼν κρείττονος μισθαποδοσίας, διὸ καὶ χαίρουσιν οἱ τοιοῦτοι μετὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἐν τοῖς παθήμασιν αὐτῶν (Κολ. 1, 24)· ἐπειδὴ δέ, ὡς μὴ ὤφελεν, ὁ κόσμος εὑρίσκεται εἰσέτι ἐν τῷ πονηρῷ, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ὀλίγοι ἐνάρετοι πάσχουσι πολλά, καθ' ὅσον μάλιστα, ὅπου αἱ ἀρεταὶ τῆς ἐλεημοσύνης, φιλανθρωπίας καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἀγαπης εἰσὶ σπάνιαι, ἐκεῖ ἐξ ἀνάγκης πολλοὶ πάσχουσι, καὶ οἱ πολλοὶ οὗτοί εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ μὴ θέλοντες νὰ πνίξωσι τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως ἑαυτῶν καὶ νὰ ἀποκτήσωσι περιουσίαν διὰ φαύλων μέσων· διὰ τοῦτο ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι εἰς τὴν κακὴν ταύτην τοῦ κόσμου κατάστασιν ἀρετὴ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σημαίνει θυσίας, ζημίας, θλίψεις, βάσανα καὶ στερήσεις παντὸς εἴδους, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀξία αὐτῆς τηλικαύτη· « Στενὴ ἡ πύλη, λέγει ὁ Σωτὴρ ἡμῶν (Ματθ. 7, 14) καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν, καὶ ὀλίγοι οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν.» Ὅσον ὅμως ἀληθεύει τοῦτο, τοσοῦτον ἐπίσης ἀληθές ἐστι καὶ ὅτι «οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς» (Ῥωμ. 8, 18).

34. *Τί ὀνομάζομεν θαῦμα ;*

Τὴν ἄμεσον ἐκείνην τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν, δι' ἧς καθ' ὡρισμένας περιπτώσεις ἀναστέλλεται νόμος τις πρόσκαιρος κατώτερος, καὶ ἀντικαθίσταται δι' ἄλλου νόμου ἀνωτέρου εἴτε προσκαίρου καὶ αὐτοῦ, εἴτε αἰωνίου ἐπὶ σκοπῷ φανερώσεως τῆς ὑπερφυσικῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, εἴτε εἰς τὸν κόσμον ἐν γένει, ὅπως ἑλκύσῃ αὐτὸν εἰς τὴν πίστιν, εἴτε εἰς τοὺς ἁγίους καὶ δικαίους, ὁσάκις ἂν θέλῃ νὰ εὐεργετήσῃ τούτους. Οἱ δὲ πρόσκαιροι οὗτοι φυσικοὶ νόμοι, ὡς καὶ προηγουμένως εἴπομεν, ἀντικατέστησαν ἄλλους ἀνωτέρους μετὰ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου· ὡς λ. χ. ὁ νόμος τῆς ἀσθενείας ἐστὶν ἀποτέλεσμα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ ἀντικατέστησε τὸν πρόσκαιρον μὲν καὶ τοῦτον ἀρχαιότερον δ' αὐτοῦ νόμον τῆς ὑγείας· ὡσαύτως ὁ νόμος τῆς ζωῆς ἐστιν ὁ αἰώνιος καὶ ἀρχικός, ὁ δὲ τοῦ θανάτου ὁ πρόσκαιρος καὶ μεταγενέστερος, ὅστις διὰ τῆς ἁμαρτίας τοῦ Ἀδὰμ εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον. Ἐπομένως ὅτε ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐθεράπευε τοὺς νοσοῦντας καὶ ἀνίστα τοὺς νεκρούς, δὲν ἔκαμνεν ἄλλο ἢ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς ἐνέργειαν τοὺς ἀνωτέρους καὶ ἀρχικοὺς νόμους εἰς ἔνδειξιν τῆς μελλούσης καταργήσεως τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σήμερον ἰσχυόντων, καθ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐκείνους ἠθέλησε· τοὺς δ' ἄλλους κατέστησεν ἀναγκαίους ἡ κακία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀντεισήγαγεν ὁ φθόνος τοῦ διαβόλου, καὶ θέλουσι πάλιν ἐκλείψει, ὅταν ἔσχατος ἐχθρὸς καταργηθῇ ὁ θάνατος.

Τὸ θαῦμα λοιπόν ἐστιν ἀπόδειξις θείας παρεμβάσεως εἰς τὰ τοῦ κόσμου, ὡς ἡ ἀστραπὴ ἐξ οὐρανοῦ ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως ἠλεκτρισμοῦ εἰς τὰ νέφη· ὡς ἄρσις ὅμως τῶν νῦν ἰσχυόντων νόμων τὰ θαύματα γίνονται οὐχὶ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, οὔτε διὰ νὰ εὐχαριστήσωσι τὴν περιέργειαν ἡμῶν, ἀλλὰ διὰ λόγους ἀξίους τῆς τοιαύτης ἐξαιρέσεως τοῦ κανόνος, οὓς προείπομεν, εἴτε δηλαδὴ ὅπως ἑλκύσωσι τὸν κόσμον εἰς τὴν πίστιν, ὡς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν ἀποστόλων, εἴτε ὅπως χορηγήσῃ ὁ Θεὸς εἰς τοὺς πιστούς, τὰ τέκνα αὐτοῦ, ἄμεσον καὶ ἀποτελεσματικὴν βοήθειαν, ὁσάκις ἤθελε κρίνει σκόπιμον· ἐὰν δὲ τὴν σήμερον δὲν ἀκούωνται τοιαῦτα αὐθεντικῶς μεμαρτυρημένα, αἴτιον τούτου ἐστὶν ὅτι ἡ πίστις ἠσθένησε καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη ἐψύγη, καὶ διὰ τοῦτο τὰ σημεῖα, ἅτινα ὁ Σωτὴρ προανήγγειλεν ὡς μέλλοντα λαμβάνειν χώραν εἰς τοὺς πιστεύοντας (Μάρκ. 16, 17), δὲν γίνονται σήμερον, διότι οὐδὲ ὡς κόκκον σινάπεως πίστις ὑπάρχει ἀξία τοιούτων θαυμάτων εὐεργετικῶν· ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ ἀγύρται καὶ ἀπατεῶνες πλάττουσι γραώδεις καὶ τετριμμένας θαυματολογίας πρὸς ἐξαπάτησιν τῶν ἁπλουστέρων καὶ κερδοσκοπίαν, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ μὴ παραδέχωνται οἱ χριστιανοὶ εἰκῇ καὶ ἀνεξετάστως ὅ,τι δήποτε ἀκούουσι, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ δὲ ἀρχὴ νὰ καταδιώκῃ τὴν τοιαύτην ἀπηλείαν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τῶν θείων, ἥτις καὶ παρ' ἡμῖν ἀτυχῶς δὲν ἐξέλιπεν εἰσέτι. Ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ ἡ θαυματουργικὴ τῆς ἁγίας Τριάδος ἐνέργεια ὑπάρχει διὰ τοὺς ἀληθῶς πιστεύοντας ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Εὐχελαίου. Τοσαῦτα καὶ περὶ τῶν θαυμάτων.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

35. Ποία ἡ σύστασις τοῦ ἀνθρώπου;

Ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη, ὡς εἴδομεν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῇ ἕκτῃ τῆς δημιουργίας ἡμέρᾳ· ἐπλάσθη δ' ὑπ' αὐτοῦ ἐκ δύο οὐσιῶν, τοῦ χοὸς τῆς γῆς, ὃν ὁ Θεὸς ἐμόρφωσεν εἰς σῶμα, καὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντος πνεύματος, ὅπερ εἰσελθὸν εἰς τὸ σῶμα πληροῖ καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς ψυχῆς, ἥτις κατὰ τὴν ἐτυμολογίαν αὐτῆς σημαίνει τὴν οὐσίαν τὴν ψύχουσαν, τὴν ἔχουσαν τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀναπνέειν, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἐξωτερικὸν σημεῖον τῆς ζωῆς, ἐν ἑνὶ λόγῳ λοιπὸν τὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς τοῦ σώματος καὶ τὴν διατηροῦσαν αὐτὸ ἐν τῇ ζωῇ· κατὰ ταύτην δὲ τὴν ἔννοιαν καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ ζῶα ἔχουσι ψυχήν· ἀλλ' ἡ μὲν τῶν ζώων ἐστὶν ὁ ὑπηρέτης τοῦ σώματος, ὁ ἐκτελῶν τυφλῶς τὰς ὀρέξεις καὶ ἐπιθυμίας αὐτοῦ· ἡ ψυχὴ αὕτη αἰσθάνεται μόνον, οὔτε δὲ ἐλευθέρως ἐνεργεῖ, οὔτε συνείδησιν ἑαυτῆς ἔχει, σκοπὸς δὲ ταύτης ἐστὶ τὸ σῶμα, οὗ μόνον χάριν ὑπάρχει, καὶ ἑπομένως ὡς ἔχουσα ὅλας τῆς ὕλης τὰς ἰδιότητας τῆς ἀσυνειδησίας καὶ ὑποταγῆς εἰς τοὺς νόμους τῆς ἀνάγκης ἐστὶ καὶ αὕτη ὑλικὴ ὡς καὶ τὸ σῶμα, μεθ' οὗ ἑπομένως καὶ συναφανίζεται· ἐν ᾧ ἐξ ἐναντίας ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐστὶν οὐχὶ ὑπηρέτης, ἀλλὰ κηδεμὼν τοῦ σώματος, φροντί-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ζων περὶ μόνων τῶν σκοπίμων ἀναγκῶν καὶ ὀρέξεων τοῦ σώματος, ἃς κανονίζει καὶ ρυθμίζει συμφώνως πρὸς τὸν σκοπόν, δι' ὃν ἐδόθησαν· καὶ δύναται μὲν νὰ ἐξαχρειωθῇ ἐπὶ τοσοῦτον διὰ τῆς ἁμαρτίας, ὥστε νὰ καταστῇ καὶ αὐτὴ ὑπηρέτης, οὐχ ἧττον ἐπ' αὐτῇ πάλιν κεῖται νὰ γένηται ἡγεμὼν τοῦ σώματος, ἐν ᾧ ἡ τοῦ ζώου δὲν δύναται νὰ ᾖ ἄλλο τι ἢ εὐτελὴς αὐτοῦ ὑπηρέτης. Τοιαύτην λοιπὸν ψυχήν, ἄλογον δηλ. καὶ ἐξ ἀνάγκης τυφλὸν ἐκτελεστὴν τῶν ὀρέξεων τοῦ σώματος δὲν δυνάμεθα κατ' οὐδένα λόγον νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ μόνον πνεῦμα ἐλεύθερον καὶ νοερόν, τὸ ὁποῖον ὡς ἀσυγκρίτως ἀνώτερον ταύτης ἐκπληροῖ καὶ τὰ εὐχερῆ τούτῳ κατώτερα καθήκοντα κηδεμόνος τοῦ σώματος ἀντιλαμβανομένου καὶ ἐκπληροῦντος τὰς σκοπίμους αὐτοῦ ὀρέξεις· αὐτὴ λοιπὸν ἡ πεῖρα ἀποκρούει τριμερῆ σύνθεσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις δὲν ἔχει ἐν ἑαυτῷ σῶμα πνεῦμα καὶ κτηνώδη ψυχὴν ἱκανοποιοῦσαν ἄνευ τῆς ἀναμίξεως τοῦ πνεύματος τὰς σωματικὰς ὀρέξεις, ἀλλὰ πνεῦμα ἤτοι ψυχὴν λογικὴν καὶ νοερὰν διευθύνουσαν σκοπίμως καὶ ἐλευθέρως τὸ σῶμα ὡς καὶ αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι γ', δ', ε' καὶ ς' διδάσκουσι, κηρύττουσαι τὸν ἄνθρωπον διμερῆ καὶ δισύνθετον· τὰ δὲ ζῶα ἐξ ἐναντίας εἰσὶν ἐκ μιᾶς οὐσίας, τῆς ὕλης, ἥτις ἐμφανίζεται ὑπὸ δύο διαφόρους μορφάς, τουτέστι τῆς ζωοποιούσης ἑαυτὴν καὶ ἐν τῇ ζωῇ διατηρούσης, καὶ τῆς ζωοποιουμένης. Καὶ ἡ ψυχολογικὴ λοιπὸν παρατήρησις καὶ ἡ θεία γραφὴ ἀναιροῦσι τὸ τριμερὲς τοῦ ἀνθρώπου· ὅπου δὲ γίνεται λόγος ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ χωριστὰ περὶ πνεύματος καὶ ψυχῆς (Α' Θεσσ. 5, 23. Ἑβρ. 4, 12) ἐκεῖ θεωρεῖται

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τὸ μὲν πνεῦμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐν ταῖς πνευματικαῖς αὐτοῦ δυνάμεσιν, ἡ δὲ ψυχὴ ὡς τὸ ἐν μιᾷ ὑποστάσει μετὰ τοῦ σώματος συνδεδεμένον πνεῦμα, μεθ' οὗ συνδέονται, καὶ ὑφ' ὃ ὡς κέντρον ἐνεργείας ὑπάγονται αἱ τοῦ σώματος δυνάμεις καὶ πρὸς ὃ ἀναφέρονται πᾶσαι αἱ ἀνάγκαι καὶ ὀρέξεις αὐτοῦ, ὡς πρὸς τὸν ἀνώτερον ἐπόπτην τὸν δυνάμενον νὰ ἐκτελῇ ἢ ἀποκρούῃ ταύτας· διὰ τοῦτο λοιπόν, ἐπειδὴ ὑπὸ τὴν δευτέραν ταύτην ἰδιότητα περιλαμβάνει τὴν σκόπιμον διεύθυνσιν καὶ χρῆσιν τῶν ὑπαγομένων αὐτῇ σωματικῶν δυνάμεων εὔχεται ὁ ἀπόστολος ἵνα ὁ Θεὸς ἁγιάσῃ τό τε πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα τῶν Θεσσαλονικέων, ὥστε καὶ ἡ παρὰ τοῦ πνεύματος χρῆσις τῶν σωματικῶν δυνάμεων νὰ συναγιασθῇ μετὰ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος, ὁ δὲ μερισμὸς τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς ἐν τῷ προμνησθέντι χωρίῳ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἀναφέρεται πάλιν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἀκριβῆ καὶ ἐσωτερικὴν ἐξέτασιν τῶν δυνάμεων τοῦ πνεύματος καθ' ἑαυτὸ θεωρουμένου καὶ ὡς ἡγεμόνος τοῦ σώματος. Αἴρει δὲ τέλος πᾶσαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἁγίας Γραφῆς ἡ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ῥητὴ μαρτυρία περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ὡς πνεύματος ἀθανάτου (Ἰωάν. 12, 27 ἐν συγκρ. πρὸς 13, 21 Ματθ. 10, 28. 39. 16, 25. 26).

56. Μόνον τὸν Ἀδὰμ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ;

Οὐχὶ ἀλλὰ καὶ τὴν σύντροφον καὶ βοηθὸν αὐτοῦ γυναῖκα, τὴν Εὔαν· «ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς» (Γεν. 1, 27). Κατεῖδε δηλονότι ὁ Θεὸς εὐθὺς μετὰ τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ τὴν μόνωσιν καὶ τὴν ἀτέλειαν αὐτοῦ ὡς γενάρχου, ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελε πα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ραβῆ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ, καὶ πρὸς τούτοις ὅτι μόνον ὅμοιον αὐτῷ ὂν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ὁ ἀχώριστος αὐτοῦ σύντροφος καὶ βοηθός· ἔπρεπε δὲ νὰ ἦ καὶ συγγενές τι καὶ οὐχὶ ξένον αὐτῷ πλάσμα, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔλαβε πρὸς δημιουργίαν αὐτῆς χοῦν, ὡς ἔπραξε διὰ τὸν Ἀδάμ, ἀλλ' ἓν τεμάχιον τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅπερ συμβολικῶς ἀπεικονίζει τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς ὡς βοηθοῦ καὶ συντρόφου τοῦ ἀνδρός· διότι ἡ θέσις τῆς πλευρᾶς ἐστὶ παρὰ τῇ πλευρᾷ, ἐξ ἧς ἐγένετο, οὔτε παρὰ τῇ κεφαλῇ οὔτε πρὸς τοῖς ποσίν· ἔπλασε λοιπὸν ὁ Θεὸς τὴν πλευρὰν αὐτὴν εἰς γυναῖκα καὶ ἔφερε πρὸς τὸν Ἀδάμ, ὅστις φωτισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐγνώρισε τὸ γενόμενον καὶ εἶπε «Τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου· αὕτη κληθήσεται ἀνδρὶς» (κατὰ τὴν ὀρθὴν τοῦ Συμμάχου μετάφρασιν) ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη» (Γεν. 2, 23). Ἔπλασε λοιπὸν ὁ Θεὸς τὴν γυναῖκα μετὰ τὸν ἄνδρα καὶ ἐκ τοῦ ἀνδρός, ὅπως δείξῃ τὴν δευτερεύουσαν ταύτης θέσιν, βοηθοῦ οὔσης καὶ οὔτε δεσποίνης οὔτε δούλης τοῦ ἀνδρός· βοηθοῦ δὲ εἰς πάντα ἐκεῖνα, ἅτινα ὁ ἀνήρ, ὁ διαταχθεὶς νὰ φροντίζῃ καὶ περὶ τῆς καλλιεργείας τοῦ παραδείσου, δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ· ἡ δὲ συμβίωσις αὐτῶν ἐν τῇ πρὸ τῆς πτώσεως περιόδῳ, ὁπότε ἦσαν ἐν καταστάσει ἀθωότητος, ἦν καθαρῶς πνευματικῆς ἀγάπης καὶ φιλίας· καὶ εἰ μὲν ἐφύλαττον τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ ἔμελλον ἀμφότεροί ποτε νὰ λάβωσι σῶμα πνευματικὸν γινόμενοι ἐπίγειοι ἄγγελοι, καί, ὡς ἦσαν δυνάμει, νὰ γένωνται καὶ ἐνεργείᾳ ἀθάνατοι· μετὰ δὲ τὴν ἁμαρτίαν ἐγένοντο οἱ γενάρχαι.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

57. *Ποία ἡ πνευματικὴ κατάστασις τῶν πρωτοπλάστων;*

Ἡ τῆς ἀθωότητος, τουτέστι τῆς ἀγνοίας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ· ἦσαν δηλ. ὡς πνευματικὰ νήπια, μηδεμίαν ἔχοντα πεῖραν τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς τοῦ θείου θελήματος, καὶ τοῦ κακοῦ, ὡς τοῦ ἀντικειμένου τῷ θείῳ θελήματι· ταύτην δὲ τὴν κατάστασιν τῆς ἀθωότητος τῶν πρωτοπλάστων εἰκονίζει ἡ θεία γραφὴ λέγουσα, ὅτι ἦσαν γυμνοὶ καὶ οὐκ ἠσχύνοντο (Γεν. 2, 25)· διότι ἡ αἰσχύνη ἐστὶ θυγάτηρ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις δειλῆς ἢ ἐνόχου συνειδήσεως. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς καταστάσεως τῆς ἀθωότητος ἠθέλησεν ὁ Θεὸς νὰ ἀνυψώσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἐν γνώσει καὶ ἐλευθέρας ἐκλογῆς τοῦ ἀγαθοῦ, ἥτις ἐστὶν ἡ μόνη τελεία κατάστασις τῶν πνευματικῶν ὄντων, καὶ ἀπαραίτητος συνθήκη ὅπως ὁ ἄνθρωπος φθάσῃ εἰς τὸν ἐκ Θεοῦ ὁρισθέντα προορισμὸν αὐτοῦ.

58. *Τίς ἦν ὁ προορισμὸς οὗτος, καὶ πῶς ἔπρεπε νὰ ἐπιτύχῃ αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος;*

Ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, ὅπως ζῇ μετ' αὐτοῦ αἰωνίως, εὐδαίμων οὕτως ὑπάρχων καὶ μακάριος· ὅπως ὅμως τύχῃ τῆς μακαριότητος ταύτης ἔπρεπε καὶ αὐτός, ὡς ἐλεύθερον ὄν, νὰ φανῇ ἄξιος ταύτης διὰ τῆς ἐλευθέρας ἐκλογῆς καὶ κατορθώσεως τοῦ ἀγαθοῦ· καθ' ὅσον ὑπάρχει αἰώνιος τοῦ Θεοῦ νόμος, καθ' ὃν ἡ μετ' αὐτοῦ συμβίωσις καὶ ἡ μακαριότης ἐστὶ βραβεῖον καὶ κλῆρος μόνον τῶν ἁγίων· ἅγιοι δέ εἰσιν οὐχὶ ἁπλῶς οἱ ἀθῷοι, ἀλλ' οἱ ἐλευθέρως ἐκλέξαντες καὶ κατορθώσαντες τὸ ἀγαθόν, τουτέστι τὸ θέλημα αὐτοῦ· πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἔδωκεν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐντολὴν ἁπλῆν καὶ ἐλαφρὰν συνισταμένην εἰς τὸ νὰ ἀποφύγῃ τὴν βρῶσιν τοῦ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καρποῦ ἑνὸς μόνου δένδρου, ὅπερ ἦν ἐν τῷ παραδείσῳ καὶ ὠνομάζετο ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν, ὡς ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος, ὅπερ ἔμελλε νὰ φέρῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον δηλ. νὰ κάμῃ αὐτὸν νὰ ἐκλέξῃ ἐλευθέρως, καὶ γνωρίσῃ ἐμπράκτως τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀντίθετον αὐτοῦ τὸ κακὸν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων, ἅτινα ἡ τήρησις ἢ ἡ παράβασις τῆς ἐντολῆς ἤθελε φέρει. Ἡ ἐντολὴ λοιπὸν αὕτη ἡ λίαν ἐλαφρά, διότι εἶχον ἀφθονώτατα τὰ πρὸς τροφὴν ἐν τῷ παραδείσῳ, ἐδόθη εἰς αὐτοὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ, τὸ μὲν ὅπως ἐξέλθωσι τῆς ἀγνοίας καὶ ἀνυψωθῶσιν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, τὸ δὲ ὅπως διὰ τῆς ἐλευθέρας πληρώσεως τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ γένωνται ἄξιοι τῆς μετ' αὐτοῦ συμβιώσεως· ἡ μεγάλη λοιπὸν ἀξία τῆς ἐντολῆς ταύτης ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ Θεὸς ἐζήτησεν ἐν τῇ δικαίᾳ αὐτοῦ κρίσει καὶ τῇ παιδαγωγικῇ αὐτοῦ σοφίᾳ παρὰ τῶν πρωτοπλάστων ἐλάχιστον καὶ εὐκατόρθωτον δεῖγμα ὑπακοῆς καὶ ἐλευθέρας ἐκλογῆς τοῦ ἀγαθοῦ, ὥστε συμφώνως πρὸς τὴν ἁγιότητα καὶ δικαιοσύνην αὐτοῦ νὰ ἀπονείμῃ αὐτοῖς ὡς γέρας τὴν αἰώνιον συμβίωσιν μετ' αὐτοῦ ἐν ἀθανασίᾳ καὶ μακαριότητι· ἀλλ' ἀτυχῶς, ὁ ἄνθρωπος ἀπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου παρέβη καὶ ταύτην τὴν ἐλαφροτάτην ἐντολήν, καὶ ἔμαθεν οὕτως ἐκ πικρᾶς πείρας τὰ κακὰ τῆς ἁμαρτίας ἀποτελέσματα.

39. *Διατί ἐπέτρεψεν ὁ Θεὸς τῷ διαβόλῳ νὰ πειράσῃ τὸν ἄνθρωπον;*

Δι' ὃν λόγον ἐπιτρέπει καὶ σήμερον, ὅπως καὶ πάντοτε, αὐτῷ νὰ πειράζῃ πάντα ἄνθρωπον, ὅπως δηλαδὴ γίνηται τελεία ἡ δοκιμασία αὐτοῦ, ἀκουομένου καὶ τοῦ συνηγόρου τῆς ἁμαρτίας διαβόλου καὶ ἀναπτύσσον-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τος τῷ ἀνθρώπῳ πᾶν ὅ,τι αὕτη ἔχει ἑλκυστικὸν καὶ ἀπατηλόν, ὥστε ἡ μετὰ τὸν πειρασμὸν ἐπιμονὴ αὐτοῦ εἰς τὸ ἀγαθὸν νὰ δίδῃ ἔτι μεγαλειτέραν ἀξίαν εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ οὕτω νὰ καθίσταται μεγαλειτέρων ἀμοιβῶν ἄξιος, καταισχύνηται δὲ ὁ πατὴρ τοῦ ψεύδους. Ὁ σκοπὸς λοιπὸν τοῦ Θεοῦ παραχωροῦντος τὸν πειρασμόν ἐστιν ἀγαθὸς καὶ ἄξιος αὐτοῦ, νὰ καταστήσῃ δηλαδὴ λαμπροτέραν καὶ ἐπιφανεστέραν τὴν νίκην τοῦ ἀνθρώπου· ἂν δὲ ὁ ἄνθρωπος δελεάζηται πολλάκις, ὡς κατὰ τὴν παροῦσαν περίπτωσιν, ἑαυτὸν καὶ μόνον καὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ θέλησιν πρέπει νὰ αἰτιᾶται, διότι, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, ὁ διάβολος δὲν ἔχει καμμίαν δύναμιν νὰ βιάσῃ, μόνον δὲ συμβουλὰς κακὰς δίδωσιν, ἃς ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ἐλεύθερος νὰ ἀκούσῃ ἢ μή· ἐνταῦθα δὲ οἱ πρωτόπλαστοι εἶχον ῥητὴν καὶ κατηγορηματικὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ δημιουργοῦ αὐτῶν Θεοῦ, προειπόντος καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παρακοῆς αὐτῶν, καὶ ὤφειλον νὰ μὴ δώσωσιν εἰς ἄλλου οἱουδήποτε τοὺς λόγους ἀκρόασιν.

40. Πῶς ἐγένετο ὁ πειρασμὸς καὶ ἡ παράβασις τῆς ἐντολῆς καὶ ποία ἡ διὰ ταύτην ἐκ Θεοῦ τιμωρία ;

Ὁ διάβολος ἐν γνώσει ὢν τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀπ' ἀρχῆς κατασκοπεύων τὸν ἄνθρωπον, ἦλθεν ὅπως πειράσῃ αὐτόν· πρὸς τοῦτο δὲ ἐξελέξατο ὡς ὄργανον ἑαυτοῦ ἐκεῖνο τὸ ζῶον, τὸ ὁποῖον εἶχε λάβει κατ' ἐξοχὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ ἔνστικτον τῆς φρονήσεως, καὶ ἔπραττεν ἐξ ἐμφύτου ὁρμῆς ὅ,τι ὑπαγορεύει ὁ νοῦς εἰς τὸν ἄνθρωπον· διὰ τοῦτο δὲ εἶχεν ἑλκύσει εἰς ἑαυτὸ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν συμπάθειαν τῶν πρω-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τοπλάστων, καθ' ὅσον καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτοῦ μορφὴ ἦν τότε διάφορος, καὶ δὲν ἐσύρετο εἰς τὴν γῆν. Περὶ δὲ τῆς φρονήσεως αὐτοῦ ταύτης παρατηρητέον ὅτι ὁ Θεὸς ἀπένειμεν ἐν ἀρχῇ εἰς διάφορα ζῶα διαφόρους ἀγαθὰς ἰδιότητας, αἵτινες καθ' ἑαυτὰς μὲν οὐδένα φέρουσιν ἠθικὸν χαρακτῆρα, χρησιμεύουσι δὲ μόνον εἰς τὸ νὰ παιδαγωγῆται δι' αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος, ὅπως καὶ διὰ τῶν κακῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων, αἵτινες ἐδόθησαν αὐτοῖς μετὰ τὴν ἁμαρτίαν· διότι πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀδὰμ τὰ πάντα καὶ ἑπομένως καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα ἦσαν καλὰ λίαν· μόνον δὲ μετὰ τὴν πτῶσιν ἐπῆλθεν εἰς πολλὰ αὐτῶν ἐξαχρείωσις καὶ ἐξαγρίωσις, ὅπως καὶ διὰ τούτων παιδαγωγῆται συνάμα καὶ τιμωρῆται ὁ ἄνθρωπος.

Ὁ διάβολος λοιπὸν εἰσῆλθεν ἐν τῷ εὐνοουμένῳ τῶν πρωτοπλάστων ὄφει καὶ μετεχειρίσθη αὐτὸν ὡς ὄργανον, ὅπως ἐξαπατήσῃ αὐτούς· πρὸς τοῦτο δὲ ἐπλησίασε τὴν ἀσθενεστέραν τὸν νοῦν καὶ τὴν θέλησιν γυναῖκα καί, προσποιούμενος ὅτι ἐνδιαφέρεται δι' αὐτούς, ἐρωτᾷ ὑποκριτικῶς καὶ ψευδῶς, ὡς δῆθεν ζητῶν νὰ μάθῃ, διὰ ποίαν αἰτίαν ἀπηγόρευσεν εἰς αὐτοὺς ὁ Θεὸς τὴν βρῶσιν τῶν καρπῶν τοῦ παραδείσου, ἐπιτηδες μεγαλύνων καὶ ἐπεκτείνων τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ Θεοῦ, ὅπως δώσῃ εἰς ταύτην τὸν χαρακτῆρα ἀδικίας καὶ λάβῃ ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τῆς γυναικὸς νὰ διαβάλῃ τὸν Θεὸν καὶ ἀποπλανήσῃ αὐτήν· ἡ δὲ γυνὴ ἀπαντᾷ λέγουσα τὴν καθαρὰν ἀλήθειαν, ὅτι δηλ. οὐχὶ πάντων τῶν καρπῶν ἡ βρῶσις, ἀλλὰ μόνον τοῦ καρποῦ ἑνὸς δένδρου ἀπηγορεύθη αὐτοῖς, ἵνα μὴ ἀποθάνωσιν. Ὁ δὲ διάβολος λαμβάνει ἐκ τούτου ἀφορμὴν νὰ συκοφαντήσῃ τὸν Θεὸν παριστῶν ὅτι ἔδωκε τὴν ἐν-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τολὴν ταύτην οὐχὶ διὰ τὸ καλόν, ἀλλὰ πρὸς βλάβην τῶν ἀνθρώπων, διότι, ἐὰν φάγωσι, θέλουσι γίνει ὅμοιοι αὐτῷ, γινώσκοντες τὸ καλὸν καὶ τὸ πονηρόν· ἡ δ' Εὔα πιστεύει τὴν διαβολὴν ταύτην, βλέπει καὶ τὴν ὡραιότητα τοῦ ἀπηγορευμένου δένδρου καὶ καρποῦ, καὶ ἡ ἐπιθυμία συμπληροῖ τῆς ἀπάτης τὸ ἔργον, καὶ οὕτω τρώγει καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ καρποῦ, καὶ δίδωσι καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, εἰς ὃν ἐπανέλαβε τοὺς λόγους τοῦ ὄφεως, καὶ ἐξήγησε καὶ τὴν ὡραιότητα τοῦ καρποῦ. Οὕτω δὲ τῇ ἀπάτῃ τοῦ διαβόλου καὶ τῇ τῶν πρωτοπλάστων ἐνοχῇ συνετελέσθη ἡ προπατορικὴ ἁμαρτία, ἧς τὰς πικρὰς συνεπείας φέρομεν εἰσέτι, καὶ θέλομεν φέρει μέχρι τέλους τῆς παρούσης περιόδου τοῦ κόσμου. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην τῆς παρακοῆς οἱ προπάτορες ἀπώλεσαν καὶ τὴν θείαν χάριν, ἥτις συνήργει αὐτοῖς εἰς πραγματοποίησιν τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὴν ἀθωότητα αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο τότε πρῶτον παρετήρησαν τὴν γύμνωσιν αὐτῶν, καὶ κατεσκεύασαν περιζώματα ἐκ φύλλων συκῆς. Ὁ δὲ Κύριος, ὅστις ἐνεφανίζετο αὐτοῖς ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ συνεχῶς καὶ πιθανῶς καθ' ἑκάστην πρωΐαν, τὴν ἡμέραν ἐκείνην θέλων νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς καιρὸν καὶ ἀφήσῃ στάδιον σκέψεως καὶ μετανοίας, ἦλθε τὸ δειλινὸν ἐν τῷ παραδείσῳ· ὁ δὲ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα ἕνεκεν τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς προαισθήσεως τῆς τιμωρίας κατελήφθησαν ὑπὸ φόβου, καὶ ἐκρύβησαν ὑπὸ τὸ ξύλον τῆς γνώσεως· ὁ δὲ Θεὸς προσεκάλεσε τὸν Ἀδὰμ ὡς κεφαλὴν τῆς Εὔας· οὗτος δὲ ἀντὶ νὰ ὁμολογήσῃ εὐθὺς τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ καὶ ζητήσῃ συγχώρησιν τοσοῦτον ἐσκοτίσθη τὴν διάνοιαν, ὥστε ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ κρύψῃ τὸ γενόμενον

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ παραστήσῃ τὸν φόβον ὡς ἀποτέλεσμα τῆς γυμνώσεως· ὁ Κύριος ὅμως δεικνύει αὐτῷ τὴν ἀληθῆ αἰτίαν τῆς ἐπιγνώσεως τῆς γυμνώσεως αὐτοῦ, καὶ τότε πάλιν ὁ Ἀδὰμ ἀντὶ νὰ ζητήσῃ συγχώρησιν προσπαθεῖ νὰ ἐπιῤῥίψῃ τὴν εὐθύνην τῆς παραβάσεως εἰς τὴν Εὔαν, ἣν ὁ Θεὸς εἶχε δώσει αὐτῷ σύντροφον· ἡ δ' Εὔα πάλιν εἰς τὸν ὄφιν· τότε λοιπὸν ὁ Κύριος ἀπαγγέλλει τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ κατὰ τῶν τριῶν ἐνόχων, ἤτοι τοῦ ἐν τῷ ὄφει εἰσελθόντος διαβόλου, τῆς Εὔας καὶ τοῦ Ἀδάμ· καὶ πρῶτον μὲν καταδικάζει τὸ ὄργανον τοῦ διαβόλου, τὸν ὄφιν, νὰ σύρηται διὰ τῆς κοιλίας καὶ νὰ τρώγῃ χοῦν, τουτέστι νὰ σύρηται εἰς τὸν χοῦν ἀναπνέων καὶ ἐμφορούμενος αὐτοῦ· τότε λοιπὸν μετεβλήθη ἡ πρώτη μορφὴ αὐτοῦ, καὶ ἔλαβε τὴν ἀπαίσιον καὶ ἀποτρόπαιον, ἣν ἔχει καὶ σήμερον, ὅπως γένηται τὸ σύμβολον τοῦ ἐν αὐτῷ εἰσελθόντος διαβόλου, καὶ οὕτως ἀναμιμνήσκῃ τὸν ἄνθρωπον τοῦ θηριώδους καὶ ἀνθρωποκτόνου χαρακτῆρος τοῦ διαβόλου· ἡ μετ' αὐτὴν δὲ κατάρα ἀναφέρεται συγχρόνως εἰς αὐτὸν καὶ τὸν διάβολον· κατὰ ταύτην δ' ἔχθρα διηνεκὴς θέλει εἶσθαι ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ὄφιν καὶ τὸν διάβολον ἀντὶ τῆς στιγμιαίας αὐτῶν συμφωνίας, διότι ὁ ἄνθρωπος θέλει αἰσθάνεσθαι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὀλεθρίου συμβουλῆς καὶ τὴν διαρκῆ ἐπήρειαν τοῦ διαβόλου ζητοῦντος παντὶ τρόπῳ νὰ ἀπολέσῃ αὐτόν· προαναγγέλλει δὲ ὅτι τὸ σπέρμα τῆς γυναικός, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ νέος Ἀδὰμ θέλει συντρίψει ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὴν κεφαλὴν τοῦ ὄφεως καταστρέφων τὸ ἔργον αὐτοῦ, δι' οὗ ἐζήτησε νὰ θανατώσῃ αὐτὸν καὶ πνευματικῶς· ὁ δὲ διάβολος θέλει βλάψει

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

μόνον τὴν πτέρναν τοῦ ἀνθρώπου, θέλει τουτέστι κατασήσει τοῦτον πνευματικῶς χωλόν· ἐπειδὴ δὲ ἡ γυνὴ ἡμάρτησεν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ καρποῦ ἔπρεπε διὰ τοῦτο νὰ πληρώσῃ τὴν ἀπόλαυσιν τούτου διὰ διαρκοῦς λύπης. Ἐκεῖνο λοιπόν, ὅπερ ἐδόθη εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν ἀρχῇ ὡς εὐλογία, ἡ τεκνογονία, ἔμελλε τοῦ λοιποῦ νὰ ᾖ δι' αὐτὴν τιμωρία, διότι ἐν λύπαις θέλει γεννᾷ τέκνα· ἐξησθένησε δηλ. ἡ σωματικὴ τῆς γυναικὸς φύσις οὕτως, ὥστε ὁ τοκετὸς κατέστη ἀσθένεια, ὑπὸ πόνων, ὠδίνων καὶ κινδύνων παρακολουθουμένη· ἐπειδὴ δὲ αὕτη, ἡ βοηθὸς τοῦ ἀνδρός, ἐτόλμησε νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς παραβάσεως καὶ παρέπεισεν αὐτὸν εἰς τὸ κακόν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ πρὸς τὸν ἄνδρα ἀγάπη μετεβλήθη εἰς σφοδρὰν καὶ νοσώδη ἐπιθυμίαν καὶ ἡ θέσις αὐτῆς τῆς ὑπακοῆς ὡς βοηθοῦ καὶ συντρόφου εἰς σχέσιν δουλικῆς ἐξαρτήσεως· μόνος δὲ ὁ χριστιανισμὸς ἀποκατέστησε τὴν ἀρχαίαν ἀγάπην καὶ φιλίαν καὶ τὴν σχέσιν τῆς γυναικὸς ὡς βοηθοῦ καὶ συντρόφου· τελευταία δ' ἔρχεται καὶ ἡ τιμωρία τοῦ ἀνδρός, ὅστις παρέβη τὴν ἐντολὴν καὶ οὐδεμίαν διὰ τοῦτο ἔδειξε μεταμέλειαν, καὶ ἀναγγέλλει καὶ εἰς τοῦτον ὁ Θεός, ὅτι, ὅπως αὐτὸς ἐπανέστη κατ' αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἡ γῆ θέλει πράξει πρὸς αὐτόν, καί, ἐν ᾧ πρότερον ἀκόπως καὶ εὐκόλως ἐπορίζετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὅπως ἔχῃ καιρὸν νὰ ἀσχολῆται εἰς τὰ πνευματικά, τοῦ λοιποῦ ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου αὐτοῦ θέλει τρώγει τὸν ἄρτον αὐτοῦ, καὶ ἐν λύπαις θέλει γεύεσθαι τῶν καρπῶν αὐτῆς· θέλει δὲ ἐξαχρειωθῇ ἡ ποιότης αὐτῆς καὶ θέλει ἐκβάλει ἀκάνθας καὶ τριβόλους, καὶ ἀντὶ τῶν λαμπρῶν τοῦ παραδείσου καρπῶν θέλει τρώγει τὸν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

χόρτον τοῦ ἀγροῦ· τότε λοιπὸν ὁ Θεὸς κατηράσθη τὴν κτίσιν ἕνεκα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐντεῦθεν ἡ σήμερον ἀγρία καὶ ὀχληρὰ κατάστασις αὐτῆς· τέλος δὲ ἡ μεγάλη ποινή, ἣν προανήγγειλεν, ὅτε ἔδωκε τὴν ἐντολήν, ὁ θάνατος δηλ. ἀπαγγέλλεται ὡς ἡ ἐσχάτη καὶ καὶ ἄφευκτος τῆς παραβάσεως συνέπεια· μικρὰ πλέον θέλει εἶσθαι ἡ διάρκεια τοῦ βίου καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἐκ τῆς γῆς ἔχων τὸ σῶμα, καὶ γήϊνον καὶ οὐχὶ πνευματικὸν δείξας τὸ φρόνημα, εἰς τὴν γῆν ταύτην θέλει ἀπέλθει, ὅπως γίνῃ ἓν σῶμα μετ' αὐτῆς, ἐν ᾧ, ἐὰν ὑπήκουε τῷ Θεῷ, ἤθελε γίνει ἓν πνεῦμα μετ' αὐτοῦ. Ἡ ποινὴ λοιπὸν αὕτη τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἐστὶν ἡ μεγίστη τῆς ἁμαρτίας τιμωρία, διότι ἐστὶ καταστροφὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὁποῖος εἶχε δημιουργηθῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀφ' οὗ ἀπέτυχε τοῦ ἁγίου αὐτοῦ προορισμοῦ· τὸ φοβερὸν ὅμως αὐτοῦ ἐνέκειτο εἰς τοῦτο, ὅτι ἦν πρόδρομος τῆς εἰς ᾅδου ἀπελεύσεως μακρὰν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ· μετὰ τὸν θάνατον ὅμως καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ἀπώλεσε πλέον διὰ τοὺς πιστοὺς τὸν φοβερὸν τοῦτον χαρακτῆρα, καὶ ἐγένετο πρόδρομος τῆς ἐν παραδείσῳ διατριβῆς διὰ τοὺς δικαίους. Μετὰ δὲ τὴν κρίσιν ταύτην τοῦ Θεοῦ ὁ Ἀδὰμ ἐν τῇ ἐπιγνώσει καὶ συναισθήσει τοῦ προσκαίρου τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὠνόμασε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Εὔαν, τουτέστι ζωήν, ὡς τὴν δι' ἧς θέλει ἐξασφαλισθῇ ἡ ζωὴ καὶ ἡ διάρκεια τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐν τῷ κόσμῳ· ἐπειδὴ δὲ ἔμελλον νὰ ἐξέλθωσιν ἀμφότεροι ἐκ τοῦ εὐκραοῦς παραδείσου, ὁ Θεὸς ὡδήγησεν οὐτοὺς νὰ κατασκευάσωσι χιτῶνας ἐκ τοῦ δέρματος τῶν ζώων, ἅτινα ἠδύναντο νὰ σφάζωσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον,

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς πῶς νὰ ἐνδυθῶσιν· ἀνήγγειλε δὲ συγχρόνως τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ νὰ ἐκβάλῃ αὐτοὺς τοῦ παραδείσου, ἵνα μὴ φάγωσιν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ λάβωσιν οὕτω τὴν ἀθανασίαν, ἐν ᾗ καταστάσει ἦσαν ἐκ τῆς ἁμαρτίας, ὥστε νὰ καταστῶσιν αἰωνίως ἄθλιοι καὶ δυστυχεῖς. Οὕτω λοιπὸν ἐξέβαλεν αὐτοὺς τοῦ παραδείσου, καὶ ἐξησφάλισε τὴν πρὸς τοῦτον ὁδὸν διὰ τῶν Χερουβεὶμ καὶ τῆς φλογίνης ῥομφαίας, τῆς συμβολικῆς παριστώσης τὴν ἁγιότητα αὐτοῦ, τὴν ἀποκρούουσαν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ οὕτω κατέστησεν ἀδύνατον τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν παράδεισον, ὃν μετὰ ταῦτα ἐξηφάνισεν ἐκ τῆς γῆς, πιθανῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ μετέφερεν εἰς τὸν οὐρανόν· μέλλει δὲ πάλιν νὰ παραγάγῃ νέον ἐν τῇ καινῇ γῇ, ὅπου θέλουσιν εἰσέλθει οἱ πιστοὶ καὶ ζήσει μετ' αὐτοῦ αἰωνίως.

Τοιοῦτον λοιπὸν ὑπῆρξε τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα καὶ τοιαύτη ἡ ἐκ Θεοῦ τιμωρία αὐτοῦ.

41. Ποῖα τὰ ἀποτελέσματα, ἅτινα ἐπέφερε τὸ ἁμάρτημα τοῦτο εἰς τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου;

Ἐν πρώτοις διεκόπη καὶ ἔπαυσεν ἡ κοινωνία τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ χάρις ἡ συντρέχουσα αὐτὸν εἰς κατόρθωσιν τοῦ ἀγαθοῦ· ἔμεινε δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐγκαταλελειμμένος εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ δυνάμεις ἔρμαιον τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ τῶν παθῶν τῆς σαρκός, ἥτις μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Θεοῦ ἔλαβε θέσιν δεσπότου καὶ τυράννου ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· τοῦτο λοιπὸν ἐστὶ τὸ πρῶτον ἀποτέλεσμα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἡ στέρησις τῆς κοινωνίας καὶ χάριτος

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τοῦ Θεοῦ, ἥτις κατέστησε τὸν ἄνθρωπον ἀνίκανον νὰ ἐπιτύχῃ τὸν ἀρχικὸν αὐτοῦ προορισμόν, διότι ἄνευ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ οὐδὲν τέλειον ἠθικὸν κατόρθωμα ἐστὶ δυνατόν. Εἰς δὲ τὴν ἐν γένει κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐπῆλθεν ἡ ἑξῆς μεταβολή, ὅτι δηλαδὴ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπώλεσε τὴν ἀρχικὴν ἁγνότητα καὶ καθαρότητα καὶ ἐμολύνθη· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐπομένως κατέστη ὂν βέβηλον καὶ ἐναγές, καὶ ἡ ἐν αὐτῷ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, ἥτις ὑπάρχει ἐν τῷ πνεύματι καὶ ταῖς δυνάμεσιν αὐτοῦ, ἠχρειώθη καὶ διεφθάρη ἕνεκα τοῦ μολυσμοῦ τούτου, οὗ τινος τὰ ἀποτελέσματα ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα πνευματικῶν δυνάμεων ἦσαν τὰ ἑξῆς·

α΄) Ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐσκοτίσθη καὶ δὲν δύναται ἐν πολλοῖς νὰ διακρίνῃ ἀσφαλῶς τὸ ἀληθὲς τοῦ ψευδοῦς, τὸ ἀγαθὸν τοῦ κακοῦ· ἡ δὲ ἠθικὴ συνείδησις αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ παρακολουθουμένη ὑπὸ συναισθήματος εὐαρέστου ἢ δυσαρέστου μετὰ τὴν διάπραξιν τοῦ νομιζομένου ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ, ἐξησθένησε καὶ αὕτη ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τοῦ νοός, καὶ κατέστη εἰς διαφόρους ἀνθρώπους καὶ ἐποχὰς ἕνεκα τῆς ἕξεως τῆς ἁμαρτίας τοσοῦτον στρεβλὴ καὶ πεπωρωμένη, ὥστε ἢ νὰ θεωρῆται καλῇ τῇ πίσει τὸ ἀνόσιον καὶ προφανῶς ἐναντίον τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ὡς ὀρθὸν καὶ ἀγαθόν, ὡς λ. χ. παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐθεωρεῖτο ἐπιτετραμμένος ὁ γάμος ἀδελφοῦ καὶ ἀδελφῆς, ἢ νὰ εὑρίσκηται εἰς πλήρη ἀδυναμίαν διακρίσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἐν ὡρισμέναις συγκεκριμέναις περιπτώσεσιν, ἢ τὸ χείριστον νὰ ἐπιβάλλῃ σιγὴν εἰς ἑαυτὴν καὶ διὰ τῆς μακροχρονίου ἕξεως τοῦ κακοῦ νὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

κατορθώσῃ ὁ ἄνθρωπος ν' ἀπολέσῃ πᾶσαν συναίσθησιν δυσάρεστον διὰ τὸ κακόν, καὶ νὰ εὐχαριστῆται κυλιόμενος εἰς τὸν βόρβορον τῆς κακίας· πάσας δὲ ταύτας τὰς περιπτώσεις διὰ πολλῶν παραδειγμάτων ἐπιβεβαιοῖ καὶ ἐπιμαρτυρεῖ ἡ ἱστορία, τὸ δὲ φαινόμενον τοῦτο τῆς ἀσθενοῦς στρεβλῆς καὶ πεπωρωμένης συνειδήσεως δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἄλλως ἢ διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος.

β') Ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου ἀπώλεσε μετὰ τὴν ἁμαρτίαν τὴν ἰσχὺν ταύτης, καί, ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος πολλάκις ἐννοεῖ καὶ συναισθάνεται ἐν τῷ νῷ καὶ τῇ συνειδήσει αὐτοῦ τὸ κακὸν καὶ ὀλέθριον πράξεώς τινος, ἐν τούτοις ἡ ἐν αὐτῷ κακὴ φύσις νικᾷ τὴν ἀγαθὴν καὶ καθίστησιν αὐτὴν ὑπηρέτιν καὶ ἐκτελεστὴν τῶν πονηρῶν αὐτῆς ὀρέξεων καὶ ἐπιθυμιῶν, ὡς ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους 7, 7 καὶ ἐφ. προσφυέστατα χαρακτηρίζει τὸν ἔξω τῆς χάριτος ἄνθρωπον.

γ') Τὸ αἴσθημα αὐτὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐξηχρειώθη μετὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, διότι βλέπομεν ὅτι τὴν ἀγάπην, ἧς ἡ οὐσία ἐστὶν αὐταπάρνησις καὶ θυσία ὑπὲρ τοῦ ἄλλου, ἀντικατέστησεν ὁ ἐγωϊσμός, ἡ φιλαυτία καὶ τὸ μῖσος τοῦ ἀδελφοῦ, τὰ διαλυτικὰ ταῦτα πάσης ἠθικῆς κοινωνίας ἰδιώματα.

Τὰ τρία λοιπὸν ταῦτά εἰσι τὰ κύρια ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὅτι δηλ. ἡ ὀρθὴ καὶ πεφωτισμένη αὐτοῦ διάνοια ἐσκοτίσθη, ἡ ἀγαθὴ καὶ ἰσχυρὰ πνευματικὴ θέλησις κατέστη ἀσθενὴς καὶ φαύλη σαρκική, καὶ ἡ ἀγάπη μετεβλήθη εἰς ἐγωϊσμὸν καὶ φιλαυτίαν· καὶ τὰ τρία δὲ ταῦτα παρατηροῦμεν εὐθὺς εἰς τοὺς πρωτοπλάστους· διότι πρῶ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τον μὲν ἐζήτησαν νὰ κρυβῶσιν ἀπὸ τοῦ πανταχοῦ παρόντος Θεοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἀπόδειξις ἐσκοτισμένης διανοίας· δεύτερον δέ, ἀφ' οὗ συνῃσθάνθησαν τὸ ἐγκληματικὸν τῆς διαγωγῆς αὐτῶν δὲν ἔσχον τὴν ἰσχὺν τῆς θελήσεως, ὅπως ὁμολογήσωσι τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐζήτουν, τρίτον, νὰ ἐπιῤῥίψωσιν εἰς ἄλλους τὴν εὐθύνην τῆς ἰδίας ἑαυτῶν πράξεως.

Τὸ προπατορικὸν δὲ τοῦτο ἁμάρτημα, ὡς μόλυσμα πνευματικόν, καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ ἐπεκτείνονται εἰς ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος, ὅπερ ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἦν σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν καὶ πνεῦμα ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτῶν· διὰ τοῦτο δὲ γεννᾶται ἐναγὲς καὶ βέβηλον καὶ ἐχθρὸν τῷ Θεῷ πλάσμα, ἔχον ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀντιστρατεύηται τῷ θείῳ αὐτοῦ θελήματι (Ῥωμ. 8, 7. Α' Κορ. 7, 14. Ἐφ. 2, 3) καὶ ἡ κατάστασις αὕτη καλεῖται ὡσαύτως προπατορικὴ ἁμαρτία ἢ ῥύπος καὶ μολυσμὸς προπατορικός. Πᾶς ἄνθρωπος λοιπὸν γεννᾶται ἐν καταστάσει ἁμαρτίας· γίνεται δὲ καὶ ἔργῳ ἁμαρτωλὸς εὐθὺς ὡς λάβῃ συνείδησιν ἑαυτοῦ καὶ προβῇ εἰς ἐκδήλωσιν ἐξωτερικὴν τῆς ἐν αὐτῷ ὑπολανθανούσης κατὰ τοῦ θείου θελήματος ἔχθρας· τότε δὲ μόνον τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα ἐπιφέρει καὶ προσωπικὴν ἐνοχὴν καὶ εὐθύνην καὶ καθίστησι τὸν ἄνθρωπον ὑπεύθυνον τιμωρίας καὶ κολάσεως (Ῥωμ. 5, 12). Ἐν ὅσῳ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, ὡς κατάστασιν, καθίσταται ἕνεκεν αὐτοῦ ἀνάξιος νὰ ἔλθῃ εἰς οἱανδήποτε κοινωνίαν πρὸς τὸν ἅγιον Θεόν, καὶ διὰ τοῦτο τὰ νήπια τὰ ἄνευ τοῦ ἁγίου

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

βαπτίσματος ἀποθνήσκοντα εἰσὶ κατὰ τὴν ὀρθὴν τῶν ἡμετέρων πατέρων γνώμην (Γρηγορίου τοῦ θεολόγου καὶ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης) ἀνάξια μὲν τῆς τοῦ Θεοῦ κοινωνίας οὐχὶ ὅμως καὶ τιμωρίας καὶ κολάσεως ἄξια, ὡς ὁ Αὐγουστῖνος μετὰ ταῦτα ἐφρόνει, καίτοι νομίζων ὅτι δι' ἐλαφροτάτης ποινῆς τιμωρηθήσονται, μένουσι δὲ ἐν τῷ ᾅδῃ ἄχρις οὗ λάμψῃ καὶ αὐτοῖς τὸ φῶς τοῦ εὐαγγελίου. Ἡ προσωπικὴ λοιπὸν ἐνοχὴ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἄρχεται εὐθὺς ὡς τὸ ἄτομον διαπράξηται προσωπικὴν ἁμαρτίαν, καὶ διὰ τοῦτο πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης, ἡ ἐλθοῦσα εἰς συνείδησιν ἑαυτῆς καὶ λαβοῦσα ἐνεργὸν μέρος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ ἐστὶ προσωπικῶς ἔνοχος τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, καθ' ὅσον διὰ τῶν ἐκ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως αὐτῆς πηγαζόντων ἔργων ἔδειξε καὶ δεικνύει ὅτι ἔχει τὴν αὐτὴν τῷ Ἀδὰμ παρακοὴν καὶ ἔχθραν κατὰ τοῦ Θεοῦ. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεώς ἐστιν ὅτι αὐτὸς ὁ πρωτότοκος τοῦ Ἀδὰμ Κάϊν ὑπῆρξεν ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ ὅτι ἡ πρώτη ἐποχὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος ὑπῆρξεν ἡ αἰσχίστη καὶ φαυλοτάτη, καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη ὁ Θεὸς νὰ καταστρέψῃ διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ τὴν ἐξωλεστάτην ἐκείνην γενεάν, καὶ διὰ τοῦ Νῶε, τοῦ σχετικῶς δικαίου, νὰ πλάσῃ νέον κόσμον, εἰς ὃν διὰ τῆς ἐκλογῆς καταλλήλων ὀργάνων νὰ ἐργασθῇ πρὸς προετοιμασίαν τοῦ κόσμου εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας.

42. Ποία τις ἦν ἡ προετοιμασία αὕτη τοῦ κόσμου πρὸς σωτηρίαν;

Ἡ προετοιμασία τοῦ κόσμου συνίστατο εἰς τοῦτο, νὰ αἰσθανθῇ καὶ κατανοήσῃ τὴν ἰδίαν ἐντελῆ ἀδυνα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

μίαν πρὸς πλήρωσιν τοῦ θείου θελήματος ἤτοι πρὸς ἠθικὸν βίον καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἄνωθεν βοηθείας· τοῦτο δὲ κατώρθωσεν ὁ Θεὸς διὰ δύο ὁδῶν· διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξελέξατο ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, τοὺς ἀπογόνους τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ Ἀβραάμ, οὓς καὶ ἐπαιδαγώγησε διὰ τοῦ θείου νόμου καὶ τῶν ἐντολῶν, ἃς καθ' ὅλας τὰς γενεὰς ἀνέπτυξαν καὶ ἐκήρυξαν προφῆται καὶ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι. Ἡ παιδαγωγία ὅμως αὕτη κατέστη ἀντὶ χειραγωγίας πρὸς σωτηρίαν ἐπιβαρυντικὴ περίπτωσις τῆς ἐνοχῆς τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τῶν Ἰουδαίων· διότι ὁ μωσαϊκὸς νόμος ἐδόθη παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὡς ὑποχρεωτικὴ συνθήκη· καθ' ὅσον ὁ Θεὸς προανήγγειλεν αὐτοῖς ὅτι, ἂν μὲν τηρήσωσιν αὐτόν, θέλουσι λάβει εὐλογίαν καὶ ζωήν· ἐὰν δὲ ἀθετήσωσι, κατάραν καὶ καταδίκην (παράβαλε ἰδίως Δευτερονομίου κεφ. ΚΗ΄) καὶ ἐν τούτοις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ καθ' ὅλας τὰς μετὰ ταῦτα γενεὰς μέχρι τοῦ Σωτῆρος ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ νόμος, ὁ δοθεὶς πρὸς διαπαιδαγώγησιν καὶ σωτηρίαν, κατέστη ἕνεκα τῆς διαφθορᾶς τῶν ὑπὸ νόμον ἡ λυδία λίθος, ἡ καταδείξασα τὴν φαυλότητα καὶ ἀνικανότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ ἀγαθοῦ· διότι, εἰ καὶ κατενόουν τὸ ἅγιον καὶ δίκαιον αὐτοῦ οἱ ὑπ' αὐτὸν ζῶντες, δὲν εἶχον ὅμως τὴν δύναμιν τῆς θελήσεως νὰ πραγματοποιήσωσιν αὐτὸν καὶ ἡ παράβασις αὐτοῦ κατέστησε πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἀξίους κατάρας, κολάσεως καὶ τιμωρίας (παράβαλε Παύλου πρὸς Ῥωμ. 2, 17-29. 7, 7-25). Ἀπεδείχθη λοιπὸν ἡλίου φαεινότερον ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δὲν δύναται ἠθικῶς νὰ ὀρθοποδήσῃ καὶ σωθῇ ἐκ τῆς ἁμαρτίας δι' ἐντολῶν καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καθηκοντολογίας, ὡς οἱ ἠθικολογοῦντες φιλόσοφοι καὶ ἰδίως ὁ Κάντιος ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι ἐφαντάσθησαν· διότι ἐν τῇ ἐξηχρειωμένῃ αὐτῆς καταστάσει δὲν ἔχει τὴν δύναμιν τῆς θελήσεως, ἵνα ὑπερνικήσῃ τὴν δελεάζουσαν αὐτὴν κακίαν καὶ ἁμαρτίαν καὶ ἐπομένως αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην τῆς ἐξ ὕψους βοηθείας, ἥτις α΄) νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτὴν τῆς κατάρας καὶ καταδίκης διὰ τὴν ἀθέτησιν τῶν θείων ἐντολῶν τοῦ νόμου καὶ β΄) νὰ ἐνισχύσῃ διὰ τῆς χάριτος αὐτῆς τὴν ἀσθενῆ αὐτοῦ θέλησιν, ὥστε τοῦ λοιποῦ νὰ δύνηται νὰ πληρώσῃ ταύτας.

Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Θεὸς ἠθέλησε νὰ καταδείξῃ καὶ τὴν ἐντελῆ ἀδυναμίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφιεμένου καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὰς δυνάμεις αὐτοῦ καὶ τὸ φῶς τῆς φυσικῆς θεογνωσίας νὰ πληρώσῃ τὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ γεγραμμένον φυσικὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· πρὸς τοῦτο δὲ ἀφῆκε τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς ἐθνικοὺς ἐν γένει ἄνευ ἀποκαλύψεως, ὅπως πορευθῶσι τὴν ὁδὸν αὐτῶν, καὶ καταδειχθῇ ὅτι καὶ οὗτοι, εἰ καὶ εὑρέθησαν ἐν αὐτοῖς φιλόσοφοι καὶ μεγάλοι ἄνδρες, οἵτινες ἐξήγησαν εἰς αὐτοὺς τὸν φυσικὸν νόμον καὶ παρέστησαν ὅτι μόνη τῆς ἀρετῆς ἡ ὁδὸς ἐστιν ἡ πρὸς εὐδαιμονίαν ἄγουσα, καὶ οὗτοι, λέγομεν, μηδὲ τῶν διδασκόντων αὐτοὺς φιλοσόφων ἐξαιρουμένων, διεπράξαντο πᾶσαν κακίαν καὶ ἁμαρτίαν καὶ ἔφθασαν εἰς ἀνήκουστον βαθμὸν διαφθορᾶς, ἐξαχρειώσεως καὶ ἠθικῆς καταπτώσεως (παράβαλε τὸ α΄ κεφάλαιον τῆς πρὸς Ῥωμαίους) καὶ ἀπελπισθέντες ἐντελῶς ἀπὸ τῶν ἰδίων διανοητικῶν δυνάμεων ᾐσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην θείου λόγου καὶ θείας συνδρομῆς πρὸς διάπλευσιν τοῦ βίου τούτου καὶ

ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σωτηρίαν (πρβλ. τὸν Φαίδωνα τοῦ Πλάτωνος κεφ. 35).

43. Ποῖον λοιπὸν τὸ γενικὸν ἐξαγόμενον τῆς πρὸ τῆς χάριτος καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου;

Τὸ γενικὸν πόρισμα τῆς πρὸ τῆς χάριτος, τῆς τε ὑπὸ νόμον καὶ τῆς ἀνόμου, καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ τοῦτο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ πληρώσῃ καὶ τὸν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ἄγραφον καὶ τὸν γραπτὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, διότι αἱ ἠθικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις ὑπολείπονται πολὺ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπομένως ἔχει ἀνάγκην θείας δυνάμεως καὶ βοηθείας ὅπως πληρώσῃ τὸν νόμον τοῦτον καὶ σωθῇ. Ὅπως ἐξαχθῇ λοιπὸν τὸ σωτήριον τοῦτο πόρισμα ἐβράδυνεν ὁ Θεὸς νὰ ἔλθῃ εἰς σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, διότι ὁ πάσχων ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐννοήσῃ πρῶτον ὅτι ἀσθενεῖ, καὶ νὰ συναισθανθῇ τὴν ἀνάγκην ἰατροῦ, ὅπως προσέλθῃ καὶ ζητήσῃ θεραπείαν, ὅταν Αὐτὸς ἐμφανισθῇ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

44. Ποῦ ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἡ ἐκκλησία;

Εἰς τὴν προαιώνιον βουλὴν τοῦ Θεοῦ, ὅστις τέλος καὶ σκοπὸν τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου εἶχε τὴν πρὸς αὐτὸν κοινωνίαν, ἥτις ἀποτελεῖ τὸν οὐσιώδη τῆς ἐκκλησίας χαρακτῆρα· ὁ σκοπὸς δ' οὗτος ἐματαιώθη διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ὅπερ διέκοψε πᾶσαν τοῦ Θεοῦ σχέσιν καὶ κοινωνίαν πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ Θεὸς ὅμως, ὁ προγινώσκων ἀπ' ἀρχῆς τὴν πτῶσιν, εἶχε καὶ περὶ τῆς θεραπείας ταύτης προαιώνιον μυστηριώδη καὶ ἀξίαν ἑαυτοῦ βουλήν, δι' ἧς καὶ αἱ θανατηφόροι ζημίαι τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος νὰ ἐπανορθωθῶσι καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου νὰ πληρωθῇ καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἀποκαθισταμένης πάλιν τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν κοινωνίας.

45. Τί ἐννοοῦμεν λέγοντες ἐκκλησίαν;

Τὸ ὄνομα τοῦτο σημαίνει κατὰ γράμμα συνάθροισιν τοῦ λαοῦ ἐκ τῶν οἰκιῶν αὐτῶν εἰς τὴν ἀγοράν, ἰδίως πολιτικῆς φύσεως· εἰς θρησκευτικὴν δὲ σημασίαν γίνεται κατὰ πρῶτον χρῆσις αὐτῆς ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὅπου μεταφράζεται διὰ ταύτης ἡ ἑβραϊκὴ λέξις καχάλ, ἡ σημαίνουσα πᾶσαν συνάθροισιν ἐν γένει, εἶτα δὲ ἰδίως τὴν θρησκευτικήν, τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων (Δευτ. 18, 16 23, 1 Ψαλμ. 25, 12. 67, 27). Ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης παρέλαβε ταύτην ὁ Σωτήρ, ὅπως χαρακτηρίσῃ διὰ ταύτης τὴν ὑπ' αὐτοῦ συστηθησομένην πνευματικὴν κοινωνίαν τῶν πιστῶν (Ματθ. 16, 18) καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐξ αὐτοῦ παρέλαβον καὶ μετεχειρίσθησαν. Δογματικῶς δὲ λαμβάνεται ὁτὲ μὲν εἰς εὐρυτέραν, ὁτὲ δὲ εἰς στενωτέραν σημασίαν· κατὰ τὴν πρώτην σημαίνει τὴν κοινωνίαν ἐν γένει τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ κατὰ ταύτην ἄρχεται ἡ ἐκκλησία ἀπὸ τοῦ παραδείσου καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς πεντηκοστῆς καὶ μένει εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα· ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔννοιαν λέγει περὶ ταύτης ὁ Σωτὴρ ὅτι καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς, τουτέστιν ὁ θάνατος, ὁ τὸ ἄτομον καταστρέφων, οὐδεμίαν ἐπὶ ταύτης, ὡς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἐπίδρασιν ἀσκεῖ, διότι αὕτη ἐστὶν αἰώνιος πνευματικὴ κοινωνία Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· εἰς ταύτην δὲ τὴν σημασίαν λέγεται ἐκκλησία ἐπουράνιος ἢ θριαμβεύουσα, ἡ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἁγίων καὶ δικαίων καὶ ἐκκλησία τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἡ καινὴ Ἱερουσαλήμ. Εἰς τὴν στενωτέραν δὲ σημασίαν σημαίνει τὴν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποκατάστασιν τῆς σχέσεως Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ θεμελιωθεῖσαν πνευματικὴν κοινωνίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν λαβόντων τὸ ἅγιον Βάπτισμα πιστῶν, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἀπολυτροῦται τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, δικαιοῦται, ἁγιάζεται καὶ φθάνει εἰς τὸν ἀρχικὸν αὐτοῦ προορισμόν, τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

αἰώνιον συμβίωσιν. Περὶ ταύτης δὲ πρόκειται νῦν, τῆς θεμελιωθείσης διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατὰ τὴν προαιώνιον τοῦ Θεοῦ πατρὸς βουλήν, τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ τῶν γενεῶν, ὅπερ οὐδεὶς πλὴν τοῦ Θεοῦ, οὔτε ἄγγελος οὔτε ἀρχή, ἐγνώριζεν, ἀλλ' ἀπεκαλύφθη ἡμῖν διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· ἔχει δὲ τὸ μυστήριον τοῦτο ὡς ἑξῆς.

Τὸ διηνεκὲς ἐμπόδιον πάσης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον κοινωνίας ἦν ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸν διὰ τῆς ἁμαρτίας αὐτοῦ παροργισθέντα δίκαιον Θεόν, ὅστις, πρὶν ἢ πληρωθῇ τῆς θείας αὐτοῦ δικαιοσύνης ἡ ἀπαίτησις, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν εἰς οὐδεμίαν σχέσιν· πλὴν δὲ ταύτης ὑπῆρχε καὶ ἕτεραν πρόσκομμα, ἡ ἀδυναμία πρὸς πλήρωσιν τοῦ θελήματος καὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ ἐν τῷ μέλλοντι, τὸ ὁποῖον ἦν ἐπίσης οὐσιῶδες, καθ' ὅσον ὁ Θεὸς τότε μόνον ἠδύνατο τελείως νὰ ἐξιλεωθῇ, ἐὰν ἔβλεπεν ἔμπρακτον τοῦ πταίσαντος ἀνθρώπου μετάνοιαν, τουτέστι πλήρωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ· ἀλλὰ τοῦτο οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὁ πεσὼν ἄνθρωπος διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων· καὶ ἡ τιμωρία δὲ αὐτοῦ διὰ τὴν ἁμαρτίαν, αἰώνιος οὖσα χωρισμὸς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ προπαρασκευάσῃ αὐτῷ τὴν ἐν μόνῃ τῇ κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Θεοῦ δυνατὴν διόρθωσιν καὶ σωτηρίαν. Ὅπως λοιπὸν θεραπεύσῃ ἀμφότερα ταῦτα καὶ ἱκανοποιήσῃ τήν τε δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἀπεφάσισεν ὁ Θεὸς νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀδὰμ τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ υἱόν, ὡς νέον πνευματικὸν γενάρχην καὶ ἀντιπρόσωπον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ νὰ κάμῃ μετ' αὐτοῦ διαθήκην, καθ' ἣν αὐτὸς

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

μὲν ὡς νέος Ἀδὰμ καὶ Θεὸς ἀπειροτέλειος νὰ ἀναλάβῃ πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῆς ἁμαρτίας καὶ τὴν τιμωρίαν, ἧς αὕτη ὡς ἄρσις τοῦ αἰωνίου θελήματος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἀξία, θνήσκων ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ παρέχων οὕτως, ὡς Θεός, πλήρη καὶ τελείαν ἱκανοποίησιν διὰ τῆς ἄπειρον ἀξιομισθίαν ἕνεκα τοῦ πάσχοντος προσώπου τοῦ Θεανθρώπου ἐχούσης θυσίας ταύτης, συγχρόνως δὲ ἀντὶ τῆς θυσίας ταύτης νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἐξιλασμὸν καὶ τὴν δικαίωσιν, ἣν νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ μεταδώσῃ εἰς ὅλους ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους, ὅσοι διὰ τῆς πίστεως ἀναγνωρίζουσιν αὐτὸν ὡς ἴδιον ἀντιπρόσωπον, παθόντα δι' αὐτούς, καὶ ζητοῦσι νὰ μεταδώσῃ αὐτοῖς τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην πρὸς ἐξάλειψιν τῆς ἁμαρτίας. Τοιαύτη λοιπὸν ἦν ἡ βουλὴ τοῦ Θεοῦ, δι' ἧς ἀφ' ἑνὸς μὲν μετέδωκεν εἰς τὸν νέον γενάρχην ἡμῶν πᾶσαν τὴν δικαιοσύνην, ἣν ἡ πλήρωσις τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐπιφέρει, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐχορήγησεν ἡμῖν τέλειον τύπον θείας ἀρετῆς, πρὸς ὃν νὰ ἀποβλέπωμεν ἐν πάσῃ τοῦ βίου περιστάσει καὶ ἐν πάσῃ τοῦ ἀγαθοῦ ζητήσει, ὡς εἰς τὸ πρωτότυπον τῆς ἁγιότητος καὶ τελειότητος, καὶ τέλος ἀνύψωσεν ἡμᾶς μέχρις αὐτοῦ διὰ τῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἠγαπημένου αὐτοῦ υἱοῦ κατασκηνώσεως τῆς θεότητος ἐν μέσῳ ἡμῶν.

Ὅτε λοιπὸν ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ὥρισε νὰ γεννηθῇ ἡ ἐξ ἧς ἔμελλε νὰ τεχθῇ εὐσεβὴς καὶ ἁγνὴ παρθένος Μαρία, ἣν φθάσασαν εἰς νόμιμον ἡλικίαν ἔδωκε μνηστὴν τῷ δικαίῳ Ἰωσήφ, ὅστις ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς φύλαξ καὶ προστάτης αὐτῆς τε καὶ τοῦ τεχθησομένου νηπίου· εὐθὺς λοιπὸν ὡς ἐμνηστεύθη τοῦτον, εὐηγγελίσατο αὐτῇ διὰ τοῦ Γαβριὴλ τὴν ὑ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

περφυᾶ γέννησιν καὶ διὰ τῆς δημιουργικῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος δυνάμεως παρήγαγε τὸ νέον τελειότατον πρότυπον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὸν Σωτῆρα, ὅστις τὸ μὲν πνεῦμα αὐτοῦ ἔλαβε παρὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἦν τελείως ἀναμάρτητος, τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ ἐκ τοῦ τῆς Θεοτόκου. Ἔκαμε λοιπὸν ὁ Θεὸς νέαν δημιουργίαν ὅπως σώσῃ τὴν παλαιάν, καὶ τὸ θαῦμα τῆς δημιουργίας ταύτης ἦν ὄντως ἀντάξιον τοῦ μεγίστου αὐτοῦ σκοποῦ καὶ ἀπαραίτητον· διότι πᾶς ὁ κατὰ τὴν φυσικὴν γέννησιν γεννώμενος ἐστὶν ἁμαρτωλὸς καὶ ἀνίκανος νὰ σώσῃ τοὺς ἄλλους· μόνος δὲ ὁ κατὰ τὴν ὑπερφυᾶ καὶ νέαν ἐκ Θεοῦ δημιουργίαν ἠδύνατο νὰ γεννηθῇ ἀκηλίδωτος καὶ ἀναμάρτητος καὶ ἐν τοιαύτῃ ἁγιότητι, ὥστε νὰ δύνηται νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ ὑποστατικῶς ἡ θεία φύσις.

Τοιαύτη λοιπὸν ἦν ἡ θεία βουλὴ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου διὰ τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ λόγου· μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν περὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, ὡς Θεανθρώπου, διδασκαλίαν, καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑποστατικῆς ἐν αὐτῷ ἑνώσεως τῶν δύο φύσεων.

46. Ὁποῖός τις ἐστὶν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, καὶ ποία ἡ περὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ διδασκαλία τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας;

Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐστιν, ὡς καὶ ὁ ἴδιος πολλαχοῦ ὁμολογεῖ, καὶ ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία ἐν ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις διδάσκει, τέλειος Θεός, καὶ τέλειος ἄνθρωπος· Θεὸς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς πρὸ αἰώνων γεννηθείς, καὶ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ τῆς ἀειπαρθένου ἐν χρόνῳ γεννηθείς. Τὸ μέγα δὲ τοῦτο τοῦ προσώπου αὐτοῦ μυστήριον ἐν τούτῳ συνίσταται, πῶς δηλ. τὸ ἄπειρον ἡνώθη μετὰ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τοῦ πεπερασμένου ἐν μιᾷ ὑποστάσει. Ἡ ἕνωσις δ' αὕτη ἐγένετο ἄνευ τροπῆς ἢ συγχίσεως ἑκατέρας φύσεως· τουτέστιν οὔτε ἡ θεότης ἐγένετο ἀνθρωπότης, οὔτε τἀνάπαλιν, ἀλλ' οὐδ' ἐκ τῶν δύο παρήχθη τρίτον τι, ἀλλὰ μένουσιν ἐσαεὶ ἀναλλοίωτοι ἥτε θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ὡς μένει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ἄτρεπτα καὶ ἀναλλοίωτα, ἐν μιᾷ ὑποστάσει· τοῦτο δὲ μόνον ἐγένετο, ὅτι ἡ ἐν αὐτῷ ἀνθρωπίνη φύσις ἕνεκα τῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς θείας ἀνυψώθη εἰς τὸν ἀνώτατον τῆς τελειότητος βαθμόν, εἰς ὃν δύναται νὰ φθάσῃ, τουτέστιν ἐθεώθη· δὲν προσέλαβεν ὅμως τὰ ἰδιώματα τῆς θείας φύσεως, διότι τότε ἤθελεν εἶσθαι πλήρης ἀλλοίωσις καὶ τροπή· καὶ ὁσάκις ἂν ἀποδίδωνται τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει θεῖα προσόντα λαμβάνεται αὕτη ἀντὶ τοῦ ὅλου προσώπου, καθὼς λ. χ. τὸ προαιώνιον παιδίον ἢ τὸ ἐναντίον Θεὸς πάσχει, ὅπου Θεὸς σημαίνει τὸ πρόσωπον τοῦ Θεανθρώπου· ὅταν λοιπὸν ὁμιλῶμεν ἁπλῶς, δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν μίαν φύσιν ἀντὶ τοῦ προσώπου καὶ νὰ ἀποδίδωμεν ἀδιαφόρως τῇ μιᾷ τὰς ἰδιότητας τῆς ἑτέρας· οὐχὶ ὅμως καὶ ὅταν ὁμιλῶμεν δογματικῶς περὶ ἑκατέρας τῶν φύσεων καθ' ἑαυτήν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ δύο φύσεις ἡνώθησαν ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως κατὰ τὸν ὅρον τῆς Δ'. οἰκουμενικῆς, διὰ τοῦτο ἑκατέρα τῶν φύσεων ἔχει τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς θέλησιν κατὰ τὸν ὅρον τῆς ΣΤ'. οἰκουμενικῆς καὶ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ θέλημα ἕπεται καὶ ὑποτάσσεται τῷ θείῳ αὐτοῦ καὶ πανσθενεῖ θελήματι· πρὸς δὲ τούτοις ἑκατέρα ἔχει καὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς ἐνέργειαν· ἐπειδὴ ὅμως ἀφ' ἑτέρου αἱ δύο φύσεις ἡνώθησαν ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως ἐν μιᾷ ὑποστά-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σει, διὰ τοῦτο ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἑκατέρας γίνεται μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας κατὰ τὸν ὅρον τῆς αὐτῆς ΣΤ΄ Οἰκουμενικῆς, τουτέστιν εἰς πᾶν θέλημα καὶ πᾶσαν ἐνέργειαν τῆς μιᾶς συνευδοκεῖ, καὶ καταλλήλως συντρέχει καὶ ἡ ἑτέρα, τουτέστιν ἡ μὲν θεότης κατὰ τὸ μέτρον τῆς ὑφισταμένης ἀνάγκης, ἡ δὲ ἀνθρωπότης κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως ἑαυτῆς. Κατεδίκασε δὲ ἡ ἐκκλησία ὡς αἱρετικοὺς τοὺς μονοφυσίτας καὶ μονοθελήτας τοὺς παραδεχομένους σύγχισιν τῶν φύσεων αὐτοῦ καὶ θελήσεων καὶ τοιοῦτοι εἰσὶ τὴν σήμερον οἱ Κόπται καὶ οἱ Ἀρμένιοι.

Ὅμοιος δὲ ὢν κατὰ πάντα ἡμῖν ὁ Σωτήρ, ὡς ἄνθρωπος, διαφέρει ἡμῶν, ὡς Θεάνθρωπος, κατὰ τὴν ἀναμαρτησίαν, ἤτοι ὅτι δὲν ὑπῆρχε παρ' αὐτῷ τὸ δυνατὸν τῆς ἁμαρτίας, διότι ἡ πεπερασμένη ἀνθρώπινος θέλησις αὐτοῦ δὲν δύναται ἢ νὰ ὑποτάσσηται τῇ πανσθενεῖ θείᾳ αὐτοῦ θελήσει, μεθ' ἧς ὑπάρχει ὑποστατικῶς ἡνωμένη· διὸ οὐκ ἠδύνατο ὡς ἄνθρωπος ἐνεργῆσαι τι ἀντιβαῖνον τῇ θείᾳ αὐτοῦ θελήσει, ἥτις ἐν παντὶ ὁδηγεῖ καὶ ἐνισχύει τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ δὲν δύναται νὰ συνυπάρχῃ μετ' αὐτῆς, εἰμὴ ὡς διευθύνουσα ταύτην· ἂν δὲ ἡ θεότης οὐδὲ νὰ ἀνεχθῇ δύναται τὸ κακόν, πολλῷ μᾶλλον δὲν δύναται νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ ὑποσατικῶς. Τὸ ἀναμάρτητον λοιπὸν τῆς ἐν τῷ Σωτῆρι ἀνθρωπίνης φύσεως ἐστὶν ἀπόῤῥοια τῆς ὑποστατικῆς αὐτῆς μετὰ τῆς θεότητος ἑνώσεως. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος.

47. *Ὁποῖον δὲ τὸ ἔργον τοῦ Σωτῆρος;*

Τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἐν τῷ Θεανδρικῷ αὐτοῦ χαρα-

ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

κτῆρι τοῦ Μεσσίου ἐπλήρωσε καὶ πληροῖ ἐστὶ τριπλοῦν, ἤτοι

Α΄. Τὸ τοῦ κατ' ἐξοχὴν προφήτου, τοῦ ἀναγγείλαντος ἡμῖν τὰς περὶ ἡμῶν αἰωνίους βουλὰς τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάξαντος τί πρέπει νὰ πιστεύωμεν καὶ τί νὰ πράττωμεν εἰς σωτηρίαν· τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἐξεπλήρωσε κατὰ τὸ τριετὲς διάστημα τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ, ὅπερ ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐκ τῆς ἐρήμου ἐπιστροφῆς καὶ λήγει εἰς τὴν σταύρωσιν αὐτοῦ. Ἡ θεία δ' αὕτη διδασκαλία τοῦ Σωτῆρος περιέχει πᾶν ὅ,τι ἐστὶν ἀνάγκη νὰ γνωρίζωμεν κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον τοῦ κόσμου, ὅπως πληρώσωμεν τὸν προορισμὸν ἡμῶν.

Β΄. Τὸ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, ὅστις προσέφερεν ἑαυτόν, ὡς ἄμωμον ἱερεῖον τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ ἐξιλάσατο καὶ ἱκανοποίησε τὴν θείαν δικαιοσύνην διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· διότι ὡς ἀντιπρόσωπος ἡμῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἀνέλαβε πᾶσαν τὴν τιμωρίαν ἧς αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν, καὶ ἐν γένει ἡ ἁμαρτία, ὡς τοιαύτη, ἦν ἀξία καὶ διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ κατήλλαξε τῷ Θεῷ πάντας, ὅσοι πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ.

Γ΄. Τὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὅπερ ἔλαβε μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὅτε ἐδόθη αὐτῷ πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, ὡς θεανθρώπῳ· ἤρξατο δ' ἐξασκῶν τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ ταύτην ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κόσμου εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνάληψιν, ὅτε ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός· διοικεῖ δὲ καὶ κυβερνᾷ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἣν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐθεμελίωσε, καὶ διευθύνει τὰς τύχας αὐτῆς, ὡς οἶδε συμφερώτερον καὶ σκοπιμώτερον, καὶ μεταδίδω-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σιν αὐτῇ τὰ χαρίσματα, ὧν ἔχει ἀνάγκην πρὸς στήριξιν καὶ ἐξάπλωσιν αὐτῆς· μέλλει δέ, ὡς βασιλεύς, νὰ ἀναστήσῃ τοὺς νεκροὺς καὶ κρίνῃ τὸν κόσμον, καὶ εἰσαγάγῃ τοὺς ἰδίους εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅπου θέλει παραδώσει τὴν βασιλείαν τῷ **Πατρὶ** καὶ συμβασιλεύει μετ' αὐτοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

48. Πόσαι καὶ ποῖαι αἱ καταστάσεις τοῦ βίου τοῦ Θεανθρώπου;

Δύο, ἡ τῆς ταπεινώσεως καὶ ἡ τῆς δόξης· ἡ πρώτη λέγεται καὶ κατάσασις κενώσεως ἢ κρύψεως, καθ' ὅσον ὁ Σωτὴρ ἐξωτερικῶς ἐφαίνετο ὡς ἁπλοῦς ἄνθρωπος, καὶ ὑπελάνθανεν ἡ θεότης, ἥτις οὐχ ἧττον ἐν παντὶ συνήργει τῇ ἀνθρωπότητι· τὸ ὕψος δὲ τῆς καταστάσεως ταύτης τῆς ταπεινώσεως ἐστὶν ὁ σταυρικὸς θάνατος μέχρι τοῦ ὁποίου ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ὁ Σωτήρ, γενόμενος ὑπήκοος τῷ θελήματι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅστις διὰ τοῦτο μετέφερεν αὐτὸν διὰ τῆς ἀναστάσεως εἰς τὴν κατάστασιν τῆς δόξης, ὅτε πλέον ἡ θεότης ἐφάνη ἐν ὅλῃ αὐτῇ τῇ λαμπρότητι καὶ μεγαλειότητι θεώσασα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἣν προσελάβετο.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τῆς κεφαλῆς τῆς ἐκκλησίας, τοῦ Θεανθρώπου Σωτῆρος· τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ, ἡ ἐκκλησία, ὑπάρχει νῦν ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ τοῦ κόσμου ὑπὸ δύο κατηγορίας, τουτέστιν ὡς στρατευομένη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὡς θριαμβεύουσα ἐκκλησία τῶν ἐν οὐρανῷ ἁγίων καὶ δικαίων· ἀμφότεραι δ' αὗται εὑρίσκονται εἰς στενὴν πρὸς τὸν Σωτῆρα καὶ πρὸς ἀλλήλας σχέσιν διὰ προσευχῶν καὶ δεήσεων, καθ' ὅσον καὶ ἡ στρατευομένη εὔχεται ἔν τε ταῖς λει-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τουργίαις καὶ ἀκολουθίαις αὐτῆς ὑπὲρ τῆς ἐν οὐρανῷ ἐκκλησίας, καὶ οἱ ἐν οὐρανῷ δὲ δεδικαιωμένοι εὔχονται ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν τῶν ἐν τῇ στρατευομένῃ ἐκκλησίᾳ (Ἀποκαλ. 5, 8. 8, 3. 4).

49. Τίς ὁ σκοπὸς δι' ὃν ὁ Σωτὴρ ἐθεμελίωσε τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ;

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐθεμελίωσεν ὁ Σωτὴρ ὅπως ἐν αὐτῇ πληρωθῇ ὁ σκοπὸς τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, τουτέστιν ὅπως κατορθώσωσιν οἱ ἄνθρωποι τῇ συνδρομῇ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ νὰ πληρώσωσι τὸ θεῖον θέλημα (Ῥωμ. 8, 3. 4).

50. Πῶς ἐθεμελίωσε ταύτην;

Πέμψας τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὅπερ κατῆλθε τῇ ἡμέρᾳ τῆς πεντηκοστῆς καὶ μετέδωκε τοῖς ἀποστόλοις τὴν χάριν καὶ δύναμιν αὐτοῦ πρὸς θεμελίωσιν καὶ κατάστασιν τῆς ἐκκλησίας. Οὗτοι δὲ μετὰ τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν Παύλου ἐκήρυξαν εἰς πάντα τὰ εἰς ὑποδοχὴν τοῦ εὐαγγελίου παρεσκευασμένα μέρη τοῦ τότε κόσμου καὶ κατέστησαν πανταχοῦ ἐκκλησίας ὑπ' αὐτῶν ἐπισκοπουμένας καὶ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ποιμαινομένας· καὶ οὕτω κατεστάθη ἡ μία ἁγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία.

51. Ποῖα τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὄργανα τοῦ ἁγίου πνεύματος, δι' ὧν ἡ χάρις αὕτη μεταβιβάζεται;

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ μεταβιβάζεται διὰ τῶν ὀργάνων αὐτῆς, τῶν λειτουργῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς πιστούς. Τὰ ὄργανα δὲ ταῦτα ἐν μὲν τῇ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ διάκονοι· μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῶν ἀποστόλων, οἵτινες ἦσαν περιοδεύοντες ἐπίσκοποι τῆς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καθολικῆς ἐκκλησίας, ἔχοντες καὶ ἔκτακτα χαρίσματα τοῦ ἁγίου πνεύματος πρὸς κατάστασιν τῆς ἐκκλησίας, ὡς τὸ τῶν θαυμάτων, προφητείας κτλ., διεδέξαντο τὴν λειτουργίαν αὐτῶν τὴν τακτικήν, δηλ. τὴν καθαρῶς διοικητικὴν καὶ λειτουργικήν, πλὴν τῆς ἐκτάκτου θαυματουργικῆς, οἱ ἐπίσκοποι, εἰς οὓς κατὰ τὴν μαρτυριαν τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας, δηλονότι καὶ τὴν τῆς συγχρόνου παραδόσεως αὐτῆς, ἣν διέσωσεν Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, ὅστις κύριον θέμα τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἔχει τὰς τῶν ἱερῶν ἀποστόλων διαδοχάς, καὶ πρὸς τούτοις αὐτὴν τὴν ἐπίσημον τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἀπόφανσιν, καὶ τέλος τὴν ὁμολογίαν τῶν εὐχῶν τῆς χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων, ἐδόθη ἡ αὐτὴ χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐξουσία ἡ καὶ τοῖς ἀποστόλοις μεταδοθεῖσα· καθ' ὅσον καὶ τὸ ἀλανθάστως διδάσκειν αὐτοὺς ἐν οἰκουμενικῇ συνόδῳ συνηγμένους, καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ χειροτονεῖν τοὺς λοιποὺς κληρικοὺς καὶ μεταδιδόναι τὴν ἱερωσύνην καὶ ἐν γένει ἡ διοίκησις τῆς καθ' ὅλου ἐκκλησίας ἀνέκαθεν ἐθεωρήθη ὡς ἀποκλειστικὸν τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν προσόν· ὅτι δὲ ἡ αὐτὴ χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἡ τοῖς ἀποστόλοις μεταδοθεῖσα, μετεδόθη καὶ τοῖς ἐπισκόποις, καταδεικνύεται ἐκ τῶν λόγων τοῦ Κυρίου ὅστις ὑπεσχέθη ὅτι θέλει δώσει τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῖς ἀποστόλοις ἵνα μένῃ μετ' αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα, ὁδηγοῦν αὐτοὺς εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ὑπόσχεσις αὕτη ἐπραγματοποιήθη διὰ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων τῶν διαδόχων τῶν ἀποστόλων, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ διδάσκον σῶμα τῆς ἐκκλησίας, ἥτις διὰ τοῦτο καὶ καλεῖται στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας. Πρώτους δ' ἐπισκό-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

που κατέστησεν ὁ Παῦλος τὸν Τιμόθεον καὶ Τίτον, εἰς οὓς παρήγγειλε τίνας νὰ καθιστῶσι πρεσβυτέρους καὶ διακόνους.

52. *Πόσοι λοιπὸν εἰσὶν οἱ βαθμοὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας;*

Τρεῖς, ὁ τοῦ ἐπισκόπου, πρεσβυτέρου καὶ διακόνου. Καὶ ὁ μὲν ἐπίσκοπος ὡς καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ δηλοῖ, ἐπισκοπεῖ, ἐφορεύει τὴν ἐκκλησίαν, ἧς ἐτάχθη προεστώς· χειροτονεῖ τοὺς κληρικοὺς πάντας, αὐτὸς δὲ χειροτονεῖται ὑπὸ ἐπισκόπων δύο τουλάχιστον ἢ τριῶν (Κανὼν α΄ ἀποστολικός)· διότι πάντοτε τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται· πρὸς δὲ τούτοις ὡς εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ διοικεῖ πάντα τὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ τελεῖ πάντα τὰ μυστήρια καὶ τελετάς, καὶ διδάσκει τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαὸν τὴν εὐσέβειαν· ἔχει δὲ βοηθοὺς τοὺς πρεσβυτέρους, οἵτινες καὶ αὐτοὶ τῇ ἀδείᾳ αὐτοῦ τελοῦσι πάντα τὰ μυστήρια πλὴν τῆς ἱερωσύνης, διδάσκουσι τὸν λαὸν καὶ διοικοῦσι τὰς πνευματικὰς τῆς ἐνορίας αὐτῶν ὑποθέσεις· οἱ δὲ διάκονοι εἰσὶ καὶ αὐτοὶ ὑπηρέται τῶν μυστηρίων διακονοῦντες εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τούτων, καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ ταχθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου, οὐδὲν δὲ δυνάμενοι ἄνευ τῆς ἀδείας αὐτοῦ νὰ ἐπιτελέσωσιν ἱερατικὸν ἔργον, ὡς καὶ οἱ πρεσβύτεροι κατὰ τὸν λθ΄ ἀποστολικὸν κανόνα.

53. *Τίς ὁ διευθύνων τὰς γενικωτέρας ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν καθ' ὅλου ἐκκλησίαν;*

Ἕκαστος τῶν ἐπισκόπων, ὡς προείπομεν, διοικεῖ κατὰ τοὺς λη΄, λθ΄ καὶ μα΄ ἀποστολικοὺς κανόνας τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς ἐπισκοπῆς ἢ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ περιφερείας· τὰς δὲ γενικωτέρας ὑποθέ-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σεις τῆς ἐκκλησίας διοικοῦσι πάντες ὁμοῦ οἱ ἐπίσκοποι ἐν συνόδοις μείζοσιν ἢ ἐλάσσοσιν, αἵτινες, ὅταν περιέχωσι τοὺς ἐπισκόπους μερικῆς τινος μόνον διοικήσεως ἢ ἔθνους καλοῦνται τοπικαί, ὅταν δὲ πάντας ἢ τοὺς πλείους ὀρθοδόξους ἐπισκόπους τῆς οἰκουμένης καλοῦνται οἰκουμενικαί, ὁπότε καὶ παρισῶσι τὴν διδάσκουσαν ἀλάνθαστον τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκκλησίαν. Πάντες δὲ οἱ ἐπίσκοποι εἰσὶν ἴσοι πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὸν βαθμὸν καὶ τὴν θείαν χάριν, οἱ δὲ τίτλοι μητροπολίτου, ἀρχιεπισκόπου καὶ πατριάρχου σημαίνουσι μόνον ὅτι ὁ φέρων τούτους ἐπίσκοπος κατέχει θέσιν προέδρου ἐν τῇ τοπικῇ συνόδῳ τῆς ἐπαρχίας ἢ διοικήσεως αὐτοῦ, καὶ ἔχει πρεσβεῖα τινα παρὰ τῶν κανόνων ὡρισμένα.

54. Ποία ἡ κατὰ τοὺς κανόνας ἐξουσία τοῦ Ῥώμης ἐπισκόπου καὶ ποία ἡ μετὰ ταῦτα αὐθαίρετος;

Οἱ κανόνες καὶ ἰδίως ὁ κη΄ τῆς δ΄ θεωροῦσι τὸν Πάπαν Ῥώμης πρόεδρον τῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως ὡς καὶ τὸν Κωνσταντινουπόλεως τῆς Ἀνατολῆς, ἔχοντα τὴν προεδρίαν καὶ τὴν χειροτονίαν τῶν μητροπολιτῶν τῆς διοικήσεως αὐτοῦ, οὓς οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων ψηφίζουσιν· ἑπομένως οὐδὲν πλέον ἢ ἔλασσον ἔχει τῶν λοιπῶν Πατριαρχῶν· ὅ,τι δὲ μετὰ ταῦτα αὐθαιρέτως ἔλαβε, δηλ. νὰ ᾖ αὐτὸς τοποτηρητὴς τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁρατὴ κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας κατὰ θείαν ἐξουσίαν διοικῶν ταύτην, ὡς ἡ ἐν Τριδέντῳ σύνοδος καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ κατήχησις ἀναφέρουσιν, ἰδίως δὲ τὸ νὰ ᾖ αὐτὸς ἀλάνθαστος διδάσκαλος τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, ὅπερ ἐσχάτων διὰ τῆς Βατικανῆς συνόδου ἐπεψήφισεν ἑαυτῷ, ἐστὶν ἱερόσυλος σφετερισμὸς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

δικαιώματος ἀνέκαθεν μόνῃ τῇ μιᾷ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ, τῇ διὰ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου παριστωμένῃ, ἀνήκοντος, καὶ διὰ τοῦτο ἡ μοναρχικὴ αὐτοῦ ἐξουσία ἐστὶ καθαρὰ πνευματικὴ τυραννίς. Ὁ δὲ ἰσχυρισμὸς αὐτοῦ ὅτι ὡς διάδοχος τοῦ Πέτρου ἐκληρονόμησε τὴν μοναρχίαν καὶ τὸ ἀλάνθαστον ἐστὶ ψευδής· διότι ὁ Πέτρος οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἕτερον ἔλαβε παρὰ τοῦ Σωτῆρος· οὔτε δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς διάδοχος καὶ ἀποκλειστικὸς μάλιστα τοῦ Πέτρου ὁ Πάπας. Διότι ἐν πρώτοις ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καθιέρωσε τὴν ἐντελῆ ἰσότητα τοῦ ἀποστολικοῦ ἀξιώματος ἐπιπλήξας πάντοτε ἐκείνους τῶν ἀποστόλων, οἵτινες ἐζήτουν πρωτεῖα· ὅ,τι δὲ ἔδωκεν εἰς τὸν Πέτρον, ἔδωκε καὶ εἰς πάντας τοὺς ἄλλους· διότι τὸ μὲν καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς κτλ. (Ματθ. 16, 19) ἐστὶν ὑπόσχεσις τῆς ἀπονομῆς ἀποστολικῆς ἐν γένει ἐξουσίας, ἣν μετὰ ταῦτα ἐπανέλαβεν εἰς ὅλους τοὺς ἀποστόλους εἰπὼν αὐτοῖς τὸ αὐτὸ «ὅσα ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ κτλ.» (Ματθ. 18, 18)· ἔδωκε δὲ κατὰ πρῶτον τῷ Πέτρῳ τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην, διότι πρῶτος πάντων οὗτος ὡμολόγησε τὴν εἰς αὐτὸν ὡς Θεάνθρωπον πίστιν· ὡσαύτως δὲ τὸ «Σίμων Σίμων ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἐξητήσατο ὑμᾶς τοῦ συνιάσαι ὡς τὸν σῖτον· ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις σου» (Λουκ. 22, 31. 32) εἶπεν αὐτῷ ὁ Σωτὴρ προγινώσκων τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ καὶ τὸν κίνδυνον νὰ καταντήσῃ εἰς ἀπιστίαν· τὸ δ' ἀμέσως ἑπόμενον (Λουκ. 22, 32) «καὶ σὺ ποτὲ ἐπιστρέψας στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου» ση-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

μαίνει ὅτι παραγγέλλει αὐτῷ ὁ Σωτὴρ νὰ κάμῃ διὰ τοὺς ἀδελφούς, ὅ,τι ὁ Σωτὴρ ἔκαμε δι' αὐτόν· τὸ δὲ τρὶς ἐπαναληφθὲν παρὰ τοῦ Σωτῆρος «ποίμαινε τὰ πρόβατά μου» μετὰ τὴν τριττὴν ἐρώτησιν φιλεῖς με Πέτρε; (Ἰωάνν. 21, 15—18) σκοπὸν εἶχε τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀποστολικὸν ἀξίωμα, οὗτινος ἐξέπεσε διὰ τῆς ἀρνήσεως· οὐδὲν λοιπὸν ἐξαιρετικὸν προνόμιον ἢ ἐξουσίαν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἀποστόλους ἔλαβεν ὁ Πέτρος καὶ ἐν τῇ συνόδῳ τῶν ἀποστόλων ὁ Ἰάκωβος προεδρεύει καὶ ἡ κρίσις αὐτοῦ γίνεται ἀπόφασις τῆς συνόδου, ἐν ᾗ πάντες ἐκ συμφώνου ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀποφαίνονται κατὰ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς περιτομῆς διὰ τοὺς ἐθνικοὺς (Πράξ. 15, 1 καὶ ἐφ.), καὶ ἥτις ἐπομένως φέρει δογματικὸν χαρακτῆρα· καὶ ὁ Παῦλος δὲ ἤλεγξεν αὐτὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ ὡς μὴ ὀρθοποδοῦντα πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ εὐαγγελίου (Γαλ. 2, 11. 14)· πρὸς δὲ τούτοις ζήτημά ἐστιν εἰ ὁ Πάπας δύναται νὰ θεωρηθῇ διάδοχος καὶ ἀποκλειστικὸς μάλιστα τοῦ Πέτρου, ἀφ' οὗ ὁ Παῦλος ἐθεμελίωσε πρῶτος τῶν ἀποστόλων τὴν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ, ὡς διδασκάλου τῶν ἐθνῶν, ὑπαγομένην ἐκκλησίαν ταύτην κατὰ τὸ διάστημα τῆς διετοῦς αὐτοῦ φυλακίσεως· μόνον δὲ περὶ τὸ τέλος τοῦ ἐπὶ γῆς σταδίου αὐτοῦ ἦλθεν ὁ Πέτρος ἐκεῖ καὶ ἐκήρυξε καὶ ἐμαρτύρησε· θεωρεῖται δὲ κυρίως ὁ Πέτρος ὡς ὁ πρῶτος τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος καὶ ὁ τῆς ἐν Κορίνθῳ ἐκκλησίας μετὰ Παύλου προσὰς (Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. 3, 36. 2, 25)· διὰ ταῦτα οὐδεμίαν ὁ Πάπας καὶ ἐκ τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ ὅτι ἐστὶ διάδοχος τοῦ Πέτρου δύναται νὰ ἀντλήσῃ ἐξουσίαν· διότι πρῶτον ζητεῖται ἂν τῷ ὄντι

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τυγχάνῃ διάδοχος, καὶ δεύτερον ἂν ἀποκλειστικός· ἀλλὰ καὶ τούτων ἀμφοτέρων παραχωρουμένων οὐδὲν δικαίωμα δογματικοῦ πρωτείου, οἷον αὐτὸς ἀξιοῖ, ἔπεται, διότι ὁ Πέτρος οὐδὲν τοιοῦτον ἐξήσκησέ ποτε ἐν τῇ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ· τῷ δὲ Πάπα παρεχωρήθη ὑπὸ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων μόνη ἡ προεδρία τῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως καὶ τοῦτο ὡς ἡ Δ΄ οἰκουμενικὴ ἐν τῷ κη΄ κανόνι αὐτῆς ἀποφαίνεται διὰ τὸ βασιλεύουσαν πόλιν τὴν Ῥώμην εἶναι, δι' ὃ καὶ τῇ τῆς νέας Ῥώμης τῆς Κωνσαντινουπόλεως ἐκκλησίᾳ τὰ αὐτὰ πρεσβεῖα αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι β΄ καὶ δ΄ ἀπένειμαν. Τὰ μεταγενέστερα λοιπὸν πρωτεῖα τοῦ Πάπα, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος ἦν, εἰσὶν ἀντευαγγελικὰ καὶ ἀντικανονικά, καὶ ἑπομένως ἡ νῦν ἐξουσία αὐτοῦ ἐστὶ πνευματικὴ τυραννίς.

55. Κατὰ τί ἀπεμακρύνθησαν τοῦ περὶ τῆς ἐκκλησίας δόγματος τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας οἱ διαμαρτυρόμενοι;

Οἱ διαμαρτυρόμενοι κατήργησαν τὸν φορέα τῆς θείας χάριτος ἐπισκοπικὸν βαθμὸν καὶ ἐστέρησαν οὕτως ἑαυτοὺς τῆς πηγῆς τῆς ἱερωσύνης καὶ τοῦ ἀλανθάστου διδασκάλου καὶ καθολικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ νομοθέτου, τῆς ἐπισκοπικῆς ἱεραρχίας, μεταβαλόντες οὕτω τὴν ἐκκλησίαν ἐκ πολιτείας εἰς ἀναρχίαν καὶ ἀρνούμενοι τὴν ἱστορικὴν μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν, ἀντ' αὐτῆς δ' ἐπεισάγοντες ἀόρατόν τινα καὶ ἀνύπαρκτον, ὅπως καλύψωσι τῆς ἰδίας ὁρατῆς τὴν γυμνότητα, καὶ τέλος ἀντεισαγαγόντες ἀντὶ τῆς ἀλανθάστου φωνῆς τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου τὴν ἀναιρετικὴν τῆς ἑνότητος τῆς ἐκκλησίας αὐθαιρε-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σίαν τοῦ ἀτόμου· καὶ ἡ ἀγγλικὴ δ' ἐκκλησία μόνον τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου διετήρησε· διότι ἀρνεῖται τὴν ἐν αὐτῷ τῷ ἀξιώματι χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὴν ὁδηγοῦσαν διὰ τῶν ἐπισκόπων τὴν ἐκκλησίαν εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν, διδάσκουσα ἐν τῷ κα' ἄρθρῳ τῆς ὁμολογίας αὐτῆς ὅτι καὶ αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἔσφαλον περὶ τὴν πίστιν· πρὸς δὲ τούτοις δὲν δύναται καὶ αὕτη, καὶ πᾶσαι αἱ προμνησθεῖσαι ἐκκλησίαι νὰ ἔχωσι τὴν ἀληθῆ ἱερωσύνην, ἅτε ἀποσχισθεῖσαι τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων, ἀθετήσασαι τοὺς ὅρους αὐτῶν ἢ κανόνας ἤ τινας ἐξ αὐτῶν καὶ ἀσπασθεῖσαι κακοδόξους διδασκαλίας ἐν ταῖς ἰδιαιτέραις ὁμολογίαις ἃς παρανόμως ἐπέβαλον εἰς τὸν λαὸν αὐτῶν καθὼς λ. χ. τὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπόρευσιν, τὴν ἀθέτησιν τῶν εἰκόνων καὶ ἄλλων τοιούτων ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων, ὧν τὴν τήρησιν ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ διατάσσει ἡ Ζ' οἰκουμενικὴ σύνοδος. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ σύστασις καὶ ὁ ἀληθὴς χαρακτὴρ τῆς ἐκκλησίας· μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἔργου ταύτης.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

56. Ποσαπλοῦν ἐστι τὸ ἔργον τῆς ἐκκλησίας;

Τὸ ἔργον τῆς ἐκκλησίας ἐστὶ τριπλοῦν, τουτέστι α΄ νὰ ἑλκύσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πίστιν· β΄ νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὸν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς καὶ δικαιώσῃ καὶ γ΄ νὰ ἁγιάσῃ καὶ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν χριστιανικὴν τελειότητα. Περὶ ἑκάστου λοιπὸν τούτων ἔσται νῦν ὁ λόγος ἐνταῦθα κατὰ τὴν σειρὰν αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΙΣΤΙΝ ΠΡΟΣΕΛΚΥΣΙΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

57. Πῶς γίνεται ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τίς ἡ δικαιοῦσα πίστις;

Ἡ προσέλκυσις εἰς τὴν πίστιν καὶ ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ θείου λόγου μεθ᾽ οὗ συνδέεται ἡ θεία χάρις, ἡ ἐνεργοῦσα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν· καλεῖται δὲ θεία χάρις ἡ βοήθεια καὶ συνδρομή, ἣν ὁ Θεὸς ἕνεκα τῆς ἀξιομισθίας τοῦ Σωτῆρος χορηγεῖ δωρεὰν (ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα χάρις) εἰς πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον αὐτοῦ, ὅπως ἐνισχύσῃ τὸν νοῦν τὴν θέλη-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σιν καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν εἰς παραδοχὴν τῆς χριστιανικῆς πίστεως· ἐξακολουθεῖ δὲ ἡ θεία χάρις συντρέχουσα καὶ μετὰ ταῦτα τὸν πιστεύσαντα πρὸς κατόρθωσιν τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ὡς κατωτέρω ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ περὶ ἁγιασμοῦ καταδειχθήσεται· ὅπως ὅμως κατορθωθῇ ἡ πίστις, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ ἔργα, ἀνάγκη νὰ συνεργῇ καὶ συμπράττῃ τῇ θείᾳ χάριτι καὶ ἡ ἐλευθέρα θέλησις τοῦ ἀνθρώπου· πρὸς τοῦτο δὲ ἀνάγκη κατὰ πρῶτον νὰ ἀποδεχθῇ ὁ ἄνθρωπος δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ πνεύματος τὸ περιεχόμενον τοῦ εὐαγγελίου, δηλονότι νὰ παραδεχθῇ μὲν τοῦτο διὰ τοῦ νοός, τουτέστι τὴν διὰ τοῦ Θεανθρώπου σωτηρίαν τοῦ κόσμου ἐπὶ τῇ ἐσωτερικῇ μαρτυρίᾳ τῆς χάριτος καὶ τῆς ἁμαρτωλοῦ συνειδήσεως αὐτοῦ καὶ τῇ ἐξωτερικῇ μαρτυρίᾳ τῆς ἐκκλησίας, ἀγαπήσῃ δ' ἐξ ὅλης καρδίας τὸν σώσαντα αὐτὸν καὶ συνεργήσῃ διὰ τῆς θελήσεως τῇ θείᾳ χάριτι εἰς σωτηρίαν· ἡ διὰ τῶν τριῶν τούτων δυνάμεων τοῦ πνεύματος ἀποδοχὴ τοῦ εὐαγγελίου ἀποτελεῖ τὴν δικαιοῦσαν πίστιν, ἥτις καλεῖται οὕτω, διότι διὰ ταύτης ὁ ἄνθρωπος δικαιοῦται καὶ ἁγιάζεται ὑπὸ τῆς θείας χάριτος. Ἔστι λοιπὸν ἡ πίστις αὕτη κοινὸν ἔργον τῆς χάριτος τοῦ ἐνεργοῦντος Θεοῦ καὶ τῆς θελήσεως τοῦ συνεργοῦντος ἀνθρώπου· σφάλλουσι δὲ οἱ Καλβινισταὶ καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι ἐκεῖνοι, οἵτινες κηρύττουσι τὴν δικαιοῦσαν πίστιν μόνου τοῦ Θεοῦ ἔργον, καθ' ὅσον οὐδεὶς ἄκων πιστεύει καὶ ἀγαπᾷ· πρὸς δὲ τούτοις ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ ἡ ἀπιστία ἤθελεν εἶσθαι μόνου τοῦ Θεοῦ ἔργον, ἀφ' οὗ ἐξ αὐτοῦ ἐξήρτηται νὰ κάμῃ τὸν ἄνθρωπον νὰ πιστεύσῃ, καὶ οὐδεμίαν εὐθύνην ἠδύνατο νὰ φέρῃ δι' αὐτὴν ὁ ἄνθρω-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

πος. Ἡ ἀλήθεια τῆς ἁγίας γραφῆς ἡ ἐπικυρουμένη καὶ ἐκ τῆς πείρας ἐστὶν ὅτι ἐν τῇ πίσει, τῷ πρώτῳ καὶ μεγίσῳ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, συνεργάζονται ὁ ἐνεργῶν ταύτην Θεὸς καὶ ὁ κατεργαζόμενος ἄνθρωπος· κατὰ τοῦτο δὲ μόνον λέγεται περὶ τοῦ Θεοῦ ὅτι προώρισε τοὺς πιστούς, καθ' ὅσον προεγίνωσκεν ὅτι οὗτοι συνεργήσουσι τῇ χάριτι αὐτοῦ· ὁ προορισμὸς λοιπὸν τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ὡς θέλουσιν οἱ Καλβινισταί, διότι τότε καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς ἀνθρώπους οὓς θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν (Α΄ Τιμ. 2, 4), καὶ ἡ ἐλευθέρα θέλησις τοῦ ἀνθρώπου ἀναιροῦνται, ἀλλὰ σχετικὸς καὶ ὑπὸ ὅρον· τουτέστιν ὁ Θεὸς προώρισε τοὺς πιστούς, καθ' ὅσον προεγίνωσκεν ὅτι οὗτοι συνεργήσουσι τῇ χάριτι αὐτοῦ καὶ ἀποδεχθήσονται τὴν πίστιν· τὸ δὲ τῆς συνεργείας καὶ ἀποδοχῆς ταύτης ἐνδόμυχον ἐλατήριον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶν ἡ συναίσθησις τῆς ἀνάγκης ἄνωθεν φωτισμοῦ καὶ ἄνωθεν συνδρομῆς καὶ θεραπείας, καὶ ἡ ἀπιστία εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν εἰμὴ ἐγωϊστικὴ καὶ πεπλανημένη αὐτάρκεια ἢ ἐπικούρειος ἀδιαφορία περὶ τῶν πνευματικῶν καὶ λατρεία τῆς σαρκὸς καὶ τῶν ἡδονῶν, δι' ὧν ὑποδουλοῦται καὶ ἀποτυφλοῦται τὸ πνεῦμα.

Ἀποκρούοντες λοιπὸν ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ἀτόπους τῶν Καλβινιστῶν δοξασίας περί τε ἀπολύτου προορισμοῦ καὶ τῆς πίστεως, ὡς ἔργου μόνου τοῦ Θεοῦ, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ Θεός ἐστιν ὁ διδοὺς τὴν πρώτην ὤθησιν καὶ ὁ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν τὸ πλεῖστον τοῦ ἔργου τῆς πίστεως, ἥτις ὡς τὸ μέγι-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

στον ἀγαθὸν ἔργον καὶ ἡ ρίζα τῶν λοιπῶν κατὰ πολὺ ὑπερβαίνει τὰς ἀσθενεῖς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, αἵτινες οὐδὲν δύνανται νὰ κατορθώσωσιν ἄνευ τῆς ἐσωτερικῆς μαρτυρίας τοῦ Θεοῦ, ἥτις πείθει τὸν νοῦν καὶ τῆς θείας δυνάμεως ἥτις ἐνισχύει τὴν θέλησιν καὶ πληροῖ ἀγάπης τὴν καρδίαν. Ἡ ἀκριβὴς λοιπὸν σχέσις τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς συνεργείας τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ ἔργῳ τῆς πίστεως ἐστὶν αὕτη, ὅτι ὁ Θεὸς ἐστὶν ἡ πρώτη καὶ ἰσχυροτάτη αἰτία τῆς πίστεως, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἡ δευτέρα καὶ ἀσθενής, οὐχ ἧττον ὅμως ἀπαραίτητος καὶ αὕτη πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τῆς πίστεως· πρέπει δηλ. νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐνέργειαν ῥωμαλέου ἀνδρὸς χειραγωγοῦντος παιδίον καὶ διδάσκοντος αὐτῷ τὸ βάδισμα· τὸ νήπιον ἀδυνατεῖ ἐντελῶς νὰ βαδίσῃ μόνον, διότι πίπτει ἀμέσως καὶ ἔχει ἀνάγκην τῆς χειραγωγίας τοῦ ἀνδρός· οὐχ ἧττον ὅμως ὀφείλει χειραγωγούμενον νὰ βαδίζῃ καὶ αὐτὸ διὰ νὰ δύναται νὰ ῥηθῇ περὶ αὐτοῦ ὅτι περιπατεῖ καὶ αὐτό· ἄλλως, ἐὰν ὁ ἀνὴρ λάβῃ αὐτὸ εἰς τὰς ἰδίας ἀγκάλας, δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ αὐτῷ συνέργεια εἰς τὸ ἔργον τοῦ περιπάτου. Ἡ δικαιοῦσα λοιπὸν πίστις ἐστὶ τὸ πρῶτον βῆμα, ὅπερ ἀπὸ κοινοῦ κάμνουσιν ὁ χειραγωγῶν Θεὸς καὶ ὁ χειραγωγούμενος ἄνθρωπος εἰς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας· ἔστι δὲ αὕτη ἀπαραίτητον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι δικαιώσεως, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ αἰτία τῆς δικαιώσεως ταύτης, ἥτις ἐστὶν ἀποκλειστικῶς ἡ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσία τοῦ Σωτῆρος καὶ ἡ ἕνεκα ταύτης ἀξιομισθία αὐτοῦ· τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ δικαιοῖ καὶ ἁγιάζει καὶ σώζει ἐκείνους, ὅσοι πιστεύουσιν εἰς τὸ πρόσω-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

πον καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· ἤτοι, ἐὰν μεταχειρισθῶμεν ἀνάλογον εἰκόνα, τὰς κεκλεισμένας πύλας τῶν θείων ἀνακτόρων ἤνοιξεν ἡμῖν τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ κατηλλάγη ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ τοῦτο ἐστὶν ἡ αἰτία δι' ἣν ἐπιτρέπεται νῦν ἡ εἴσοδος· μέσον δὲ ἁπλῶς τῆς εἰσόδου ἡ κατάλληλος στολή.

58. Ποῖα εἰσὶ τὰ ἔργα τοῦ νόμου, ἅτινα ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀντιτίθησι τῇ δικαιούσῃ πίστει;

Τὰ ἔργα ταῦτα εἰσὶ τὰ γινόμενα κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου ὑπαγορευόμενα, ἅτινα ὁ ἄνθρωπος μόνος ἄνευ τῆς θείας χάριτος ἔχει νὰ κατορθώσῃ, ὡς ἐργάτης μισθωτός, διὰ νὰ λάβῃ τὸν μισθόν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων νὰ κατορθώσῃ τὸ ἀγαθόν, ἐξ ἐναντίας δὲ περιπίπτει εἰς τὰς ἐναντίας τῶν παραγγελμάτων τοῦ νόμου ἁμαρτίας διὰ τοῦτο ἡ διὰ τῶν ἰδίων ἔργων ἐπίτευξις τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ, ἣν ἐπηγγείλατο εἰς τοὺς τηροῦντας τὸν νόμον, καὶ ἐπομένως καὶ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας ἐστὶν ἀδύνατος, καὶ μόνον τῇ συνεργείᾳ καὶ συμπράξει τῆς θείας χάριτος διὰ τῆς πίστεως δικαιοῦται καὶ σώζεται ὁ ἄνθρωπος. Τὰ ἔργα λοιπὸν τοῦ νόμου εἰσὶ τὸ ἀντίθετον τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἅτινά εἰσιν ἔργα Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἀγαθὰ καὶ τέλεια ἐν ᾧ τὰ τοῦ νόμου εἰσὶν ἔργα μόνου τοῦ ἀνθρώπου μεμιγμένα ἀείποτε μετὰ στοιχείων καὶ ἐλαττηρίων κακῶν, καὶ μὴ δυνάμενα τούτου ἕνεκα δικαιῶσαι τὸν ταῦτα πράττοντα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΚΟΛΠΟΥΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΠΤΙΣΜΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΩΣΙΣ

59. Πῶς εἰσάγεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ δικαιοῦται;

Διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ὅπερ ἐστὶ τὸ πρῶτον τῶν μυστηρίων τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας.

60. Καὶ τί καλοῦνται μυστήρια;

Μυστήριον ἐκ τοῦ μύω (=κλείω τὸ στόμα) καὶ μυέω (=διδάσκω μυστηριώδη πράγματα) καλεῖται πᾶν πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τηρεῖται ἢ πρέπει νὰ τηρῆται μυστικόν· ἐν δὲ τῇ Κ. Διαθήκῃ σημαίνει ἡ λέξις τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου διὰ τῆς τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ σαρκώσεως (Ῥωμ. 16, 25. Α΄. Τιμ. 3, 16 κτλ.), καὶ ἐν γένει τὰς μόνοις τοῖς πιστοῖς ἀποκαλυπτομένας ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς πίστεως (Ματθ. 13, 11 Α΄. Καρ. 13, 2 κτλ.)· παρὰ δὲ τοῖς πατράσι, Γρηγορίῳ τῷ θεολόγῳ, Χρυσοστόμῳ, Δαμασκηνῷ καὶ ἄλλοις καλοῦνται μυστήρια ἰδίως τὸ βάπτισμα καὶ ἡ μετάληψις χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο νὰ ἀποκλείωνται καὶ ἄλλαι ἱεροτελεστίαι τοῦ τοιούτου ὀνόματος, ὡς δεικνύουσι τὰ ἐπ' ὀνόματι Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου φερόμενα συγγράμματα ἐν οἷς περιέχεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις τοῦ δ΄ αἰῶνος καὶ ἀναφέρονται ἓξ ἱεραὶ τελεταὶ καλούμεναι μυστήρια· ταῦτα δέ εἰσι τὸ βάπτισμα, τὸ μῦρον, ἡ μετάληψις, ἡ χειρο-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τονία, ἡ μοναχικὴ τελείωσις καὶ ἡ τελετὴ ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων· τὰ αὐτὰ δὲ ἀναφέρει καὶ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Θ′ αἰῶνος· τὰς ἱεροτελεστίας ὅμως, τὰς τὴν σήμερον καλουμένας μυστήρια, ἀναφέρουσι μίαν πρὸς μίαν πολλοὶ τῶν πατέρων καὶ διδασκάλων ὡς παραδόσεις τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· πρὸς δὲ τούτοις καὶ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἀναφέρουσι τὸ βάπτισμα, τὸ μῦρον (τῆς Β′. Κανὼν ζ′) τὴν εὐχαριστίαν, τὴν μετάνοιαν (τῆς ΣΤ′. Κανὼν ρβ′) καὶ τὴν χειροτονίαν (τῆς Δ′. Κανὼν 6′)· ὅτι δὲ οὐδένα περὶ τούτων δογματικὸν ὅρον ἀφῆκεν ἡμῖν ἡ ἀρχαία καθολικὴ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐκκλησία τὴν αἰτίαν τούτου ἐξηγεῖ ἐν τῷ 91 κανόνι αὐτοῦ ὁ Μέγας Βασίλειος, ὅστις μεταχειρίζεται τὴν λέξιν μυστήρια εἰς τὴν γενικωτάτην αὐτῆς ἐκκλησιαστικὴν σημασίαν, ὡς σημαίνουσαν πάσας τὰς ἐκ τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως ἐγγράφως ἢ ἀγράφως παραδοθείσας τῇ ἐκκλησίᾳ ἱερὰς συνηθείας καὶ ἔθιμα, ὡς τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι τριττὴν κατάδυσιν, τοῦ ἐλαίου τὴν χρίσιν, τὴν ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ, τὸ πρὸς ἀνατολὰς ἐστραμμένους προσεύχεσθαι καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἔθιμα, ἅτινα ἡ ἐκπλησία ἐν μυστηρίῳ παρεδέξατο, καὶ λέγει περὶ πάντων τούτων τῶν μυστηρίων ὅτι ταῦτα εἰσὶν «ἐκ τῆς ἀδημοσιεύτου ταύτης καὶ ἀπορρήτου διδασκαλίας, ἣν ἐν ἀπολυπραγμονήτῳ σιγῇ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐφύλαξαν, καλῶς ἐκεῖνοι δεδιδαγμένοι τῶν μυστηρίων τὰ σεμνὰ σιωπῇ διασώζεσθαι· ἃ γὰρ οὐδὲ ἐποπτεύειν ἔξεστι τοῖς ἀμυήτοις, τούτων πῶς ἦν εἰκὸς τὴν διδασκαλίαν θριαμβεύειν ἐν γράμμα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σιν;» Πρῶτος λοιπὸν ὁ θεῖος οὗτος πατὴρ μεταχειρίζεται τὴν λέξιν μυστήρια περὶ πασῶν ἀνεξαιρέτως τῶν ἱεροτελεστιῶν καὶ λειτουργικῶν παραδόσεων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ διδάσκει ὅτι ταῦτα ἀπετέλουν μέρος τῆς μυστικῆς διδασκαλίας τῆς ἐκκλησίας. Πασῶν δὲ τούτων τῶν ἐνθέσμων ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων τὴν τήρησιν ἐντέλλεται ἡμῖν ἡ Ζ΄ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐν τῷ δογματικῷ ταύτης ὅρῳ λέγουσα «καὶ συνελόντες φαμέν, ἁπάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐγγράφως ἢ ἀγράφως τεθεσπισμένας ἡμῖν παραδόσεις ἀκαινοτομήτως φυλάττομεν, ὧν μία ἐστὶ καὶ ἡ τῆς εἰκονικῆς ἀναζωγραφήσεως ἐκτύπωσις» καὶ κατωτέρω πάλιν «τοὺς οὖν τολμῶντας κατὰ τοὺς ἐναγεῖς αἱρετικοὺς τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις ἀθετεῖν . . . ἢ ἐπινοεῖν σκολιῶς καὶ πανούργως πρὸς τὸ ἀνατρέψαι μίαν τινὰ τῶν ἐνθέσμων παραδόσεων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας . . . ἐπισκόπους μὲν ὄντας ἢ κληρικοὺς καθαιρεῖσθαι προστάσσομεν, μονάζοντας δὲ ἢ λαϊκοὺς τῆς κοινωνίας ἀφορίζεσθαι.» Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἐπιβάλλει τὴν τήρησιν πασῶν τῶν ἐν αὐτῇ γενικῶς διαδεδομένων ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων καὶ ἐθίμων. Οἱ δὲ μετὰ ταῦτα διδάσκαλοι καὶ θεολόγοι τῆς τε ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως παραλαβόντες διέκριναν ἐκείνας τὰς ἱεροτελεστίας περὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχει ῥητὴ μαρτυρία ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ θείας συστάσεως διὰ τῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀμέσως ἢ διὰ τῶν ἀποστόλων παραδοθείσης ἐπαγγελίας ἰδιαιτέρας εὐλογίας καὶ χάριτος τοῦ Θεοῦ μεταδιδομένης τοῖς πιστοῖς διὰ τῆς ποιμαινούσης ἐκκλησίας πρὸς δικαίωσιν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἢ ἁγιασμόν· τοιαῦτα δὲ μυστήρια διέκριναν ἑπτὰ τὸν ἀριθμόν, τὸ βάπτισμα, τὸ μῦρον, τὴν εὐχαριστίαν, τὴν μετάνοιαν, τὴν ἱερωσύνην, τὸν γάμον καὶ τὸ εὐχέλαιον. Τὴν τοιαύτην δὲ διάκρισιν ἀναφέρουσιν ἐκ τῶν ἡμετέρων διδασκάλων ὁ κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα ἐν Κωνσταντινουπόλει ζήσας ἱερομόναχος Ἰωὴβ καὶ ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιε' ἀκμάσας Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης· πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου πρὸς τοὺς θεολόγους τῆς Βυρτεμβέργης κατὰ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ ἡ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν γραφεῖσα πραγματεία Γαβριὴλ τοῦ Φιλαδελφείας περὶ τῶν ἑπτὰ μυστηρίων καὶ τέλος ἡ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ιζ' αἰῶνος ἐκδοθεῖσα ὀρθόδοξος ὁμολογία Πέτρου τοῦ Μογίλα μητροπολίτου Κιέβου, καὶ ὁ ιε' ὅρος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις τοπικῆς συνόδου τοῦ 1672 ἐπὶ Δοσιθέου τοῦ πατριάρχου, ἐν ᾧ ἀνακηρύσσονται ἑπτὰ μυστήρια ὡς παρὰ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου νομοθετούμενα καὶ συναγόμενα. Ἐξ ἐκείνου δὲ τοῦ χρόνου κατέστη κοινὴ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ ἡ διδασκαλία αὕτη καὶ εἰσήχθη εἰς πάσας τὰς ὀρθοδόξους κατηχήσεις καὶ τὴν σήμερον γενικῶς ἐν αὐτῇ ὁμολογεῖται, προεικαζομένης οὕτω τῆς περὶ ταύτης ψήφου τῆς μελλούσης οἰκουμενικῆς συνόδου, ἀφ' οὗ μία γνώμη περὶ ταύτης ἐπικρατεῖ ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ.

Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ἔννοιαν καλοῦνται μυστήρια αἱ πράξεις ἐκεῖναι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ποιμαινούσης ἐκκλησίας, δι' ὧν κατὰ τὴν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἐπαγγελίαν τοῦ Σωτῆρος μεταδίδοται τοῖς πιστοῖς ἡ θεία χάρις δι' ἐξωτερικῶν αἰσθητῶν σημείων. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τὸ ὄνομα μυστήρια ἐκ τῆς ἀοράτου καὶ μυστικῆς τῆς θείας χάριτος ἐνεργείας· ἐν τῷ κεφαλαίῳ δὲ τούτῳ περὶ μόνου τοῦ βαπτίσματος ἔσται ὁ λόγος, καθ' ὅσον δι' αὐτοῦ μεταδίδοται ἡ δικαιοῦσα χάρις, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἓξ ἐν τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ γ', ὅπου ὁ λόγος περὶ τῆς ἁγιαζούσης.

61. *Ἦσαν τὰ σημεῖα ταῦτα τὰ ἐξωτερικὰ ἀπαραίτητα πρὸς μετάδοσιν τῆς θείας χάριτος;*

Οὐχὶ διότι ὁ Θεὸς δύναται καὶ ἀμέσως νὰ μεταδίδῃ χάριν, ὁσάκις ἂν θελήσῃ· ἠθέλησεν ὅμως ὁρατὰ σημεῖα, καὶ ἐπιστεύθη ταῦτα τῇ ποιμαινούσῃ ἐκκλησίᾳ, ὅπως καταδείξῃ ὅτι ἀνάγκη μένειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ τῇ ὁρατῇ πρὸς σωτηρίαν, καὶ μὴ ἀπομακρύνεσθαι τῆς πνευματικῆς τῶν ἀδελφῶν κοινωνίας· πρὸς δὲ τούτοις διμεροῦς ὄντος τοῦ ἀνθρώπου πνευματικοῦ καὶ σωματικοῦ διμερὴς ὤφειλεν εἶναι καὶ ὁ ἁγιασμός, ὅπως ἁγιασθῶμεν ὁλοτελεῖς (Α'. Θεσσ. 5, 23).

62. *Τί καλεῖται Βάπτισμα;*

Ἡ ἱεροτελεστία ἐκείνη δι' ἧς βυθιζομένου τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ ὕδατι τρὶς μετὰ ἐπικλήσεως ἑκάστου τῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος εἰς ἑκάστην κατάδυσιν μεταδίδοται αὐτῷ ἡ θεία χάρις ἡ καθαρίζουσα αὐτὸν ἐκ τοῦ προπατορικοῦ μολύσματος καὶ δικαιοῦσα· κατὰ δὲ τοὺς κανόνας ἀπαραίτητον αὐτοῦ συστατικόν ἐστιν ἡ παρ' ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου διὰ τριττῆς καταδύσεως καὶ ἐπικλήσεως ἑκάστου τῶν τριῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος ἐπιτέλεσις αὐτοῦ· μόνον δ' ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ, ὅταν δηλ. ἐπίκειται θάνατος, βαπτίζει καὶ μοναχὸς ἢ λαϊκός, καὶ ἐν τῷ ἀέρι ὅταν δὲν ὑπάρχῃ πρόχειρον ὕδωρ· ἡ δ' ἐπίχυσις καὶ ἡ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ράντισις ἐπιτρέπεται μόνον διὰ τοὺς ξηροὺς καὶ κρατημένους (κλινικοὺς) κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν· ἐὰν ὅμως δὲν ὑπάρχῃ τοιαύτη ἀπόλυτος ἀνάγκη τὸ τοιοῦτον βάπτισμα ἐστὶν ἄκυρον καὶ πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνηται, εἴτε δηλ. τὸ παρὰ λαϊκοῦ γενόμενον εἴτε τὸ ἄνευ τριττῆς καταδύσεως καὶ ἐπικλήσεως ἑκάστου τῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος.

63. *Ποῖα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ βαπτίσματος;*

Ἐν τῷ βαπτίσματι κατερχομένη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καθαρίζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ ῥύπου τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, τουτέστιν ἀφαιρεῖ τὸ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ μεταδοθὲν τῷ ἡμετέρῳ πνεύματι μόλυσμα, ὅπερ ὡς ἀποτέλεσμα ἐπέφερεν τὴν διαφθορὰν καὶ ἀχρείωσιν τῆς ἐν ἡμῖν εἰκόνος τοῦ Θεοῦ· διὰ δὲ τοῦ καθαρισμοῦ τούτου ὁ ἄνθρωπος ἀναγεννᾶται καὶ γίνεται νέα κτίσις καὶ νέον δημιούργημα· διὰ τοῦτο δὲ καλεῖται τὸ βάπτισμα καὶ παλιγγενεσία ἢ ἀναγέννησις· τὰ δὲ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος εἰς τὸν νοῦν θέλησιν καὶ καρδίαν μένουσι καθ' ὅσον τοῦτο ἐστὶ τὸ ἔργον τοῦ δικαιωθέντος ἀνθρώπου, νὰ ἐξαλείψῃ ταῦτα δι' ὀρθῆς ἠθικῆς διαίτης συνεργαζόμενος τῇ χάριτι πρὸς μόρφωσιν χριστιανικοῦ φρονήματος θελήσεως αἰσθημάτων καὶ βίου· καὶ τοῦτο ἐστίν, ὡς ὀψόμεθα, τὸ θέμα τοῦ βίου τοῦ χριστιανοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς.

Οὐσία μὲν λοιπὸν τοῦ βαπτίσματος ὁ καθαρισμὸς τοῦ προπατορικοῦ ῥύπου, ἢ ἡ δικαίωσις, τουτέστιν ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐνεργουμένη μεταβολὴ τῆς καταστάσεως αὐτοῦ, γινομένου ἐξ ἁμαρτωλοῦ, δικαίου καὶ ἁγίου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον οὐδὲν πλέον μόλυσμα

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

πνευματικὸν ἔχει, ἀλλὰ μόνον τὰ ἀποτελέσματα τοῦ μολύσματος, ἅτινα δύναται καὶ ὀφείλει νὰ καταῤῥέψῃ τῇ βοηθείᾳ τῆς χάριτος. Ἀποτέλεσμα δὲ τοῦ καθαρισμοῦ ἐστὶν ἡ υἱοθεσία δι' ἧς γινόμεθα τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ κληρονόμοι τῆς βασιλείας αὐτοῦ· ἐπειδὴ δὲ διὰ τοῦ καθαρισμοῦ ἐξέλιπε πλέον ἐντελῶς ὁ μολυσμὸς οὗτος τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, πᾶν δ' ἄλλο ἁμάρτημα φέρει προσωπικὸν διὰ τῆς μετανοίας θεραπευόμενον χαρακτῆρα διὰ τοῦτο τὸ βάπτισμα δὲν ἐπαναλαμβάνεται. Ἡ δ' ἐν τῷ βαπτίσματι δικαίωσις ἐστὶ πλήρης καὶ τελεία, ἐσωτερικὸς δηλ. καθαρισμὸς καὶ οὐχὶ μόνον ἐξωτερικὴ διακήρυξις τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν τοῦ λοιποῦ θεωρούμεθα ὡς δίκαιοι· διότι ἡ τοιαύτη διακήρυξις ἤθελεν εἶσθαι ψευδής, εἰ μὴ προηγεῖτο ταύτης ἡ πραγματικὴ δικαίωσις, ὁ ἀπὸ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καθαρισμός. Σφάλλουσι λοιπὸν οἱ διαμαρτυρόμενοι οἱ θεωροῦντες τὴν δικαίωσιν ἁπλῆν δικαστικὴν πρᾶξιν τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ αὕτη ἐστὶν ἰατρικὴ καὶ θεραπευτική.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ο ΑΓΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

64. Τί ἐστιν ἁγιασμός;

Τέλος τοῦ ἐπὶ γῆς βίου τοῦ βαπτισθέντος καὶ δικαιωθέντος ἀνθρώπου ἐστὶν ὁ ἁγιασμὸς αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ διὰ τῆς πληρώσεως τοῦ θείου θελήματος εἰς ὅλας τὰς σχέσεις τοῦ ἡμετέρου βίου ἐπιτυγχανομένη ἄρσις τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ὥστε νὰ γίνωμεν τέλειοι καὶ μηδεμίαν πλέον κηλῖδα ἐσωτερικὴν ἔχοντες. Ἡ τοιαύτη δὲ κατάστασις ἐπιτυγχάνεται διὰ κοινῆς συνεργασίας τοῦ ἐνεργοῦντος Θεοῦ καὶ συνεργοῦντος ἀνθρώπου· καὶ ἡ μὲν ἐνέργεια τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος συνίσταται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ πιστοῦ πρὸς κατόρθωσιν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ αὕτη γίνεται διὰ τῶν ἁγιαζόντων μυστηρίων· ἡ δὲ συνέργεια τοῦ πιστοῦ περιστρέφεται κυρίως εἰς τὴν δι' ἀγάπης ἐνεργουμένην πίστιν, ἤτοι τὰ ἀγαθὰ ἔργα, περὶ ὧν πραγματεύεται ἡ χριστιανικὴ ἠθική· ἀμφότερα λοιπὸν ταῦτα θέλομεν πραγματευθῆ ἐν τοῖς ἑπομένοις δύο ἄρθροις τοῦ τρίτου τούτου κεφαλαίου.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΑΡΘΡΟΝ ΗΡΩΤΟΝ

ΤΑ ΑΓΙΑΖΟΝΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

65. Τίνα τὰ ἁγιάζοντα μυστήρια καὶ τίς ἡ δι' ἑκάστου αὐτῶν μεταδιδομένη χάρις;

Τὰ ἁγιάζοντα μυστήριά εἰσι τὸ μῦρον, ἡ εὐχαριστία καὶ ἡ μετάνοια, ἅτινά εἰσι κοινὰ καὶ ὑποχρεωτικὰ εἰς πάντας ἕνεκα τῆς φύσεως αὐτῶν· πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἱερωσύνη, ὁ γάμος καὶ τὸ εὐχέλαιον, ἅτινά εἰσι προαιρετικὰ καὶ δι' ὡρισμένην τάξιν πιστῶν ἢ κατάστασιν βίου. Καὶ διὰ μὲν τοῦ μυστηρίου τοῦ ἁγίου μύρου λαμβάνουσιν οἱ πιστοὶ πάντες τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος· εἰσέρχεται δηλονότι τοῦτο ἐν αὐτοῖς καὶ γίνεται ἀρχὴ νέου πνευματικοῦ βίου καὶ ἐξακολουθεῖ πλέον νὰ μένῃ ἐν διηνεκεῖ μετ' αὐτῶν κοινωνίᾳ, φωτίζον τὸν νοῦν, ἐνισχύον τὴν θέλησιν καὶ ἀνυψοῦν τὸ αἴσθημα, ἐν ἑνὶ λόγῳ ἐνεργοῦν τὴν θεραπείαν τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, εἰς ἣν ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ συνεργήσῃ, ὅπως καταστῇ πνευματικῶς ὑγιὴς καὶ φθάσῃ εἰς τὴν χριστιανικὴν τελειότητα. Κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐδίδοτο τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῖς βαπτισθεῖσι διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως· ὕστερον ὅμως ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος κατ' ἀποστολικὴν βεβαίως παράδοσιν εἰσήχθη τὸ χρίσμα διὰ τοῦ μύρου (Α'. Ἰωάν. 2, 20. 27 παράβ. Κλήμ. Ἀλεξ. Στρωμ. 2, 3 Θεόφιλ. Ἀντιοχ. πρὸς Αὐτόλυκον 1, 12)· ἡ χάρις δ' αὕτη τοῦ ἁγίου πνεύματος παραμένει διὰ παντὸς τοῦ βίου τοῦ χριστιανοῦ πλὴν μόνον ἐὰν ἐξέλθῃ τῆς ἐκκλησίας, ὁπότε ἀφίησιν αὐτὸν ἡ χάρις, καὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία τοὺς ἀρνηθέντας τὴν πίστιν καὶ εἰς σχίσμα ἢ αἵρεσιν περιπεσόντας χρίει τῷ ἁγίῳ μύρῳ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ χριστιανὸς ἔχει ἀνάγκην μετὰ τὸ βάπτισμα νὰ εὑρίσκηται ἐν ἀδιακόπῳ στενῇ σχέσει καὶ κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Σωτῆρος παρεδόθη πρὸς τοῦτο παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας, ἐν ᾧ ὁ πιστὸς κοινωνὸς γινόμενος τοῦ σώματος καὶ αἵματος αὐτοῦ, ὑπὸ τὰ εἴδη τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου, ἡνωμένου σὺν τῇ ψυχῇ καὶ τῷ θεότητι τοῦ Σωτῆρος, γίνεται ἓν μετ' αὐτοῦ καὶ καθίσταται μέτοχος τῆς ἀξιομισθίας αὐτοῦ, δι' ἧς καθαρίζεται ἀπὸ τῶν ἑκάστοτε ἁμαρτιῶν, ἃς ὀφείλει πρότερον νὰ διορθώσῃ διὰ τῆς μετανοίας. Ἔστι δὲ ἡ μετάνοια τὸ τρίτον ἀπαραίτητον εἰς πάντας τοὺς πιστοὺς μυστήριον, οὗτινος οὐσία ἡ συναίσθησις τῆς ἁμαρτίας, ὡς ἀθετήσεως τοῦ θείου θελήματος καὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, καὶ ἀπόφασις νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ πλέον τοῦ λοιποῦ τὴν τοιαύτην ἁμαρτίαν· ταύτην δὲ τὴν συναίσθησιν καὶ ἀπόφασιν παρακολουθεῖ ἡ συγγνώμη τοῦ Θεοῦ, ἣν μεταδίδωσι διὰ τῶν ὀργάνων τῆς χάριτος αὐτοῦ ἀποστόλων καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν ἐπισκόπων, οἷς μετέδωκε τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν τοῦ ἀφιέναι ἁμαρτίας, τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν, τουτέστι λύειν μὲν τὰ ἐφ' οἷς ὁ ἄνθρωπος μεταμέλεται, δεσμεῖν δὲ τὰ ἐν οἷς ἐπιμένει· διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἐξομολόγησις πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, οἷς μετέδωκαν τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν οἱ ἐπίσκοποι, ἐστὶν ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος μάλιστα, ὁσάκις ἂν ἔχωμεν ἐν τῇ συνειδήσει βαρύνουσαν ἡμᾶς παράβασιν τοῦ ἠθικοῦ νόμου τοιαύτην, ὥστε νὰ στερῇ ἡμᾶς τῆς ἱκανότητας τῆς κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ αἵματος

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τοῦ Χριστοῦ. Ταύτας δὲ τὰς παραβάσεις ὁρίζουσιν οἱ κανόνες τῶν ἁγίων πατέρων, καὶ διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀγνοοῦσιν ἀνάγκη πᾶσα προσέρχεσθαι πάντοτε πρὸ τῆς μεταλήψεως τῷ πνευματικῷ πατρὶ καὶ ἐξομολογεῖσθαι· τοῖς δὲ καλῶς γινώσκουσι τοὺς κανόνας τούτους, ὁσάκις ἂν ἔχωσιν ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο· καὶ διὰ τὰ συγγνωστὰ ὅμως ἁμαρτήματα, τὰ μὴ στεροῦντα ἡμᾶς τῆς πρὸς κοινωνίαν τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἱκανότητος, καλόν ἐστιν ἐξομολογεῖσθαι καὶ λαμβάνειν ἡμᾶς διὰ τῆς συγχωρητικῆς εὐχῆς παρὰ τοῦ ἱερέως τὴν ἄφεσιν, ὅπως ἐν τελείῳ καθαρᾷ συνειδήσει τῷ Θεῷ προσερχώμεθα. Καὶ συγγνωστὰ μὲν ἁμαρτήματά εἰσι τὰ ἀπειλοῦντα μόνον, χωρὶς νὰ ἀνατρέπωσι καὶ καταςρέφωσι, τὰς ἠθικὰς σχέσεις καὶ τὴν ἠθικὴν τάξιν τοῦ βίου, ἑπομένως ἡ ἀπόπειρα τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἠθικῆς τάξεως καὶ καταστροφῆς τῶν ἠθικῶν σχέσεων· βαρέα δ' ἐξ ἐναντίας εισὶ τὰ καταςρέφοντα τὰς ἠθικὰς σχέσεις, τὰς ὑπὸ τοῦ θείου νόμου ὁριζομένας, καὶ ἑπομένως ἐπιφέροντα βαρεῖαν ἐνοχὴν εἰς τὸν πράττοντα, ὅςις ὀφείλει νὰ ἐξιλεώσῃ τὸν Θεόν, οὗ τὴν ἠθικὴν τάξιν ἀνέτρεψε τό γ' ἐπ' αὐτῷ, ἐκδηλῶν ἔργῳ τὴν πίστιν καὶ ὑπακοὴν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀποδοχῆς καὶ πληρώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτιμίων, ἅτινα διὰ τὰς βαρείας ἁμαρτίας εἰσὶν ἀποκλεισμὸς ἐπὶ ὡρισμένον χρόνον ἐκ τῆς τῶν ἀχράντων μυστηρίων κοινωνίας, πρὸς δὲ τούτοις προσευχή, νηστεία καὶ ἄλλαι ἀγαθουργίαι, ἃς οὐχὶ ὡς ποινάς, ἀλλ' ὡς θεραπευτικὰς ὁδηγίας πρὸς ἐκδήλωσιν πίστεως καὶ ὑπακοῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐπιβάλλει ἡ ἐκκλησία.

Πλὴν δὲ τούτων ὑπάρχουσι καὶ τρία ἕτερα μυστή-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ρια δι' ἰδίας ἀνάγκας καὶ καταστάσεις τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ βίου, τουτέστι πρὸς μὲν κατάστασιν καὶ διατήρησιν τῆς ἐκκλησίας μεταδίδοται εἰς τὰ καταλλήλως παρεσκευασμένα διὰ χριστιανικῆς παιδείας καὶ ἀσκήσεως καὶ νομίμως ὑποδειχθέντα καὶ ἐκλεχθέντα πρόσωπα ἡ χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὅπως γένωνται ὁδηγοὶ καὶ διδάσκαλοι τῶν λοιπῶν εἰς πλήρωσιν τοῦ θείου θελήματος, καὶ μεταδιδῶσιν αὐτοῖς διὰ τῶν μυστηρίων τὴν ἐκ Θεοῦ χάριν, καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ τῆς ἱερωσύνης μυστήριον, δι' οὗ μεταδίδοται τῷ μὲν ἐπισκόπῳ ἡ χάρις τῶν ἀποστόλων, τῷ δὲ πρεσβυτέρῳ ἡ τελειωτικὴ τῶν μυστηρίων ἐκείνων, ὧν ἡ τέλεσις ἀνατέθειται αὐτῷ, καὶ τῷ διακόνῳ ἡ εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ λόγου καὶ τῶν μυστηρίων ἱκανοῦσα. Πρὸς διατήρησιν δὲ τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας καὶ ὅπως φέρῃ ἡ συμβίωσις ἑκάστου χριστιανικοῦ ζεύγους τὸν χαρακτῆρα τοῦ «ἐν Κυρίῳ γάμου» δηλ. γάμου συμφώνου πρὸς τὸ θέλημα καὶ τὴν διάταξιν τοῦ Κυρίου, ἡ ἐκκλησία ἡ ποιμαίνουσα, τὸ ὄργανον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἐπικαλεῖται τὴν εἰς ἕκαστον χριστιανικὸν ζεῦγος μετάδοσιν τῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ παραδείσου δοθείσης εἰς τοὺς πρωτοπλάστους εὐλογίας καὶ χάριτος τοῦ Θεοῦ, ὅπως κατὰ Θεὸν συζήσωσι. Τέλος δὲ συνιστᾷ ἡ ἐκκλησία εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, εὐθὺς ὡς λάβῃ ἡ ἀσθένεια αὐτῶν τροπὴν ἐπικίνδυνον, τὴν ἐπίκλησιν τοῦ θείου ἐλέους καὶ τῆς ἰαματικῆς ἐνεργείας τῆς θείας χάριτος τῆς διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ εὐχελαίου ἢ τοῦ ἁγίου ἐλαίου μεταδιδομένης· ἡ χάρις δ' αὕτη παρέχει πάντοτε τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν διὰ τὴν πίστιν τοῦ λαμβάνοντος· χορηγεῖ δὲ καὶ τὴν σωματικὴν ὑγείαν,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὁσάκις ἂν τοῦτο δὲν ἀντιστρατεύηται πρὸς τὸν προορισμὸν καὶ τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν ἐπιφέρῃ διατάραξιν τῆς ἐπικρατούσης τάξεως τῶν τοῦ κόσμου, καθ' ὅσον, ἐὰν ὁ Θεὸς ἐθεράπευεν ὅλους τοὺς ἀσθενεῖς, ὁ θάνατος ἤθελε καταργηθῇ καὶ αἱ βάσεις τῆς παρούσης καταστάσεως τοῦ κόσμου ἤθελον ἀνατραπῇ.

66. Φυλάττουσι καὶ αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι οὕτω τὰ μυστήρια ταῦτα ἢ ἐκαινοτόμησαν εἰς ταῦτα καὶ πῶς;

Εἰς τὰ μυστήρια ταῦτα ἐκαινοτόμησαν αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι· διότι ἡ μὲν λατινικὴ μετέβαλε τὴν ἀνέκαθεν ἰσχύουσαν περὶ τοῦ ἁγίου μύρου διάταξιν ὁρίσασα νὰ μὴ μυρόνωνται τὰ βαπτιζόμενα παιδία πρὸ τοῦ ἑβδόμου, καὶ μόνον ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἔτους χρίουσα ταῦτα τῷ ἁγίῳ μύρῳ, ἀφ' οὗ δηλ. ἔλθωσιν εἰς ἡλικίαν διακρίσεως, ἐν ᾧ πρὸς μετάδοσιν τῆς ἐν τῷ μυστηρίῳ τούτῳ χάριτος τοῦ ἁγίου πνεύματος οὐδεμία τῆς ἀποδοχῆς ἢ τῆς συνεργείας τοῦ βαπτισθέντος ἀνάγκη ὑπάρχει, διότι αὕτη ἐστὶ καρπὸς τῆς ἀξιομισθίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι δικαιώσεως· ἐκαινοτόμησε δὲ πρὸς τούτοις ἐν τῷ αὐτῷ μυστηρίῳ διατάξασα νὰ τελῶσι τὸ μυστήριον τοῦτο μόνοι οἱ ἀρχιερεῖς, ἐν ᾧ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἀνατολικῇ καὶ δυτικῇ, ἐπὶ δέκα αἰῶνας καὶ οἱ ἱερεῖς ἐτέλουν αὐτό, καὶ δὴ εὐθὺς μετὰ τὸ βάπτισμα εἰς τὰ νήπια· παρεμόρφωσε δὲ καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἁγίας εὐχαριστίας, ἐπιτελοῦσα τοῦτο ἄνευ ἀνάγκης δι' ἀζύμων, ἐν ᾧ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐτέλεσεν αὐτὸ διὰ κοινοῦ ἐνζύμου ἄρτου, ὅπως καὶ διὰ κοινοῦ οἴνου, μεταχειρισθεὶς τὰ δύο κοινότατα καὶ συνηθέστατα πρὸς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

βρῶσιν καὶ πόσιν πράγματα· ὁλόκληρος δὲ ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ ἐπὶ χίλια ἔτη ἐτέλει τὸ μυστήριον διὰ κοινοῦ ἐνζύμου ἄρτου· πρὸς δὲ τούτοις ἐκολόβωσε τὸ μυστήριον τοῦτο ἀπαγορεύσασα τοῖς λαϊκοῖς τὸ ποτήριον, καὶ στερήσασα αὐτοὺς τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, ὅστις προγινώσκων τοῦτο εἶπε πρὸς τοὺς μαθητὰς περὶ μόνου τοῦ ποτηρίου «πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες» (Ματθ. 26, 27)· καὶ εἰς τὸ μυστήριον δὲ τῆς μετανοίας ἐκαινοτόμησε κηρύξασα τὰ ἐπιβαλλόμενα πατρικὰ ἐπιτίμια, οὐχὶ ὡς μέσα διορθώσεως τοῦ πταίσαντος, ἀλλ' ὡς μέσα ἱκανοποιήσεως τῆς θείας δικαιοσύνης, ἥτις διὰ μόνης τῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίας κατηλλάγη ἡμῖν, καὶ διὰ τῆς ἀξιομισθίας τοῦ Σωτῆρος ἀναδεξαμένου τὴν ποινὴν τῆς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου χορηγεῖ ἡμῖν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν· ἐκαινοτόμησε δὲ πρὸς τούτοις καθιερώσασα ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι κατορθώσαντες ἔργα ἀνώτερα τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ θείου νόμου καὶ δημιουργήσασα οὕτως ἔργα ὑπερπερισσεύσεως (opera supererogationis) καὶ θησαυρὸν τῶν ἁγίων, ὃν διανέμει ὁ Πάπας τοῖς ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις ὑστεροῦσιν ἀντὶ χρημάτων· τέλος δὲ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ μυστήριον τοῦ εὐχελαίου ἐκαινοτόμησε διατάξασα νὰ δίδωται μόνον εἰς τοὺς εὑρισκομένους ἐν βεβαίῳ κινδύνῳ θανάτου καὶ μὴ ἔχοντας καμμίαν ἀναῤῥώσεως ἐλπίδα ὡς ἐφόδιον τῶν θνησκόντων, ὁποῖον μόνη ἡ ἁγία κοινωνία ἐστί, καὶ πρὸς τούτοις νὰ τελῆται ὑπὸ ἐπισκόπου, ἐν ᾧ ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος λέγει «προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας (Ἰακώβ. 5, 14).

Οἱ δὲ διαμαρτυρόμενοι ἠθέτησαν τὰ πέντε μυστή-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ρια, καὶ δὲν ἀναγνωρίζουσιν εἰμὴ μόνον τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν· καὶ ταύτην δὲ τὴν τελευταίαν οὐχὶ εἰς ἣν ἔννοιαν ἔχει ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, ὡς ὀψόμεθα· καὶ περὶ μὲν τῶν μυστηρίων τούτων παρατηροῦμεν ὅτι, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐρρέθη, ἐν πᾶσι τούτοις μεταδίδοται χάρις τοῦ Θεοῦ, ἣν αὐτὸς οὗτος ἐπηγγείλατο καὶ ἔδωκε· καὶ περὶ μὲν τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς μεταλήψεως συμφωνοῦσι καὶ οὗτοι παραδεχόμενοι τὴν θείαν αὐτῶν σύστασιν, τὴν μαρτυρουμένην διά τε τῆς ἐντολῆς τοῦ βαπτίζειν τῆς δοθείσης τοῖς ἀποστόλοις (Ματθ. 28, 19), καὶ διὰ τῆς παραδόσεως τοῦ μυστικοῦ δείπνου ἣν καὶ οἱ τέσσαρες εὐαγγελισταὶ ἀναφέρουσιν· οὐχ ἧττον ὅμως τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν λοιπῶν πέντε, ἅτινα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἀμέσως ἢ διὰ τῶν ἀποστόλων ἔλαβον τὴν σύστασιν αὐτῶν· οὕτω τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ μύρου μεταδιδομένην χάριν προανήγγειλεν ὁ Σωτὴρ εἰπὼν «ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος· τοῦτο δὲ εἶπε, προστίθησιν ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, περὶ τοῦ πνεύματος οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν (Ἰωάν. 7, 38. 39)· εἰς δὲ τὸ μυστήριον τῆς ἱερωσύνης καὶ μετανοίας ἀναφέρονται αἱ ἐπαγγελίαι «λάβετε πνεῦμα ἅγιον· ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας ἀφίενται αὐτοῖς· ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται (Ἰωάν. 20, 22 καὶ 23) καὶ ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ (Ματθ. 18, 18), καὶ διὰ μὲν τοῦ λάβετε πνεῦμα ἅγιον μετέδωκε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτῶν ἰδίαν τελεστικὴν τῶν μυστηρίων χάριν, ὅπως

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι καὶ τῇ εὐχαριστίᾳ εἰς αὐτοὺς ἀποτείνεται λέγων «μαθητεύσατε τὰ ἔθνη βαπτίζοντες» καὶ «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν,» ἐξ ὧν καταφαίνεται ὅτι μετεδόθη αὐτοῖς ἰδία χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος τελειωτικὴ τῶν μυστηρίων· ἰδίως δὲ διὰ τῶν δύο προηγουμένων ῥήσεων ἔδωκεν αὐτοῖς τὴν ἐξουσίαν τοῦ συγχωρεῖν τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τοῦ μὴ συγχωρεῖν, ἀλλ' ἐπιτιμᾷν πρότερον καὶ διορθοῦν διὰ πατρικῆς παιδείας καὶ νουθεσίας τοὺς πταίσαντας, καὶ οὕτω προσδέχεσθαι αὐτούς· εἰς δὲ τὸν χριστιανικὸν γάμον ἀναφέρεται ἡ ἀποστολικὴ διάταξις, ἵνα ᾖ ἐν Κυρίῳ, τουτέστι σύμφωνος πρὸς τὸ θέλημα καὶ τὴν διάταξιν τοῦ Κυρίου (Α΄ Κορ. 7, 39), τοῦ νομοθετήσαντος καὶ εὐλογήσαντος τὸν γάμον τῶν πρωτοπλάστων ἐν τῷ παραδείσῳ· ὅπως λοιπὸν ᾖ ἐντελῶς κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Κυρίου, ἀνάγκη νὰ ἐπισφραγίζηται ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν ᾗ ἀποκατέστη ἡ κοινωνία τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, διὰ τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ πρῶτον χορηγηθείσης εὐλογίας καὶ χάριτος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ζεῦγος τῶν πρωτοπλάστων, ἀφ' οὗ εὑρεθῶσιν ὑπάρχουσαι πᾶσαι αἱ λοιπαὶ συνθῆκαι αἱ πρὸς τὸν ἐν Κυρίῳ γάμον ἀπαιτούμεναι, περὶ ὧν ἔσται μετὰ ταῦτα ὁ λόγος ἐν τῷ Δ΄ Κεφαλαίῳ τοῦ Γ΄ Μέρους τοῦ Β΄ Ἄρθρου. Τέλος δὲ εἰς τὸ εὐχέλαιον ἀναφέρεται ἡ ἑτέρα ἀποστολικὴ διάταξις τοῦ ἀδελφοθέου Ἰακώβου «ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ, καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκὼς ἀφεθήσεται αὐτῷ» (Ἰακώβ. 5,

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

14. 15)· ὥστε καὶ τὰ πέντε ταῦτα μυστήρια παρὰ τοῦ Σωτῆρος συνέστησαν, καὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἔνθεσμον ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, ἧς τὴν τήρησιν ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ ἐντέλλεται, ὡς εἴδομεν, ἡ Ζ' οἰκουμενικὴ σύνοδος. Καὶ εἰς τὸ μυστήριον δὲ τῆς μεταλήψεως ἐκαινοτόμησαν οἱ διαμαρτυρόμενοι· διότι οἱ μὲν καλβινισταὶ θεωροῦσι τὸν ἄρτον καὶ οἶνον, ὡς σύμβολα ἁπλᾶ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐχὶ ὡς αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, ὡς ὁ Κύριος εἶπε καὶ ἡ Ζ' οἰκουμενικὴ σύνοδος διαῤῥήδην ἀποφαίνεται ἐν τῇ ς' αὐτῆς πράξει, καὶ οἱ πατέρες διδάσκουσιν· οἱ δὲ λουθηρανοὶ καὶ οἱ Ἄγγλοι δέχονται ἐν ταῖς ὁμολογίαις αὐτῶν, ὅτι ἐν τῷ ἄρτῳ ὑπὸ τὸν ἄρτον καὶ μετὰ τοῦ ἄρτου ὑπάρχει κατὰ πνευματικὸν καὶ οὐράνιον τρόπον τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, παραδέχονται δηλ. ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὡς πανταχοῦ παρόν, εἰσδύει ἐν τῷ ἄρτῳ καὶ ἑνοῦται μετ' αὐτοῦ· τὴν τοιαύτην ὅμως δόξαν τῆς πανταχοῦ παρουσίας τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου κατεδίκασεν ὡσαύτως ἡ Ζ' οἰκουμενικὴ σύνοδος, καὶ ἀποκρούει καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος, διότι σῶμα πανταχοῦ παρόν ἐστιν ἀντίφασις πρόδηλος· ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία διδάσκει ἀληθῆ μεταβολήν, μεταστοιχείωσιν, μετουσίωσιν τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ διὰ τῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς θεότητος καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ Κυρίου, δι' ἧς ἑνώσεως ὁ ἄρτος γίνεται αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ ὁ οἶνος αὐτὸ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου.

Ἀτόπως δὲ ἀρνοῦνται πάντες οὗτοι τὸν χαρακτῆρα τῆς θυσίας, ὃν κατά τε τὴν θείαν γραφὴν καὶ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν τὸ μυστήριον τοῦτο φέρει· θυ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σιαστήριον ἀποκαλεῖ τὴν ἁγίαν τράπεζαν ἡ Καινὴ Διαθήκη (Ἑβρ. 13, 10), ἐφ' ἧς προσφέρεται τῷ Θεῷ ὡς ἀναίμακτος θυσία, εὐχαριστήριος ἅμα καὶ ἐξιλαστικὴ ὑπὲρ ζώντων καὶ τεθνεώτων ἐν πίστει, αὐτὸς ὁ ἅπαξ σφαγεὶς ὑπὲρ ἡμῶν ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, παρὼν ἐν τῷ μυστηρίῳ· δὲν εἶναι δὲ ἐπανάληψις, ἄπαγε! τῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίας, ἀλλ' ἀνάμνησις, ὡς καὶ ὁ ἴδιος διέταξε, τῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίας, ἧς τὰ ἀποτελέσματα διαρκοῦσιν εἰς αἰῶνα, καὶ διὰ τοῦτο, ὁσάκις ἂν γίνηται ἡ προσφορά, ὁ πατὴρ δέχεται ταύτην ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων, καὶ ἔχει ἄμεσον ἀποτελεσματικὴν δύναμιν διὰ τοὺς ὑπὲρ ὧν ἐπιτελεῖται, ἐν ᾧ ἡ θυσία τοῦ ἀμνοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἦν τύπος ἁπλοῦς καὶ σκιὰ τῆς μεγάλης θυσίας, μὴ δυναμένη τελειῶσαι τοὺς προσερχομένους (Ἑβρ. 10, 1 καὶ ἑφ.)

Σφάλλουσι δὲ τέλος θεωροῦντες τὰ αἰσθητὰ σημεῖα ἐν τοῖς μυστηρίοις σύμβολα ἁπλᾶ τῆς χάριτος καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ, σκοπὸν ἔχοντα νὰ διεγείρωσιν ἢ βεβαιώσωσι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, δι' ἧς συγχωροῦνται τὰ ἁμαρτήματα· τὰ αἰσθητὰ σημεῖα, κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Κυρίου καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας, εἰσὶν οἱ φορεῖς τῆς χάριτος, ἥτις μεταδίδοται δι' αὐτῶν καὶ μετ' αὐτῶν εἰς ἁγιασμὸν ψυχῆς τε καὶ σώματος καὶ σωτηρίαν.

Διδάσκει δὲ τέλος περὶ πάντων τούτων ἡ καθολικὴ ἐκκλησία κατὰ τὴν θείαν γραφὴν καὶ τὴν καθολικὴν παράδοσιν ὅτι πρέπει νὰ τελῶνται παρ' ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου καὶ κατὰ τὸν παραδοθέντα τύπον ἐν τῇ ἐνθέσμῳ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει εἰς τὰ οὐσιώδη καὶ τότε εἰσὶ δεόντως τετελεσμένα· ὅπως ἀποφέρωσιν ὅμως

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τοὺς σωτηρίους αὐτῶν καρποὺς εἰς τὸν λαμβάνοντα ἀπαιτεῖται νὰ προσέρχηται ἐν πίστει καὶ μετὰ τῆς δεούσης προετοιμασίας, ἐὰν ᾖ ἐν ἡλικίᾳ· ἡ πίστις ὅμως τοῦ τελοῦντος ταῦτα οὐδεμίαν ἔχει ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ κύρους αὐτῶν.

ΑΡΘΡΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΔΙ' ΑΓΑΠΗΣ ΕΝΕΡΓΟΥΜΕΝΗ ΠΙΣΤΙΣ, ΗΤΟΙ ΤΑ ΑΓΑΘΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ Η ΤΑΥΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΕΥΟΜΕΝΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

67. *Τίς ὁ ὁρισμὸς καὶ διαίρεσις τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς;*

Διὰ μὲν λοιπὸν τῶν τριῶν ἁγιαζόντων μυστηρίων, μύρου μεταλήψεως καὶ μετανοίας, μεταδίδοται εἰς τοὺς πιστοὺς ἡ ἁγιάζουσα χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀπαραίτητος πρὸς πλήρωσιν τοῦ θείου θελήματος καὶ διόρθωσιν τῶν παραβάσεων αὐτοῦ· διὰ νὰ κατορθώσῃ ὅμως ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ τὸν ἁγιασμὸν ἀνάγκη νὰ συνεργῇ καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὅπως πρὸς τῇ δικαιούσῃ πίστει, ἥτις ἐστὶν ὁ πρῶτος καὶ κατώτερος βαθμὸς τῆς πίστεως, ἀποκτήσῃ καὶ τὴν δι' ἀγάπης ἐνεργουμένην, τουτέστι τὴν καθισταμένην ἐνεργὸν διὰ τῆς ἀγάπης, τοῦ ἐλατηρίου τούτου τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἐν ᾧ ἄλλως μένει ἀδρανής, ἀκίνητος καὶ νεκρά· πρώτη λοιπὸν ἀνάγκη διὰ τὸν δικαιωθέντα πιστὸν ἐστὶ νὰ προσκτήσηται ἐνεργὸν πίστιν, τουτέστι ζῶσαν εἰς τὸν Σωτῆρα πεποίθησιν, ὠθοῦσαν αὐτὸν εἰς ἔργα ἀγαθά, καὶ διὰ τούτων ἐκδηλουμένην καὶ τελειουμένην· ταῦτα δὲ τὰ ἀγαθὰ ἔργα, τὰ κοινὰ κατορθώματα τῆς ἐνεργούσης χάριτος

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καὶ τῆς συνεργούσης θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὁ καρπὸς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης, εἰσὶ τὸ θέμα τοῦ βίου τοῦ δικαιωθέντος χριστιανοῦ· καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἀσχολεῖται ἡ χριστιανικὴ ἠθική, περὶ ἧς νῦν ὁ λόγος δι' ὁλοκλήρου τοῦ Β' τούτου ἄρθρου.

Ἔστι λοιπὸν ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ θεωρία καὶ διδασκαλία τῆς χριστιανικῆς ἀναστροφῆς καὶ πολιτείας, ἧς οὐσία τυγχάνουσι τὰ ἀγαθὰ ἔργα, τουτέστιν τὰ ἔργα ἐκεῖνα δι' ὧν καθ' ὅλας τὰς σχέσεις καὶ ἀναφορὰς τοῦ χριστιανικοῦ βίου πληροῦται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἠθικῇ κατὰ ταύτας τὰς σχέσεις ὀφείλουσι νὰ κανονισθῶσι καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ. Πρὸ τούτου ὅμως, ἐπειδὴ τὰ ἀγαθὰ ἔργα εἰσὶ καρποὶ οὐ μόνον τῆς θείας χάριτος, ἀλλὰ καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, αἵτινες ἕνεκα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος διατελοῦσιν εἰς ἔκρυθμον καὶ νοσώδη κατάστασιν, ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἀρχικὴν καὶ τὴν μετὰ τὴν ἁμαρτίαν κατάστασιν τῶν ἡμετέρων δυνάμεων, εἶτα δὲ νὰ ἐννοήσωμεν διὰ τίνων μέσων ἡ ἀσθένεια αὕτη τῆς ἐν ἡμῖν ῥίζης τῶν ἀγαθῶν ἔργων δύναται νὰ θεραπευθῇ, καὶ τότε μόνον δυνάμεθα νὰ προβῶμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῶν καρπῶν τῶν δυνάμεων τούτων, τουτέστι τὴν ἰδίως ἠθικήν, τὴν διδάσκουσαν τὰς σχέσεις καὶ καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν χριστιανικὴ ἠθικὴ ἐστὶν ἡ ἐπιστήμη ἡ ἀσχολουμένη περὶ τὴν διάγνωσιν τῆς νοσώδους καταστάσεως τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν τρόπον τῆς θεραπείας τούτων· πρὸς

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

δὲ τούτοις διαγράφουσα τὴν ὀρθὴν καὶ κατάλληλον πνευματικὴν δίαιταν οὐ μόνον πρὸς ἀποκατάστασιν, ἀλλὰ καὶ διατήρησιν τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑγείας· ἐπομένως διαιρεῖται α΄ εἰς διαγνωστικὴν ἠθικὴν β΄ εἰς θεραπευτικὴν ἠθικὴν καὶ γ΄ εἰς διαιτητικὴν ἢ ἰδίως ἠθικήν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΔΙΑΓΝΩΣΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

68. Ποία ἡ ἀρχικὴ καὶ ποία ἡ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν κατάστασις ἑκάστης τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου;

Ἐκ τῶν τριῶν τοῦ πνεύματος δυνάμεων, γνωστικῆς, βουλητικῆς, καὶ συναισθητικῆς, ἡ μὲν πρώτη ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῆς καταστάσει καὶ ὑπὸ τῆς θείας χάριτος χειραγωγουμένη ὤφειλε νὰ φέρῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς ἐπίγνωσιν τῶν σχέσεων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐκ τούτων πηγαζόντων καθηκόντων πρὸς τὸν Θεὸν τοὺς ὁμοίους αὐτοῦ, πάντα τὰ ἔξω αὐτοῦ καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον· μετὰ τὸ προπατορικὸν ὅμως ἁμάρτημα ἐπεσκοτίσθη καὶ ἐν πολλοῖς δὲν δύναται νὰ διακρίνῃ ἀσφαλῶς τὸ ἀληθὲς τοῦ ψευδοῦς, τὸ ἀγαθὸν τοῦ κακοῦ· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ πρώτη τοῦ γνωστικοῦ ἀπάμβλυνσις καὶ ἀσθένεια· ἔπαθεν ὅμως καὶ ἄλλην χείρονα, ἥτις ἐστὶν ἡ μεγίστη τῶν κακιῶν τοῦ γνωστικοῦ καὶ δυσθεραπευτοτάτη· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ οἴησις, τὸ νὰ νομίζῃ τις ὅτι γινώσκει τὰ πάντα καὶ νὰ ἀποφαίνηται περὶ ὧν οὐκ οἶδεν· ἔστι δὲ ἡ κακία αὕτη τοῦ γνωστικοῦ μεγίστη, διότι ἡ μὲν ἁπλῆ ἄγνοια, ἐάν τις ἔχῃ συνείδησιν ταύτης, δύναται μὲν νὰ φέρῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς παραλείψεις καθηκόντων, καθίστησιν ὅμως αὐτὸν ἀφ' ἑτέρου ἐφεκτικὸν προσεκτικὸν καὶ ζη-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τητικὸν τοῦ ἀληθοῦς· ἡ δὲ οἴησις, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος νομίζει ὅτι γινώσκει τὰ πάντα, ἔχει δὲ ἐσφαλμένας περὶ τῶν πλείστων ἰδέας καὶ πεποιθήσεις, ὠθεῖ αὐτὸν εἰς μυρία σφάλματα καὶ ἁμαρτήματα· ὑπάρχει δὲ καὶ δυσθεραπευτοτάτη, διότι οἱ πάσχοντες αὐτὴν θεωροῦσιν ἑαυτοὺς ὑγιεῖς καὶ δὲν θέλουσι νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς θεραπείαν.

Ἡ δευτέρα πνευματικὴ δύναμις, ἡ βούλησις, ἐδόθη τῷ ἀνθρώπῳ ὅπως, γινώσκων τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ἔχῃ πάντοτε τὴν δύναμιν νὰ ἐκλέγῃ τὸ ἀγαθόν· καὶ αὕτη ὅμως ἐξησθένησεν ἕνεκα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, καὶ ἐν ᾧ ὤφειλε νὰ πράττῃ ὅσα ὁ ὑγιὴς νοῦς ὑπαγορεύει, προτιμᾷ καὶ πράττει τἀναντία τούτων· ἡ κακία λοιπὸν τῆς βουλήσεως ἐστὶν ἡ ἀδυναμία τοῦ διαπράττειν τὸ ἀγαθόν, καὶ ἡ προτίμησις τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας, ἥτις βαθμηδὸν διὰ τῆς μακροχρονίου ἕξεως καὶ συνηθείας φθάνει μέχρις ὑποδουλώσεως εἰς τὸ κακόν, καὶ ἐντελοῦς ἀδυναμίας πρὸς διάπραξιν τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἡ τρίτη δὲ τέλος πνευματικὴ δύναμις, τὸ συναισθητικόν, ἐδόθη τῷ ἀνθρώπῳ, ὅπως διατίθηται μὲν εὐαρέστως ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ αἰσθάνηται πρὸς αὐτὸ ἀγάπην καὶ κλίσιν, δυσαρέστως δ' ἐκ τοῦ κακοῦ καὶ αἰσθάνηται πρὸς αὐτὸ μῖσος ἀποστροφὴν καὶ βδελυγμίαν· οὕτω δὲ τὸ συναισθητικὸν ὤφειλε νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἔνστικτον, διαφωτίζον μὲν τὸν νοῦν, διεγεῖρον δὲ τὴν θέλησιν, καὶ χρησιμεῦον ὡς κέντρον ἠθικῆς ἐνεργείας καὶ ἠθικὸν ἐλατήριον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· τὸ προπατορικὸν ὅμως ἁμάρτημα ἐξηχρείωσε καὶ διέφθειρε καὶ τοῦτο, καὶ ἐξησθένησε μὲν τὰ ἐν ἡμῖν εὐγενῆ συναι-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σθήματα τῆς ἀγάπης πρὸς πᾶν ὅτι ἀγαθὸν καὶ τοῦ μίσους καὶ ἀποστροφῆς πρὸς πᾶν ὅτι κακόν· ἀντεισήγαγε δὲ διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἐν ἡμῖν κατωτέρας σαρκικῆς φύσεως συναισθήματα ἀγενῆ μίσους πρὸς τὸ ἀγαθόν, ὡς προσκροῦον εἰς τὴν ἐν ἡμῖν σαρκικὴν φύσιν, καὶ ἀγάπης πρὸς τὸ κακόν, ὅπερ ἐστὶν ἡδὺ τῇ κατωτέρᾳ φύσει.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου κατάστασις, ἣν ἡ ψυχολογικὴ παρατήρησις καὶ πεῖρα ὡς ἀλάνθαστον βεβαιοῖ· μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν μέσων, δι' ὧν δύναται νὰ ἐπέλθῃ θεραπεία τῆς τοιαύτης καταστάσεως.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

69. Πῶς δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ θεραπεύσῃ τὴν νοσώδη ταύτην τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων κατάστασιν;

Ὁ ἄνθρωπος, ὡς πεπερασμένον ὄν, εἶχε καὶ ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ καταστάσει ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς τῆς θείας χάριτος, ὅπως ἐπιτύχῃ τὸν προορισμόν αὐτοῦ, τὴν διὰ τῆς πληρώσεως τοῦ θείου θελήματος συμβίωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο δέ, διότι καὶ ὁ πεπερασμένος αὐτοῦ νοῦς καὶ ἡ πεπερασμένη θέλησις καὶ αἴσθημα ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς τῆς θείας χάριτος, ὅπως παραγάγωσι τελείους καρπούς, ὅπως καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ δένδρα ἔχουσιν ἀνάγκην τοῦ φωτὸς καὶ τῆς θερμότητος, ὅπως ἀνθήσωσι καὶ καρποφορήσωσι· πολλῷ δὲ μᾶλλον νῦν μετὰ τὴν ἁμαρτίαν, ὅτε εὑρίσκονται ἐν νοσώδει καταστάσει, ἔχουσι μεγίστην ἀνάγκην τῆς ἐξ ὕψους βοηθείας, ἥτις, ὡς προείπομεν, χορηγεῖται διὰ τῶν τριῶν ἁγιαζόντων μυστηρίων, καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἀπαραίτητος αὐτῶν ἀνάγκη πρὸς θεραπείαν τῆς νοσώδους τῶν πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων καταστάσεως. Πλὴν τούτων ὅμως ἀπαιτεῖται καὶ ἡ διὰ διηνεκοῦς συνεργείας τῇ θείᾳ χάριτι πρόσκτησις τῶν τριῶν θεραπευτικῶν τοῦ πνεύματος χριστιανικῶν ἀρετῶν, πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη, δι' ἧς δεχόμεθα τὰς ὑπερβαινούσας τὴν ἡμετέραν κατάληψιν ἀληθείας τῆς ἀποκαλύψεως, ἐστὶν ἡ θερα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

πευτικὴ τοῦ γνωστικοῦ ἀρετή· διότι ἡ κακία τοῦ γνωστικοῦ ἐστὶν ἡ οἴησις καὶ ἡ διανοητικὴ αὐτάρκεια ἢ ἀδιαφορία τῶν ὁποίων θυγάτηρ ἐστὶν ἡ ἀπιστία· ἡ δὲ πίστις ἐστὶ θυγάτηρ τῆς ὑγιοῦς καὶ ἀληθοῦς γνώσεως ἥτις ἐστὶν ἐπίγνωσις τῆς ἰδίας διανοητικῆς ἀδυναμίας, ἧς ἕνεκα ὁ ἄνθρωπος ὀλίγιστα γινώσκει ἀσφαλῶς, τὰ πλεῖστα δὲ ἀγνοεῖ· καὶ διὰ τοῦτο μετὰ προθυμίας δέχεται ὁ ὑγιὲς τὸ φρόνημα ἔχων τὰς θείας τῆς ἀποκαλύψεως ἀληθείας, καθ' ὅσον μόνον διὰ τούτων ἐξηγεῖ καὶ ἐννοεῖ τὰ φαινόμενα τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ κατάστασιν· διὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ πίστις ἐστὶ θεραπευτικὴ τοῦ νοὸς ἀρετή, διότι ἐστὶν ὁμολογία, οἵαν ὁ Πλάτων ἔκαμε, τῆς ἀνάγκης θείου λόγου πρὸς φωτισμὸν καὶ ὁδηγίαν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐπομένως ἐπίγνωσις καὶ ὁμολογία τῆς ἰδίας διανοητικῆς ἀσθενείας, καὶ θυγάτηρ τῆς ἀληθοῦς μετριοφροσύνης καὶ ταπεινοφροσύνης, τὰς ὁποίας ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὡς ῥίζαν καὶ πηγὴν τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν ἐκήρυξε, μακαρίσας τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, τουτέστι τοὺς συναισθανομένους τὴν πνευματικὴν αὐτῶν πτωχείαν κατά τε τὸν νοῦν τὴν θέλησιν καὶ τὸ αἴσθημα, καὶ διὰ τοῦτο ζητοῦντας διδάσκαλον ἰατρὸν καὶ σωτῆρα. Ἐκ δὲ τῆς πίστεως γεννᾶται ἡ ἐλπίς, τουτέστιν ἡ προσδοκία τῶν διὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἐπηγγελμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, ἥτις ἐστὶν ἡ θεραπευτικὴ ἀρετὴ τῆς θελήσεως· διότι κακία τῆς θελήσεως ἐστὶν ἡ ἀσθένεια καὶ ἀδυναμία αὐτῆς· ταύτην δὲ οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ ἄρῃ καὶ νὰ ἰσχυροποιήσῃ τὴν θέλησιν, ὅσῳ ἡ ἐλπὶς ὅτι, ἐὰν κάμῃ τὰ παρ' αὐτῆς ζητούμενα ἀγαθὰ ἔργα, θέλει τύχει τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀγαθῶν τοῦ μέλλοντος βίου,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ὁ Θεὸς ἡτοίμασε τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· τέλος δὲ ἡ ἀρετὴ ἡ θεραπευτικὴ τοῦ συναισθητικοῦ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, τουτέστιν ἡ πρὸς ἕνωσιν μετὰ τῆς θεότητος τάσις καὶ ὁρμή, ἡ πηγὴ τῶν δύο ἄλλων ἀρετῶν· διότι ἄνευ αὐτῆς οὔτε ἐνεργὸς πίστις δύναται νὰ ὑπάρξῃ, διότι ἡ πεποίθησις εἴς τινα ἐκ τῆς ἀγάπης γεννᾶται, οὔτε ἀληθὴς ἐλπίς, ἥτις ἐστὶ προσδοκία συμβιώσεως, καὶ ἑπομένως προϋποτίθησιν ἀγάπην πρὸς ἐκεῖνον μεθ' οὗ μέλλει νὰ συζήσῃ, ἄνευ τῆς ὁποίας ἡ ἐλπὶς τῆς συμβιώσεως δὲν ὑφίσταται· ἔστι δὲ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη θεραπευτικὴ τοῦ συναισθητικοῦ, διότι διὰ ταύτης καὶ μόνης κατορθοῦται ἡ ἐκρίζωσις τῆς ἐν ἡμῖν κακῆς ἐπιθυμίας, καὶ τῶν φαύλων παθῶν, τῆς πηγῆς καὶ ῥίζης τῶν κακῶν ἔργων, καὶ τοῦτο ἐστὶν ὁ σκοπὸς τῆς τελείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἠθικῆς διδασκαλίας, τῆς ἰδίως ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίᾳ διατυπωθείσης· διότι ὁ μὲν Μωσαϊκὸς νόμος ἀπηγόρευεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰς ἐξωτερικὰς πράξεις (οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις κτλ.), ἐν ᾧ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀπηγόρευσε τὴν ἐσωτερικὴν τούτων ῥίζαν δηλ. τὰ φαῦλα πάθη καὶ κακὰς ἐπιθυμίας, ὡς τὴν ματαίαν ὀργήν, τὴν σαρκικὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὰς λοιπὰς ῥίζας τῆς ἁμαρτίας, ὧν καταστρεφομένων ἀδύνατόν ἐστι νὰ προκύψῃ ἐξωτερικὸν ἔργον ἢ καρπὸς τῆς ἁμαρτίας· μόνη λοιπὸν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀπολύτως ἀγαθοῦ καὶ ἁγίου, γεννᾷ τὸν ἐνθουσιασμὸν ἐκεῖνον καὶ πόθον αὐτοῦ, ὅστις ἐξαλείφει ἐξ ἡμῶν πᾶσαν κακὴν ἐπιθυμίαν καὶ πάθος, καὶ καθαρίζει ἐκ τοῦ συναισθητικοῦ τὰς ῥίζας καὶ σπέρματα τοῦ κακοῦ, φυτεύων ἐξ ἐναν-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τίας καὶ καλλιεργῶν πάντα τὰ ἀγαθὰ αἰσθήματα καὶ ἐπιθυμίας, δι' ὧν καθίσταται ὑγιαῖνον τὸ συναισθητικόν, ὅπως καὶ ἡ πίστις καρποφορεῖ ἀγαθὰς σκέψεις καὶ λόγους καὶ ἡ ἐλπὶς πράξεις καὶ ἔργα.

Ὁλόκληρος λοιπὸν ἡ θεραπευτικὴ περιστρέφεται εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν τριῶν τούτων ἀρετῶν, αἵτινες ἔχουσι πολλοὺς καὶ διαφόρους βαθμούς· καὶ χορηγεῖ μὲν ἡ χάρις ἐν ἀρχῇ τὸν βαθμὸν ἐκεῖνον οὗτινός ἐστι δεκτικὴ ἡ φύσις ἑκάστου· ὀφείλει δ' οὗτος νὰ ἀναπτύξῃ τοῦτον διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἅτινα προέρχονται καὶ ἐπιδρῶσιν ἀμοιβαίως ἐπὶ τῶν ἀρετῶν αὐτῶν, ὥστε νὰ προχωρῇ τις κατὰ τὸ ῥῆμα τοῦ ἀποστόλου ἐκ πίστεως εἰς πίστιν (Ῥωμ. 1, 17), καὶ νὰ ἀναβαίνῃ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων πάντοτε εἰς ὑψηλοτέρας τῶν ἀρετῶν τούτων βαθμίδας, ἐξ ὧν πάλιν ὁρμώμενος νὰ κατορθοῖ μεγαλείτερα ἔργα, ἄχρις οὗ δυνηθῇ νὰ ἀποκτήσῃ τελείαν πίστιν ἐλπίδα καὶ ἀγάπην, ὅτε πλέον ἐπλήρωσε τὸν κατὰ τὴν προαιώνιον βουλὴν τοῦ Θεοῦ προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ παρόντι βίῳ. Συνίσταται δὲ ἡ μὲν τελεία πίστις εἰς τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐκδηλωθεῖσαν τελείαν καὶ ἀδίστακτον πεποίθησιν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ· ἡ δ' ἐλπὶς εἰς τὴν βεβαίαν καὶ ἀδίστακτον προσδοκίαν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν· ἡ δὲ τελεία ἀγάπη εἰς τὴν τελείαν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἕνωσιν καὶ ἔνθεον βίον, ὥστε ὁ Θεὸς νὰ ᾖ ὁ ἐν τῷ πιστῷ βασιλεύων καὶ ὁδηγῶν αὐτὸν ἐν πάσῃ σκέψει λόγῳ καὶ πράξει· κατορθοῦται δὲ ἥτε βαθμιαία πρόοδος ἐν ταῖς τρισὶ ταύταις θεμελιώδεσιν ἀρεταῖς, ἤτοι ἡ δίωξις τῆς τελειότητος, ὡς καὶ ἡ ἐπίτευξις αὐτῆς κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρώπῳ, διὰ τῆς ἀδιαλείπτου ἐργασίας καὶ ἀσκήσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τῆς ἐξ αὐτῆς ἐπιγιγνομένης ἕξεως πρὸς πλήρωσιν πάντων τῶν ἡμετέρων καθηκόντων, τῶν ἐκ τῶν διαφόρων τοῦ χριστιανοῦ σχέσεων ἐν τῷ βίῳ τούτῳ πηγαζόντων καὶ περὶ τούτων τῶν σχέσεων καὶ καθηκόντων διαλαμβάνει τὸ ἑπόμενον τρίτον τῆς ἠθικῆς μέρος.

Πρέπει ὅμως νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ φύσις ἑκάστου ἀνθρώπου διαφέρει τῆς τοῦ ἄλλου, καὶ ὅτι ὑπάρχουσιν κληρονομικαὶ ἀρεταὶ καὶ κακίαι, αἵτινες καθιστῶσιν εὐχερέστερον ἔν τισι καὶ δυσχερέστερον ἐν ἄλλοις τὸ τῆς διορθώσεως ἔργον· καὶ τοῦτο πρέπει νὰ ᾖ διὰ τοὺς γονεῖς ἓν περιπλέον ἐλατήριον τῆς ἀρετῆς, καθ' ὅσον, ὅ,τι αὐτοὶ διὰ κόπου καὶ ἀσκήσεως ἀποκτήσωσιν ἀγαθόν, δύναται νὰ γίνῃ κληρονομία τῶν τέκνων αὐτῶν, καθὼς καὶ τἀνάπαλιν, δι' ὃ καὶ λέγεται τὸ «ἁμαρτίαι γονέων παιδεύουσι τέκνα·» καθ' ὅσον δηλαδὴ κληρονομοῦντα ταῦτα τὰς κακίας ὑποφέρουσι καὶ τὴν τιμωρίαν αὐτῶν. Καὶ καθ' ὅλου μὲν εἰπεῖν πάντες οἱ ἐξ Ἀδὰμ ἔχομεν τὰς κληρονομικὰς κακίας τοῦ γνωστικοῦ, βουλητικοῦ καὶ συναισθητικοῦ· ὁ βαθμὸς ὅμως αὐτῶν παραλλάσσει· καὶ διὰ τοῦτο μείζων μὲν ἡ εὐθύνη τῶν φύσει κρειττόνων, ἐὰν δι' ἀσκήσεως δὲν ἀνέλθωσιν εἰς ὑψηλότερον βαθμὸν ἀρετῆς, μεῖζον δὲ τὸ κατόρθωμα τῶν φύσει χειρόνων, ἐὰν ἀνέλθωσιν εἰς τὰς ὑψηλοτέρας βαθμίδας τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν καὶ τελειότητος· τέλειος δὲ χριστιανὸς καὶ ἅγιος δύναται νὰ ὀνομασθῇ μόνος ὁ διὰ τῶν τριῶν θεραπευτικῶν ἀρετῶν τελείως κατανικήσας τὴν ἐν ἑαυτῷ κακὴν φύσιν, καὶ ἀναπτύξας κατὰ τὸ δυνατὸν ἐν τῷ παρόντι βίῳ τὰ σπέρματα τῆς κρείττονος.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΔΙΔΙΤΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ, Η ΙΔΙΩΣ ΗΘΙΚΗ

70. Ποῖαί εἰσιν αἱ σχέσεις τοῦ χριστιανοῦ, καθ' ἃς διαιροῦνται καὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ;

Ἡ διαιτητικὴ ἠθική, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, διαγράφει τὰς σχέσεις τοῦ χριστιανοῦ ἐν τῷ παρόντι βίῳ καὶ τὰ ἐκ τούτων πηγάζοντα καθήκοντα, ὧν ἡ πλήρωσις, αὐξάνουσα τὰς θεμελιώδεις ἀρετάς, φέρει βαθμηδὸν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὴν ἁγιότητα, καθιστῶσα τοῦτον ἀληθῆ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ.

Ἐκ τῶν σχέσεων δὲ τούτων τοῦ χριστιανοῦ κυρία καὶ πρωτίστη ἐστὶν ἡ πρὸς τὸν δημιουργὸν καὶ Σωτῆρα αὐτοῦ Θεόν· μετὰ ταύτην δ' ἕπεται ἡ πρὸς τὴν ἐπὶ γῆς ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ διὰ τὰ πνευματικὰ ἐκκλησίαν· εἶτα ἡ πρὸς τὴν πολιτείαν, τὴν ἔμμεσον αὐτοῦ ἀντιπρόσωπον διὰ τὰ κοσμικὰ καὶ σωματικά, ἅτινα ὀφείλει αὕτη νὰ μεταχειρίζηται πρὸς πνευματικὸν τέλος· ἔπειτα ἡ πρὸς τὴν οἰκογένειαν, τὸ φυτώριον τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας· μετὰ ταῦτα πρὸς τοὺς φίλους, τοὺς ἐχθροὺς καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους· καὶ τελευταῖον πρὸς ἑαυτόν, τουτέστι τό τε πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ἑαυτοῦ· περὶ πασῶν λοιπὸν τῶν σχέσεων τούτων καὶ τῶν ἐκ τούτων πηγαζόντων καθηκόντων θέλομεν πραγματευθῆ ἐνταῦθα, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς θείας ἀποκαλύψεως, διότι κατὰ τοῦτο πρῶτον διακρίνεται ἡ θεολογικὴ ἠθικὴ τῆς φιλοσοφικῆς, ἥτις

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἀντλεῖ ἐκ τῶν διὰ τοῦ νοὸς καταδεικνυομένων σχέσεων τῆς ἁπλῆς ἀμοιβαιότητος τὰ καθήκοντα ἡμῶν, ἐν ᾧ ἡ θεολογικὴ βάσιν ἔχει τὴν πλήρη καὶ τελείαν καὶ ἐπὶ τῆς ἀγάπης, τουτέστιν αὐταπαρνήσεως καὶ θυσίας, στηριζομένην πηγὴν τῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ οὐχὶ τὸν ἀτελῆ καὶ πεπερασμένον νοῦν· πρὸς δὲ τούτοις ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ οὔτε τὴν διαγνωστικήν, οὔτε τὴν θεραπευτικὴν ἔχει, διότι μόνη ἡ ἀποκάλυψις ἀνοίγει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀνθρώπου περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ καταδεικνύει τὴν θεραπείαν· ἡ δὲ φιλοσοφικὴ ἠθική, ἀφιεμένη εἰς μόνας τοῦ νοὸς τὰς δυνάμεις, στερεῖται τῆς πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης, τῶν μόνων ἀσφαλῶν μέσων τῆς θεραπείας τοῦ νοσοῦντος πνευματικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀκαταμαχήτων ἐλατηρίων ἠθικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, καὶ δὲν εἶναι ἄλλο τι ἡ διδασκαλία περὶ καθηκόντων πρὸς τὸν ἀδυνατοῦντα νὰ πληρώσῃ ταῦτα διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων ἀσθενῆ τὴν θέλησιν καὶ δοῦλον τῆς ἁμαρτίας φυσικὸν ἄνθρωπον. Ἐὰν δὲ ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ διὰ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς «πράττε τὸ ἀγαθὸν ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ» ἐννοῇ νὰ ἀποκλείσῃ τὸν ἐγωϊσμόν, τὸ ἐγωϊστικὸν συμφέρον, πρώτη ἡ χριστιανικὴ ἔπραξε τοῦτο διδάσκουσα τὴν κατόρθωσιν τοῦ ἀγαθοῦ ἐξ ἀγάπης, ἥτις ὡς αὐταπάρνησις καὶ θυσία ἀποκλείει πάντα ἐγωϊσμόν· ἐὰν ὅμως διὰ τούτου ἐννοῇ νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως γνῶσιν καὶ τὴν υἱϊκὴν ἀγάπην τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν παραγνωρίζουσα τὴν σχέσιν, ἐξάρτησιν καὶ ὑποχρέωσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, τότε ἀπατᾷ ἑαυτὴν ἀντικαθιστῶσα τὴν ἰδίαν ἀτελῆ καὶ ὑποκειμένην εἰς ἀπάτην κρίσιν ὡς πηγὴν ἀλάνθα-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

στον τοῦ καθήκοντος ἀντὶ τοῦ θείου θελήματος, τὴν δὲ ἐγωϊστικὴν τοῦ ἰδίου αἰσθήματος ἱκανοποίησιν ὡς τέλος καὶ σκοπὸν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ διώξεως, ἀντὶ τῆς ὀφειλομένης τῇ πατρικῇ ἀγάπῃ δικαίας καὶ εὐγενοῦς ἱκανοποιήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΣΧΕΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ ΚΑΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΕΚ ΤΑΥΤΗΣ ΑΠΟΡΡΕΟΝΤΑ

71. Ποία ἡ ἐν γένει σχέσις καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν;

Ὁ Θεός ἐστιν ὁ δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου, εἰς ὃν ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει τὸ εἶναι, τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ καὶ ἐπομένως ὅλον ἑαυτόν, καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλει νὰ ὑποτάσσηται καὶ ὑπακούῃ αὐτῷ ἐν παντί· πρὸς δὲ τούτοις ὁ Θεός ἐστιν ὁ Σωτὴρ τοῦ ἁμαρτήσαντος καὶ ἐν ἁμαρτωλῷ καταστάσει εὑρισκομένου καὶ διὰ τοῦτο ἀπολλυμένου ἀνθρώπου, ὃν ἔσωσε τῇ ἰδίᾳ βουλῇ, ἣν ὁ μονογενὴς αὐτοῦ υἱὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν ἐπλήρωσεν, ἐκχέας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸ πολύτιμον αὐτοῦ αἷμα καὶ ἐξαγοράσας καὶ λυτρωσάμενος ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας καὶ τοῦ θανάτου· ὥστε διὰ ὀφείλομεν τὸ εἶναι ἡμῶν, ἡμᾶς αὐτούς, εἰς τὸν δημιουργὸν ἡμῶν καὶ Σωτῆρα, καὶ ἀνάγκη πείθεσθαι καὶ ὑπακούειν τυφλῶς τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ θελήματι, ὅπερ οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἔχει ἢ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν· διότι ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστιν αὐθαίρετος (κατὰ τὸ sic volo, sic jubeo), ἀλλὰ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

μετὰ λόγου, διότι ὁ Θεὸς δημιουργήσας ἡμᾶς διὰ τὴν μετ' αὐτοῦ συμβίωσιν, ὥρισε καὶ τὰ δι' ὧν δυνάμεθα νὰ τύχωμεν ταύτης· τὸ θέλημα δ' αὐτοῦ τοῦτό ἐστι τὸ δι' οὗ πληροῦται ὁ προορισμὸς ἡμῶν, τὸ ἀγαθόν, τὸ ὀρθόν, τὸ πρέπον, τὸ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχικῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου κείμενον, δι' οὗ συντηρεῖται ἐν τῷ κόσμῳ πνευματικὴ τάξις καὶ ἁρμονία· διότι ἄνευ ἀγάπης πρὸς τοὺς ὁμοίους, ἄνευ σεβασμοῦ πρὸς τὸ πρόσωπον καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου, ἄνευ τιμῆς καὶ αἰδοῦς πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ ἄνευ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ἃς ἐνετείλατο ὁ Θεός, ἡ ἀνθρώπινος κοινωνία μεταβάλλεται εἰς θηρίων συναγελαζομένων ἄθροισμα· ἄνευ τῶν ἠθικῶν δεσμῶν καὶ καθηκόντων ὁ ἀνθρώπινος βίος ἐστὶ βίος ἀβίωτος· διὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ Θεὸς ζητεῖ παρὰ τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἀγαθόν, διότι τοῦτό ἐστιν ἡ ἠθικὴ τάξις καὶ ἁρμονία, ἥτις ἐστὶν ἀδύνατος ἄνευ τῶν ἠθικῶν νόμων καὶ τῆς πληρώσεως αὐτῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ἠθικὸς νόμος οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον, πάντα τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου εἰσὶ καθήκοντα πρὸς τὸν Θεόν· ὅ,τι δήποτε οὗτος καὶ ἂν σκέπτηται, αἰσθάνηται, ἐργάζηται, ὀφείλει νὰ πράττῃ τοῦτο ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἔχων αὐτὸν ἀδιακόπως κατὰ νοῦν ἐν τῷ σκέπτεσθαι τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα, ὡς τὴν πηγὴν τῶν ἀγαθῶν σκέψεων, καὶ μελετῶν καὶ σκεπτόμενος περὶ τῆς ἐν παντὶ πληρώσεως τοῦ ἁγίου αὐτοῦ θελήματος· πρὸς δὲ τούτοις ἐν παντὶ συναισθήματι ἀγάπης τοῦ ἀγαθοῦ καὶ μίσους τοῦ κακοῦ, ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἀγαπῶν καὶ μισῶν· τέλος δ' ἐν παντὶ ἔργῳ, ἐν πάσῃ πράξει καὶ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, προσέχων

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

νὰ βαδίζῃ συμφώνως τῷ θελήματι αὐτοῦ. Ὅλος λοιπὸν ὁ βίος τοῦ χριστιανοῦ ἐστι καὶ πρέπει νὰ ᾖ ἐκπλήρωσις καθήκοντος πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς ἀγάπης, ὑπακοῆς καὶ συνεργείας μετὰ τοῦ θείου αὐτοῦ θελήματος, καὶ κατὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν πληροῖ ὅλον τὸν ἠθικὸν νόμον, διότι ἐκ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ἀπορρέει ἡ πλήρωσις τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ὁλόκληρος ὁ ἠθικὸς νόμος, πάντα ἐν γένει τὰ καθήκοντα ἡμῶν.

72. *Ποῖον ἰδιαίτατον καθῆκον πρὸς τὸν Θεὸν ἔχομεν;*

Ἰδίως ὅμως ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νὰ δεικνύῃ τὴν συναίσθησιν τῆς τοιαύτης αὐτοῦ σχέσεως καὶ τῆς τοιαύτης ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐξαρτήσεως ἐρχόμενος πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν στενωτάτην ἐσωτερικὴν κοινωνίαν, τὴν διὰ τῆς προσευχῆς.

73. *Τί ἐστι προσευχὴ καὶ πόσα τὰ εἴδη ταύτης;*

Προσευχή ἐστιν ἡ διὰ λόγου ἔκθεσις καὶ παράστασις πρὸς τὸν Θεὸν παρὰ τοῦ ἀνθρώπου τῶν πρὸς αὐτὸν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἀναγκῶν, ὑφ' ὧν κατέχεται· ἔστι δὲ κατὰ τοῦτο τριπλῆ τις·

α') Δοξολογία, καθ' ὅσον αἰσθάνεται τὰ μεγαλεῖα αὐτοῦ, τὰς θείας αὐτοῦ ἀπειροτελείους ἰδιότητας καὶ τὴν λαμπρότητα καὶ μεγαλειότητα τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως, ἃς ἔνθους ἔρχεται νὰ ἐξυμνήσῃ καὶ διηγήσηται τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ἔργα, ἅτινα ἐποίησε καὶ οὐ παύεται ποιῶν.

β') Εὐχαριστία, καθ' ὅσον ἐννοεῖ τὸ ἱερὸν καθῆκον καὶ χρέος, ὅπερ ἔχει, νὰ εὐχαριστῇ αὐτῷ διὰ τὰς ἀπείρους αὐτοῦ εὐεργεσίας τὰς γνωστὰς καὶ ἀγνώστους, ἃς ἐπεδαψίλευσε καὶ ἐπιδαψιλεύει ἡμῖν· καὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

γ΄) Δέησις, καθ' ὅσον ἔχει ἀνάγκην τῆς θείας αὐτοῦ συνεργείας πρὸς πλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ· καὶ διὰ τοῦτο ἡ πρώτη καὶ κυρία αἴτησις πρέπει νὰ ἀναφέρηται εἰς τὴν μετάδοσιν τῶν πνευματικῶν δωρεῶν αὐτοῦ, ὧν ὑψίστη ἡ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ συμβίωσις μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ ταύτην παρασκευάζουσα χάρις αὐτοῦ ἡ συνεργοῦσα ἡμῖν εἰς τὸ ἀγαθόν· τὰ δὲ σωματικὰ πρέπει νὰ ζητῶμεν μόνον ὡς μέσα πρὸς πλήρωσιν τῶν πνευματικῶν κατορθωμάτων καὶ καθηκόντων, ἅτινα ὁ Θεὸς χορηγεῖ πάντοτε τοῖς τὰ πνευματικὰ αἰτοῦσιν, ὡς συμπλήρωμα τούτων, κατὰ τὸ «ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν» (Ματθ. 6, 33).

74. *Ποία ἐστὶν ἡ πρότυπος προσευχὴ τοῦ χριστιανοῦ, καὶ τίς ἡ ἔννοια ταύτης;*

Τύπος καὶ ἐπιτομὴ πασῶν τῶν προσευχῶν ἐστιν ἡ Κυριακὴ προσευχή, τουτέστιν ἡ παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν δεδομένη ἡμῖν, τὸ Πάτερ ἡμῶν. Καὶ διὰ μὲν τοῦ Πάτερ ἡμῶν διδάσκεται ὁ χριστιανὸς τὴν σχέσιν, εἰς ἣν διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ εὑρίσκεται πρὸς τὸν Θεόν, ὢν κατὰ χάριν υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ὀφείλων νὰ θεωρῇ αὐτὸν μὲν ὡς τὸν κοινὸν τῶν χριστιανῶν πατέρα, πάντας δὲ τοὺς χριστιανοὺς ὡς ἀδελφούς· μετὰ λύπης δ' ἀναμιμνησκόμενος ὅτι ἐχωρίσθη ἀπ' αὐτοῦ διὰ τὴν ἁμαρτίαν προστίθησι τὸ Ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, δηλ. κατοικῶν ἢ εὑρισκόμενος, τουτέστιν ὁ ἔξω καὶ μακρὰν τῆς ἁμαρτωλοῦ γῆς διατρίβων· διότι ὁ Θεὸς πάρεστι πανταχοῦ· λέγεται ὅμως ἐν οὐρανοῖς οἰκῶν, καθ' ὅσον ἐκεῖ εὐδοκεῖ διατρίβων, διότι ἐκεῖ δικαιοσύνη κατοικεῖ,

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἐκεῖ διαμένουσι τὰ πληροῦντα τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα δημιουργικὰ πνεύματα, οἱ ἄγγελοι, ἐν ᾧ ἐν τῇ γῇ ταύτῃ ἐπικρατεῖ ἁμαρτία καὶ διὰ τοῦτο δεσπόζει ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, ὁ διάβολος· μετὰ δὲ τὴν προσαγόρευσιν ταύτην ἕπεται ἡ πρώτη αἴτησις «ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου», τουτέστιν ὡς ἅγιον ἀνακηρυχθήτω καὶ ὁμολογηθήτω παρὰ πάντων· ἡ ὁμολογία δ' αὕτη γενήσεται, ὅταν ἡ κακία τιμωρηθῇ καὶ ἡ ἀσέβεια κολασθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, διότι τώρα ἐστὶ καιρὸς χάριτος καὶ ἐλέους· καὶ διὰ τοῦτο σκανδαλίζονται πολλοὶ βλέποντες προκόπτουσαν τὴν κακίαν καὶ πονηρίαν καὶ διστάζουσι περὶ τῆς θείας δίκης ἢ ἀπιστοῦσι καὶ καταφρονοῦσι τῆς μακροθυμίας αὐτοῦ· ἡ δὲ δευτέρα αἴτησις «ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου» ἀναφέρεται εἰς τὴν ταχεῖαν ἄρσιν τῆς ἁμαρτίας, τῆς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι βασιλευούσης καὶ τὴν ἔλευσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, βασιλείας δικαιοσύνης καὶ πάσης ἀρετῆς καὶ εὐδαιμονίας, ἐν ᾗ πληροῦται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· εἰς τοῦτο δὲ ἀναφέρεται καὶ ἡ τρίτη αἴτησις «γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς,» δι' ἧς ὁ χριστιανὸς παρακαλεῖ νὰ ἐκταθῇ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τῆς δουλευούσης νῦν τῇ ἁμαρτίᾳ, τὸ κράτος τῆς ἀρετῆς καὶ δικαιοσύνης, ἑπομένως νὰ ἔλθῃ ὅ,τι τάχιον ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου, καθ' ἣν θέλει γίνει καινὴ γῆ, ἐν ᾗ δικαιοσύνη κατοικεῖ.

Καὶ αἱ τρεῖς λοιπὸν πρῶται δεήσεις ἀναφέρονται εἰς τὸ νὰ ἔλθῃ ὅτι τάχιον ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ ἀπαλλαγῶμεν τοῦ παρόντος μοχθηροῦ πονηροῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ αἰῶνος, διότι ἐκεῖνος ἐστὶν αἰὼν εὐδαιμονίας καὶ μακαριότητος, ὁ δὲ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

παρὼν αἰὼν θλίψεως καὶ στενοχωρίας· μετὰ τὰς τρεῖς δὲ ταύτας σπουδαίας καὶ οὐσιώδεις, ὡς ἀναφερομένας εἰς τὴν αἰώνιον μακαριότητα τοῦ χριστιανοῦ δεήσεις ἔπονται αἱ τρεῖς ἕτεραι αἱ ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι εὐεξίαν καὶ εὐδαιμονίαν ἡμῶν· αὗται δέ εἰσιν ἡ χορήγησις ἡμερησίου τροφῆς τῆς ἀπαραιτήτου διὰ τὴν σωματικὴν ἡμῶν ζωὴν (= ἐπιουσίου, ἐκ τῆς ἐπὶ καὶ τοῦ οὐσία (= ὑπάρξει), δηλ. διὰ τὴν ὕπαρξιν καὶ ζωὴν ἡμῶν ἀναγκαίου, ἄρτου), ἡ συγγνώμη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἀπαραίτητος διὰ τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν καὶ τὴν πνευματικὴν ἡμῶν εὐεξίαν καὶ ὑγιείαν, ἧς ἀναγκαία συνθήκη καὶ ἡ παρ' ἡμῶν συγγνώμη πρὸς τοὺς πταίοντας ἀδελφούς, καὶ ἡ προφύλαξις ἡμῶν ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἐκείνων περιστάσεων, αἵτινες ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἁμαρτίαν, ἰδίως δὲ ἀπὸ τοῦ ἀδιακόπως ἐνοχλοῦντος καὶ ζητοῦντος νὰ κάμῃ ἡμᾶς νὰ ἁμαρτήσωμεν διαβόλου· εἰς ταῦτα δέ, ὡς τὰς σπουδαιοτάτας τῆς πνευματικῆς καὶ σωματικῆς ἡμῶν εὐεξίας συνθήκας περιορίζεται ἡ Κυριακὴ αὕτη προσευχή, ὁ τύπος καὶ ὑπογραμμὸς χριστιανικῆς προσευχῆς.

75. *Ὑπάρχουσι πλὴν τῆς Κυριακῆς ταύτης προσευχῆς καὶ ἄλλαι προσευχαί, καὶ ὀφείλει ὁ χριστιανὸς νὰ ποιῆται χρῆσιν καὶ τούτων;*

Ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ ἄλλαι θεοπνεύστων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης καὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, διάφοροι ψαλμοὶ ὕμνοι καὶ ᾠδαὶ πνευματικαί, δι' ὧν ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ προσεύχηται τῷ Θεῷ, αἵτινες πᾶσαι φέρουσι τὸν χαρακτῆρα πνευματικῆς δεήσεως, ἁρμοζούσης εἰς τὸν πρὸς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὃν ἀναφερόμεθα καὶ εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν σχέσιν ἡμῶν· διὸ καὶ ἡ μήτηρ ἐκκλησία παραλαβοῦσα διεμοίρασε ταύτας προσηκόντως ἐν ταῖς ἱεραῖς αὐτῆς ἀκολουθίαις· ἡ δὲ βαττολογία, ἣν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀπηγόρευσεν ἐν τῇ προσευχῇ (ἐκ τῆς βὰτ ἀσήμου φωνῆς τῶν τραυλῶν) ἐστὶν ἡ ταὐτολογία φλυαρία καὶ πολυλογία περὶ πραγμάτων εὐτελῶν μηδαμινῶν καὶ ἀναξίων πνευματικῶν ἀνθρώπων, ὁποίας οἱ ἐθνικοὶ μετεχειρίζοντο, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι διὰ τῆς πολυλογίας καὶ ἐπαναλήψεως ἠδύναντο νὰ κάμψωσι τὸν Θεόν, ὅπως χορηγήσῃ αὐτοῖς τὰ παράλογα καὶ ἐπιβλαβῆ τῷ πνευματικῷ ἀνθρώπῳ αἰτήματα αὐτῶν.

76. *Πότε καὶ ποσάκις πρέπει ὁ χριστιανὸς νὰ προσεύχηται;*

Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν προσηύχετο συνεχῶς καὶ μακρὸν χρόνον καὶ πολλάκις διενυκτέρευεν ἐν τῇ προσευχῇ (Λουκ. 6, 12)· συνέστησε δὲ καὶ ἡμῖν τὸ πάντοτε προσεύχεσθαι (Λουκ. 18, 1)· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Α΄. Θεσσ. 5, 17 «ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε»)· διὰ τούτου δ' ἐννοοῦσιν ὅτι πάντα τὸν ἄλλον καιρόν, καθ' ὃν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἄλλην ἀπαραίτητον ἐνασχόλησιν πρέπει νὰ ἔρχηται νοερῶς εἰς συνάφειαν πρὸς τὸν δημιουργὸν καὶ Σωτῆρα αὐτοῦ διὰ τῆς προσευχῆς, ἥτις μεταδίδωσι θείαν χάριν, καὶ ἔστι μέγιστον ὅπλον κατὰ τοῦ διαβόλου, ὡς καὶ ἡ νηστεία (Ματθ. 17, 21)· καὶ διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι συνήνουν τὴν προσευχὴν μετὰ τῆς πρὸς πᾶσαν πνευματικὴν ἐργασίαν προετοιμαζούσης τὸν ἄνθρωπον νηφείας· ἰδίως δὲ προσηύχοντο οἱ ἀπόστολοι καὶ τὰς ἐν τῇ ἰουδαϊκῇ ἐκκλησίᾳ τεταγμένας ὥρας τῆς προσευχῆς, αἵ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τινες ἦσαν δημόσιοι μὲν ἐν τῷ ναῷ δὶς τῆς ἡμέρας, ἑσπέρας καὶ πρωΐ, τῇ ὥρα τοῦ θυμιάματος (Α. Παραλ. 23, 30 Λουκ. 1, 10)· ἰδιωτικαὶ δὲ τρὶς τῆς ἡμέρας ἑσπέρας τῇ θ΄ ὥρα πρωὶ τῇ γ΄ καὶ μεσημβρίας τῇ στ΄ (Ψαλμ. 54, 18 Δανιὴλ 6, 11) ἢ ἑπτάκις καθ' ἃς οἱ εὐσεβεῖς καὶ θεοφιλεῖς προσηύχοντο (Ψαλμ. 118, 164)· πλὴν δὲ τούτων καὶ πρὸ τοῦ φαγητοῦ καὶ μετ' αὐτό, διότι ἐθεωρεῖτο μαύρη ἀχαριστία νὰ τρώγῃ τις τοῦ Θεοῦ τὸν ἄρτον χωρὶς νὰ εἴπῃ αὐτῷ ἐν εὐχαριστῶ [Πράξ. 27, 35 καὶ τοῦ Σωτῆρος τὸ παράδειγμα (Ματθ. 15, 36 Ἰωάνν. 6, 11)]· τὰς προσευχὰς δὲ ταύτας ἐτήρησε καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία, ἥτις συμβουλεύει ἐν τῇ πράξει αὐτῆς ὡς ἐλάχιστον ἀπαραίτητον ὅρον δύο προσευχάς, τὴν πρωϊνὴν μετὰ τὸ ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι καὶ τὴν ἑσπερινὴν πρὸ τοῦ ὕπνου· ἐπίσης δὲ καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὸ γεῦμα καὶ δεῖπνον· εἰς δὲ τοὺς μοναχούς, ὡς τοὺς τελείους χριστιανούς, παραγγέλλει καὶ τὰς ἑπτὰ τῆς προσευχῆς ὥρας τοῦ προφητάνακτος. Καὶ αὗται μέν εἰσιν αἱ ἰδιαίτεραι προσευχαί, αἱ κατ' οἶκον γινόμεναι· πλὴν ὅμως τούτων ὑπάρχουσι καὶ κοιναὶ καὶ δημόσιοι, αἵτινες ἔχουσι μείζονα χάριν καὶ ἀξίαν· διότι καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπηγγείλατο ὅτι ἔσται ὅπου δύο ἢ τρεῖς εἰσὶ συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ ὁ Θεὸς χαίρει βλέπων τὰ τέκνα αὐτοῦ ἀπὸ κοινοῦ ὑμνοῦντα αὐτὸν καὶ δοξάζοντα, καὶ ἡμῶν δὲ τὸ αἴσθημα τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὔξεται καὶ κρατύνεται· διὸ καὶ χρέος ἱερὸν ἔχομεν συμπροσεύχεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πάντοτε μὲν ὁσάκις ἂν ᾖ τοῦτο δυνατὸν κατὰ τὰς ὥρας τῆς πρωϊνῆς καὶ ἑσπερινῆς ἀκολουθίας, ἰδίως δὲ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, ὁπότε προσφέρεται ἡ ἀναίμακτος θυσία τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου εἰς ἱλασμὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν καὶ ὅλου τοῦ κόσμου· διὰ τοῦτο δὲ ἀνάγκη νὰ φοιτῶσιν οἱ πιστοὶ κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν καὶ ἑορτὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ὁ ἐλάχιστος δὲ ὅρος ὃν ἔθηκεν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἐστὶ πᾶσα τρίτη Κυριακή, καὶ ἀφορίζονται οἱ ἄνευ εὐλόγου αἰτίας τρεῖς κατὰ συνέχειαν Κυριακὰς ἀπολειπόμενοι ταύτης (τῆς ς΄ κανὼν π΄). Δὲν ὑπάρχει δὲ μείζων ἁμαρτία καὶ μωρία συγχρόνως ἢ νὰ ἀποστερῇ ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν τῆς στενῆς ταύτης συναφείας καὶ σχέσεως πρὸς τὸν Θεόν, οὗτινός ἐστι πλάσμα καὶ εἰς ὃν ὀφείλει αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν καὶ σωτηρίαν, καὶ ἔχει συγχρόνως ἀνάγκην καθ' ἑκάστην στιγμὴν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ παρόντι βίῳ· διὰ τοῦτο δὲ πρέπει νὰ συνειθίζωσιν εἰς ταύτην οἱ γονεῖς τὰ τέκνα αὐτῶν ἐκ τρυφερᾶς ἡλικίας, διότι αὐτοὶ κυρίως φέρουσι τὴν ἐπὶ τούτῳ εὐθύνην ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας, καὶ γίνονται παραίτιοι τῆς καθ' ὅλον τὸν βίον δυστυχίας καὶ ταλαιπωρίας αὐτῶν.

76. *Ποῖον ἄλλο ἰδιαίτερον ἀρνητικὸν καθῆκον πρὸς τὸν Θεὸν ἔχομεν;*

Ἰδιαίτερον ἀρνητικὸν καθῆκον ἔχει ὁ χριστιανὸς νὰ ἀποφεύγῃ τὸν ἄνευ ἀπαραιτήτου ἀνάγκης γινόμενον ὅρκον, ὅστις ἐστὶν ὁμολογία καταφατικὴ ἢ ἀποφατικὴ μετ' ἐπικλήσεως τοῦ Θεοῦ, ὡς μάρτυρος καὶ τιμωροῦ ἐν περιπτώσει ψευδοῦς ὁμολογίας· ὁ ὅρκος δ' οὗτος κατέστη συνήθης ἐν τῷ κόσμῳ ἕνεκα τοῦ ψεύδους· ὅπου δὲ ὀφείλει νὰ βασιλεύῃ ἡ ἀλήθεια ὡς ἐν τῇ χρι-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

στιανικῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκεῖ πρέπει νὰ θεωρῆται περιττὸς καὶ ματαία χρῆσις τοῦ θείου ὀνόματος· διὰ τοῦτο δὲ ὁ χριστιανὸς ὀφείλει κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ κυρίου νὰ λέγῃ ναί, ὅπερ νὰ ᾖ ἀληθῶς ναὶ καὶ οὔ, ὅπερ νὰ ᾖ ἀληθῶς οὔ, τουτέστι νὰ θεωρῇ τὸ ἀληθεύειν ὡς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἅγιον καὶ τὸν μόνον ὀρθὸν κανόνα, τὸν δὲ ὅρκον ὡς ἀνάγκην ἐπιβαλλομένην αὐτῷ εἴτε διὰ τὸ πνευματικὸν ὄφελος τῶν ἀδελφῶν, οἵτινες ὡς ἐν τῷ ψεύδει ζῶντες δυσπιστοῦσι καὶ ἔχουσιν ἀνάγκην τοιαύτης διαβεβαιώσεως, ὅπως πιστεύσωσιν εἰς ἀλήθειάν τινα πνευματικῶς ὠφέλιμον αὐτοῖς· τοιοῦτον δὲ ὅρκον καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἔδωκεν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιερέως, ὁμολογήσας ὅτι ἐστὶν υἱὸς τοῦ Θεοῦ (Ματθ. 26, 63, 64. Μάρκ. 14, 61, 62) καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος πολλάκις (Ῥωμ. 1, 9. Α΄ Κορ. 1, 23 κτλ.), εἴτε, λέγομεν, ὡς ἀνάγκην ἐπιβαλλομένην ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἥτις ὀφείλει καὶ ἐκείνη νὰ περιορίσῃ τὸν ὅρκον, ὅσον ἔνεστι, καὶ μεταχειρίζεται αὐτὸν ὅπου διακινδυνεύουσι πνευματικὰ τῆς κοινωνίας συμφέροντα· εἰς πᾶσαν δ' ἄλλην περίπτωσιν ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ περιορίζηται εἰς ἁπλῆν ὁμολογίαν ἀληθῆ καὶ εἰλικρινῆ ἀδιαφορῶν ἂν ἄλλοι δὲν πιστεύωσιν αὐτῷ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΣΧΕΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ ΚΑΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΕΚ ΤΑΥΤΗΣ ΑΠΟΡΡΕΟΝΤΑ

78. *Ποία ἡ σχέσις καὶ τὰ ἀμοιβαῖα καθήκοντα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιμένων καὶ τοῦ ποιμνίου;*

Ὁ χριστιανὸς εὑρίσκεται πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, εἰς ἣν σχέσιν τὸ μέλος τοῦ σώματος πρὸς τὸ ὅλον σῶμα· ὀφείλει λοιπὸν ὡς μέλος νὰ ἐκπληροῖ μετὰ ζήλου τὴν ἰδίαν ἐν τῷ σώματι λειτουργίαν πρὸς συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν καὶ εὐεξίαν αὐτοῦ, καὶ νὰ ἐργάζηται ὑπὲρ αὐτοῦ πάσῃ δυνάμει, τουτέστιν εἰ μὲν ἐκλήθη ποιμὴν καὶ διδάσκαλος ἐκπληρῶν πάντοτε τὰ χρέη αὐτοῦ μετὰ πατρικῆς στοργῆς, προθυμίας καὶ ζήλου, διδάσκων, νουθετῶν, παρακαλῶν, ἐπαινῶν, ἐλέγχων καὶ κατὰ τοὺς κανόνας κολάζων τοὺς ἁμαρτάνοντας, ὥστε νὰ διατηρῇ εἰς ὑγιᾶ καὶ καλὴν κατάστασιν τὸ σῶμα καὶ τέλος παρέχων ἑαυτὸν ἐν παντὶ ἀγαθῷ ἔργῳ καὶ ἐν πάσῃ ἀρετῇ τύπον καὶ ὑπογραμμὸν τοῦ ποιμνίου· εἰ δὲ ἐτάχθη λαϊκός, ὑπακούων καὶ ὑποτασσόμενος εἰς τὰς συμβουλὰς καὶ νουθεσίας τῶν πνευματικῶν διδασκάλων καὶ ποιμένων καὶ ζῶν κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ δικαίωμα τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν, τουτέστι τοῦ ἀπαγορεύειν μὲν τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν ψυχικὴν αὐτοῦ σωτηρίαν, ἐπιτρέπειν δὲ τὰ ἀβλαβῆ καὶ παραγγέλλειν τὰ χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα.

Ὅσα δὲ ἡ ἐκκλησία ἐν οἰκουμενικῇ συνόδῳ ἢ ταῖς ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου ἐγκεκριμέναις τοπικαῖς, ἢ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καὶ διὰ κανόνων τῶν ἁγίων πατέρων ἐγκεκριμένων ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου παρήγγειλεν εἰς τοὺς χριστιανούς, ὀφείλουσιν οὗτοι νὰ δέχωνται ὡς ἐντολὰς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅστις παρήγγειλε νὰ θεωρῆται ὁ παρακούων τῆς ἐκκλησίας, ἣν ἐκπροσωπεῖ ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος, ὡς ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ τελώνης, δηλ. ὡς ἀφωρισμένος καὶ ἀλλότριος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας (Ματθ. 18, 17). Ὅσα δὲ ἡ ἐκκλησία ἐν οἰκουμενικῇ συνόδῳ παραγγέλλει ἀνάγονται εἴτε εἰς τὴν πίστιν, εἴτε εἰς τὸ ἦθος· εἰς ἀμφότερα δὲ ὀφείλουσιν οἱ πιστοὶ ἀπόλυτον ὑπακοήν, δεχόμενοι πᾶν δόγμα καὶ πᾶσαν παράδοσιν ταύτης καὶ πραγματοποιοῦντες τὰ ἠθικὰ αὐτῆς παραγγέλματα, ὧν μνεία κατωτέρω γενήσεται.

79. *Ποῖοι καλοῦνται ὀρθόδοξοι καὶ ποῖοι ἑτερόδοξοι χριστιανοί;*

Ὀρθόδοξοι καλοῦνται οἱ χριστιανοὶ οἱ περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων φρονοῦντες ὀρθῶς, δηλ. ὡς φρονεῖ ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων· ἑτερόδοξοι δὲ οἱ ἐσφαλμένως φρονοῦντες καὶ ἀντὶ τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων ἑπόμενοι τῷ Πάπᾳ, Λουθήρῳ, Καλβίνῳ, Κράμερ καὶ τοῖς τοιούτοις, τοῖς ἄνευ θείου κύρους ἐπιβαλοῦσιν αὐτοῖς ἴδια δόγματα καὶ διδασκαλίας ἐν ἰδιαιτέραις ὁμολογίαις.

80. *Ποία ἡ τῶν ὀρθοδόξων σχέσις πρὸς ἀλλήλους;*

Οἱ ὀρθόδοξοι ὀφείλουσι νὰ θεωρῶσιν ἀλλήλους ὡς μέλη ἑνὸς σώματος καὶ κατὰ πνεῦμα ἀδελφοὺς καὶ νὰ ἀγαπῶσιν ὡς ὁμοπίστους ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, θυσιάζοντες ὑπὲρ αὐτῶν ἰδίως καὶ ἀγαθὰ καὶ ζωὴν ἐν ἀνάγκῃ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

81. Ποῖα τὰ πρὸς τοὺς ἔξω τῆς ἐκκλησίας καθήκοντα τοῦ ὀρθοδόξου;

Ὁ ὀρθόδοξος ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ καὶ πάντας τοὺς ἔξω τῆς ἐκκλησίας ὡς εἰκόνα Θεοῦ, καὶ εὐεργετῇ καὶ ὠφελῇ αὐτοὺς μετὰ πάσης θυσίας, διότι καὶ αὐτοί εἰσι πλάσμα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔργον τῶν χειρῶν αὐτοῦ· δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῇ ὅτι ἡ ἀγάπη αὕτη πηγὴν ἔχουσα τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην, ὅστις θέλει πάντας σωθῆναι, ὀφείλει νὰ ἔχῃ σκοπὸν τὴν εἰς τὴν πίστιν προσέλκυσιν αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ὑπ' αὐτῶν προκαλουμένης συζητήσεως καὶ τοῦ ἀγαθοῦ παραδείγματος τοῦ ἰδίου ἐναρέτου βίου, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ μὴ παράγαγῃ εἰς αὐτοὺς ἀγαθὴν ἐντύπωσιν.

82. Ποῖα ἰδίως τὰ πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους καθήκοντα;

Ὁ ὀρθόδοξος πρέπει νὰ φέρηται πρὸς τοὺς χριστιανούς, τοὺς εἰς ἄλλην ὁμολ[illegible]τας, ὡς πρὸς πνευματικοὺς ἀδελφοὺς πε[illegible]νὶ νὰ δράττηται πάσης ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδί[illegible] εὐκαιρίας, ὅπως συμβουλεύσῃ αὐτοὺς καὶ φωτίσῃ περὶ τῆς πλάνης αὐτῶν· οὐδέποτε ὅμως ἐστὶν ἐπιτετραμμένον αὐτῷ νὰ λαμβάνῃ τὴν πρωτοβουλίαν προσηλυτισμοῦ, ἀλλὰ μόνον ὅταν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι προκαλέσωσιν αὐτὸν νὰ ἔρχηται καὶ φωτίζῃ αὐτοὺς ἐν πνεύματι ἀληθείας καὶ ἀγάπης ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῆς ἰδίας πίστεως· οὐδέποτε δὲ νὰ ἐπιτίθηται ἀποτόμως καὶ ἀπρεπῶς, οὔτε νὰ ζητῇ νὰ προσελκύσῃ αὐτοὺς διὰ φαύλων μέσων, διαφθορᾶς ἢ βίας, καθ' ὅσον τοῦτό ἐστι τῶν Φαρισαίων (Ματθ. 23, 15), τῶν Ἰησουιτῶν καί τινων διαμαρτυρομένων, ἰδίως Ἀμερικανῶν καὶ τῶν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Χανίων "Μινώα"

προσηλύτων αὐτῶν ἡμετέρων ἀποστατῶν, τὸ θεοστυγὲς ἔγκλημα, δι' ὃ ὁ Θεὸς καὶ Σωτὴρ ἡμῶν ἐταλάνισε τοὺς Φαρισαίους, εἰπὼν ἐν τῷ ἀνωτέρω χωρίῳ ὅτι περιάγουσι τὴν θάλασσαν καὶ ξηρὰν τοῦ ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον· καὶ ὅταν γένηται ποιοῦσιν αὐτὸν υἱὸν γεέννης διπλότερον αὐτῶν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὁ ὀρθόδοξος πρέπει νὰ ἐνθυμῆται ὅτι ἡ πρὸς αὐτοὺς ἀδελφικὴ ἀγάπη αἰτίαν ἔχουσα τὴν πίστιν αὐτῶν εἰς τὸν Σωτῆρα ὡς Θεὸν ὀφείλει νὰ ἔχῃ σκοπὸν νὰ φέρῃ αὐτοὺς εἰς τὴν καθαρὰν τῆς ὀρθοδοξίας ἀλήθειαν, ἐὰν καὶ αὐτοὶ θελήσωσι καὶ ζητήσωσιν· οὐδέποτε ὅμως ὁ ὀρθόδοξος δύναται νὰ λάβῃ ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ προσευχὰς αὐτῶν ἐκ κακῶς ἐννοουμένης ἀγάπης, ἥτις κυρίως ἐστὶ μῖσος αὐτῶν, ὡς στηρίζουσα αὐτοὺς διὰ τῆς κοινωνίας τῶν ὀρθοδόξων ἐν τῷ ψεύδει· διότι ἐὰν λάβῃ ἐνεργὸν μέρος τότε ἐν γνώσει καὶ [illegible] καθίσταται μέλος πεπλανημένης ἐκ[illegible]λογῶν ἐν τῇ μετ' αὐτῶν προσευ[illegible] διδασκαλίας (ὡς λ. χ. προσευχόμενος ἐν τῇ ἀγγλικῇ ἐκκλησίᾳ ὁ ὀρθόδοξος θέλει εἴπει ἐν τῇ λιτανείᾳ «ἅγιον πνεῦμα, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ τοῦ υἱοῦ, ἐλέησον ἡμᾶς)· καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἀπόστολος Παῦλος παραγγέλλει τῷ ἐπισκόπῳ παραιτεῖσθαι μετὰ πρώτην καὶ δευτέραν νουθεσίαν τοὺς ἑτεροδόξους καὶ εἰς μηδεμίαν θρησκευτικὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς αὐτοὺς ἔρχεσθαι πλέον (Τίτ. 3, 10)· ἡ δ' ἐκκλησία δι' ἀφορισμοῦ τιμωρεῖ τοὺς συμπροσευχομένους αὐτοῖς (Κανόν. ἀποστολ. με' καὶ ξε')· μόνον λοιπὸν παθητικὸς μάρτυς δύναται νὰ γίνῃ ὁ ὀρθόδοξος τοῦ τρόπου τῆς ἀκολουθίας ἢ διδασκαλίας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Πάτρας "Μανούσεια"

αὐτῶν καὶ τοῦτο οὐχὶ πολλάκις, ὅπως λάβῃ γνῶσιν, ἐὰν θέλῃ, τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν τάξεως· οὐδέποτε ὅμως καὶ νὰ συμπροσευχηθῇ αὐτοῖς, διότι τότε ἐστὶν ὑπὸ κατάκρισιν.

85. Ποῖα τὰ καθήκοντα τῶν ὀρθοδόξων πρὸς τοὺς ἀπίστους;

Τοὺς δὲ μὴ χριστιανούς, Ἰουδαίους δηλαδὴ ἢ ἐθνικούς, ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ θεωρῇ οὐχὶ ὡς κατὰ πνεῦμα, ἀλλ' ὡς κατὰ σάρκα, ὡς φυσικοὺς ἀδελφούς, ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ αὐτοὺς ὄντας καὶ ἀπογόνους τοῦ κοινοῦ προπάτορος ἡμῶν Ἀδάμ, καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν νὰ ἀγαπᾷ καὶ εὐεργετῇ αὐτοὺς διὰ πάσης θυσίας, προσπαθῶν συγχρόνως νὰ φέρῃ αὐτοὺς εἰς τὴν πίστιν δι' ὅλων τῶν ἠθικῶν μέσων, τοῦ παραδείγματος καὶ τῆς παρ' αὐτῶν προκαλουμένης ἢ τοὐλάχιστον ἀνεχομένης διδασκαλίας· ἐὰν δὲ κατ' οὐδένα τρόπον θέλωσι νὰ ἀκούσωσι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἂς μὴ δίδῃ τὰ ἅγια τοῖς κυσὶν ὁ ὀρθόδοξος· οὐδέποτε δὲ νὰ καταφύγῃ καὶ δι' αὐτοὺς εἰς τὸν προμνημονευόμενον ἀνήθικον προσηλυτισμὸν τὸν διὰ τῶν χρημάτων ἢ τῆς βίας, διότι πίπτει ὑπὸ τὸ προμνημονευθὲν κρίμα τοῦ Θεοῦ· νὰ δοκιμάζῃ δὲ μάλιστα τοὺς δεικνύοντας ὅτι ἀποδέχονται τὰς εἰς εὐσέβειαν προτροπὰς αὐτοῦ, μήπως ἐκ κοσμικῶν συμφερόντων ἢ ἄλλων πλαγίων σκέψεων ἀσπάζονται ταύτας. Τοσαῦτα καὶ περὶ τῶν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ἔξω τοῦ περιβόλου ταύτης καθηκόντων τοῦ ὀρθοδόξου.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΣΧΕΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΕΚ ΤΑΥΤΗΣ ΑΠΟΡΡΕΟΝΤΑ

85. Τί ἐστι πολιτεία ἢ κράτος καὶ ποῖα τὰ πρὸς αὐτὸ καθήκοντα τῶν χριστιανῶν, ἀρχόντων τε καὶ ἀρχομένων;

Ἡ πολιτεία ἢ τὸ κράτος ἐστὶ πολιτικὴ κοινωνία τῶν ἱστορικῶς εἰς ἓν ὅλον συνηνωμένων ἀνθρώπων, διοικουμένη κατὰ ῥητοὺς νόμους, συντεταγμένους ὑπὸ τῶν νομίμων ἐξουσιῶν, αἵτινες ἐντολὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔχουσι νὰ ἐφαρμόζωσι τὸν ἠθικὸν νόμον δι' ὑλικῶν μέσων, ἀμοιβῶν καὶ ποινῶν, ἅτινα ἐπιστεύθη τούτοις ὁ Θεός, καὶ νὰ μορφώνωσιν οὕτως ἀγαθοὺς καὶ χρηστοὺς πολίτας· καὶ νόμιμοι μὲν ἐξουσίαι εἰσὶν αἱ ἀντλοῦσαι τὴν ὕπαρξιν καὶ τὰ δικαιώματα αὐτῶν ἐκ τῆς κοινῆς τῶν πολιτῶν συναινέσεως, τῆς εἴτε φανερᾶς καὶ ῥητῆς εἴτε σιωπηρᾶς καὶ κατ' ἀνοχήν· καὶ ἡ μὲν φανερὰ συναίνεσις δίδοται ἢ ἀμέσως παρ' ὅλων τῶν κατὰ τοὺς ἱστορικῶς δεδομένους νόμους ἀπολαυόντων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἢ ὅπου τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν· ὥστε κυρίως τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν ἀσκεῖ ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τὸ σύνολον τῶν μελῶν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας τῶν κατὰ τοὺς ἱστορικῶς δεδομένους νόμους κεκτημένων τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, αἵτινες ἐπιστεύθησαν ἢ ἀνεγνώρισαν τὸ δικαίωμα τῆς ἐξασκήσεως αὐτῆς εἴτε εἰς ἄτομα ἐκ τῶν πολλῶν προσκαίρως ἐκλεγόμενα, καὶ τότε ἡ πολιτεία αὕτη καλεῖται δη-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

μοκρατία, εἴτε εἰς ὀλίγους τινὰς τοὺς θεωρουμένους ἀρίστους ἰσοβίως ἢ καὶ κληρονομικῶς καὶ τότε ἡ πολιτεία αὕτη ἐστὶν ἀριστοκρατία, ἢ εἰς ἕνα καὶ μόνον διαρκῶς καὶ κληρονομικῶς, καὶ τότε ἐστὶ βασιλεία· κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐγένετο ἐν τῷ συνταγματικῷ πολιτεύματι συνένωσις καὶ τῶν τριῶν αὐτῶν πολιτευμάτων, τῆς μὲν βουλῆς διδούσης εἰς τὸ πολίτευμα τοῦτο δημοκρατικὸν χαρακτῆρα, τῆς δὲ γερουσίας ἀριστοκρατικόν, τῆς δὲ συνταγματικῆς μοναρχίας βασιλικόν. Ὁ χριστιανισμὸς ἀναγνωρίζει ἐξ ἴσου πάντα ταῦτα τὰ πολιτεύματα κηρύσσων πᾶσαν ἱστορικῶς ὑφισταμένην πολιτικὴν ἐξουσίαν ὡς ἐκ Θεοῦ ἐμμέσως καθεστηκυῖαν, ὡς διὰ τῆς κοινῆς παντὸς τοῦ ἀρχομένου ἀναγνωρίσεως ἢ ἀνοχῆς ὑπάρχουσαν (Ῥωμ. 13, 1 καὶ ἐφ.) εἰς ἣν ἡ ἀναγνώρισις αὕτη ἢ ἀνοχὴ τοῦ λαοῦ προσδίδωσι τὸ τεκμήριον τῆς θείας ἐμμέσου καταστάσεως, παραγγέλλων δὲ συνάμα ὑποταγὴν εἰς πᾶσαν ἀνθρωπίνην κτίσιν διὰ τὸν Κύριον (Α'. Πέτρ. 2, 13 καὶ ἐφεξῆς), τουτέστιν εἰς πᾶσαν ἀμέσως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων (καὶ οὐχὶ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς ἡ ἐκκλησία) καθεστηκυῖαν κυβέρνησιν διὰ τῆς παραχωρηθείσης πρὸς τοῦτο τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ Νῶε ἐξουσίας παρὰ τοῦ Θεοῦ (Γεν. 9, 6), ὑποταγὴν δὲ διὰ τὸν Κύριον, τουτέστι χάριν τοῦ Κυρίου, ὅστις οὕτως ἠθέλησε, νὰ πείθωνται δηλ. οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰς καθεστηκυίας ἀρχάς, ὁρίζει συγχρόνως γενικῶς τὰ καθήκοντα τῶν τε ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχομένων καὶ ἐφιστᾷ εἰς ταῦτα ἰδίως τὴν προσοχὴν αὐτοῦ, (παράβαλε τὰ ἀνωτέρω μνημονευόμενα χωρία) καθ' ὅσον γνωρίζει ὅτι δὲν εἶναι οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι καὶ τὰ διάφορα

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

πολιτεύματα ἁπλῶς δι' ὧν οἱ λαοὶ εὐνομοῦνται καὶ εὐδαιμονοῦσιν, ἀλλ' ἡ θρησκευτικὴ ἐκπλήρωσις τῶν καθηκόντων τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχομένων· καὶ διὰ τοῦτο εἰς μὲν τοὺς πρώτους ὑπομιμνήσει ὅτι ἐτέθησαν εἰς ἐκδίκησιν μὲν κακοποιῶν, ἔπαινον δὲ ἀγαθοποιῶν καὶ οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν· εἰς δὲ τοὺς δευτέρους συνιστᾷ νὰ ὑποτάσσωνται τοῖς πρώτοις εἰς πᾶν ὅτι δὲν ἀντιβαίνει εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ (Πράξ. 5, 29). Κατὰ ταῦτα δέ, ὅταν καὶ οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ ἀρχόμενοι ἐκπληρῶσιν, ὡς ἀληθεῖς χριστιανοί, εὐσυνειδήτως τὰ καθήκοντα αὐτῶν καὶ ἡ δημοκρατία καὶ ἡ ἀριστοκρατία καὶ ἡ βασιλεία, εἴτε ἀπόλυτος, εἴτε συνταγματική, εἰσὶν ἄξιαι τοῦ ὀνόματος πολιτείας εὐνομουμένης· ὅταν δὲ πάντες ἢ οἱ πολλοὶ ὦσιν ἀσεβεῖς καὶ ἀνήθικοι, τότε καὶ τὰ πολιτεύματα ταῦτα καταντῶσιν εἰς ὀχλοκρατίαν ὀλιγαρχίαν καὶ τυραννίαν, τουτέστιν εἰς πολιτείας ἐν αἷς οἱ μὲν ἄρχοντες ἀντὶ τοῦ γενικοῦ ἐπιζητοῦσι τὸ ἴδιον ἐγωϊστικὸν συμφέρον, ὁ δὲ λαὸς μιμούμενος αὐτοὺς ἀσεβεῖ πρὸς τοὺς νόμους, καὶ οὕτω φέρεται τὸ κράτος εἰς κοινωνικὴν ἀποσύνθεσιν καὶ ἀναρχίαν. Ἡ καλὴ λοιπὸν ἢ κακὴ πολιτείας τινὸς κατάστασις ἐξήρτηται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀληθείᾳ καὶ πράγματι χριστιανῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀνηθίκους· διότι ὁ ἀληθὴς χριστιανὸς δέχεται διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ ὡς βάρος τὴν ἐξουσίαν μόνον ὅταν ἔχῃ πεποίθησιν ὅτι πρὸς τῷ προσόντι τῆς ἠθικότητος, ὅπερ, ὡς χριστιανὸς ἔχει, κέκτηται καὶ τὸ τῆς εἰδικότητος, καθ' ὅσον τὰ δύο ταῦτα εἰσὶν ἀπαραίτητα τοῦ ἀγαθοῦ ἄρχοντος προσόντα· διαχειρίζεται δὲ τὴν ἐξουσίαν ταύτην ὡς ἀπο-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

δώσων λόγον τῷ Θεῷ· καὶ ὡς πολίτης δὲ ὁ ἀληθὴς χριστιανὸς τηρεῖ θρησκευτικῶς τοὺς νόμους ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ θεαθῆναι ἢ ἕνεκα τοῦ φόβου τῆς τιμωρίας, καὶ νικᾷ διὰ τοῦ ἰδίου βίου τοὺς νόμους τῶν ποινῶν, οἵτινες δι' αὐτὸν οὐ κεῖνται, ἀλλὰ μόνον διὰ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀνηθίκους (Α'. Τιμ. 1, 9).

85. Διὰ τίνων μέσων ὀφείλει ὁ χριστιανὸς νὰ ἐπιζητῇ τὴν διόρθωσιν νοσούσης πολιτείας;

Μέσον διορθώσεως νοσούσης πολιτείας οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ ἡ χριστιανικὴ διάπλασις τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ εἰς τοῦτο πρέπει πᾶς χριστιανὸς νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ· αἱ δ' ἐπαναστάσεις καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοί εἰσι τιμωρία ἐκ Θεοῦ τῶν παρανόμων ἀρχόντων δι' οὐχὶ κρειττόνων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀρχομένων· ὁ δὲ χριστιανὸς πολίτης ὀφείλει νὰ ἐπιζητῇ τὴν διόρθωσιν τοῦ κακοῦ οὐχὶ δι' ἄλλου κακοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς διαπλάσεως χρηστῶν ἠθῶν, τῶν μόνων καθιστώντων ἀδύνατον πᾶσαν παράνομον κυβέρνησιν καὶ τῆς παθητικῆς εἰς τὴν παρανομίαν ἀντιστάσεως.

86. Ποίαν χρῆσιν ὀφείλει νὰ ποιῆται τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ ὁ χριστιανὸς ἄρχων;

Ὁ χριστιανὸς ἄρχων ὀφείλει νὰ ποιῆται χρῆσιν τῆς ὑλικῆς δυνάμεως ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός, μόνον πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ ἠθικοῦ νόμου· πᾶσα δ' ἄλλη χρῆσις ταύτης πρὸς τέλος φαῦλον καὶ ἐγωϊστικόν, ἐστὶν ἐναντία πρὸς τὸν σκοπόν, δι' ὃν ὁ Θεὸς παρεχώρησε ταύτην· ὥστε διὰ τοῦτο πᾶς πόλεμος ἐπιθετικός, πᾶσα πρὸς κατάκτησις, καὶ ἐν γένει πᾶσα χρῆσις ἀνηθίκων μέσων ὑπηρεσίαν πολιτικοῦ σκοποῦ ἐστιν ἄντικρυς ἐναντία τῇ οὐσίᾳ ἀληθῶς εὐνομουμένης χριστιανικῆς πολιτείας.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

87. Ποία ἡ πρὸς ἄλληλα σχέσις τῶν ἀνεξαρτήτων ἐν γένει κρατῶν;

Ὁ Θεός, ὅτε συνέχεε τὰς γλώσσας διεμέρισε καὶ τὰ ἔθνη ὁρίσας καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν (Πράξ. 17, 26)· διὰ τοῦτο δὲ πᾶσα ὑποδούλωσις ἔθνους, ἁρπαγὴ τῆς χώρας αὐτοῦ καὶ διαμελισμὸς ἐςὶν ἐναντίος τῷ θείῳ θελήματι καὶ ἀντιχριστιανικός. Οἱ πρῶτοι κάτοικοι ἑκάστης χώρας εἰσὶν οἱ νόμιμοι αὐτῆς ἰδιοκτῆται· ἡ δὲ ὕπουλος καὶ βαθμιαία διὰ μετοικεσίας ἀπόκτησις δικαιωμάτων κατοχῆς καὶ ὁ σφετερισμὸς τῆς χώρας τῶν πρώτων κατοίκων ἄντικρυς ἀντιβαίνει πρὸς τὸ θεῖον θέλημα καὶ τὸ ἱερὸν τῆς ἰδιοκτησίας δικαίωμα. Μόνοι δὲ οἱ κήρυκες τοῦ εὐαγγελίου διὰ τῶν πνευματικῶν τῆς θρησκείας ὅπλων πρέπει νὰ ὦσιν οἱ χριστιανοὶ κατακτηταὶ βαρβάρων τόπων, ὧν οἱ κάτοικοί εἰσιν ἐπιδεκτικοὶ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ· ἄλλως ἂς φέρωσιν αὐτοὶ τὴν εὐθύνην τῆς ἰδίας βαρβάρου καταστάσεως.

88. Ποῖα τὰ πρὸς ἄλληλα καθήκοντα τῶν χριστιανικῶν κρατῶν;

Ὅπως ἕκαστος χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ καὶ συντρέχῃ τὸν ἄλλον, οὕτω καὶ τὰ χριστιανικὰ κράτη ὀφείλουσι νὰ συντρέχωσιν ἄλληλα καὶ νὰ ὑπερασπίζωνται τὰ ἀδικούμενα εἴτε ὑπὸ τῶν ἄλλων ἰσχυροτέρων κρατῶν, εἴτε ὑπὸ τῶν ἰδίων παρανόμων κυβερνήσεων· ἰδίως δὲ τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τοὺς ὑπὸ ἀπίστων τυραννουμένους. Δυστυχῶς ὅμως εἰς τὰ σήμερον καλούμενα χριστιανικὰ κράτη ἄρχει ὁ ὑλισμὸς καὶ ἡ ἰδιοτέλεια καὶ οὐ μόνον δὲν βοηθεῖται ὁ τυραν-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

νούμενος, καὶ δυστυχῶν, ἀλλ' ἐπιζητεῖται πολλάκις καὶ ὠφέλεια ἐκ τῆς δυστυχίας αὐτοῦ.

89. Ποία ἡ σχέσις τοῦ χριστιανικοῦ κράτους πρὸς τὴν ἐκκλησίαν;

Καὶ αἱ δύο ἐξουσίαι αὗται εἰσὶν ἐκ Θεοῦ καθεστηκυῖαι, ἡ μὲν ἐκκλησία ἀμέσως, ἡ δὲ πολιτεία ἐμμέσως. Καὶ ὁ μὲν σκοπὸς ἀμφοτέρων ἐστὶν ὁ αὐτός, τουτέστιν ἡ μόρφωσις ἠθικῶν καὶ χρηστῶν ἀνθρώπων, τὰ δὲ μέσα διάφορα, καθ' ὅσον ἡ μὲν ἐκκλησία ἔχει τὰ πνευματικὰ καὶ ἐσωτερικά, ἅτινα μορφοῦσι θετικῶς τὸν ἔσω ἄνθρωπον καὶ καθιστῶσιν αὐτὸν τέλειον, ὡς ἐθισθέντα νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν ἐξ ἀγάπης· ἡ δὲ πολιτεία τὰ ὑλικά, ἀμοιβὰς καὶ ποινάς, ἅτινα μόνα δὲν δύνανται νὰ τελειώσωσι τὸν ἄνθρωπον, ὡς τὰ πνευματικά, ἀλλὰ κάμνουσιν αὐτὸν νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κατὰ τὸν νόμον, δηλ. τὸ ἐξωτερικόν, κακὸν φόβῳ τιμωρίας καὶ νὰ πράττῃ τὸ κατὰ τὸν νόμον ἐξωτερικὸν καλόν, ἐλπίδι ἀμοιβῆς· ὥστε φέρουσιν αὐτὸν εἰς τὴν κατωτάτην καὶ στοιχειωδεστάτην βαθμίδα τοῦ ἀγαθοῦ· διὰ τοῦτο τὸ κράτος ὀφείλει νὰ ὑποστηρίζῃ πάσῃ δυνάμει τὴν ἐκκλησίαν καὶ συντρέχῃ αὐτήν, ὅπως ἀναπληροῖ τὸ ὑστέρημα αὐτοῦ, δηλ. ἐπιδρᾷ τελεσφόρως διὰ τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ὕλην, ἐν ᾧ τὸ κράτος ἐπιδρᾷ ἀσθενῶς διὰ τῆς ὕλης εἰς τὸ πνεῦμα πρὸς μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ σφαῖρα τῆς ἐνεργείας ἑκατέρας τῶν ἐξουσιῶν τούτων ἐστὶν ἀνεξάρτητος τῆς ἑτέρας, διὰ τοῦτο ἑκατέρα πρέπει νὰ ᾖ ἐντελῶς ἐλευθέρα καὶ ἀνεξάρτητος τῆς ἄλλης· μόνον δ' εἰς ὅσα πνευματικὰ ἔχουσι χρείαν καὶ ὑλικῶν μέσων πρὸς ἐκτέλεσιν, καὶ εἰς ὅσα ὑλικὰ ἀπαιτεῖται πνευματικὴ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

συνδρομή, ἐκεῖ πρέπει νὰ ἐνεργῶσι κοινῇ συναινέσει ἀμφότεραι αἱ ἐξουσίαι αὗται, καὶ οὐδὲν μικτὸν ἔργον νὰ τελειῶται ἄνευ τῆς κοινῆς συναινέσεως καὶ συμπράξεως. Ἐὰν λοιπὸν ἡ μία τούτων φρονῇ ὅτι ἡ ἄλλη ζητεῖ τὴν συνδρομὴν αὐτῆς εἰς ἔργον μὴ ἀγαθόν, δικαιοῦται νὰ ἀρνηθῇ τὴν σύμπραξιν, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ ἐκβιάσῃ τὴν ἑτέραν, ὅπως πράξῃ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ. Ἔχει δ' ἀναντιῤῥήτως ἡ πολιτεία τὸ δικαίωμα τῆς ἐποπτείας τῶν πράξεων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ὅπως καὶ παντὸς ἄλλου ἐν αὐτῇ καθιδρύματος, ἵνα λαμβάνῃ γνῶσιν τῶν γινομένων, καὶ προλαμβάνῃ ἢ τιμωρῇ πᾶσαν ἐνέργειαν αὐτῆς ἀντιστρατευομένην πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ τάξιν, ὧν ἐτάχθη φύλαξ· ἔχει ὅμως καὶ ἡ ἐκκλησία τὸ δικαίωμα νὰ ἀμύνηται διὰ τῶν νομίμων πνευματικῶν μέσων, τῶν ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ αὐτῆς, κατὰ πάσης ἀντικανονικῆς ἐπεμβάσεως τῆς πολιτείας εἰς τὰ δικαιώματα καὶ τὰ πνευματικὰ αὐτῆς ἔργα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΣΧΕΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΝ ΚΑΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΕΚ ΤΑΥΤΗΣ ΑΠΟΡΡΕΟΝΤΑ

90. *Τίς ἐστιν ἡ βάσις τῆς οἰκογενείας;*

Ἡ οἰκογένεια στηρίζεται ἐπὶ τοῦ γάμου· γάμος δ' ἐστὶν ἡ κατὰ τὴν θείαν διάταξιν συμβίωσις ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς πρὸς ἀμοιβαίαν συμπλήρωσιν, ἀνακούφισιν καὶ συνδρομὴν ἐν τῷ προσκαίρῳ τούτῳ βίῳ, καὶ δεύ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τερον διατήρησιν τοῦ γένους ἡμῶν διὰ τῆς παιδοποιίας ὁ δεύτερος δ' οὗτος σκοπὸς δύναται κατ' ἐξαίρεσιν καὶ νὰ λείπῃ, ὡς ὅταν ὑπάρχῃ στείρωσις, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ παραβλάπτηται ὁ χριστιανικὸς γάμος, οὗτινος οὐσία ἐστὶν ἡ ἐν Κυρίῳ συμβίωσις ἀνδρὸς καὶ γυναικός.

91. Ποῖός ἐστιν ὁ τέλειος χριστιανικὸς γάμος καὶ ποῖος ὁ κατὰ συγκατάβασιν;

Ὁ Θεὸς ἐνόμισε σκόπιμον καὶ συμφέρον τῷ ἀνθρώπῳ νὰ συνδέσῃ εἰς γάμον ἕνα ἄνδρα μιᾷ γυναικὶ (Ματθ. 19, 4)· διότι κατὰ Θεὸν συμβίωσις ἐν ἀγάπῃ εἰρήνῃ καὶ χρηστῇ τῶν παίδων ἀνατροφῇ δὲν εἶναι δυνατὴ ἐν πολυγαμίᾳ, ἥτις ἐπομένως ἀντιστρατεύεται πρὸς τὴν θείαν βουλὴν καὶ τὴν ἰδέαν αὐτὴν τοῦ γάμου· καὶ διὰ τοῦτο ὡς κτηνώδης καὶ παντελῶς ἀλλοτρία τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον ἐν τῷ π' κανόνι αὐτοῦ ἀπηγορεύθη ὅλως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ὡς πολυγαμίαν ὅμως ἐθεώρησεν ἡ ἐκκλησίαοὐ μόνον τὴν σύγχρονον μετὰ πλειόνων τῆς μιᾶς γυναικῶν συμβίωσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν διαδοχικήν, ὡς ὁ προμνημονευθεὶς κανὼν τοῦ Βασιλείου ὁ εἰς τοιούτους ἀναφερόμενος καὶ ὁ δ' κανὼν αὐτοῦ καὶ ὁ γ' κανὼν τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ μαρτυροῦσι· τοῦτο δὲ καθ' ὅσον θεωρεῖ καὶ ταύτην ἀντιστρατευομένην πρὸς τὴν χριστιανικὴν τελειότητα τοῦ γάμου· διότι ἡ τελεία χριστιανικὴ συζυγικὴ ἀγάπη, οὖσα ἐξόχως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον πνευματική, δὲν δύναται νὰ ἐκλείψῃ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ βαθέως ἀγαπωμένου συζύγου, ὅστις δὲν παύει ὢν καὶ μετὰ θάνατον τὸ ἀντικείμενον τῆς στοργῆς καὶ τοῦ πόθου τοῦ ἐπιζῶντος συζύγου, ἀδυνατοῦντος ἕνεκα τούτου νὰ ἀπονείμῃ πλέον εἰς ἄλλο πρόσωπον τὴν ἀγάπην ταύτην.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Ἡ ἠθικὴ δ' αὕτη ἀδυναμία ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον χαρακτῆρα τῆς τελείας συζυγικῆς ἀγάπης, ἥτις κατὰ τοῦτο διαφέρει τῆς πατρικῆς μητρικῆς καὶ τῶν τοιούτων, αἵτινες δύνανται νὰ ὦσιν ἰσχυρόταται καὶ αἱ αὐταὶ πρὸς πολλούς· διὰ τοῦτο λοιπὸν μόνος ὁ πρῶτος γάμος ὡς ἔχων τὴν τελείαν χριστιανικὴν συζυγικὴν ἀγάπην ἐστὶν ὁ τέλειος χριστιανικὸς γάμος· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ πρεσβυτέρου, ὅστις ὀφείλει νὰ ᾖ ὁ τύπος τοῦ τελείου συζύγου ἐν τῇ ἐνορίᾳ, ὅπως καὶ ὁ ἐπίσκοπος τοῦ τελείου χριστιανοῦ τοῦ ἐν παρθενίῳ ζῶντος ἐν τῇ ἐπισκοπῇ αὐτοῦ, νὰ ᾖ μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ (Α'. Τιμ. 3, 2). Ὁ πρῶτος λοιπὸν γάμος ἐστὶν ὁ τέλειος, ὃν ὁ Θεὸς ἠθέλησε δημιουργήσας τὸν Ἀδὰμ καὶ δοὺς αὐτῷ μόνην τὴν Εὔαν ἀχώριστον καὶ ἀνανταικατάστατον σύντροφον· μόνον δὲ κατὰ συγκατάβασιν διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ σαρκικοῦ ἀνθρώπου ἐπετράπη αὐτῷ καὶ ὁ δεύτερος γάμος καὶ ὁ τρίτος, ὃν, ὡς εἴδομεν, οἱ ἀρχαῖοι ἀπεκάλουν πολυγαμίαν· ἐπετίμων ὅμως τοὺς διγάμους καὶ τριγάμους διὰ προσφόρων ἐπιτιμίων (παράβαλε τοὺς προμνημονευθέντας κανόνας), τουτέστι προσκαίρου ἀφορισμοῦ καὶ στερήσεως τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας· διετύπωσε δὲ ἀκριβῶς τὴν περὶ γάμου δόξαν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας ὁ θεολόγος Γρηγόριος ὡς ἑξῆς «τὸ πρῶτον, λέγει, συνοικέσιον, νόμος· τὸ δεύτερον συγχώρησις, τὸ τρίτον παρανομία· τὸ δ' ὑπὲρ τοῦτο χοιρώδης βίος, οὐδὲ πολλὰ ἔχων τῆς κακίας τὰ παραδείγματα.»

92. *Ποῖα τὰ προσόντα τῶν μελλόντων συναφθῆναι εἰς γάμον;*

Ἐπειδὴ ὁ γάμος ἐστὶ κατὰ πρῶτον διηνεκὴς πνευ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ματικὴ συμβίωσις, διὰ τοῦτο ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσιν εἰς ἀμφοτέρους τοὺς μελλονύμφους αἱ χριστιανικαὶ ἀρεταὶ τοῦ νοὸς τῆς καρδίας καὶ τῆς θελήσεως, δι' ὧν σωτηρίως νὰ ἐπιδρῶσιν εἰς ἀλλήλους· καὶ τοῦτο πρέπει νὰ ᾖ τὸ πρῶτον καὶ ἀπαραίτητον πρὸς σύναψιν γάμου στοιχεῖον, ὅπως διέλθωσι βίον εὐδαίμονα καὶ μακάριον, ὅστις οὐδεὶς ἄλλος ἐστὶν ἢ ὁ ἐν εὐσεβείᾳ καὶ ἀρετῇ καὶ χριστιανικῇ ἀγάπῃ· ἐπειδὴ δὲ πρὸς τούτοις μέλλουσι νὰ ἀναθρέψωσι τέκνα, διὰ τοῦτο ἀνάγκη νὰ ὦσιν αὐτοὶ τύπος χριστιανοῦ, ὅπως μορφώσωσι τοιούτους τοὺς παῖδας· διότι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς μιμήσεως ἀποκτᾷ τὰς πρώτας δυσεξαλείπτους ἕξεις, ἃς καὶ συνήθως καθ' ὅλον τὸν μετὰ ταῦτα βίον διατηρεῖ. Πρὸς δὲ τούτοις ἐπειδὴ ἡ μεταξὺ συγγενῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων φυσικὴ οἰκειότης ἠδύνατο νὰ γένηται πρόξενος πολλῶν κινδύνων ἐν ταῖς συγγενέσιν οἰκογενείαις, ἐὰν ἐπετρέπετο μεταξὺ αὐτῶν ὁ γάμος, διὰ τοῦτο ὅπως τηρῆται καθαρὰ καὶ ἁγία ἡ συγγενικὴ σχέσις ἀπηγόρευσεν ὁ Θεὸς ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ τοὺς συγγενικοὺς γάμους (Λευιτικ. 18, 6)· ὁ ἠθικὸς δὲ λόγος οὗτός ἐστιν ὁ πρῶτος καὶ κύριος, δι' ὃν κωλύονται τὰ συγγενικὰ συνοικέσια· πλὴν δὲ τούτου καὶ ὁ φυσικὸς λόγος τῆς κρείττονος γενεᾶς ἐξ ἄλλου αἵματος καὶ τῆς χείρονος ἐξ αἱμομιξίας ὁ ἐν τῇ βουλῇ τοῦ Θεοῦ ἔχων ὡσαύτως τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐνδείκνυσι καὶ ἐνισχύει τὴν θείαν ταύτην ἀπαγόρευσιν, ἣν ἡ ἐκκλησία αὐστηρῶς τηρεῖ ἀπαγορεύουσα καὶ τὸν ς' βαθμὸν ἐξ αἵματος· πλὴν ταύτης ὅμως τῆς ἐξ αἵματος συγγενείας κωλύεται διὰ τὸν ἀνωτέρω ἠθικὸν λόγον καὶ ἡ ἐξ ἀγχιστείας καὶ ἡ ἐκ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος κατὰ πνεῦμα, καθ' ὅσον ὁ ἀνάδοχος θεωρεῖται ὡς ὁ πνευματι-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

κὸς πατὴρ τῆς ἣν ἀνεδέξατο, καὶ ὀφείλει νὰ ἐπέχῃ πρὸς ταύτην θέσιν πνευματικοῦ πατρός, ἀποκλείουσαν πᾶν ἄλλο αἴσθημα· διὰ τοῦτο δ' ὀρθότερόν ἐστιν, ἵνα, πρὸς ἀποφυγὴν αὐξήσεως τῶν κωλυμάτων, βαπτίζωσι μόνοι οἱ συγγενεῖς. Ὅπως δὲ τηρῶνται ἐν τῷ χριστιανικῷ γάμῳ πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Κυρίου ἀπαιτούμεναι συνθῆκαι καὶ προσόντα, ἀνάγκη νὰ τελῆται οὗτος διὰ τῆς νενομισμένης ἱεροτελεστίας τοῦ χριστιανικοῦ μυστηρίου, δι' οὗ, ὡς εἴδομεν, μεταδίδοται εἰς ἕκαστον ζεῦγος ἡ ἐν τῷ παραδείσῳ δοθεῖσα τῷ ζεύγει τῶν πρωτοπλάστων εὐλογία τοῦ Θεοῦ.

93. *Ποία ἐστὶν ἡ θέσις καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ;*

Κεφαλὴ τῆς οἰκογενείας ὁλοκλήρου ἐστὶν ὁ ἀνήρ, ὁ σύζυγος καὶ πατήρ. Αὐτός ἐστιν ὁ κύριος τοῦ οἴκου, ὁ ἔχων τὴν γενικὴν διεύθυνσιν καὶ ἐποπτείαν τῶν τοῦ οἴκου καὶ λαμβάνων πρόνοιαν περὶ τῆς συντηρήσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν βίου πάντων τῶν ἐν αὐτῷ· διὰ τοῦτο δὲ ἀνάγκη νὰ προηγῆται πάντων διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ ἰδίου χριστιανικοῦ βίου, ὅπως οἱ πάντες ἔχωσιν αὐτὸν τύπον καὶ ὑπόδειγμα· οὕτω δ' ἐπιβάλλεται ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ πρόθυμος ὑπακοή, ἣν πάντες οἱ τοῦ οἴκου ὀφείλουσιν αὐτῷ. Πρώτη δ' ἡ γυνὴ ὀφείλει νὰ δίδῃ τὸ παράδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους, ἀποδιδοῦσα τὴν ὀφειλομένην εἰς αὐτόν, ὡς κεφαλὴν αὐτῆς, ὑπακοήν, σέβας καὶ ἀγάπην.

94. *Ποία ἡ ἐν τῷ οἴκῳ θέσις καὶ τὰ καθήκοντα τῆς γυναικός ;*

Βοηθὸς καὶ συναντιλήπτωρ τοῦ ἀνδρὸς εἰς πάντα τὰ ἔσω τοῦ οἴκου, δηλαδὴ τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τὴν διεύθυνσιν καὶ ἐπιτήρησιν τοῦ οἴκου καὶ τῆς οἰκιακῆς ἐργασίας, καὶ ἐν ἀνάγκῃ καὶ τὴν διεξαγωγὴν αὐτῆς ἐστὶν ἡ γυνή, ἡ ὑπὸ τὴν χειραγωγίαν τοῦ ἀνδρὸς κυρία τοῦ οἴκου, εἰς ἣν, ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ ἀνδρός, πάντες οἱ λοιποὶ ὀφείλουσιν ὑπακοήν· ὅπως δ' ὁ ἀνήρ, οὕτω καὶ ἡ γυνὴ ὀφείλει νὰ ᾖ πρότυπον εὐσεβοῦς, ἐναρέτου καὶ ἐργατικῆς τοῦ οἴκου προϊσταμένης, ἵνα δίδῃ τὸ καλὸν παράδειγμα εἰς πάντας τοὺς ἄλλους, καὶ ἰδίως τοὺς ὑπηρετοῦντας, οὓς πρέπει πάντοτε νὰ ἐπιτηρῇ, ὁδηγῇ καὶ διευθύνῃ, ὅπως ὑπάρχῃ ἐν τῷ οἴκῳ τάξις καὶ οἰκονομία.

95. *Ποῖα τὰ καθήκοντα ἀμφοτέρων πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦ οἴκου μέλη;*

Δὲν ἀρκεῖ δὲ μόνοι αὐτοὶ νὰ πολιτεύωνται χριστιανικῶς, ἀλλ' ὀφείλουσι νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς κατὰ Χριστὸν πολιτείας πάντων τῶν τοῦ οἴκου, τὰ μὲν τέκνα αὐτῶν ἐκτρέφοντες ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου (Ἐφεσ. 6, 4), καὶ συνειθίζοντες ἐκ τρυφερᾶς ἡλικίας εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, τοὺς δ' ὑπηρέτας νουθετοῦντες καὶ διδάσκοντες τὰ καθήκοντα ταῦτα, καὶ χορηγοῦντες αὐτοῖς πᾶσαν εὐκολίαν πρὸς ἐκπλήρωσιν τούτων καὶ ἰδίως πρὸς τὴν τακτικὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν φοίτησιν. Πρὸς δὲ τὰ τέκνα αὐτῶν ὀφείλουσι νὰ προσφέρωνται πράως καὶ ἐπιεικῶς, οὐχὶ δ' ὀργίλως καὶ ἀποτόμως, ὅπως μὴ φέρωσιν αὐτὰ εἰς ἀθυμίαν καὶ ἀπόγνωσιν· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ νουθεσία αὐτῶν πρέπει νὰ γίνηται ἐν πνεύματι ἀγάπης καὶ πραότητος· μόνον δ' ὅταν βλέπωσιν αὐτὰ ἐπιμένοντα ἐν τῇ κακίᾳ καὶ πονηρίᾳ νὰ παιδεύωσιν αὐτά, ὅπως διορθωθῶσιν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

96. Ποῖα τὰ καθήκοντα τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς;

Τὰ δὲ τέκνα πάλιν ὀφείλουσι νὰ σέβωνται, τιμῶσιν, ἀγαπῶσι καὶ ὑπακούωσι τοῖς γονεῦσιν ἐν πᾶσιν, ὅπως λάβωσι τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν ἐπηγγείλατο ἐν τῇ τετάρτῃ ἐντολῇ, τῇ λεγούσῃ «Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ μακροχρόνιος γίνῃ ἐπὶ τῆς γῆς» (Δευτ. 5, 16)· καὶ ἂν δὲ τυχὸν οἱ γονεῖς παρεκτρέπωνται, αὐτοὶ δὲν πρέπει νὰ φέρωνται ἀνευλαβῶς καὶ νὰ χαλεπαίνωσι πρὸς τοὺς γεννήσαντας καὶ ἐκθρέψαντας.

97. Ποῖα τὰ καθήκοντα πάντων τῶν μελῶν τοῦ οἴκου πρὸς τοὺς ὑπηρέτας;

Πάντα τὰ μέλη τοῦ οἴκου ὀφείλουσι νὰ φέρωνται πρὸς τοὺς ὑπηρέτας, ὡς πρὸς πτωχοὺς ἀδελφούς, κατὰ πάντα ἴσους αὐτοῖς ἐν Χριστῷ, οὓς ὁ Θεὸς ἐνεπιστεύθη αὐτοῖς ὡς παρακαταθήκην, δι' ἣν θέλει ζητήσει ποτὲ λόγον παρ' αὐτῶν· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ προνοῶσι περὶ τῆς πνευματικῆς καὶ σωματικῆς αὐτῶν εὐεξίας, νὰ μὴ φέρωνται πρὸς αὐτοὺς βαναύσως καὶ σκληρῶς, ἀλλὰ φιλοφρόνως καὶ ἐπιεικῶς, νὰ μὴ κατακρατῶσι τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς μισθόν, οὗτινός εἰσιν ἄξιοι κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Σωτῆρος (Λουκ. 10, 7), καὶ νὰ μεταχειρίζωνται αὐτούς, ὡς μέλη τοῦ οἴκου, χορηγοῦντες τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τροφὴν καὶ συντήρησιν καὶ παραγγέλλοντες καὶ ἀπαιτοῦντες ὡς ἀπαραίτητον τῆς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῶν διαμονῆς συνθήκην ἐνάρετον καὶ ἄμεμπτον πολιτείαν.

98. Ποῖα τὰ καθήκοντα τῶν ὑπηρετῶν πρὸς τοὺς κυρίους;

Οἱ δὲ ὑπηρέται πάλιν ὀφείλουσι νὰ μὴ καταχρῶνται τὴν χριστιανικὴν τῶν κυρίων αὐτῶν ἀγαθότητα

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καὶ ἐπιείκειαν εἰς ὀκνηρίαν καὶ αὐθάδειαν, ἀλλὰ νὰ ἐργάζωνται ἀόκνως καὶ προθύμως, νὰ σέβωνται τοὺς κυρίους αὐτῶν, νὰ μὴ ἀντιλέγωσιν αὐτοῖς, νὰ μὴ κλέπτωσι (Τίτ. 2, 9. 10), καὶ νὰ θεωρῶσιν ὡς ἴδιον αὐτῶν τὸν οἶκον καὶ τὰ πράγματα τῶν Κυρίων αὐτῶν, κηδόμενοι τούτων καὶ προσέχοντες νὰ μὴ ἐπέλθῃ ἡ ἐλαχίστη εἰς ταῦτα βλάβη.

99. Ποῖος τέλος ὁ ἀπαραίτητος τοῦ οἴκου σύνδεσμος;

Ἐν ἑνὶ λόγῳ ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῷ οἴκῳ τελεία χριστιανικὴ ἀγάπη πάντων πρὸς πάντας, διότι μόνης ταύτης θυγάτηρ ἐστὶν ἡ οἰκιακὴ εἰρήνη καὶ εὐδαιμονία· ὅπου δὲ ἐλλείπει ἡ τοιαύτη ἀγάπη, ὁ οἶκος ἐκεῖνός ἐστι δυστυχής.

100. Ὀφείλουσι πάντες οἱ χριστιανοὶ νὰ ἔρχωνται εἰς γάμου κοινωνίαν, ἢ δύνανται καὶ νὰ μένωσιν ἄγαμοι, καὶ ποῖοι;

Οἱ ἔχοντες παρὰ Θεοῦ τὸ οὐχὶ πολὺ σύνηθες καὶ πάντοτε ἀπαιτοῦν προσοχὴν καὶ ἐργασίαν πρὸς διατήρησιν καὶ ἐξασφάλισιν διὰ μακρᾶς ἕξεως δῶρον τῆς ἐγκρατείας καὶ κατ' ἀκολουθίαν δυνάμενοι νὰ ζήσωσι καὶ ἔξω τοῦ γάμου βίον σώφρονα καὶ ἠθικόν, ὀφείλουσι νὰ πράττωσι τοῦτο, ὅταν δύνανται νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν ἐκ τῆς ἀγαμίας σχολὴν εἰς πνευματικὴν ἐργασίαν διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, τουτέστιν ὅπως καταστῶσιν ἑαυτοῖς τε καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ ὑψηλοτέρου χριστιανοῦ βίου καὶ πνευματικῆς ἐργασίας ὠφέλιμοι (Ματθ. 19, 11. 12. Α΄ Κορ. 7, 1 καὶ ἑφ.). Πρέπει δὲ νὰ μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ ἀγαμία ἐστὶν ἡ διαρκὴς καὶ αἰώνιος κατάστασις ὅλων τῶν ὄντων, ἅτινα ζῶσι βίον πνευματικὸν καὶ οὐράνιον, ὁποῖοι οἱ ἄγγελοι καὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

οἱ πιστοὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι (Ματθ. 22, 30), καὶ διὰ τοῦτο αὕτη ὡς τελεία πνευματικὴ διαγωγὴ ἐστὶν ὑψηλοτέρα καὶ κρείττων τοῦ γάμου· διότι ὁ γάμος ἐστὶν ἡ πρόσκαιρος τῶν ἐν ψυχικῷ σώματι ἐν σαρκὶ καὶ αἵματι ἀνθρώπων κατάστασις καλὴ μὲν αὕτη καὶ ἁγία, ἀλλ' ἔχουσα καὶ κοσμικὰς φροντίδας καὶ κατὰ τοῦτο ὑπολειπομένη τῆς ἐν παρθενίᾳ καὶ ἀδιαλείπτῳ πνευματικῇ ἐργασίᾳ διαγωγῆς (Α΄ Κορ. 7, 32. 33). Διὰ τοῦτο δὲ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία, ἑπομένη τῷ «ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρείτω» τοῦ Κυρίου (Ματθ. 19, 12), συμβουλεύει τοὺς θέλοντας νὰ ἀνυψωθῶσιν εἰς ἀνώτερον τῆς ἐν τῷ κοσμικῷ βίῳ χριστιανικῆς τελειότητος βαθμὸν καὶ δυναμένους νὰ ζήσωσιν ἐν παρθενίᾳ, ἀκτημοσύνῃ καὶ ὑπακοῇ, νὰ οἰκειωθῶσι τὰς τρεῖς ταύτας ἀρετάς, τὰς ἀποτελούσας μετὰ τῆς, ἔξω τῆς τύρβης τῶν πόλεων καὶ μακρὰν τῆς σχέσεως καὶ συναναστροφῆς παντὸς εἴδους ἀνθρώπων, διατριβῆς ἐν ἰδίοις εὐαγέσιν οἴκοις, ταῖς καλουμέναις μοναῖς, τὴν οὐσίαν τοῦ μοναχικοῦ βίου, νὰ ἀσπασθῶσι τὸν βίον τοῦτον, ὅπως καταστῶσι τύποι καὶ ὑπόδειγμα τῶν χριστιανῶν. Οἱ δὲ ζητοῦντες τὴν καταστροφὴν ἀντὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν εὐαγῶν τούτων ἱδρυμάτων οὐδὲν ἄλλο ἐπιδιώκουσιν ἢ νὰ κατακρημνίσωσι τὸ ἄνω λαμπρὸν καὶ εὐάερον πάτωμα τοῦ παλατίου τῆς ὀρθοδοξίας, διότι συμβαίνει νὰ κατοικῶσιν ἐν αὐτῷ καὶ ἀνάξιοι τῆς τιμῆς ταύτης. Καὶ τὰ θέατρα σήμερον ἐξέκλιναν, ὡς θέλομεν ἴδει, τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν, οὐδεὶς ὅμως σκέπτεται νὰ καταργήσῃ, ἀλλ' οὐδὲ κἂν νὰ μεταρρυθμίσῃ ταῦτα.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΣΧΕΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΥΣ ΚΑΙ ΕΧΘΡΟΥΣ ΚΑΙ ΠΑΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ

101. Τί ἐστι φιλία καὶ ποῖα τὰ πρὸς ἀλλήλους τῶν φίλων καθήκοντα;

Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ζῶον κοινωνικόν, ἔχον δηλ. ἔμφυτον ροπὴν καὶ τάσιν εἰς τὸ μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ζῆν καὶ συναναστρέφεσθαι· τοῦτο δὲ διότι ἀτελὴς ὢν τελειοῦται βαθμηδὸν καὶ διὰ τῆς τῶν ἄλλων ἐπιδράσεως κατά τε τὸν νοῦν, τὴν θέλησιν καὶ τὸ αἴσθημα, καὶ ἡ συνομιλία, αἱ συμβουλαί, τὰ παραδείγματα τῶν ἄλλων συντελοῦσι σπουδαίως εἰς τὴν ὡριμότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν χρησιμοποίησιν αὐτοῦ εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ· διὰ τοῦτο λοιπὸν πλὴν τῶν συγγενικῶν σχέσεων αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἔλθῃ εἰς σχέσιν καὶ πρὸς ἄλλους, οὓς διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν καὶ τὰ ἠθικὰ προτερήματα ἐξετίμησε καὶ ἀγαπᾷ, καὶ νὰ συναναστρέφηται τούτοις πρὸς κοινὴν ἀμφοτέρων πρόοδον καὶ τελείωσιν ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ μόνοι ἄξιοι νὰ καλῶνται φίλοι τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅπως λοιπὸν ὑπάρχῃ δεσμὸς ἄξιος τοῦ ὀνόματος τούτου ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχῃ α') ἀμοιβαία ἀγάπη καὶ ὑπόληψις, προερχομένη ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν τοῦ ἑτέρου καὶ β') σχέσις καὶ συναναστροφὴ σκοπὸν ἔχουσα τὴν διὰ συμβουλῶν, προτροπῶν καὶ παντὸς ἄλλου ὑπὸ τῆς ἀγάπης ὑπαγο-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ρευομένου μέσου ἀμοιβαίαν τελείωσιν αὐτῶν ἐν τῷ ἀγαθῷ· ὅπου δὲ ἀμφότεραι αὗται αἱ συνθῆκαι δὲν ὑπάρχουσιν, ἐκεῖ ἡ σχέσις ἡ καλουμένη φιλία ἐστίν, ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἤδη ὀρθῶς ὠνόμαζον αὐτήν, συνήθεια, ἥτις εἴτε ἁπλῶς προέρχεται ἐκ τῆς ἀνάγκης τοῦ μετ' ἄλλων συναναστρέφεσθαι, ἣν ἔχουσι καὶ πάντα τὰ συναγελαστικὰ ζῶα, εἴτε ἐὰν ἀμφότεροι ἔχωσιν ἀρχὰς μὴ ἠθικάς, ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀμοιβαίας ἐλαφρύνσεως τῆς συνειδήσεως διὰ τῆς δικαιολογίας τῶν κακοήθων αὐτῶν ἀρχῶν καὶ τῆς συμπράξεως αὐτῶν εἰς τὸ κακόν· αἱ τοιαῦται ὅμως καὶ παραπλήσιαι συνήθειαι, ὡς ϛηριζόμεναι μόνον εἰς φυσικοὺς καὶ ἐγωϊστικοὺς λόγους, εὐκόλως διαλύονται, εὐθὺς ὡς ἔλθωσιν εἰς σύγκρουσιν τὰ ὑλικὰ αὐτῶν συμφέροντα ἢ ἡ ἀμοιβαία φιλαυτία.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν φιλία, ἤτοι ἐξ ἀληθοῦς πνευματικῆς ἀγάπης συναναστροφὴ πρὸς ἀμοιβαίαν ἠθικὴν τελείωσιν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ μόνον μεταξὺ χριστιανῶν· διότι·

α΄) τελείας ἠθικῆς ἀρχαὶ μόνον μεταξὺ χριστιανῶν, τῶν ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς θείας ἀποκαλύψεως ὁδηγουμένων, ὑπάρχουσιν, ἐν ᾧ ἡ ἔξω ἠθικὴ ἐστιν ἀτελὴς καὶ περιορίζεται συνήθως εἰς τὸ ἀνταποδιδόναι τὰ ἴσα.

β΄) Μόνη ἡ πνευματικὴ θέλησις τοῦ χριστιανοῦ, ἡ ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἐνισχυομένη, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ μεταχειρίζηται πᾶν μέσον πρὸς ἠθικὴν τελείωσιν καὶ διόρθωσιν τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ φίλου, πρὸς ὃν οὐδεμίαν ἀδυναμίαν δεικνύει ἐκ δειλίας ἢ φόβου μὴ ἀπολέσῃ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ· καὶ

γ΄) Ἡ τελεία καὶ πλήρης αὐταπαρνήσεως ἀγάπη

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

μόνον μεταξὺ χριστιανῶν ὑπάρχει· ἡ δὲ φιλία τῶν ἔξω, ἔστω καὶ τῶν ἐχόντων βαθμόν τινα ἐξωτερικῆς ἠθικῆς, ἐστὶ σκιὰ καὶ τύπος τῆς ἀληθοῦς ταύτης ἀγάπης, ἥτις μόνον μεταξὺ χριστιανῶν, τῶν ὑπὸ τῆς χάριτος ἐνισχυομένων καὶ ὑπόδειγμα ἐχόντων τὸν Θεὸν καὶ Σωτῆρα αὐτῶν, δύναται νὰ ὑπάρξῃ.

Ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ δὲ τῆς φιλίας προκύπτουσι καὶ τὰ ἀμοιβαῖα τῶν φίλων καθήκοντα, ἅτινά εἰσι· α΄) πνευματικὴ ἀγάπη πλήρης αὐταπαρνήσεως, διήκουσα μέχρι θυσίας καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ὑπὲρ τοῦ φίλου· β΄) διηνεκὴς ἐποπτεία τοῦ φίλου καὶ διὰ παντὸς μέσου προσπάθεια πρὸς διόρθωσιν τῶν μὴ ὑγιῶν φρονημάτων καὶ ἕξεων αὐτοῦ.

102. Τίς λέγεται ἐχθρός, καὶ ποῖα τὰ πρὸς τὸν τοιοῦτον καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ;

Ἐπειδὴ ἡ ἐντολὴ τοῦ Κυρίου περὶ τῆς πρὸς πάντας ἀγάπης δὲν τηρεῖται, ὡς ὤφειλεν, ὑπὸ πάντων τῶν χριστιανῶν, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ κακοὶ τοιοῦτοι, μισοῦντες τοὺς ἄλλους διὰ πραγματικὰ ἢ ὑποτιθέμενα ἀδικήματα, εἴτε καὶ δι' ἐλλείψεις, εἴτε καὶ διὰ πλεονεκτήματα (καὶ τοῦτο καλεῖται φθόνος), καὶ ζητοῦντες νὰ βλάψωσιν αὐτούς, διὰ τοῦτο ὁ χριστιανὸς θέλει ἔχει ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ἐχθρούς, τουτέστιν ἀνθρώπους μισοῦντας καὶ ζητοῦντας νὰ βλάψωσιν αὐτόν. Πρὸς τοὺς τοιούτους δὲ πρέπει νὰ φέρηται οὕτος κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Σωτῆρος, τουτέστιν εἰ μὲν ἔβλαψεν αὐτοὺς ἑκουσίως ἢ ἀκουσίως, νὰ ζητήσῃ συγγνώμην καὶ διαλλαγῇ πρὸς αὐτούς, ἐὰν δὲ μισῆται ἄνευ δικαίας καὶ εὐλόγου ἀφορμῆς, αὐτὸς νὰ ἀγαπᾷ καὶ εὐεργετῇ αὐτοὺς ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ, καὶ νὰ ζητῇ τὴν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

διόρθωσιν αὐτῶν διὰ τῆς ὑποχωρήσεως εἰς πάσας τὰς εἴτε δικαίας εἴτε ἀδίκους ἀξιώσεις καὶ ἀπαιτήσεις αὐτῶν, καὶ νὰ μὴ ἀνθίσταται οὔτε εἰς ῥαπίσματα οὔτε εἰς ἀφαίρεσιν ἰδίων πραγμάτων, οὔτε εἰς ἄλλας ἀδικίας, παρέχων ὑψηλὸν παράδειγμα ἀρετῆς, αὐταπαρνήσεως καὶ ἀγάπης, ὅπερ ἀδύνατον νὰ μὴ μαλάξῃ τὴν καρδίαν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ διορθώσῃ αὐτούς· ἡ δὲ διόρθωσις αὕτη τῶν κακῶν ἀδελφῶν πρέπει νὰ ᾖ τὸ τέλος καὶ ὁ σκοπὸς πάσης ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αὐτοὺς ἐνεργείας καὶ τῆς ἐν γένει διαγωγῆς τῶν καλῶν ἀδελφῶν, οὓς ὁ Θεὸς ἔθηκεν ἐν τῷ κόσμῳ, ὅπως λάμπωσιν ὡς φωστῆρες, ὑποφέροντες τὰ πάντα χάριν τῶν ἄλλων, ὡς καὶ ὁ ἴδιος ὑπέφερε καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καὶ ἐστὶ χρηστὸς καὶ εὐεργετικὸς ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους καὶ πονηρούς.

105. Ποῖα τὰ καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ πρὸς πάντα ἄνθρωπον;

Τέλος δὲ κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν» ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ πάντα ἄνθρωπον, πρὸς ὃν ἔρχεται εἰς οἱανδήποτε σχέσιν καὶ συνάφειαν, διότι οὗτός ἐστιν ὁ πλησίον, οἱασδήποτε θρησκείας, ἔθνους καὶ ποιότητος καὶ ἂν ᾖ· ἀπαιτεῖ δ' ἡ ἀγάπη αὕτη νὰ πράττῃ πᾶν ὅτι δύναται πρὸς πνευματικὴν καὶ σωματικὴν αὐτοῦ ὠφέλειαν, καὶ ἐπιζητῇ διὰ παντὸς ἀγαθοῦ καὶ ἠθικοῦ μέσου τὴν ψυχικὴν αὐτοῦ ὠφέλειαν καὶ διόρθωσιν, ἐὰν τυγχάνῃ ἄπιστος ἢ ἀνήθικος, καὶ ἐὰν ἔχῃ τὴν δύναμιν νὰ ἀσκήσῃ ἐπ' αὐτοῦ ἠθικήν τινα ἐπιῤῥοήν, μιμούμενος τὸν Θεόν, τὸν θέλοντα πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΣΧΕΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΕΑΥΤΟΝ ΚΑΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ· α΄) ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΑΥΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ 6΄) ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΑΥΤΟΥ ΣΩΜΑ

Α΄) ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

104. Ποῖα τὰ καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ πνεῦμα;

Ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἴδομεν, γεννᾶται οὐ μόνον ἀτελὴς ἀλλὰ καὶ διεφθαρμένος τὸ πνεῦμα καὶ ἔχει χρείαν ἀσκήσεως καὶ ἕξεως πρὸς κατόρθωσιν τοῦ ἀγαθοῦ· ἡ ἄσκησις δ' αὕτη γίνεται διὰ τῆς μορφώσεως τοῦ νοὸς τῆς καρδίας καὶ τῆς θελήσεως· ἡ μόρφωσις δ' αὕτη ἄρχεται μὲν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, αὐξάνει δ' ἐν τῷ σχολείῳ, καὶ τελειοῦται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ χριστιανικῇ κοινωνίᾳ, αἵτινες εἰσὶ τὸ μέγιστον καὶ τελειότατον πνευματικὸν σχολεῖον τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἐν μὲν τῇ οἰκογενείᾳ οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι εἰσὶν ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ, οἵτινες ἔχουσι χρέος καὶ καθῆκον νὰ ἐνσπείρωσιν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδὸς τὰ πρῶτα ἀγαθὰ σπέρματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐλπίδος καὶ ἀγάπης· τὰ σπέρματα δὲ ταῦτα καθῆκον ἔχουσι νὰ ἀναπτύξωσιν ἡ ἐκκλησία τὸ κράτος καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος χριστιανός, οὗτινος ἡ ἰδιαιτέρα θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ ἄσκησις ἀναπτύσσει συμπληροῖ καὶ τελειοῖ πάντα τὰ τῶν ἄλλων ἔργων, ἅτινα ἄνευ ταύτης μένουσιν ἀτελῆ καὶ ἄκαρπα.

Καὶ ἡ μὲν ἐκκλησία ὀφείλει διὰ κατηχήσεως, διδα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σκαλίας ἀπ' ἄμβωνος καὶ πνευματικῆς ὁδηγίας νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ληφθεῖσαν πρώτην θρησκευτικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν· τὸ δὲ κράτος ὀφείλει νὰ ὑποχρεοῖ πάντας τοὺς γονεῖς νὰ στέλλωσι τὰ παιδία αὐτῶν μέχρις ὡρισμένης ἡλικίας εἰς τὰ κοινὰ σχολεῖα, ὅπως μάθωσι τοὐλάχιστον ἀνάγνωσιν γραφὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐπὶ τριετίαν τοὐλάχιστον· ὀφείλει δὲ πρὸς τούτοις τὸ κράτος νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν σκόπιμον λειτουργίαν πάντων ἐν γένει τῶν σχολείων, καὶ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν, καὶ νὰ ἀσκῇ αὐστηρὰν ὑπὸ θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ἔποψιν ἐπιτήρησιν, ὥστε νὰ μὴ διδάσκηται τι κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς, ἐξ ἐναντίας δὲ νὰ διδάσκωνται τὰ δέοντα θρησκευτικὰ μαθήματα· ὀφείλει δὲ νὰ ὑποστηρίζῃ παντὶ τρόπῳ τὴν εἰς τὸν λαὸν διάδοσιν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν γνώσεων· ἰδίως ὅμως πρέπει νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς ἄλλα τινὰ καθιδρύματα, ἅτινα ὤφειλον νὰ ὦσι μέσον ἠθικῆς διαπαιδαγωγήσεως τοῦ λαοῦ καὶ κατέστησαν ἀτυχῶς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μέσα διαφθορᾶς· ταῦτα δέ εἰσι τὰ θέατρα, ὧν ὁ ἠθικὸς προορισμὸς ὀφείλει νὰ ᾖ, τὸ νὰ παιδεύωσι τὴν κοινωνίαν, διὰ τῶν μεγάλων ἔργων καὶ παραδειγμάτων ἐν τοῖς δράμασιν, ἐν οἷς ἐπαινεῖται ἡ ἀρετὴ καὶ ψέγεται ἡ κακία, καὶ διὰ τῆς σεμνῆς καὶ κοσμίας μουσικῆς, τῆς ἐξημερούσης τὰ ἤθη καὶ διαπλαττούσης τὸ αἴσθημα, ἐν τοῖς μελοδράμασιν ἐκείνοις, ἐν οἷς ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπιτυγχάνεται· ἀντὶ τούτου ὅμως διὰ τῶν ἀσέμνων ἐλαφρῶν δραμάτων καὶ μελοδραμάτων καὶ τῶν ἀσέμνων ἐπὶ σκηνῆς ὀρχήσεων κατήντησαν τὰ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

θέατρα ταῦτα ἡ λύμη τῆς κοινωνίας καὶ τὸ μᾶλλον ἐπικίνδυνον διὰ τοὺς νέους μέσον τῆς διαφθορᾶς· καὶ πρέπει τῷ ὄντι νὰ αἰσχύνωνται τὰ χριστιανικὰ ἔθνη, καταδεικνύμενοι ἐν τοῖς θεάμασι τούτοις χείρους τῶν προγόνων ἡμῶν τῶν ἐθνικῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν κλασικῶν ποιητῶν τῆς ἀρχαιότητος, παρ' οἷς ἐπεδιώκετο καὶ ἐπετυγχάνετο ὁ ἠθικὸς τοῦ θεάτρου σκοπὸς μᾶλλον ἢ ὅσῳ νῦν ἐν τοῖς θεάτροις τῶν χριστιανῶν, ἅτινα τὸ κράτος ὀφείλει ἢ νὰ μεταῤῥυθμίσῃ κατὰ τὰς ἀνωτέρω ἀρχάς, κρίνον τὰ μέλλοντα νὰ παρασταθῶσι δράματα δι' ἐπιτροπῆς εἰδικῶν καὶ ἠθικῶν ἀνθρώπων, καὶ μὴ ἐπιτρέπον παρὰ τὰ ἠθικῶς ἄμεμπτα, εἰ μὴ καὶ ὠφέλιμα, δράματα καὶ μελοδράματα, ὡς ψυχαγωγίαν· καὶ τοῦτο δὲ οὐχὶ κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν νηστειῶν καὶ τὰς τεσσαρακοστάς· καὶ ἀποπέμπον ὡς φαυλοβίους τὰς ἐπὶ σκηνῆς ὀρχηστρίδας, καὶ τοὺς ἄλλους τῶν ἀσέμνων δραματίων ὑποκριτάς, ὡς διαφθορεῖς τῶν χριστιανικῶν ἠθῶν. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ καθήκοντα τοῦ κράτους διὰ τὴν θρησκευτικὴν ἀνατροφὴν καὶ μόρφωσιν τῶν πολιτῶν, ὧν τὸ σπουδαιότατον, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἴπομεν, ἐστὶν ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἑπομένως ἡ χορήγησις τῶν πρὸς συντήρησιν τοῦ κλήρου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἠθικοῦ διδασκάλου τῆς κοινωνίας, ἀναγκαιούντων· διότι μόνον ὅταν ἐξασφαλίσῃ τούτοις ταῦτα, δύναται νὰ μορφωθῇ κλῆρος ἔχων τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα καὶ ἐργαζόμενος ἀποτελεσματικῶς· ἄλλως δὲ θέλει πληρόνει διὰ φυλακὰς καὶ κακούργους καὶ ἄλλας κακίας τῶν ἀρχόντων πολὺ περισσότερα ὅσων χρειάζονται διὰ πεπαιδευμένον καὶ εἰδότα τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα κλῆρον.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Πλὴν ὅμως τῆς ἐργασίας ταύτης τῶν γονέων τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους ὀφείλει καὶ τὸ χριστιανικὸν ἄτομον ὡς φέρον καὶ αὐτὸ εὐθύνην διὰ τὴν ἰδίαν κατάστασιν, νὰ μελετᾷ καὶ ἰδιαιτέρως τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ ἄλλα ψυχωφελῆ βιβλία, ὥστε νὰ φωτίζηται ὁ νοῦς αὐτοῦ διὰ τῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως· πρὸς δὲ τούτοις νὰ ἀσκῆται εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν ὅλων αὐτοῦ τῶν καθηκόντων, καὶ νὰ αὐξάνῃ τὴν ἐκ Θεοῦ δοθεῖσαν αὐτῷ ἀγάπην δι' ἀγαθῶν ἔργων καὶ θυσιῶν ὑπὲρ τοῦ πλησίον· διότι διὰ τούτων διαμορφοῦται τὸ ἡμέτερον πνεῦμα καί, ὡς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, γίνεται διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ ἕξεως καὶ ὁμοίωμα αὐτοῦ, καὶ ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ἐπίγειος ἄγγελος. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν συνόψει τὰ πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ.

Β') ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΑΥΤΟΥ ΣΩΜΑ

105. Ποῖά εἰσι τὰ πρὸς τὸ ἴδιον σῶμα καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ;

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει μὲν πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα κοινὸν τὸ σῶμα, διαφέρει ὅμως ἐκείνων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν ᾧ ταῦτα ἔχουσι ψυχὴν ὑλικήν, τυφλὸν ἐκτελεστὴν τῶν τοῦ σώματος ἀναγκῶν καὶ ὀρέξεων, ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν λογικήν, μετὰ λόγου διευθύνουσαν καὶ χειραγωγοῦσαν τὰς ἀνάγκας, ὀρέξεις καὶ δυνάμεις ταύτας πρὸς τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἐδόθησαν.

Πρώτη δὲ τῶν ἀναγκῶν τούτων ἐστὶν ἡ ἐν τῇ ζωῇ διατήρησις τοῦ σώματος διὰ τῆς προσλήψεως τροφῆς καὶ ποτοῦ, ἅτινα ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει διὰ τοῦ λόγου νὰ κανονίζῃ οὕτως, ὥστε νὰ ὑπηρετῶσιν ὡς μέσα πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς καὶ ὑγείας, καὶ οὐχὶ νὰ θεωρῶν-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ται τέλος καὶ σκοπός, ὡς διεγείροντα τὰς ἡδονὰς τῆς γεύσεως· διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἀκρασία περὶ τὰ φαγητὰ καὶ ποτά, ἡ δουλεία τῆς κοιλίας (Ῥωμ. 16, 18), καταδικάζεται ὑπὸ τῆς θείας γραφῆς, ὡς ὀλέθρια ἀποτελέσματα διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος καὶ πνεύματος ἐπιφέρουσα· ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ νηστεία, τουτέστιν ἡ λιτὴ καὶ ἁπλουστάτη δίαιτα εἴτε αὐστηροτέρα ἐξ ἄρτου, χόρτων καὶ ὀσπρίων καὶ ὕδατος, εἴτε καὶ ἡπιωτέρα ἐξ ἐλαίου, οἴνου ἢ καὶ ἰχθύων, ὡς παρασκευάζουσα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ πνευματικὰ ἔργα τῆς προσευχῆς καὶ μελέτης τῶν θείων, καὶ ἐνισχύουσα εἰς πάντα τὰ ἀγαθὰ ἔργα, ἐστὶν ἔργον θεάρεστον, καὶ ἔχει μισθὸν ἐκ Θεοῦ, ὡς αὐτὸς ἐπηγγείλατο τοῖς νηστεύουσι καλῶς (Ματθ. 6, 18)· καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλομεν καὶ τῆς ἐκκλησίας τὰς περὶ ταύτης ἐντολὰς νὰ τηρῶμεν, φυλάττοντες, ἐὰν ὦμεν ὑγιεῖς, τὰς τεταγμένας νηστείας, ἃς ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ ἐπιβάλλουσιν οἱ Κανόνες (ἀποστ. ξθ' τῆς ἐν Γάγγρᾳ ιθ') καὶ μόνοι νὰ ἐπιβάλλωμεν ἑαυτοῖς ἔστιν ὅτε τὴν ἄσκησιν ταύτην, ὁσάκις ἂν ἐγχωρῇ, πρὸς πνευματικὴν ὠφέλειαν.

Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγκην τῆς τροφῆς ἔρχεται ἡ τῆς ἐνδύσεως, ἥτις σκοπὸν ἔχει νὰ προφυλάξῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἐπηρείας τῆς ἀτμοσφαίρας, καὶ οὐχὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν μαλθακὸν καὶ θεωροῦντα τὸ σῶμα, ὅπερ ἐδόθη αὐτῷ ὡς ὄργανον τῶν ἀγαθῶν ἔργων τοῦ πνεύματος καὶ κατοικητήριον τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, ὡς μέσον ἱκανοποιήσεως τῆς ματαιότητος καὶ αὐταρεσκείας τοῦ σαρκικοῦ ἀνθρώπου, κοσμοῦντος αὐτὸ πολυτελῶς καὶ μυρίους σοφιζομένου καλλωπισμούς, οἵτινες οὐδένα ποτὲ σκοπὸν ἀγαθὸν ἔχουσιν, ἀλλὰ προ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἔρχονται εἰς τὴν ἐλαφροτέραν περίπτωσιν ἐκ φιλαρεσκείας σαρκικῆς καὶ ἐπιμέμπτου δι' ἀφορισμοῦ τιμωρουμένης κατὰ τὸν 9ον τῆς ΣΤ'. Ὁ χριστιανὸς δὲν πρέπει νὰ γίνηται καλλωπιστής, μεταβάλλων τὸ δοθὲν αὐτῷ πρὸς ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς μέσον καὶ ὄργανον, τὸ σῶμα, εἰς εἴδωλον, ὅπερ νὰ θεοποιῇ μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ὀρέξεων καὶ ἐπιθυμιῶν.

Ἐκείνη ὅμως πρὸ πάντων ἡ δύναμις καὶ ὁρμὴ ἔχει μεγίστην χαλιναγωγίας ἀνάγκην, ἥτις ἐδόθη τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς διατήρησιν τοῦ ἰδίου γένους, τουτέστιν ἡ γενετήσιος ὁρμή, ἧς νόμιμος καὶ σκόπιμος χρῆσις μόνον ἐν τῷ γάμῳ δύναται νὰ γίνῃ· πᾶσα δ' οἱαδήποτε ἄλλη χρῆσις ἔξω τοῦ γάμου καθιστᾷ τὸ σῶμα, ὅπερ ὀφείλει νὰ ᾖ ἅγιον σκήνωμα τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, εὐτελὲς καὶ αἰσχρὸν ὄργανον ἀτίμων ἡδονῶν· καὶ δ ἀ τοῦτο οὐδεὶς χριστιανὸς πρέπει νὰ ἐξυβρίζῃ ἢ νὰ ἀνέχηται τὴν ἐξύβρισιν τοῦ ἰδίου σώματος, τοῦ ἀχωρίστου τούτου συντρόφου τοῦ ἀθανάτου αὐτοῦ πνεύματος, καὶ νὰ καταβιβάζῃ οὕτω τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον, ὅπερ ἐστὶν ἀδιαίρετον, εἰς εὐτελῆ ὑπηρέτην αἰσχρῶν ἡδονῶν, αἵτινες περιποιοῦσιν αἰσχύνην καὶ ἀτιμίαν εἰς τὸν ταύτας ὑπηρετοῦντα· ὅπως δηλ. ἐστὶν ὕβρις εἰς πολύτιμον χρυσοῦν σκεῦος νὰ μεταχειρίζηταί τις αὐτὸ εἰς εὐτελεῖς καὶ ἀναξίας αὐτοῦ χρείας καὶ ὑπηρεσίας, καθιστώσας αὐτὸ ἀποστροφῆς ἄξιον, οὕτως ἐστὶ καὶ ἡ ἐσχάτη ὕβρις καὶ περιφρόνησις τοῦ σώματος, ὅταν ἐκ ναοῦ τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ ζητεῖ τις νὰ μεταβάλῃ αὐτὸ εἰς ὄργανον καὶ σκεῦος ἀκαθαρσίας καὶ βδελυγμίας. Τοσαῦτα καὶ περὶ τῆς πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὁρμῆς ταύτης.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ πᾶσαι αἱ σωματικαὶ αὗται δυνάμεις ὡς καὶ αἱ πνευματικαί, τότε μόνον λειτουργοῦσι κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἠθικῆς, ὅταν δι' αὐτῶν πληρῶται ὁ σκοπός, δι' ὃν ὁ Θεὸς ἔδωκε ταύτας· ὅπως δηλαδὴ καὶ ἡ φαντασία, ὡς ἐπανάληψις ἐντυπώσεων, καὶ ἡ μνήμη, ὡς ἐπανάληψις λέξεων καὶ ἰδεῶν, οὕτω καὶ πᾶσα σωματικὴ δύναμις δέον νὰ κανονίζηται οὕτως, ὥστε νὰ ὑπηρετῇ τῷ πνεύματι εἰς ἔργα ἀγαθὰ καὶ οὐχὶ εἰς πονηρὰς καὶ ἀτόπους ἐπιθυμίας καὶ πράξεις· κατὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ χρῆσις τῶν σωματικῶν δυνάμεων λαμβάνει ἠθικῆς ἢ φαύλης πράξεως χαρακτῆρα.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ σῶμα μετὰ τὴν συνήθη πνευματικὴν ἢ σωματικὴν ἐνασχόλησιν ἔχει ἀνάγκην καὶ ἀναψυχῆς, διὰ τοῦτο ὁ χριστιανὸς ἀνάγκη νὰ ἀπολαύῃ ἀνέσεως καὶ διασκεδάσεών τινων ἀθώων καὶ λυσιτελῶν πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ διατήρησιν τῆς ὑγείας αὐτοῦ, ὡς τοῦ περιπάτου, μουσικῶν ἀκροαμάτων καὶ τῶν τοιούτων, πάντοτε ὅμως ὡς ἐμπρέπει εἰς πνευματικὸν ἄνθρωπον· πρὸς τοῦτο δὲ ἀνάγκη νὰ συνδέωνται ταῦτα μετὰ νοημάτων πνευματικῶν καὶ συνομιλιῶν ψυχωφελῶν, ὡς ἐν τῷ περιπάτῳ, ἢ νὰ χρησιμεύωσιν ὡς μέσα διεγέρσεως εὐγενῶν καὶ πνευματικῶν αἰσθημάτων, ὡς ἡ μουσικὴ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀκροάματα· ἐξοριστέα δὲ ἐντελῶς πάντα ἐκεῖνα τὰ μέσα τῆς διασκεδάσεως τὰ μὴ ὑπηρετοῦντα πνευματικοὺς σκοπούς, ἢ μὴ συνδεόμενα μετὰ τοιούτων, ἀλλ' ὄντα μέσα ἀργολογίας, καὶ ἄλλων ψυχοβλαβῶν πραγμάτων, καθὼς τοιαῦτά εἰσιν αἱ κακαὶ συναναστροφαί, οἱ κῶμοι, αἱ δημόσιοι ὀρχήσεις καὶ αἱ ἰδίως κατὰ τὴν ἀπόκρεω συνήθεις μετεμφιέσεις, αἵτινες ἀπαγορεύονται ῥητῶς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ (Δευτερ. 22, 5), καὶ ἃς ἀπαγορεύει ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ καὶ ἡ ς' οἰκουμενικὴ ἐν τῷ ξϐ' κανόνι αὐτῆς, διότι δι' αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος κρύπτει τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ, τὸ ὕψιστον τοῦ Θεοῦ δῶρον, ὅπως ἀνέτως ὑπὸ τὸ προσωπεῖον ἀργολογῇ καὶ φλυαρῇ, ἂν μὴ καὶ χείρονά τινα διαπράττηται· πάντα λοιπὸν ταῦτα, ὡς ἀνάξια ὅλως πνευματικοῖς καὶ σπουδαίοις ἀνθρώποις, καθάπαξ ἐξοβελιστέα τῆς τῶν χριστιανῶν πολιτείας.

Τέλος δ' ἀνάγκη παντὶ χριστιανῷ νὰ μὴ μένῃ ἀργός, καὶ ἂν ἔχῃ περιουσίαν καὶ τὰ μέσα ἀνέτου βίου, ἀλλὰ νὰ ἐργάζηται πνευματικῶς ἢ σωματικῶς πρὸς ὄφελος τοῦ πλησίον καὶ ἐν ἀνάγκῃ καὶ πρὸς ἰδίαν συντήρησιν· ἀργὸς κανεὶς δὲν πρέπει νὰ κάθηται, ἀλλὰ νὰ γίνηται διὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ἄξιος τοῦ ἄρτου, ὃν τρώγει (Β' Θεσσ. 3, 10)· ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν πρέπει νὰ κυριευθῇ ὑπὸ τῆς μανίας τοῦ πλούτου, ἥτις γεννᾷ ἀδιαλείπτους μερίμνας καὶ παρασύρει τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀδικίας, καὶ διὰ τοῦτο ὅλως ἀσυμβίβαστος κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἡ λατρεία τοῦ πλούτου, τοῦ φοινικιστὶ καλουμένου Μαμωνᾶ, πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ (Ματθ. 6, 24).

Ἐπειδὴ δὲ Κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ μόνος ὁ κτίστης καὶ δημιουργὸς αὐτοῦ, ἱερόσυλος τυγχάνει ὁ αὐτόχειρ, καὶ πάσης πρὸς τὸν Θεὸν κοινωνίας ἀλλότριος γίνεται· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία οὐ μόνον τὰ μνημόσυνα, ἀλλὰ καὶ τὴν χριστιανικὴν ταφὴν ἀρνεῖται εἰς τοὺς ἐνόχους τῆς βαρυτάτης ταύτης ἁμαρτίας. (Τιμοθέου Κανὼν ΙΔ').

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΕΠΟΥΡΑΝΙΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ, ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΑΥΤΗΣ, ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ ΑΙΩΝΟΣ.

Ὁ χριστιανὸς τελειούμενος διὰ τῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων καθίσταται μετὰ θάνατον ἄξιος τῆς ἐν τῇ ἐπουρανίῳ ἐκκλησίᾳ κατατάξεως, ὅπου καὶ θέλει διαμένει μέχρι τοῦ τέλους τῆς παρούσης περιόδου τῆς ἐκκλησίας, τουτέστι τῆς β′ παρουσίας καὶ κρίσεως τοῦ Σωτῆρος, ὁπότε θέλει καταταχθῆ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἤτοι κληρονομήσει τὴν ἀτελεύτητον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· περὶ τούτων λοιπὸν ἔσται νῦν ὁ λόγος κατὰ σειρὰν ἐν τοῖς ἑπομένοις τρισὶ κεφαλαίοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΕΠΟΥΡΑΝΙΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ, ΗΤΟΙ Η ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΝ

106. Ποία ἡ κατάστασις τῶν πρὸ τῆς χάριτος ἀποθνησκόντων;

Ὁ θάνατος, ἤτοι ὁ χωρισμὸς τῆς λογικῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σκηνώματος αὐτῆς δὲν εἶναι, ὡς εἴδομεν, ἀρχικόν τι καὶ φυσικόν, διότι ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ· ὁ δὲ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον φθόνῳ διαβόλου, ὡς τιμωρία τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος· ὅ,τι ἑπομένως καθίστα αὐτὸν φρικώδη

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καὶ ἀπαίσιον, ἦν ἡ δι' αὐτοῦ μετάβασις εἰς τόπον σκότους καὶ πνευματικῆς ἀθλιότητος μακρὰν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος, τουτέστι τὸν ᾅδην, ἐν ᾧ διέτριβον πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ μεμολυσμένοι διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἄνθρωποι· ἡ κατάστασις δ' αὕτη μετεβλήθη σὺσιωδῶς διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς εἰς ᾅδου καθόδου τοῦ Κυρίου, δι' οὗ ἐκηρύχθη καὶ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον καὶ ἀπενεμήθη συγγνώμη τοῖς πιστεύσασιν, οἵτινες μετεφέρθησαν εἰς τὸν παράδεισον, τουτέστιν εἰς τόπον ἀναπαύσεως καὶ ἀνέσεως πνευματικῆς, ἐν ᾧ εὑρίσκονται ἐν στενῇ πρὸς τὸν Θεὸν κοινωνίᾳ (Α΄ Πέτρ. 4, 6).

107. Ποία ἡ νῦν μετὰ θάνατον κατάστασις τῶν ἐν πίστει ἀποθνησκόντων;

Διὰ τῆς σταυρώσεως καὶ ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου μετεβλήθη καὶ ὁ χαρακτὴρ ὃν ὁ θάνατος φέρει διὰ τοὺς πιστούς. Διότι οἱ ἀληθεῖς χριστιανοί, οἱ ἐν μετανοίᾳ καὶ πίστει ζήσαντες καὶ τελευτήσαντες, μεταβαίνουσι καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν παράδεισον (Λουκ. 23, 43), εἰς ὃν καὶ ὁ Παῦλος ἡρπάγη ζῶν καὶ ἔλαβεν ἀποκαλύψεις (Β΄ Κορ. 12, 4)· ἐκεῖ δὲ τὸ πνεῦμα αὐτῶν εὑρίσκεται εἰς στενὴν πρὸς τὸν Κύριον καὶ τὸν ἀγγελικὸν κόσμον σχέσιν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀπόστολος ἤυχετο ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι (Φιλ. 1, 23). Πάντες δ' οὗτοι οἱ εὐσεβῶς καὶ ὁσίως βιώσαντες καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ ὄντες εἰσὶν οἱ τιμώμενοι καὶ δοξαζόμενοι, ὡς ἅγιοι, ὑπὸ τῆς στρατευομένης ἐκκλησίας, ἥτις εὔχεται ἐν τῇ λειτουργίᾳ ὑπὲρ αὐτῶν πάντων, ἀρχὴν ποιουμένη ἐκ τῆς Θεοτόκου καὶ ἐπικαλεῖται τὰς πρεσβείας αὐτῶν, διότι καὶ αὐτοὶ παρακαλοῦσιν ὑπὲρ ἡμῶν, ἀπευθύνοντες διὰ τῶν ἀγγέλων καὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν πρωτοτόκων ἐν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

οὐρανοῖς ἀποστόλων καὶ προφητῶν (Ἀποκαλ. 5, 8. 8, 3. 4) τὰς προσευχὰς αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν· οἱ ἄγγελοι δὲ κατὰ τὸ δεύτερον τοῦτο χωρίον τῆς ἀποκαλύψεως εἰσὶν οἱ ἀναφέροντες πρὸς τὸν Θεὸν τὰς προσευχὰς πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ἁγίων ζώντων καὶ τεθνεώτων, καὶ διὰ τοῦτο ὀρθῶς καὶ εὐαγγελικῶς ἐπικαλούμεθα τὰς πρεσβείας αὐτῶν, γινώσκοντες ὅτι διὰ τῶν ἀγγέλων μεταβιβάζονται εἰς αὐτοὺς αἱ δεήσεις ἡμῶν, καὶ πάλιν αἱ προσευχαὶ ἐκείνων εἰς τὸν Θεόν· πρὸς δὲ τούτοις ἡμεῖς ἐν τῇ πεποιθήσει τῆς στενωτάτης ἐν Χριστῷ, τῇ κεφαλῇ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῷ πανταχοῦ παρόντι Θεῷ, κοινωνίας ἡμῶν πρὸς τοὺς τεθνεῶτας ἁγίους ἐπικαλούμεθα τὰς πρεσβείας αὐτῶν· εἰς τὸν Σωτῆρα δ' ἀπόκειται νὰ φέρῃ διὰ τῶν ἀγγέλων, τῶν νοητῶν τούτων καὶ πνευματικῶν νεύρων τῆς ἐκκλησίας, εἰς γνῶσιν τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ τὰς ἡμετέρας εὐχὰς καὶ δεήσεις, ἀφ' οὗ ἐκεῖνος συνέστησεν ἡμῖν διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐπικαλεῖσθαι παντὸς ἐν γένει δικαίου τὴν δέησιν καὶ εὔχεσθαι ὑπὲρ ἀλλήλων (Ἰακ. 5, 16).

108. Ποῦ στηρίζεται ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους τιμή;

Τοὺς ἁγίους δὲ τούτους τοὺς ἐν τῷ παραδείσῳ τιμῶμεν καὶ δοξάζομεν διὰ τὴν τιμὴν καὶ δόξαν, ἣν αὐτὸς ὁ Θεὸς ἀπένειμεν αὐτοῖς (Ἀποκαλ. 7, 9. 10)· πρὸ πάντων δὲ τιμῶμεν καὶ δοξάζομεν τὴν Παναγίαν ἀειπάρθενον Θεοτόκον Μαρίαν, διότι αὕτη ἠξιώθη νὰ γίνῃ ἡ μήτηρ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπομένως ὡς τοιαύτη ὑπερέχει καὶ τῶν ἀγγέλων καὶ πάντων τῶν ἄλλων κτισμάτων· διὰ τοῦτο δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ἰδία μαρτυρεῖ ἐν τῇ θεοπνεύστῳ ᾠδῇ τῆς Καινῆς Διαθήκης ὅτι μακαριοῦσιν αὐ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

τὴν πᾶσαι αἱ γενεαί, ὅτι ἐποίησεν αὐτῇ μεγαλεῖα ὁ Θεὸς (Λουκ. 1, 48. 49)· καὶ αἱ οἰκουμενικαὶ δὲ σύνοδοι, ἡ γ' καὶ αἱ μετ' αὐτήν, καὶ ἡ ε' δι' ἰδίου ὅρου ἀναθεματίζουσι τοὺς ἀρνουμένους εἰς ταύτην τὸν χαρακτῆρα τῆς κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκου, δι' οὗ, ὡς αἱ σύνοδοι αὗται ἀποφαίνονται, ὁρίζεται ὅτι ἐσαρκώθη ἐξ αὐτῆς ὁ προαιώνιος Θεὸς λόγος· «οὐ γὰρ πρῶτον ἄνθρωπος ἐγεννήθη κοινὸς ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου, εἶθ' οὕτω καταπεφοίτηκεν ἐπ' αὐτὸν ὁ λόγος· ἀλλ' ἐξ αὐτῆς μήτρας (δηλ. ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς συλλήψεως) ἑνωθεὶς ὑπομεῖναι λέγεται γέννησιν σαρκικήν, ὡς τῆς ἰδίας σαρκὸς τὴν γέννησιν οἰκειούμενος» (Κυρίλλου ἐπιστολὴ πρὸς Νεστόριον ἡ ἀποτελοῦσα τὸν δογματικὸν ὅρον τῆς γ' οἰκουμενικῆς). Ὡς λαβοῦσα λοιπὸν τοιαύτην δόξαν παρὰ Θεοῦ ὥστε νὰ καταστῇ ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὡς ἡ Ἐλισάβετ καλεῖ αὐτὴν (Λουκ. 1, 43), πρέπει καὶ ἐξόχως καὶ ὑπὲρ ἄλλο κτίσμα νὰ τιμᾶται καὶ μακαρίζηται, καὶ ἀντευαγγελικώτατα οἱ διαμαρτυρόμενοι ἀρνοῦνται ταύτῃ τὴν ἀνήκουσαν αὐτῇ τιμὴν καὶ δόξαν· τὰ δὲ χωρία, ἅτινα φέρουσιν ἐκ τοῦ εὐαγγελίου κατὰ τῆς τιμῆς αὐτῆς, οὐδὲν ἀποδεικνύουσι· διότι ἐν τῷ Ἰωάν. 2, 4 ὁ Σωτὴρ ἐπετίμησε μὲν τὴν παράκαιρον ταύτης ἐπέμβασιν εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἐξετέλεσεν ὅμως τὴν παράκλησιν αὐτῆς· τὸ δὲ «γύναι» οὐδόλως ἐστὶ προσβλητικόν, διότι καὶ τὰς βασιλίσσας οἱ ἀρχαῖοι οὕτως ἐκάλουν· καὶ τὸ τί ἐμοὶ καὶ σοί; δεικνύει ὅτι, ὡς μήτηρ, δικαιοῦται μὲν νὰ εἰσακούηται εἰς τὰ δίκαια αἰτήματα αὐτῆς, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ κηδεμονεύῃ αὐτοῦ ἐν τῷ θείῳ αὐτοῦ ἔργῳ· διὰ δὲ τοῦ «μήτηρ καὶ ἀδελφός μου ἐστὶν ὅς ἂν ποιῇ τὸ θέ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

λημα τοῦ πατρός μου» (Ματθ. 12, 50) ὁ Σωτὴρ θέλει νὰ διδάξῃ τοὺς ὑπερτιμῶντας τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν Ἰουδαίους, ὅτι μόνη ἡ κατὰ φύσιν συγγένεια, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ καὶ ἡ πνευματική, οὐδὲν ὠφελεῖ· ἐκ τοῦ ἐναντίου ὅμως ὁ λόγος τῆς ἐκλογῆς τῆς Θεοτόκου, ἦν ὅτι αὕτη ἦν πλήρης πίστεως καὶ ὑπακοῆς, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐνέπλησεν αὐτὴν πνευματικῶν χαρίτων καὶ ὁ ἄγγελος ἀποκαλεῖ αὐτὴν κεχαριτωμένην (Λουκ. 1, 28)· διὰ τὰς ἐξαιρέτους λοιπὸν χάριτας καὶ δόξαν τοῦ Θεοῦ δοξάζομεν καὶ ἡμεῖς καὶ μακαρίζομεν αὐτὴν ὡς Μητέρα τοῦ Θεοῦ, ἀπονέμοντες αὐτῇ ὅλως ἔξοχον καὶ ἐξαίρετον τιμήν, καὶ ἐπικαλούμενοι τὰς πρὸς τὸν υἱὸν αὐτῆς καὶ Κύριον ἡμῶν πρεσβείας, ἃς ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, ὡς καὶ τὰς τῶν ἁγίων ἐν γένει ἐν πάσαις ταῖς λειτουργείαις καὶ ἀκολουθίαις αὐτῆς καθιέρωσε, καὶ ὧν τὴν ἀπόῤῥιψιν ἡ ζ΄ οἰκουμενικὴ ἐν τῇ ς΄ αὐτῆς πράξει δι' ἀναθέματος τιμωρεῖ· τὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον δὲ καὶ τοὺς ἁγίους τιμὴν καὶ σέβας δεικνύομεν τιμῶντες καὶ τὰς ἱερὰς αὐτῶν εἰκόνας καὶ τὰ ἅγια λείψανα.

109. Ποῦ στηρίζεται ἡ τιμὴ τῶν ἁγίων λειψάνων καὶ εἰκόνων;

Ἡ μὲν τιμὴ τῶν ἁγίων λειψάνων στηρίζεται εἰς τὸ ἀδιαίρετον τῆς προσωπικότητος αὐτῶν, ἥτις ἐστὶν ὁλόκληρος ἡγιασμένη ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίας, καὶ δικαίως θεωροῦμεν τὰ σκηνώματα τῶν ὁσίως καὶ εὐσεβάστως βιωσάντων, ὡς ναοὺς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἀπονέμομεν αὐτοῖς τὴν ὀφειλομένην τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ τιμὴν καὶ σέβας (Ψαλμ. 5, 7)· βλέπομεν δ' ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ Ἰγνατίου καὶ Πολυ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

κάρπου τῶν ἀποστολικῶν πατέρων, ποίας τιμῆς ἐθεωρήθησαν ἄξια τὰ ἅγια αὐτῶν λείψανα ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, θησαυρὸς ἀτίμητος ἐπικληθέντα, ἅτινα ἡ ἐν τῷ μάρτυρι χάρις κατέλειπε τῇ ἐκκλησίᾳ (μαρτυρ. Ἰγνατ. § 6)· περὶ δὲ τοῦ ἁγίου σαρκίου τοῦ Πολυκάρπου λέγει ἡ καθολικὴ ἐκκλησία Σμύρνης, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ ἐπεθύμουν λαβεῖν αὐτὸ καὶ κοινωνῆσαι αὐτῷ· εἰς δὲ τὰς διαβολὰς τῶν ἐθνικῶν (αἵτινές εἰσι περίπου αἱ αὐταὶ ταῖς τῶν διαμαρτυρομένων), οἵτινες ἐνήργουν νὰ μὴ δοθῇ τὸ ἅγιον λείψανον αὐτοῦ «μὴ ἀφέντες τὸν ἐσταυρωμένον, τοῦτον ἄρξωνται σέβεσθαι,» ἀπαντᾷ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία Σμύρνης, «ἀγνοοῦντες ὅτι οὔτε τὸν Χριστὸν καταλιπεῖν ποτε δυνησόμεθα τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ παντὸς κόσμου τῶν σωζομένων σωτηρίας παθόντα, οὔτε ἕτερόν τινα σέβεσθαι (ὡς Θεὸν ὁηλονότι). Τοῦτον μὲν γὰρ υἱὸν ὄντα τοῦ Θεοῦ προσκυνοῦμεν· τοὺς δὲ μάρτυρας, ὡς μαθητὰς καὶ μιμητὰς τοῦ Κυρίου ἀγαπῶμεν ἀξίως, ἕνεκα εὐνοίας ἀνυπερβλήτου τῆς εἰς τὸν ἴδιον βασιλέα καὶ διδάσκαλον· ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς κοινωνούς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι.» (μαρτ. Πολυκ. § 17). Τὰς δὲ ἱερὰς εἰκόνας αὐτῶν θεωροῦμεν ὡς τὰ σύμβολα τῆς ἡγιασμένης αὐτῶν ἀτομικότητος, ἅτινα ὀφείλομεν ἔχει πάντοτε ἐνώπιον ἡμῶν πρὸς μίμησιν καὶ ὑπόδειγμα καὶ ἀπονέμειν τούτοις ἐκείνην τὴν τιμὴν καὶ σέβας, ἤτοι τὴν σχετικὴν προσκύνησιν, ἥτις ἀναγκαίως ἀνήκει εἰς τὴν εἰκόνα τῆς ἀληθοῦς καὶ γνησίας εἰκόνος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἁγιάσασαν αὐτοὺς χάριν καὶ τὴν πρὸς τὸν Σωτῆρα κοινωνίαν αὐτῶν. Ἐγέννησε δὲ τὴν συνήθειαν ταύτην, ὡς καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ πολλὰς ἄλλας ἐν-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

θέσμους ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις, ἃς ἀναφέρει ὁ μέγας Βασίλειος, τὸ εὐσεβὲς χριστιανικὸν αἴσθημα, ὅπερ ἐνισχύεται καὶ κινεῖται πρὸς μίμησιν διὰ τῆς θεωρίας τῶν ἡγιασμένων, ἥτις ἐστὶ σιωπηρὰ διδασκαλία διὰ τὸν χριστιανόν· διότι λ. χ. ὁ Βαπτιστὴς ἠμφιεσμένος ἔνδυμα τριχῶν καμήλου καὶ περιεζωσμένος δερματίνην ζώνην ἀποτελεῖ ὁλόκληρον περὶ μετανοίας ὁμιλίαν. Ἔστι δὲ βέβηλος βλασφημία ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι τὸ τοιοῦτόν ἐστιν εἰδωλολατρεία· διότι ἡ εἰδωλολατρεία ἀφαιρεῖ τὴν τῷ Θεῷ ὀφειλομένην προσκύνησιν, ἀποδιδοῦσα ταύτην εἰς κτίσματα, καὶ διὰ τοῦτο ἀπαγορεύει τὰ γλυπτὰ καὶ ὁμοιώματα τῶν κτισμάτων τούτων ἡ β' ἐντολὴ (Δευτερ. 5, 8), ἐν ᾧ ἡ σχετικὴ προσκύνησις τῆς εἰκόνος τοῦ Σωτῆρος προϋποτίθησι καὶ στηρίζεται εἰς τὴν αὐτῷ ὡς Θεανθρώπῳ ὀφειλομένην λατρείαν, καὶ ἡ σχετικὴ δὲ τῶν λειψάνων καὶ εἰκόνων τῶν ἁγίων προσκύνησις, προϋποτίθησι καὶ στηρίζεται εἰς τὴν ἀπόλυτον προσκύνησιν τοῦ ἁγιάσαντος καὶ δοξάσαντος αὐτοὺς Θεοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ ἀναθέματι καθυπέβαλεν ἡ ζ' οἰκουμενικὴ σύνοδος τοὺς εἰκονομάχους, ἅτε συκοφαντοῦντας τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ὡς λατρεύουσαν τοῖς εἰδώλοις, καὶ ἀθετοῦντας τὰς ἐνθέσμους ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις.

110. Ποία ἡ μετὰ θάνατον κατάστασις τῶν ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν;

Ἐπειδὴ βάσις τῆς δικαιώσεως καὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ἡ διὰ τῆς ἀγάπης ἐνεργουμένη πίστις, διὰ τοῦτο μόνοι οἱ ταύτην τῇ συνδρομῇ τῆς θείας χάριτος ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντες, τυγχάνουσι τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ ἀναπαύσεως· οἱ δ' ἐν ἀπιστίᾳ καὶ πονηροῖς

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ἔργοις ζήσαντες, καὶ ἐν ἀμετανοησίᾳ τελευτήσαντες, ἔρχονται μετὰ θάνατον εἰς τὸν ᾅδην· ἐπειδὴ δὲ ἡ θεία γραφὴ διδάσκει τὸ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι δυνατὸν τῆς ἀφέσεως ἁμαρτιῶν τινων μὴ θανασίμων (Ματθ. 12, 32) καὶ ἡ ἐκκλησία κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου (Β' Τιμ. 1, 18) δέεται ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν χρηστὰς ἐλπίδας περὶ τῶν ἐν πίστει καὶ μετανοίᾳ θανόντων, εἰ καὶ γινώσκομεν ὅτι ἐνικήθησαν πολλάκις ὑπὸ τοῦ κακοῦ καὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀπομακρυνθῶσι καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν· περὶ τούτων ὅμως νύξιν ἁπλῶς δίδωσιν ἡμῖν ἡ θεία γραφή, καθ' ὅσον ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν πᾶσαν πεποίθησιν εἰς τὸν φιλάνθρωπον ἅμα καὶ δικαιοκρίτην Θεόν, καὶ νὰ καταγινώμεθα ὅση δύναμις εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ ἁγίου αὐτοῦ θελήματος, χωρὶς νὰ σχολάζωμεν περὶ ἐλαφρυντικὰς περιστάσεις, αἵτινες μόνον χαλάρωσιν τῆς κατορθωτικῆς τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν θελήσεως καὶ συνεργείας ἡμῶν ἤθελον ἐπιφέρει.

111. Ποία τις ἡ περὶ καθαρτηρίου παπικὴ δόξα καὶ ποῦ στηρίζεται;

Καίπερ, ὡς προείπομεν, ἀναγνωρίζοντες τὸ δυνατὸν τῆς σωτηρίας τῶν νικηθέντων μὲν πολλάκις ὑπὸ τοῦ πονηροῦ, ἀλλ' ἐν πίστει καὶ μετανοίᾳ θανόντων, οὐδόλως δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν τὴν παπικὴν θεωρίαν περὶ καθαρτηρίου πυρός, καθ' ἣν καθαίρονται προσκαίρως διὰ πυρὸς οἱ μὴ λαβόντες τὴν ἄφεσιν τῶν συγγνωστῶν ἁμαρτημάτων, ἢ οἱ μὴ πληρώσαντες τὸ ἐπιτίμιον τῶν βαρέων πιστοί· ἡ περὶ τοιούτου πυρὸς διδασκαλία ἐστὶ μῦθος ἐπινοηθεὶς πρὸς κερδοσκοπίαν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

καὶ στηριζόμενος εἰς προφανῆ παρεξήγησιν τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ «σωθήσεται οὕτως ὡς διὰ πυρός» (Α΄ Κορ. 3, 15), ὅπερ λέγεται περὶ ἐκείνων τῶν χριστιανῶν διδασκάλων, οἵτινες ἐδίδασκον οὐχὶ ἐκ προθέσεως ψευδεῖς διδασκαλίας, αἵτινες ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει θέλουσιν ἀποδειχθῆ σαθραὶ ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ πυρὸς τῆς πάντα τὰ φρονήματα δοκιμαζούσης σοφίας τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ διδάσκαλος ἐκεῖνος, ἀφ' οὗ τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, καταστραφῇ, θέλει σωθῆ, οὕτω δέ, ὡς σώζεταί τις διὰ μέσου πυρός, ἤτοι μόνην τὴν ζωὴν αὐτοῦ δυνηθεὶς νὰ σώσῃ, τουτέστι τὴν αἰώνιον ζωήν, τὴν ὁποίαν θέλει κληρονομήσει καὶ ὁ διδάσκαλος, ὡς καὶ ὁ ἐλάχιστος τῶν πιστῶν, οὐδεμίαν ὅμως ἄλλην ἀμοιβὴν θέλει λάβει· οὐδεὶς λοιπὸν ἐνταῦθα περὶ καθαρτηρίου πυρὸς λόγος, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε τὸ ὡς αὐτὸ (ὡς διὰ πυρός) ἀναιρεῖ, δεικνύον ὅτι περὶ παρομοιώσεως πρόκειται ἐνταῦθα.

112. *Ποῦ στηρίζονται τὰ μνημόσυνα καὶ ποῖος ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν;*

Ἐπειδή, ὡς εἴδομεν, ὑπάρχει δυνατὴ καὶ ἡ μετὰ θάνατον ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν εἰς τοὺς ἐν μετανοίᾳ καὶ πίστει τελευτήσαντας, διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία προσφέρει ὑπὲρ πάντων τούτων τὴν ἀναίμακτον θυσίαν, καὶ ἡ προσφορὰ αὕτη ἐστὶ τὸ μνημόσυνον, ὅπερ ὀφείλουσι πάντες οἱ φιλοῦντες τοὺς τελευτήσαντας νὰ φροντίζωσι νὰ γίνηται ὑπὲρ αὐτῶν· διότι ἡ θυσία ἡ ἐξιλαστικὴ τοῦ Κυρίου ἐστὶν ἡ μόνη αἰτία, δι' ἣν ἡ ἄφεσις αὕτη τῶν ἁμαρτιῶν δίδοται τοῖς ἐν πίστει θανοῦσιν· ἀτοπώτατα δὲ ποιοῦντες οἱ διαμαρτυρόμενοι κατήργησαν σὺν πολλαῖς ἄλλαις καὶ τὴν ἀρχαιοτάτην ταύ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

την ἀποστολικὴν παράδοσιν διὰ τὸν φόβον τῶν παπικῶν καταχρήσεων, αἵτινες ὅμως ἠδύναντο νὰ ἐμποδισθῶσι, χωρὶς νὰ καταργηθῇ ἡ φιλάνθρωπος συνήθεια καὶ τὸ ἱερὸν καθῆκον πρὸς τοὺς τεθνεῶτας ἐν Χριστῷ ἀδελφούς.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς μέσης τῶν τεθνεώτων καταστάσεως, οὓς ἡ θεία γραφὴ ἀποκαλεῖ ψυχὰς ἢ πνεύματα μέχρι τῆς κρίσεως (Ἀποκ. 6, 9. Ἑβρ. 12, 23· παράβ. καὶ Λουκ. 24, 39. Πράξ. 7, 59. Α΄ Πέτρ. 3, 19), ὁπότε πάλιν θέλουσιν ἀναλάβει τὰ ἴδια σώματα πνευματικὰ γενόμενα· ὥστε οὐδὲν διδάσκει περὶ προσκαίρου σκηνώματος τῶν μεταστάντων καὶ ἑπομένως οὐδὲν τοιοῦτον δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΗΤΟΙ Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΑΙ Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

115. Πῶς θέλει ἐπέλθει τὸ τέλος τοῦ κόσμου τούτου;

Ὅπως ἔλαβεν ἀρχὴν ἡ κτίσις, οὕτω θέλει λάβει καὶ τέλος· τοῦτο δὲ τὸ τέλος θέλει ἐπέλθει διὰ τῆς ἐξ οὐρανοῦ καθόδου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν δόξῃ, ὅπως ἀναστήσῃ καὶ κρίνῃ τοὺς ἀπ' αἰῶνος νεκρούς· ὅπως δὲ ἡ πρώτη τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἡμέρα ἦν ἡ τῆς γενέσεως καὶ ἐπιφανείας τοῦ ὑλικοῦ φωτός, οὕτω καὶ ἡ τελευταία θέλει εἶσθαι ἡ τῆς ἐν δόξῃ καὶ δυνάμει ἐπιφανείας τοῦ πνευματικοῦ φωτός, τοῦ Θεανθρώπου.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

114. Ποία ἔσται ἡ πρώτη πρᾶξις τοῦ Σωτῆρος κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ;

Κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν τῆς ἐν δόξῃ ἐπιφανείας αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν θέλει ἀναστήσει πάντας τοὺς νεκρούς, δικαίους καὶ ἀδίκους (Πράξ. 24, 15) καὶ θέλει δώσει αὐτοῖς σῶμα πνευματικόν, τουτέστι κατάλληλον καὶ ἁρμόζον τῷ πνεύματι, καὶ μὴ διακωλύον, ὡς τὸ νῦν σαρκικὸν σῶμα, τὴν ἀποκλειστικὴν εἰς τὰ πνευματικὰ ἐνασχόλησιν διὰ τῶν σαρκικῶν αὐτοῦ ἀναγκῶν καὶ ἐλλείψεων· διότι τὸ σαρκικὸν τοῦτο σῶμα, ὃ νῦν φοροῦμεν, ἔχει πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ χρείαν φαγητοῦ, ποτοῦ, ἐνδυμάτων, ὕπνου καὶ τῶν τοιούτων· εἰς ταῦτα δὲ καὶ τὸν πορισμόν τινων ἐξ αὐτῶν καταναλίσκεται ὁ πλεῖστος χρόνος τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου· ἔστι δὲ πρὸς τούτοις τὸ σῶμα τοῦτο διὰ τῶν ὀρέξεων αὐτοῦ καὶ ἐπιθυμιῶν, οὐχί, ὡς ὤφειλε, φίλος καὶ ὑπηρέτης, ἀλλ' ἐχθρὸς τοῦ πνεύματος, οὐ μόνον ἀδυνατῶν νὰ συμπράξῃ, ἀλλὰ καὶ ἀντιπράττων εἰς τὸν ἡγεμόνα νοῦν· πάντα λοιπὸν ταῦτα θέλουσι θεραπευθῆ διὰ τοῦ πνευματικοῦ σώματος, ὅπερ οὔτε τροφῆς, οὐδ' ὕπνου, οὐδ' ἀναπαύσεως χρήζει, οὐδ' ἐπιθυμίας καὶ ἀνάγκας σαρκικὰς ἔχει· καὶ διὰ τοῦτό ἐστιν ὁ κατάλληλος τοῦ πνεύματος ὑπηρέτης, καὶ ὄργανον ἐπιτήδειον τῆς πληρώσεως τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν, καὶ εἰς ταύτην τὴν ἔννοιαν καλεῖται καὶ πνευματικὸν σῶμα. Διὰ τοιούτου λοιπὸν σώματος θέλει προικίσει ὁ Σωτὴρ πάντας ἀνεξαιρέτως ἐν τῇ ἀναστάσει, ὅπως οἱ μὲν δίκαιοι ἀπολαύσωσι τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ Θεοῦ μακαριότητος, ἣν τὸ τοιοῦτον σῶμα θέλει καταστήσει αὐτοῖς ἐφικτήν, οἱ δ' ἄδικοι βα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

σανίζωνται περισσότερον διὰ τῆς στερήσεως πάσης πνευματικῆς ἡδονῆς, οἵας μόνης ἐστὶ δεκτικὸν τὸ νέον τοῦτο σῶμα· διότι θέλουσι λάβει σῶμα πνευματικόν, οἷον τὸ τῶν δαιμόνων, ὅπως αἰσθανθῶσιν ἔτι ὀδυνηρότερον τὸν ἀπὸ τοῦ ἀπείρου καὶ αἰωνίου πνεύματος χωρισμόν, ὃν ὁ σαρκικὸς ἄνθρωπος, ὁ κυλιόμενος ὡς ὁ χοῖρος εἰς τὸν βόρβορον, οὐδόλως ἢ ὀλίγον αἰσθάνεται.

Οἱ δὲ ζῶντες κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν δὲν θέλουσιν ἀποθάνει, ἀλλὰ θέλουσι μεταβληθῆ διὰ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ψυχικοῦ σώματος εἰς πνευματικόν, ὅπερ δὲν περιέχει οὔτε σάρκα, οὔτε αἷμα, ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα αὐτῶν εἰς τὴν ὑψίστην τελειότητα, ἧς εἰσι δεκτικά.

115. Ποία ἡ δευτέρα πρᾶξις τοῦ Σωτῆρος κατὰ τὴν ἔνδοξον αὐτοῦ ἐπιφάνειαν;

Τότε δὲ θέλει λάβει χώραν ἡ κρίσις, τουτέστιν ἡ περὶ τῆς τύχης ἑκάστου ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ Σωτῆρος· περὶ δὲ τοῦ μέτρου, δι' οὗ ὁ ἀπείρως σοφός, δίκαιος καὶ φιλάνθρωπος Θεὸς θέλει κρίνει τὸν κόσμον, ἡ ἁγία Γραφὴ διδάσκει πρῶτον, ὅτι ἡ ὁριστικὴ τύχη παντὸς ἀνθρώπου κανονίζεται ἐκ τῆς πρὸς τὸν Σωτῆρα σχέσεως, καθ' ἣν ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται (Μάρκ. 16, 16), καὶ δεύτερον ὅτι ὁ Σωτὴρ ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ (Ῥωμ. 2, 6)· ἐπειδὴ δὲ πάλιν ἡ μόνη ἐσωτερικὴ ἀξία τῶν ἔργων τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ἡ προέλευσις αὐτῶν ἐκ τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα πίστεως καὶ τῆς συνεργείας εἰς τὴν θείαν χάριν· διὰ τοῦτο τελείαν καὶ ἀναπόδραστον εὐθύνην φέρει ὁ χριστιανός, ἐὰν δὲν συνήργησε τῇ διὰ τοῦ Χριστοῦ μεταδοθείσῃ θείᾳ χά-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ριτι εἰς ἁγιασμόν. Κατὰ τοῦτο κριθήσονται πάντες οἱ χριστιανοί, καὶ κηρυχθήσονται ἄξιοι τῆς αἰωνίου ζωῆς ἢ τῆς αἰωνίου κολάσεως, ἐὰν εἴτε ὑπετάγησαν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ θελήματι καὶ συνήργησαν αὐτῷ εἰς ἁγιασμόν, ἢ ἐν γνώσει καὶ ἐκ προθέσεως ἀντενήργησαν· καὶ τῆς μὲν πρώτης τάξεώς εἰσιν οἱ ἀληθεῖς χριστιανοί, οἱ ἐν πίστει καὶ μετανοίᾳ καὶ ἀγαθοῖς ἔργοις ζήσαντες· τῆς δὲ δευτέρας οἱ μέχρι τέλους ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ δι' αὐτοῦ ἐγκαινισθέντος πνευματικοῦ βίου, οἵτινές εἰσιν οἱ κατὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τῆς πηγῆς τοῦ νέου ἐν Χριστῷ βίου, ἁμαρτήσαντες (Ματθ. 12, 31. 32) ἢ κατ' ἄλλην τῆς γραφῆς ἔκφρασιν οἱ ἁμαρτίαν πρὸς θάνατον ἁμαρτήσαντες, δηλ. οἱ μέχρις ἐσχάτων ἐν τῇ ἀμετανοησίᾳ ἐπιμείναντες (Α'. Ἰωάν. 5, 16)· ἐν μέσῳ δ' ἀμφοτέρων τούτων ὑπάρχουσιν οἱ ἐν τῷ κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἀγῶνι πολλάκις ἡττηθέντες, μηδέποτε ὅμως τελείως ἀποβαλόντες τὸ σπέρμα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης, καὶ ἐν μετανοίᾳ καὶ πίστει τελευτήσαντες· διὰ τοὺς τοιούτους ὑπάρχει δυνατὴ ἡ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς ἀξιομισθίας τοῦ Σωτῆρος (Ματθ. 12, 32)· οὐδεμιᾶς ὅμως συγγνώμης δύνανται νὰ τύχωσιν οἱ κατὰ θεωρίαν καὶ μόνον ἐξ ἀντικειμένου δεχθέντες τὴν πίστιν, ζήσαντες δ' ἐν πονηρίᾳ, κακίᾳ καὶ ἀμετανοησίᾳ ὅλον αὐτῶν τὸν βίον· πρὸς τοὺς τοιούτους ἐρεῖ ὁ Σωτήρ· «οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν» (Ματθ. 7, 23).

116. Τί γενήσεται ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ ὁ νῦν κόσμος;

Μετὰ τῆς ἀναστάσεως δὲ καὶ ἀλλαγῆς τοῦ σώματος τῶν ἀνθρώπων μεταβληθήσονται συγχρόνως καὶ τὰ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

στοιχεῖα τοῦ παρόντος κόσμου, ὅστις πυρὶ καυσούμενος λυθήσεται (Β'. Πέτρ. 3, 7. 10), καὶ ἀντικατασταθήσεται διὰ καινοῦ οὐρανοῦ καὶ καινῆς γῆς καταλλήλων δι' ἐνοίκησιν πνευματικῶν ὄντων καὶ σωμάτων (Β'. Πέτρ. 3, 13. Ἀποκαλ. 21, 1), πρὸ πάντων δὲ διὰ τὴν στενὴν σχέσιν, κοινωνίαν καὶ διατριβὴν τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ ἐν μέσῳ τῶν ἡγιασμένων καὶ σεσωσμένων.

117. Τίς ἔσχατος κριθήσεται, καὶ τίνες αἱ τῆς κολάσεως ποιναί;

Τελευταία δὲ γενήσεται ἡ κρίσις τοῦ διαβόλου, ὅστις μεθ' ὅλων τῶν καταδικασθέντων θέλει βληθῇ εἰς τὴν κόλασιν, τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς (Ἀποκ. 20, 10), τουτέστι τόπον βασάνου καὶ ποινῶν ἀναλόγων πρὸς τὴν τότε κατάστασιν τῶν πνευματικῶν ἐκείνων ὄντων· ἑπομένως πᾶσαι αἱ περὶ πυρὸς καὶ τοιούτων ἐξωτερικῶν τιμωριῶν ῥήσεις τῆς ἁγίας Γραφῆς πρέπει νὰ νοηθῶσιν οὐχὶ κατὰ γράμμα, ἀλλὰ μεταφορικῶς περὶ ποινῶν ἀναλόγων πρὸς τὴν τότε πνευματικὴν κατάστασιν, αἵτινές εἰσιν ἀσυγκρίτως ἀνώτεραι τῶν σαρκικῶν.

118. Διατί αἰώνιος ἡ κόλασις;

Τὴν αἰωνιότητα τῆς κολάσεως καθίστησιν ἀπαραίτητον ἡ ἐν τῷ κακῷ μέχρι τέλους ἐμμονὴ τῶν καταδικασθέντων, ἐν οἷς κατέστη πλέον φύσις τὸ μῖσος καὶ ἡ ἔχθρα πρὸς τὸν Θεόν· πᾶσα δὲ πρὸς τοιούτους, ὁμοίους δηλαδὴ τῷ διαβόλῳ, συγγνώμη ἤθελεν ἀνατρέπει τὴν θείαν δικαιοσύνην καὶ παριστᾷ τὴν σοφωτάτην οἰκονομίαν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνσαρκώσεως, ὡς κωμῳδίαν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ ΑΙΩΝΟΣ, ΗΤΟΙ Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ Η ΕΝ ΑΥΤΗ ΜΑΚΑΡΙΟΤΗΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΝ

119. Εἰς τί κυρίως συνίσταται ἡ ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ μακαριότης τῶν δικαίων;

Ἡ ἐν τῇ καινῇ πνευματικῇ κτίσει συμβίωσις τοῦ Θεοῦ, ὡς Βασιλέως, καὶ τῶν δικαίων, ὡς λαοῦ αὐτοῦ, ἐστὶν ὁ ὕψιστος βαθμὸς τῆς μακαριότητος, συνισταμένης κυρίως εἰς τὴν διὰ τῶν νοερῶν ὀφθαλμῶν θεωρίαν τοῦ ὑψίστου καὶ τελειοτάτου ὄντος, οὗ τὸ ἄῤῥητον καὶ ἀπερίγραπτον κάλλος θέλει καταθέλγει εἰς τοὺς αἰῶνας τοὺς θεωροῦντας αὐτό· διὰ τοῦτο δὲ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἶπε «μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ· ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται» (Ματθ. 5, 8).

Ταύτης δὲ τῆς θέας καὶ συμβιώσεως ἀποτελέσματα ἔσονται α΄ ἡ τελεία γνῶσις τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, ἥτις θέλει εἰς αἰῶνας πληροῖ ἱκανοποιοῦσα τὸν νοῦν τῶν δικαίων, β΄ ἡ τελεία πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη, ἥτις θέλει εὐφραίνει εἰς αἰῶνας τὰς καρδίας τῶν δικαίων καὶ γ΄ ἡ τελεία τοῦ ἁγίου θελήματος αὐτοῦ εἰς αἰῶνας πλήρωσις καὶ ἡ τελεία λατρεία αὐτοῦ δι' ἧς συμπληροῦται ἡ μακαριότης τῶν σωζομένων, μεθ' ὧν γένοιτο συναριθμηθῆναι καὶ ἡμᾶς χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μόνου ἐλπίζομεν ἐλέους καὶ ἀφέσεως τυχεῖν καὶ ἀξίους γενέσθαι τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας.

ΤΕΛΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ ΜΝΕΙΑΣ ΑΞΙΑ

Ἐν σελίδι 9 στίχῳ 19 μετὰ τὸ «Θεοῦ» πρόσθες (Α΄. Ἰωάν. 4, 7. 5, 3).

Ἐν σελ. 17 στίχ. 28 ἀντὶ «ἀνώτεραι» γράφε «ἀνώτεροι»

» » 34 » 23 ἀντὶ «κόκκον» γράφε «κόκκου»

» » 37 » 19 μετὰ τὸ «ἀλλὰ» πρόσθες «σῶμα καὶ»

» » 49 » 17 μετὰ τὸ «κακοῦ» πρόσθες «προκαλουμένη ἢ»

Ἐν σελ. 49 στίχ. 18 μετὰ τὸ «δυσαρέστου» πρόσθες «πρὸ καὶ»

» » 87 » 13 μετὰ τὸ «μετανοίας» πρόσθες «Ὀφείλει δὲ ὁ χριστιανὸς κατὰ τοὺς κανόνας νὰ μεταλαμβάνῃ ὁσάκις ἂν φοιτᾷ εἰς τὴν λειτουργίαν, ἤτοι πᾶσαν Κυριακὴν καὶ ἑορτὴν (Κανὼν ἀποστολ. θ΄ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ δ΄. Τιμοθ. γ΄, ιγ΄)· διότι τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου ἐστίν, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, ἀληθὴς βρῶσις καὶ πόσις (Ἰωάν. 6, 55), ἧς ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν αὐτὴν ἀνάγκην διὰ τὸ πνεῦμα οἷαν τῆς ὑλικῆς διὰ τὸ σῶμα· καὶ διὰ τοῦτο ἀνάγκη συνεχοῦς μεταλήψεως ἵνα λαμβάνῃ ἑκάστοτε ἀεὶ μείζονα πνευματικὴν ζωὴν ἐν Κυρίῳ καὶ δύναμιν εἰς πλήρωσιν τοῦ θείου θελήματος, πρὸς δὲ τούτοις καθαρίζηται διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ πάσης ἐν τῷ μεταξὺ ἁμαρτίας (Α΄ Ἰωάν. 1, 7), καὶ γίνηται ἓν μετ' αὐτοῦ καὶ ζῇ δι' αὐτόν (Ἰωάν. 6, 53. 56. 57).

Μετὰ ταῦτα δὲ ἀντὶ τοῦ «ἔστι δὲ ἡ μετάνοια» ἀνάγνωθι «Ἡ δὲ μετάνοιά ἐστι»

Ἐν σελ. 91 στίχ. 26 μετὰ τὸ «ἐστὶ» πρόσθες «κατὰ τοὺς κανόνας ιγ΄ τῆς Α΄ καὶ ς΄ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ»

Ἐν σελ. 103 στίχ. 19 μετὰ τὸ «τῷ πνεύματι» πρόσθες (Ματθ. 5, 3).

Ἐν σελ. 127 μετάθες τὴν «πρὸς» ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ στίχ. 27 εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου 28 μετὰ τὸ «ἀνηθίκων μέσων».

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

101
ΡΟΥ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ
ΑΡΙΘΜ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 139/03
ΗΜΕΡΟΜ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 27.1.2003
ΤΑΞΙΝΟΜΙΚΟΣ ΑΡΙΘ.
ΑΠΟ ΑΓΟΡΑ
ΑΠΟ ΔΩΡΕΑ Μητροπ. Πολυκάρπου

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

